

YIL/YEAR:16

CİLT/VOLUME:16

SAYI/ISSUE:30

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
The Black Sea Journal of Social Sciences

KARADENİZ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

E-ISSN:2602-3407
İLKBAHAR/SPRING

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GİRESUN UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES**

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YILDA İKİ KEZ YAYINLANAN
(HAZİRAN-ARALIK) ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR.**

**THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS A PEER REVIEWED
INTERNATIONAL JOURNAL PUBLISHED BIANNUALY (JUNE – DECEMBER).**

İLKBAHAR/SPRING 2024

YIL / YEAR: 16 CİLT/VOLUME: 16

SAYI/ISSUE: 30

Amaç

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kere yayımlanan (Haziran – Aralık) hakemli bir sosyal bilimler dergisidir. Derginin amacı, sosyal bilimler merkezli araştırmaları, tartışmaları ve analizleri içeren bilimsel makalelere ev sahipliği yapmaktır.

Aim

The Black Sea Journal of Social Sciences is a peer-reviewed social science journal published twice a year (June – December). The intent of the magazine is to host scientific articles that include research, discussion and analysis centered on social sciences.

Kapsam

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimler alanına özgün katkıları olan, kuramsal, deneysel nitelikleri taşıyan makaleler yayımlamaktadır.

Ön değerlendirme sürecinden geen, derginin yayın ilkelerine uygun olduğu değerlendirilen her makale, yayımlanmadan önce ift-kör hakemlik sürecinden gemektedir.

Scope

The Journal of Social Sciences of the Black Sea publishes theoretical and empirical articles which are unique contributions to the field of social sciences. Through the preliminary evaluation process, each article considered to be in conformity with the editorial rules of the magazine pass through the double-blinded arbitration process before publication.

Değerli Okurlar,

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi'nin 16. yılında 30. sayısı olan İlkbahar sayımızı sizlerle buluşturmanın sevincini yaşamaktayız. Bu süreç içerisinde dergimizin yayına hazırlanmasında emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ederiz. Özellikle emekleri ile dergimize katkı sağlayan hakemlerimize müteşekkirimiz.

Bu sayımızda da önceki sayılarımızda olduğu gibi dergimizde sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden, alanlarında önemli bir boşluğu dolduracağına inandığımız makalelere yer vererek dergimizi yayınlamaya gayret gösterdik.

2024 yılı İlkbahar sayımız için de değerli araştırmacılar dergimize makaleleri ile ilgi ve teveccühlerini sürdürdüler. Büyük bir özveriyle yürütmüş olduğumuz sürecin sonucunda sosyal bilimlerin farklı alanlarından 22 makaleyi, dergimizin 30. sayısı olan İlkbahar sayımızda yer verdik. Bu çalışmaların ve gayretimizin bilim dünyasına katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

Keyifli okumalar dileriz.

Editör Kurulu

Mehmet Akif KARA, Osman ALBAYRAK

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES**

E-ISSN:

2602-34

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Hakkı TOMAR
Dr. Murat BAYRAM

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif
KARA

Dr. Osman ALBAYRAK

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Prof. Dr. Mehmet DURKAYA
Prof. Dr. Mustafa ŞANAL
Prof. Dr. Mustafa UZOĞLU
Prof. Dr. Oğuz Serdar
KESİCİOĞLU
Doç. Dr. Bünyamin ÇETİNKAYA
Doç. Dr. Esra Gökçen
KAYGISIZ
Doç. Dr. Fadime ÜSTÜNER TOP
Doç. Dr. Hakan AKYURT
Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ
Doç. Dr. Mehmet ALVER
Doç. Dr. Murat SERÇEMELİ
Doç. Dr. Nurullah ÇALIŞ
Doç. Dr. Özgür HASANÇEBİ
DEMİRKAN
Doç. Dr. Selçuk KORUCUK
Doç. Dr. Temel TOPAL
Doç. Dr. Tefvik UZUN
Doç. Dr. Ümmügülsüm İYİBİL
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YAZAR
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Dilek
YEKELER
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim
ÇAKIR
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem
FERİDUNOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Kamil YAVUZ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GENİŞ
Dr. Öğr. Üyesi Onur
ŞEYRANLIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Özge METİN
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin YILMAZ

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Ayfer YILMAZ - Gazi
Üniversitesi
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ
YERDELEN - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan KESİK - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Enver SARI- Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Güven ÖZDEM - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Halis DEMİR - Recep Tayyip
Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa CİN - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU -
Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Servet CEYLAN - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin ARTAN - Karadeniz
Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK - Ordu
Üniversitesi
Doç. Dr. Levent MEMİŞ - Giresun
Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ALVER - Giresun
Üniversitesi
Doç. Dr. Murat BAYRAM - Pamukkale
Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay KARAMAN - Giresun
Üniversitesi
Doç. Dr. Onur KULAÇ - Pamukkale
Üniversitesi
Doç. Dr. Şenol SEZER - Ordu
Üniversitesi
Doç. Dr. Tefvik UZUN- Giresun
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif KARA -

Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceren ÇEVİK KANSU -
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dursun ŞAHİN - Giresun
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GENİŞ -
Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nazım KURUCA -
Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÖCAL -
Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA - Giresun
Üniversitesi

© Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
ULAKBİM, Sosyal Bilimler Atıf Dizini
(SOBİAD), Index Copernicus, Akademia
Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index),
Araştırmacı Bilimsel Yayın İndeksi ve Türk
Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz TUBITAK ULAKBİM DergiPark
sponsorluğunda PİLA (CrossRef®) ile
üyelik anlaşması yapmıştır. Anlaşma ile
yayınlanan makalelere DOI numaraları
verilmiştir.

Dergimizde yayınlanan yazıların her türlü
sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazışma Adresi / Correspondence Address: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güre Yerleşkesi 28200 / Giresun Tel: (0454) 310 10 85
e-mail: sosdergi@gmail.com
Yayın Dili / Language of Publication: Türkçe / Turkish

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief
Doç. Dr. Levent MEMİŞ

İngilizce Editörleri / English Editors

Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU, Giresun
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halis GÖZPINAR, Giresun
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat KARAKOÇ,
Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Eray KARA, Giresun
Üniversitesi
Öğr. Gör. Emel TOZLU KILIÇ, Giresun
Üniversitesi
Öğr. Gör. Melike GÜNBEY, Giresun
Üniversitesi
Öğr. Gör. Zeynep Yıldız ÇELEBİ,
Giresun Üniversitesi

Sekreter / Secretary

Doç. Dr. Mehmet ALVER
Öğr. Gör. Cihat BIÇAKCI

Web Editörü / Web Editor

Öğr. Gör. Cihat BIÇAKCI

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Recep GELEGEN

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Abide DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KOLBAŞI

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Ali DERAN

Tarsus Üniversitesi

Prof. Dr. Ali YAKICI

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu TERZİ TOZDUMAN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ayfer YILMAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Battal ODABAŞ

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Bayram KAYA

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Belir TECİMER

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ

YERDELEN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Burhanettin KESKİN

Columbus State University, GA, USA

Prof. Dr. Burul SAGINBAYAVA

Kırgızistan Türkiye Manas
Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal KURNAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Divina Frau-MEİGS

Sorbonne Üniversitesi,
Fransa

Prof. Dr. Enver SARI

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. F. Ahsen TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Giedre KVIESKIENE

Lietuvos Edukologijos
Üniversitesi, Litvanya

Prof. Dr. Goran SVENSSON

Norway and Halmstad University,
Sweden

Prof. Dr. Güven MURAT

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Güven SAYILGAN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati AKYOL

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Hikmet YAZICI

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Hiroki ODAKA

Aichi Gakuin University, Aichi, Japan

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İlhan EKİCİ

Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı ACUN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan Ziya

TAŞ Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Kürşat YILMAZ

Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Madina TEKUEVA

Kabardino-Balkarian State University,
Rusya

**Prof. Dr. Mario Joao
SILVEIRINHA**

Lizbon Üniversitesi, Portekiz

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Mevhibe COŞAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Miri Gal-EZER

Kinneret Üniversitesi, İsrail

Prof. Dr. Muhsin MACİT

Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mukim SAĞIR

Erzincan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa CİN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

Okan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Nurullah ÇETİN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Olcabay KARATAYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Qui GUO

Macquarie Üniversitesi, Avustralya

Prof. Dr. Refik TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Serkan DOĞANAY

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Suat UNGAN

Trabzon Üniversitesi

Prof. Dr. Ülkü ÖZGÜR

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz CAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Binali TUNÇ

Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Tuncer BÜLBÜL

Trakya Üniversitesi

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt: 16, Sayı: 30 Hakem Listesi

List of Referee for the Volume Sixteen, Issue Thirtieth

- Prof. Dr. Murat Gökalg – Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülkadir Tuna – Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Yavuz Akbaş – Trabzon Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Baş – Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Recai Özcan – Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Nedim Bakırcı – Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Halil Altay Göde – Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Eren Can Aybek – Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Temel Topal – Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Cemre Bolgun – Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Emine Sibel Gürses Söğüt – Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Doç. Dr. Armağan Öztürk – Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram Gökbulut – Bülent Ecevit Üniversitesi
Doç. Dr. Seda Çavuş Güngören – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Şeyma Bilginer Erdoğan – Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Asiye Ata – Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Yücel – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Eda Bozkurt – Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice Doğan – Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Çağlar Karamaşa – Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Recep Gülmez - Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Derya Öztürk – Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Güler – Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Nazlı Nalcı Arıbaş – İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Fethi Nas – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Sıddık Çalık – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Alver – Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Emrah Boylu – Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Musa Demir – Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy Karabay – Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rauf Yanardağ – Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Çakır – Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Durdane Öztürk – Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Recep Küreklİ – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Demet Karasu – İzmir Bakırçay Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Recep Cemali Akgün – Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aytaç Erdem – Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Merve Özkaya – Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevinç Eren – Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oktay Gündoğdu – Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Yıldız – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Aslan – Bandırma Onyedİ Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil Karlı – Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Celal Oral Özdemir – Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine Gözde Özgürel – Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özge Cengiz – Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Fatih Küçükbara – Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nermin Atıla – Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Baytak – Dicle Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Üniversite Öğrencilerinin Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Sağlık Bilimleri Fakültesi Örneği	1
Harun ASLAN, Ferhat TOPER	
Özgürlük Alanından Tahakküm Alanına: Theodor W. Adorno'nun Kant Eleştirisi.....	21
Gülsima URTEKİN, Serdar SAYGILI	
Mimar Sinan Türbesi Üzerine Bir Değerlendirme.....	36
Nacide ÖTER	
Öğretmen Adaylarının Dinamik Materyaller ve Çalışma Yapraklarında Kullandıkları Çoklu Gösterimler	49
Türkan Berrin KAĞIZMANLIOĞLU KÖSE, Funda HASANÇEBİ	
Mehmet Niyazi'nin <i>Varolmak Kavgası</i> Adlı Eserinde Eğitim Vurgusu.....	70
Selma ÇELİK	
Hastanelerde Stratejik İnsan Kaynakları Yönetim Süreçlerinde Yapay Zekâ Uygulamaları.....	85
Tuba DÜZCÜ, Vildan BAYRAM, Emrah ÖNDER	
Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 2018-2022 Yılları Arası Yayınlanmış Makalelerin Bibliyometrik Açısından İncelenmesi.....	111
Hüseyin Kürşat TÜRKAN, Tuba ATEŞ	
Üniversite Öğrencilerinde Akıllı Telefon Bağımlılığı, Öznel Zindelik ve Mutluluğun İncelenmesi.....	126
Mehmet Enes SAĞAR	
OECD Ülkelerinin Sürdürülebilir Yöntem Performansının Değerlendirilmesi.....	144
Gül SENİR	
Mehmet Fuad Köprülü'nün " <i>Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl</i> " Makalesi Bağlamında Edebiyat Tarihçilerine Tavsiyeler.....	166
İbrahim BİRİCİK	
İnternet Gazetelerinde Reklam Yoğunluğu: Türkiye'deki Örnek Gazeteler Üzerine Bir İnceleme.....	178
Betül SABANÇI	
Likert Tipi Ölçek Geliştirmen Sürecinde Yaşanan Güçlükler ve Çözüm Önerileri.....	202
Gizem Şebnem BEYDOĞAN, Hacı Ömer BEYDOĞAN	
Duverger ve Sartori Sınıflandırması Çerçevesinde Türkiye'de Parti Sistemleri.....	229
Hafijur RAHMAN, Saltuk Buğra KIZILKAYA	
Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Fen Bilimleri Derslerinde Yaşam Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Akademisyen Önerileri.....	255
Sibel ER NAS, Havva YAMAN, Şeyma Nur BEKAR, Arzu KİRMAN BİLGİN, Haluk ÖZMEN, Orhan ÇAKIROĞLU, Tülay ŞENEL ÇORUHLU, Zeynep TATLI, Havva İpek AKBULUT, Ahmet GÜLAY, Şenay DELİMEHMET DADA, Göksel ÇELENK	
Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi.....	282

İlkay GÖKTAŞ, Nazife KOYUTÜRK KOÇER, Hülya GÜLAY OGELMAN

Dijitalleşme Sürecinde ERP ve CRM Yazılımı Kullanımının X-Means Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması305

Selfiye ÖZKAN, MUSTAFA GÜLTEPE

1939 Erzincan Depreminin Giresun'a Etkileri325

Muharrem TURP

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İngilizce Yazılmış Türkçe Gramer Kitaplarında Sözcük Türleri.....341

Ayşe AFACAN SÜĞÜMLÜ

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet ile İlgili Konular ve Bu Konuların Öğretiminin Önemi.....358

Büşra KOPUZ, Ünsal BEKDEMİR, Ayşegül YILMAZER

Osmanlı Kudüsü'nde Kale Müessesesi ve Görevlileri.....381

Gülcan Avşin GÜNEŞ

Eskiçağ Tarihinde Tartışmalı Bir Dini Karakter: Judas Iscariot.....402

Rahim KIZGUT

Bir Eylem Araştırması: Gezici Mevsimlik Tarım İşçisi Aile Çocuklarının Katılım Mekanizmalarını Tanıma Durumlarının Geliştirilmesi.....420

Yasemin MAMUR IŞIKÇI, Fatma Hürrem SÜNNEY

Üniversite Öğrencilerinin Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Sağlık Bilimleri Fakültesi Örneği

Evaluation of Sustainable Management Performance of OECD Countries

DOI: 10.38155/ksbd.1328199

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
16.07.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
07.11.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Doç. Dr. Harun ASLAN
Kastamonu Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
hrnaslan1@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9830-1765

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat TOPER
Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Sağlık Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
ferhat.toper@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-6398-5343

Etik Kurul Beyanı: Bu araştırmanın yapılması için Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 07.11.2022 tarihli ve 7 sayılı Etik Kurul Kararı izin alınmıştır.

Öz

Bu araştırmanın amacı, sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarını cinsiyet, bölüm, gelir durumu, anne baba eğitim seviyesi, kardeş sayısı ve çocuk haklarına ilişkin ders alma durumlarına göre incelemektir. Çalışmada kesitsel araştırma deseni ve kolayda örnekleme kullanılmıştır. Veriler sağlık bilimleri fakültesi öğrencisi olan 691 öğrenciden toplanmıştır. Çalışmaya katılım sağlayan öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla Kepenekçi (2006) tarafından geliştirilen Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları kapsamında, cinsiyetin çocuk haklarına yönelik tutumda farklılığa neden olduğu ve kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür. Ayrıca kardeş sahibi olan öğrencilerin de diğer katılımcılara göre çocuk hakları konusunda daha olumlu bir tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada daha önce çocuk hakları konusunda ders alma ile çocuk haklarına yönelik tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk hakları, Çocuk hakları algısı, Tutum

Abstract

The aim of this study is to examine the attitudes of health sciences faculty students towards children's rights according to gender, department, income status, parental education level, number of siblings and taking courses on children's rights. Cross-sectional research design and convenience sampling were used in the study. Data were collected from 691 students of the Faculty of Health Sciences. The Attitude Scale on Children's Rights developed by Kepenekçi (2006) was used to determine the attitudes of the students who participated in the study. Within the scope of the results of the study, it was observed that gender caused a difference in attitudes towards children's rights and female students had more positive attitudes than male students. It was also concluded that students with siblings had a more positive attitude towards children's rights than the other participants. In the study, no significant relationship was found between having previously taken a children's rights course and attitude towards children's rights.

Keywords: Child, Children's rights, Perception of child rights, Attitude

Giriş

Çocuk hakları söylemi, modern insan hakları tartışmalarında nispeten yeni denilebilecek bir süreçte yerini almıştır. Çocuk haklarına ilişkin ilk çalışma 15. yüzyılda “Çocuk İlkeleri” adıyla İspanya’da yapılmışsa da çocukların yaşadıkları problemler ve sahip oldukları haklar ilk defa 18. yüzyılda İsviçreli bilim insanı Pestalozzi tarafından dile getirilmiştir (Ezer & Öteleş, 2020). Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında belirgin bir şekilde ortaya çıkan bu haklara yönelik hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde çeşitli çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Çocuk hakları kavramının evrimi sanayi öncesi dönem, sanayi dönemi ve 20. yüzyılın ortalarından günümüze gelen dönemler olmak üzere üç dönemde ele alınmaktadır (Alaimo, 2002). Çocuk haklarıyla ilgili uluslararası gelişmelerin uzun bir geçmişi olmasına rağmen çocuk haklarına ilişkin duyarlılık özellikle sanayi devrimiyle birlikte gelişme göstermiştir. 20. yüzyılın başlarındaki teknolojik ve sosyoekonomik değişimler, çocukluk kavramsallaştırmasında bir değişikliğe neden olmuştur. Çocukların göç, sanayileşme ve kentleşme koşulları tarafından istenmeyen davranışlar yaratacak ve toplumu tehdit edecek şekilde tehlikeye atıldığı düşünülüyor bu dönemde çocukları koruma ve haklarını sağlama düşüncesi ortaya çıkmıştır (Hart, 1991). 20. yüzyıl birçok ülkede çocuklarla ilgili mevzuatın çıkarıldığı bir dönem olmuştur. 20. yüzyıl, yüzlerce yıldır dışlanan, görmezden gelinen, manipüle edilen ve “nesne” olarak görülen çocukların yasal olarak “kişi” olarak tanınma hakkı verildiği yüzyıl olmuştur.

20. yüzyılın ilk yarısı boyunca çocuk haklarıyla ilgili, çocuğun zarar görmeden korunma ve okul ve sağlık gibi belirli temel haklara erişimleriyle ilgili konulara odaklanılmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında ise sadece çocukların korunma veya bakılma haklarıyla ilgili meseleler değil çocukların kendi kaderini tayin etme veya kendini ifade etme haklarından çocukların katılım haklarına kadar birçok konu gündeme gelmeye başlamış ve çocuk haklarına ilişkin düşüncede gözle görülür bir değişiklik meydana gelmiştir (Ruck & Horn, 2008). Bu değişikliklerle birlikte çocukların ebeveynlerinin veya devletin mülkü olmadığı ve yetişkinlerle aynı haklara sahip olduğu iddiasını güçlendirmiştir. Yüzyılın ikinci yarısında giderek belirgin hale gelen çocuk haklarına yönelik hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde çeşitli çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır.

Çocuk haklarına ilişkin ilk yasal düzenlemeler İngiltere’deki madenlerde ağır şartlarda çalıştırılan çocuk işçilerle ilgilidir. 1831 yılında İngiliz Parlamentosu tarafından çıkarılan yasa ile 9-21 yaş arası çocuk ve gençlerin gece çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Devamında ise 1842 yılında çıkarılan yasa ile kadınlar ve 10 yaş altı çocukların madenlerde çalıştırılması yasaklanmıştır (Atatanır, 2022). Çocukların doğuştan sahip oldukları hakların korunmasına

ilişkin uluslararası bir örgüt kurulması fikri ilk olarak konuya ilgi gösteren devletlerin 1894 yılında Paris'te gerçekleştirdikleri bir toplantıda dile getirilmiştir. Bu gelişmenin ardından sadece çocukların değil annelerinin de korunması gerektiği fikrinden hareketle bir merkez kurulması amacıyla 1912 yılında İsviçre'de resmi girişimde bulunulmuşsa da I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasıyla birlikte tüm bu gelişmeler sekteye uğramıştır (Topuzoğlu, 2004). I. Dünya Savaşı'nın ardından Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte çocuk hakları yeni bir boyut kazanmış ve yine bu dönemde (1924) çocuk haklarına ilişkin ilk adım olarak kabul edilen "Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi" kabul edilmiştir. Bu bildiri Türkiye tarafından da kabul edilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte Cenevre Bildirisi hayata geçirilememiş ve savaşın ardından BM'nin kuruluşundan hemen sonra 1948 yılında "İkinci Çocuk Hakları Bildirisi" yayımlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı, çocukların refahına yeni bir ilgi dalgası getirmiştir. 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, her çocuğun "mutlu bir çocukluk" hakkı olduğunu öne süren Çocuk Hakları Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Bu bildirge, aynı zamanda, çocuklukta bağımlılık ve savunmasızlık varsayımına dayanan çocuk haklarına yönelik hüküm-koruma görüşüyle de karakterize edilmektedir. Dili, o zamanlar hâkim olan çocuk kavramını "hizmetlere" muhtaç "nesneler" olarak yansıtmış ve çocuğun bireysel katılım haklarından bahsetmemiştir (Cohen, 2002). 1979'da BM, 1959 bildirgesinin yirminci yıldönümünü kutlamak için bu yılı Uluslararası Çocuk Yılı ilan etmiştir. Kutlamanın bir parçası olarak, çocuk hakları için yeni bir sözleşmenin yazılması önerilmiştir. Taslağın hazırlanmasına o yıl başlanmış olmasına rağmen, sözleşme on yıl sonra 1989'da tamamlanmıştır. BM Genel Kurulu, Kasım 1989'da Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi (ÇHS) kabul etmiştir. BM'nin en fazla katılımlı anlaşması özelliğine sahip bu sözleşme taraf ülkelerin din, dil, ırk, cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm çocukların aynı haklara sahip olduklarını taahhüt ettikleri bir sözleşmedir. Sözleşme Türkiye tarafından 1990 yılında kabul edilmiş olup 1995 yılında yürürlüğe girmiştir (Akyüz, 2015).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların siyasi, medeni, sosyal ve ekonomik haklarının ana hatlarını çizen en kapsamlı uluslararası sözleşmedir ve çocuklar için hayatlarını ilgilendiren karar alma süreçlerine katılım hakkı da dahil olmak üzere çok çeşitli hakları ele almaktadır (Kirk, 2007). BM Çocuk Hakları Sözleşmesi yalnızca çocuğun zarar ve istismardan korunma hakkını değil, aynı zamanda çocukluk, özerk bir yetişkin olarak gelişme ve çocuğu etkileyen ve çocuğu ilgilendiren konularda söz sahibi olma hakkının da onaylandığı uluslararası bir belgedir. 54 maddeden oluşan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi genel olarak çocuğa dair dört

temel hak etrafında kategorileştirilmektedir. Bu haklar; ayrımcılık yapmama, çocuğun yüksek yararı, çocuğun yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı ile katılım hakkıdır.

Çocuklara karşı ayrımcılık yapılmaması hakkı, devletin çocukları her türlü ayrımcılığa karşı koruma ve haklarını desteklemek için olumlu adımlar atma yükümlülüğünü ifade etmekte ve bu hakkın istisnasız tüm çocuklar için geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Çocuğun yüksek yararı ilkesinde ise, çocukları ilgilendiren tüm eylemlerde çocuğun yüksek yararının dikkate alınmasını ifade etmektedir. Yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkından kasıt ise, çocukların doğuştan gelen yaşama hakları olduğunu ve devletin çocuğun hayatta kalmasını ve gelişmesini sağlama yükümlülüğü bulunduğudur. Bu haklar içerisinde sağlık, eğitim, sosyal güvenlik hakları ile istismar, ihmal ve her türlü sömürden korunma hakkı da bulunmaktadır. Son olarak katılım hakkı ise çocukların bilgiye erişim, hareket özgürlüğü, örgütlenme, inanç ve ifade özgürlüğüne ek olarak çocukların kendi kaderini tayin haklarıyla ilgilidir (Cohen, 2002). Genel olarak dört farklı başlık altında özetlenmeye çalışılan bu haklar BM Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan 54 maddenin taraf ülkelerce çocuklar için teminat altına alınmasının istendiği haklardır.

Sosyal Hizmet ve Çocuk Hakları

20. yüzyılın başlarından itibaren sosyal hizmet mesleği, çocuklar ve ailelerle yoğun bir şekilde ilgilenmektedir. Çocuklar, sosyal hizmet uzmanları tarafından hizmet sunulan önemli nüfus grupları arasında yer almaktadır. Sosyal hizmet mesleği, çocukları çeşitli uygulama ortamlarında güvenliklerini sağlamak ve onları istismardan korumak için kapsamlı müdahalelerde bulunmaktadırlar (Tilbury, 2013). Uzun yıllardır sosyal hizmet mesleği çocukların refahına odaklanmış, onlara koruma ve destek sunmuşsa da uzunca bir süre çocukların katılım hakları görmezden gelmiştir. Ancak sosyal hizmet uzmanlarının çocukların özne ve aktif failer olarak durumunu dikkate almaları gerektiği için, bugün sosyal hizmet mesleği hızlı bir değişim ve dönüşüme şahit olmaktadır. Bu, sosyal hizmet uzmanlarının çocukları geleceğin yetişkinleri olarak görmeleri değil şimdiki zamanın insanları olarak görmeleri anlamına gelmektedir. Bu nedenle, sosyal hizmet uzmanlarının çocuklara müdahalesi, yalnızca çocukların yetişkinler olarak daha iyi bir geleceğe sahip olmalarını sağlamayı değil, aynı zamanda çocukların şu anda daha iyi bir yaşam sürmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Reichert, 2011). Tarihi boyunca sosyal hizmet, çocukların haklarını açıkça koruma ve onların savunucuları olma rolünü üstlenmiştir. Mesleğin ilk zamanlarındaki tüm gönüllü topluluklar, çocukları kötü ortamlardan, potansiyel olarak zararlı ebeveynlerden ve diğer yetişkin

etkilerinden uzak tutmak ve onlara çocuk olabilecekleri iyi veya yeni bir başlangıç sağlamak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır (Brandon, Schofield, Trinder, & Stone, 1998).

19. yüzyıla kadar Batı dünyasında aile, anne babanın sorumluluğunda görülüyordu ve bu nedenle aileye müdahale asgari düzeydeydi. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru, Batı dünyasındaki yasalar çocuğun refahını ebeveynlerinin davranış ve isteklerinin önüne koymaya başlamıştır (Brandon, Schofield, Trinder, & Stone, 1998). 1870 ile 1940 yılları arasında, kanunda ve uygulamada, devletin dezavantajlı veya ihmal edilmiş çocukların yaşamlarına daha fazla dahil olduğunu gösteren önemli bazı yasal düzenlemelere gidilmiştir. Özellikle devletin bir çocuğu uygun olmayan ebeveynlerden alma yetkisi ve devletin evlat edinme faaliyetlerini düzenleme yetkisi belirlenmiştir (Skehill, 2008). Söz konusu dönemde yapılan yasal düzenlemeler aynı zamanda mahkemelere bir çocuğun velayetini bir akrabaya veya başka bir "uygun kişiye" verme yetkisi vermiştir (Hill & Aldgate, 1996). Bu yasal düzenlemeler çocuğun sadece ailenin değil aynı zamanda devletin de sorumluluğunda görülmesinin sonucu olarak ortaya çıkan düzenlemelerdir.

Kısacası sosyal hizmet mesleği başlangıcından bu yana çocukların refahını sağlamayı kendine görev edinmiştir. Bu tür müdahaleler açıkça çocukların haklarını desteklese de çoğunlukla çocukların haklarını güvence altına almaya değil, çocukları kurtarmaya ve korumaya yöneliktir. Sosyal hizmet mesleğinin tarihi boyunca çocuklar, istismar ve ihmalin güçsüz kurbanları veya potansiyel olarak zararlı ebeveynlerinden uzaklaştırılması gereken nesnelere olarak görülmüş ve profesyoneller, çocuğun yüksek yararının uzmanları olarak görülmüştür. Bu ise sosyal hizmet uzmanlarına çocukları koruma misyonu yüklemiştir. Zayıf ve yardıma muhtaç çocukları korumayı görev edinen sosyal hizmet uzmanları, 20. yüzyılın sonlarına kadar çocuklara oldukça koruyucu ve ataerkil bir tavırla yaklaşmış, ironik bir şekilde onları kendi yaşam kararlarının dışında bırakmışlardır (Hart, 1991). Çocukların katılım hakları fikri ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru sosyal hizmet uygulaması ve politikasında ifade edilmeye başlanmıştır. Özellikle 1980 sonrası dönemde çocuklara yönelik sosyal hizmet müdahalesinin odak noktası, çocukların korunma ihtiyacından çocukların katılım haklarına ve bağımsızlık ve yasal özerklik isteklerine kaymıştır (Ruck & Horn, 2008). Zaten 1996 yılında kabul edilen NASW Etik Kurallarında sosyal hizmet uzmanlarının danışanların kendi kaderini tayin etme hakkına saygı duyacağı, bu hakları destekleyeceği ve danışanlara hedeflerini belirleme ve netleştirme çabalarında yardımcı olacağı net bir şekilde belirtilmiştir.

Yöntem

Çalışma metodolojik olarak niceliksel araştırma deseni üzerinden planlanmıştır. Çalışma kapsamında tarama modelleri içerisinde değerlendirilen genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli evrene yönelik en tutarlı, en kapsayıcı çıkarımların yapılabilmesi ve genel bir yargıya varılabilmesi için evrenin tamamını ya da evren içerisinde bulunan bir grubu ifade eden örneklem üzerinden çalışmayı ifade etmektedir (Karasar, 2022).

Katılımcılar ve Süreçler

Araştırmanın çalışma evreni, Kastamonu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi içerisinde eğitim gören hemşirelik, ebelik, beslenme ve diyetetik bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın evreni 1099 öğrenci olarak tespit edilmiş ve evren üzerinden %95 güven düzeyinde örneklem hesaplaması sonucunda en az 285 öğrencinin araştırmaya katılım sağlaması öngörülmüştür. Çalışma kapsamında ise toplam olarak 691 sağlık bilimleri fakültesi öğrencisine ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında kesitsel araştırma deseni kullanılmış ve tüm evrene ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak çalışma kapsamında öğrencilerin en az bir yarı dönemi tamamlamış olmaları ve eğitimine devam etme koşulu koyulmuştur. Buna ek olarak ulaşılabilirlik, gönüllülük ve elverişlilik ilkesi doğrultusunda çalışmaya 691 öğrenci dahil edilmiştir. Araştırma verileri, Kasım 2022 ve Ocak 2023 tarihleri arasında araştırmacılar tarafından öğrencilerle yüz yüze görüşerek toplanmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden öğrenciler çalışmanın amacı hakkında bilgilendirilmiş, gönüllü katılım formunu doldurarak çalışmaya katılım onamları alınmıştır. Öğrencilere katılımı reddetme hakları olduğu ve istedikleri zaman çekilebilecekleri bilgilendirme süreci içerisinde ifade edilmiştir. Ayrıca katılımın gönüllü olduğu, tüm verilerin gizli olduğu ve katılımcı kimliğinin açıklanmayacağı konusunda da bilgilendirme gerçekleştirilmiştir.

Çalışmaya yönelik Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan izin alınmış olup (Belge numarası: 2022-11/11-7) yazılı bilgilendirilmiş onam formu da Kastamonu Üniversitesi etik inceleme kurulu tarafından onaylanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışma kapsamında öğrencilerin sosyodemografik ve akademik bilgilerine yönelik bir soru formu ve bir adet ölçek kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından bu çalışma için hazırlanan

soru formunda sosyodemografik ve akademik değişkenler hakkındaki sorular 19 madde olarak yer almıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan tek ölçek ise Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği-ÇHTÖ (22 madde) olarak belirlenmiştir.

Sosyodemografik Soru Formu

Sosyodemografik sorular kapsamında öğrencilerin yaşı, cinsiyeti, bireysel geliri, aile geliri, annelerinin ve babalarının eğitim durumu, meslekleri, kardeş sayıları, algıladıkları gelir tutumları, ikamet yerleri ve ikamet merkezleri sorulmuştur. İlgili formun devamında ise öğrencilerin akademik yaşamlarına dair sorular sorulmuştur. Bu kapsamda öğrencilerin okudukları bölümleri, kaçınıcı sınıfta oldukları ve genel akademik ortalamaları sorulmuştur. Son olarak çocuk hakları kavramını daha önce duyma durumları ve akademik yaşamlarında çocuk haklarına yönelik ders alma durumları da sorulmuştur.

Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği

Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği, Karaman Kepenekçi (2006) tarafından geliştirilmiş olup tek alt boyut içermektedir. Öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarını belirlemeye yönelik geliştirilen bu ölçek toplam 22 sorudan oluşmaktadır. Katılımcıların her bir soruyu 1'den 5'e kadar (5 seçenek puana dönüştüğünde "tamamen katılıyorum" 1, "katılıyorum" 2, "kararsızım" 3, "katılmıyorum" 4, "kesinlikle katılmıyorum" 5) değişen yanıtlar içeresinden tercih yapmaları beklenmektedir. Ölçekteki ifadelerin 19'u olumlu, 3'ü olumsuzdur. Olumsuz ifadelere (2., 14. ve 15. maddeler) verilen tepkiler ters puanlanmaktadır. Her bir sorudan alınan puanlar 1 ile 5, toplam puan ise 22-110 arasında değişebilmektedir. Düşük puan çocuk haklarına yönelik olumlu tutumu ifade ederken, yüksek puan çocuk haklarına yönelik olumsuz tutumu göstermektedir.

Karaman Kepenekçi (2006), ölçeğin geliştirilme sürecinde 350 öğrencisinden oluşan bir örneklem üzerinden çalışmış ve her bir sorudan elde edilen puanlar arasında yeterli düzeyde ilişki olduğu ortaya koymuştur. Ayrıca Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısını ise $\alpha = ,85$ olarak analiz etmişlerdir. Bu çalışma kapsamında ise Cronbach's Alpha iç tutarlılık $\alpha = ,87$ olarak bulunmuştur. Yapılan güvenirlik ve geçerlik çalışmaları Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği'nin üniversite öğrencilerinde çocuk haklarına yönelik tutumlarının değerlendirilmesinde kullanılabilecek nitelikte uygun bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir.

İstatistiksel Analiz

Araştırma verilerinin analizi SPSS 23 programı ile gerçekleştirilmiştir. İstatistiksel analizler kapsamında gerçekleştirilen Shapiro-Wilk ve Kolmogorov-Smirnov test sonuçları normallik testi kapsamında ölçek için ,05'in altında bir sonuç göstermiştir. Bu nedenle araştırmanın analizinde parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerde, kategorik ve sayısal değişkenleri tanımlamak için oran; sürekli değişkenleri tanımlamak için ortalama ve standart sapma (SS) kullanılmıştır. Ayrıca sosyodemografik değişkenler ile çocuk haklarına ilişkin tutum ölçeği arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla Mann-Whitney-U testi ve Kruskal Wallis-H testleri kullanılmıştır.

Bulgular

Sağlık bilimleri fakültesinde eğitim gören üç farklı bölüm öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının ortaya konulması amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın katılımcılarının yaklaşık %85'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmada cinsiyet değişkeni ile çocuk haklarına yönelik tutum arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Ayrıca katılımcıların anne baba eğitim durumları ile çocuk haklarına yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak katılımcıların kardeş sahibi olup olmamaları ile çocuk haklarına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışmada katılımcıların eğitim gördükleri bölüm ve çocuk hakları konusunda ders alma durumu değişkeni arasında anlamlı fark tespit edilmiştir.

Tanımlayıcı İstatistikler

Katılımcıların sosyodemografik değişkenleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması $20,72 \pm 1,55$ (ortalama \pm standart sapma) olup en büyük yaşa sahip katılımcı 30 yaşındadır. Katılımcıların %61,5'i 751-1500 TL gelir aralığına sahiptir. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin %84,4'ü kadınlardan oluşmaktadır.

Katılımcıların ortalama geliri incelendiğinde ise $1358,24 \pm 716,68$ olarak tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların kişisel gelirlerine yönelik gelir algılarına bakıldığında ise öğrencilerin %57,8'i gelirlerinin orta düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışmaya en fazla hemşirelik bölümünden öğrenciler (335 kişi) katılım gösterirken en az beslenme ve diyetetik bölümünden öğrenciler (168 kişi) katılım gerçekleştirmiştir. Çalışmaya en fazla üçüncü sınıf öğrencileri (202 kişi) katılım göstermiştir. Katılımcıların ortalama genel akademik notu $2,92 \pm ,38$ (ortalama \pm standart sapma) olarak saptanmıştır. Öğrencilerin yaklaşık dörtte üçü (%73,4)

Üniversite Öğrencilerinin Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Sağlık Bilimleri Fakültesi Örneği

yurtta ikamet etmektedir. Ayrıca öğrencilerin %93,3'ü il merkezinde yaşamlarını sürdürmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların temel sosyodemografik değişkenleri (n= 691).

Değişkenler	n (%)
<i>Cinsiyet</i>	
Kadın	583 (84,4)
Erkek	108 (15,6)
<i>Yaş (yıl) ortalama (SS); aralık</i>	20,72 (1,55); 18-30
<i>Kişisel aylık gelir (Türk Lirası-TL) ortalama (SS); aralık</i>	1358,24 (716,68); 400-5000
<i>Aylık gelir (Kişisel)</i>	
750 TL ve altı	61 (8,8)
751-1500 TL	425 (61,5)
1501-2250 TL	131 (19,0)
2251 ve üstü TL	74 (10,7)
<i>Kişisel aylığa yönelik gelir algısı</i>	
Çok kötü	67 (9,7)
Kötü	136 (19,7)
Orta	400 (57,8)
İyi	84 (12,2)
Çok iyi	4 (0,6)
<i>Bölüm</i>	
Hemşirelik	335 (48,5)
Ebelik	188 (27,2)
Beslenme ve diyetetik	168 (24,3)
<i>Sınıf</i>	
Birinci sınıf	156 (22,6)
İkinci sınıf	177 (25,6)
Üçüncü sınıf	202 (29,2)
Dördüncü sınıf ve üzeri	156 (22,6)
<i>Genel akademik not ortalaması (SS); aralık</i>	2,92 (0,38); 1,51-3,88
<i>İkamet Yeri</i>	
Aile yanında	115 (16,6)
Yurtta	507 (73,4)
Arkadaşlar ile evde	46 (6,7)
Tek başına evde	23 (3,3)
<i>İkamet Merkezi</i>	
Köy	9 (1,3)
Kasaba	4 (0,6)
İlçe merkezi	33 (4,8)
İl merkezi	645 (93,3)

Katılımcıların ebeveynlerinin eğitim durumlarına ilişkin ortaya koyulan sonuçlar ise anne eğitimi durumunda büyük çoğunluğunun (%69,5) ilköğretim (ilkokul ve ortaokul) mezunu olduğu ve babalarının da benzer şekilde yaklaşık yarısının (%50,1) ilköğretim (ilkokul ve ortaokul) mezunu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların ailelerin gelir durumuna incelendiğinde ise ortalama 9312,17 ±5183,73 TL (ortalama ± standart sapma) olduğu analiz edilmiştir. Annelerin yaklaşık beşte dördü (%82,6) ev hanımıyken babaların %28,9'unun işçi olarak çalıştığı tespit edilmiştir. Son olarak katılımcıların yaklaşık yarısının (%51,7) bir ya da iki kardeşi olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların ailelerine ilişkin sosyodemografik değişkenler (n= 691).

Değişkenler	n (%)
<i>Aile ortalama aylık geliri (Türk Lirası-TL) ortalama (SS); aralık</i>	9312,17 (5183,73); 4000-35000
<i>Anne eğitim durumu</i>	
İlköğretim (İlkokul ve ortaokul)	480 (69,5)
Ortaöğretim (Lise)	141 (20,4)
Yükseköğretim (Önlisans, Lisans ve Lisansüstü)	70 (10,1)
<i>Baba eğitim durumu</i>	
İlköğretim (İlkokul ve ortaokul)	346 (50,1)
Ortaöğretim (Lise)	213 (30,8)
Yükseköğretim (Önlisans, Lisans ve Lisansüstü)	132 (19,1)
<i>Anne mesleği</i>	
Ev hanımı	571 (82,6)
İşçi	58 (8,4)
Serbest meslek/Esnaf	16 (2,3)
Memur	21 (3,0)
Öğretmen/Akademisyen	9 (1,3)
Sağlık alanı çalışanı	10 (1,4)
Emekli	6 (0,9)
<i>Baba mesleği</i>	
İşçi	200 (28,9)
Serbest meslek/Esnaf	138 (20,0)
Memur	83 (12,0)
Öğretmen/Akademisyen	12 (1,7)
Sağlık alanı çalışanı	9 (1,3)
Polis/Asker	13 (1,9)
Emekli	141 (20,4)
Çiftçi	64 (9,3)
Din görevlisi	4 (0,6)
Teknisyen	11 (1,6)
Şoför	16 (2,3)

Kardeş sayısı

Kardeş yok	27 (3,9)
1-2	357 (51,7)
3-4	202 (29,2)
5 ve üzeri	105 (15,2)

Katılımcıların çocuk hakları bilgi düzeylerine yönelik araştırma kapsamında çeşitli sorular sorulmuş olup ilgili değişkenlere yönelik cevaplar Tablo 3’de gösterilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların %14,2’si çocuk hakları kavramını daha önce duymadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca katılımcıların %19,7’si çocuk hakları kavramı hakkında hiç bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Belirtilen katılımcılar içerisinde çocuk hakları kavramını daha önce duymuş olmalarına rağmen hiç bilgi sahibi olmayan katılımcıların bulunması da ilgili sonuçlar içerisinde analiz edilmiştir. Son olarak yalnızca katılımcıların %10,4’ü çocuk haklarına yönelik ders aldıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. Katılımcıların çocuk hakları bilgi düzeylerine ilişkin değişkenler (n= 691).

Değişkenler	n (%)
<i>Çocuk hakları kavramını daha önce duyma durumu</i>	
Evet	593 (85,8)
Hayır	98 (14,2)
<i>Çocuk hakları kavramına yönelik bilgi düzeyi</i>	
Hiç bilgi sahibi değil	136 (19,7)
Düşük düzeyde bilgi sahibi	225 (32,6)
Orta düzeyde bilgi sahibi	175 (25,3)
Yüksek düzeyde bilgi sahibi	137 (19,8)
Oldukça yüksek düzeyde bilgi sahibi	18 (2,6)
<i>Çocuk haklarına yönelik ders alma durumu</i>	
Evet	72 (10,4)
Hayır	619 (89,6)

Araştırma kapsamında Çocuk Hakları Tutum Ölçeğinin (ÇHTÖ) değişkenlerine yönelik hesaplanan ortalama puanlar Tablo 4’te gösterilmiştir. Öğrencilerin çocuk hakları tutum düzeylerine yönelik toplam puan ortalaması ve standart sapması $33,74 \pm 11,12$ olup katılımcıların çocuk haklarına yönelik olumlu tutum içerisinde oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeğine (ÇHTÖ) dair ortalamalar ve standart sapmalar (n= 691).

Değişkenler	\bar{x}	SS	Aralık	Minimum	Maksimum
<i>Çocuk haklarına ilişkin tutum</i>	33,74	11,12	88	22	110

S1	1,57	0,77	4	1	5
S2	4,19	1,01	4	1	5
S3	1,41	0,66	4	1	5
S4	1,44	0,69	4	1	5
S5	1,36	0,63	4	1	5
S6	1,48	0,65	4	1	5
S7	1,77	0,83	4	1	5
S8	1,45	0,65	4	1	5
S9	1,57	0,74	4	1	5
S10	1,42	0,65	4	1	5
S11	1,36	0,61	4	1	5
S12	1,78	0,79	4	1	5
S13	1,45	0,73	4	1	5
S14	3,96	1,15	4	1	5
S15	4,17	1,10	4	1	5
S16	1,54	0,73	4	1	5
S17	1,45	0,65	4	1	5
S18	1,38	0,67	4	1	5
S19	1,33	0,64	4	1	5
S20	1,36	0,66	4	1	5
S21	1,37	0,63	4	1	5
S22	1,58	0,75	4	1	5

Tablo 4 içerisinde ayrıca katılımcıların ilgili ölçeğin her bir soruna yönelik ortalama puanlarda analiz edilmiştir. Bu kapsamda katılımcıların en yüksek olumlu tutum sergilediği 19. soru “Çocukların istismar ve ihmalin tüm türlerine karşı korunması gerekir.” tespit edilmiştir. Katılımcıların en olumsuz tutum sergilediği soru ise 14. soru (ters soru) “Çocukların sağlıkları ile ilgili sorumluluk sadece ailelerde olmalıdır; devletler çocukların sağlık sorunlarına karışmamalıdır.” olarak tespit edilmiştir.

Karşılaştırmalı İstatistikler

Çocuk hakları tutum ölçeği ile katılımcıların cinsiyet ve çocuk hakları kavramını daha önce duyma durumu değişkenleri arasında Mann Whitney-U testi gerçekleştirilmiş ve ilgili sonuçlar Tablo 5 ve Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 5. Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği puanlarının cinsiyet değişkeniyle ilişkisine yönelik Mann Whitney-U testi sonuçları

Cinsiyet	n	Sıra ortalaması	U	p
Kadın	583	335,02	25078,00	,001
Erkek	108	405,30		

*p<0.05

Bu kapsamda ilk olarak ÇHTÖ ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı fark bulunmuştur (Mann Whitney-U, $z=-3,36$, $p< ,05$). Gruplar arasındaki sıra ortalamaları göz önünde bındurulduğunda kadın öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının erkek öğrencilerin tutumlarından daha olumlu olduğu ifade edilebilir.

Tablo 6. Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği puanlarının katılımcıların çocuk hakları kavramına ilişkin farkındalıklarına yönelik Mann Whitney-U testi sonuçları

Duyma durumu	n	Sıra ortalaması	U	p
Evet	593	333,98	21909,00	,000
Hayır	98	418,94		

*p<0.05

İkinci olarak ise Tablo 6’da görüldüğü üzere, ÇHTÖ ile çocuk hakları kavramını daha önce duyma durumu değişkeni arasında anlamlı fark saptanmıştır (Mann Whitney-U, $z=-3,91$, $p< .05$). İlgili analiz ile ilişkili olarak gruplar arasındaki sıra ortalamalarına bakıldığında çocuk hakları kavramını daha önce duyan öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının ilgili kavramı daha önce duymayan öğrencilerin tutumlarından daha olumlu olduğu ortaya koyulmaktadır.

Tablo 7. Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği puanlarının katılımcıların gelir durumları ile ilişkisine yönelik Kruskal Wallis H-Testi testi sonuçları

Kişisel gelir	n	Sıra ortalaması	χ^2	p
750 TL ve altı	61	333,48	8,157	,043
751-1500 TL	425	346,44		
1501-2250 TL	131	319,45		
2251 ve üstü TL	74	400,80		

*p<0.05

Bu kapsamda ilk olarak, ÇHTÖ ile kişisel gelir değişkeni arasında anlamlı fark saptanmıştır (Kruskal Wallis-H test $\chi^2 (3) = 8,157$, $p< ,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla ilişkisiz ölçümler için Mann Whitney-U Testi uygulandığında ise geliri 2251 TL ve üstü katılımcıların puanları, diğer bütün gelir grupları ile anlamlı bir farklılık ortaya koymaktadır. Geliri 2251 TL ve üstü katılımcıların puanları sıra ortalamaları incelendiğinde, diğer gelir gruplarına kıyasla çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumsuz olduğu söylenebilir.

Tablo 8. Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği puanlarının katılımcıların bölümleri ile ilişkisine yönelik Kruskal Wallis H-Testi testi sonuçları

Bölüm	n	Sıra ortalaması	χ^2	p
Hemşirelik	335	364,61		
Ebelik	188	331,12	5,734	,049
Beslenme ve Diyetetik	168	325,55		

*p<0.05

İkinci olarak, ÇHTÖ ile katılımcıların eğitim gördükleri bölüm değişkeni arasında anlamlı fark tespit edilmiştir (Kruskal Wallis-H test $\chi^2 (2) = 5,734$, $p < ,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Mann Whitney-U Testi sonucunda ise hemşirelik bölümü ile beslenme diyetetik bölümü arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir (Mann Whitney-U, $z=-2,07$, $p < .05$). Sıra ortalamaları incelendiğinde, hemşirelik bölümü öğrencilerinin sıra ortalamalarının 261,52, beslenme ve diyetetik bölümü öğrencilerinin sıra ortalamalarının ise 233,02 olduğu analiz edilmiştir. Dolayısıyla bu durum beslenme ve diyetetik bölümü öğrencilerinin hemşirelik bölümü öğrencilerinden daha olumlu tutuma sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 9. Çocuk Haklarına İlişkin Tutum Ölçeği puanlarının katılımcıların kardeş sayıları ile ilişkisine yönelik Kruskal Wallis H-Testi testi sonuçları

Kardeş Sayısı	n	Sıra ortalaması	χ^2	p
Kardeş yok	27	451,91		
1-2	357	333,55		
3-4	202	350,88	9,218	,027
5 ve üzeri	105	351,72		

*p<0.05

Son olarak, ÇHTÖ ile katılımcıların sahip oldukları kardeş sayısı değişkeni arasında anlamlı fark bulunmuştur (Kruskal Wallis-H test $\chi^2 (3) = 9,218$, $p < ,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla ilişkisiz ölçümler için Mann Whitney-U Testi uygulandığında ise kardeşi olmayan katılımcıların puanları, diğer bütün gruplar ile anlamlı bir farklılık ortaya koymaktadır. Kardeşi olmayan katılımcıların diğer her bir grupta karşılaştırılmasına olanak tanıyan Mann Whitney-U Testi sonucunda, kardeşi olmayan katılımcıların sıra ortalamaları diğer gruplara kıyasla çocuk haklarına ilişkin tutumlarında daha olumsuz sonuç ortaya koymaktadır.

Tartışma

Her yıl dünya üzerinde milyonlarca çocuk, hakları ihlal edildiği için hayatını kaybetmekte, ihmal ve istismara maruz kalmaktadır. Dünyanın birçok bölgesinde çocuklar eğitim, sağlık, oyun ve katılım hakkından mahrum olmasının yanında ihmal ve istismara uğramaktadırlar. Çocuklar en temel insan haklarında dahi mahrum kalmakta ve bu durum çocukların sahip oldukları hakların ihlali anlamına gelmektedir. UNICEF beş yaş altı milyonlarca çocuğun yetersiz beslenme dolayısıyla hayatını kaybettiğini, 2022 yılı sonu itibarıyla yerinden edilen çocuk sayısının 43 milyonu aştığını, düşük ve orta gelirli ülkelerde basit bir metni okuyamayan 10 yaşındaki çocukların oranının %70 seviyelerinde olduğunu, çocuk işçiliğinin hala ciddi bir sorun olarak devam ettiğini rapor etmiştir (UNICEF, 2023). Tüm bu veriler çocuk haklarının ihlalinin devam ettiğini ve çocuk hakları konusunda çocuk, genç ve yetişkinlerin bilgi ve farkındalıklarının artırılması gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışma sağlık bilimleri fakültesinde eğitim gören üç farklı bölüm öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının ortaya konulması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların çocuk haklarına ilişkin olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür. Bu sonuç Kepenekci ve Baydık'ın (2009) öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmanın sonucu ile Ezer ve Ulukaya Öteleş'in (2020) üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarının belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca bu çalışmada katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%89,6) çocuk haklarına ilişkin herhangi bir ders almamalarına rağmen çocuk haklarına ilişkin olumlu tutuma sahip olmaları dikkate değerdir. Bunlara ek olarak katılımcıların en yüksek olumlu tutum sergilediği sorunun "*Çocukların istismar ve ihmalin tüm türlerine karşı korunması gerekir. (Soru 19)*" sorusu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların en olumsuz tutum sergilediği sorunun ise "*Çocukların sağlıkları ile ilgili sorumluluk sadece ailelerde olmalıdır; devletler çocukların sağlık sorunlarına karışmamalıdır. (14.soru-ters soru)*" sorusu olduğu görülmüştür.

Çalışmada cinsiyet değişkeni ile çocuk haklarına yönelik tutum arasında anlamlı bir fark bulunmuş olup kadın öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının erkek öğrencilerin tutumlarından daha olumlu olduğu görülmüştür. Bu sonuç Ezer ve Ulukaya Öteleş (2020), Leblebici ve Çeliköz (2016), Ekici (2014) ve Kıracı'nın (2019) çalışmalarının sonucu ile de benzerlik göstermektedir. Söz konusu çalışmalarda bu çalışmada olduğu gibi kadınların erkeklere göre daha yüksek puan ortalamalarına sahip oldukları görülmüştür. Ancak Kepenekci

ve Baydık (2009) ile Alemdar ve Yılmaz'ın (2019) ve ayrıca Bulut'un (2020) çalışmalarında çocuk haklarına ilişkin tutumun cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmadığı bildirilmiştir.

Katılımcıların anne baba eğitim durumları ile çocuk haklarına yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum Ezer ve Öteleş'in (2020) ve ayrıca Büyük ve ark. (2023) gerçekleştirdikleri çalışmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca Kıraç (2019) eğitim ve hukuk fakültesi öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada anne ve baba eğitim seviyesinin öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmadığını bildirmiştir. Ancak Pilatin (2019) üniversite öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada anne ve baba eğitim durumu ile çocuk haklarına yönelik tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını bildirmiştir.

Çalışmada katılımcıların kardeş sahibi olup olmamaları ile çocuk haklarına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre kardeşi olmayan katılımcıların sıra ortalamaları diğer gruplara kıyasla çocuk haklarına ilişkin tutumlarında daha olumsuz olduğu görülmüştür. Çalışmadan elde edilen bu sonuç Doğan, Torun ve Akgün (2014) ile Lelebici ve Çeliköz (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonucuyla da benzerlik göstermektedir. Doğan, Torun ve Akgün (2014), okul öğrenci öğretmen adayları ile gerçekleştirdiği çalışmada kardeş sayısı fazla olan öğrencilerin çocuk haklarına ilişkin tutumlarının da daha olumlu olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Lelebici ve Çeliköz (2017) üç ve daha fazla kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu sonuca ulaşmıştır. Ancak Pilatin (2019) okul öncesi öğretmenliği öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmasında kardeş sahibi olmak ve kardeş sayısı ile çocuk haklarına ilişkin tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını bildirmiştir. Benzer şekilde Yılmaz (2019) ve Salman-Osmanoğlu'nun (2007) üniversite öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmalarda kardeş sayısı ile çocuk haklarına ilişkin tutum arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığını belirtmiştir.

Bu çalışmada 2251 TL ve üstü gelire sahip katılımcıların (araştırmaya katılan en yüksek gelir grubuna sahip grup) puanları, diğer bütün gelir grupları ile anlamlı bir farklılık ortaya koymaktadır. Geliri 2251 TL ve üstü katılımcıların puanları sıra ortalamaları incelendiğinde, diğer gelir gruplarına kıyasla çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumsuz olduğu görülmüştür. Ancak Yılmaz'ın (2019) üniversite öğrencileriyle gerçekleştirdiği benzer bir çalışmada, çalışmaya katılan ve ailelerinin gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerin, çocuk haklarına karşı tutumlarının daha olumlu olduğu bildirilmiştir. Gallitto, Veilleux ve

Romano'nun (2019) çocuk haklarına ilişkin bilgi ve tutumla ailenin gelir durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı belirtilmiştir.

Çalışmada katılımcıların eğitim gördükleri bölüm değişkeni arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. Beslenme ve diyetetik bölümü öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin hemşirelik bölümü öğrencilerinden daha olumlu tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Büyük ve ark. (2023) sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada Beslenme ve Diyetetik bölümü ile sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin hemşirelik ve ebelik bölümü öğrencilerinden daha olumlu tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Kıracı (2019) Eğitim ve hukuk fakültesi öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada, özel eğitim öğretmenliği bölümü öğrencilerinin diğer bölüm öğrencilerine kıyasla çocuk haklarına ilişkin tutumlarının daha olumlu olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Çalışmada çocuk hakları konusunda ders alma durumu ile çocuk haklarına yönelik tutum arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Ancak Büyük ve ark. (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada daha önce çocuk hakları konusunda ders alan öğrencilerle ders almayan öğrenciler arasında çocuk haklarına yönelik tutum arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Çocuk hakları konusunda ders alan öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu bildirilmiştir. Benzer şekilde Ezer ve Öteleş (2020) ile Kepenekci ve Baydık (2009) üniversite öğrencileriyle gerçekleştirdikleri çalışmada daha önce çocuk hakları konusunda ders alan üniversite öğrencilerinin ders almayan öğrencilere göre çocuk haklarına yönelik tutumlarının daha olumlu olduğunu bildirmişlerdir. Doğan ve ark. (2014) okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik ders alma durumlarının onların çocuk haklarına ilişkin tutumlarını etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Kepenekçi (2006) gerçekleştirdiği çalışmada, insan hakları ve çocuk hakları konusunda ders alan lisans öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Sonuç

Kastamonu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'ndeki hemşirelik, ebelik ve beslenme diyetetik bölümü öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarına ilişkin elde edilen veriler ile sınırlı olan bu çalışmada, öğrencilerin cinsiyet, bölüm, kardeş sayısı, anne-baba eğitim seviyesi, gelir durumu vb. değişkenlerin onların çocuk haklarına yönelik tutumlarını etkileyip etkilemediği araştırılmıştır. Çalışma sonucunda kız öğrencilerin çocuk hakları konusunda erkek öğrencilere göre tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür.

Bölümler arasında beslenme ve diyetetik bölümü öğrencilerinin diğer bölüm öğrencilerine göre daha olumlu tutuma sahip oldukları, kardeş sayısı fazla olan öğrencilerin de diğer öğrencilere kıyasla çocuk hakları konusunda daha olumlu tutum içerisinde oldukları görülmüştür. Çocuk hakları konusunda ders almanın çocuk haklarına yönelik tutuma etki etmediği sonucu elde edilmiş olsa da bu durumun katılımcıların büyük çoğunluğunu kız öğrencilerin oluşturuyor olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira benzer birçok çalışmada çocuk haklarına yönelik ders almanın çocuk haklarına ilişkin daha olumlu bir tutum sergilenmesine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktadan hareketle üniversite öğrencilerinin eğitim hayatlarının herhangi bir safhasında ve mümkünse erken çocukluk döneminden başlanarak çocuk haklarına yönelik bir ders almaları oldukça önemlidir. Çocuk hakları konusunda gerek ebeveynler gerekse eğitimci ve yasa yapıcılar farkındalık oluşturma ve savunuculuk rollerini unutmamalı, adalet temelli bir yaklaşım benimsemelidirler.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı iki yazarın ortak ve eşit katkılarıyla oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır. Tüm yazarlar iş birliği içerisinde bu çalışmayı hazırlamıştır.

Kaynaklar

Akyüz, E. (2015). *Çocuk hukuku: çocukların hakları ve korunması*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Alaimo, K. (2002). Historical roots of children's rights in Europe and the United States. K. Alaimo, ve B. Klug içinde, *Children as Equals: Exploring the Rights of the Child* (s. 1-24). Lanham: University Press Of America.

Alemdar, D. K., ve Yılmaz, G. (2019). Pediatri hemşirelerinin çocuk haklarına yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 121-126. <https://doi.org/10.34087/cbusbed.536679>

Atatanır, H. (2022). Çocukluk olgusunun ve çocuk haklarının tarihsel gelişimi. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 205-219.

Büyük, E. T., Uzşen, H., Koyun, M., ve Seferoğlu, E. G. (2023). The attitudes of the students in the faculty of health sciences towards children's rights: descriptive study. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 31(1), 53-59. Doi:10.5336/mdethic.2022-94094

Brandon, M., Schofield, G., Trinder, L., ve Stone, N. (1998). *Social work with children*. London: Macmillan Press.

Bulut, A. (2020). Okul öncesi eğitim paydaşlarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2067-2078. <https://doi.org/10.33206/mjss.724740>

Cohen, C. P. (2002). United nations convention on the rights of the child: developing international norms to create a new world for children. K. Alaimo, ve B. Klug içinde, *Children as Equals: Exploring the Rights of the Child* (s. 49-72). Lanham: University Press of America.

Doğan, Y., Torun, F., ve Akgün, İ. H. (2014). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 503-516.

Ekici, F. Y. (2014). Öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik tutumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (8), 66-77.

Ezer, F., ve Öteleş, Ü. U. (2020). Çocuk haklarına yönelik tutumun belirlenmesi: nicel bir araştırma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* (37), 48-58. DOI: <http://dx.doi.org/10.14582/DUZGEF.2020.139>

Gallitto, E., Veilleux, G. J., ve Romano, E. (2019). how do knowledge and attitudes about children's rights influence spanking attitudes? *Journal of Interpersonal Violence*, 1-18. <https://doi.org/10.1177/088626051985263>

Hart, S. (1991). From property to person status: historical perspective on children's rights. *American Psychologist*, 46(1), 53-59.

Hill, M., ve Aldgate, J. (1996). Child welfare services: developments in law, policy, practice, and research. Jessica Kingsley Publishers.

Karasar, N. (2022). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (37. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Kıraç, Ş. (2019). Eğitim fakültesi ve hukuk fakültesi 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik tutumları (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Keşen, Y. K. (2006). A study of university students' attitudes towards children's rights in turkey. *The International Journal of Children's Rights*, 14(3), 307-319. DOI:10.1163/157181806778458095

Keşen, Y. K., ve Baydık, B. (2009). Attitudes of the teacher candidates of mentally handicapped children about children's rights. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 41(1), 329-350. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001150

Kirk, S. (2007). Methodological and ethical issues in conducting qualitative research with children and young people: A literature review. *International Journal of Nursing Studies*, 44(7), 1250-1260. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2006.08.015>

Leblebici, H., ve Çeliköz, N. (2016). Öğretmen adaylarının çocuk haklarına yönelik tutumları. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 307-318.

Pilatin, G. (2019). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Reichert, E. (2011). *Social work and human rights, second edition: a foundation for policy and practice*. New York: Columbia University Press.

Ruck, M. D., ve Horn, S. S. (2008). Charting the landscape of children's rights. *Journal of Social Issues*, 64(4), 685-699. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2008.00584.x>

Skehill, C. (2008). The history of social work. *British Journal of Social Work*, 38(4), 619-624.

Tilbury, C. (2013). Social work with children and young people. *Australian Social Work*, 66(3), 311-313.

Topuzoğlu, A. Y. (2004). *Mağdur çocukların hukuksal konumu*. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

UNICEF. (2023, Temmuz 11). UNICEF Annual Report 2022. [unicef.org: https://www.unicef.org/reports/unicef-annual-report-2022](https://www.unicef.org/reports/unicef-annual-report-2022) adresinden alındı.

Yılmaz, F. (2019). Üniversite öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki tutumlarının incelenmesi ve çözüm önerileri: Amasya üniversitesi örneği (Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

**Özgürlük Alanından Tahakküm Alanına: Theodor W. Adorno'nun
Kant Eleştirisi**
*From The Field of Freedom to The Field of Domination: Critique Kant of Theodor
W. Adorno*

DOI: 10.38155/ksbd.1358343

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
11.09.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
14.01.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

Gülsima URTEKİN
Erciyes Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
urtekingulsima@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5873-3966

Doç. Dr. Serdar SAYGILI
Erciyes Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü
serdarsaygili@erciyes.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1986-6448

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

Kant, özneyi transandantal yapıya dönüştürerek bir ahlak metafiziği geliştirmiştir. Kant ahlak anlayışı ile öznenin doğa üzerinde tahakküm kurmasını ve bu açıdan özgürleşmesini amaçlamıştır. Adorno, Kant'ın geliştirdiği ahlak sisteminin hem Kant tarafından verili olduğu ve hem de pratik hayata uygulanamaz olduğundan eleştirmiştir. Adorno bu durumu kültür endüstrisi kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda kültür, seri üretim ve tüketim aracına dönüşerek özneyi de bu alan arasında bırakmıştır. Kitle kültürü olarak da açıklanan bu sistemde özne bir noktadan itibaren nesneyle özdeş duruma gelmiştir. Çünkü tüketim ve üretimin aracı olan insan, sistemin en önemli parçası haline dönüşerek hem üretimde hem de tüketimde nesneyle aynılaşmıştır. Kant'ın amaçladığı öznenin nesneye olan tahakkümü pratik hayatta ikisini aynı konuma getirdiği için özne üzerine tahakküm kurmanın yollarını açmıştır. Bu bakımdan Aydınlanma ile birlikte öznenin ayrıcalıklı konumunun özneyi özgürleştirilmesi beklenirken onu tahakküm nesnesine dönüştürmüştür. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, öznenin oluşturduğu özgürlük alanının kültür endüstrisi ile nasıl tahakküm alanına dönüştüğünü Adorno'nun eleştirel perspektifinden tartışmaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Adorno, Kant, Özgürlük, Araçsal Akıl, Tahakküm

Abstract

Kant developed a metaphysics of morality by transforming the subject into a transcendental structure. With his moral understanding, Kant aimed for the subject to dominate nature and to be liberated in this respect. Adorno criticized the moral system developed by Kant because it was both given by Kant and not applicable to practical life. Adorno tried to explain this situation with the concept of culture industry. In this context, culture has turned into a mass production and consumption tool, leaving the subject among this field. In this system, which is also defined as mass culture, the subject has become identical with the object from a certain point. Because the human, who is the instrument of consumption and production, has become the most important part of the system and has become identical with the object both in production and consumption. The domination of the subject over the object, aimed by Kant, has opened the way for domination over the subject as it brings the two to the same position in practical life. In this respect, with the Enlightenment, while the privileged of the subject was expected to liberate the subject, it turned him into an object of domination. Therefore, the aim of this study is to try to discuss how the field of freedom created by the subject turns into a field of domination with the culture industry from Adorno's critical perspective.

Keywords: Adorno, Kant, Freedom, Instrumental Reason, Domination

Giriş

Adorno, Frankfurt Okulunun önemli temsilcilerinden birisidir. Hitler rejiminin yıkıcı olduğu dönemlerde Yahudi kimliğinden dolayı Alman akademisinden uzaklaşmak zorunda kalmıştır (Jay, 1992: 144). Bu süreçte Amerika'ya yerleşen Adorno, ülkenin yapısal dinamiklerini siyasal ve toplumsal bağlamda değerlendirmiştir. Adorno'nun toplum, toplumdaki politik yapılar ve bu yapılar arasında öznenin konumu üzerine geliştirdiği düşüncelerinde Max Horkheimer (1885-1973) oldukça etkili olmuştur. Zira Horkheimer, Adorno'nun Almanya'dan uzaklaşmasını ve Frankfurt Okuluyla tanışmasını sağlamıştır. Özellikle Frankfurt Okulu, Adorno ve Horkheimer'in eleştirel düşüncelerinin temelini oluşturmuştur. Nitekim *Frankfurt Okulu* adıyla bilinen çevre bu adlandırma yerine *Eleştirel Teori* adlandırmasını tercih etmişlerdir. Eleştirel Teorinin temel problemi yeni bir epistemoloji geleneği geliştirerek toplumsal sorunları sosyo-kültürel, tarihsel ve felsefi bağlamlarda tartışmaktır. Bu tartışmaların ereği ise bireyin diğer bireylerle, nesnelere ve doğayla kurduğu tahakküm ilişkilerini açığa çıkarmaktır (Odabaş, 2018: 214). Nitekim birey, doğada diğer bireyler ve nesnelere zorunlu etkileşim halindedir. Adorno, bu ilişkinin tahakküme dönüşmeye başlamasının nedenleri ve sonuçlarıyla detaylı olarak ilgilenmiştir.

Adorno ve Horkheimer Marx'ın görüşlerinin etkisiyle burjuvanın ayrıcalıklı konumuna ve proletarya üzerindeki tahakkümüne dikkat çekmiştir. Özellikle *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı eserlerinde kapitalist dünyanın demokratik olarak adlandırılan ülkelerinde faşizmin baskılandığı uykusundan uyandırıldığını düşünmüşlerdir (Jay, 1992: 150). Buna göre burjuva doğa üzerinde tahakküm kurmaya eğilimlidir. Aydınlanma ile beraber burjuvanın amaçları doğaya ve işçi sınıfına dayatılmıştır. Bilimsel rasyonellik ile insanların doğal ihtiyaçlarından yola çıkarak insanları tahakküm altına alan araçlara dönüşüm Aydınlanmayla başlamıştır (Baucher, 2013: 13). Adorno ve Horkheimer, bu yıkımların toplumsal yansımalarını Kültür Endüstrisi kavramıyla açığa çıkarmaya çalışmıştır. Adorno ve Horkheimer'a göre, Kültür Endüstrisi düzeneklerinin kurulmasıyla kitle bilinci, insanların eleştirel düşünme yeteneklerini bütünüyle yok etmiştir. Kültür endüstrisinin kurbanı olan insanların başkalarına uyma yatkınlığı ile faşizmin büyümesini sağlayan anti-Semitik mantalite arasında benzerlikler mevcuttur. Bu nedenle Adorno ve Horkheimer dönemlerinin en büyük problemi olarak kabul ettikleri ve eserleriyle aynı adı taşıyan *Aydınlanmanın Diyalektiği* sorunuyla ilgilenmişlerdir. Bu durumda temel problem araçsal aklın özdeşleştirme problemi olarak karşımıza çıkmıştır (Jay: 1992, 151). Dolayısıyla özdeşleştirme, öznenin nesneleşmesi ve nesneyle beraber kültüre bağımlı hale gelmesini esas almaktadır.

Adorno ve Horkheimer'a göre, Kültür Endüstrisinin yok edici etkisi insanları gerçek mutluluktan uzaklaştırmak suretiyle aldatıcı memnuniyetler yaratmaktadır. Kültüre koşulsuz itaat etmek ve sürekli kültürün belirlenimlerine göre eylemek insanlığı felakete sürüklemektedir (Çimen, 2020: 3). Bu açıdan Kültür Endüstrisinin asıl etkisi Aydınlanma karşısında değerlendirilebilir. Çünkü Kültür Endüstrisi, özgür bilinçlerin zincire vurulmasından ibarettir (Adorno, 2003: 6). Bu bağlamda bilinçlerin zincirleri ve Aydınlanmanın zihinsel süreçlerde kurduğu tahakkümleri açıklayabilmek için Adorno akademideki derslerinde Kant ahlakının yapısı ve bu yapının pratikteki etkilerini tartışmıştır. Adorno'ya göre, Kant'ın evrensel ahlak yasası ve bu yasadaki temellendirmiş olduğu saf aklın eleştirisi transandantal algıyı temellendirmektedir. Transandantal algı biçimi de toplumdan uzak ama toplum içinde tayin edilmiş gibi özgürlüğü ve evrenselliği tayin etmektedir (Adorno ve Horkheimer, 2012a: 22). Buna göre Kant felsefesinde özgürlük fikri insanın kendi fikri gibi tanımlanmış ve bir bütün olarak evrensele atfedilmiştir. Özellikle Kant'ın özneye birtakım belirlenimlerle iyiliği istemeyi emretmesi Adorno'ya göre insanlara iyiliğin özünde var olduğunun empoze edilmesidir. Ancak Adorno'ya göre, insan özü gereği kötü olmamasına rağmen bazı durumlarda hayvanlardan daha dehşet verici olabilmektedir (Adorno ve Horkheimer, 2012b: 32). Bu durumda Kant'ın transandantal öznesi, pratik alandan uzak olmasına rağmen evrensel olanı temsiliyetinden dolayı Adorno tarafından eleştirilmiştir.

Öznenin pratik alanda evrensel olana doğru hareket etmesi, onu bireysel olandan uzaklaşma durumuyla karşılaştıracaktır. Çünkü evrensel olan temelde toplumsal ve kitlesel olanın üzerine ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bireysel değerler ve farklılıklar bütün içinde erimeye ve zamanla yok olmayla karşı karşıya kalacaktır. Adorno'ya göre Kant, öznenin bu durumunu onun özgürlüğüyle bağdaştırdığında özneyi aldatmaktadır. Zira özne özgür olduğundan değil, zorunlu olduğundan eylemde bulunmaktadır. Bu durum toplumun bütününe sirayet ettiğinde kitle kültürü olarak adlandırılan durum ortaya çıkmaktadır. Nitekim toplumun bir parçası olarak öznenin yaptığı tercihler, alternatifler arasındaki seçimlerine karşılık gelmektedir. Bu durumda öznenin aklıdan kaynaklandığı sanısıyla bulunduğu eylem öncesinde belirlenmiştir. Eylemin pratiğe geçmesi öznenin özgürleştirdiğini değil, tahakküm nesnesine dönüştüğünü göstermektedir. Öznenin özgürlük alanının kategorik buyruk olarak verilmesi onu pratik alana geçmeden teoride tahakküm altına almış olmaktadır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde Kant'ın özne ve özgürlüğü temellendirdiği ahlak öğretisinin çatışmaları Adorno bağlamında incelenecektir. Bu ahlak anlayışının teorik ve pratik alandaki konumu, özne ve öznenin özgürlüğünü temellendirmek için tikelden evrensele geçişi

sırasında aklın dönüşümü tartışılacaktır. İkinci bölümde Kültür Endüstrisi bağlamında öznenin amaçlanan özgürlüğü nasıl tahakküm alanına dönüştürdüğü incelenecektir. Çalışmanın çerçevesinden uzaklaşmamak adına öznenin tahakküm altına alınması konusu siyasal ve ekonomik bağlamda değil, toplumsal bağlamda değerlendirilecektir.

Adorno Bağlamında Kant Ahlakının Çatışmaları

Modern felsefede bilimsel faaliyetlerle beraber doğanın bilinemez olduğu düşüncesinden hareketle insanın doğa üzerinde tahakküm kurması yaygınlık kazanmıştır. Bu dönemde özellikle Descartes'in çalışmalarıyla doğa, insan tarafından tahakküm altına alınması gereken pasif bir unsura dönüşmüştür. Buna paralel olarak Francis Bacon (1561-1626), '*bilgi güçtür*' ifadesi doğa üzerindeki egemenliğin ancak bilgi yoluyla gerçekleşebileceğini temellendirmiştir (Pehlivan, 2019: 12). Çünkü doğa üzerinde tahakküm ancak onun yasalar doğrultusunda açıklanmasıyla gerçekleşebilir. Bu bağlamda doğa yasalarının bilgisi öznenin gücünü temsil etmektedir. Aklın doğa üzerinde tahakküm kurması düşüncesi Aydınlanmacı düşünürler tarafından özgürlüğün nosyonu olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Kant'ın nedensellik kategorisi ile doğanın karşısına dengeleyici güç olarak özgürlüğü konumlandırması özgürlükten yola çıkarak aklın doğa üzerinde tahakküm kurmasını incelemiştir (Tüzen, 2020: 1042). Çünkü Kant, doğayı nedensellik ilkesi bağlamında açıklamaya çalışırken doğadaki düzensizliğe karşı aklı mutlak ve düzenleyici bir güç olarak geliştirmiştir. Kant, doğadaki nedenselliği kör kaderciliğe bağlamaktan ziyade özgürlükle ilk neden kavramına ulaştırmayı amaçlamaktadır (Kant, 2002: 118). Dolayısıyla Kant, teorik alandaki nedensellik ile pratik alanda bir düzen kurmayı amaçlamıştır. Bu amaç pratik olanın teorik olana baskın olması sonucunu doğurmuştur.

Adorno, Kant'ın ahlak anlayışını eleştirmeden önce teorik ve pratik ayrımı yapmaktadır. Bu ayrım esasen Kant ahlakının '*Pratik alanda mı yoksa teorik alanda mı?*' yer aldığını açıklama girişimidir. Aynı zamanda insanı ve onu geliştirmiş olduğu kültürü ahlak karşısında gözlemlemektir. Öncelikle Adorno, kültürü ahlakın karşısında konumlandırmaktadır (Adorno, 2012a: 20). Buna göre kültür ahlak tarafından eleştirilebilir ve böylece ahlak, eleştiri felsefesinin de temelini oluşturabilir. Bu durum Adorno'nun ahlak anlayışının ilk görünümünü vermektedir. Çünkü Adorno'nun felsefesi herhangi bir sistem geliştirmekten ziyade var olanların anti-sistemi olarak cereyan etmiştir (Bahrens, 2011: 156). Eleştirel Teorinin de temelinde yer alan bu düşünme sistemi Adorno'nun Kant eleştirisinin de arka planını açıklamaktadır. Zira Adorno, Kant'ın ahlak anlayışını eleştirirken doğrudan Kant sisteminde

mevcut çatışmaları ortaya koymuştur. Adorno'nun ele aldığı ilk çatışkı, Kant'ın teorik ve pratik alan arasında yaptığı ayırım olmuştur.

Adorno'ya göre, ahlak felsefesi ile pratik eylemde bulunma arasında zorunlu bir bağ vardır. Bu durumda ahlak, pratik alanın konusu olmasına karşın, ahlak felsefesi de teorik alanın konusu olmuştur. Çünkü ahlaki olan davranışlar incelendiğinde bu davranışların töre ya da gereğe uymak gibi bağlamlarda değerlendirildiği görülmektedir (Adorno, 2012a: 21). Sözelimi herhangi bir davranışın ahlaki olup olmadığı değerlendirildiğinde davranışın pratik hayattaki yansımaları değerlendirilir. Bu bağlamda hırsızlığın ahlaki değeri pratik hayattaki yansımalarıyla değerlendirilecektir. Malı çalınan kişinin pratik hayatta yaşadığı zorluklar göz önüne alındıktan sonra hırsızlığın ahlak dışı olduğu yargısı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ahlak, pratik alanda iyi ya da kötü olarak değerlendirilecek davranışlarken bunlar hakkında konuşmak teorik alanda ahlak felsefesinin konusunu oluşturmaktadır. Adorno'ya göre, önemli olan herhangi bir ahlak kuramı geliştirmek değil, var olan üzerine eleştirel düşünme biçimi geliştirmektir. Bu durumda Adorno için yeni bir eleştiri kapısı açılmıştır. Çünkü Kant, bir ahlak sistemi geliştirmiş ve böylece bir amaç için saf olana yönelmiştir.

Kant, ahlak sistemi kurarken teorik ve pratik ayırımı yapmasına rağmen öznenin aklını bu iki alan arasında bırakmıştır. Çünkü öznenin zihinsel süreçlerle kurduğu nedensellik bağları aklın kendisinden kaynaklanan çelişkilere ortam hazırlamıştır. Adorno'ya göre, Kant'ın bu durumu esasen iki çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Birinci çelişki, aklın kendi yasalarıyla evrensel olması, ikinci çelişki kendi eylemleri sonucunda çelişkileri ortadan kaldırmasıdır. Buna göre, akıl sahibi olan özne hem nedensellik yasaları bağlamında evrenselliğin dayanağı hem de eylemleri sonucunda ortaya çıkan çelişkileri ortadan kaldıran ayrıcalıklı yapıya sahiptir. Bu bağlamda özne teorik alanda yasa koyucu durumundayken pratik alanda evrensele yönelik oluşabilecek çelişkileri ortadan kaldırmaya çalışır. Bu iki çelişkinin kaynağı evrenselin özneye indirgenmesi ve öznenin yine evrensele yönelik hareket etmesidir. Adorno, bu noktada evrensel ve tikel çıkarlar arasındaki çatışmaya dikkat çekmiştir. Çünkü tikel olan insanın çıkarları tikel çıkarlar olarak değerlendirilir. Bunun karşısına evrenselin yerleştirilmesi tikel ile evrensel arasında çatışmaya neden olacaktır (Adorno, 2012a: 27). Nitekim evrensel olan toplumsal çıkarlar problem olduğunda öncelikle bireysel çıkarları bastırmaya yönelik hareket edilmelidir. Aynı zamanda başlangıç tikel çıkarlar olan ve transandantal benle oluşan evrensel, toplumsal çıkarlarda tikel olanı bastırma yoluyla onu alt etmiş olacaktır. Nihayetinde başlangıç noktası ve bitiş çizgisi arasında uyumsuzluk ortaya çıkmış olacaktır. Adorno, Kant'ın bu problemin farkında olduğunu ve bahsi geçen problemi evrensel ve zorunluluk düşüncesiyle örtmeye

çalıştığını ifade etmiştir (Adorno, 2012a: 27). Çünkü Adorno, Kant'ın teorik olanı nedenselliğe bağlı; pratik olanı da özgürlüğe bağlı temellendirdiğini düşünmektedir (Adorno, 2012a: 67). Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, evrenselin zorunlu olduğu olgusu karşısında başka olanın hesaba katılmamış olmasıdır. Adorno'ya göre Kant, sistemin kusursuz işleyebilmesi için öznenin hareket etmesine rağmen başka olanı değerlendirmeden evrensel ve zorunlu olanı temellendirmiştir. Böylece kurulması amaçlanan ahlak anlayışının uygulanabilirliğini sekteye uğratmıştır. Adorno, *Teori ve Pratik Üzerine* adlı çalışmasında şu ifadeleri kullanmıştır: “Çarkları işler halde tutmak için elzem olan aklın başka olanı da içermesi zorunludur. İnsan düşünmeye başladığında salt reproduksiyonda takılıp kalamaz. Gerçekte illaki böyle olduğu anlamına gelmez bu, ama insanın başka olanı hesaba katmadan düşünmesi mümkün değildir” (Adorno ve Horkheimer, 2012b: 12).

Anlaşılabileceği üzere Adorno'ya göre, öznenin başka olanı düşünmeden salt kendinden hareketle düşünmesi olanaklı değildir. Özne, teoride evrensel olanı temsil edebileceği düşüncesi pratikte beklenen sonucu getiremeyecektir. Bu durum evrensel ve zorunlu olan ahlak yasasının başka bir çatışmasını göstermektedir. Adorno, Kant'ın evrensel ve zorunlu ahlak yasasının çatışmasını da özgürlük ve zorunluluk bağlamında açıklamıştır. Çünkü son durumda evrensel ve zorunlu olan özdeş olma durumundadır. Sözelimi öznenin herhangi bir eylemde bulunması ilgili eylemin başka türlü olamayacağından kaynaklandığı için zorunlu olarak ona boyun eğmesi yoluyla gerçekleşmiştir (Adorno, 2012a: 131). Bu durumda özgürlük kendi kendini yok etmiştir, çünkü özne zorunlu olarak yasaya yönelik hareket etmiştir. Bu zorunluluk durumu Adorno'ya göre, Kant tarafından kategorik buyruk olarak bize verilmiştir. Adorno, Kant'ın dünyayı kendi tasarımına göre düzenlemek istediğini böylece mümkün olduğunca her şeyi yönetmeye çalıştığını ifade etmiştir (Adorno, 2012b: 16). Dolayısıyla bize verili olan Kant'ın özne üzerinden temellendirdiği ve yine özneye kendi saf aklından kaynaklanmış gibi geliştirdiği ilkelerdir.

Adorno'ya göre Kant ahlakı, buyruk niteliğinde nesnel özgürlük yasalarıdır. Kategorik buyruk ve insanlar arasındaki mesafe de yasa, saygı, ödev gibi baskıcı kavramlarla temellendirilmektedir. Bu bağlamda özgürlük ve yasanın içiçe geçme durumu ortaya çıkacaktır ki bu durum hiçbir istisnaya yer vermeyen düzenleyici yasa ile insanlar üzerinde kısıtlayıcı rol oynayacaktır. Yasa bu noktada özgürlüğü koruma görevinde olmasına rağmen özgürlüğü ortadan kaldırma eğilimindedir (Tüzen, 2020: 1052). Böylece ahlak alanında bilimsel olanın ötesine geçmek amaçlanmıştır (Adorno, 2012a: 42). Çünkü Adorno'ya göre, şayet özgürlük ilkesi olumlu bir biçimde devreye girerse ve kendini nedensellikten kurtarabilirse doğa alanı bir

kaosa dönüşecektir ki Kant'ın amacı da burada yatmaktadır. Doğada çıkan kaosu önlemenin çıkış yolu da ahlak yasasına uymak ve ona saygı göstermektir. Adorno bu durumu şöyle izah etmiştir: “*Kant Yargı Gücünün Eleştirisi'ndeki çeşitli pasajlarda gayet net bir şekilde, akıl ilkesine tam da doğanın bu kaotik düzensizliğine direnme görevini vermiştir. Öte yandan, eğer yasa evrensel, bu doğadan yüksek bir şey olması imkânını sona erdirir. Bu da demektir ki insanlar bu kör doğanın birer parçasından başka bir şey değildirler ve ondan kaçamazlar. Dolayısıyla, akıl yasaya evrensel uyum gibi bir şeyi gerektirir, çünkü akıl bu kör, amorf güce ancak yasaya bir şekilde uyuluyorsa direnebilir. Aynı sebeple akıl özgürlüğü de gerektirir, çünkü doğanın amorfluğu karşısında olası tek dengeleyici karşı güç özgürlüktür. Kant'ın bu paradoksal özgürlükten doğan nedensellik kurgusunu geliştirmek zorunda kalmasının asıl derin nedeni işte bu ikili güçlüktür; insani olanın alanının ne yasaya mutlak biçimde uyararak ne de mutlak özgürlük içinde var olamayacak oluşudur*” (Adorno, 2012a: 59).

Öte yandan Adorno, Kant felsefesinin bütününde diyalektik yapıların bulunduğunu ve Kant'ın bu diyalektik yapılarla *kendi kendini düzeltmeyi* amaçladığını ifade etmiştir. Sözelimi özenin eyleminin evrensel olanla çelişmemesi gereklidir. Bu durumda evrensel olan bize evrenseli vermez. Tek tek özenin eylemi bize evrensel olanı verebilir. Bu bağlamda evrensel olanın ilkesinin belirlenmesi gereklidir. Kant bu çıkmazdan da *iyiyi istemeye* kurtulmayı amaçlamıştır. *Ancak iyiyi istemenin kaynağı nedir?* Kant, bu noktada iyiyi istemeyi insan olanın özüne indirgemıştır. Çünkü isteme, haz ve acıdan bağımsız pratik bir yasayla belirlenir böylece akıl yasa koyucu olarak geliştirilmiştir (Kant, 1999: 38). Adorno bu durumu verili olmayla eleştirmiştir. Adorno'ya göre, Kant ahlakının ilkeleri bize Kant tarafından verilmiştir. Bu durum da esasen pratiğin teoriye önceliğini göstermektedir. Adorno bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “*...Kant'ın öğretilerine göre ahlak yasası bana verilmiştir, bir olgudur; deneyim bana ahlaki davranmam gerektiğini öğretir. Ama bu deneyimin beni tutarsızlıklara sürüklememesi için şunu da içerir bu öğreti: Bu metafizik kendiliklerin varlığını kabul etmeliyimdir ki — Kant felsefesinin en büyük paradokslarından biridir bu— ben Tanrı var diye özgürce hareket ediyor olmayayım da, Tanrı ben özgürce hareket edebileyim diye varolsun. İlişki bütünüyle tersine çevrilmiş, bunun sonucunda da pratik mutlak öncelik kazanmıştır. Burada geliştirdiğim tezin, yani Kant'ın felsefesinde pratiğin teoriye göre öncelikli olduğu fikrinin fiili gerekçesi budur*” (Adorno, 2012a: 70).

Görüldüğü üzere Adorno'ya göre, Kant öğretisi temelde pratiğin önceliğini göstermek için verili olandan hareketle inşa edilmiştir. Verili olma durumu aklın kendi ilkelerini belirleme ve bu belirlenimle amaçlar oluşturmasını gerektirmektedir. Esasen Adorno için Kant'ın

öğretisinde pratik alandaki esas problem bu noktadan itibaren başlamıştır. Çünkü öznenin yasa belirleyici olma durumu amaçlar krallığını ortaya çıkarmıştır. Özne hem kendi ilkelerinin belirleyicisi hem de bu yasanın evrensel olana uygunluğunu ölçen ölçüte dönüşmüştür. Aynı zamanda evrensel olan zorunlu olanı da temsil etmektedir. Bu bağlamda akıl sahibi varlık kendi ilkelerini ve aynı zamanda genel yasaları düşünemez. Böylece genel olarak varsayılan yasaları kabul etmek zorunda kalmıştır (Kant, 1999: 31). Adorno'ya göre Kant, amaçların araçlarla bağlantısını sadece akla yüklemiştir. Bu noktada da amaçlar yetisi olarak irade, arzu yetisi olarak belirlenebilir. Çünkü amaçlar her defasında arzulama yetisini ilkelere göre belirleyen nedenler olarak ortaya çıkmaktadır (Adorno, 2012a: 127). Şayet arzular amaçları belirler ve araçlar da amaç için kendi içinde barındırdığı çelişkileri ortadan kaldırmak üzere düzenlenirse amaçlar krallığı pratik hayatta yıkımlara neden olacaktır. Bu durum burjuvanın amaçlar krallığı ile hem doğa üzerinde hem de proletarya üzerinde tahakküm kurmasında olanak tanıyacaktır.

Araçsal Aklın Özgürlük Alanında Tahakküm Kurması

Adorno'ya göre, Kant ahlaki burjuva ahlakını temsil etmektedir. Çünkü, Kant'ın da dahil olduğu burjuvanın yalıtılmışlığı Kant sonrası dönemlerde insanların farklı yollarla elde ettiği iktidar hissiyatının alt yapısını oluşturmaktadır (Adorno, 2012a: 99). Nitekim öznenin mutlaklaşması ve evrensel donanımları sayesinde en güçlü olanın iktidar sahibi olarak geriye kalanları yoksullaştırması ve toplumsal bir nesneye dönüştürmesi söz konusu olmuştur (Claussen, 2003: 186). Adorno ve Horkheimer, Aydınlanma ile beraber burjuvazinin yükseldiğini böylece transandantal özneye biricikliğe erişen bireyin, kendisi için kurban seçtiğini ifade etmiştir. Çünkü araçsallaşan aklın, kendi isteğine ters düşen tahripkâr etkilerinin yanında doğayı tahakküm altına alması söz konusudur. Adorno ve Horkheimer, bu durumu faşizmin mitik geçmişinin yeniden sahaya çıkışı olarak değerlendirmiştir (Jay, 2001: 41-42). Bu düşünce faşizme dair ikna edici görülme de liberal kapitalizmin yerini araçsal aklın hükümdarlığı ile *şeyleşmiş* bir toplum düzenine bıraktığı görülmektedir (Adorno, 2007: 13). Adorno ve Horkheimer'a göre, Marksist yazarlar *yabancılaşma* ve *şeyleşme*'yi vurgulayarak genellikle özgür seçim yapabilen, kendi iradelerini ortaya koyabilen entellektüeller robotlaşan kitlelere ters düşmektedir (Lunn, 2010: 97). Bu bakımdan Adorno ve Horkheimer Aydınlanmayı iki sebepten dolayı vadetmiş olduğunun tersi bir tabloya dönüştüğünü ifade etmiştir. Bunların ilki, doğanın kontrol altına alınması gerekirken insanın kontrol altına alınması, ikincisi de aklın araçsallaşması ile her şeyin soyut eşdeğerine indirgenmiş olmasıdır (Bahadır, 2019: 83). Bu tersine dönüşler Adorno ve Horkheimer tarafından öznenin şeyleşme aracılığıyla toplum tarafından tahakküm altına alınmasının yollarını açmıştır (Jay, 2001: 41). Bu bağlamda Kant'ın

başlatmış olduğu öznenin evrenselliği pratik alanda bireysellikten uzaklaşan kitlesel bir yapıya dönüşmüştür.

Esasen Aydınlanma ile amaçlanan bireysellik, Orta Çağ'ın mitolojik yapısının yerini yeniden bilimsellik ile inşa etme girişimidir. Bu durum mitolojik olana yönelik oluşan korkunun bilimle aşılması anlamına gelmektedir. Ancak Aydınlanma bu noktada bireysellikten tamamen uzaklaşarak tüm tikelleri evrensel içinde yok etmiştir. Böylece bireysel farklılıklar göz ardı edilerek benzer olanların aynı potada eritildiği birer tahakküm dünyasına dönüşmüştür (Bahadır, 2019: 79). Şu halde Aydınlanma Orta Çağ geleneğinde mevcut olanı yıkmaya çalışırken tektipliğe kapı aralayan birer makinaya dönüşmüştür. Adorno ve Horkheimer bu durumu özne ve nesnenin özdeş sayılması ve böylece insan ve diğer varlıklar arasındaki farkın ortadan kalkması olarak değerlendirmiştir (Adorno ve Horkheimer, 2014: 49).

Adorno, özne ve nesne arasındaki özdeşliği açıklayabilmek için öncelikle özne üzerindeki anlamsal bulanıklığa dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Adorno'ya göre özne, özel ve genel anlamda anlam bulanıklığı içindedir. Çünkü özne özel anlamda bireysel, genel anlamda bilinç olarak incelenebileceğinden dolayı bir anlam karmaşası yaşamaktadır. Bu durumda özne kavramı bazı durumlarda evrensel olanın temsiliyetinden dolayı bireysel farklılıkların bastırılıp henüz açıklığa kavuşturulmamış olmasıyla reel dünyada tanım açısından yetersiz kalmıştır (Jay, 2001: 74). Şayet özne ve nesne arasındaki özdeşlik problemi incelenecekse öncelikle öznenin ne olduğu kesinleşmelidir. Ancak Adorno öznenin ne olduğunu açıklamak yerine tikel ve genel arasındaki farkı ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda Adorno açısından öznenin nesneyle arasındaki farkından ziyade öznenin kendi var oluşu ve toplumsallığı önem taşımaktadır.

Adorno ve Horkheimer'in temel arzusu tikel olana genel içinde hareket alanını açmak ve genelin tikel üzerindeki baskısını yıkmaktır. Bu noktada genel olarak bahsedilen *toplumsal yapı*, *totalite* ve *düzendir* (Soykan, Keskin ve Dellaloğlu, 2003: 52). Bahsi geçen yapılar öznenin bireysel farklılıklarını ertelenmiş ve onu tahakküm altına almıştır. Adorno ve Horkheimer bu durumda geneli yok saymamıştır. Tikel olan özne genelin içinde var olmak durumundadır. Öznenin hem tikel hem de genelin içinde değerlendirilmesi iki alanı da gerekli kılmaktadır. Çünkü birisi olmadan öteki var olamaz (Jay, 2001: 103). Bu noktada tikel ile genel arasında parça bütün ilişkisi mevcuttur. Parçalar halinde tikel bireyden sınıfa kadar genelin içinde mevcuttur. Ancak ona kendini teslim etmeden varlığını muhafaza edebilir. Aynı zamanda geneli kendi talepleri doğrultusunda değişime zorlayabilir (Soykan, Keskin ve Dellaloğlu, 2003: 61). Dolayısıyla Adorno ve Horkheimer, özneyi toplumdan bağımsız değerlendirmemiştir.

Öznenin kendi nitelikleriyle beraber değerlendirilmemesi durumu Aydınlanmanın akılsallığı ve tikelin evrensel içinde değerlendirilmesinin sonucudur. Adorno'ya göre araçsallaşan akıl, öznenin duyuşsal, toplumsal ve tarihsel özgünlüğünü tahakküm altına almaktadır. Bu durumda da öznenin amaçları kendini korumaya odaklanmaktadır. Tikeller üzerine hüküm vermek ve araçlarla beraber amaçlar üzerine rasyonel düşünme imkanı kalmadığında akıl kendi başına bir amaç haline gelmek zorunda kalmaktadır. Bu durumda akıl özgürlüğün aleyhine işlemeye başlayacaktır (Adorno, 2007: 14). Çünkü akıl karşıt bir durumda karşılaştığında hayatta kalabilme içgüdüleriyle doğaya tahakküm kurmak zorundadır. Nitekim evrensel olan tikelin hakikati üzerinde ısrar edince onu kendi karşıtına dönüştürmüştür (Adorno, 2005: 31). Adorno'ya göre, öznenin psikolojik belirlemeleri üzerinden dışsallık ögesine dönüşmesi onun içe dönük dürtülerinin dışa dönük olana düşmanlaşmasına ve katılaşmasına neden olacaktır (Adorno, 2012c: 61).

Adorno'ya göre araçsal akıl kavramı *metanın şeyleşmesini* psişik bastırma ile birleştirerek toplumsal tahakküm ve doğaya hükmetmeye kadar emeği de mahkûm eden bir sisteme dönüşmektedir. Bu durumda akıl doğayı matematiksel inceleyebilir ve böylece insan müdahalesine indirgenebilen bir yapıyı da beraberinde getirmektedir. Adorno ve Horkheimer'ın tikelden genele olan eleştirisi bu noktadan itibaren farklı bir boyuta taşınmaktadır. Çünkü tikel özdeş amaca yönelik aşkın karakteri yaratana kadar korkunç şeyler yapmaya başlamıştır (Baucher, 2016: 58). Bu korkunç şeyler arasında Modern kapitalist toplumun ekonomik örgütlenişi ve araçsal aklın bu nihai amacı gerçekleştirebilmek için örgütlenişi mevcuttur. Çünkü kapitalizmde üretim, piyasa için üretilen mallar insanların ihtiyaçlarını karşılamak için değil, daha fazla kar elde etmek içindir. Bu durumda kullanımdan ziyade daha fazla sermaye için gelişen kapital ekonomi, üretimi evrensel bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönüşümün kaynağını Adorno ve Horkheimer Kültür Endüstrisinde incelemiştir. Bu bağlamda kültür, insanların hükmedemediği ancak zorunlu tüketicisi olduğu bir alan olarak görülmüştür (Adorno ve Horkheimer, 2011: 114)

Adorno ve Horkheimer, Kültür Endüstrisi üzerine incelemeler yaptıktan sonra kültür ürünlerinin metalaşarak kapitalizmin temel yasalarına tabi bir endüstri alanını oluşturduğunu saptamıştır. Zira kültür, insanların yetenek ve istekleri sonucunda oluşan bir özgürlük alanına değil, tahakküm alanına yönelik dönüşüm yaşamıştır. Kültür, meta üretimi sektörüne dönüşerek hiç olmadığı kadar birleşmiş ve bütünleşmiştir. Bu durumda sinema, radyo ve dergiler hepsi bir arada söz birliği içinde hareket etmektedir. Kültürel üretim de bu sistem içinde kapitalist ekonominin ayrılmaz parçası haline gelmiştir (Adorno, 2007: 19). O halde insanların özgürlük

alanını temsil etmesi beklenen kültür bir sistemin çarkında insanları tahakküm altına almıştır. Kant'ın özneye evrenselde açtığı yer pratik hayatta araçsallaşmış aklın tahakküm altına alınmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durumda Adorno, kültür ile pratik hayat arasındaki farkın ortadan kalktığını ifade etmiştir. Zira ampirik hayat, hayatı duyuşsal mutluluk ve özgürlük idealinden uzaklaştırmış bunun sonucunda *dönüşüm yanılısaması* yaşatmıştır (Adorno, 2007: 22). Bu yanılışlık düşüncesi özgürlükten yoksun olunmasına rağmen otoriteye olan inançtan beslenmektedir (Adorno, 2006: 74). Ancak, insan kültür endüstrisi içinde yanılısamalar sayesinde düşünme yetisini kaybetmez. Daha tehlikeli boyuta ulaşarak isteklerini bastırır, böylece kitle kültürüne katılım sağlar. Adorno bu durumu reklamların zaferi olarak değerlendirmiştir. Çünkü tüketici, reklamlardaki sunumun sahte olduğunun farkında olması rağmen bastırılması zor bir arzuyla metaları almaya başlamıştır (Adorno, 2007: 23). Bu durumda insan sistemin önemli bir parçası haline gelerek birer tüketim aracına dönüşmüştür. Adorno'ya göre, Kültür Endüstrisi özneyi başka bir toplumun hayalini kuramayacak kadar tahakküm altına almıştır (Soykan ve diğerleri, 2003: 54). Özne içinde bulunduğu tahakküm alanından kurtulamaz, zira tahakküm artık özneye aynı şeydir (Adorno, 2014: 55).

Adorno, insanın bir sistemin içinde aldatılmışlığını *Sahicilik Jargonu* adlı eserinde jargonun basmakalıp laflarıyla öznel heyecanlar temin etmesiyle bağdaştırmıştır. Adorno'ya göre insanlar basmakalıp laflarla esasen yaptığı şeyi yapmıyormuş gibi davranarak özgür olduğunu düşünmektedir. Başkaları için çalışan bağımlı ya da ekonomik olarak zayıf kimselerde jargon bir meslek hastalığı olarak mevcuttur. Meslek hayatlarındaki dokunuşlarını dahi öznel heyecanla belirlerler (Adorno, 2012c: 20). Jargon insana evrensellekle damgalanan burjuva kökenli evrenselin güvenilir olduğunu dayatmaktadır. Böylece insan kendisinden kaynaklandığını düşünerek esasen toplumsal sözleşmeye dahil olmaktadır (Adorno, 2012c: 22). Adorno bu noktada jargonun durumunu siyasi bir boyuta taşıyarak Hitler rejiminin de bu sisteme dahil olduğunu düşünmüştür. Çünkü Hitler diktatörlüğü demokrasi adı altında hüküm sürerken insanları bütün için var olduğuna ikna etmek istemiştir. Bu durum diktatörlüğün de jargonla iş birliği içinde olduğunu göstermektedir (Adorno, 2012c: 65).

Anlaşılabacağı üzere Adorno'ya göre tahakküm kurma meselesi insanın var olduğu her alana sirayet etmiştir. Nesne ile öznenin özdeş sayıldığı kapitalist düzende üretim ve tüketimin hızla artması sonucunda nesne ve özne hızlı bir tüketim unsuruna dönüşmüştür. Bu durum nesneyi değersizleştirdiği gibi özneyi de değersizleştirmiştir. Şayet özne içinde bulunduğu çarkın farkındaysa bu durum öznenin sahip olduklarına rahatsız bir vicdanla tutunmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Adorno özneyi toplumdan bağımsız

değerlendirmemiştir. Bu durumda toplumsal olan özneyi doğrudan ve dolaylı olarak etkilemek durumundadır. Toplum yanlış kabullerle hareket ediyorsa özne o yanlışın merkezinde bulunmak durumundadır. Kant, evrensel bir yasa geliştirerek herkes için iyi olanı temellendirmeye çalışırken esasen özneyi tahakküm altına almıştır. Bu bağlamda özne sistemin dışına çıkamadığı için ancak eleştirel bir yapıyla farkındalık kazanabilir. Bu farkındalık özneyi toplumdan koparamadığından dolayı yanlış olan yapılanmayı da iyileştiremez. Nitekim bu durum Adorno'nun en temel yargısı da temellendirmiş olacaktır. Çünkü Adorno'ya göre, *yanlış yaşam doğru yaşanamaz* (Adorno, 2005: 41).

Sonuç

Keşifler ve icatlar insanların doğa üzerindeki egemenliğinin ilk örnekleri sayılmaktadır. Ortaya çıkan ürünler ya da elde edilen yeni bilgiler insanların doğayı tahakküm altına almaysıyla tahrip etmesine neden olmuştur. Çünkü doğaya karşı üstünlük kazanan insanlar elindeki gücü her geçen gün geliştirmeye ve daha çok güçlenmeye eğilimlidir. Özellikle bilimsel faaliyetlere olan ilginin artmasıyla insanların doğa üzerindeki etkisi de sürekli olarak artmaktadır. Çünkü doğadaki bilinmezlik aydınlatılınca öznenin hakimiyet alanı aydınlatılmış olacaktır. Kant, doğayı nedensellik bağlamında açıklarken doğada gördüğü düzensizliğin karşısında akıllı mutlak düzenleyici olarak geliştirmiştir. Bunu sonucunda akıl mutlak otorite olacak ve akıl yoluyla özne doğa üzerinde kendisi için mutlak özgürlük alanı açacaktır.

Kant'ın özne için açtığı özgürlük alanı akıldan hareketle evrensel geçişi temsil etmektedir. Akıl bu durumda hem öznenin yasalarını hem de evrensel olanı belirleyen bir araca dönüşmüştür. Araçsal akıl, son durumda ürettiği yasaları evrensel olmasından dolayı zorunlu olmaya tabi tutmuştur. Çünkü yasa kategorik buyruk niteliğinde ve zorunlu olması bakımından da yasaya saygıyı beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda Kant, özgürlüğün aklın kendi ilkelerini belirlemesi, bu ilkelerin aynı zamanda evrensel olması ve bu ilkelere zorunlu olarak uyma yoluyla gerçekleşeceğini temellendirmiştir. Şu halde Kant'ta özgürlük ve zorunluluğun aynı anda sisteme dâhil olması özgürlük düşüncesini pratik alana geçmeden teorik alanda yok etmiştir. Çünkü yasa özgürlüğü korumaya başladığı anda özgürlüğü ortadan kaldırmıştır. Adorno, Kant sistemindeki teorik problemleri açığa çıkardıktan sonra pratik alandaki yansımalarını da eleştirmiştir.

Adorno yaşadığı dönemin ve yetiştiği akademik çevrenin etkisiyle toplumdaki burjuva ve proletarya arasındaki sınıf farkını Kant sistemine benzerliği bağlamında eleştirmiştir. Çünkü ona göre, Kant ahlakı burjuva ahlakını yansıtmaktadır. Bunu dayanağını ise burjuvanın

ayrıcılık konumu ve proletarya üzerindeki tahakkümü oluşturmaktadır. Adorno iki sınıf arasındaki çatışmayı pratik alanda tahakküm üzerinden açıklamaktadır. Kant, özneyi başka olanı düşünmeden temellendirmesi ile özneyi toplumsal olandan uzaklaştırmıştır. Adorno'ya göre, Kant'ın bu açıdan geliştirmiş olduğu tikel çıkarlar, tümel olanla çelişince dışsal olana yönelik düşmanlaşma kaçınılmazdır. Bu durumun toplumsal yaşamdaki karşılığı burjuvanın proletarya üzerinde tüm haklara sahip olduğu düşüncesidir. Adorno, iki sınıf arasındaki çatışmayı özne ve nesne özdeşliği bağlamında değerlendirmiştir. Çünkü kapitalist bir toplumda içinde alım ve satım öznenin nesneyle ilişkisi bağlamında gerçekleşir. Adorno, Kültür Endüstrisi kavramı üzerinden bu sistemin esasen özne merkezli geliştiğini göstermeye çalışmıştır. Kültür endüstrisi öznenin çıkarları doğrultusunda düzenlendiği için artık pazar için üretilen metalara dönüşmüştür. Çünkü kültür, tümel tarafından özgürlüğü işgal etmiş amaçlar doğrultusunda dönüşüm sağlayan bir yapı haline gelmiştir. Mevcut yapılanma içinde en önemli unsur öznenin sistem içindeki görevleridir. Özne temelde özgür olduğu yanılsamasıyla manipüle edilmektedir. Nitekim özne, kendisi için üreten üretmediği sürede de tüketim yaparak kendi ürettiklerinin kölesi haline gelmiştir. Sonuç olarak özne, mevcut konumunu sorgulamadığı için artık özne gibi görünen nesnelere evrilmiştir.

Adorno, öznenin sadece nesneyle özdeşliği sonucunda tahakküm altına alınmadığını aynı zamanda aklın da tahakküm altına alındığını ileri sürmüştür. Çünkü Kant'ın yasaları bizlere Kant tarafından verilmiştir. Daha iyi bir yaşam için özneye atfedilen hem kendisi hem de evrensel için iyiyi isteme verili olandır. Bu durumda Kant tarafından akıl tahakküm alınmış ve özne özgürlükle aldatılmıştır. Burada Adorno'nun amacı, getirdiği eleştirilerle özneye mevcut konumunu sorgulama alanı oluşturmaktır. Ancak Adorno bu nokta özneyi sadece sorgulama aşamasında bırakmıştır. Çünkü Adorno öznenin toplumsal yaşamı ya da özgürlüğü için sistem geliştirmemiştir. Adorno başından bu yana çalışmalarında yanlış konumlandırılan hayatın doğru yönetilemeyeceği ve yönlendirilemeyeceği kanısındadır. Bu durumda özne nasıl yaşamalıdır? Adorno'ya göre, yaşamın içinde mevcut yanlışların eleştirilmesi suretiyle toplum içinde özneye yer açılmalıdır. Bu durum ancak öznenin eleştirel yaklaşımıyla gerçekleşebilir. Bu bağlamda öznenin toplumsal yapılardaki konumunu sorgulayacak aklın eleştirel işlevinin geliştirmesi gerekmektedir. Burada göz ardı edilmemesi gereken başka bir realite ise Adorno'nun Kant eleştirisi yaparken özneye öz eleştiri yapmayı empoze etmesidir. Bu ise başka bir tartışmanın konusu olarak karşımızda durmaktadır.

Yazar Katkıları: Araştırmanın yazarları tüm süreçlerde yer almışlardır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması olmamıştır.

Kaynakça

- Adorno, T. W. (2003). Kültür endüstrisini yeniden düşünürken (B. O. Doğan, Çev.). *Cogito Dergisi* (36), 76-83.
- Adorno, T. W. (2012a). *Ahlak felsefesinin sorunları* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, T. (2007). *Kültür endüstrisi kültür yönetimi* (N. Ünler, M. Tüzel ve E. Gen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adorno, T. W. (2005). *Minima Moralia* (O. Koçak ve A. Doğukan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, T. W. (2014). *Negatif diyalektik* (Ş. Öztürk, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Adorno, T. W. (2012c). *Sahicilik jargonu Alman ideolojisi üzerine* (Ş. Öztürk, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, T. W. (2006). *Toplum üzerine yazılar* (M. Y. Öner, Çev.). İstanbul: Belge Yayınevi.
- Adorno, T. W. ve M. Horkheimer, (2014). *Aydınlanmanın diyalektiği* (N. Ülner ve E. Ö. Karadoğan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Adorno, T. W. ve M. Horkheimer, (2012a). *Toplum üzerine bir tartışma* (O. Kılıç, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Adorno, T. W. ve M. Horkheimer. (2011). *Sosyolojik açılımlar* (M. S. Durgun ve A. Gümüş, Çev.) Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Adorno, T. W. ve M. Horkheimer. (2012b). *Teori ve pratik üzerine bir tartışma* (O. Kılıç, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Adorno, T. W. (2012b). *Walter Benjamin üzerine* (D. Muradoğlu, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bahadır, M. (2019). *Theodor W. Adorno'da kültürün metalaşması*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Bahrens, R. (2011). *Adorno sözlüğü* (M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Versus Yayınları.
- Boucher, G. (2016). *Yeni bir bakışla Adorno* (Y. Başkavak, Çev.). İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Claussen, D. (2003) *Son deha Theodor W. Adorno* (D. Muradoğlu, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çimen, Ü. (2020). “Kültür Endüstrisinin Yeniden Üretiminde Kitle İletişim Araçlarının Görevleri: Theodor W. Adorno Değerlendirmesi”. *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, (29), 2316-2345.
- Jay, M. (2001). *Adorno* (Ü. Oskay, Çev.). İstanbul: Der Yayınları.
- Jay, M. (1992). “Theodor W. Adorno: ‘örselenmiş bir hayat’” (Ü. Oksay, Çev.). *Marmara İletişim Dergisi* (1), 139-169.

Özgürlük Alanından Tahakküm Alanına: Theodor W. Adorno'nun Kant Eleştirisi

- Kant, I. (1999). *Pratik aklın eleştirisi* (İ. Kuçuradi, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2002). *Prolegomena* (İ. Kuçuradi ve Y. Örnek, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Lunn, E. (2010). *Marksizm ve modernizm* (Y. Alogan, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Odabaş, U. K. (2018). Frankfurt Okulu ya da eleştirel teori üzerine. *Dört Öge*, 211-233.
- Pehlivan, M. "Francis Bacon'un Ortaya Koyduğu Hakikat Ölçüsü ve Bilgi Kaynağı Çerçevesinde Yenidünya İnsanı Sorunsalının Çözümü". *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 10-17.
- Soykan, Ö. N., Keskin F ve Dellaloğlu. B. F. (2003) Adorno ve Yapıtı. *Cogito Dergisi*, (36), 37-64.
- Tüzen, M. A. "Adorno'da Kant'ın Özgürlük Kavrayışının Eleştirisi". *Beytülhikme* (3), 1041-1060.

Mimar Sinan Türbesi Üzerine Bir Değerlendirme An Evaluation on the Tomb of Mimar Sinan

DOI: 10.38155/ksbd.1374404

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
11.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
08.02.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Dr. Öğretim Üyesi Nacide ÖTER
Alanya Alaaddin Keykubat
Üniversitesi
Turizm Fakültesi
Turizm İşletmeciliği Bölümü
nacide.oter@alanya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0110-8246

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Osmanlı Klasik Dönem sanatı ve mimarisi dediğimiz zaman ilk akla gelen isim Mimar Sinan'dır. Bu dönemin mimarisini ve sanatını anlamamız için onun yapmış olduğu eserleri mimarlık, mühendislik ve sanatsal açıdan o dönemin şartlarıyla beraber kavramamız gerekir. Her eserine ayrı bir yenilik kazandıran Sinan, kırk sekiz yaşında mimar başı olmuştur. Kendi hayatını anlatan Tezkiretü'l Bünyan, Tezkiretü'l Ebniye ve Tuhfetü'l Mimarın isimli eserlerde yapmış olduğu eserlerin listesi verilmiştir. Fakat birinci elden diyebileceğimiz bu eserlerde dahi kendisine mal edilen eserler birbiriyle bağdaşmaz. Mimar Sinan'ın inşa ettiği türbeler, birçok araştırmacının konusunu oluştursa da kendisine mal edilen türbe sayısı belirsizdir. İlk elden dediğimiz bu kaynaklarda onun eseri olarak geçen türbeler de ne yazık ki birbiriyle bağdaşmaz. Bu noktada Sinan'ın meftun olduğu türbenin de mimarı olup olmadığı belirsizdir. Türbesini kendisinin inşa ettiği bilinmese de yerini kendisinin belirlediği bilinmektedir. Türbe, kalfalık eseri olan Süleymaniye Camisi'nin kuzeyinde yer alır. Birçok padişaha, sultana, şehzadeye, devlet erkânına oldukça anıtsal nitelikte türbe inşa eden Sinan'ın türbesi, mütevazı yapısı ile dikkat çeker. Dikdörtgen planlı türbe, baldaken şeklinde bir tasarıma sahiptir. Dört ayak tarafından taşınan oldukça büyük türbeler inşa eden Sinan'ın kendi türbesi böyle değildir. Camilerde benimsediği modüler sistemi burada da uygulamıştır.

Anahtar Kelimeler: Mimar Sinan, Modüler Sistem, Türbe, Baldaken, Geometri.

Abstract

When we talk about Ottoman Classical Period art and architecture, the first name that comes to mind is Mimar Sinan. In order to understand the architecture and art of this period, we need to understand his works in terms of architecture, engineering and art, together with the conditions of that period. Sinan, who brought a different innovation to each of his works, became the chief architect at the age of forty-eight. A list of his works is given in the works named Tezkiretü'l Bünyan, Tezkiretü'l Ebniye and Tuhfetü'l Mimarın, which tell about his life. However, even in these works that we can call first-hand, the works attributed to him are incompatible with each other. Although the Tombs of Mimar Sinan are the subject of many researchers, the number of tombs attributed to him is uncertain. Unfortunately, the tombs mentioned as his work in these first-hand sources are also incompatible with each other. At this point, it is unclear whether Sinan was also the architect of his own tomb. Although it is not known that he built the tomb himself, it is known that he determined its location. The tomb is located to the north of the Süleymaniye mosque which is his journeyman's work. The tomb of Sinan, who built monumental tombs for many sultans, sultans, princes, and dignitaries, stands out with its modest structure. The rectangular planned tomb has a baldachin-shaped design. Sinan's own tomb is not like the other tombs he built which are very large and supported by four legs. He applied the modular system he adopted in mosques here as well.

Keywords: Mimar Sinan, Modular System, Tomb, Baldachin, Geometry.

Giriş

Osmanlı Dönemi ünlü mimarının hayatı kendi anlatımıyla arkadaşı Nakkaş Sai Mustafa Çelebi tarafından “Tezkiretü’l Bünyan” adlı eserde ele alınmıştır (Çelebi, 1988; 2002). Mimar adına iki adet vakfiyeden söz edilir. Bunlardan 971/1563-64 tarihli olanı Süleymaniye Camisi’nin bina emini olan Sinan Bey’dir ve Mimar Sinan’la aynı kişi değildir (Bilge, 1973: 165). Tarihi belli olmayan diğer vakıfname Mimar Sinan’a ait olup buradan Sinan’ın devşirme olduğu anlaşılmaktadır (Bilge, 1973: 165).

Mimarın tam adı Sinaneddin Yusuf b. Abdullah’tır (Sönmez, 2009: 228). Kayseri’nin Ağırnas köyünde dünyaya gelen Sinan’ın doğum tarihi bilinmemektedir. Devşirme usulüyle “Acemi Oğlanlar Ocağı’na alınan Sinan, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’nde birçok sefere katılmıştır (Yakıt, 2021: 96). 1535 İran Seferi Van Kalesi Kuşatması’nda askeri kalyonların içine topları yerleştirmiş ve göl üzerinden geçirmiş; yine aynı yıl Kara-Buğdan Seferi’nde Prut Nehri üzerine on üç gün içerisinde köprü inşa ettirmiştir (Güneş, 2014: 383). 1537 yılında “Acem Ali’si” diye bilinen mimarın ölümünden sonra Sinan’a, Hassa Mimarbaşı görevi verilmiştir (Mülayim, 2009: 225). 1588 yılında vefat eden Sinan, imparatorluğun ekonomik olarak en güçlü olduğu dönemlerde bu görevini sürdürmüştür (Kuban, 2007: 259).

Klasik Dönem Osmanlı mimarisi ve sanatı denildiği zaman ilk akla gelen isim Mimar Sinan’dır. Türk tarihinde bu kadar büyük bir üne sahip başka bir mimar yoktur. Yaşamı hakkında kısıtlı bilginin olduğu Sinan’ın etnik kökeni her zaman merak konusu olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında 1 Ağustos 1935 Perşembe günü mimarın mezarı açılmış ve bu durum birçok gazetenin gündemini oluşturmuştur (Mülayim, 2018: 513; Son Posta, 2023; Tan, 2023).

Foto. 1. Son Posta (4 Ağustos 1935)

Foto. 2. Tan (6 Ağustos 1935)

Sinan'ın etnik kökenini tartışmak ya da sanat anlayışını sadece Batılı söylemlerle bütünleştirerek Ayasofya üzerinden kurgulamak, Sinan Ayasofya'dan esinlenmiş midir? sorusu çevresinde dönmek, son derece dar bir bakışın sonucudur. Sadece Ayasofya temelli Sinan tanımı öznel bir bakış açısının ürünüdür. Bu durum yorumun koşulsuz olarak olgudan önde gelmesinden kaynaklanır (Carr, 2018:40). Ne yazık ki sanat eserlerinin de bu şekilde, yapıldığı dönemden bağımsız, içinde bulunduğumuz dönemin koşulları üzerinden değerlendirilmesi Sanat Tarihi alan yazını açısından objektif sonuçlar ortaya çıkarmaz (Mülayim, 2001: 16-17). Sinan, dönemin mimarisi ve sanat anlayışını kendi yaratıcılığıyla bir araya getirerek ve her defasında farklı yöntemler uygulayarak kendi üslubunu ortaya koymuştur. Yapmış olduğu eserlerle efsaneleşen mimar, kubbeli mekân mimarisine yenilikler getirmiştir. Osmanlı mimarisinde mekân kurgusu strüktür sisteminin geometrik kuruluşu anlamına gelmekle beraber bunun en iyi örnekleri Sinan tarafından yaratılmıştır (Kuban, 2007: 315). Özellikle kubbe kullanımı, kubbe varyasyonları Sinan'ın bu yönünü ortaya koyan en açık örneklerdir (Kuban, 1997: 210-211; Spencer, 1962: 194). Eserleri oran, orantı, denge, geometrik düzen ve modüler sistem açısından da ele alınmıştır (Kuran, 1970: 711-712; Tuncer, 1981: 450; Köroğlu, 2010; Orbeyi, 2016; Akyürek ve Kahraman, 2021). Avrupa Rönesans mimarisinin belirli bir düzen ve estetik kurallara dayandığı aynı durumun Sinan'ın yapılarında da gözlemlendiği bilinir (Kuran, 1970: 711).

Tezkiretü'l Bünyan, Tezkiretü'l Ebniye ve Tuhfetü'l Mimarın isimli eserlerde Sinan'ın yapmış olduğu eserlerin listesi verilmiştir. Tezkiretü'l Bünyan ve Tezkiretü'l Ebniye Sinan'ın yaşamı ve eserleri hakkında küçük değişikliklerle beraber benzer bilgiler içermektedir (Kuban, 2007). Bu listelere göre Tezkiretü'l Bünyan'da on dokuz türbe ismi yer alırken Tezkiretü'l Ebniye'de yirmi iki adet türbe Sinan'a mal edilir. Fakat iki eserde de on dokuz türbe birbirini

doğrular niteliktedir (Önkal, 1989: 61). Tuhfetu'l Mimarın'de ise kırk beş türbe Sinan'a mal edilir (Kuran, 1988: 223). Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat Dönemi'nde görev yapan mimar, türbesinin yerini kendisi belirlemiştir (Konyalı, 1948: 73-78; Aslanapa, 1999). Sinan'ın vakfiyesinden elde edilen bilgiler doğrultusunda, türbe bahçesi ile devamındaki alan Sultan tarafından kendisine verilmiş olup burada Sinan'a ait bir konak yer alır (Ateş, 1998). Fakat türbesini kendisinin inşa ettiğine dair bir bilgi mevcut değildir.

Çalışmanın konusunu Mimar Sinan'ın metfun olduğu türbenin mimari özellikleri oluşturmaktadır. Türbe oldukça minimal ölçülere sahip olarak tasarlanmıştır. Birçok eser türünde oldukça anıtsal örnekler ortaya koyan mimarın, türbesi bu tasarımıyla dikkat çeker.

Mimar Sinan'ın Türbesi

Ünlü mimarın türbesi, Süleymaniye Camisi'nin kuzeyinde yer alır. Külliye'nin dışında, caminin kuzeyinde yer alan türbenin kapısı 1924 yılına kadar "Dökmeciler Sokağı" adıyla bilinen yola açılmıştır. İhtifalci Mehmed Ziya Bey'in Şehremaneti'ne verdiği bir dilekçeyle yolun adı "Mimar Sinan Caddesi" olarak değişmiştir (Mülayim, 2018: 513). Türbenin bulunduğu hazireye bitişik sebilin kim tarafından ve ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Başbakanlık arşivinde 7150 numaralı bir defterde III. Murat'ın emriyle sebilin Sinan'ın önerileri üzerine Sultan Süleyman'ın ruhu için yaptırıldığı ve Sinan'ın son çalışması olduğu söylenmektedir. (Konyalı, 1948: 113; Bilge, 1973: 148; Tali, 2010: 48).

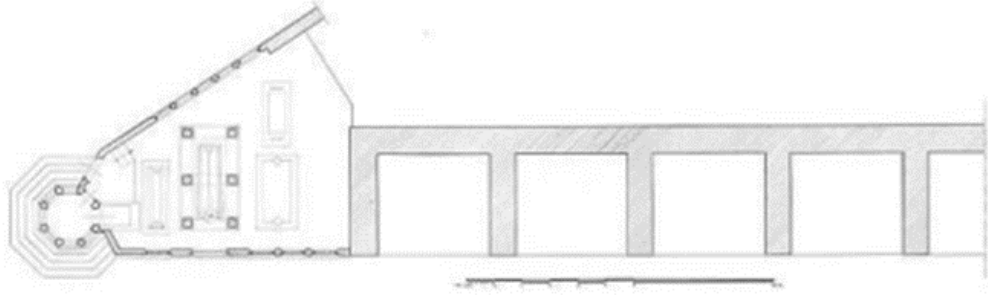
Sekizgen planlı sebil hazireye nazaran daha alçak düzeyde yapılmış birkaç basamak üzerinde yükselir. Sebilin yola bakan altı kenarında dikdörtgen planlı pencere yer alır. Pencereilerin üzerine dikdörtgen formlu kartuşlar yapılmıştır. Geniş bir saçağa sahip sebil kubbe ile örtülü olup oldukça sade bir forma sahiptir.

Foto 3. Mimar Sinan Türbe Sebili

Mimar Sinan Türbesi Üzerine Bir Değerlendirme

Türbenin bulunduğu hazirenin aslı üçgen şekilli bir namazgâhtır (Bilge, 1973: 153). Bazı araştırmacılar hazirenin formunu “V” harfine ve “pergele” benzetmektedir (Ülgen, 1989; Genç, 2019). Sinan kendi yetişme biçimini de pergele benzetir (Çelebi, 2002: 135). Melchior Lorichs’e ait “Byzantium Sive Constantineopolis” isimli İstanbul panoramasında resimlenen ve sarığının arasında pergel bulunan kişi bazı araştırmacılar tarafından Mimar Sinan olarak belirtilmiş, hazire planının pergel şeklindeki tasarımı ise Sinan’ın özel işareti olarak düşünülmüştür (Güran ve Abalı, 2011: 366).

Çizim 1. Hazirenin Planı (G. Uğur,2019)

Hazirenin etrafı mermer şebekeli taş duvarla çevrilidir. Mimar Sinan Caddesi’ne bakan duvara biri hacet penceresi olmak üzere on bir, Fetva Yokuşu’na bakan duvarına ise beş pencere yerleştirilmiştir. Hacet penceresi dikdörtgen planlı iç içe geçmelerden oluşan mermer şebekeli diğer pencerelerden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Demir malzemeden yapılmış parmaklıklara sahip hacet penceresinin üzerinde yer alan kitabe Sinan’ın dostu ve aynı zamanda yaşam öyküsünü yazan Nakkaş Mustafa Sai Çelebi’ye aittir. Beyaz mermer üzerine altın yıldızla yazılmış üç satır, on beş mısradan oluşan bu kitabe sülüs hatla Hattat Karahisari tarafından yazılmıştır (Kuban, 2007: 257). Kitabede günümüz Türkçesiyle:

“Ey Dünya sarayında bir iki gün yer edinenler, dünya insanlara dinlenme yeri değildir. Süleyman Han’ın mimarı bu seçkin yiğit Cennet bahçesinden izler taşıyan cami yaptı. Padişahın emriyle su yolları yapıp, Hızır gibi insanlara can suyu akıttı. Çekmece Köprüsüne yaptığı kemer zamanın aynasına Samanyolu gibi yansır. 400 den fazla mescit 80 yerde cami yaptı. Yüzyıldan fazla yaşadı ve sonunda öldü. Tanrı yattığı yeri cennet bahçesi kılsın. Göçüşünün tarihini duacısı Sai söyledi. Bu zamanda dünyadan mimarların üstadı Sinan geçti. (1587/88) Yaşlılar ve gençler ruhu için Fatıha bağışlasın” H.996/M.1588. yazılıdır (Erçağ, 1989: 233; Mülayim, 2010; Yakıt, 2021: 97).

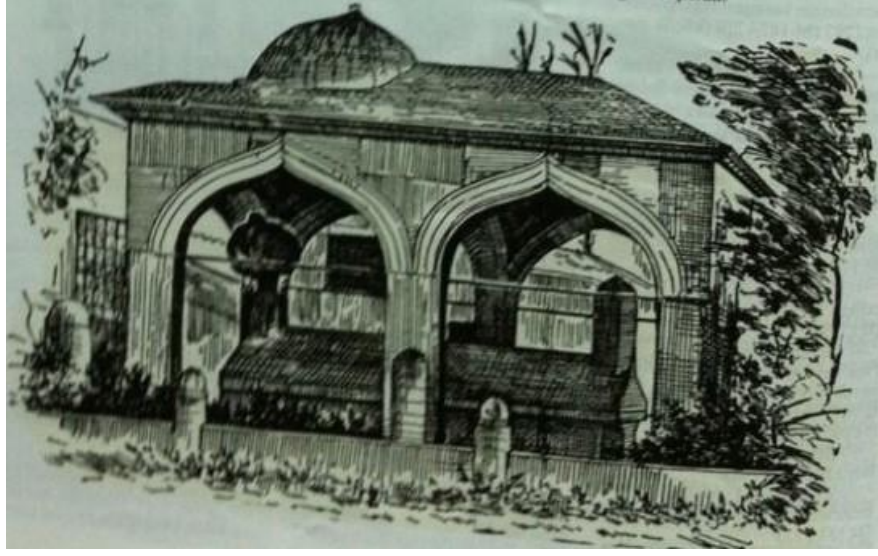

Foto.4. Mimar Sinan Türbesi Dış Görünüş (H.Y. Şehsuvaroğlu)

Foto.5. Türbe Kitabesi

Foto.6. Mimar Sinan Türbesi ve Sebili

Hazireyi sebilden itibaren çevreleyen taş duvar, üstte palmet şeklinde tepelikle sonlanır.

Foto.7. Türbe Yan Görünüş

Foto.8. Kubbe İçten Görünüş

Mimar Sinan Türbesi Üzerine Bir Değerlendirme

Dikdörtgen planlı türbe, altı ayak tarafından taşınan baldaken şeklindedir. Ayaklar yivlerle yuvarlatılmıştır ve iç içe geçmiş dört kademeli yivler sivri kemerlerde de devam etmiştir. Kemerlerin üzengi seviyesinde gergi kullanılmıştır. Ayaklara yerleştirilen kaideli köşe sütunçeleri kum saati başlıkla sonlanır. Başlığın üzerinde mukarnaslar yer alır. Türbenin örtüsü altta düz ve mermer sandukanın baş hizasında kubbe, üstte ise kırma çatı şeklindedir. Hafif dışa çıkıntı yapacak şekilde tasarlanan kubbe içten istiridye kabuğu şeklindedir. Üst örtüye içeriden palmet işlenmiş geçiş mukarnaslarla bezenmiştir. Düz bölümde ise sekizgenin temel alınarak yapıldığı geometrik süsleme yer alır.

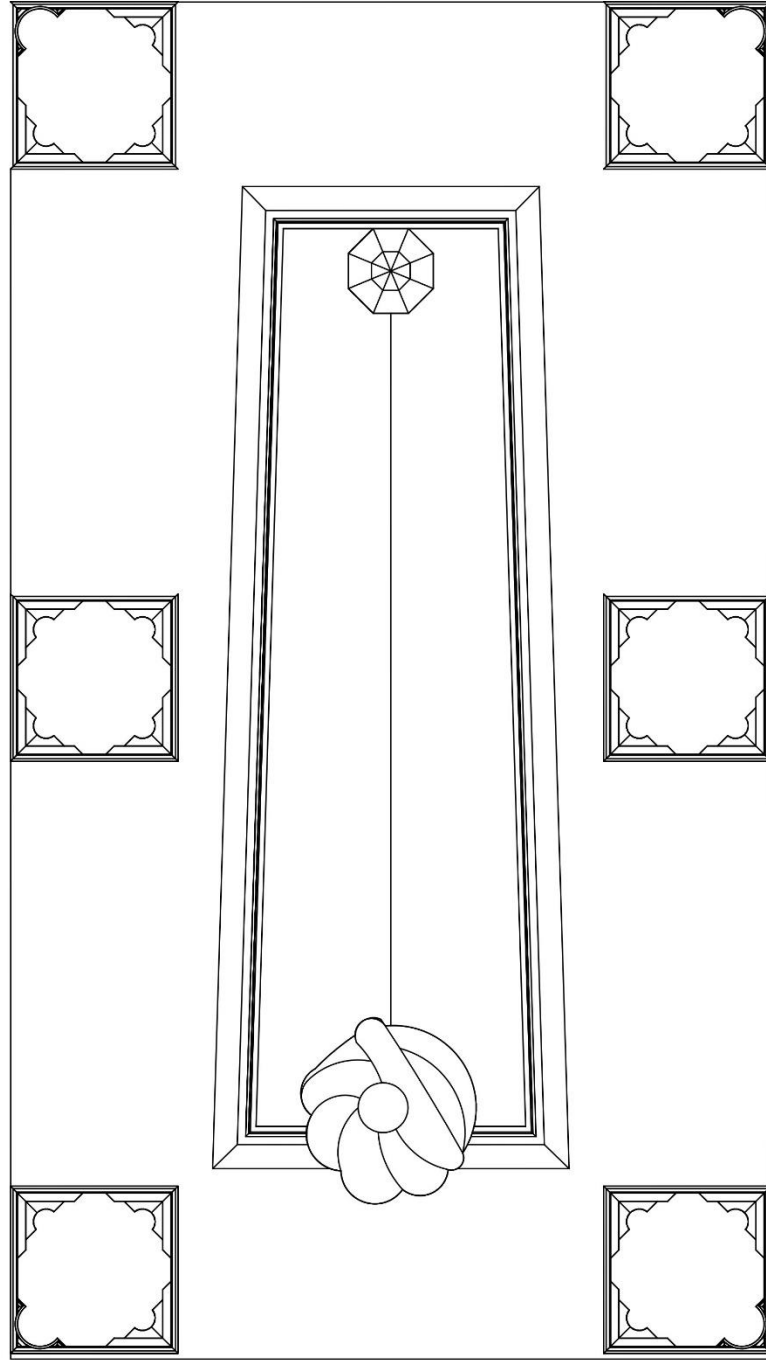

Foto.9. Ayak Şahidesi

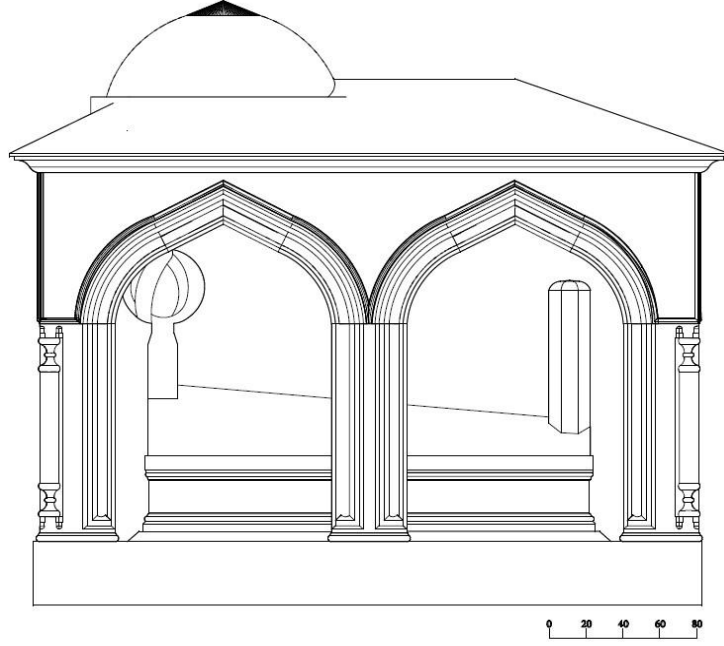

Foto.10. Rumi Süsleme

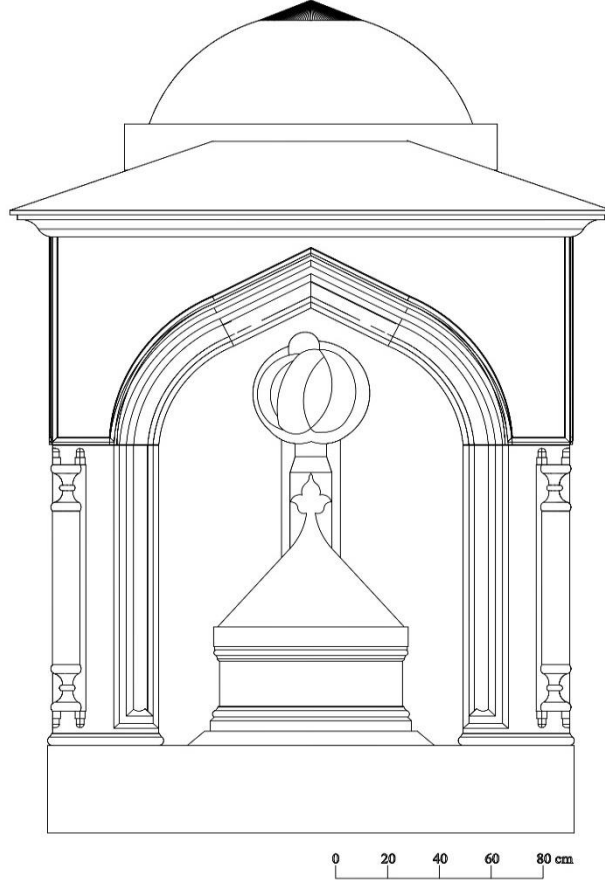
3,75x2,10 m ölçülerinde kaide üzerinde yükselen türbenin ayak yüksekliği 1,30 m'dir. Sandukanın uzun kenarı 2,70 m ölçülerinde olup kısa kenarı baş bölümünde 0,98 m, ayak bölümüne doğru ise 0,18 m daralarak 0,80 m ölçülerine ulaşır. Üst bölümü iki yana meyilli olarak yapılan sanduka, baş, gövde ve ayak bölümü olmak üzere toplam üç ayrı bloktan meydana gelmiştir. Kare olarak yükselen baş şahide köşelere düzenlenen mukarnaslarla sekizgene, daha üstte düzenlenen Türk üçgenleriyle de silindirik forma kavuşturulmuştur. Şahide burmalı bir kavukla sonlanır. Ayak şahidesi ise sade tutulup sekizgen formda tasarlanmıştır. Baş şahidenin ön yüzüne palmet ve rumi süsleme yapılmış, şahide başlık bölümüne doğru ise bir tepelikle nihayetlenmiştir.

Çizim 2. Türbe Planı (M. Bulut, 2023)

Çizim 3. Türbe Yan Görünüş (M. Bulut, 2023)

Çizim 4. Türbe Ön Görünüş (M. Bulut, 2023)

Değerlendirme ve Sonuç

Plan

Türbenin bulunduğu hazirenin planı bazı araştırmacılar tarafından pergele benzetilir (Ülgen, 1989; Aslanapa, 1999: 257). “V” şekilli hazirenin birleşme noktasında yer alan sebil pergelin çevirme kolu ve ayaklarının birleşme noktasına benzemekte, hazirenin duvarları ise pergelin ayaklarını oluşturmaktadır.

Sinan’ın yapmış olduğu türbeler poligonal, kare ve dikdörtgen olmak üzere üç plan tipinden oluşur (Önkal, 1989: 63-64). Barboros Hayrettin Paşa, Şehzade Mehmet, Hürrem Sultan, Kanuni Sultan Süleyman Türbeleri sekizgen planlı; Kara Ahmet Paşa Türbesi altıgen planlı Sinan türbeleridir (Eçağ, 1989; Saatçi, 2018). Kara Ahmet Paşa Türbesi altıgen plan şemasıyla Sinan’ın yapmış olduğu türbeler içerisinde tek örnektir (Kuran, 1988: 228). Güzel Ahmet Paşa ve Pertev Paşa Türbeleri ise dikdörtgen planlı, Yahya Efendi, Arap Ahmet Paşa ve Şemsi Paşa türbeleri ise kare planlı Sinan türbeleridir (Kuran, 1988: 229). Metfun olduğu türbesi ise inşa etmiş olduğu diğer türbelere nazaran daha minimal ölçülerde olup dikdörtgen planlı, baldaken şeklinde tasarlanmıştır. Beylikler Dönemi’nde ortaya çıkan bu türbe formunun Türk mimarisinde az sayıda örneği bulunmaktadır (Daş, 2007: 292-293). Erken Osmanlı baldaken şekilli türbelerin geneli kare planlı, kübik gövdeli yapılardır (Kılıcı, 2005: 267). Bu türbeler geç dönemde de yapılmaya devam etmiştir ve bazı örnekler örtüsüz tasarlanmıştır (Bulut, 2014).

Malzeme ve Teknik

Türbe kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Dikdörtgen bir kaide üzerine, mermer sanduka düzenlenmiş, kaidenin köşelerine ise dört ayak yerleştirilmiştir. Uzun kenarların ortasına ise birer ayak daha düzenlenmiştir. Sinan’ın camilerinde oluşturduğu modüler kurgu taşıyıcı sistem yapı akslarının merkezinden geçer (Alioğlu ve Köroğlu, 2011; Alioğlu, 2023). Strüktürel olarak düşünüldüğünde köşelerdeki dört ayağın türbenin örtüsünü rahatlıkla taşıyabileceği söylenebilir. Nitekim dört ayak üzerinde yükselen çok daha büyük türbeler yapılmıştır.

Kısa kenarlardaki iki ayak üzerine sivri kemer yapılmıştır. Uzun kenarların köşelerinde yer alan ayaklar üzerine yapılacak olan bir sivri kemer çok daha yüksek olacağından bu ölçülerde bir türbe tasarımı mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla Sinan, cami mimarisinde olduğu gibi türbesinde de modüler bir sistemi benimseyip dikdörtgen planı, iki eşit parçaya bölerek dar kenarlarda kullandığı sivri kemeri uzun kenarlarda da iki adet olmak kaydıyla kullanmıştır.

Mimar Sinan Türbesi Üzerine Bir Değerlendirme

Böylece türbenin mütevazılığından ödün vermemiştir. Sinan genellikle Kılıç Ali Paşa, Kara Ahmet Paşa, Zal Mahmut Paşa, Süleymaniye ve II. Selim türbelerinde olduğu gibi çift cidarlı kubbe kullanmıştır (Kuran, 1988: 31; Kurtbil, 2009: 419). dikdörtgen planda modüler sistem uygulaması ise Sinan'ı örtüde bir yenilik getirmeye zorlamıştır. Türbenin örtüsü üstten bakınca kırma çatı şeklinde yapılmıştır ancak baş şahidesi tarafına bir kubbe düzenlenmiştir. Kubbenin türbenin altında da mukarnaslarla geçilen bir yapısının olduğu görülürken ayak şahidesi tarafının düz bir şekilde geçildiği görülmektedir.

Süsleme

Sinan türbelerinde, baklava formlu ya da mukarnas sütun başlıkları; vezir türbelerinde giriş revağının üst tavanında kalem işler; padişah türbelerinin giriş kapılarının iki yanında yer alan çini panolar ile bu türbelerin iç duvarlarını süsleyen bitkisel formlu çiniler bezeme programı olarak karşımıza çıkar (Kuran, 1988: 233). Metfun olduğu türbesi ise süsleme açısından oldukça sade tutulmuştur. Erken Dönem Osmanlı baldaken türbeleri de süsleme açısından sade tasarlanmıştır (Kılıcı, 2005: 268). Kubbe içte istiridye kabuğu görünümündedir. Örtüye içeriden palmet işlenmiş geçiş mukarnaslarla bezeli olarak yapılmıştır. Düz bölümde ise sekizgenin temel alınarak yapıldığı geometrik süsleme yer alır. Kavukla son bulan baş şahidesinin ön yüzeyine ise rumi ve palmet işlenmiştir.

Sinan, camilerde modüler sistemi benimsemiş ve bunu kendi türbesinde de uygulamıştır. Başkalarına çok daha büyük türbeler yapmış olmasına rağmen gömülü bulunduğu türbesi oldukça mütevazı ölçülerde tasarlanmıştır. Bununla beraber kendi hayatını pergele benzeten mimarın türbesinin bulunduğu hazirede pergel şeklindedir. Mimarın sanatsal üslubu geometri temelli ve yenilikçidir. Yapılarında süsleme her zaman ikinci planda tutulmuştur. Metfun olduğu türbesi de mimarın sanatsal üslup özelliklerini bünyesinde barındırır. Bütün bunlar değerlendirildiğinde türbesinin yerini belirleyen mimar, türbesini de kendi yapmış olmalıdır.

Yazar Katkıları: Bu çalışmada yer alan metnin tamamı tek yazar tarafından hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı: Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alioğlu, E. F. ve Koroğlu, N. (2011). Mimar Sinan camilerinde modüler sistem. *Sigma*,(3), 331-340.
- Alioğlu, F. (2023). Şehzade mehmet camisi modüler tasarımı. *BelleTen*, 87 (308), 88-111. <https://doi.org/10.37879/belleTen.2023.087>.
- Akyürek, E. M. ve Kahraman, G. (2021). Sinan'ın camilerinde yapı mühendisliği sanatı. *Sanat Tarihi Dergisi*, 30 (1), 255-283. <https://doi.org/10.29135/std.817575>.
- Arseven, C. E. (1956). *Türk sanatı tarihi*. İstanbul: MEB.
- Aslanapa, O. (1999). *Türk sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ateş, İ. (1998). Vakfiyesinin ihtiva ettiği bilgiler ışığında mimar sinan. S. Bayram (Ed.), *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri I*, içinde (s.3-32), Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Bilge, A. (1973). Mimar Sinan hakkında araştırmalar II. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (5), 141- 173.
- Bulut, M. (2014). Servet Seza Kadın Efendi Türbesi. M. Eser vd. (Ed.), *Uluslararası Katılımlı XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Bildirileri I kitabı içinde (s. 141-150). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Carr, E. H. (2018). *Tarih nedir?*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelebi, M. S. (1988). *Tezkiretü'l bünyan Mimar Sinan'ın kendi ağzından hayatı ve eserleri*. S. Erdem (Haz.), İstanbul: Binbirdirek Yayınları.
- Çelebi, M. S. (2002). *Yapılar kitabı tezkiretü'l bünyan ve tezkiretü'l ebniye (Mimar Sinan'ın anıları)*. H. Develi (Haz.), İstanbul: Koçbank.
- Daş, E. (2007). *Erken dönem Osmanlı türbeleri*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Erçağ, B. (1989). Mimar Sinan'ın inşa ettiği türbeler. İ. Ateş vd (Ed.), *VI. Vakıf Haftası Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu* içinde (s. 7-14). İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Genç, U. (2019). Askeri müze koleksiyonunda mimar Sinan'a atfedilen pergel. *Masrop E-Dergi Aksel Tibet Anısına*, 13 (1), 62-73.
- Güneş Avşin, G. (2014). Hassa mimarlar ocağı ve Mimar Sinan. *Tarih Okulu Dergisi*, (XVII), 375-391.
- Güran, M. A. ve Abalı, A. Z. (2011). Melchior lorichs'in istanbul panoramasındaki osmanlı kimdir ?. *BelleTen*, 75(273), 361-372. <https://doi.org/10.37879/belleTen.2011.361>.
- Kılıcı, A. (2005). Erken Osmanlı (1299-1451) baldaken türbeleri. *Vakıflar Dergisi*, (29), 255-286.
- Konyalı, İ. H. (1948). *Mimar koca Sinan*. İstanbul: Ekspes Basımevi.
- Kuban, D. (1997). *Sinan'ın sanatı ve Selimiye*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınları.

Mimar Sinan Türbesi Üzerine Bir Değerlendirme

- Kuran, A. (1973). Mimar Sinan yapısı Karapınar II. Selim camiinin proporsiyon sistemi üzerinde bir deneme. *VII. Türk Tarih Kongresi*, II kitabı içinde (s. 711-723). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kuran, A. (1988). Mimar Sinan'ın türbeleri. s. bayram (Ed.), *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri I*, (s. 223-238), içinde. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Kurtbil, Z. H. (2009). Selim II. türbesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt. 36, ss. 418-420). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köroğlu, N. (2010). *Mimar sinan camilerinde strüktür morfolojisi üzerine bir araştırma: Kılıç ali paşa camisi*. (Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Mülayim, S. (2001). *Ters lale Osmanlı mimarisinde Sinan çağı ve Süleymaniye*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Mülayim, S. (2010). Süleymaniye Camii ve külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt. 8, ss.114-119). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mülayim, S. (2018). Mimar Sinan'ın mezarında teşhis-i meyyit. *Belleten*, LXXXII (294), 511-531. <https://doi.org/10.37879/belleten.2018.511>.
- Orbeyi, N. (2016). Çift revaklı Osmanlı camilerinde modüler sistem. *METU Journal of The Faculty of Architecture*, 33 (2), 201-225. <http://dx.doi.org/10.4305/metu.jfa.2016.2.7>.
- Önkal, H. (1989). Sinan'ın türbe mimarisi. *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (V), 61-105.
- Saatçi, S. (2018). Sinan ve türbe mimarisi. *Düşünen Şehir*, (5), 66-75.
- Spencer, C. (1962). Sinan: Kanuni Sultan Süleyman'ın baş mimarı. (N. Sinemoğlu, Çev.). *Vakıflar Dergisi*, (5), 193-198.
- Son Posta, (2023, Mayıs). Mimar Sinan'ın kemikleri üzerinde tetkikler yapılıyor. Erişim adresi: https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1935-08-04/1
- Sönmez, Z. (2009). Sinân-î atik. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt. 37, ss.228). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şehsuvaroğlu, Y. H. (2005). *Asırlar boyunca İstanbul eserleri olayları kültürü*. İstanbul: Ladin Matbaacılık.
- Tali, Ş. (2010). İstanbul su sebillerinde Eminönü sebillerinin yeri ve önemi, *Sanat Dergisi*, (15), 47-64.
- Tan, (2023, Mayıs). Mimar Sinan'ın kafatası antropoloji müzesinde. Erişim adresi: <https://www.gastearsivi.com/gazete/tan/1935-08-06/1>
- Tuncer, O. C. (1981). Orantı ve modül üzerine Selçuklu yapılarından bazı örnekler. *Vakıflar Dergisi*, (13), 449-488.
- Ülgen, A, S. (1989). *Mimar sinan yapıları (Katalog)*. F. Yenişehirlioğlu ve E. Madran (Ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yakıt, İ. (2021). Mimar Sinan'ın milliyeti hakkında yapılan tartışmalar. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 128 (252), 93-110.

Öğretmen Adaylarının Dinamik Materyaller Ve Çalışma Yapraklarında Kullandıkları Çoklu Gösterimler
Pre-Service Teachers' Representations Used in Dynamic Materials and Worksheets

DOI: 10.38155/ksbd.1373328

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
09.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
28.02.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

Dr. Öğr. Üyesi Türkan Berrin
KAĞIZMANLI KÖSE
Giresun Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi
Bölümü

turkanberrin@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0182-6333

Doç. Dr. Funda HASANÇEBİ
Giresun Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi
Bölümü

fdysldg@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9365-940X

Öz

Araştırmanın amacı ilköğretim matematik öğretmeni adaylarının herhangi bir matematik konusunun dinamik öğretimini gerçekleştirebilmek için hazırladıkları çalışma yapraklarında kullandıkları çoklu gösterimlerin belirlenmesi ve dinamik materyallerle ilişkilerinin incelenmesidir. Araştırma durum çalışması olarak desenlenmiştir. İlköğretim matematik öğretmenliği dördüncü sınıfında öğrenim gören 19 öğretmen adayıyla gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçları, öğretmen adaylarının kullandıkları dinamik materyaller ve hazırladıkları çalışma yapraklarıdır. Araştırmada öncelikle öğretmen adaylarına dinamik matematik yazılımı GeoGebra'nın öğretimi yapılmıştır. Ardından öğrenmeyi destekleyen çoklu gösterimler açıklanarak çalışma yapraklarının hazırlanması anlatılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler analiz edilirken içerik analizi yapılmıştır. Araştırmada matematik öğretmen adaylarının hazırladıkları dinamik materyal ve bu materyallere yönelik çalışma yapraklarında öğretmen adaylarının sordukları sorularda, en çok tablo gösteriminin yer aldığı ve birden fazla gösterimin birlikte kullanıldığı belirlenmiştir. Ancak grafik ve diyagram gösterimlerine yer verilmemiştir. Ayrıca çalışma yapraklarında beklenen cevapların çoğunlukla matematiksel ifade olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonunda öğretmen adaylarının sınırlı olsa gösterim türlerini öğretim sürecinde kullanmaya yönelik farkındalık kazandıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: GeoGebra, dinamik öğretim, çoklu gösterimler, öğretmen adayı, çalışma yaprakları.

Abstract

The purpose of this study is to determine representations in worksheets and dynamic materials prepared by the pre-service elementary mathematics teachers to actualize dynamic teaching of any mathematics topic and examination of relationships with dynamic materials. The study designed as a case study. It was carried out with fourth grade 19 pre-service mathematics teachers. The data collection tools were dynamic materials and worksheets used and prepared by the pre-service teachers. First of all, the pre-service teachers were taught how to use GeoGebra, dynamic mathematics software in the research study. After this, representations explained to the pre-service teachers and also they were told how to develop worksheets. The data were then examined using content analysis. It was determined that pre-service teachers benefited from representations especially tables. They used more than one representation together. However, graphics and diagram representations are not included. In addition, the answers expected from students were mostly asked to express mathematically. At the end of the study, it was determined that the pre-service teachers gained awareness about using the representations in the teaching process, even if limited.

Keywords: GeoGebra; dynamic teaching; representation, pre-service teachers, worksheets.

¹ Bu çalışmanın bir bölümü "VI. International Congress on Research in Education" kongresinde sunulmuştur.

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Giriş

Teknolojinin hızla ilerleyişi öğretmenlerin teknolojiyi dersleriyle etkili bir şekilde bütünleştirmelerini gerekli kılmıştır. Uluslararası matematik öğretmenleri birliği (National Council of Teachers of Mathematics [NCTM], 2000), öğrencilerin anlamalarını, ilgilerini ve matematik yeterliliklerini arttırmak için öğretmenlerin teknolojiyi etkin kullanımının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple öğretmen adaylarının derslerini teknoloji ile yürütecek düzeyde yetiştirilmeleri önem kazanmaktadır. Eğitsel teknolojilerin akıllıca dizayn edildiği durumlar öğrenenlerin kavrama (bilgi) yeteneği için güçlü bir yardımcı görevi üstlenmektedir (Mayer, 2003). Matematik yazılımlarının kullanıldığı eğitim ortamları, öğrenmeye yardımcı olmasının yanı sıra, öğrencinin matematik bilgilerini ilişkilendirerek içselleştirmesini sağlamaktadır (Tutkun vd., 2011). Öğrencilerin matematiksel kavramları farklı yollarla keşfetmeleri, bulmaları ve anlatabilmeleri için görselleştirmeyi kolaylaştıran betimlemelerin dinamik bağlantıları önem arz etmektedir (Hacıomeroglu vd., 2009). Bu öğrenme ortamlarında, bilgisayar cebir sistemlerinin çok yönlü imkânları ile dinamik geometri yazılımlarının kolay kullanımını birleştiren dinamik matematik yazılımı olarak GeoGebra kullanılmaktadır (Hohenwarter vd., 2008). Matematik öğretiminde ele alınan birçok kavramın doğasında dinamik yapı mevcuttur. Örneğin fareyle çemberi sürükleyerek bir çember denkleminin değişkenlerini tahmin etmeleri mümkündür, böylelikle GeoGebra matematiğe dinamik bir yolla yaklaşmaları için öğrencileri cesaretlendirmektedir (Hohenwarter & Fuchs, 2004). Öğrenciler GeoGebra ile dinamik olan matematiksel kavramların çoklu gösterimlerini birleştiren etkinlikleri oluşturabilmektedirler (Hacıomeroglu vd., 2009). Öğrenci ve GeoGebra arasındaki bu görsel ve dinamik etkileşim sonucu matematik öğrenmenin yeni bir şekliyle karşılaşılmaktadır (Karadağ & McDougall, 2009). Nitekim Mainali ve Key (2012), GeoGebra ile yapılan bir matematik çalıştayında öğretmen ve öğrencilerin GeoGebra' yı matematiği anlamak için etkili bir araç olarak nitelediklerini belirlemişlerdir. Kavramların dinamik öğretimi onların değişkenlere verilebilecek hemen hemen tüm değerleri verebilmeyi sağlar. Bir kavramın öğretiminde birden fazla değişken değeri verilip verilememesine göre kavramların dinamik olup olmadığı anlaşılabilir. Kavramın çoklu gösterimleri inşa edilebilmekte ve bu sayede keşfetmeye dayalı öğrenmeye imkân tanınmaktadır.

Yeni teknolojilerin, özellikle çeşitli formattaki bilgilerin betimlenmesini amaçlayan çoklu teknik kaynakların (resim, şema, model, animasyon, video vb.) bir araya getirilmesi çoklu ortamı oluşturmaktadır (Schnotz & Lowe, 2003). Bu çoklu öğrenme ortamı aslında duyu organlarına hitap eden çevreyi temsil etmektedir (Akkoyunlu & Yılmaz, 2005). Mayer (2003)' e

Öğretmen Adaylarının Dinamik Materyaller ve Çalışma Yapraklarında Kullandıkları Çoklu Gösterimler

göre, çoklu ortam öğrenmelerinin temel amacı, öğrencilerin; sadece kelimeleri içine alan iletişim modelinden ziyade kelime, simgesel gösterimler ve resimler gibi çoklu ortam mesajlarından oluşan iletişim modelinden faydalanarak onların derinlemesine öğrenmelerini sağlamaktır. Bu betimlemelerde verilmek istenilen içeriği sunmada kullanılan öğeler arasında gösterimler (modlar) adı verilen yapılar da bulunmaktadır. Bilimsel bilginin yapılandırılmasında ve paylaşılmasında yazı, grafik, resim ve matematiksel ifadeler gibi gösterimleri içeren betimlemeler kullanılmaktadır (Günel & Hasançebi, 2016). Betimlemeler; bireyin bilişsel yapısında bilgiyi seçmeyi ve organize etmeyi, sembol yapıların incelenmesini ve örneksel yapıların haritasının oluşturulmasını sağlamada rol alırlar (Schonotz & Bannert, 2003). Modlar ise, herhangi bir bilginin betimlenmesinde kullanılan resim, grafik, metin, tablo diyagram, animasyon gibi gösterimlerdir. Betimlemeler tek moddan oluşabildiği gibi birden fazla modun birlikte kullanılması ile de çoklu modsal betimlemeleri/gösterimleri oluşturabilirler (Günel & Hasançebi, 2016).

Modların her biri farklı içeriğe ve fonksiyona sahip olduğundan iletişimde her bir mod bilgiyi/kavramı değişik şekilde sunmak için kullanılabilir (Günel & Hasançebi, 2016). Dolayısıyla Ainsworth (2006), aynı bilgiyi farklı içeriğe sahip betimlemelerin açıklayabileceğini savunmaktadır. Çünkü, çok yönlü sözel, grafiksel, sayısal modları içeren farklı formlar; aynı konuyu yeniden betimlemeyi veya konuya başka bir perspektiften bakmayı sağlayarak öğrenmeye yardımcı olabilmektedir (Waldrip, vd., 2006). Birçok araştırma, kavramsal öğrenme ile ilişkisinden dolayı gösterimlerin matematikte bilişsel gelişim için gerekliliğini ve önemini vurgulamaktadır (Duval, 1999; Goldin & Kaput, 1996; Holmes, 2004). Matematik alan yazını incelendiğinde “Modsal betimlemeler” kavramının “temsiller”, “çoklu temsiller”, “gösterim şekilleri” veya “çoklu gösterimler” “gösterimler” olarak ifade edildiği belirlenmiştir (Delice & Sevimli, 2010; İpek & Okumuş, 2012; Özaltun vd., 2013). Bu araştırmada “çoklu gösterim” ifadesi tercih edilmiştir.

Duval (1999), gösterim ve görselleştirmenin matematiği anlamının merkezinde olduğunu belirten araştırmasında gösterim ve görselleştirmenin çeşitli tanımlarının olduğunu ifade etmiştir. Buna göre gösterimi; bir konu hakkında bütünsel ve sürekli inançlar, belirtmek ve fark ettirmek için çeşitli yollar, bilgi nasıl kodlandı şeklinde anlamlarla açıklarken görselleştirmeyi ise fiziksel nesnelerin ve eylemlerin görüntülerini ve ampirik sezgilerini vurgulamak olarak açıklamıştır. Mursia (2010), öğrencilerin bilimsel bilginin doğasını öğrenmeleri için onların bilimsel kavramların çoklu gösterimleri anlamaları ve transfer etmeleri gerektirdiğini belirtmiştir. Munfaridah ve arkadaşları (2021), öğrencilerin problemleri çözmek

için temsilleri nasıl kullandıklarının yanı sıra, öğretim uygulaması, sınıf ortamı, problemlerin doğası ve öğrencilerin ön bilgilerinin farklı temsil türlerini kullanarak problem çözme başarılarını nasıl etkilediğinin belirlenmesi konusunda literatürde bir boşluk olduğunu belirtmiştir. Ford (2007)' un öğrencilerin, herhangi bir bilim alanının bakış açısından bilmeyi gerçekleştirebilmeleri için, öğrenme sürecinde gösterimleri belli oranda bilinçli bir şekilde kullanmalarına fırsat veren uygulamalara ihtiyaç duyduklarını işaret etmesi de yine göz önüne alındığında öğrencilerin bir kavramın inşasında kullandıkları gösterimlerin neler olduğunu belirlemek önem kazanmaktadır. Hem NCTM (2000)'nin yayınladığı standartlarda hem de Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Matematik Dersi Öğretim Programında (MEB, 2005; MEB, 2018) kavramların farklı gösterim biçimleri ile ifade edilmesi hedefler arasında vurgulanmaktadır. Çoklu gösterimlerin oluşturulmasında ve kullanılmasında açık ara fırsatlar sunan teknoloji, öğrencilerin matematiksel düşünme süreçlerinin genişletilmesinde kritik rol oynamaktadır (İpek & Baran, 2011) ve öğrencilerin bilişsel yükünü hafifletmektedir (Patel & Dexter, 2014). Kaput (1991), tablo, grafik, matematiksel ifade gibi gösterimler arasında teknoloji kullanılarak bağlantı kurulmasının daha kolay olacağına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla teknoloji ile bütünleştirilmiş gösterimler öğrenme ortamlarının zenginleştirilmesinde fırsat sağlayabilir (Patel & Dexter, 2014). Alan yazında öğrencilerin ve/veya öğretmen adaylarının çoklu gösterimleri kullanma düzeyleri, çoklu gösterimleri kullanmayı etkileyen faktörler ve öğretim yöntemlerinin çoklu temsilleri kullanma üzerine etkilerinin ele alındığı birçok çalışma yer almaktadır (İncikabı & Biber, 2017). Ayrıca ders kitaplarında yer alan gösterimlerin incelendiği araştırmalar mevcuttur (İncikabı & Biber, 2017).

Duval (1999)' un bahsettiği gösterim ve görselleştirmeyi günümüzde içinde barındıran bir yazılım olarak GeoGebra, matematik öğretiminde dinamik bir ortam sunmaktadır. Matematiksel kavramların öğretiminde gösterim ve görselleştirmelerin yer aldığı dinamik ortamların araştırıldığı çalışmalar alana katkı sağlayacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu araştırmada; çoklu gösterimlerin ve görselleştirmelerin olduğu dinamik matematik yazılımı GeoGebra' nın öğretimi yapılmış ve bu eğitimi alan öğretmen adaylarının gözünden matematik eğitiminde verilen kavramların öğretiminde hangi gösterimlerin kullanıldığı ve bir kavramın inşasının nasıl gerçekleştiği araştırmanın odak noktasını oluşturmuştur. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı ilköğretim matematik öğretmeni adaylarının herhangi bir matematik konusunun dinamik öğretimini gerçekleştirebilmek için hazırladıkları çalışma yapraklarında kullandıkları çoklu gösterimlerin belirlenmesi ve dinamik materyallerle ilişkilerinin incelenmesidir. Araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir;

Öğretmen Adaylarının Dinamik Materyaller ve Çalışma Yapraklarında Kullandıkları Çoklu Gösterimler

1. İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının kullandıkları dinamik materyallerde yer alan çoklu gösterimler nelerdir?
2. İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının hazırladıkları çalışma yapraklarında kullandıkları çoklu gösterimler nelerdir?
3. İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının hazırladıkları çalışma yapraklarında sordukları sorulara beklenen cevaplarda yer alabilecek çoklu gösterimler nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan durum çalışması olarak desenlenmiştir (McMillan & Schumacher, 2010). Nitel araştırmalar ölçümden ziyade açıklamayı olanaklı kılacak ilişkileri ortaya çıkararak olay ve olguların içinde gerçekleştiği durumu dikkate almayı önemsemektedir (Yıldırım & Şimşek, 2008). Araştırmacılar bilgiyi doğrudan kaynaktan almak isterler ve çalıştıkları ortam, katılımcılar ya da dokümanla doğrudan ilişki içinde bulunurlar (Büyüköztürk vd., 2010). Araştırmada öğretmen adaylarının dinamik matematik öğretiminde (dinamik materyaller ve çalışma yaprakları) çoklu gösterimleri kullanma durumu üzerine odaklanılmıştır.

Katılımcılar

Araştırma ilköğretim matematik öğretmenliği dördüncü sınıfında öğrenim gören 19 öğretmen adayıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Amaçlı örnekleme yönteminin seçilmesinin sebebi katılımcıları oluşturan öğretmen adaylarının dinamik matematik öğrenme ortamında ders işlemiş kişilerden oluşması ve bu öğrenme ortamını oluşturan öğretim üyelerinin dinamik matematik ve çoklu gösterimlerin öğretimi konusunda alan bilgisi ve uygulama tecrübesine sahip olmasıdır. Öğretmen adayları daha önce GeoGebra yazılımını bilmemektedir ve çoklu gösterimlere dair herhangi bir eğitim almamışlardır.

Veri Toplama Aracı

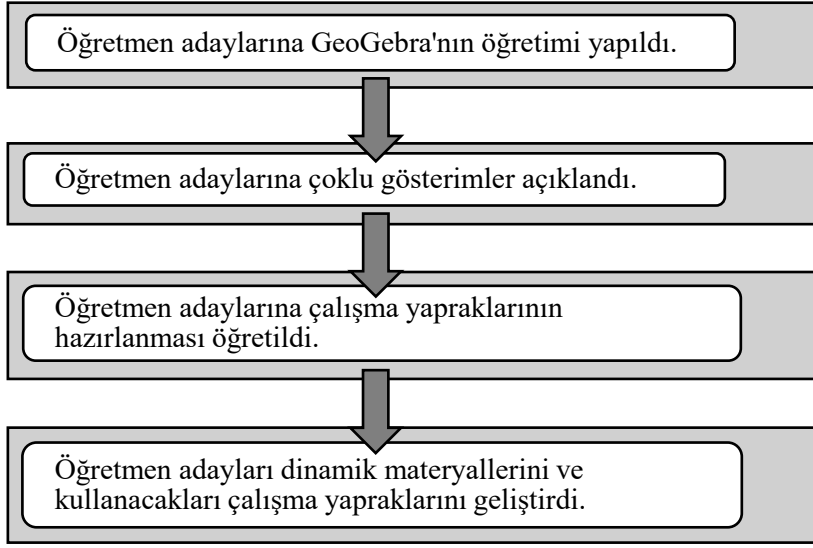
Araştırmanın veri toplama araçları, öğretmen adaylarının kullandıkları dinamik materyaller ve hazırladıkları çalışma yapraklarıdır. Araştırmada 19 dinamik materyal ve her dinamik materyale ait çalışma yaprağı incelenmiştir. Çalışma yaprakları, öğretmen adayları tarafından ortaokul matematik öğretim programında yer alan kazanımların dinamik öğretimini gerçekleştirmek için bireysel olarak hazırlanmıştır. Çalışma yaprakları dinamik materyallerle senkronize hazırlanmıştır. Dinamik materyalleri ise öğretmen adayları ya kendileri

hazırlamışlardır ya da www.geogebra.org sitesinden hazır almışlardır. Hem dinamik materyallerde hem de çalışma yapraklarında matematik öğretim programındaki kazanımlar esas alınmıştır.

Araştırma Süreci

Araştırmada öncelikle öğretmen adaylarına dinamik matematik yazılımı GeoGebra' nın öğretimi her hafta 3 saat olmak üzere 7 hafta boyunca yapılmıştır. GeoGebra' nın temel özellikleri, inşa araçları ve komutlarının kullanımının öğretimi yapılırken ortaokul matematik öğretim programı kapsamında ele alınan beş öğrenme alanı içinde bulunan kavramlar, dinamik ortamda öğretmen adaylarıyla birlikte adım adım inşa edilmiştir. Ardından 6 hafta boyunca da dinamik materyallerin yanında kullanılması planlanan çalışma yapraklarının hazırlanmasını öğretimi gerçekleştirilmiştir. Dinamik materyaller, matematiksel kavramların öğretiminde kullanılabilecek elektronik materyaller iken çalışma yaprakları bu dinamik materyallerin matematik öğretiminde kullanılabilmesi için yönergelere sahip olan belgelerdir. Çalışma yaprakları hazırlanırken öncelikle dinamik öğretimi sağlayacak şekilde olmasına vurgu yapılması üzerinde durularak örnek çalışma yaprakları gösterilmiştir. Gözde canlandırma veya somutlaştırma yoluyla (Günel & Hasançebi, 2016) öğrenmeyi destekleyen çoklu gösterimler açıklanarak ve örnekler sunularak öğretmen adaylarına anlatılmıştır. Resim, liste, grafik, matematiksel ifade (sembolik ve cebirsel), diyagram, animasyon, tablo kullanımı ile ilgili bilgi verilerek farkındalık oluşturulmuştur. Öğretmen adaylarına etkileşimli tahta üzerinde örnek bazı kazanımların dinamik öğretimi yapılmıştır. Bunun için örnek dinamik materyaller ve bu materyallerin öğretimi için hazırlanmış çalışma yaprakları bir arada kullanılmıştır. Bu sürecin sonunda öğretmen adaylarından ortaokul matematik öğretim programında yer alan kazanımları ele alarak herhangi bir konunun dinamik öğretimini etkileşimli tahta üzerinde yapmaları istenmiştir. Öğretmen adaylarına dinamik materyallerin hazırlanabileceği veya hazır internette varsa kullanabilecekleri belirtilirken, birlikte kullanacakları çalışma yapraklarını ise kendilerinin hazırlamaları gerektiği üzerinde durulmuştur. Çalışma yaprakları hazırlanırken öğretmen adaylarına bir veya birkaç kere dönütte bulunulmuştur. Dönütte bulunurken çalışma yapraklarında hazırladıkları matematiksel yapının kazanıma uygun olup olmadığı konusunda açıklamalarda bulunulmuştur. Ardından öğretmen adayları ele aldıkları konunun etkileşimli tahta üzerinde dinamik öğretimini gerçekleştirmişlerdir. Araştırma süreci Şekil 1' de şu şekilde özetlenmiştir:

Öğretmen Adaylarının Dinamik Materyaller ve Çalışma Yapraklarında Kullandıkları Çoklu Gösterimler

Şekil.1. Araştırma Süreci

Veri Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler analiz edilirken içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanır (Büyüköztürk vd., 2010). Buna göre içerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek, yorumlamak ve böylece toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2008).

Araştırmada çalışma yapraklarından elde edilen verilerin içerik analizinde öncelikle iki araştırmacı ayrı ayrı analiz yaparak analizin uyum yüzdeliği kontrol edilmiştir. Bu sayede verilerin analizinin geçerlik ve güvenilirliğini artırılması hedeflenmiştir. Öncelikle ilk 10 çalışma yaprağının analizi yapılmış ve uyum yüzdeliği %94 olarak elde edilmiştir. Ardından iki araştırmacı kodlar hakkında ortak fikir birliğine varmış ve bu şekilde verilerin analizi buna göre yapılmıştır. Veriler analiz edilirken beş kod ortaya çıkmıştır. Bu kodlar metin, tablo, resim (materyalin ekran görüntüsü/leri, şekiller, dinamik resim (D)), matematiksel ifade (cebirsal (C) veya sembolik(S)) ve liste olarak belirlenmiştir. Örnek kodlar aşağıda sunulmuştur:

Şekil 2. Resim Koduna Ait Örnek Kod

a	t	b
45°		
60°		
1°		
30°		
89°		
75°		
15°		
25°		
65°		

Şekil 3. Tablo Koduna Ait Örnek Kod

1. Prizmanın aşağıda verilen elemanları arasındaki ilişkileri belirleyiniz.
 - ⇒ Tabanının kenar sayısı ile yan yüz sayısı:
 - ⇒ Tabanının kenar sayısı ile toplam yüz sayısı:
 - ⇒ Tabanının kenar sayısı ile köşe sayısı :
 - ⇒ Tabanının kenar sayısı ile ayrıt sayısı :
2. Prizmaları **isimlendirirken**, prizmayı oluşturan elemanlardan hangisinin temel ölçüt alındığını açıklayınız.

.....
3. Yan yüzlerde oluşan **dörtgenel** bölgelerin yükseklik(h) ve taban kenar uzunluklarının(a) birbirine göre durumlarını dikkate alarak hangi durumlarda hangi geometrik şekli ifade ettiğini açıklayınız (dikdörtgen, kare vb.).
 - ⇒ $a < h$ ise;
 - ⇒ $a > h$ ise;
 - ⇒ $a = h$ ise;

Şekil 4. Metin, Matematiksel İfade (Cebirsel veya Sembolik) ve Liste Kodlarına Ait Örnek Kod

Dinamik materyallerin içerik veri analizi ise araştırmanın birinci yazarı tarafından yapılmış, ikinci yazar ile birlikte inandırıcılığı sağlamak adına uzman incelemesi yapılmıştır. Dinamik materyaller ile çalışma yaprakları eş zamanlı olarak incelenmiştir. Uzman incelemesi araştırmacının uzman ile birlikte değerlendirme toplantısı yapması veya araştırmacının ham verileri uzmana göndererek dönüt alması şeklinde iki biçimde yapılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2008). Buradan hareketle dinamik materyallerin içerik analizi sırasında iki araştırmacı birlikte değerlendirme yaptıkları birkaç toplantı gerçekleştirmiştir. Ayrıca katılımcılardan analiz sürecinde çalışma yaprakları ve dinamik materyallere yönelik katılımcı teyidi sağlanarak inandırıcılık artırılmıştır.

Son olarak veriler araştırma problemlerine göre “dinamik materyallerin desteklediği çoklu gösterimler”, “çalışma yaprağında sunulan çoklu gösterimler” ve “çalışma yaprağında cevap olarak beklenen çoklu gösterimler” şeklinde üç tema altında toplanmıştır. Desteklenen çoklu gösterimler; dinamik materyallerde bulunan ve çalışma yapraklarını destekleyen çoklu

Öğretmen Adaylarının Dinamik Materyaller ve Çalışma Yapraklarında Kullandıkları Çoklu Gösterimler

gösterimlerdir. Sunulan çoklu gösterimler teması öğretmen adaylarının matematiksel kavramı çalışma yaprağında öğrencilere sundukları çoklu gösterimler olurken, cevap olarak beklenen çoklu gösterimler teması ise öğrencilerden genellemelere varırken ifade etmesi beklenen çoklu gösterimlerdir. Elde edilen veriler tablo ve uygun görsellerle desteklenip sunulmuştur.

Bulgular

Araştırmadan elde edilen bulgular; “dinamik materyallerin desteklediği çoklu gösterimler”, “çalışma yaprağında sunulan çoklu gösterimler” ve “çalışma yaprağında cevap olarak beklenen çoklu gösterimler” şeklinde üç tema altında toplanmıştır. Bulgular birbiri ile ilişkilendirebilmek adına tek tabloda toplanmış olup Tablo 1’de sunulmuştur.

“Dinamik materyallerin desteklediği çoklu gösterimler” teması altında öğretmen adaylarının hazırladıkları veya hazır olarak kullandıkları dinamik materyaller incelendiğinde bütün materyallerde bir veya birden fazla gösteriminin yer aldığı görülmektedir. Dinamik materyallerin %84’ünde tablo (f=15), %21’inde metin (f=4) ve resim (f=4), %16’ında matematiksel ifade (f=3) ve liste (f=3) gösterimlerini desteklediği belirlenmiştir. Bu bulgu dinamik materyallerde çoğunlukla tabloların kullanıldığını göstermektedir. Öğretmen adaylarının kullandıkları dinamik materyallerin, çalışma yapraklarında bulunan gösterimlerle ilişki olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo 1).

“Çalışma yaprağında sunulan çoklu gösterimler” teması altında öğretmen adayları tarafından hazırlanan ve dinamik materyallere eşlik eden çalışma yaprakları incelendiğinde tüm çalışma yapraklarında metin/yazı kullanıldığı, % 90’ında metnin yanında 2 ve daha fazla gösterimin (Örnek: metnin yanında tablo ve/veya resim) birlikte kullanıldığı belirlenmiştir. Çalışma yapraklarının %90’ında tablo (f=17) ve %78.9’unda ise matematiksel ifade (f=15) kullanılmıştır. Matematiksel ifadelerin çoğunlukla sembolik (% , ° vb.) gösterimler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışma yapraklarının %47.3’ünde resim (f=9) ve %31.5’inde ise liste (f=6) kullanıldığı tespit edilmiştir (bkz. Tablo 1).

“Çalışma yaprağında cevap olarak beklenen çoklu gösterimler” teması altında öğretmen adaylarının hazırladıkları çalışma yapraklarında öğrencilerden cevap olarak beledikleri gösterim türleri incelendiğinde soruların aksine daha az gösterim tercih edildiği belirlenmiştir. “Çalışma yapraklarının % 94.7’inde matematiksel ifade (f=18), %78.9’unda metin (f=15) ve %31.5’inde ise liste (f=6) istenmiştir. Ayrıca çalışma yapraklarının %21’inde cevap olarak resim (f=4) çizimleri belirlenirken hiçbirinde tablonun kullanılması beklenmemektedir (bkz. Tablo1)

Tablo 1. Dinamik Materyal Ve Çalışma Yapraklarında Kullanılan Gösterimler

No	Konu	Dinamik materyallerin desteklediği gösterimler	Çalışma Yapağı									
			Sunulan gösterimler					Cevapta beklenen gösterimler				
			Metin	Tablo	Resim	Mat. ifade	Liste	Metin	Tablo	Resim	Mat. İfade	Liste
1	Dörtgenler	Tablo	✓	✓		✓ _S	✓				✓ _C	✓
2	Merkez Açılı-Çevre Açılı	Tablo	✓	✓	✓ _D	✓ _S		✓			✓ _C	
3	Üçgende Yükseklik	Resim-Metin-Liste	✓		✓ _D		✓	✓			✓ _{S+C}	✓
4	Üçgen Eşitsizliği	Tablo	✓	✓		✓ _C		✓			✓ _C	
5	Daire Dilimi Alanı	Tablo-Resim	✓	✓	✓ _D	✓ _C	✓	✓		✓	✓ _C	
6	Benzerlik	Tablo-Metin	✓	✓	✓	✓ _C		✓			✓ _C	
7	Çemberde Teğet	Metin-Resim-Liste	✓		✓ _D	✓ _S	✓				✓ _{S+C}	✓
8	Doğrunun Eğimi ve Denklemi	Tablo	✓	✓		✓ _C		✓			✓ _C	✓
9	Tümler-Bütünler Açılı	Tablo	✓	✓		✓ _S					✓ _C	
10	Pisagor	Tablo, Mat İfd	✓	✓		✓ _S		✓			✓ _C	
11	Perspektif	Resim	✓		✓ _D	✓ _S		✓		✓		
12	Dönme	Tablo	✓	✓		✓ _S					✓ _C	
13	Kesirler	Tablo	✓	✓		✓ _S		✓		✓	✓ _C	✓
14	Daire Dilimi	Tablo	✓	✓	✓			✓			✓ _C	
15	Çokgenlerde Açılar	Tablo	✓	✓				✓		✓	✓ _C	
16	Kesirlerde Sıralama	Tablo, Mat İfd	✓	✓	✓	✓ _S	✓	✓			✓ _C	
17	Prizma	Tablo, Liste	✓	✓		✓ _C		✓			✓ _C	✓
18	Üslü Sayılar	Tablo	✓	✓		✓ _C	✓				✓ _C	
19	Fraktallar	Metin, Mat İfd	✓		✓			✓			✓ _C	

Dinamik Resim: D, Matematiksel İfade : (Cebirsel (C) veya Sembolik(S))

Öğretmen Adaylarının Dinamik Materyaller ve Çalışma Yapraklarında Kullandıkları Çoklu Gösterimler

“Çalışma Yaprağında Sunulan Çoklu Gösterimler” Temasına Ait Örnekler

Öğretmen adaylarının özellikle bir kavramın inşaa adımlarını sunarken metin gösterimini kullandıkları görülmektedir. Çalışma yapraklarında kullanılan metin gösterimi için örnekler Şekil 5 ve 6’da sunulmuştur.

<p>1.Adım:</p> <p>Dar açılı bir A,B,C noktalı üçgen oluşturalım. A noktasından geçen ve a kenarına dik kesen bir dik doğru çizelim. Aynı şekilde B ve C köşesinden geçen ve karşıdaki kenarlarına bir dik doğru çizelim.</p> <p>2.Adım:</p> <p>Çizdiğimiz dik doğruları kesen kenarlarla kesistirelim. Kesistirdikten sonra A noktasından F noktasına doğru parçası, B noktasından D noktasına doğru parçası, C noktasına E noktasına doğru parçası çizelim. Doğru parçalarını çizdikten sonra doğru parçası ile kenar arasındaki açıyı gösterelim.</p>	<p>1.ADİM: İlk önce x ve y eksenlerinin keşişimi olan A noktası daha sonra x eksenini üzerinde bir B noktası seçelim. Sonra B noktasından geçen A merkezli bir çember çizelim.</p> <p>2.ADİM: bir sürgü oluşturup B noktasını α etrafında döndürelim. B açısı oluşturalım. Bu açı A ve B’ arasındaki açı</p> <p>3.ADİM: bir doğru parçası [A,B’] oluşturalım. Ve dairesel dilim [A,B,B’]oluşturarak işleme devam edelim. Oluşan alanı tarayalım.</p> <p>4.ADİM: daire alanı ve daire dilimi alanını belirleyerek çalışmayı bitirebiliriz.</p>
---	---

Şekil 5. Üçgende Yükseklik

Şekil 6. Daire Dilimi Alanı

Öğretmen adaylarının metin dışında en çok kullanmayı tercih ettikleri gösterim olan tablolara ait örnekler Şekil 7 ve 8’de sunulmuştur. Öğretmen adaylarının, çalışma yapraklarındaki tablo ile dinamik bağlantıları eşleştirerek konunun öğretimini yapmayı hedefledikleri görülmektedir.

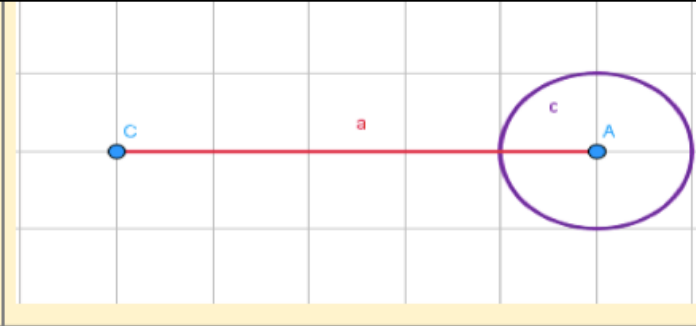
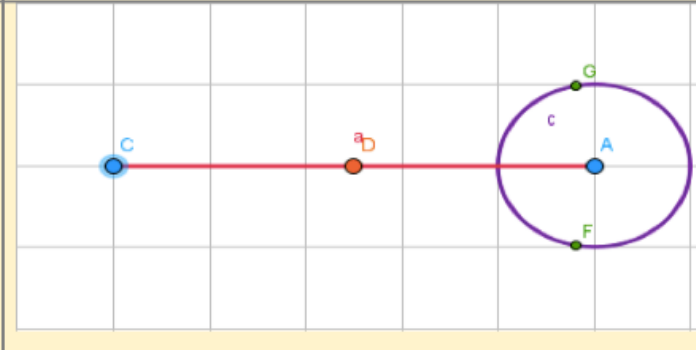
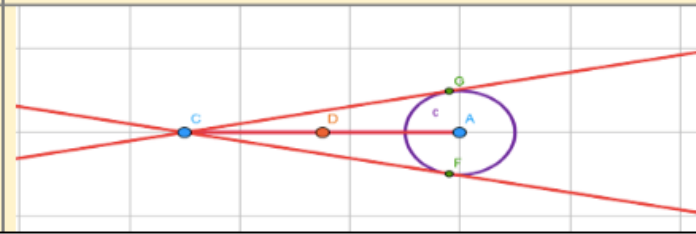
Kenar sayısı	Oluşan üçgen sayısı	Köşegen sayısı	İç açıları ölçüleri toplamı	a	Tümler (t)	Bütünler(b)
üçgen				45°		
dörtgen				60°		
beşgen				1°		
altıgen				30°		
yediggen				89°		
sekizgen				75°		
				15°		
				25°		
				65°		

Şekil 7. Çokgenlerde Açılar

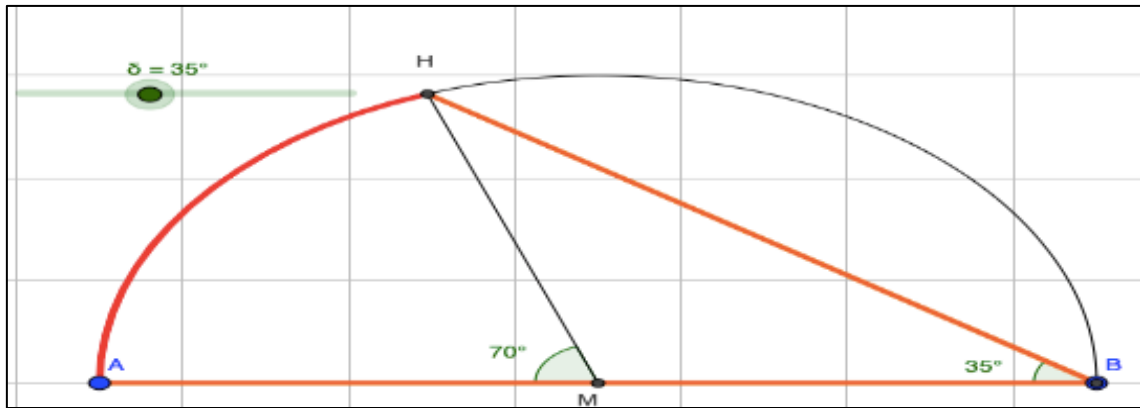
Şekil 8. Tümler-Bütünler Açısı

Öğretmen adaylarının bir diğer tercih ettikleri gösterim türü olan resim gösterimi ile dinamik kavramları görselleştirdikleri belirlenmiştir. Öğrencilerden bu dinamikliği kullanarak

genellemelere varmalarını beklemişlerdir. Resimlere ait örnekler aşağıda Şekil 9 ve 10' da sunulmuştur;

<p>1.Adım:</p> <p>A merkezli ve r yarıçaplı (herhangi bir değer alınız) bir çember oluşturunuz. Çember dışında C noktası seçiniz, sonra AC doğru parçasını oluşturunuz.</p>	
<p>2.Adım:</p> <p>AC Doğru parçasının orta noktasını bulunuz. Bu D noktasını merkez alacak r yarıçaplı (herhangi bir değer alınız.) bir çember oluşturunuz. Oluşan çember ile ışının kesişim noktalarını belirleyiniz ve çemberi göster seçeneğini kaldırınız.</p>	
<p>3. Adım:</p> <p>C noktasından ve G noktasından; C noktasından ve F noktasından geçecek şekilde doğrular çiziniz.</p>	

Şekil 9. Çemberde Teğet

Şekil 10. Merkez Açısı-Çevre Açısı

Çalışma yapraklarında kullanılan matematiksel ifadeler incelendiğinde öğretmen adayının, sunduğu tablonun içinde cebirsel matematiksel ifadeler yer verildiği görülmektedir.

Öğretmen Adaylarının Dinamik Materyaller ve Çalışma Yapraklarında Kullandıkları Çoklu Gösterimler

Bu gösterim de öğrencilerin genellemelere varmalarını sağlayacaktır. Örneğin öğretmen adayları, öğrencilerin bu cebirsel betimlemeleri kontrol ederek üçgen oluşup oluşmadığına dair genellemelere varmalarını sağlamıştır. Şekil 11' e bakınız.

a kenar uzunluğu	b kenar uzunluğu	c kenar uzunluğu	$a+c$	$a+b$	$b+c$	$ a-c $	$ a-b $	$ b-c $	Üçgen oluşturur/Üçgen oluşturmaz
5	3	3							
5	8	3							
7	8	4							
1	6	7							
6	4	8							
6	10	2							

Şekil 11. Üçgen Eşitsizliği

Çalışma yapraklarında diğer gösterimlere nazaran az sayıda da olsa liste gösterimini kullanıldığı tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının kavramlar arası ilişkileri göstermek için gerekli özellikleri öğrencilere listeledikleri belirlenmiştir. Listelere ait örnekler Şekil 12 ve 13'te sunulmuştur;

Yukarıdaki tabloya göre α , β ve θ açıları arasındaki ilişkiyi açıklayınız. Oluşan dörtgen,

Dikdörtgen ise,.....

Kare ise,.....

Paralelkenar ise,.....

Eşkenar dörtgen ise,.....

Şekil 12. Dörtgenler

• ABC üçgenin kenarına göre yüksekliklerini yazınız.

BC kenarına ait yükseklik

AC kenarına ait yükseklik

AB kenarına ait yükseklik

Şekil 13. Üçgende yükseklik

“Çalışma Yapağında Cevap Olarak Beklenen Çoklu Gösterimler” Temasına Ait Örnekler

Öğretmen adaylarının, öğrencilerin bir kavramın tanımını yapmalarını veya oluşan ilişkinin sebebini açıklamalarını bekledikleri durumlarda cevabı yazmalarını istemişlerdir. Metin gösterimine ait örnekler Şekil 14 ve 15' te sunulmuştur;

<p>“s” sürgüsünü değiştirince üçgenin boyutları değişiyor mu?</p> <p>.....</p> <p>H' noktasını “s” sürgüsü yardımıyla H noktası üzerine getirdiğimizde üçgenler arasında nasıl bir ilişki oluşuyor? Sebebi ne olabilir?</p> <p>.....</p> <p>H' noktasını “s” sürgüsü yardımıyla H noktası üzerine getirdiğimizde ekranın sol altında çıkan yazı neyi ifade etmektedir?</p> <p>.....</p>	<p>Yukandaki fraktal GeoGebra 'sında gördüğünüz doğru parçaları hakkında neler gözlemlediniz?</p> <p>.....</p> <p>Yukandaki materyali gözlemleyerek fraktal tanımını yapınız.</p> <p>.....</p>
---	--

Şekil 14. Benzerlik

Şekil 15. Fraktallar

Öğretmen adaylarının resim gösterimi ile öğrencilerden kavramın görüntüsünü ya da modelini çizmelerini istedikleri belirlenmiştir. Resim gösterimine ait örnekler Şekil 16 ve 17’de sunulmuştur;

<ul style="list-style-type: none"> • Yapmış olduğumuz şekle göre bir dikdörtgenin sağdan perspektifi nasıl olur? • Şekle göre dikdörtgenin sol alttan görünümü nasıl olur? 	Kesir	Model	Kesir	Model
	1		$\frac{3}{6}$	
	$\frac{4}{5}$		$\frac{1}{2}$	
	$\frac{2}{3}$		$\frac{3}{3}$	

Şekil 16. Perspektif

Şekil 17. Kesirler

Öğretmen adayları, öğrencilerin kavramlara ait genellemelerin ya da ilişkilerin matematiksel ifadelerini belirlemelerini istemektedirler. Matematiksel ifadelere ait örnekler Şekil 18 ve 19’da sunulmuştur;

<ul style="list-style-type: none"> • Paydaları eşit olan kesirleri karşılaştırınız. • Paydaları eşit olan kesirlerin paylarını karşılaştırınız. Bu ikisi arasında nasıl bir ilişki vardır? 	<p>✓ Verilen noktaları orijin etrafında saat yönünde 180° döndürdüğünüzde oluşan yeni noktalar arasında nasıl bir ilişki vardır?</p>
--	--

Şekil 18. Kesirlerde Sıralama

Şekil 19. Dönme

Öğretmen Adaylarının Dinamik Materyaller ve Çalışma Yapraklarında Kullandıkları Çoklu Gösterimler

Öğretmen adayları, öğrencilerin kavramların olası özelliklerini ya da birbirlerine göre durumlarını listelemelerini beklemektedirler. Cevap olarak listenin istendiği örnekler Şekil 20 ve 21’ de sunulmuştur.

3. Yan yüzlerde oluşan dörtgensel bölgelerin yükseklik(h) ve taban kenar uzunluklarının(a) birbirine göre durumlarını dikkate alarak hangi durumlarda hangi geometrik şekli ifade ettiğini açıklayınız (dikdörtgen, kare vb.).

⇒

⇒

Şekil 20. Prizma

• tan α değerini d_1 doğrusunun denkleminde, tan β değerini d_2 doğrusunun denkleminde ve tan θ değerini d_3 denkleminde x'in katsayıları ile karşılaştırarak sıralayınız?

Şekil 21. Doğrunun Eğimi ve Denklemi

Sonuç ve Öneriler

Matematik öğretmenlerinin yalnızca sözel ve matematiksel dili yoğun bir şekilde kullanmak yerine teknolojinin desteği ile birlikte bilginin metin, resim, grafik ve matematiksel ifadeler gibi çoklu temsillerini göz önünde bulundurması ve etkin kullanması ile zengin matematiksel öğrenme ortamları oluşturması gerekmektedir (İpek & Baran, 2011). Araştırmada matematik öğretmen adaylarının hazırladıkları dinamik materyal ve bu materyallere yönelik çalışma yapraklarında kullandıkları çoklu gösterimler incelenmiş ve matematik öğretiminde herhangi bir kavramın dinamik öğretiminde farklı gösterimlerin bir arada kullanılabilirdiği tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının hazırladıkları veya hazır olarak kullandıkları dinamik materyaller incelendiğinde en çok tablo gösteriminin kullanıldığı görülmüştür. Çalışma yaprakları incelendiğinde ise benzer şekilde en çok tablo gösteriminin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte çalışma yapraklarında sordukları sorularda bekledikleri cevapların ise daha çok matematiksel ifade olduğu belirlenmiştir.

Gerek dinamik materyalde gerekse çalışma yapraklarında öğrencilere sorulan sorularda metin dışında diğer gösterimlerden özellikle de tablolardan faydalandığı ve birden fazla gösterimin birlikte kullanıldığı belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının özellikle verileri sunarken, kavramı görselleştirirken veya elde edilen verilerden genellemelere varılırken farklı gösterim türlerini kullanmayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Her bir gösterim farklı içeriğe ve fonksiyona sahip olduğundan öğretmen adayları bilgiyi veya kavramı sunarken farklı gösterimleri tercih

etmiş olabilirler (Günel & Hasançebi, 2016; Ainsworth, 2006). Bu sonuç alan yazınla örtüşmektedir. Ayrıca materyal ve çalışma yaprağı hazırlama aşamasında öğrencilere gösterimler ile ilgili bilgi ve buna paralel olarak dönüt verilmesi öğretmen adaylarının bu konuda farkındalık kazanmalarını sağladığı söylenebilir. Bu farkındalığın öğretmen adaylarının gelecekteki öğretmenlik sürecine yansması ve matematik öğretimine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Çünkü öğrenme ortamındaki zekâ türü, öğrenme stilleri gibi bireysel farklılıklar düşünüldüğünde, farklı gösterimler ile zenginleştirilmiş bir öğretim süreci, matematiksel kavramların öğrenilmesini, farklı yönlerinin anlaşılmasını ve kavramın daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmesini sağlayabilmektedir (Adu-Gyamfi, 2000). Matematik öğretiminde çoklu gösterimleri konu edinen birçok araştırma çoklu gösterimlerin kullanılmasının öğrencilerin konuyu daha iyi anlamalarını ve problem çözme performanslarını arttırdığını ifade etmektedir (Akkuş, 2004; Kepceoğlu & Yavuz, 2016; Özgül & İncikabı, 2017).

Öğretmen adaylarının hazırladıkları dinamik materyal ve çalışma yaprağının sorularında gösterimler zengin bir şekilde sunulmasına karşın öğrencilerden beklenen cevapların çoğunlukla matematiksel olarak ifade edilmesi istenmiştir. Bu durum öğretmen adaylarının gösterimleri kullanırken daha çok sunuma odaklandığını ve genellemelere ulaşılmasını beklediklerini göstermektedir. Dolayısıyla öğrencilerden beklenen cevabın sadece matematiksel formüllerle sınırlı olduğu düşünülmektedir. Ancak farklı gösterimleri içeren cevaplar da beklenmelidir. Zira, Yağız, & Tapan-Broutin (2023), yedinci sınıf öğrencilerinin cebir konusunda çoklu temsiller arasındaki geçiş süreçlerini incelenmiş ve bu süreçte öğrencilerin hangi temsiller arası geçişlerde zorluklar yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Buna göre araştırmada öğrencilerin matematiksel ifade yazma temsiline, tablo ile gösterim temsiline göre daha fazla zorlandıklarını belirlemişlerdir. Kara & İncikabı (2018), altıncı sınıf öğrencilerinin kesirlerde toplama çıkarma işlemine yönelik temsil tercihlerini belirlemişlerdir. Araştırmada öğrencilerin tercihlerinde alan modeli temsilleri ilk sırada yer alırken, sözel temsiller en az tercih edilen temsil olduğu görülmüştür. Bu bağlamda sorular hazırlanırken gerek soru yapısında gerekse beklenen cevabın içeriğinde farklı gösterim türlerine yer verilmesi öğrencilerin bu gösterim türlerini deneyimlemeleri için fırsat sunmak adına önemlidir.

Araştırma bulgularında dikkat çeken bir başka nokta ise hem dinamik materyallerde hem de çalışma yapraklarında grafiklerin kullanılmamasıdır. Grafikler, matematik dersleri için sıklıkla kullanılan bir gösterim türü olmasına rağmen öğretmen adayları tarafından tercih edilmemesi seçilen konular ile ilgili olabileceği gibi kendilerini bilgi açısından yeterli hissetmemelerinden veya karşılaştıkları dinamik materyallerde, derslerde ve kitaplarda daha çok

Öğretmen Adaylarının Dinamik Materyaller ve Çalışma Yapraklarında Kullandıkları Çoklu Gösterimler

karşılaştıkları gösterimleri tercih etmek istemelerinden kaynaklanabilir. Herman (2002), öğrencilerin grafik hesap makineleri aracılığıyla cebir problemleri çözmek için çoklu gösterimleri kullanma durumlarını incelediği araştırmasında öğrencilere birden fazla gösterim çeşidini kullanabilme imkânı verilmesine rağmen sadece bir temsil türüyle işlem yapmayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Öğrenciler bu durumu derslerde ve kitaplarda cebirsel gösterimle daha fazla karşılaştıklarını, bu sebeple bu gösterimi daha bilindik olduğunu ve daha “matematiksel” bulduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bir kavramın öğretiminde farklı gösterimlere yer verilmemesi öğrencilerin bu temsile yönelik tercihleri üzerinde de etkili olabilmektedir. Bu durum aynı zamanda çalışma yapraklarında öğrencilerden beklenen cevaplarda sınırlı sayıda gösterimin beklenmesini de açıklamaktadır.

Sonuç olarak öğretmen adaylarının bilgisayar destekli materyaller kullanmaları ve bunu kullanırken gösterim türlerine yer vermeleri konusunda bilgilendirme ve yönlendirme yapmak gerekmektedir. Onların oluşturdukları materyal ve çalışma yapraklarını farklı gösterimlerle zenginleştirmeleri sağlanmalıdır. Çünkü çoklu temsiller genellikle farklı duyuşal kanallar kullanılarak işlenen, farklı formlardaki bilgiyi içerir ve öğrenciler bir duyuşal kanaldaki zayıf yönlerini diğer duyuşal kanalları ile temsil etme fırsatı bularak kapsayıcı öğrenme ve değerlendirme olanağına sahip olur (Zhai, vd., 2023). Ancak bu araştırmada gösterimlerin kullanımında bazı gösterimlere (grafik, diyagram gibi) yer verilmemesi ve öğrencilerden beklenen cevaplarda onları farklı gösterim türlerini kullanmalarının göz ardı edilmesi bu farkındalığın sınırlı olduğunun bir göstergesi olabilir. Yapılan bir araştırmada fen öğretmen adayları çoklu gösterim türlerine yönelik eğitim alıp bu gösterim türlerini kullandıkları (deney raporu yazma, iddialarını sunma vb.) süreç sonunda çoklu temsillerin anlamayı kolaylaştırdığı, kalıcı öğrenme sağladığı, sunulan bilgiyi daha açık ve anlaşılır, dikkat çekici, somut ve düzenli hale getirdiği için kullandıklarını belirtmişlerdir (Yeşildağ Hasańçebi, 2023). Bu sebeple öğretmen adaylarında farkındalık oluşturma bu konuda bilgi ve beceri kazanmalarını sağlamak için derslerde öğretmen adaylarına farklı gösterim türlerine maruz bırakan ve gösterimler arası geçişlerin yer aldığı etkinlikler ve/veya ödevler verilerek bu konuyu içselleştirmeleri sağlanmalıdır. Dolayısıyla eğitimcilerin derslerinde çoklu temsillere yer vererek hem çoklu temsiller açısından zengin bir öğrenme ortamı yaratmalı hem de öğretmen adaylarını bunları kullanmaya teşvik etmelidir (Yeşildağ-Hasańçebi, 2023). Opfermann ve arkadaşları (2017), çoklu temsillerin eğitimde kullanımına ilişkin araştırmaları tartışırken modal temsillerin gömülü olduğu bir öğrenme ortamı tasarlarlarken öğrencilerin bireysel farklılıklarının, ön bilgilerinin ve bilişsel yüklerinin dikkate alınması gerektiğine dikkat çekmiştir. Daha iyi eğitim öğretim

olanağı sağlamak için görsel öğeleri daha nitelikli ve verimli kullanmak hem matematik eğitimi hem de diğer disiplinler için faydalı olacaktır. Dolayısıyla dinamik materyaller hazırlanırken çoklu gösterimlerden faydalanılabileceği, gösterimlerin nasıl ve hangi amaçla kullanılabileceği konusunda öğretmen adaylarında farkındalık oluşturulabilir. Başka araştırmalarda çeşitli matematik kavramlarına yönelik çoklu temsilleri içeren dinamik materyaller oluşturularak araştırmacılara ve öğretmenlere örnekler sunulabilir.

Öğrencilerin bilginin doğasını öğrenmeleri için onların, kavramların çoklu gösterimleri anlamaları ve transfer etmeleri gerektiği (Mursia, 2010) düşünüldüğünde dinamik matematik öğretiminin nasıl yapıldığı öğretmen adaylarına öğretilirken gösterimlere vurgu yapılması önerilebilir. Bu sayede öğrenme ortamlarında gerek öğretmen tarafından ders sürecinde kullanılan ders materyallerinde yer verilen gerekse öğrencilerin yapılandırması istenilen gösterimlerin öğrenme-öğretme sürecindeki rolü öğretmen tarafından bilinçli olarak yapılandırıldığı sürece eğitimde beklenen çıktılara bir adım yaklaşılabilir (Günel & Hasançebi, 2016).

Yazar Katkıları: Araştırmanın yazarları tüm süreçlerde yer almışlardır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması olmamıştır.

Kaynakça

- Adu-Gyamfi, K. (2000). *External multiple representations in mathematics teaching*. Unpublished master's thesis. North Carolina State University, USA.
- Ainsworth, S. (2006). DeFT: A conceptual framework for considering learning with multiple representations. *Learning and Instruction, 16*(3), 183–198.
- Akkoyunlu, B., & Yılmaz M. (2005). Türetimci çoklu ortam öğrenme kuramı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28*, 9-18.
- Akkuş, O. (2004). *The effects of multiple representations-based instruction on seventh grade students' algebra performance, attitude toward mathematics, and representation preference*. Yayınlanmamış doktora tezi. Middle East Technical University, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., K., Akgün, Ö., E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (6. baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Delice, A., & Sevimli, E., (2010). Matematik öğretmeni adaylarının belirli integral konusunda kullanılan temsiller ile işlemsel ve kavramsal bilgi düzeyleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(3), 581-605.
- Duval, R. (1999). Representation, vision and visualization: Cognitive functions in mathematical thinking. Basic issues for learning. Editors F. Hitt & M. Santos , *Proceedings of the Twenty First Annual Meeting of the North American Chapter of the International Group for the Psychology of Mathematics Education* (pp. 3-26). Columbus, OH: ERIC Clearinghouse for Science, Mathematics, and Environmental Education.
- Ekiz, D. (2009). *Araştırma yöntemleri* (2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Öğretmen Adaylarının Dinamik Materyaller ve Çalışma Yapraklarında Kullandıkları Çoklu Gösterimler

- Goldin, G. A., & Kaput, J. J. (1996). A joint perspective on the idea of representation in learning and doing mathematics. Editors. L. P. Steffe & P. Neshet, *Theories of mathematical learning* (pp. 397-430). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gunel, M., & Yesildag-Hasancebi, F. (2016). Modal representations and their role in the learning process: A theoretical and pragmatic analysis. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 16, 109-126.
- Ford, M. (2007). Disciplinary authority and accountability in scientific practice and learning. *Science Education*, 92, 404-423.
- Haciomeroglu, E., S., Bu, L., Schoen, R., C., & Hohenwarter, M. (2009). Learning to develop mathematics lessons with GeoGebra. *Mathematics, Statistics, Operation Research Connections*, 9(2), 24-26.
- Herman, M. F. (2002). *Relationship of college students' visual preference to use of representations: Conceptual understanding of functions in algebra*. Unpublished PhD dissertation. Ohio State University, Columbus.
- Hohenwarter, M., Hohenwarter, J., Kreis, Y., & Lavicza, Z. (2008). Teaching and learning calculus with free dynamic mathematics Software GeoGebra. *Proceeding of International Conference in Mathematics Education 2008*, Monterrey, Mexico.
- Hohenwarter, M., & Fuchs, K. (2004). Combination of dynamic geometry, algebra and calculus in the software system GeoGebra. *Computer Algebra Systems and Dynamic Geometry Systems in Mathematics Teaching Conference 2004*, Pecs1, Hungary.
- Hohenwarter, M., & Jones, K. (2007). Ways of linking geometry and algebra: the case of Geogebra. *Proceedings of the British Society for Research into Learning Mathematics*, 27(3), 126-131.
- Holmes, S. (2004). What does it say to you? *Mathematics Teaching*, 186, 14-17.
- İncikabı, S., & Biber, A. Ç. (2017). Ortaokul matematik ders kitaplarında yer alan temsillerin öğrenme alanlarına ve sınıflara göre incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (3), 115-134.
- İpek, A. S., & Okumuş, S. (2012). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının matematiksel problem çözüme kullandıkları temsiller. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 681-700.
- İpek, A. S., & Baran, D. (2011). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının teknoloji destekli temsillerle ilgili düşünceleri. *5 th International Computer & Instructional Technologies Symposium*, Elazığ, Türkiye.
- Karadag, Z., & McDougall, D. (2009). Dynamicworksheets: Visual learning with the guidance of Polya. *Mathematics, Statistics, Operation Research Connections*, 9(2), 13-16.
- Kara, F., & İncikabı, L. (2018). Sixth grade students' preferences on multiple representations used in fraction operations and their performance in their preferences. *Elementary Education Online*, 17(4), 2136-2150. doi 10.17051/ilkonline.2019.506984
- Kaput, J. (1991). Notations and representations as mediators of constructive processes. Editor E. Von Glasersfeld, *Radical constructivism in mathematics education* (pp. 53-74). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Kepceoğlu, İ., & Yavuz, İ. (2016). Dinamik geometri yazılımlarıyla gerçekleştirilen matematik derslerinin ölçme ve değerlendirme örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(1), 373-384.

- Mainali, B. R., & Key, M. B. (2012). Using dynamic geometry software GeoGebra in developing countries: A case study of impressions of mathematics teachers in Nepal. *International Journal for Mathematics Teaching and Learning*, April 12th.
- Mayer, R. E. (2003). The promise of multi media learning: Using the same instructional design methods across different media. *Learning and Instruction*, 13, 125–139.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2005). İlköğretim Matematik (6., 7. ve 8.) Sınıflar Dersi Öğretim Programı, Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2018). Matematik Öğretim Programı, Ankara.
- McMillan, J. H., & Schumacher, S. (2010). *Research in education: Evidence-based inquiry* (7th ed.). Boston: Pearson.
- Munfaridah, N., Avraamidou, L., & Goedhart, M. (2021). The use of multiple representations in undergraduate physics education: what do we know and where do we go from here? *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 17(1), em1934. <https://doi.org/10.29333/ejmste/9577>
- Murcia, K. (2010). Multi-modal representations in primary science: What's of fered by interactive whiteboard technology. *Teaching Science*, 56(1), 23–29.
- National Council of Teachers of Mathematics [NCTM], (2000). Principles and Standarts for School Mathematics. Reston, Va.: National Council of Tecahers of Mathematics.
- Opfermann, M., Schmeck, A., & Fischer, H. E. (2017). Multiple representations in physics and science education - why should we use them? In D. F. Treagust, R. Duit, & H. E. Fischer (Eds.), *Multiple Representations in Physics Education* (pp. 1-22). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-58914-5_1
- Özaltun, A., Hıdıroğlu, Ç. N., Kula, S., & Bukova Güzel, E. (2013). Matematik öğretmeni adaylarının modelleme sürecinde kullandıkları gösterim şekilleri. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 4(2), 66-88.
- Özgül, İ., & İncikabı, L. (2017). Prospective teachers' representations for teaching note values: An analysis in the context of mathematics and music. *Journal of Education and Training Studies*, 5(11), 129-140.
- Patel, Y., & Dexter, S. (2014). Using multiple representations to build conceptual understanding in science and mathematics. Editors M. Searson & M. Ochoa, *Proceedings of SITE 2014-Society for Information Technology & Teacher Education International Conference* (pp. 1304-1309). Jacksonville, Florida, United States.
- Schonotz, W., & Bannert, M. (2003). Construction and interference in learning from multiple representation. *Learning and Instruction*, 13(2), 141–156.
- Schnotz, W., & Lowe, R. (2003). External and internal representations in multimedia learning. *Learning and Instruction*, 13, 117–123.
- Tutkun, Ö. F., Öztürk, B., & Demirtaş, Z. (2011). Matematik öğretiminde bilgisayar yazılımları ve etkililiği. *Dünya'daki Eğitim ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 133-139.
- Waldrip, B., Prain, V., & Carolan, J. (2006). Learning junior secondary science through multi-modal representation. *Electronic Journal of Science Education*, 11(1), 66–105.
- Yağız, G., & Tapan-Broutin, M. S. (2023). Yedinci sınıf öğrencilerinin cebir konusundaki çoklu temsiller arası geçiş süreçlerinin incelenmesi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 6(1), 141-155. <http://doi.org/10.33400/kuje.1228562>

Öğretmen Adaylarının Dinamik Materyaller ve Çalışma Yapraklarında Kullandıkları Çoklu Gösterimler

- Yeşildağ Hasaebi, F. (2023). Impact of Pre-Service Teachers' awareness of using multiple representations on the argumentation-based inquiry process. *International Journal of Progressive Education*, 19(1), 112-130.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (7. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zhai, X., Haudek, K. C., & Ma, W. (2023). Assessing argumentation using machine learning and cognitive diagnostic modeling. *Research in Science Education*, 53(2), 405-424.

Mehmet Niyazi'nin *Varolmak Kavgası* Adlı Eserinde Eğitim Vurgusu
Emphasis On Education In Mehmet Niyazi's Work Called The Fight To Exist

DOI: 10.38155/ksbd.1375283

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
13.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
28.02.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

Selma ÇELİK
Öğretmen/MEB

elik.selma2016@vandex.com.tr
ORCID: 0000-0002-3886-1338

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Tarihçi, düşünür, yazar Mehmet Niyazi, Türk edebiyatında romancı kimliğiyle ön plana çıkmıştır. Eserlerinde toplumsal faydacı konuları işlemeyi tercih eden yazarın, aynı çerçevedeki *Var Olmak Kavgası* (1970) adlı romanında imam hatip mezunu, ahlaklı bir gencin öğretmen olma ideali ve bu ideal çevresinde yaşadığı olaylar üzerinden Türkiye'nin birçok problemlerine değindiği görülür. Bireylerin sosyal, kültürel, dinî, millî değerlerinin yanında gelenek ve göreneklerine sahip çıkarak ilim yolunda kendilerini geliştirmesi gerektiğine inanan sanatçı, romanda idealize bir tip olarak çizdiği Murat'ın yaşadığı olaylar üzerinden dini, devleti, vatani ve milleti sevmenin, bu kutsal değerlere sahip çıkmanın önemi üzerinde durur. Romanda Anadolu'nun en ücra köşesinde yaşayan çocukların hepsinin eğitim alması için aydınların elindeki bütün imkânları kullanması gerektiğine vurgu yapan yazar, çocukların milletine bağlı, tarih şuuruna sahip gençler olarak yetiştirmeleri konusunda aydınlara önemli telkinlerde bulunur ve eğitim alabilmeyi insan hakları çerçevesinde değerlendirir. Toplumların insani değerlerini kaybetmeden onlara hak ettikleri değerin verilmesini ve bu vatanın her evladının eşit şartlarda hayat yarışında boy göstermelerini isteyen sanatçı, bunda başarılı olunduğu zaman millet olarak hem çağdaşlaşacağımızı hem de kendimizi unutmayacağımızı belirtir. Yazar, kendi tarihine ve kültürüne sahip çıkan milletlerin her zaman güçlü bir şekilde ayakta kalabilmesinin eğitim ile mümkün olacağına inanır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Niyazi, Eğitim, Çağdaşlaşma, Tarih, Kültür.

Abstract

Historian, thinker and writer Mehmet Niyazi came to the fore as a novelist in Turkish literature. It is seen that the author, who prefers to deal with social utilitarian subjects in his works, touches upon many problems of Turkey in his novel called *Varolmak Kavgası* (1970), which is within the same framework, through the ideal of a moral young man who is an imam-hatip graduate, to become a teacher and the events he experiences around this ideal. The artist, who believes that individuals should improve themselves on the path of knowledge by protecting their traditions and customs as well as their social, cultural, religious and national values, explains the importance of loving religion, state, homeland and nation and protecting these sacred values through the events experienced by Murat, whom he draws as an idealized type in the novel. stands on it. In the novel, the author emphasizes that intellectuals should use all the opportunities they have to ensure that all children living in the remotest corners of Anatolia receive education. He makes important suggestions to intellectuals about raising children as young people who are loyal to their nation and have historical awareness, and evaluates the ability to receive education within the framework of human rights. The artist, who wants societies to be given the value they deserve without losing their human values and for every child of this country to compete in the race of life under equal conditions, states that when this is achieved, we will both modernize as a nation and not forget ourselves. The author believes that the strong survival of nations that protect their own history and culture will always be possible through education.

Key Words: Mehmet Niyazi, Education, Modernization, History, Culture.

Giriş

Eğitimin romanda tema hâline gelmesi, Millî Edebiyat hareketiyle yaşıt sayılabilir. Halide Edib'in *Yeni Turan*'ında (1912) eğitim en önemli mesele olmakla birlikte doğrudan tema değildir. Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması ile birlikte Anadolu'yu ve Anadolu insanını yakından tanımak, tanıtmak düşüncesi edebiyatta ilgi görmeye başlamıştır. Eserlerinde Anadolu ve Anadolu insanının problemlerini İstanbul'dan seyrederek değil bizzat gezip görerek anlatmaya başlayan sanatçılar, bir taraftan geçmişle hesaplaşırken diğer taraftan iyimser bir bakış ile tabiat, yoksulluk ve cehaletle mücadele etmişlerdir. Bu yıllarda eğitim ve öğretmen konusu da birçok romana konu edilmiştir. En duygusal romanlarında dahi insanın ve hayatın bir kesitini ortaya çıkaran Reşat Nuri Güntekin'in, *Çalıkuşu* (1922) romanında Kuşadası Mektebi'ne öğretmen olarak giden Feride, hayatın güzelliğini eğitimcilikte bulur. Kendi insanına hizmet etmeyi tercih eden Feride, idealleri uğruna hayatın güzelliklerinden vazgeçmiştir. Yazar, Feride aracılığı ile nesiller boyu öğretmenlik mesleğini yücelterek özellikle genç kızlara örnek olmuş, onlara bir mefkûre aşılamaştır. Bu anlayış az çok değişikliklerle R. Nuri'nin *Yeşil Gece*, Halide Edib'in *Vurun Kahpeye* (1926), Ethem İzzet Benice'nin *On Yılın Romani* (1933) gibi eserlerle günümüze kadar devam etmiştir.

1960'lı yıllarda Mehmet Niyazi; millî ve dinî duyarlılıkla tarih şuuru, medeniyet çatışması, vatan, eğitim, köy hayatı gibi temaları eserlerinde büyük bir hassasiyetle işlemiştir. Yazarın özellikle millet, milliyetçilik, Türk milliyetçiliği, bağımsızlık, tarih şuuru gibi konularının ön plana çıktığı romanlarında öncelikle eğitim problemi ve çağdaşlaşma üzerinde durduğu görülür. Eğitimin ihmal edilmemesi gerektiğini vurgulayan M. Niyazi, millî duyguların yeni yetişen nesillere aşılabilmesi için eğitimde millî anlayışa ve ilmî disiplinin gerekliliğine inanır. Hayatını kütüphanelerde okuma ve araştırmaya adanmış; felsefe, hukuk, tarih, edebiyat gibi ilmî disiplinlerde ileri seviyede bilgi sahibi olan (Dinç, 2014; Bahçeci, 2010; Çelik Öztaş, 2003) M. Niyazi, nesillerin şekillenmesinde roman türünün daha etkili olduğu kanaatindedir. Bu sebeple *Varolmak Kavgası* adlı romanında çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak için millî kimliğimizden, dinî ve millî değerlerimizden taviz vermeden Türk toplumunu yeniden inşa edecek nesiller yetiştirmek için Anadolu'dan başlamak gerektiğini vurgular. Eserde aydınlara bu konuda önemli sorumluluk yükleyen yazar, Türk toplumunu yeniden inşa edecek kişilere bir Anadolu çocuğu olan ve "var olmak" için çaba gösteren Murat karakteri üzerinden çeşitli mesajlar verir.

Dava Adamı Olarak Murat Öğretmen

Mehmet Niyazi Özdemir, *Varolmak Kavgası* (1970) adlı eserinde roman karakteri Murat'ın imam hatipten mezun olduktan sonra öğretmen olmak için İslam Enstitüsüne gitmeyi tercih etmesi ile birlikte karşılaştığı sorunlar ve bu sorunlar üzerinden Türkiye'nin birçok problemi üzerine dikkat çekmektedir.

Murat öğretmeni yaşadığı zorluklar karşısında topluma faydalı olabilme mefkûresinden asla vazgeçirmeyen yazar, romanda Türk İslam kültürü ile yetişmiş, idealist, kendisini topluma adayan Murat öğretmen karakteri ile Anadolu halkını içinde bulunduğu “karanlıktan kurtaracak” çıkaracak aydın tipini örneklemiştir. Yazar, geleceğin Türkiye'sinin ilim sahibi insanların emekleriyle yükseleceği kanısını Hz. Muhammed'in “*kadın, erkek her Müslüman'a ilim farzdır. İlim bulunduğu yerde Müslümanlık vardır, ilim bulunmayan yerde yoktur.*”¹ (Mehmed Niyazi, 2021: 194) hadisi ile güçlendirir. İnançlı bir insan olan M. Niyazi; bu özelliğini, ilim yolunda ilerlemek için büyük çaba gösteren, Anadolu'nun en ücra köşesine giderek oradaki insanları hem dinî hem de ilmi açıdan aydınlatmaya çalışan ideal öğretmen Murat karakteri ile yansıtır.

Romanda eşini sıtma hastalığından kaybetmiş, genç yaşta dul kalan Fadime Bacı, ilkokulu bitiren on bir yaşındaki oğlu Murat'ı, eşi Yusuf'un vasiyeti üzerine okutmaya karar verir. Türk kültüründe millî kimliğimizin ayırt edici özelliklerinden biri olan helali dışındaki bütün kadınlar, içselleşmiş bir sahiplenme bilinci ile “bacı” ya da “ana” olarak görülür. Bunun yanında Anadolu Selçukluları devrinde kadınları organize etmek amacıyla kurulan Bâciyân-ı Rûm teşkilatı da savaşa giden erkeklerden boş kalan yerleri koruma görevini üstlenerek Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli rol oynamıştır. Bu sebeple Türk kültüründe “bacı” unvanı önemli bir yere sahiptir. Mehmet Niyazi de Türk kadınının evine, çocuklarına ve eşine bağlılığı ifade eden “bacı” lakabını sembolik dilin çağrışım olanaklarından yararlanarak Fadime ismine bilinçli olarak eklemiştir (Kısa, 2020: 28). Romanda eşi öldükten sonra evine ocağına sahip çıkarak kimseye muhtaç olmadan tarlasından gelenle geçinmeye çalışan Fadime Bacı, Murat'ı Türk İslam kültür ve ahlâkına göre yetiştirir. Oğlunu okula göndermek için bir çift öküzünü kasabaya götürerek satan Fadime Bacı, avukat Lütfü Efendi'nin yardımı ile Murat'ı İstanbul'daki imam hatip okuluna gönderir.

¹ “İlim öğrenmek kadın-erkek her Müslümana farzdır.” İbn Mace, Mukaddime, s.17. [Sünen-i İbn Mace (Arapça: سنن ابن ماجه). Ehl-i sünnet hadis yazımında güvenilir kabul edilen altı kitaptan (Kütüb-i sitte) biridir. Yazarı, İbn Mace olarak anılan el-Hafız Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid'dir.]

Okulun ilk günü eğitim-öğretim döneminin açılış töreni yapılır. İlk konuşmayı okul müdürü yapar. Okul müdürü konuşmasında “*ilmin, irfanın örsünde dövülerek*” (Mehmed Niyazi 2021: 25) yetişen öğrencilerin, büyük mücadelelerin hazırlıklarını okulda yapacaklarını söyler. Öğrencilere, Anadolu insanının cehaletten kurtulması için yurdun ücra köşelerinde görev yapan aydın insanların arasına katılacaklarını belirten müdürün, “*büyük zorluklara göğüs gererek, yığınların iniltisini dindirecek kaç kişi varsınız? Birbirinizi feda etmeyin, kendinizi feda edin. Karanlıklar ışığınızda boğulsun.*” (Mehmed Niyazi, 2021: 25) ifadeleri on bir yaşındaki Murat’ı oldukça etkiler. Yarı hüznü yarı heyecanlı bir şekilde okul müdürünün “*Anadolum!.. Bu günün karanlıklar diyarı... Nimetleriyle büyüydük; ne yazık ki sana bir şey veremedik. Açlar, yoksullar memleketi... Karşımda sıklaşmış safi görerek ülkem sana cesaretle haykırıyorum; ölmeyeceksin! Büyüyeceksin! Bağrından fışkıracak Mevlana’lar, Yunuslar insanlığa gene yol gösterecekler.*” (Mehmed Niyazi, 2021: 26) sözleri öğrencilere okula niçin geldiklerini idrak etmeleri üzerine verilen ilk derstir. Yazar anlatıcı, romanda okulun açıldığı ilk gün okul müdürünün eğitim ve eğitim kurumunun önemi ile ilgili yaptığı konuşmayla gençlerin hangi amaçlar doğrultusunda mücadele etmesi gerektiğine dikkat çeker.

Öğrenciler içeri girdikten sonra ilk ders zili çalar. Murat’ın dersine ilk giren kişi Emin öğretmendir. Mezun olduğu okulda öğretmen olarak göreve başlayan Emin öğretmen, sınıftaki öğrencilerine kendisinin okula alışma sürecini anlatır, onlara içinde buldukları korku ve endişelerin yersiz olduğunu söyleyerek öğrencileri rahatlatmaya çalışır. Emin öğretmenin, yemek vakti gelince Murat’ı, yazarın kendi ismi ve karakteri ile özdeşleşen son sınıf öğrencisi Mehmet ağabeye emanet etmesi ise tesadüf değildir. Çünkü Mehmet, okuldaki öğrencilere her konuda yardımcı olarak onlara tam bir ağabeylik yapar. Örneğin Mehmet’in, Murat ve diğer çocuklara zengin fakir demeden insanların aynı sofralarda yer aldığı, hayatı paylaşmanın tadına varıldığı ramazan ayının güzelliğinden söz etmesi, ezan sesi duyulduğunda “*Peygamber efendimizin müezzini*” (Mehmed Niyazi, 2021: 41) ezanı ilk okuyan Bilal-i Habeşi hazretlerini anması, bayram günü çocukları büyük şair Mehmet Akif’in mezarına götürmesi Türk İslam kültürünü kavratmaya ve öğrencilerde tarih şuuru uyandırmaya yöneliktir. Böyle bir ortamda duygu ve düşünce dünyası şekillenmeye başlayan Murat, birinci sınıfı okulun iftihar tablosuna geçerek bitirir.

Yaz tatilini geçirmek üzere köyüne dönen Murat, sabahleyin köyün çevresini gezmeye çıkar. Okulun önünde ilkokul öğretmeni Hamza Bayur ile karşılaşır. Romanda Fadime Bacı’yı Murat’ı nasıl okutacağı konusunda yönlendiren ve Murat’ın İstanbul’daki imam hatip okuluna gönderilmesine aracı olan kişi Hamza öğretmendir. Romanda çok sık görülmesi de Hamza

öğretmen, Murat'ın idealist öğretmen kimliğinin pekişmesinde, hayat yolculuğunu bu idealizm üzerine kurmasında kahramana örnek olmuştur. Murat'ı görünce öğretmenliğin ne kadar kutsal bir meslek olduğunu daha iyi anladığını ifade eden Hamza öğretmen, “*madde ve manayı mezacetmek üzere...*” (Mehmed Niyazi, 2021: 49) kurulan imam hatiplerde, öğretmenlerin iyi öğrenciler yetiştirme ideali taşıdığını belirtir. “*Aslında bizde madde ve mana ayrılmaz ya. Ama model aldığımız ülkelerde yapıldığı için aynı tasnifi biz de kullanıyoruz.*” (Mehmed Niyazi, 2021: 49) ifadeleri üzerinden eğitimin niteliğine dikkat çeken yazar, Hamza öğretmenin düşünceleri ile imam hatip okullarında dinî eğitim yanında bilimsel eğitime de önem verildiği üzerinde durur.

Murat, sonbaharda okulların açılması üzerine İstanbul'a geri döner. Emin öğretmen, geleceğin Türkiye'sinin bilgili insanların ülkesi olacağı için öğrencilerine boş vakitlerinde her türden yayını okumalarını tavsiye eder. Okuyan bilgili insanların çoğalması ile birlikte “*imansızlığı ilim sanan beyinsizler[in], ilme gözlerini kapamış hurafeciler[in] silinip gidece[ğini]*” (Mehmed Niyazi, 2021: 52) ifade eden Emin öğretmen, Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde, hadislerde ilmin emredildiğini verdiği örneklerle açıklar. İlim öğrenen kişilerin dine sırtını çevirmemesi gerektiğini belirterek İslam'ın zaten ilim tahsilini emrettiğine dikkat çeken Emin öğretmenin konuşmasından, Murat çok etkilenir. Tatil günlerinde öğretmenin tavsiye ettiği kitapları, dergileri okumaya başlayan Murat'ın “*Emin öğretmen ne demişti? Yarınki Türkiye bilgili, imanlı insanların emekleriyle yükselmeyecek miydi?*” (Mehmed Niyazi, 2021: 53) düşünceleri ile yazar anlatıcı, idealize tip olarak çizdiği roman karakterinin geleceğe bakışını yorumlamıştır. “*Tepeköy'ün sıcak ve soğğunun kavurduğu Murad silinmiş, İmam Hatip okulunun havasında göğeren Murat'ın, ... öğrenim yılının ilk gününden son gününe kadarki süreye kendisi düzenlemişçesine hakim [olması]. İlk haftanın başlayışı, ilk çekingenliklerini...*” (Mehmed Niyazi, 2021: 54) yitirdiğini ifade eden anlatıcı, imam hatiplerde yetişen gençlerin zihinsel gelişimine dikkat çeker. Okuldaki eğitimin yanı sıra sosyal yaşantıda da kişilerin kendilerini geliştirmesi gerektiği üzerinde duran yazar, “Gazali, Mevlana, Yunus, Descartes” (Mehmed Niyazi, 2021: 55) gibi düşünce ve sanat adamlarının kaynaklarından yararlanan bireylerin, yaşadıkları çağlarda karanlık ve gürültüden uzak olduğunu anlatır. Çünkü yazara göre bu gibi seçkin düşünce ve sanat adamları, yaşadığı çağlarda yaptıkları çalışmalar ile medeniyetlerin ilmî, dinî, kültürel, sosyal vb. gibi konularda gelişimine katkıda bulunarak insanlığa faydalı olmuştur.

Çocuk yaşta geldikleri imam hatip okulundan aldıkları yedi yıllık eğitim ile kişiliğini bulduğunu ifade eden Murat, İslam Enstitüsüne gitmeye karar verir. Öğretmen olmayı tercih

etmekle çileli bir hayat seçtiğinin farkında olan Murat, Seyit'in illa ki öğretmen mi olmayı istiyorsun sorusu üzerine *“daha paralı, çekici meslekler bulunabilir ancak günümüzün en hayırlı işi öğretmen olmak, yeni nesiller yetiştirmenin”* (Mehmed Niyazi, 2021: 59) daha önemli olduğunu *“ancak bu yolla milletimizin yeni bir uygarlık dönemine”* (Mehmed Niyazi, 2021: 59) girebileceğini ifade eder. Milletlerin dünya uygarlığına katkıda bulunduğu sürece yaşadığını, bu sebeple *“varlığımızı gün ışığına çıkarabilmemiz için değerlerimize ”* (Mehmed Niyazi, 2021: 59) sahip çıkarak bilinçli öğrenciler yetiştirmek istediğini belirten Murat, *“idealist, günlük yaşantıya sırt dönmüş insan demektir. Genellikle yalnızdır. Bir şey beklemeden, kimsenin görmediği yerlerde elinden gelen hizmeti yapandır. Uygarlıklar ülkülere gönül verenlerin malıdır; yığınlar ise onlardan yararlanırlar. Toplumda mevkiimiz olmazmış! Olsa ne olur, olmasa ne olur?”* (Mehmed Niyazi, 2021: 59) sözleri ile idealist öğretmen olmayı her şeyin üstünde görür.

Enstitü sınavlarına çok iyi hazırlanan Murat, sınavda başarılı olur ancak parasızlıktan dolayı enstitüdeki derslerine başlayamaz. Emin öğretmeninden Soğana'daki mescidin imamlık görevini devralarak ihtiyaçlarını karşılayacağı bir işe ve barınabileceği küçük bir eve kavuşan Murat, arkadaşları ile cumartesi günleri evde toplantılar yapar. Farklı fakültelerde eğitim gören Zaptiye Ahmet, Aslan, Vehbi, Seyit, Ali, Yusuf ile gece geç saatlere kadar fikir alışverişinde bulunurlar. Enstitü yılları böyle bir ortamda geçen Murat, enstitüden mezun olduktan sonra *“her şeye ruh veren insandır; ona eğilmeliyiz”* (Mehmed Niyazi, 2021: 78) niyetiyle öğretmen olur. Konya'da imam hatip okuluna meslek dersi öğretmeni olarak atanan Murat, ilk derste Emin öğretmen gibi öğrencilere dinî ve ahlaki öğütler verir, derse nasıl hazırlanacakları konusunda yol gösterir. Öğrencilerine öğrenmeyi angarya olarak görmemelerini, bilgisiz hiçbir yere varılamayacağını, sayısız ayet ve hadiste bilgi sahiplerinin boşuna övülmediğini anlatan Murat öğretmen, maddi anlamda kalkınma sağlayabilmek için *“bilgi, sermaye ve ahlaklı pratisyen”* (Mehmed Niyazi, 2021: 88) gibi prensiplere sahip olmanın önemini açıklar. Murat, çocuklara her şeyin temeli olan bilginin önemini tıpkı Kutadgu Bilig'de olduğu gibi örneklerle kavratmaya çalışır. Toplumun en büyük sorununun bilgisizlik, hurafe ve gaflet olduğunu ifade eden Murat, millî ve manevi değerlere sahip modern öğrenciler yetiştirmeyi arzu eder. Öğrencilerinin diplomalı cahil olmasını istemeyen Murat öğretmen, *“diplomalı cahiller[in] okuryazar olamayandan daha büyük problem”* (Mehmed Niyazi, 2021: 93) olduğu için onların tahmin edilenden daha çok topluma zarar verdiğine inanır. Öğrencilerini imam hatip dergisine abone ettiği gerekçesi ile kendisini teftişe gelen müfettiş tarafından bakanlığa şikâyet edilen Murat öğretmen, bakanlık emri ile açığa alınır.

Bir süre iş arayan Murat, Danıştay'a açtığı davanın sonuçlanmasını beklemeden Selimiye ilçe kaymakamı Aslan'ın, Damlapınar köyü için yaptığı imamlık teklifini kabul eder. Roman kahramanı Murat'ı Damlapınar köyüne gönderen M. Niyazi, burada iki yıl askerlik yapmıştır. Askerliği boyunca tanık olduğu olayları, köyün problemlerine çözüm önerilerini Murat'ın görüşleriyle anlatır. Köyde çağın bütün olanaklarından yoksun olan halkın ahır gibi evlerde pislik, sefillik içinde yaşadığını gören Murat, bir an buradan çekip gitmeyi düşünür ancak o insanları kaderlerine bırakıp gitmeyi idealleri ile bağdaştıramaz (Koluçolak, 2007: 11). Murat Hoca, başarının sırrının insanları yüreklerinden yakalayarak onlarla kurulacak köklü ilişkilerde yattığını düşünür ve işe önce yıkık camiye tamir etmekle başlar. Köylülerin yardımı ile yıkık camiye kısa sürede kullanılır hale getiren Murat Hoca, köydeki erkeklerin yavaş yavaş camiye gelmesini de sağlar. Bir sabah kendisini rehber edinen İhtiyarın, namaza gelmediğini görünce namazdan sonra onu ziyarete giden Murat, dönüşte okulun öğretmeni Gafur Bey'le karşılaşır. Okulun ahır gibi yerden ibaret olduğunu gören Murat, köy halkı ile birlikte okul yapabileceklerini söylediği zaman Gafur öğretmen, kanun tehdidi ile kırk iki öğrenciyi zor toplayabildiğini açıklar. Murat, romanda her geçen gün köylünün ruhuna sinmiş marazi alışkanlıkları onlara gösterdiği ilgi ile yok ederek camideki cemaatini artırır. Hatta ona karşı ön yargılı davranan Gafur öğretmen de cemaatin arasına katılır. Murat Hoca, köy halkını cehaletten kurtarmak için yaptığı çalışmalar, verdiği sohbetler ile köy halkının ön yargılarını yok eder. Murat Hoca ile Gafur öğretmenin memleket meselelerini tartışırken köylünün, onları ilgi ile dinlemesi ise bunun göstergesidir.

Kısa zamanda Damlapınar köyüne alışan Murat Hoca, Zaptiye Ahmet ve diğer arkadaşlarının İstanbul'a gel ısrarını reddetmiş ve ülküsü uğruna Damlapınar'da kalmayı tercih etmiştir. Köyde birçok şeyin değişmesine öncü olan Murat, köy halkını bilgilendirmek için ramazan ayı boyunca teravihten sonra odasında verdiği sohbetlerde İslam tarihinden söz eder. Bayram günü camide kılınan namazın ardından cemaate Hz. Muhammed'in "*âlimin uykusu cahilin ibadetinden üstündür. Dünyayı isteyen ilme sarılsın. Ahireti isteyen ilme sarılsın. Hem dünyayı, hem ahireti isteyen ilme sarılsın*" (Mehmed Niyazi, 2021: 173) hadisinden yola çıkarak dinî söylemlerle köylüyü okul yapmaya ikna eden Murat Hoca, köy halkı ile birlikte kısa sürede okul inşaatını tamamlar. Köyden ayrılmadan önce geride modernleşme meselesini kökünden kavramış, köylüye yol gösterecek kişiler bırakmak isteyen Murat, bu amaçla Burhan ile İhtiyar'ın torunu Mustafa'nın İstanbul'da imam hatibe kabul edilmelerini sağlar.

Romanda konuşmaları ile etrafındakilere ne kadar kültürlü, ufkunun ne kadar geniş olduğunu gösteren Murat Hoca, cami yapımından sonra okul yapımında da köylüye öncü olur

ancak Gafur öğretmenin cami hocası ön yargısını tam olarak yıkamaz. Çünkü ona göre cami hocası yobaz, ilimden haberi olmayan, hurafelerle dini öğreten kişidir. Murat Hoca'dan önce köye gelen Gafur; köylünün hatalarını, cahilliğini kabullenmiş, onları bir aydın sorumluluğu ile eğitmek için uğraşmamıştır. Murat Hoca'nın köylü ile olan insani ilişkisi, her gün köylü için yaptığı fedakârlıklar, köylüyü ilim yolunda aydınlatması neticesi okul zamanı gelince Gafur öğretmen, kanun zoru ile öğrenci toplamak zorunda kalmamıştır.

Cuma hutbesini insan sevgisi ve ilme ayıran Murat Hoca, Hz. Muhammed'in "*kadın erkek her Müslümana ilim farzdır*" (Mehmed Niyazi, 2021: 194) hadisinden hareketle kadın ve erkeğin eğitimi ile matematik, fizik, kimya, tıp vs. gibi ilimleri öğrenmenin önemi üzerinde durur. Bir akşam odasında kişinin mutluluğu ve topluma karşı görevleri konusunda sohbet veren Murat'ı, köye vergi toplamaya gelen tahsildar da dinleyenler arasındadır. Murat'ın cami dışında bir de odada sohbet vermesini kanuna aykırı olduğunu söyleyen tahsildar, memleketin yobaz din hocaları yüzünden geri gittiğini savunur. "*Çok daha dindar olduğumuz dönemlerde dünyanın hafızasından silinmeyecek uygarlıklar*" (Mehmed Niyazi, 2021: 197) kurduklarını ifade eden Murat, Kur'an ve hadis ışığında hüküm verdiğini zira buna aykırı hüküm veren hocaların yaptığını İslamiyet'e mal etmenin yanlış olduğunu söyleyerek çağın beraberinde getirdiği insanlık için faydalı yeniliklere dinin engel olmadığını anlatır. Tahsildar, Murat'ın köyde yaptığı yenilikleri görmezden gelir ve Murat hakkında gericilik yaptığı iddiası ile jandarmaya şikâyetle bulunur. Her zamanki gibi bir akşam sohbet verdiği sırada jandarmalar tarafından evi basılan Murat Hoca, ilçeye kadar soğukta yürüyerek götürülür. Damlapınar köyü hocasının Kur'an-ı Kerim ve Voltaire, Dostoyevski, Jaspers, Gabriel Marcel, Sartre, Camus, Gazali gibi yazarlara ait kitapları bulundurması suç unsuru sayılmıştır. Kitaplar arasında Peyami Safa'nın *Yalnızız* adlı romanı ile Necip Fazıl'ın *Çile* adlı şiir kitabı da bulunmaktadır. Bu kitaplar ile yazar anlatıcı, roman kahramanın "çileli" ancak bir o kadar da bu "kutsal" mücadelede yalnız olduğunu işaret eder. Murat'ın kitap listesine bakıldığında yazarın ruh dünyasının şekillenmesinde etkili olan düşünür, şair ve yazarlara ait kitaplar olduğu görülür.

Romanda Murat, başına gelen bu durumu soğukkanlılıkla karşılamış, hapishanede de idealist kimliği ile herkese örnek olmaya çalışarak koğuşundaki mahkûmlara din, ahlak, hak, adalet vb. konularda sürekli bir şeyler öğretmeye çalışır. Koğuş arkadaşı Selim'in "hidayete ermesine" aracı olan Murat Hoca, ömrünün sonuna kadar millî ve manevî değerlerle kişiliğini, kimliğini inşa etmiş kişilerin, insanlığın kurtuluşu için zor şartlara aldırmadan mücadeleden vazgeçmediğinin göstergesidir. Murat Hoca'nın, kendisini ziyarete gelen Gafur öğretmene ve köylülere köydeki eksiklikleri tamamlama işini devretmesi, aydının nerede olursa olsun halkına

karşı sorumluluk duygusunu unutmaması gerektiğine işaret eder. Anadolu'nun kırsal kesiminde yaşayan insanların, başına gelen her felaketin altında cehaletin olduğunu düşünen Murat Hoca, Gafur öğretmene köylünün toprağını kolay sürerek üretimini artırması ve kışın öküzlerin masrafından kurtulması için yardımlaşma ile köye bir traktör alınmasını önerir. Murat'ın, Gafur öğretmene her yıl Damlapınar köyü ya da civar köylerden bir çocuk okutma görevini vermesi ise cehaleti yenecek silahın eğitim olduğunu gösterir.

Modernleşme Aracı Olarak İmam Hatipler

Almanya'da yazdığı ilk romanı *Varolmak Kavgası* adlı eserinde toplumcu, ahlakçı tavrı ile dikkat çeken Mehmet Niyazi, eserin yazılma hikâyesini şu şekilde anlatır:

İmam-Hatipliler ilgimi çekmişti. Onların hakir görülmeleri üzerine bir roman yazılmalı ve idealistlikleri ve farklılıkları anlatılmalıydı. Bunun için kamuoyunda tanınan bir yazarla anlaştık. Ötüken Yayınları adına telif ücreti olarak ilk taksiti verdik. Uzun zaman bekledik ancak herhangi bir gelişme olmayınca iş başa düştü ve romanı ben yazmış oldum. (Dinç, 2014: 58-59).

Sanatçı için inançlı olmak, başkalarına karşı sevgi duymak, özü sözü bir insan olmak, mütevazı bir hayat anlayışına sahip olmak, ahlakın temel prensipleridir. M. Niyazi, bu prensipleri romanda İslam Enstitüsünü bitirmiş Murat öğretmenin şahsında okura vermeye çalışır.

Romannın Üçüncü Bölümünde polisler, eylem yapan kişileri rastgele toplayıp emniyete getirir. Bunların içinde Murat ve Zaptiye Ahmet de vardır. Emniyet müdürü Celal Bey'in sorguladığı kişilere ön yargılı davranarak ağır hakaretler etmesine çok sinirlenen Zaptiye Ahmet, "...yıllardır susuyoruz. Varlığınızı tehditten başka bir şey ile duyuramaz mısınız?" (Mehmed Niyazi, 2021: 73) sözleri ile insanlar üzerindeki siyasi baskıyı ve Celal Bey'i gücünü makamından aldığı için eleştirir. Bu eleştiriye çok sinirlenen Celal Bey, "sizi dinlemek ha!... Yıllardan beri basın gerçek yüzünüzü ortaya koyuyor. Zehirli otlar gibi yurdun dört bucağında uç verdiğinizizi dosta düşmana duyuruyor. Ne kadar tırpalansanız, bitmiyorsunuz! Ne hikmettir bilinmez?" (Mehmed Niyazi, 2021: 73) ifadeleri ile imam hatiplilere olan gerçek düşüncelerini ortaya koymuştur. Yazar anlatıcı, Zaptiye Ahmet ve Celal Bey arasında geçen bu tartışmayla toplumda, resmi kurumlarda imam hatiplere, İslam Enstitüsüne olan ön yargıyı yansıtır. Sorguyu bizzat kendi dikte ettirmek isteyen Celal Bey, "çoğunlukla İslam Enstitüsü öğrencilerinin katıldığı izinsiz yürüyüşün sanıklarının ifade[sini]" (Mehmed Niyazi, 2021: 74) alırken Murat, itiraz eder ve sadece kendisinin İslam Enstitüsü öğrencisi olduğunu, emniyete

getirilen diğer kişilerin hiç birisinin gerçekte gösteriye katılmadığını belirtir. Yazar, romanda çok ayrıntılı olarak işlemese de sokaklarda yapılan eylemler ile 1960'lı yıllarda yaşanan öğrenci olaylarına değinir ve suçsuz kişilerin rastgele emniyete götürüldüğüne dikkat çeker.

Karakolda yaşanan bu hadiseden sonra yazar anlatıcı, imam hatiplerdeki eğitimin saygı ve ahlak temelli olduğunu, imam hatipli öğrencilerin voleybol maçında karşı takımın öğrencilerine gösterdikleri konukseverlik, ağırbaşlılık ile vermeye çalışır. Cam kenarında voleybol maçını izleyen Murat öğretmen, öğrencilerin mütevazı bir şekilde maçı izlediklerini görünce “*ağırbaşlılık ve ciddiyet demek ki mayamızda var. Bütün başarıların esas şartları bunlar değil mi? Eğitim ve öğretimle özelliklerimizi geliştirebilirsek, Rönesans'ımızın kapısını aralayabiliriz.*” (Mehmed Niyazi, 2021: 89) düşünceleriyle Türk geleneğinin saygı, sevgi, hoşgörü temeline dayandığını ve bu geleneğin eğitim-öğretim ile işlendiği takdirde gerçek manada Türk modernleşmesinin sağlanacağı kanısındadır.

Konya'da bir imam hatip okulunda çalışan Murat öğretmenin bir gün dersine müfettiş gelir. Murat, o gün dersini her zaman olduğu gibi çok güzel anlatır. Arka sıradan onu takdirle dinleyen müfettişin, sıranın gözündeki dergi dikkatini çeker. İmam hatip mezunları derneği tarafından yayınlanan, dinî ve millî muhtevalı olup siyasetin dışında bir çizgi takip eden bu dergiye Murat'ın tavsiyesi üzerine öğrenciler de abone olmuştur. Dersin sonuna doğru öğrencilere İslam'ın anlamını ve ahlakın çeşitlerine dair sorduğu soruların cevabını en ince ayrıntısına kadar alan müfettiş, bu kadar çalışkan ve kendisini eğitim-öğretime adanmış Murat öğretmeni bakanlığa şikâyet eder. Yaz tatili dönüşü müdür Rıfki Bey'den bakanlık emri ile açığa alındığını öğrenen Murat, Danıştay'a açtığı davanın sonuçlanmasını beklemeden ideallerini gerçekleştirmek için Anadolu'ya geçer. Damlapınar köyüne imam olarak giden Murat öğretmen, köy halkını içinde bulunduğu cehaletten kurtarmak için İslamiyet, tarih, millet olma şuru gibi konularda bilinçlendirir. Yazar, öğretmenlik mesleği elinden alınan Murat'ı imam olarak gönderdiği köyde inançsızlık, yoksulluk, cahillik gibi toplumu derinden etkileyen olumsuzluklarla mücadele ettirmiştir. On bir yaşında geldiği imam hatipte, başta kurum müdürü olmak üzere, Emin ve Pakize öğretmen, Mehmet ağabey gibi kişilerden öğrendikleri ile İslam Enstitüsünde aldığı eğitim ve terbiye sonucu idealist bir genç olarak yetişen roman kahramanı Murat, köylüye dinî duyguları üzerinden hitap ederek bu mücadelede başarılı olmuştur.

Aydının Anadolu'ya Dönüşü

Mehmet Niyazi, *Varolmak Kavgası* adlı romanında Anadolu'nun kırsal bölgelerinde kaderine terk edilmiş, yoksul bir yaşama mücadele eden halkı, içinde buldukları cehaletten

kurtaracak ve onları medeni bir yaşama kavuşturacak kişilerin eğitimciler olduğunu vurgular. Yazar, romanda eğitim hayatı boyunca vatanına milletine sevdalı, dinine, tarihine ve kültürüne sahip çıkan, topluma ve insanlara hizmet ederek halkı eğitmeyi kendilerine borç bilmiş Murat ve arkadaşlarının yaşadıkları olaylar karşısında gösterdikleri davranışlarla aydın kesime çeşitli mesajlar gönderir.

Birinci sınıfı başarı ile tamamlayan Murat, yaz tatili için köye giderken kasabada Molla İbrahim ile karşılaşır. Murat, yol boyunca seksen üç yaşında, köylünün sözüne itibar ettiği Molla İbrahim ile sohbet eder. Yazar, köy insanının devleti jandarma ve vergi memurundan ibaret bildiğini söyleyen Molla İbrahim'in "*cahillik zor şey. Kırk yılın başı şehre ineceğiz; efendinin birinden bir çift söz dinleyeceğiz. Bizim de kaderimiz bu imiş.*" (Mehmed Niyazi, 2021: 47) sözleri ile kaderine terkedilen Anadolu halkını hatırlatır. Molla İbrahim, "efendi" sözcüğü ile aydın kişiyi ima eder. Devletin aydın kesiminin köylere uğramadığına dikkat çeken yazar anlatıcı, köylünün şehre indiği vakit devletten haber aldığını ifade ederken köy ile şehir arasında bağlantı kuramayan aydın gerçeğini yansıtmıştır. Köylünün cehaletten kurtarılması için hamaset nutukları atan aydınları icraat başında görmek isteyen yazar, devletin de yaptırdığı okullara ve bölgeye gönderdiği öğretmenine sahip çıkmasını ister.

Öğretmenliği elinden alınan Murat'ı, Anadolu insanını aydınlığa kavuşturmak için Damlapınar köyüne imam olarak gönderen yazar anlatıcı, kahramanı farklı sorunlarla mücadele ettirir. Romanda köye giderken trende su satan Ayşecik'in hikâyesinden çok etkilenen ve açılmayan bir dünya hayali kuran Murat, Anadolu'ya sahip çıkamadıkları için aydınları suçlar. Anadolu insanını cehaletten kurtarmak için Türk aydını mücadele etmezse yoksul Ayşecikler gibi birçok kişinin "var olamayacağını" belirten Murat, bunun için devletin iktisadi anlamda da güçlü olması gerektiğine inanır. Yazar, halkın cahilliğini yirmi yıldır camisi kapalı olduğu için gezginci Kara Hoca gibi çok da yeterli olmayan imamlar, sefaletini de ev ekonomisine bir nebze katkı sağlamak için trende su satan Ayşecik üzerinden verir. Ayrıca romanda muhtar, söz konusu cehaletin ve sefaletin nedenini Damlapınar köyünün kısa bir süre Rus işgalinde kalmasına bağlar. Köye gittiğinde kiliseden çevrilme caminin tavan ve döşemelerinin çürüdüğünü gören Murat, yirmi yıldır caminin kapısını açmayan halkın, ölülerini defnetmek için iki saat uzakta oturan gezginci Kara Hoca'yı çağırdıklarını duyunca çok üzülür. Köyde kar yağınca çocukların okula gönderilmesi ve Alo'nun ahırının okul yerine kullanılması eğitim konusunda köy halkının ne kadar bilinçsiz olduğunu gösterir. Akşam olunca caminin yıkık duvarına çıkıp ezan okuyan Murat, "*nasıl olur? Anadolu'nun dağı taşı bin yıldan beri İslam nakışıyla işlenmektedir. Dinlerine böylesine kayıtsız topluluk bu nakışın içinde nasıl*

barınabilmiş? Yalnız bu köy mü böyle? Belki de benzerleri vardır? Anadolu'nun yalın hâlinde ne kadar habersiziz! Belki de ihtiyarın dediği doğrudur; Rus her şeyi unutturmuş.” (Mehmed Niyazi, 2021: 120) düşünceleri ile kırsal bölgede yaşayan insanların acı gerçeğini yansıtır.

Köyde beklemediği bir ortamla karşılaşan Murat Hoca, işe köydeki yıkık camiyi tamir ettirmekle başlar. Köyde cami inşaatında kullanılacak bir tane dikili ağaç bulamayan Murat, yanında çalışan inşaat ustasına köylünün neden çalışmadığını, daha iyi bir yaşam için niçin gayret etmediğini sorar. İnşaat ustası, karamsar bir bakış ile “*biz sadece birbirimizin gözünü oyarız, başka iş yapmayız.*” (Mehmed Niyazi, 2021: 122) cevabıyla kendilerinin yobaz ve tembel olduğunu itiraf eder. Murat, “*işte insanımız. Okumuş olarak bunlara ne verdik? Dini ölü yıkamadan, din adamını da Kara Hoca'dan tanyor...*” (Mehmed Niyazi, 2021: 122) düşünceleri içinde bu durumdan aydını sorumlu tutar. “*Saf görünürler, ama mallarının değerini olduğundan fazla bilirler. Nalıncı keseri gibi hep kendilerine yontarlar.*” (Mehmed Niyazi, 2021: 125) sözleri ile dinden imandan haberi olmayan köylünün işine geldiği gibi hareket ettiğini anlatan muhtar, Murat Hoca'yı bu noktada uyarır. Romanda köylünün cahilliğini yansıtan diğer bir olay ise köyde birbirinden kız alıp veren iki aşiret arasındaki kavgada, kocalarının yanında kadınların babalarına taş atmasıdır. Bu kavgada babalarına taş atan kadınları gördüğünde köylünün bir kez daha ne kadar cahil, ahlaksız olduğunu anlayan Murat Hoca, “*bunlarla nasıl endüstri toplumu olup, daha sonra da bilgi toplumu hâline...*” (Mehmed Niyazi, 2021: 133) gelineceği konusunda umutsuzluğa kapılır.

Bir süre sonra köyleri gezmeye çıkan Selimiye kaymakamı Aslan, Damlapınar köyüne de uğrar. Aslan, köye geldiğinde arkadaşı Murat'ın camiyi tamir ettirdiğini görünce köylünün yine caminin çatısını, tavanını, döşemesini çalacağı endişesine kapılır. Çünkü devlet bu köye iki defa okul yapmış ancak köylü “*öğretmen tatile gidince (...) çatıyı, tavanı, döşemeyi söküüp götür[müştür.]*” (Mehmed Niyazi, 2021: 139). Köylünün okul yapacağına, yapılanı yok ettiğini belirten Aslan, “*kravatlılarımız[ın] da büyükşehirlerin lokallerinde ahkâm kes[eceklerine]...*” (Mehmed Niyazi, 2021: 139-140) halkın içine girerek Anadolu'nun ücra köşelerinde hayat mücadelesi veren, cehalet içinde kalmış köylülerdeki “*atıl yatan dinamizmi de harekete geçirme[si] gerektiğini ...*” (Mehmed Niyazi, 2021: 140) ifade eder. Aslan, Murat'a bunun için köylüye dinî söylemler üzerinden hitap etmesi gerektiğini yoksa cehalet ve hurafe ile baş edemeyeceğini öğütler. Aydın ve halkı birbiriyle bütünleştirmenin yolunu Aslan'ın “*elimizdeki bütün imkânları seferber ederek milletimizin evlatlarını okutmalı, milletine bağlı, tarih şuuruna sahip insanlar yetiştirmeliyiz. İşte o zaman hem çağdaşlaşır, hem de kendimizi buluruz.*” (Mehmed Niyazi, 2021: 141-142) düşünceleri ile veren yazar anlatıcı, Mehmet Akif Ersoy'un

Çanakkale Şehitlerine şiirinde “Asım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek: / İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek.”² dizelerini hatırlatmaktadır. Sanatçının tasavvurundaki Asım'ın nesli; ilim, irfan, iman ve bilgi ile donanmış; ahlaklı, kişilikli, dinî ve millî değerlerine sahip çıkarak bu değerleri yüceltmek için bütün imkânları seferber kılan, Türk gençliğini sembolize eden gençliktir (Göçgün, 2012: 422). Yazar, romanda Aslan'ın sözleri ile Mehmet Akif'in Asım'ın nesline gönderme yaparak arzu ettiği gençliği işaret eder. Akşamki sohbetini kişinin mutluluğu ve topluma karşı görevlerin yerine getirilmesine dair yapan Murat Hoca, bilim ve teknikte geri kalınmasının nedenini, aydının tembelliğinde aramak gerektiğini zira dinin açık bir şekilde ilmi emrettiğini Yavuz Sultan Selim'in Tomanbay ile konuşmasından, Sofu Beyazıt devrinde dökülen yivsetli toplardan verdiği örneklerle açıklamıştır. Romanın sonunda haksız yere hapse giren Murat öğretmen, içinde bulunduğu şartlara ve kendisine atılan iftiralara rağmen Damlapınar köyü sakinlerini bilim ve teknolojiye kavuşturacak eğitim işini devam ettirmesi için Gafur Hoca'ya büyük sorumluluklar yükler. Yazar, yaşadıkları karşısında kaderine razı olan Murat öğretmenin topluma hizmet etmekten vazgeçmemesi ile aydının her ne şartta olursa olsun topluma karşı sorumluluğunu yerine getirmesi gerektiğini vurgular.

Sonuç

Mehmet Niyazi Özdemir'in bir kurmacadan ziyade öğretici bir metin gibi okunabilecek *Varolmak Kavgası* adlı eserinde toplumların çağdaş medeniyet seviyesine ulaşabilmesi için dinine, tarihine, vatanına ve milletine bağlı gençler yetiştirmenin önemi üzerinde durulur. Anadolu'nun kırsal kesiminde yaşayan Murat'ın gittiği okulda aldığı eğitim neticesinde vatanına, milletine hayırlı bir evlat olarak yetişmesi yazarın arzu ettiği gençlik tipidir. Kendi yaşamından da izler taşıyan romanda yazar, bireyin ailede başlayan eğitiminin okulda devam ettiğini ve içinde yer aldığı sosyal çevrenin yaşantısını şekillendirdiğini romanın ana kahramanı Murat öğretmen karakteri ile vermeye çalışır.

Yazar, eserde çizdiği roman karakterlerinin kişiliği, davranışları ve yaptıkları çalışmalar ile eğitimin önemini vurgular. Fadime Bacı, fakir ve dul bir kadın olmasına rağmen oğlu Murat'ı, İslam ahlakına göre vatanını seven bir evlat olarak yetiştirmiş ve eşinin vasiyetini

² Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahat* adlı eserin 6. cildinin adı “Âsım”dır. Sanatçı, burada geleceğin güvencesi ve ümidi olan gençleri ele alır. Köse İmam'ın oğlu Âsım, Türk gençliğini temsil eden sembol bir isimdir ve bu sembol isim üzerinden gençlik değerlendirilmiştir. Âsım, karakter ve kişilik bakımından inançlı, heyecanlı, beden ve ruh sağlığı yerinde, millî değerlerine bağlı, görgülü, bilgili, içi umutla dolu, çalışkan, her bakımdan kendisine güvenilir, adaletli bir gençtir. M. Akif, manevi oğlu olarak kabul ettiği Âsım'ı çok beğenir, ona güveni tamdır. Bu yüzden Türk gençliğinin Çanakkale'de gösterdiği kahramanlıkları, “*Âsım'ın nesli diyordum, ya... nesilmiş gerçek, İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek.*” sözleri ile takdir etmiştir.

yerine getirerek Murat'ın okuması için geçim kaynağı olan bir çift öküzünü satmakta bir an tereddüt etmemiştir. Tepeköy halkının sözüne itibar ettiği seksen üç yaşındaki Molla İbrahim, köy odasında erkeklerle yaptığı sohbetlerde eğitimin önemini anlatmaya çalışmış, Fadime Bacı için söylenecek dedikodulara engel olmuştur. Molla İbrahim, bürokrasinin unuttuğu Anadolu gerçeğini, devleti jandarmadan ve vergi memurundan ibaret sayan, cehalet içinde yoksul bir yaşamla mücadele eden Tepeköy halkı ile göstermiş ve köyde eğitilmiş insanların artması için Murat'ın okumasını desteklemiştir. Romanda Murat'ın ilkokul öğretmeni Hamza öğretmen, imam hatip okulunun müdürü, Emin öğretmen ve kaldığı yurttaki Mehmet Ağabey, Murat'ın fikir dünyasını şekillendiren kişiler olmuştur. Murat'ın çevresinde yer alan ve onun idealist bir öğrenci, hoca olmasında etkili olan birinci kişi Emin öğretmendir. Emin öğretmen derslerde çocuklara hemen her konuda örnek olmaya çalışmış, kendi yaşadıklarından verdiği örneklerle çocuklara okulu sevdirmiş, onlara millî ve manevî değerlere sahip çıkmanın önemini aşılarmıştır. Emin öğretmenin, Murat'ı Mehmet Ağabey'e teslim etmesi ile yazar, öğrencilerin çevresinde kurduğu dostluklara ve arkadaş çevresinin önemine dikkat çekmiştir. Romanda okul müdürü vasıtası ile yazar, eğitim sisteminde mesleğinin sorumluluklarını bilen, bu sorumlulukları severek yerine getiren ve işini ciddiye alan idareci tipi çizmiştir.

Türkiye'yi çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak için bireylerin dinî, millî değerlerinin yanında gelenek ve göreneklerine sahip çıkarak kendilerini ilim yolunda geliştirmeleri gerektiğini Murat'ın yaşadıkları ile anlatan yazar, aydınlara tıpkı Murat öğretmen, Aslan kaymakam gibi işe Anadolu'dan başlamaları gerektiği mesajını verir. Murat'ın yaşadığı olaylar üzerinden dini, devleti, vatani ve milleti sevmenin, bu kutsal değerlere sahip çıkmanın yolunu gösteren Mehmet Niyazi, çağdaşlaşmanın eğitim ile mümkün olacağını vurgular.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Aksoy, M. (2016). Mehmet Niyazi ile sohbet: milletlerin kaderlerini belirleyen tarih ve tarihçilerdir, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 29-32.
- Bahçeci, H. (2010). Düşünce dünyasında Mehmed Niyazi Özdemir (hayatı-eserleri-düşünceleri-gazeteciliği) (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çelik Öztaş, A. (2003). Mehmet Niyazi Özdemir'in hayatı ve eserleri (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Dinç, H. (2014). Sanat ve fikir insanı olarak Mehmet Niyazi Özdemir (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Göçgün, Ö. (2012). Mehmet Âkif'in şiirlerindeki “Âsım” gerçeği ve “Âsım”dan dinlediklerim, “21. yüzyıldan Akif'e bakış” konulu panele sunulan tebliğdir. *BELGİ*, Sayı 4 (Yaz 2012/II)

İbn Mace, Mukaddime, s.17.

Kısa, O. (2020). Mehmed Niyazi Özdemir'in eserlerinde kişiler ve millî kimlik inşası (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Koluçolak, Â. (2007). Mehmed Niyazi'nin romanlarındaki halk bilimi unsurları üzerine bir inceleme (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Mehmet Niyazi, (2021). *Varolmak kavgası*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Yeşilçiçek, V. (2016). Mehmed Niyazi'nin romanlarında tarih algısı. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Özel Sayı: 2. 142-165.

Yüçetürk, S. N. (2022). Mehmet Niyazi Özdemir'in “İki Dünya Arasında” romanının kültürleşme süreci bağlamında incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Hastanelerde Stratejik İnsan Kaynakları Yönetim Süreçlerinde Yapay Zekâ Uygulamaları

Artificial Intelligence Applications in Strategic Human Resources Management Processes in Hospitals

DOI: 10.38155/ksbd.1377969

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
18.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.02.2024

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Tuba DÜZCÜ
İstanbul Medipol Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Yüksekokulu
Sağlık Yönetimi Bölümü
tubaerkoc@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4108-535X

Dr. Öğr. Üyesi Vildan BAYRAM
İstanbul Aydın Üniversitesi
Anadolu BİL MYO
Saç ve Güzellik Hizmetleri Bölümü
vildanbayram@aydin.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7526-6485

Prof. Dr. Emrah ÖNDER
İstanbul Üniversitesi
İşletme Fakültesi
İşletme Bölümü
emrah@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0554-1290

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma için İstanbul Medipol Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'nun 28/07/2023 tarih ve E-10840098-772.02-4654 sayılı kararıyla etik kurul izni alınmıştır.

Öz

Günümüzde sağlık hizmet kalitesinin artmasına katkı sağlayan rekabet, aynı zamanda sağlık kurumlarının verimliliğini ve performansını artırma isteğini de güçlendirmektedir. Bu durum zaman içinde hastanelerde stratejik insan kaynakları yönetim süreçlerinde yapay zeka uygulamalarının kullanılmasını gündeme getirmiştir. Bu süreçlerin verimli bir şekilde yürütülmesi, hastanelerin kaliteli sağlık hizmeti sunmasına ve hasta memnuniyetini artırmalarına yardımcı olmaktadır. Bu çalışmanın amacı; bir vakıf üniversitesi sağlık grubunda yapay zeka tarafından desteklenen insan kaynakları stratejik yönetim uygulamalarının belirlenerek, yapay zeka uygulamalarının stratejik önem derecelerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi kullanılarak tespit edilmesidir. Hiyerarşinin sekiz ana kriteri ve üçüncü düzeyde toplam 31 adet alt kriteri bulunmaktadır. Çalışmanın örneklemini bir vakıf üniversitesi sağlık grubunda görev alan üç insan kaynakları yöneticisi oluşturmaktadır. Analiz sonucuna göre bu kurumda yapay zeka tarafından desteklenen insan kaynakları stratejik yönetim uygulamalarındaki en önemli ana kriter "Eğitim" (0,225) olarak belirlenmiştir. Diğer ana kriterler ağırlık sırasıyla "İşe Alım Süreci" (0,163), "Yetenek Yönetimi" (0,142), "İş Analizi" (0,128), Süreç İyileştirme" (0,123), "Personel Yerleştirme ve Performans Yönetimi" (0,093), "Ücret-Ödül Yönetimi" (0,071), "Çalışan Motivasyon Çalışmaları" (0,055) olarak bulunmuştur. Araştırma sonuçlarının, hastanelerin etkin ve verimli insan kaynakları yönetimi stratejileri geliştirebilmesine yardımcı olacağı ve sağlık sektöründe yapılan diğer çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, İnsan Kaynakları Yönetimi, Yapay Zekâ, Hastane Yönetimi, Analitik Hiyerarşi Prosesi

Abstract

Today, competition, which contributes to increasing the quality of healthcare services, also strengthens the desire to increase the efficiency and performance of healthcare institutions. Over time, this situation has brought to the agenda the use of artificial intelligence applications in strategic human resources management processes in hospitals. Executing these processes efficiently helps hospitals provide quality healthcare services and increase patient satisfaction. The purpose of this study is to determine the strategic management practices of human resources supported by artificial intelligence in a foundation university health group and to determine the strategic importance of artificial intelligence applications using the Analytical Hierarchy Process (AHP) method. The hierarchy has eight main criteria and a total of 31 sub-criteria at the third level. The sample of the study consists of three human resources managers working in a foundation university health group. According to the analysis results, the most important main criterion in human resources strategic management practices supported by artificial intelligence in this institution was determined as "Education" (0.225). Other main criteria are, in order of weight, "Recruitment Process" (0.163), "Talent Management" (0.142), "Job Analysis" (0.128), Process Improvement" (0.123), "Personnel Placement and Performance Management" (0.093), "Remuneration" -Reward Management" (0.071), "Employee Motivation Studies" (0.055). It is thought that the research results will help hospitals develop effective and efficient human resources management strategies and will contribute to other studies in the health sector.

Keywords: Strategic Management, Human Resources Management, Artificial Intelligence, Hospital Management, Analytical Hierarchy Process.

Giriş

Günümüzde teknolojik gelişmelerin hızla ilerlemesi, işletmeleri yönetim süreçlerini gözden geçirmeye ve yeniden yapılandırmaya yönlendirmiştir. Teknolojik gelişmelerden biri olan yapay zekâ uygulamaları, bütün işletme fonksiyonlarında kullanılmaya başlanmıştır. İnsan kaynakları yönetimi süreçlerinde yapay zekâ uygulamalarından yararlanılması, süreçlerin etkin bir şekilde yönetilmesini sağlamaktadır. Kurum ve kuruluşlarda işe alım, eğitim, veri analizi, yetenek yönetimi gibi süreçlerde yapay zekâ uygulamalarının kullanılması, maliyet ve zaman tasarrufu sağladığı belirtilmiştir (Tambe, Cappelli ve Yakubovich,2019). Hastaneler gibi büyük ölçekli kuruluşlar da stratejik insan kaynakları yönetim süreçlerini gözden geçirmek ve teknolojik yeniliklere ayak uydurmak durumundadır.

İşletmeler için çalışanlar, rekabet avantajı yaratmaya yardımcı olan önemli bir kaynaktır. Entelektüel sermaye olarak adlandırılan bu kaynağın, yapay zekâ uygulamalarının temelinde yer alan bilgi ve teknolojiyi kullanabilecek uzmanlığa sahip olması önemlidir. Bu nedenle, bir hastanenin yapay zekâ uygulamalarını etkin bir şekilde kullanabilmesi için kuruluş içindeki bilgi ve teknolojiye erişimi ve bunları yönetebilme yeteneği ön plana çıkmaktadır (Yawalkar, 2019). Sağlık sektörü uzmanlık gerektiren bir alan olduğu için hastanelerin bu alanda yetenekli insan kaynağına sahip olması önemlidir. Hastanelerde yapay zekâ uygulamalarının kullanımı, sürekli öğrenme ve gelişme gerektiren bir süreçtir. Günümüzde gerek özel gerekse kamu sağlık kurumları birbirleriyle rekabet içindedir. Sağlık hizmet kalitesinin artmasını sağlayan bu rekabet, aynı zamanda sağlık kurumlarının verimliliğini ve performansını artırma isteğini de güçlendirmektedir. İyi bir entelektüel sermayeye sahip olan hastaneler, verimliliklerini artırabilir, maliyetleri düşürebilir, hizmet kalitesini yükseltebilir ve hasta memnuniyetini artırabilir. Hastanelerde stratejik insan kaynakları yönetimi, sağlık sektörünün başarısını artırmak için kritik bir öneme sahiptir. Sağlık kurumlarının fark yaratabilmesinde insan kaynağının nitelikli olmasının yanı sıra; örgütsel bağlılığının, iş tatmininin ve motivasyonunun yüksek olması sağlık hizmet sunumuna olumlu yansıtacağı için kurumların önem verdiği konular arasında yer almaktadır (Özata ve Topçu, 2018:8).

İnsan kaynakları yönetimi, uygun yetenekleri kuruma kazandırmak, nitelikli insan kaynağını sürdürülebilir kılmak ve motive etmek için gerekli stratejilerin geliştirilmesini içermektedir (Jain, 2018). Bu süreçlerin verimli bir şekilde yürütülmesi, hastanelerin kaliteli sağlık hizmeti sunmasına ve hasta memnuniyetini artırmalarına yardımcı olmaktadır. Bu çalışmanın amacı; bir vakıf üniversitesi sağlık grubunda yapay zeka tarafından desteklenen insan kaynakları stratejik yönetim uygulamalarının belirlenerek, yapay zeka uygulamalarının

stratejik önem derecelerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi kullanılarak tespit edilmesidir. Araştırma sonuçlarının, hastanelerin etkin ve verimli insan kaynakları yönetimi stratejileri geliştirebilmesine yardımcı olacağı ve sağlık sektöründe yapılan diğer çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi

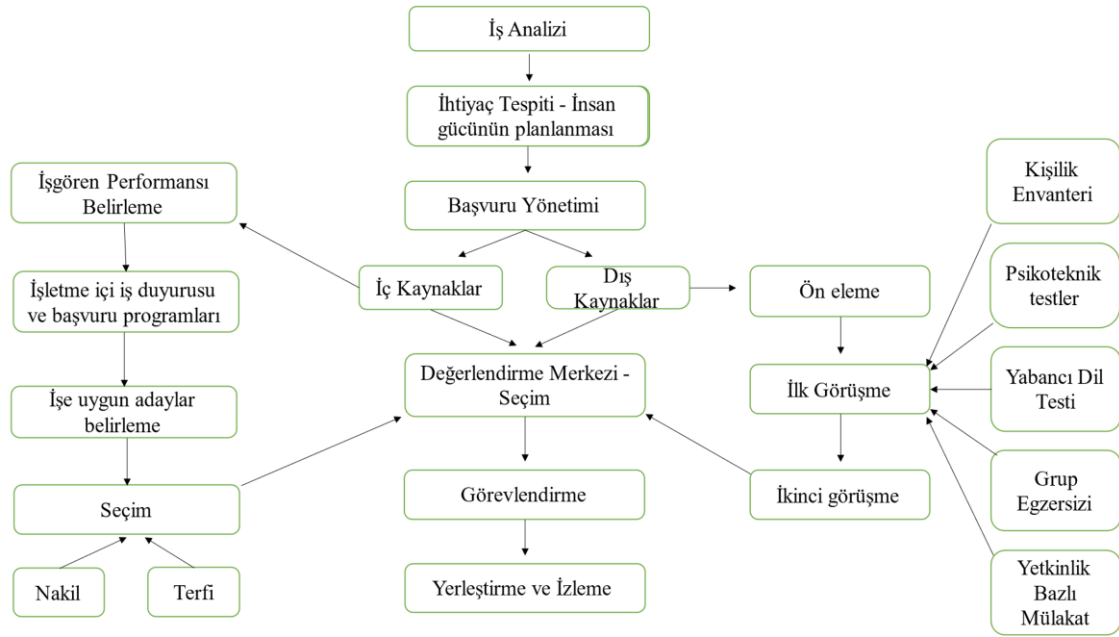
Strateji kavramının kökeni Yunanca “general” anlamına gelen “strategia” kelimesine dayanmaktadır (Grant, 2001: 14). Latince “stratum” kelimesinden türeyen strateji kavramı yol, çizgi veya nehir yatağını ifade etmektedir (Dinçer, 2004: 16). Strateji, eylem birliği sağlama sevk etme, düzenleme, yöneltme, gönderme, götürme gibi anlamlarla birlikte çalışma yaşamında “belirlenen bir amacın başarılması” anlamında da kullanılmaktadır (Ereş, 2004). Günümüzde, örgütlerde uzun vadeli stratejiler oluşturulurken insan kaynakları stratejisinin de belirlenmesi zorunlu hale gelmiştir.

İnsan kaynakları yönetimi, insan kaynağının teminine ve koordine edilmesine yönelik faaliyetler bütünüdür (Benligiray, 2013). Örgütsel başarıyı yakalamak insan kaynaklarının sağlayacağı katkı ile mümkündür. İnsan kaynakları yönetimi, örgütte görev yapan çalışanların bilgi, yetenek ve becerilerini optimum biçimde kullanmaya ve örgütsel katkı düzeylerini artırmaya çalışmaktadır. Böylelikle çalışanları korumakta ve işten tatmin olmalarını sağlamaktadır (Özgen, Öztürk ve Yalçın, 2002: 8-9).

İnsan kaynakları yönetiminin; personel seçimi, kariyer, rotasyon, ücret yönetimi, tazminatlar, eğitim/geliştirme, performans değerlendirme gibi işlevleri bulunmaktadır (Keçecioglu ve Ayyıldız Ünlü 2009:1180; Aycan, 2001). İşletmelerde personel seçim süreci, personel ihtiyacının saptanması ve ihtiyaç duyulan personelin temininden oluşan bir süreci ifade etmektedir. İşe alınacak personelin konusunda uzman, kurum kültürüyle uyumlu ve gelişmeye açık olması beklenmektedir. İnsan kaynakları bölümü, ihtiyaç duyulan niteliklere sahip personeli iç ve dış kaynaklardan yararlanarak temin edebilir (Koçak ve Yüksel, 2011; Özutku ve Çetinkaya, 2012). Personel seçme ve yerleştirme faaliyetleri, personel yetenekleri ile iş gerekleri arasındaki en iyi ilişkiyi kurmak, örgüte başvurmuş adayların, kişiliklerini, eğitimlerini, yeteneklerini ve ilgi duydukları konuları inceleyerek onlar arasından en uygun yeteneklere sahip olanları örgüte kazandırmaktır (Erdem ve Gezen, 2014). Stratejik insan kaynakları yönetimi örgütün insan kaynakları politika ve uygulamalarını örgütsel stratejik amaç ve hedeflerle bütünleştirme sürecidir (Bratton, 2007: 37- 38). Diğer bir tanıma göre, stratejik

insan kaynakları yönetimi, örgütsel amaç ve hedeflere ulaşmak amacıyla insan kaynakları uygulamalarının planlanmasıdır (Pynes, 2009: 31). Stratejik insan kaynakları yönetiminde personel seçme ve yerleştirme süreci çeşitli adımlardan oluşmaktadır. Karmaşık olan bu süreçler arasında karar vermeyi kolaylaştırmak amacıyla verilere ve algoritmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Kambur, 2022: 417-418). Aşağıda Şekil 1’de personel seçme ve yerleştirme algoritmasındaki bu adımlar görülmektedir.

Şekil 1. Personel Seçme ve Yerleştirme Algoritması

Kaynak: Bayram, 2023: 86

Stratejik insan kaynakları yönetiminde klasik personel seçme ve yerleştirme süreci iş analizi yapılması ile başlamaktadır. İş analizi, örgütsel faaliyetlerin yerine getirilmesi için gerekli olan görev, sorumluluk, çalışma koşulları, diğer faaliyetlerle olan ilişkiler ve personelin taşınması gereken özelliklerin belirlendiği bir yöntem ve süreçtir (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2005). İş analizi sonucunda işin gerektirdiği personel özellikleri tespit edilerek kurum için gerekli olan insan gücü planlanır (Gürel, 2006). İç ve dış kaynaklardan yararlanılarak ihtiyaca uygun başvurular alınır ve bu başvurular içinden seçilen adayların insan kaynakları yetkilileri ile görüşmesi sağlanır (Dural, 2011). Birinci görüşmede başarılı olan adaylara kişilik envanteri yapıldıktan sonra başarılı olan adaylarla ilgili bölüm yöneticisi ve insan kaynakları yetkilileri ikinci görüşmeyi yapar. Değerlendirme Merkezi’nde işe alınacak en uygun aday saptanır ve sonrasında Genel Müdür, CEO (Chief Executive Officer) veya Yönetim Kurulu’nun onayı ile işe yerleştirmeler yapılır (Silah, 2005). İnsan Kaynakları Direktörlüğü ve üst yönetim

tarafından, ücret ve işe başlama tarihi belirlenerek sözleşme hazırlanır ve adayın onayı alınarak süreç tamamlanır. Böylece stratejik insan kaynakları yönetimi ile işe alımlarda personele uygun iş yerine, işe uygun personel alma politikası izlenmektedir. Örgütün başarı sağlama ve hedeflerine ulaşma süreci aslında personel ihtiyacı duyulan pozisyonda verilecek görevi yerine getirme yetkinliğine ve uzmanlığına sahip personelin işe alınması ile başlamaktadır.

Stratejik insan kaynakları yönetimi örgütlere etkinliği ve verimliliği artırıcı birçok avantaj sunmaktadır. Örneğin entelektüel sermayenin seviyesinin artması, rakiplere göre üstünlük sağlanması, iş tatmininin artması, kaynak kullanımında verimlilik elde edilmesi, strateji belirlerken planlı ve kontrollü olunmasını mümkün kılmaktadır (Solmaz, 2018). Örgütün iş stratejilerini tespit etmek ve iş stratejilerini destekleyecek insan kaynakları stratejilerini belirlemek, hedeflere ulaşma yolunda önemli bir adımdır (Öğüt, 2004:283; Kaufman, 2015). Stratejik insan kaynakları yönetimi, insan kaynakları işlevlerini sağlamanın yanı sıra insan kaynakları stratejisi geliştirme işlevi de sağlamaktadır. Ayrıca insan kaynakları ile örgüt stratejileri ve hedefleri arasında bağlantı kurarak, örgütün belirlenmiş stratejilerinin uygulanmasına olanak sunmaktadır (Demirtaş, 2013: 268; Cooper, 2003; Saridakis ve Cooper, 2017). Stratejik insan kaynakları yönetimi, iş görenlerin performanslarına ilişkin analizler yapılmasına ve örgütün rekabet ortamında uygulamış olduğu stratejik planlamalara katkıda bulunmaktadır (Yavuz ve Altınay, 2015: 29-30). Bu bağlamda örgütsel yapıda görev alan çalışanların eğitiminden işe alımına, terfi ve ücret politikasından performans değerlemeye, nakil işlemlerinden tazminat hesaplamaya kadar bütün insan kaynakları yönetimi süreçlerinde stratejik hareket etmek sürdürülebilir örgütsel yapının kurulmasında temel oluşturmaktadır.

Sağlık Kurumlarında Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminde Yapay Zekânın Kullanılması

Günümüzde bilişim ve iletişim teknolojilerinin örgütsel fonksiyonlarda kullanılması, insan kaynakları faaliyetlerinde de pek çok değişikliği beraberinde getirmiştir. Klasik insan kaynakları yönetim süreci, dijitalleşmiş, insan kaynakları süreçlerinin hemen her aşamasında dijital uygulamalar ve yapay zekâ kullanılmaya başlanmıştır. Yapay zekâ, “çeşitli makineleri tanımlamak, bilgisayarları ve programları uyumlu hale getirmek ve çok görevli programları gerçekleştirmek için kullanılan bilgisayar kontrollü robotik kodlama programı” olarak tanımlanabilir (Toprak, Özel ve Çalışkan, 2022:79).

Alan Turing 1950'de yayınladığı "Computing Machinery and Intelligence" isimli çalışması ile yapay zekânın doğmasına neden olmuştur. Yapay zekâ kavramı ilk olarak 1956

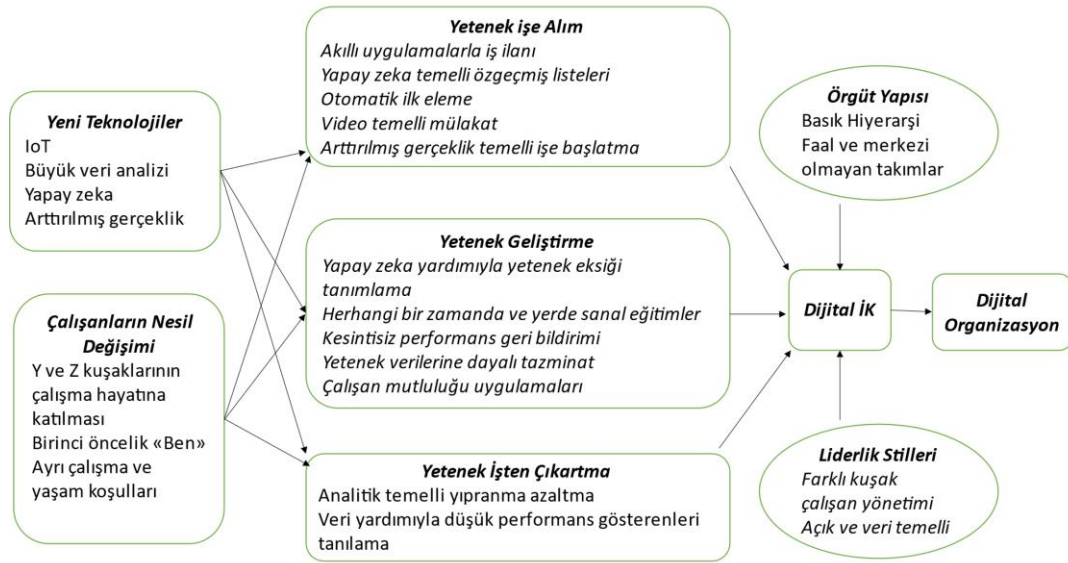
yılında Dartmouth Yaz Yapay Zekâ Araştırma Projesi'nde (DSRPAI) kullanılmıştır. Bu projede Marvin Minsky (Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ndeki MIT yapay zekâ laboratuvarının kurucusu), Claude Shannon, Nathaniel Rochester (IBM), Allen Newell (Amerikan Yapay Zekâ Derneği'nin ilk başkanı) ve Nobel Ödülü kazanan Herbert Simon bulunmaktadır. 1960'larda, Joseph Weizenbaum tarafından MIT AI Laboratuvarı'nda ilk sohbet robotu Eliza, geliştirilmiştir (Haenlein ve Kaplan, 2019). 1990'larda yapay sinir ağları ve uzman sistemler ile ilgili çalışmalar yapılmış, 2000 yılından itibaren yapay zekâ uygulamaları yaşamın her alanında kullanılmaya başlanmıştır; Google, IBM, Apple, Tesla, Amazon vb. şirketler yapay zekaya büyük yatırımlar yapmışlardır. Bu bağlamda akıllı ev sistemleri, sürücüsüz arabalar görüntü tanıma ve sınıflandırma sistemleri, akıllı şehirler gibi hayatımızı kolaylaştıran ve yapay zekanın kullanıldığı pek çok sistem geliştirilmiştir (Merlin ve Jayam, 2018). Hatta 2023 yılında Kolombiyalı bir şirketin CEO'su olarak görevlendirilen Mika isimli bir yapay zeka robotunun, stratejik yönetime katkı sağladığını söylemek mümkündür (Ntv Haber). Yapay zekanın kullanımı bütün sektörlerdeki faaliyetleri etkilediği gibi sağlık çalışanlarının faaliyetlerini de etkilemiştir.

2021 Sağlık İstatistikleri Yıllığı verilerine göre ülkemizdeki sağlık çalışanı sayısı 1.251.922'dir. Günümüzde hastanelerin yatak sayısı ve kapasiteleri değişkenlik göstermektedir. Hastane çalışan sayısı da buna bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Hem küçük ölçekli hastanelerde hem de şehir hastaneleri gibi binlerce çalışanın olduğu hastanelerde, insan kaynakları yönetimi önemli faaliyetleri yerine getirmektedir. Bu nedenle sağlık hizmetlerinde ve yönetiminde yapay zekâ uygulamalarının “süreçlerde maliyetlerin azaltılması, kalitenin artırılması, insan kaynaklı hataların azaltılması ve performansın artırılması” gibi amaçlarla birçok alanda kullanımı mevcuttur (Akalin ve Veranyurt, 2021: 232). Hastanelerin dijitalleşmesiyle birlikte modern hastane yönetiminde hastanenin hem klinik hem de idari süreçlerinde verimlilik, etkililik, ekonomiklik hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için akıllı sağlık sistemi ile dijitalleşmeye ayak uydurulması ve bu bağlamda bir yönetim anlayışının benimsenmesi gerekmektedir (Bozbuğa ve Yakıncı, 2022: 26). Bu dijital dönüşüm ve yapay zekâ uygulamaları, stratejik insan kaynakları yönetimi süreçlerinde işe alım, eğitim, performans yönetimi, ücret yönetimi, kaynak kullanımı, çalışan memnuniyet araştırmaları ve oryantasyon gibi alanlarda zaman ve maliyet tasarrufu sağlamıştır (Uysal, 2019). Buna ek olarak yapay zekânın, İK yöneticilerinin işlerini daha hızlı ve verimli bir şekilde yapılmasına olanak sunduğu belirtilmiştir (Gür, Ayden ve Yücel 2019). İnsan kaynakları süreçlerinde kullanılmaya başlanan yapay zekâ örgütsel faaliyetleri operasyonel, ilişkisel ve dönüşümsel olarak etkilemiştir.

Hastanelerde Stratejik İnsan Kaynakları Yönetim Süreçlerinde Yapay Zekâ Uygulamaları

Operasyonel insan kaynakları, maaş bordroları ve personel verileri gibi idari fonksiyonlardan oluşmaktadır. İlişkisel insan kaynakları, işe alım, eğitim, performans yönetimi gibi iş süreçleri faaliyetleridir. Dönüşümsel insan kaynakları ise bilgi yönetimi gibi stratejik insan kaynakları ile ilgilidir (Rajalakshmi ve Gomathi 2016). Günümüzde stratejik insan kaynakları faaliyetlerinin her aşamasında internet ve bilişim teknolojilerinden yararlanılmaktadır. Yapay zekânın kullanıldığı dijital insan kaynakları süreçleri aşağıda Şekil 2’de görülmektedir.

Şekil 2. İnsan Kaynakları Yönetiminde Dijital Dönüşüm

Kaynak: Sivathanu & Pillai, 2018

Şekil 2’de görüldüğü gibi nesnelerin interneti (IoT), büyük veri analizi, yapay zekâ ve artırılmış gerçeklik gibi yeni teknolojilerin kullanılması stratejik insan kaynakları faaliyetlerini dönüşüme uğratmıştır. Yapay zekâ uygulamalarından yararlanılarak işe alım, yetenek geliştirme ve işten çıkarma faaliyetleri yapılmaktadır. İşe alımda yapay zekâ destekli iş ilanı verme, özgeçmiş listeleri hazırlama, otomatik ilk eleme, video temelli mülakat ve artırılmış gerçeklik ile yapılan oryantasyon çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Yapay zekâ kullanılarak eğitim ihtiyacı tespiti, eğitim planlama, eğitim içeriği oluşturma, sanal eğitim düzenleme gibi yetenek geliştirme faaliyetleri yerine getirilmektedir.

Yapay zekâ ile verilerin ve formların güvenli ve şeffaf olması, internet üzerinden formların doldurulması, eğitimlerin ve testlerin yapılması, iletişimin internet yoluyla yapılması, mümkün hale gelmiştir (Bayram, 2023). Böylece İK (İnsan Kaynakları) süreçlerinin daha hızlı, verimli ve etkin yürütülmesi ile, çalışan performans değerlendirmesinin daha objektif bir şekilde

yapılması sağlanmıştır. Yapay zekâ kullanılarak performans standartlarının belirlenmesi, performans ölçümünün yapılması, performansın karşılaştırılması, analizi, geri bildirim süreçleri ve düzeltici önlemler alınmasına olanak sağlanmıştır (Liboni, Cezarino, Jabbour, Oliveira ve Stefanelli 2019: 137). Buna ek olarak yapay zekâ sayesinde personel bordroları, prim, avans, ek haklar, sigorta ödemeleri, kesintiler daha az hata ve maliyetle, daha hızlı yapılabilir hale gelmiştir (Erdağ, 2016). Yapay zekâ araçlarının kullanıldığı insan kaynakları faaliyetlerinde, geri bildirim anketleri yapılarak çalışanların ihtiyaçlarının ve tercihlerinin belirlenmesi, işe alım faaliyetlerinin yerine getirilmesi, anketler kullanarak çalışan bağlılığının ve memnuniyetinin ölçülmesi mümkün hale gelmiştir. Bu faaliyetlerden elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve analiz edilmesi sayesinde personel sorunlarının önceden tespit edilmesi ve gerekli önleyici/düzeltilici faaliyetlerin planlanması sağlanmıştır. Böylece stratejik insan kaynakları yönetiminde yapay zekanın kullanılması, çalışan devamlılığını yükselterek, yeni çalışan maliyetini azaltabilir. Yapay zekânın sağlık alanında kullanımını araştıran nitel bir araştırmada deneyimli sağlık profesyonellerinden oluşan katılımcılar yapay zekanın insan kaynağının yönetilmesi ve insan kaynağının planlanması gibi konularda tasarruf ve hız açısından avantaj sağlayarak etkili bir yönetimi beraberinde getireceğini ifade etmiştir (Güzel, Akman Dömbekçi ve Eren 2022:514).

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı bir sağlık grubundaki vakıf üniversitesi hastanelerinde yapay zekâ tarafından desteklenen insan kaynakları stratejik yönetim uygulamalarının belirlenerek, yapay zekâ uygulamalarının stratejik önem derecelerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi kullanılarak tespit edilmesidir.

Araştırmanın Etik Yönü

Bu çalışma için İstanbul Medipol Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'nun 28/07/2023 tarih ve E-10840098-772.02-4654 sayılı kararıyla etik kurul izni alınmıştır.

Araştırmanın Katılımcıları

Etik kurul tarafından onaylanan anket formu, çalışma kapsamında yer alan 3 vakıf üniversitesi hastanesinden 27-33 yaş aralığındaki 4 insan kaynakları yöneticisine Ms Teams platformunda online olarak uygulanmıştır. Bir yöneticinin vermiş olduğu cevaplar analizler

Hastanelerde Stratejik İnsan Kaynakları Yönetim Süreçlerinde Yapay Zekâ Uygulamaları

sonrasında tutarsızlık düzeyi yüksek bulunduğu için bu uzmanın yargıları çalışma dışı bırakılarak, sonuçta araştırmaya 3 insan kaynakları yöneticisi dahil edilmiştir. Katılımcıların tutarlılık skorları Tablo 1’de yer almaktadır. Tutarlılık eşik değeri olarak 0,2 veya daha düşük değerler kabul edilmiştir (Pauer, Schmidt, Babac, Damm, Frank, Schulenburg, 2016).

Tablo 1: Katılımcıların Tutarlılık Skorları

	K1	K2	K3	K4
Ana Kriterler	0,12	0,00	0,43	0,04
İşe Alım Süreci	0,12	0,00	0,44	0,09
Personel Yerleştirme ve Performans Yönetimi	0,08	0,16	0,42	0,09
Süreç İyileştirme	0,11	0,00	1,48	0,15

Araştırmanın Modeli ve Veri Toplama Süreci

Çalışmada üç seviyeli Analitik Hiyerarşi Modeli oluşturulmuştur. İlk seviye hiyerarşinin amacıdır. İkinci seviye ana kriterler, üçüncü seviye ise alt kriterlerdir.

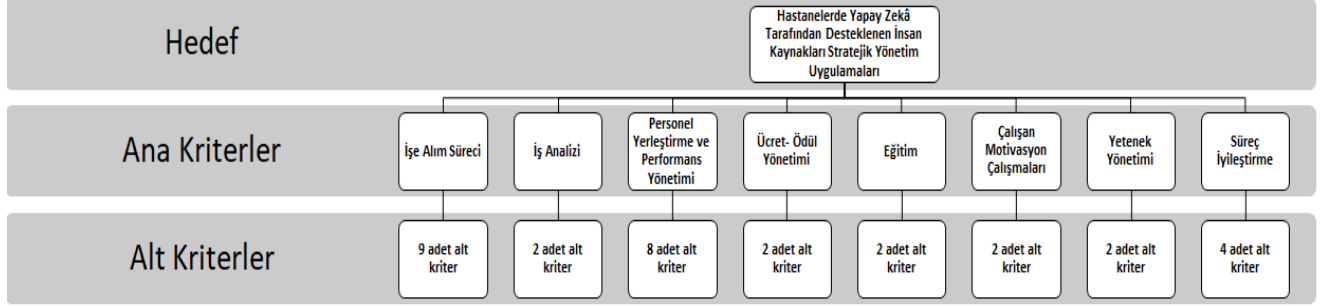
Hiyerarşinin amacı: Bir sağlık grubunun vakıf üniversitesi hastanelerinde yapay zekâ tarafından desteklenen insan kaynakları stratejik yönetim uygulamalarının belirlenerek, yapay zekâ uygulamalarının stratejik önem derecelerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi kullanılarak tespit edilmesidir.

Hiyerarşinin ana kriterleri: “İşe Alım Süreci, İş Analizi, Personel Yerleştirme ve Performans Yönetimi, Ücret- Ödül Yönetimi, Eğitim, Çalışan Motivasyon Çalışmaları, Yetenek Yönetimi, Süreç İyileştirme” olarak sekiz ana kriter yer almaktadır (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2005; Gürel, 2006; Bayram, 2023).

Hiyerarşinin alt kriterleri: Üçüncü düzeyde toplam 31 adet alt kriter yer almaktadır (Bingöl, 2003; Telman ve Türetgen, 2004; Bayarçelik, 2020; Parsehyan, 2020).

Çalışma örneğinin hiyerarşi aşamalarının şematik gösterimi Şekil.3’teki gibidir.

Şekil 3: Modelin Hiyerarşi Aşamaları

Alt Kriterlerin tam listesi aşağıdaki gibidir:

İşe Alım Süreci:

- Akıllı uygulamalarla iş ilanı
- Yapay zeka temelli özgeçmiş listeleri
- İş başvurusu otomatik ilk eleme
- İlk görüşme planlaması
- Kişilik envanteri
- Psikoteknik testler
- Yabancı dil testi
- Video temelli mülakat
- İkinci görüşme planlaması

İş Analizi:

- Gerçek zamanlı bilgi temini ve doğru bilgi temini

- Personele ilişkin veri derleme

Personel Yerleştirme ve Performans Yönetimi:

- Dış kaynaklardan ihtiyaç temini
- İşletme içi iş duyurusu ve başvuru programları yapmak
- İşletme içi işe uygun adaylar belirleme
- İşletme içi işe uygun personel seçimi
- Çalışanların performanslarının ölçülmesi
- İşletme bünyesinde nakiller
- İşletme bünyesinde terfi
- Kesintisiz performans geri bildirim

Ücret- Ödül Yönetimi:

- Ücretlerin belirlenmesi
- Ödüllerin belirlenmesi

Eğitim:

- Sanal ortamda akran öğrenmesi
- Herhangi bir zamanda ve yerde sanal eğitimler

Çalışan Motivasyon Çalışmaları:

- Çalışan mutluluğu uygulamaları
- Grup egzersizi

Yetenek Yönetimi:

- Yapay zeka yardımıyla yetenek eksikliği tanımlama
- Yetenek verilerine dayalı tazminat

Süreç İyileştirme:

- Öngörü süreçleri
- Teşhis etme süreçleri
- Sorun tespit etme
- Trend analizi ve çevre analizi

Genel olarak AHP, sırasıyla aşağıda yer alan basamakların takibinden meydana gelmektedir (Doğan ve Önder, 2014; Pehlivan ve Önder, 2020).

Problemin tanımlanması ve süreçte kullanılacak bilgilerin saptanması: Bu aşamada, öncelikle yapay zeka uygulamalarına sahip olan iki adet sağlık kurumları insan kaynakları yöneticisi ile bu alanda çalışan iki akademisyenin görüşü alınarak ve literatür taraması yapılarak hastanelerde insan kaynakları yönetiminde yapay zekâ uygulamalarının kullanıldığı alanlarda ana kriterler ve alt kriterler oluşturulmuştur (Sabuncuoğlu, 2000; Kon, 2003; Baran, Karabulut, Semercioz ve Pekdemir 2002; Telman ve Türetgen, 2004; Bayarçelik, 2020; Parsehyan, 2020; Şendoğdu, 2020; Tiftik, 2021; Oruçoğlu, 2022). Ardından bu kriterler bağlamında AHP anket formu oluşturulmuştur. Oluşturulan anket formu, nihai olarak yapay zeka destekli insan kaynakları uygulamaları olan çalışma kapsamındaki 3 vakıf üniversitesi hastanesinden 27-33 yaş aralığındaki 3 insan kaynakları yöneticisine Ms Teams platformunda online olarak uygulanmıştır. Bu kişilerin seçiminde yapay zeka destekli insan kaynakları uygulamalarını kullanmaları ve alanlarında deneyimli insan kaynakları yöneticileri olmaları kriter olarak

belirlenmiştir. Örneklem yöntemi olarak amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklem, araştırmacının yalnızca derinlemesine ve ayrıntılı araştırma sorusuna kaynak sağlayacak katılımcıları dahil etmesine olanak tanımaktadır (Hammarberg, Kirkman ve Lacey; 2016). Örneklem büyüklüğü çok kriterli karar verme çalışmalarında (ÇKKV) olduğu gibi gerekçelendirilebilir niteliktedir. Yanıtlar eldeki konu hakkında önemli deneyime, eğitime ve anlayışa sahip, eğitilmiş ve bilgili bir görüş sunabilen uzman olan kişilerden toplanmıştır. Bu nedenle ÇKKV teknikleri mutlaka istatistiksel olarak anlamlı örneklem büyüklüğüne bağlı değildir (Baby, 2013, Rehman ve Ali; 2022). AHP analizinin önemli bir avantajı, sağlam ve istatistiksel olarak sağlam sonuçlar sunmak için çok büyük bir örnek boyutu gerektirmemesidir. AHP, araştırma konusuna aşina olan bireylerin yanıtlarına dayandığı için küçük bir grup bireyden gelen yanıtlar tüm popülasyonu temsil etmeye yeterlidir ve AHP'nin birçok gerçek problemdeki geniş uygulaması aynı zamanda küçük bir örneklem boyutuyla uyumluluğuna da bağlanabilmektedir ve katılımcı sayısı birkaç uzmandan, görüşülen yüzlerce kişiye kadar değişebilmektedir (Krishnan, Hamid, Lin, Tanakinjal, ve Rathakrishnan 2022, Numata, Sugiyama ve Mogi 2020).

b) İkili karşılaştırmalar matrisi ile karar hiyerarşilerinin oluşturulması: Belirlenen kriterler ve alt kriterler AHP yöntemi ile analiz edilerek öncelikli stratejik insan kaynakları yönetim uygulamaları ve sıraları tespit edilmektedir.

Araştırma Verilerinin Ağırlıklandırılması

Çalışmada kullanılan üç seviyeli Analitik Hiyerarşi Modelindeki Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), karar vericinin birden fazla çelişen ve subjektif kriter (örneğin yer veya yatırım seçimi, proje sıralaması vb.) içeren karmaşık bir problemle karşı karşıya kalmasına yardımcı olan çok kriterli karar verme yöntemidir (Ishizaka ve Labib, 2011). AHP, ikili karşılaştırmalara yönelik bir öz değer yaklaşımıdır. AHP aynı zamanda hem niceliksel hem de niteliksel performansların ölçümü için sayısal ölçeği kalibre etmeye yönelik bir metodoloji sağlamaktadır. Oluşturulan ölçek, en düşük değer için 1/9'dan, eşit değer için 1'e ve 9'a kadar değişmektedir (Vaidya ve Kumar, 2006). Saaty'nin 1-9 skalası ile yapılan anket çalışmaları istatistiksel bir yöntem değildir, çıkarımsal istatistik konusu değildir. Yöneylem altında karar verme konusuna girmektedir ve amaç genelleme yapmak değil, konu hakkında bir içgörü oluşturmaktır (Numato vd. 2020, Patharia vd., 2021).

Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), Thomas L. Saaty tarafından 1970'li yıllarda çok kriterli karar verme problemlerinin çözümü için geliştirilen güçlü bir tekniktir. Karar

alternatiflerinin değerlendirilmesinde, kriter ve alt kriterlerin hangi önem derecesinde olduklarının tespit edilmesi için uzmanların görüşlerinden yararlanmaktadır (Yıldırım ve Önder, 2015).

AHP karar alternatiflerinin tercih sırasının belirlenmesinde kullandığı gibi karar alternatiflerinin olmadığı sadece kriter önceliklerinin belirlenmesinin önem arz ettiği problemlerin çözümünde kullanılan popüler bir tekniktir. AHP, uzman yargılarında tutarsızlık bulunursa bu tutarsızlığı tespit edebilmektedir. Ayrıca grup kararı vermede başarı ile uygulanabilmektedir. AHP ile uzmanlar subjektif yargılarını objektif ölçümlere dönüştürebilmektedir (Sipahi ve Timor, 2010).

AHP mühendislik, teknoloji, imalat, üretim, sosyal bilimler vb. alanlardaki karar problemlerinin çözümünde sıklıkla kullanılmaktadır (Khan ve Ali, 2020). Daha spesifik olarak AHP yönteminden “tahmin ve seçim, kaynak tahsis etme, yatırım politikaları üretme, insan kaynakları, bankacılık, uluslararası siyaset ve politika belirleme, uluslararası ticaret” gibi konularda yararlanılmaktadır. Sağlık sektöründe farklı birçok alanda da kullanılan bu yöntem sağlıkta insan kaynakları yönetiminde veri giriş personeli işe alım sürecinde, yoğun bakım hemşirelerinin iş tatminine etki eden faktörlerin önem derecelerinin belirlenmesi gibi alanlarda kullanılmaktadır (Pehlivan ve Önder, 2020:834; Güdük ve Önder, 2018; Önder ve Önder, 2013).

AHP karmaşık yapıdaki çok sayıda kriteri ikili karşılaştırmalar yaparak karmaşıklığı azaltma olanağı sağlayan bir yöntemdir. “Kriterlerin tüm ikili kombinasyonları uzmanlar tarafından görece önem derecelerine göre karşılaştırmaya tabi tutulmakta ve bu karşılaştırmalarda Saaty (1980) tarafından geliştirilen 1-9 ölçeği kullanılmaktadır. İki alternatif arasında 1 eşit değer olarak kabul edilir. En büyük değer 9, en küçük değer ise 1/9 dur.” (Pehlivan ve Önder, 2020:835). Çalışmada AHP yöntemi kullanılarak karşılaştırmada kullanılan kriterlerin ağırlıkları Microsoft Excel programında belirlenmiştir. Tablo 2’de bu çalışmada karşılaştırmada kullanılan önem derecelerinin tanım ve açıklamaları yer almaktadır.

Tablo 2. Karşılaştırmalarda Kullanılan Önem Dereceleri

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit Önemde	İki faktör eşit derecede önemlidir.
3	Orta Düzeyde Önemli	Bir faktör diğerine göre biraz daha önemlidir.
5	Güçlü Düzeyde Önemli	Bir faktör diğerine göre güçlü bir şekilde daha önemlidir.
7	Çok Güçlü Düzeyde Önemli	Bir faktör diğerine göre oldukça güçlü bir şekilde daha önemlidir.
9	Aşırı Güçlü Düzeyde Önemli	Bir faktör diğerine göre en yüksek düzeyde daha önemlidir.
2,4,6,8		Ara değerler

Kaynak: Pehlivan ve Önder, 2020:835

Bulgular

Çalışmanın örneklemini oluşturan 3 insan kaynakları yöneticisinin sosyodemografik özellikleri incelenmiştir. Katılımcıların tümü erkek, 27-33 yaş aralığında olup, yaş ortalamaları 30,6 (27, 32, 33)'dir ve tüm katılımcılar lisans mezunudur. 1 katılımcı insan kaynakları sorumlusu, diğer iki katılımcı ise insan kaynakları müdür yardımcısıdır. Bölümde çalışma yılları ortalama 7 (3,8 ve 10 yıl), kurumda çalışma yılları ortalama 6,3 (3,8 ve 8)'dir. Meslekte çalışma yılları ise 7,3 (4,10 ve 8)'dir. Bu bölümde çalışmanın ana ve alt kriterlerine ait bulguları ile genel ağırlıklandırmaya ait bulgularına yer verilmektedir.

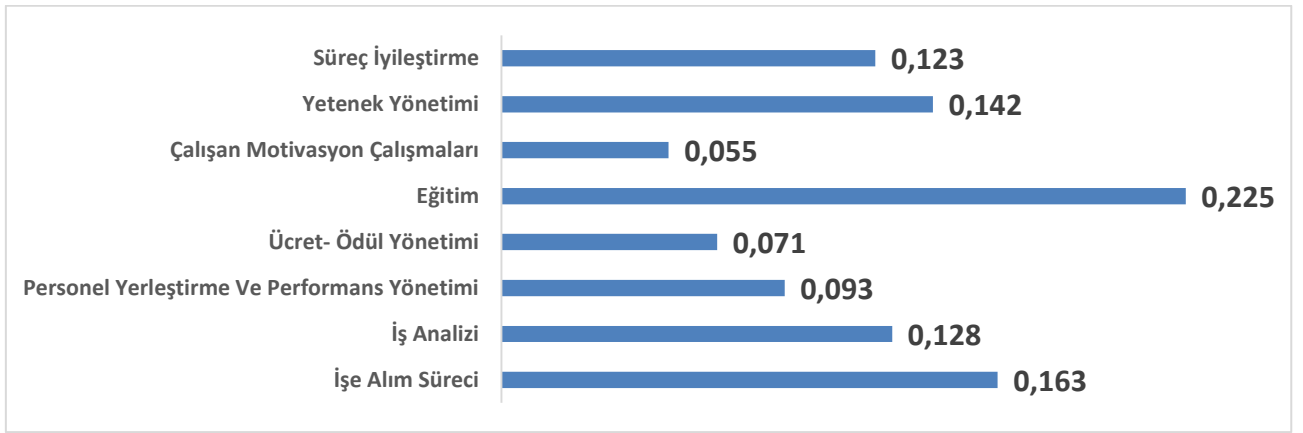
Ana ve Alt Kriterlere Ait Bulgular

Bu çalışmada bir vakıf üniversitesi sağlık grubunda yapay zekâ tarafından desteklenen insan kaynakları stratejik yönetim uygulamalarının belirlenerek, yapay zekâ uygulamalarının stratejik önem derecelerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi kullanılarak tespit edilmiştir (Grafik 1), (Tablo 3). Analiz sonucuna göre bir vakıf üniversitesi sağlık grubunda yapay zekâ tarafından desteklenen insan kaynakları stratejik yönetim uygulamalarındaki en önemli ana kriter “Eğitim” (0,225) olarak belirlenmiştir. Ana kriterlerin diğerleri ağırlık sırasıyla “İşe Alım Süreci” (0,163), “Yetenek Yönetimi” (0,142), “İş Analizi” (0,128), Süreç İyileştirme” (0,123), “Personel Yerleştirme ve Performans Yönetimi” (0,093), “Ücret-Ödül Yönetimi” (0,071), “Çalışan Motivasyon Çalışmaları” (0,055) olarak bulunmuştur. Analiz sonuçlarına göre bir vakıf üniversitesi sağlık grubunda yapay zekâ tarafından desteklenen insan kaynakları stratejik yönetim uygulamalarında en önemli tespit edilen uygulamanın “Eğitim” olduğu görülmektedir. Bu ana kriterde herhangi bir zamanda ve yerde yapılan sanal eğitimlerin (0,6960) eğitim ana kriterini en iyi ortaya çıkaran etken olduğu görülmektedir. Ardından ise sanal ortamda akran öğrenmesinin (0,3040) eğitim ana kriteri için ikinci etken olduğu tespit

Hastanelerde Stratejik İnsan Kaynakları Yönetim Süreçlerinde Yapay Zekâ Uygulamaları

edilmiştir. Diğer ana kriterlerde en önemli olarak görülen etkenler ise şöyledir: İşe Alım Süreci'nde video temelli mülakat (0,2018), Yetenek Yönetimi'nde yapay zeka yardımıyla yetenek eksikliği tanımlama (0,7340), İş Analizinde personele ilişkin veri derleme (0,5280), Süreç İyileştirme 'de trend analizi ve çevre analizi (0,3177), Personel Yerleştirme ve Performans Yönetimi'nde işletme içi işe uygun personel seçimi (0,2359), Ücret-Ödül Yönetimi'nde Ücretlerin belirlenmesi (0,7452) ve Çalışan Motivasyon Çalışmalarında çalışan mutluluğu uygulamaları (0,7565) bu ana kriterleri en iyi ortaya çıkaran etkenler olarak tespit edilmiştir.

Grafik 1. Ana Kriterlere Ait Lokal Ağırlıklar

Tablo 3. Ana Kriterlere Ait Değerler

Ana Kriter	Lokal Ağırlıklar	λ max, CI ve RI	CR
İşe Alım Süreci	0,163	λ max= 8,18 CI=0,025 RI=1,41	0,017
İş Analizi	0,128		
Personel Yerleştirme Ve Performans Yönetimi	0,093		
Ücret- Ödül Yönetimi	0,071		
Eğitim	0,225		
Çalışan Motivasyon Çalışmaları	0,055		
Yetenek Yönetimi	0,142		
Süreç İyileştirme	0,123		

CR = 0,037 değerinin 0,1 den küçük olması analizin oldukça tutarlı olduğunu göstermektedir.

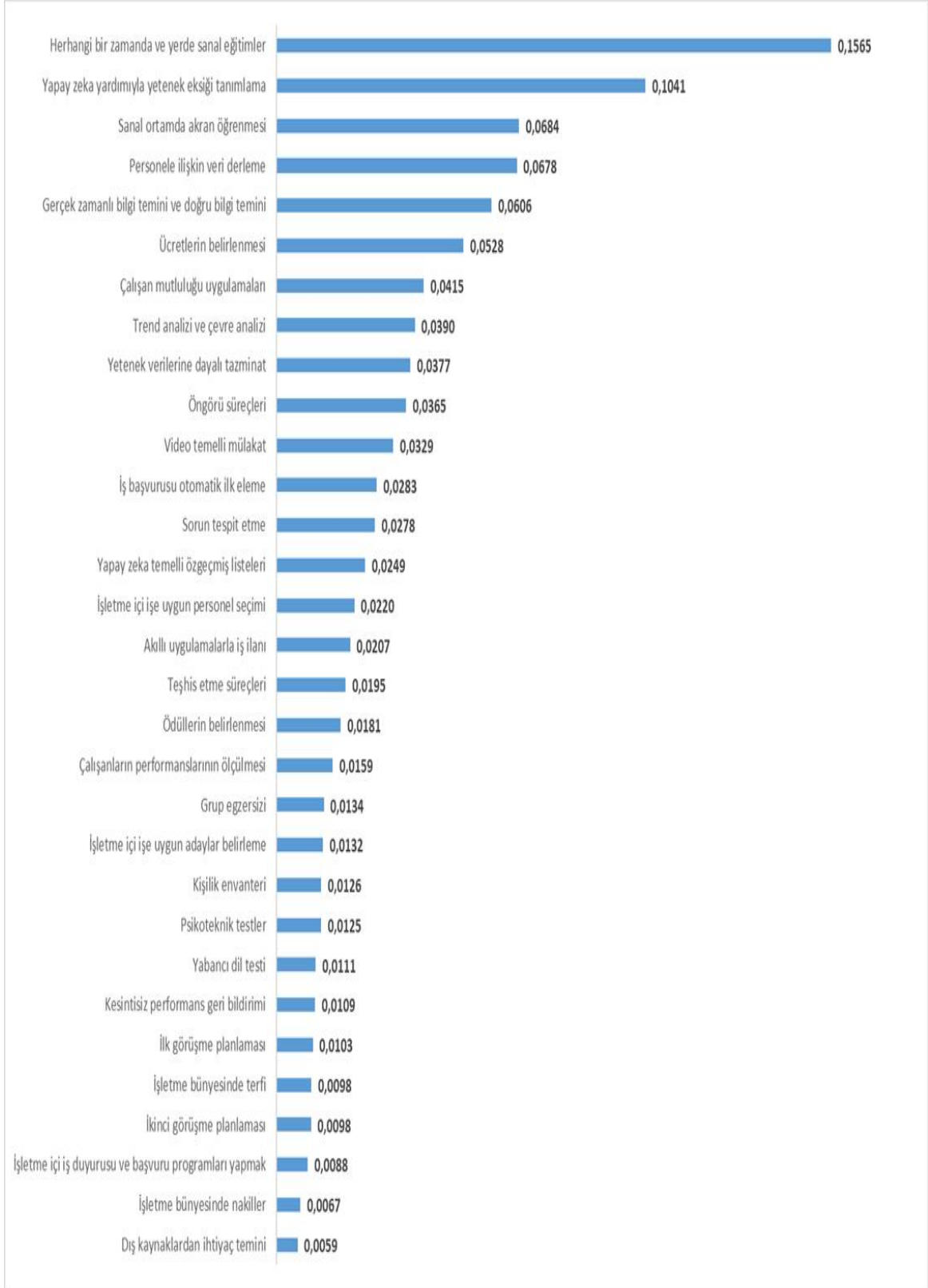
Genel Ağırlıklandırmaya Ait Bulgular

Ana kriterlerin ağırlık değerleri ile ait oldukları alt kriterlerin ağırlık değerleri çarpılarak global kriter ağırlıkları bulunmuştur. Örneğin “İşe Alım Süreci” ana kriterinin ağırlığı 0,1631 (%16,31) değerindedir. “İşe Alım Süreci” ana kriterine bağlı “İş Başvurusu Otomatik İlk Eleme” alt kriterine ait lokal ağırlık ise 0,1736 (%17,36) değerindedir. Bu iki değer çarpılarak

elde edilen değer 0,0283 (%2,83) “İş Başvurusu Otomatik İlk Eleme” alt kriterine ait global ağırlık değeridir. Söz konusu alt kriterlerin global ağırlıklarına göre büyükten küçüğe doğru sıralanması aşağıdaki gibidir (Grafik 6.) Bu alt kriterlerden ilk beşte yer alan maddeler ise sırasıyla “Herhangi bir zamanda ve yerde sanal eğitimler, Yapay zekâ yardımıyla yetenek eksikliği tanımlama, Sanal ortamda akran öğrenmesi, Personelle ilişkin veri derleme, Gerçek zamanlı bilgi temini ve doğru bilgi temini” olduğu görülmektedir.

Hastanelerde Stratejik İnsan Kaynakları Yönetim Süreçlerinde Yapay Zekâ Uygulamaları

Grafik 2: Sonuç Grafiği

Tartışma ve Sonuç

Rekabetin yoğun olduğu ve her geçen gün arttığı günümüzde; nitelikli insan gücünün değer kazandığı kurumlardan biri hastanelerdir. Matriks yapı ve multidisipliner olma özelliklerinden ötürü birbirinden farklı idari ve klinik bölümlerin koordinasyon içerisinde yönetilme gerekliliği, hastanelerde insan kaynakları süreçlerinde stratejik yönetim uygulamalarını zorunlu kılmaktadır. Stratejik insan kaynakları yönetiminin en belirgin özelliği, insan kaynakları stratejisi ve uygulamalarıyla, işletmenin benimsediği genel strateji arasındaki bağlantının kurulmasıdır. Kaliteyi arttırmaya, yenilikçi olmaya ve maliyetleri azaltmaya yönelik rekabet stratejilerinin gerçekleşmesi için İK yönetimine dair en iyi uygulamaların belirlenmesi rekabet avantajı açısından oldukça önemlidir (Çalışkan, 2019). Yapay zekâ, günümüzde hastanelerde sağlık hizmetleri sunumunun yanı sıra insan kaynakları bölümü gibi stratejik yönetimin önemli olduğu yönetsel süreçlerde de kullanılmaktadır. Hastanelerde, teknolojinin gelişmesiyle birlikte rekabetin hızlı bir şekilde arttığı dünyada insan kaynakları yöneticileri; personel ve iş süreci ile ilgili doğru verilerin toplanması, personel eğitimi ve işe alımı, oryantasyon süreci, performans değerlemesi vb. zor işlevleri kolaylaştırmak için yapay zekâ teknolojilerini kullanmaktadır. Bu çalışmada hastanelerde insan kaynakları yönetiminde yapay zekâ uygulamalarının stratejik önem dereceleri belirlenmiş, en önemli ana kriterler ve alt kriterler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre yapay zekâ, üçüncü basamak olan vakıf üniversitesi hastanelerinde insan kaynakları stratejik yönetim uygulamalarında önemli bir rol oynamaktadır, en önemli uygulama “eğitim” dir ve bunun sanal eğitimlerle desteklenmesi önerilebilmektedir. Diğer önemli uygulamalar sırasıyla “işe alım süreci, yetenek yönetimi, iş analizi, süreç iyileştirme, personel yerleştirme ve performans yönetimi, ücret-ödül yönetimi ve çalışan motivasyon çalışmaları” dır. Yapay zekânın, özellikle eğitim ve işe alım süreçlerini kolaylaştırmada etkili bir araç olarak kullanılabileceği düşünülmektedir. Sanal ortamda akran öğrenmesi, video temelli mülakatlar, yapay zekâ yardımıyla yetenek eksikliği tanımlama, veri derleme, trend analizi, işe uygun personel seçimi, ücret belirleme ve çalışan mutluluğu gibi faktörler, insan kaynakları fonksiyonlarında yapay zekâ kullanımını destekleyen etkenlerdir. Yapay zekâ ve insan kaynakları ile ilgili bugüne kadar yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde, yapa zekânın insan kaynakları süreçlerindeki uygulamalarının araştırıldığı çalışmaların çok sayıda olmadığı, bu çalışmalarda AHP yönteminin uygulanma durumunun sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın özgün değer taşıdığı düşünülmektedir. AHP yöntemi, literatürde sağlık yönetimi ve politika karar vericilerinin hem kamu hem de özel sektörde yeni

hastane yatırımları için en avantajlı lokasyonu seçmelerine yardımcı olmak amacıyla önerilmektedir. Türkiye dışındaki ülkelerde AHP veya genişletilmiş formların kullanılarak hastane yer seçimine ilişkin çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Ancak Türkiye’de sağlık hizmetlerinde ve sağlık kuruluşlarında AHP yöntemini veya genişletilmiş formların kullanıldığı araştırma sayısının az olduğu söylenebilir. Mevcut literatür incelendiğinde Türkiye’de hastane yer seçimi konusunda AHP’nin kullanıldığı az sayıda çalışmanın yapıldığı söylenebilir (Şahin, Ocak ve Top, 2019). Yapay zekâ ve insan kaynakları ile ilgili çalışmalar incelendiğinde araştırmalardan elde edilen bulguların bu araştırma bulgularını destekler nitelikte olduğu görülmektedir (Tiftik, 2021).

Bal vd. (2019) İK süreçlerinde ve özellikle işe alım aşamasında yapay zekâ yöntemlerinin nasıl kullanıldığını incelemiş, insan ve bilgisayar teknolojilerinin etkileşiminin önemli unsurlarından biri olan yapay zekânın, video mülakatlar, sohbet uygulamaları, artırılmış gerçeklik ve sosyal medya araçları yoluyla insan kaynakları alanına katkı yapmaya başladığı sonucuna varmışlardır. Gür vd. (2019) yaptıkları çalışmada yapay zekânın’ işe alım, tarama ve görüşme süreci, eğitim ve yetenek yönetimi gibi İK işlevlerini nasıl desteklediğini ele almışlardır. Çalışma sonucunda yapay zekânın işe alma, seçme, performans değerlendirme, çalışanlarla ilgili veri toplama konularında entegre bir rol oynadığı, insan kaynakları bölümünde birçok şirket tarafından kullanıldığı sonucuna varmışlardır. Yapay zekâ tabanlı İK uygulamalarının, çalışan verimliliğini artırma ve İK uzmanlarının çalışan performansını artıran bilgili danışmanları olmalarına yardımcı olma konularında güçlü bir potansiyel taşıdığını ifade etmişlerdir. Şekeroğlu ve Özer (2019) teknolojinin özellikle YZ’nin İK’ya olan etkisini ulusal ve uluslararası literatürü tarayarak açıklamaya çalışmış, yapay zekânın insan kaynaklarına dahil olması ile işletmenin doğru adayı bulmasına yardımcı olabilecek önemli bir teknoloji olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca insan ön yargılarından arındırılmış bir sistemin kullanılmasının hem işletme hem de çalışan açısından önemli yararlar sağlayacağı sonucuna varmışlardır.

Yapay zekâ uygulamaları, hastanelerde stratejik insan kaynakları yönetim süreçlerinde daha verimli çalışmayı sağlayabilmekte, insan hatalarını azaltabilmekte ve daha objektif kararlar verilmesine yardımcı olabilmektedir. Böylece, hastane çalışanları daha iyi bir şekilde yönetilecek ve iş gücü planlaması daha etkili bir şekilde yapılacaktır. Yöneticilerin sahip oldukları önyargı, kayırmacılık, gözden kaçırma, takdir etmeme veya objektif olmama gibi özellikleri, çalışanların yanlış değerlendirilmesine neden olmaktadır. Yapay zekânın bu sayılan insani özelliklere sahip olmaması, çalışanlarla ilgili tarafsız değerlendirmelerin yapılmasını sağlayacaktır. Yapay zekânın hızı sayesinde insan kaynakları yöneticileri işe uygun aday

bulmak için daha az zaman harcayacak ve stratejik planlamaya daha fazla zaman ayırabilecektir. Yapay zekâ, İK faaliyetlerinin daha düşük maliyetle, daha kısa sürede ve güvenli bir şekilde yerine getirilmesini sağlayacaktır. Tüm bu faktörler de hastanelerdeki stratejik insan kaynakları süreçlerine önemli katkılar sağlayacaktır. Bu çalışmanın çıktılarının bu süreçte hastane yöneticilerine karar destek sistemi olarak yol göstermesi ve alana katkı sağlaması hedeflenmektedir. Yapay zekanın olumlu yönleri ile birlikte oluşabilecek olumsuz yönlerinin de unutulmaması gerektiği bilinmektedir. Yaşanabilecek olumsuzluklar içinse gerekli önlemlerin alınması ve insan faktörünün daha ağır bastığı alanlarda dengenin kurulmasına dikkat edilmelidir. Ancak literatürde yer alan diğer çalışmalarla birlikte bu çalışma ile yapay zekanın tüm sektörlerde olduğu gibi hastanelerdeki stratejik insan kaynakları yönetim sürecinde de kullanımının artacağı, kullanımının bu bölüme kolaylık sağlayacağı ve bölümün süreçlerini iyileştireceğini söylemek mümkündür (Çiftçioğlu, 2019; Gökçe Parsehyan, 2020; Kambur, 2022).

Bu çalışmada yapay zekâ tabanlı insan kaynakları uygulamalarında diğer hastanelerle bir karşılaştırma yapılmamıştır. Bu durumun çalışmanın kısıtlılıkları arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Sonraki çalışmalarda konuyla ilgili Türkiye'nin önde gelen kamu ve özel hastaneleriyle karşılaştırmalar yapılarak ve örneklem genişletilerek çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulandığı çalışmaların yapılabileceği düşünülmektedir.

Yazar Katkıları: Giriş, Literatür incelemesi, Tartışma ve Sonuç (Tuba Düzcü, Vildan Bayram), Model önerisi (Emrah Önder, Tuba Düzcü, Vildan Bayram), Metodoloji (Emrah Önder, Tuba Düzcü), Uygulama (Tuba Düzcü)

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akalin, B. ve Veranyurt, U. (2021). Sağlık hizmetleri ve yönetiminde yapay zekâ. *Acta Infologica*, 5 (1), 231-240. <https://doi.org/10.26650/acin.850857>
- Aycan, Z. (2001). Human resource management in Turkey- Current issues and future challenges. *International Journal of Manpower*, (22), 252-260. <https://doi.org/10.1108/01437720110398347>
- Baby, S. (2013). AHP modeling for multicriteria decision-making and to optimise strategies for protecting coastal landscape resources. *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 4 (2), 218-227.

- Bal, M., Bal, Y. ve Bozkurt, S. (2019). İnsan kaynakları yönetiminde etkin bir işe alım süreci için yapay zekâ yöntemlerinin kullanım. 3. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildiri, Muğla.
- Baran, M., Karabulut, E., Semercioz, F., ve Pekdemir, I. (2002). The new HR practices in changing organizations: An empirical study in Turkey. *Journal of European Industrial Training*, (26), 81-87. <https://doi.org/10.1108/03090590210421950>
- Bayarçelik, E. B. (2020). Dijital dönüşümün insan kaynakları yönetimi üzerine etkileri. *Dijital Dönüşüm ve Süreçler*, 59, 76.
- Bayram, V. (2023). *Dijital personel seçme ve yerleştirme*. Öztırak, M. (Ed.), İnsan Kaynakları kitabı içinde (s. 81-96). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Benligiray, S. (2013). *İş değerlemesi ve ücret yönetimi*. Geylan, R. ve Tonus, H. Z. (Ed.), İnsan Kaynakları Yönetimi kitabı içinde, (s. 156-182), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Bingöl, D. (2003). *İnsan kaynakları yönetimi*. (5. Baskı), Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Bozbuğa, N. ve Yakıncı, C. (2022). *Teletıp & Klinik yapay zekâ*. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi.
- Bratton, J. (2007). *Strategic human resource management*, Bratton, J. ve Gold, J. (Der.), Human Resource Management kitabı içinde, (s. 37-71). London: Palgrave Macmillan, London.
- Brinkmeyer D. ve Müller R. (1994). Entscheidungsunterstützung mit dem AHP. *Zeitschrift für Agrarinformatik*, 5, 82-92. https://www.uni-kiel.de/Agraroeconomie/Abteilungen/II/PDFs/AHP_Brinkmeyer_Mueller.pdf. Erişim tarihi:13.10.2023.
- Cooper, D. J. (2003). *Leadership for follower commitment*. Burlington.
- Çiftçioğlu, B. A., Mutlu, M. ve Katırcıoğlu, S. (2019). Endüstri 4.0 ve insan kaynakları yönetiminin ilişkisi. *Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 31-53.
- Demirtaş, Ö. (2013). Stratejik insan kaynakları yönetimi ve örgütsel inovasyon. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 35 (2), 261-290. <https://doi.org/10.14780/iibdergi.201324467>
- Dinçer, Ö. (2004). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*, 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

- Doğan, A. ve Önder, E. (2014). İnsan kaynakları temin seçiminde çok kriterli karar verme tekniklerinin kullanılması ve bir uygulama. *Journal of Yasar University*, 9 (34), 5796- 5819. <https://doi.org/10.19168/jyu.90784>
- Dolan, JG. (2008). Shared decision-making- Transferring research into practice: the analytic hierarchy process (AHP). *Patient Educ Couns*, 73, 418–25. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2008.07.032>
- Dural, E. Z. (2011). İnsan kaynakları yönetiminde işe alma yöntemleri: Japonya’da işe alma yöntemleri ile Türkiye’de işe alma yöntemlerinin karşılaştırılması. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Erdağ, B.Ş. (2016). *Eğitimin dijitalleştirilmesi*, dijital İK, Kariyer.Net, e-Book.
- Erdem, B. ve Gezen, T. (2014). Turizm işletmelerine yönelik iş ilanlarının içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10 (21), 19-42. <https://doi.org/10.11122/ijmeb.2014.10.21.425>
- Ereş, F. (2004). Eğitim yönetiminde stratejik planlama. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 21-29.
- Gökçe Parsehyan, B. (2020). İnsan kaynakları yönetiminde dijital dönüşüm: İK 4.0. *Turkish Studies- Applied Sciences*, 15 (2), 211-224. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41930>
- Grant, R. M. (2001). *Contemporary strategy analysis*, 4th edition, Massachusetts: Blackwell Publishers Inc.
- Güdük, Ö. ve Önder, E. (2018). Sağlık hizmetlerinde veri giriş personeli işe alım sürecinde analitik hiyerarşi prosesi tekniğinin kullanılması. *Sosyal Güvenç Dergisi*, 13, (1), 31-56. <https://doi.org/10.21441/sguz.2018.63>
- Gür, Y. E., Ayden, C. ve Yücel, A. (2019). Yapay zekâ alanındaki gelişmelerin insan kaynakları yönetimine etkisi. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (2), 137-158.
- Gürel, A. (2006). İşletmelerde personel seçme ve yerleştirmede yetkinlik yönetimi: Bir araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale.
- Güzel, Ş., Akman Dömbekci, H. ve Eren, F. (2022). Yapay zekânın sağlık alanında kullanımı: Nitel bir araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9 (4), 509-519. <https://doi.org/10.34087/cbusbed.1140122>

- Haenlein, M. ve Kaplan, A. (2019). A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence. *California Management Review*, 61 (4), 5-14.
- Hammarberg, K., Kirkman, M. ve de Lacey, S. (2016). Qualitative research methods: when to use them and how to judge them. *Human Reproduction*, 31 (3), 498-501. <https://doi.org/10.1093/humrep/dev334>
- Ishizaka, A. ve Labib, A. (2011). Review of the main developments in the analytic hierarchy process. *Expert Systems with Applications*, 38 (11), 14336-14345. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2011.04.143>
- Jain, D. S. (2018). Human resource management and artificial intelligence. *International Journal of Management and Social Sciences Research*, 7 (3), 56-59.
- Kambur, E. (2022). Yapay zekâ çağında insan kaynakları yönetimi konusunda yazılmış Türkçe makaleler üzerine bir araştırma, *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 409-421. <https://doi.org/10.30794/pausbed.872606>
- Kaufman, B. E. (2015). Evolution of strategic HRM as seen through two founding books: A 30th anniversary perspective on development of the field. *Human Resource Management*, 54 (3), 389-407. <https://doi.org/10.1002/hrm.21720>
- Keçecioglu, T. ve Ayyıldız Ünlü, N.A. (2009). İnsan kaynakları yönetiminden stratejik insan kaynakları yönetimine dönüşüm. *Ege Akademik Bakış*, 9 (4), 1171-1192.
- Koçak, O. ve Yüksel, S. (2011). *Personel seçiminde kullanılan yöntemler üzerine bir araştırma: Yalova örneği. Kamu-İş*, 12 (1), 73-100.
- Kon, B. (2003). Yeterlilik Bazlı İnsan Kaynakları Yönetim Sisteminin Şirket Hedeflerine Olan Etkileri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Krishnan, A. R., Hamid, R., Lin, R. Y. S., Tanakinjal, G. H. ve Rathakrishnan, B. (2022). Making informed decisions to improve restaurant image using a hybrid MADM approach: A case of fast-food restaurants in an Island of East Malaysia. *Information*, 13, 219. <https://doi.org/10.3390/info13050219>
- Liboni, L. B., Cezarino, L. O., Jabbour, C. J. C., Oliveira, B. G. ve Stefanelli, N. O. (2019). Smart industry and the pathways to HRM 4.0: Implications for SCM. *Supply Chain Management: An International Journal*, 24 (1), 124-146. <https://doi.org/10.1108/SCM-03-2018-0150>
- Merlin, R. ve Jayam, R. (2018). Artificial intelligence in human resource management. *International Journal of Pure and Applied Mathematics*, 119 (17), 1891-1895.

- Numata M, Sugiyama M. ve Mogi G. (2020). Barrier analysis for the deployment of renewable-based mini-grids in myanmar using the analytic hierarchy process (AHP). *Energies*, 13(6), 1400. <https://doi.org/10.3390/en13061400>
- Oruçoğlu, O. (2022). Endüstri 4.0'in insan kaynakları yönetimi fonksiyonlarından işe alıma etkileri. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 57-84.
- Öğüt, A., Akgemci, T. ve Demirsel, M. T. (2004). Stratejik insan kaynakları yönetimi bağlamında örgütlerde işgören motivasyonu süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 277-290.
- Önder, G. ve Önder, E. (2013). Yoğun bakım hemşirelerinin iş tatminine etki eden faktörlerin önem derecelerinin analitik hiyerarşi prosesi yöntemi ile belirlenmesi. *KSÜ İİBF Dergisi*, 3 (2), 195-216.
- Özata, M. ve Topçu, T. (2018). Sağlık personelinde motivasyon ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin araştırılması: Bandırma Devlet Hastanesi örneği. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 1-9.
- Özgen, H., Öztürk, A. ve Yalçın, A. (2002). *İnsan kaynakları yönetimi*, Ankara: Nobel Kitabevi.
- Özutku, H. ve Çetinkaya, M. (2012). Stratejik insan kaynakları yönetimi ve firma performansı arasındaki ilişkide içsel ve dışsal uyumun moderatör etkisi: Türk otomotiv sektöründe bir alan araştırması. *Ege Akademik Bakış*, 12 (3), 351-367.
- Parsehyan, B. G. (2020). İnsan kaynakları yönetiminde dijital dönüşüm: İK 4.0. *Turkish Studies*, 15(2), 211-224.
- Patharia, I., Pandey, A.ve Gupta, S. (2021). Prioritizing the influencing factors of utaut-2 model toward mobile network service providers. *Competition and Regulation in Network Industries*, 22(3-4), 212-232. <https://doi.org/10.1177/17835917211055377>
- Pauer, F., Schmidt, K., Babac, A., Damm, K., Frank, M.ve J. Schulenburg., M. (2016). Comparison of different approaches applied in analytic hierarchy process – an example of information needs of patients with rare diseases. *BMC Med Inform Decis Mak* 16, 117. <https://doi.org/10.1186/s12911-016-0346-8>
- Pehlivan, R. ve Önder, E. (2020). Öğretmen mesleki yeterlilik değerlendirmesinde analitik hiyerarşi prosesi kullanımı. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11 (3), 831-845.
- Pynes, J. E. (2009). *Human resources management for public and nonprofit organizations: A strategic approach*, San Francisco: Jossey- Bass.

- Rajalakshmi, M. ve Gomathi, S. (2016). A review on E-HRM: Electronic human resource management. *Indian Journal of Research*, 5 (8), 364-379.
- Rehman, O.U.ve Ali, Y. (2022). Enhancing healthcare supply chain resilience: decision-making in a fuzzy environment. *The International Journal of Logistics Management*, 33 (2), 520-546. <https://doi.org/10.1108/IJLM-01-2021-0004>
- Saaty, T. L. (1980) *The analytic hierarchy process*. New York, McGraw-Hill.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tokol, T. (2005). *İşletme*. Furkan Ofset, Bursa.
- Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan kaynakları yönetimi*, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Sağlık İstatistikleri Yıllığı (2021). Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2023, Ankara.
- Sarıdakıs, G., Lai, Y. ve Cooper, C. L. (2017). Exploring the relationship between HRM and firm performance: A meta-analysis of longitudinal studies. *Human Resource Management Review*, 27 (1), 87-96. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2016.09.005>
- Şahin, T., Ocak, S. ve Top, M. (2019). Analytic hierarchy process for hospital site selection. *Health Policy and Technology*, 8 (1), 42-50. <https://doi.org/10.1016/j.hlpt.2019.02.005>
- Şendoğdu, A. A. (2020). Endüstri 4.0 devriminde robotik kaynaklar yönetimi bağlamında insan kaynakları yönetiminde yeni açılımların kaçınılmazlığı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 141-161. <https://doi.org/10.16951/atauniiibd.631617>
- Silah, M. (2005). İşletmelerde personel seçme ve işe yerleştirmede psikoteknik bir uygulama örneği: Giyim sanayi konfeksiyon atölyelerinde çalışacakların seçiminde from lege testi uygulaması. *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6 (1), 177-192.
- Sivathanu, B. ve Pillai, R. (2018). Smart HR 4.0–how industry 4.0 is disrupting HR. *Human Resource Management International Digest*, 26 (4), 7-11. <https://doi.org/10.1108/HRMID-04-2018-0059>
- Solmaz, B. (2018). Liderlik ile insan kaynakları yönetimi ilişkisi üzerine nitel bir araştırma. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 28 (2), 21-45.
- Şekeroğlu, S. ve Özer, K. (2019). İnsan kaynakları yönetiminde teknoloji ve yapay zekanın etkisi. 23. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi'nde sunulan bildiri, Kiev, Ukrayna.

- Tambe, P., Cappelli, P. ve Yakubovich, V. (2019). Artificial intelligence in human resources management: Challenges and a path forward. *California Management Review*, 61 (4), 15-42. <https://doi.org/10.1177/0008125619867910>
- Telman, N. ve Türetgen İ.Ö. (2004). *Eleman seçimi*. Epsilon Yayıncılık, İstanbul.
- Tiftik, C. (2021). İnsan kaynakları yönetiminde yapay zekâ uygulamaları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 374-390. <https://doi.org/10.21733/ibad.833256>
- Toprak, M., Özel, D. ve Çalışkan, S. (2022). Yapay zekâ kullanımı ve insan kaynakları yönetimi. *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 2 (2), 76-103.
- Uysal, E. (2019). Personel seçme yöntemlerinin etkinlik algısı ve kullanım sıklığının değerlendirilmesi: Denizli örneği. (Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale.
- Vaidya, O. S. ve Kumar, S. (2006). Analytic hierarchy process: An overview of applications. *European Journal of Operational Research*, 169 (1), 1-29. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2004.04.028>
- Yavuz, E. ve Altınay, M. (2015). Stratejik insan kaynakları yönetiminin örgütlerde çalışanların tükenmişliğine etkisi: Kamu çalışanları üzerinde bir uygulama. "İş, Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17 (4), 21-42.
- Yawalkar, M. V. V. (2019). A study of artificial intelligence and its role in human resource management. *International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR)*, 6 (1), 20-24.
- Yıldırım, B. ve Önder, E. (2015). *İşletmeciler, mühendisler ve yöneticiler için operasyonel, yönetsel ve stratejik problemlerim çözümünde çok kriterli karar verme yöntemleri*. İstanbul: Dora.

**Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 2018- 2022 Yılları Arası
Yayınlanmış Makalelerin Bibliyometrik Açından İncelenmesi**

*Bibliometric Analysis of Articles Published in Motif Academy Folklore Journal
Between 2018 and 2022*

DOI: 10.38155/ksbd.1395256

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
23.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
06.03.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

Doç. Dr. Hüseyin Kürşat TÜRKAN
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
khturkan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6743-9056

Tuba ATEŞ
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
tubaates893@gmail.com

ORCID: 0009-0007-4569-771X

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Bibliyometrik analiz, eski bir yöntem olmasına rağmen sosyal bilimler için kullanımı oldukça yenidir. Genel anlamıyla bibliyometrik analiz, yayınlanmış olan herhangi bir çalışmanın (makale, tez, süreli yayımlar, vb.) araştırma yapılan dönem içerisindeki yönelimin belirlenmesi ve tespit edilmesi amacıyla yapılır.

Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi 2008 yılında dergicilik faaliyetine başlamıştır. 2008'den 2017'ye kadar yılda iki sayısı çıkarılan derginin 2018'den itibaren yılda dört sayı olarak çıkarıldığı görülmüştür. Söz konusu dergi, genel perspektifte sosyal bilimler, özelde ise daha çok halk bilimi çalışmalarının yapıldığı bir konuma sahiptir. Halk bilim ile ilgili bibliyometrik analiz yöntemi yapılacak olan bu çalışmada, Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi'nin 2018 ve 2022 yılları arasında yayınlanan makalelerinden yararlanılacaktır. Bahsi geçen yıllarda yayınlanan makaleler, bibliyometrik analiz yöntemine tabii tutularak incelenecektir. Elde edilen verilerden hareketle oluşturulan tablolarla ilgili tespit ve tahlillerde bulunulacaktır. Araştırmada; 20 sayıda toplam 442 makale yayınlanmıştır. Verilere göre en çok makale 2020 yılında (104 makale) olduğu ve en uzun makalenin 35 sayfa olduğu, yayınlanan makalelerin birçoğunun araştırma makalesi olduğu, makalelerde kullanılan yazım dilinin daha çok Türkçe olduğu, bu makalelerde ise en çok yayım yapan araştırmacıların "Dr. Öğr. Üyesi" ünvanına sahip olduğu, tespit edilmiştir. Toplanan sonuçların adet (N) ve yüzdelik oran verileri belirlenmiştir. Verilen bu bilgiler izinde çalışmanın alana fayda sağlaması ve araştırmacılara yol göstermesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: halk bilimi, dergi, Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, bibliyometrik, analiz.

Abstract

Although bibliometric analysis is an old method, its use in social sciences is quite new. In general terms, bibliometric analysis is performed to determine and determine the trend of any published study (article, thesis, periodicals, etc.) within the research period.

Motif Academy Folklore Magazine started its magazine activities in 2008. It has been observed that the magazine, which was published twice a year from 2008 to 2017, has been published four issues a year since 2018. The journal in question has a position where social sciences in general perspective and folklore studies in particular are carried out. In this study, which will use a bibliometric analysis method on folklore, articles published in Motif Academy Folklore Journal between 2018 and 2022 will be used. Articles published in the mentioned years will be examined by subjecting them to the bibliometric analysis method. Determinations and analyzes will be made regarding the tables created based on the data obtained. In the research; A total of 442 articles were published in 20 issues. According to the data, the most articles were published in 2020 (104 articles), the longest article was 35 pages, most of the published articles were research articles, the writing language used in the articles was mostly Turkish, and the researchers who published the most in these articles were "Dr. Lecturer". Number (N) and percentage data of the collected results were determined. With this information provided, it is aimed that the study will benefit the field and guide researchers.

Keywords: folklore, journal, Motif Academy Folklore Journal, bibliometrics, analysis.

Giriş

Tarihin her döneminde, insanoğlu için bilgi daima bir ihtiyaçtır. İnsanoğlu fitratı gereği bilgiye her zaman muhtaçtır. Hal böyleyken bilgi olmadan hayatın devamlılığında bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca insan, sürekli yeni bilgilerin büyük bir hızla ortaya çıkması karşısında bu bilgileri edinmesi ve uygulaması mümkün değildir. Bundan dolayı insan, elde ettiği bilgileri belirli bir metot çerçevesinde işlemek mecburiyetindedir. Bu zorunluluk ise bilim adı altında toplanır (Özmen, 2011: 1). Bibliyometri, genellikle dergilerde yayınlanan bilimsel makalelerin bibliyografik verilerinin istatistiksel analizine odaklanır. Dolayısıyla modelleme yaklaşımımız genellikle bir makalenin ön ve arka sayfasında bulunan bilgilerle başlar (Mallig, 2010: 568). Bibliyometrik analiz mevcut bilgi tabanını etkili bir şekilde kullanmak, geçmiş araştırma bulgularını anlamak ve organize etmek, bilimin, bilim insanlarının veya bilimsel etkinliğin istatistiksel ölçümüne dayalı sistematik, şeffaf ve yeniden üretilebilir bir gözden geçirme sürecidir. Bibliyometrik analiz, yeni bilgilerin kavramsal gelişmelerin ve verilerin büyük bir bilgi kütesine dayalı yapılandırılmış bir analiz sağlayarak, zaman içindeki eğilimleri, araştırılan temaları ortaya çıkarmak, disiplinlerin sınırlarındaki kaymaları belirlemek, en çok üretken akademisyenler ve kurumlar yoluyla mevcut araştırmaların büyük resmini sunar (Dağlar, 2023: 8853).

Bibliyometrik analiz; bir bilim dalına ait akademik yayınların; yazarlar, anahtar kelimeler, üretildikleri ülkeler, yazarların bağlı buldukları kurumlar, atıflar, yayın yılları ve kaynaklar gibi veriler kullanmak suretiyle matematik ve istatistiki yöntemlere dayandırılması işlemidir (Kılıç ve Önal, 2022: 105). Bibliyometrik analizin yöntemi, belirli göstergeleri kullanarak herhangi bir araştırma alanının, konunun veya derginin entelektüel yapısının haritasını çıkarmaktır (Öztürk ve Dil, 2022: 196). Dergilerin yüksek niteliğe sahip olup olmama durumunun göstergesi olarak, Türkiye’de ve dünyada, onların SCI, SSCI ile diğer bazı önde gelen indeks ve öz veri tabanlarında yer alıp almamaları, önemli ölçütler olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de son yıllarda SCI ve SSCI gibi atıf veri tabanlarında yer alan dergilerde makale yayımlama akademik yükselme açısından çok önemli hale getirilmiştir. Dolayısıyla dergilerin söz konusu veri tabanlarında yer alması, onların yüksek niteliklerini ortaya koyan tartışmasız bir özellik olarak kabul edilmeğe başlanmıştır. Aynı şekilde diğer bazı indeks ve öz veri tabanları da akademik yükseltmelerde önemsenmektedir (Kozak, 2003: 148). Bibliyometrik analizler, başta akademik çalışmalar olmak üzere birçok alanda değerlendirme yapma imkânı sunar. Söz konusu çalışma ve çalışmaların yönelimleriyle ilgili çalışma yapacak olanlara ipucu verir. Bilhassa akademik çalışmalarda cinsiyetten atıfa, kurumdan kaynakçaya kadar çok farklı

göstergelerle analiz yapmaya olanak sağlar. Bu vesileden dolayı bibliyometrik analizlerin önemi her geçen gün artmaktadır.

Halk bilimi, 17. yüzyıllarda Batı'daki birtakım çalışmalar (Oğuz, 2018: 1-3) ile şekillenmeye başlamıştır. İlk etapta bilinçsiz olarak başlayan çalışmalar, 18. yüzyıllarda sistemleşmeye başlamıştır. Özellikle Almanya'da Grimm Kardeşlerin “*Ev ve Çocuk Masalları*” derlemeleri ve William John Thoms'un “*Athenum*” dergisindeki yazıları folklor olarak nitelendirilebilecek halk bilim çalışmalarının sistemli olmasına olanak sağlamıştır. Fransız İhtilali'nin bir neticesi olarak görülen milliyetçilik akımının etkisiyle halk bilimsel çalışmalar ve eğilimler bizde 20. yüzyıllarda görülmeye başlanmıştır. Batı'ya göre daha geç başlanılan çalışmalar, özellikle son zamanlarda etkilerini göstermiştir. Günümüz için halk bilimi, göz ardı edilemeyecek bir bilim dalı ve disiplin olmuştur. Genel olarak halk bilimi; bir ülke, bölge, yöre veya yere ait olan insanların yaşamına ait her yapıyı kendi disiplini, yöntemleri ve kuralları dâhilinde inceler. Bu incelemeler neticesinde tespit ve tahliller yetisiyle kültürel kodlar gözler önüne serilir. Böylelikle maddi ve manevi kültürel kodlar, halk bilim yöntemiyle kayıt altına alınarak nesilden nesle aktarılır. Bu aktarımlar bir arada olma ve millet olma bilincini en üst seviyeye çıkarır.

Bu bağlamda ilgili çalışmanın konusu halk bilimi alanında türe özgü çalışmalara öncelik veren Motif Akademi Halkbilimi Dergisi olmuştur.

Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı (The Motif Foundation of Folklore Education) tarafından çıkarılan Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, halk bilimi, *antropoloji*, *etnoloji*, *kültür sosyolojisi*, *dinler tarihi*, *müzikoloji*, *halk dansları*, *el sanatları gibi kültür bilimleri ile ilgili bilimsel makaleler*, *çeviriler*, *tanıtma/eleştiri yazıları* gibi çalışmalara yer veren; “*dergipark*” üzerinden açık erişim şeklinde, mart, haziran, eylül ve aralık aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanan bilimsel hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan her makale okuyucularına, gayri-ticari olmak koşuluyla okuma, indirme, kopyalama, dağıtma, basma, arama ya da tam metinlerine bağlantı yapma izni vermektedir. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, ULAKBİM TR Dizin tarafından dizinlenmenin dışında, DOAJ (Directory of Open Access Journal), EBSCOHost, ERIHPLUS (European Reference Index For The Humanities And Social Sciences), CEEOL (Central And Eastern European Open Library), MLA (Modern Language Association) gibi ulusal ve uluslararası indekslerde dizinlenmektedir (URL-1). Bibliyometrik analizlere tabii tutulan 2018-2022 yılları arasında yayınlanan makaleler, derginin arşivinden alınmıştır. Makaleler; cilt, sayı ve makale sayısı yıllara göre sırayla verilmiştir.

Ardından makalelerin sayfa sayısı, makalelerin türü, makalenin yazım dili, makalenin konularına göre dağılımı, kaynakçalarına göre dağılımı, yazarların ünvanlarına göre dağılımı, yazarların sayısı ve bu yazarların cinsiyet dağılımı son olarak yazarların bağlı olduğu üniversitelerle birlikte on başlık altında bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir.

Literatür Özeti

Son dönemlerde, bibliyometrik analiz yöntemi ile yapılan araştırmalara ulusal ve uluslararası literatürde sıkça rastlanılmaktadır. İlk bibliyometrik araştırma, Cole ve Eales tarafından 1917 yılında yapılmıştır. Söz konusu çalışmada, 1550-1860 yıllarında anatomi alanındaki çalışmaların karşılaştırmalı istatistiksel analizi yapılmıştır. 1923 yılında İngiliz Patent Ofisinde kütüphaneci olan E. Wyndham Hulme tarafından tarih alanında istatistiksel bir analiz yapılmıştır. Son zamanlarda bibliyometri konusuna gösterilen ilgiden dolayı bu alandaki yayın sayısında önemli artışlar olmuştur. WOS'ta yapılan taramada SSCI kapsamında, 1 Ocak 1980-29 Ağustos 2012 yılları arasında konu başlığında “bibliometric” kelimesi olan 2.072 yayın olduğu tespit edilmiştir (Kılıç ve Önal, 2022: 105). 20. yüzyılın başlarında tanınmaya başlanan söz konusu analiz; fen, sağlık ve sosyal bilimlerin alt disiplin dallarında kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal bilimlerin küçük bir bölümünde yoğun olarak kullanılan analiz, halk bilimsel manada sayılı çalışmalar için kullanıldığı tespit edilmiştir.

Literatür özeti bağlamında kısa bir değerlendirme yapacak olursak; Özcan (2023)'in “*Nasreddin Hoca Bibliyometrik Analizi*”; Sarıca ve Tüysüz (2023)'ün “*Kahveyi Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi*”; Köse ve Arıkan Tezergil (2022)'in “*Türkiye’de Mehmet Akif Ersoy Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Araştırma*”; Güneşer (2022)'in “*Türkiye'deki Halk Hekimliği Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili*”; Baytok, Boyraz ve Başar (2021)'in “*Somut Olmayan Kültürel Miras Konulu Bilimsel Yayınların Veri Görselleştirme Tekniği ile Bibliyometrik Analizi*” gibi çalışmalar yer almaktadır. Görüleceği üzere yapılan çalışmalar, halk bilimi için erken dönem aşaması sayılıp son derece yenidir. Bu noktada yapılan ve yapılacak çalışmaların eğilimleri tespit etmek açısından tablo, grafik ve sonuç analizleri büyük ölçüde önem arz etmektedir.

Araştırma

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

İlgili çalışmanın temel amacı genelde sosyal bilimler, özelde daha çok halk bilim alanında faaliyet gösteren Motif Akademi Halkbilimi Dergisinin 2018-2022 yılları arasında

Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 2018-2022 Yılları Arasında Yayımlanmış Makalelerin Bibliyometrik Açıdan İncelenmesi

yayımlanmış makalelerin analizini yapmaktır. Söz konusu analizlerden hareketle özellikle son yıllarda halk bilimi alanındaki eğilimler tespit edilecektir. Yayın hayatına 2008 yılında başlayan Motif Akademi Halkbilimi Dergisi günümüze kadar süreli yayınlarına devam etmektedir. İlgili dergi TR Dizin (Ulakbim) indeksleri başta olmak üzere ulusal ve uluslararası birçok indekste taranmaktadır. Söz konusu araştırma, 2018-2022 yılları arasında toplamda 20 sayıda yer alan 442 makaleyi kapsamaktadır. Makaleler, bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. 2018-2022 yılları arasındaki 5 yıllık zaman diliminde yayınlanan makalelerden elde edilen veriler, Microsoft Excel programı ile değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamı içerisinde yer alan dönemde yayımlanmış olan 442 makalede; söz konusu makalelerin yıllara göre sayısı, sayfa sayısı, türü, yazım dili, konuları, kullanılan kaynaklar, yazarların unvanı, yazarların sayısı, yazarların cinsiyetleri, yazarların kurumları olmak üzere on başlıkta gruplandırılıp bibliyometrik açıdan analiz edilerek incelenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen bulgular aşağıda yer alan tablolarda gösterilmiştir.

Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Motif Akademi Halkbilimi Dergisinin 2018-2022 yılları arasında her yıl 4 sayı olmak üzere toplamda 28 sayı yayımlanmıştır. Söz konusu sayılarda yayımlanan makalelerin sayısı ve yıllara göre dağılımı tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Makalelerin Sayısı ve Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Cilt/Sayı	Makale Sayısı
2018	11/21	15
	11/22	13
	11/23	18
	11/24	32
2019	12/25	17
	12/26	15
	12/27	25
	12/28	23
2020	13/29	30
	13/30	28
	13/31	17
	13/32	29
2021	14/33	27
	14/34	25
	14/35	21
	14/36	18

2022	15/37	22
	15/38	20
	15/39	25
	15/40	22
Toplam	5 Cilt 20 Sayı	442

Tablo 1'e göre; 2018- 2022 yılları arasında incelenen dergi kapsamında 5 cilt, bu ciltlerde yer alan toplam 20 sayı ve bu sayılarda toplam 442 makale yayımlanmıştır. Motif Akademi Halkbilimi Dergisine yıl bazlı bakıldığında; en az makalenin 2018 yılında 11. Cilt 22. Sayıda 13 makale yer aldığı tespit edilmiştir. 2019 yılında ise 12. Cilt 26. Sayıda 15 makale görülürken, 2020 yılında 13. Cilt 30. Sayıda 17 makale bulunmaktadır. 2021 yılında 14. Cilt 36. Sayıda 18 makale ve 2022 yılında 15. Cilt 38. Sayıda 20 makale yayımlanmıştır. Yıl bazlı genel bir değerlendirme yapılacak olursa çoktan aza doğru 2020 yılı 104 makale, 2021 yılı 91 makale, 2022 yılı 89 makale, 2019 yılı 80 makale, 2018 yılı 78 makale olduğu görülmektedir.

Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Motif Akademi Halkbilimi Dergisinin 2018-2022 yılları arasında yayımlanan makalelerin sayfa sayısı aralıklarının yer aldığı dağılım, tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Makalelerin Sayfa Sayısına Göre Dağılımı

Yıllar \ Sayfa Sayısı	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam	
						N	%
1-10 Sayfa	19	10	11	13	13	66	14,9
11-20 Sayfa	54	61	78	61	56	310	70,1
21-30 Sayfa	5	9	14	17	20	65	14,7
31+	-	-	1	-	-	1	0,3
Toplam	78	80	104	91	89	442	100

Tablo 2'ye bakıldığında; 2018- 2022 yılları arasında dergide yayımlanan makalelerin sayı ve yüzdelik dağılımına ulaşılmaktadır. Tabloya göre en az yaklaşık %1 bareminde 31+ sayfa aralığında 1 makale, en çok %70,1 ile 11-20 sayfa aralığında 310 makale bulunmaktadır. En az sayfa sayısına sahip olan makale 2021 yılı 35/21 2 sayfa ile yer aldığı, en çok sayfa sayısına sahip olan makalenin ise 2020 yılı 13/30 35 sayfa şeklinde tespit edilmiştir. Alana paralel olarak bilimsel makalelerde genel itibariyle sayfa sınırı vardır. Bu dergide ise %70,1 310 makale ile çoğunluk 11-20 sayfa aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 2018-2022 Yılları Arasında Yayınlanmış Makalelerin Bibliyometrik Açıdan İncelenmesi

Makalelerin Türü

Motif Akademi Halkbilimi Dergisinin 2018-2022 yılları arasında yayınlanan makalelerin “*araştırma, derleme, araştırma ve derleme*” türlerinde yer alan dağılımı tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Makalelerin Türüne Göre Dağılımları

Yıllar Sayfa Sayısı	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam	
						N	%
Araştırma	58	65	85	79	74	361	81,6
Derleme	1	-	2	1	-	4	0,9
Araştırma&Derleme	19	15	17	11	15	77	17,5
Toplam	78	80	104	91	89	442	100

Tablo 3’e göre “*araştırma, derleme, araştırma ve derleme*” olarak 3 farklı türde sınıflandırılmıştır. Makalelerin en az % 0,9 4 makale ile derleme türünde yayınlandığı, en çok ise % 81,6 361 makale ile araştırma türünde yayınlandığı görülmektedir. Bu oranlar sonucunda dergide araştırma yönteminin diğer yöntemlere kıyasla daha fazla tercih edildiği görülmektedir.

Makalelerin Dili

Söz konusu dergide yer alan makalelerin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Motif Akademi Halkbilimi Dergisinin 2018-2022 yılları arasında yayınlanan makalelerin yazım dillerinin dağılımı tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Makalelerin Yazım Diline Göre Dağılımları

Makale Dilleri Diller	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam	
						N	%
Türkçe	75	79	97	86	85	422	95,4
İngilizce	3	1	7	5	4	20	4,6
Toplam	78	80	104	91	89	442	100

Tablo 4’e bakıldığında makalenin % 95,4 oranı ve 422 makalenin Türkçe dilinde, % 4,6 oranı ve 20 makalenin ise İngilizce dilinde yazıldığı tespitler arasındadır. Yıl bazlı karşılaştırma yapıldığında İngilizce yazılan makalelerin düzensiz artış ve azalışı görülürken en çok İngilizce makalenin 2020 yılında 7 makale olarak yayımlandığı tespit edilmiştir.

Makalelerin Konuları

Halk bilimi, daha önce de zikredildiği gibi halka ait yani halk tarafından üretilen her türlü maddi ve manevi ürünü kendi yöntemleri çerçevesinde araştıran, inceleyen, tespit eden, tasnif eden ve analiz yaparak sonuca ulaşan disiplindir. İlk etapta nazım ve nesir türler olarak iki kola ayrılan türlerin çok geniş alt tabakaları vardır. Bu bağlamda nazım, nesir türlerinin yanı sıra nazım-nesir karışık türlerin de olduğu bilinmektedir. Tür çeşitliğinin çok fazla olduğu halk edebiyatı ürünleri, konuları bakımından pratik olması açısından “*nazım, nesir, nazım-nesir, gelenek, inanç ve diğer*” olmak üzere 6 başlıkta incelemeye tabii tutulmuştur.

Dergide yer alan makalelerin araştırma konuları tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Makalelerin Araştırma Konularına Göre Dağılımı

Dergide Yayınlanan Makalelerin Konuları	Araştırma Konusu	Konu Sıklığı	
		N	%
Halkbilimi	Nazım	27	6,2
	Nesir	32	7,2
	Nazım- Nesir	17	3,8
	Gelenek	36	8,1
	İnanç	27	6,2
	Diğer	303	68,5
Toplam		442	100

Bu çalışmada da dergide yer alan araştırma konuları halk bilimi başlığı altında analiz edilmiştir. Tablo 5’te yer alan konu başlıklarını kesin çizgilerle birbirinden ayırmak ve net bir şekilde sınıflandırmak oldukça zordur. Örnek verecek olursak; halk hikâyesi içerikli bir makalenin hem nazım hem nesir sınıfına girebileceği gibi, motiflerin yer aldığı efsane ise hem anlatı hem de inanç kategorisinde değerlendirilebilir. Dergi, özelde halkbilimi genelde sosyal bilimlere çalışmalarına yer verdiğinden ilgili dergide, halkbilimi konuları haricinde sosyal bilimlerle ilgili diğer konuları da içeren birçok makalenin yayımlandığı belirlenmiştir. Söz konusu makaleler Tablo 5’te “diğer” başlığı altında verilmiştir.

Tablo 5’e göre dergide yayımlanan makalelerin konu dağılımına bakıldığında araştırmacılar tarafından en çok çalışılan konu % 68,5 oranı ve 303 makale ile “diğer”, ikinci sırada % 8,1 oranı ve 36 makale ile “gelenek”, üçüncü sırada % 7,2 oranı ve 32 makale ile “nesir”, % 6,2 oranı ve 27’şer makale ile “nazım” ve “inanç”, son olarak % 3,8 oranı ve 17

Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 2018-2022 Yılları Arasında Yayımlanmış Makalelerin Bibliyometrik Açından İncelenmesi

makale ile “nazım-nesir” konularında çalışma faaliyetlerinin olduğu tespit edilmiştir. 2018-2022 yılları arası bakıldığında araştırmacıların daha çok “diğer” başlığı altındaki çalışmalara eğilimlerin olduğu görülmektedir.

Makalelerin Kullanılan Kaynaklar

İlgili derginin 2018-2022 yılları arasında yayımlanan makalelerinde kullanılan kaynaklar, Türkçe ve yabancı kaynak olarak yıllara göre aşağıda yer alan tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Makalelerin Kaynaklarına Göre Dağılımı

Yıllar Kaynaklar	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam	
						N	%
Türkçe Kaynak	1283	1615	2079	1763	2001	8741	70,3
Yabancı Kaynak	478	662	899	887	754	3680	29,7
Toplam	1761	2277	2978	2650	2755	12.421	100
Makale Başına Ortalama Kaynak Sayısı	KULLANILAN TOPLAM MAKALE SAYISI / YAYINLANAN MAKALE SAYISI				12.421 / 442	= 28,10181	

Tablo 6’ ya göre 442 makalede toplam 12.421 kaynak kullanılmıştır. En çok kaynak 2020 yılında 2978 kullanıldığı, %29,7 oranında yabancı kaynak kullanıldığı ve %70,3 oranında Türkçe kaynak kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanılan kaynakça bağlamında yapılan analizde makale başına yaklaşık 29 kaynak düştüğü görülmüştür.

Makale Yazarlarında Unvan

Söz konusu derginin 2018-2022 yılları arasında yayımlanan makalelerinde yer alan yazarların unvanlarına ve yıllara göre dağılımı tablo 7’de yer almıştır.

Tablo 7. Makalelerde Yer Alan Yazarların Sayısı ve Unvanlarına Göre Dağılımı

Yıllar Unvan	2018	2019	2020	2021	2022	TOPLAM	
						N	%
Prof. Dr.	12	6	10	10	9	47	8,4
Doç. Dr.	19	14	20	29	26	108	19,4
Dr. Öğr. Üyesi	35	42	54	37	32	200	32
Dr. Öğr. Gör.	11	11	14	8	15	59	10,6

Araş. Gör.	9	11	8	8	4	40	7,2
Diğer	12	17	28	22	24	103	18,4
Toplam	98	101	134	114	110	557	100

Tablo 7' ye göre makalelerde en çok 2020 yılında en az 2018 ve 2019 yılında olmak üzere toplam 557 yazar ismi yer almaktadır. Yazarların unvanlarına göre dağılımına bakıldığında dergide; en çok araştırma yapan araştırmacı unvanının % 32 ile Dr. Öğr. Üyesi unvanlı yazarlar olduğu akabinde % 19,4 ile Doç. Dr. ünvanına sahip araştırmacıların geldiği, üçüncü sırada % 18,4 ile diğer araştırmacıların geldiği dördüncü sırada 10,6 ile Dr. Öğr. Gör. geldiği ve ardından %8,4 oranıyla Prof. Dr. takip ederken son olarak % 7,2 oranı ile Araş. Gör. yer aldığı tespit edilmiştir.

Makalelerde Yazar Sayısı

Motif Akademi Halkbilimi Dergisinin 2018-2022 yılları arasında yayımlanan makalelerde yer alan yazarlar, yazar sayılarına ve yıllara göre sınıflandırılarak tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. Makalelerde Yer Alan Yazarların Sayısına Göre Dağılımı

Yazarların Sayısı	Yıllar	2018	2019	2020	2021	2022	TOPLAM	
							N	%
Tek Yazarlı		58	63	77	71	72	341	72,1
Çift Yazarlı		20	13	24	16	13	86	19,5
Üç ve Daha Fazla		-	4	3	4	4	15	3,3
Toplam		78	80	104	91	89	442	100

Tablo 8'e göre makalelerde; en az % 3,3 oranı ile üç ve daha fazla yazarlı makalelerin yer aldığı, en çok % 72,1 oranı ile tek yazarlı ve % 19,5 oranı ile çift yazarlı makalelerin olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu dergide başta tek yazarlı olmak üzere iki yazarlı çalışmaların, üç veya daha fazla yazarlı çalışmalara göre yoğun olduğu görülmektedir. İlaveten üç veya daha fazla yazarlı çalışmalara yönelik eğilimin son derece az olduğu anlaşılmaktadır.

Makalelerde Yazar Sayısı

Söz konusu dergide yayımlanmış makalelerde yer alan yazarların cinsiyetlere göre dağılımı tablo 9'da yer almaktadır.

**Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 2018-2022 Yılları Arasında Yayımlanmış Makalelerin
Bibliyometrik Açından İncelenmesi**

Tablo 9. Makalelerde Yer Alan Yazarların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet \ Yıllar	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam	
						N	%
Kadın	50	60	80	58	60	308	56,1
Erkek	46	41	54	56	44	241	43,9
Toplam	96	101	134	114	104	549	100

Tablo 9'a göre araştırmacıların %56,1'inin kadın, %43,9'unun erkek araştırmacı olduğu görülmüştür. İlgili tabloya göre kadın araştırmacıların en çok 2020 yılında çalışma yaptıkları görülürken erkek araştırmacıların en çok 2021 yılında çalışma yaptıkları tespit edilmiştir.

Makale Yazarlarının Bağlı Olduğu Üniversiteler

Motif Akademi Halkbilimi Dergisinin 2018-2022 yılları arasında yayımlanan makalelerde yer alan yazarların bağlı olduğu üniversiteler, tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Yazarların Bağlı Olduğu Üniversitelere Göre Dağılımı

Sıra No	Kurum Adı	Makale Sayısı	Sıra No	Kurum Adı	Makale Sayısı
1.	Marmara Üniversitesi	23	47.	Kayseri Erciyes Üniversitesi	3
2.	Karadeniz Teknik Üniversitesi	20	48.	Bartın Üniversitesi	3
3.	Ankara Hacı Bayram Veli	17	49.	Ankara Üniversitesi	3
4.	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	14	50.	Bilecik Üniversitesi	3
5.	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	12	51.	Al-Farabi Üniversitesi	2
6.	Konya Selçuk Üniversitesi	12	52.	Amasya Üniversitesi	2
7.	Yıldız Teknik Üniversitesi	12	53.	İstanbul Teknik Üniversitesi	2
8.	Hacettepe Üniversitesi	11	54.	Muş Alpaslan Üniversitesi	2
9.	Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi	10	55.	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	2
10.	Ege Üniversitesi	9	56.	İstanbul Gelişim Üniversitesi	2
11.	Kocaeli Üniversitesi	9	57.	İstanbul Kent Üniversitesi	2
12.	Giresun Üniversitesi	9	58.	İskenderun Teknik Üniversitesi	2
13.	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	9	59.	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	2
14.	Akdeniz Üniversitesi	8	60.	Ordu Üniversitesi	2
15.	Balıkesir Üniversitesi	7	61.	İstanbul Ayyansaray Üniversitesi	2

16.	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi	7	62.	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	2
17.	Cumhuriyet Üniversitesi	7	63.	Malatya İnönü Üniversitesi	2
18.	Çankırı Karatekin Üniversitesi	7	64.	Haliç Üniversitesi	2
19.	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	7	65.	Kafkas Üniversitesi	2
20.	İstanbul Üniversitesi	7	66.	Kapadokya Üniversitesi	2
21.	İzmir Demokrasi Üniversitesi	7	67.	Iğdır Üniversitesi	2
22.	Munzur Üniversitesi	7	68.	Çağ Üniversitesi	2
23.	Pamukkale Üniversitesi	6	69.	Bayburt Üniversitesi	2
24.	Gaziantep Üniversitesi	6	70.	İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi	2
25.	İstanbul Kültür Üniversitesi	6	71.	Belgrad Üniversitesi	1
26.	Atatürk Üniversitesi	6	72.	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	1
27.	Anadolu Üniversitesi	6	73.	Bingöl Üniversitesi	1
28.	Kırklareli Üniversitesi	6	74.	Bitlis Üniversitesi	1
29.	Trakya Üniversitesi	5	75.	Adnan Menderes Üniversitesi	1
30.	Kastamonu Üniversitesi	5	76.	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1
31.	Ankara Gazi Üniversitesi	5	77.	Çukurova Üniversitesi	1
32.	Mersin Üniversitesi	5	78.	Doğuş Üniversitesi	1
33.	Sinop Üniversitesi	5	79.	Düzce Üniversitesi	1
34.	Işık Üniversitesi	5	80.	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi	1
35.	Uşak Üniversitesi	5	81.	Erzurum Teknik Üniversitesi	1
36.	Süleyman Demirel Üniversitesi	4	82.	Fırat Üniversitesi	1
37.	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	4	83.	Gazi Osman Paşa Üniversitesi	1
38.	Antalya Akev Üniversitesi	4	84.	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi	1
39.	Ardahan Üniversitesi	4	85.	Gümüşhane Üniversitesi	1
40.	Aksaray Üniversitesi	4	86.	Karabük Üniversitesi	1
41.	Başkent Üniversitesi	4	87.	Harran Üniversitesi	1
42.	Sakarya Üniversitesi	4	88.	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	1
43.	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	4	89.	Hitit Üniversitesi	1
44.	Afyon Kocatepe Üniversitesi	3	90.	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	1
45.	Artvin Çoruh Üniversitesi	3	91.	Kırıkkale Üniversitesi	1

**Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 2018-2022 Yılları Arasında Yayımlanmış Makalelerin
Bibliyometrik Açıdan İncelenmesi**

46.	Uludağ Üniversitesi	3	92.	Diğer	29
	Sütun Toplam	340		Sütun Toplam	102
Sütunların Toplamı					442

Tablo 10'a göre Motif Akademi Halkbilimi Dergisinin 2018-2022 yılları arasında yayımlanan makalelerin yazarlarının kurumlarına bakıldığında 23 makale ile Marmara Üniversitesinin birinci, 20 makale ile Karadeniz Teknik Üniversitesinin ikinci, 17 makale ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinin üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu dergide sırasıyla Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Konya Selçuk Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesinin yaklaşık 10-15 arası yayın yaptığı tespit edilmiştir. Tabloya göre söz konusu makalelerin yazarları 91 farklı üniversiteden kişi veya kişilerdir. Tablo'da "diğer" başlığında verilen 29 makale yazarlarının ise üniversite dışındaki kurumlarda görev yaptıkları görülmüştür. Söz konusu kurumlar arasında MEB Balıkesir İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Giresun Bulancak İlçesi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü gibi kamu kurum ve kuruluşları yer almaktadır.

Sonuç

Eski bir araştırma yöntemi olan bibliyometrik analiz, daha çok fen ve sağlık bilimlerinde kullanılan bir teknik olmakla birlikte sosyal bilimler için son derece yeni bir uygulama alanıdır. Son yıllarda sosyal bilimlerin birçok alanında uygulanmaya başlanan yöntem, başta tez ve makale gibi çalışmalar olmak üzere bir konudaki eğilimleri tespit ve tahlil etme açısından önemlidir.

17. yüzyılın sonu 18. yüzyılın başı, halk bilimi için bir gelişim evresi anlamına gelmektedir. Batılı bilim insanlarının halka ait olan ürünleri inceleme, araştırma, tespit ve tahlil çalışmalarındaki öncü hareketleri, dünyadaki birçok milleti ve bu milletin gönüllü folklor araştırmacılarını derinden etkilemiştir. Bilhassa Tanzimat döneminden günümüze kadar Anadolu'nun da dört bir köşesinde çeşitli derlemeler ve araştırmalar yapılmıştır. Söz konusu bu araştırmalar, son yirmi yıldan beri daha kapsamlı ve disiplinli bir şekilde devam etmektedir. Bu çalışmalar, eğilimlerin tespit edilebilmesi açısından elbette bir analize muhtaçtır. Bu düşünceden hareketle halk bilim alanında son zamanlardaki eğilimlerin tespit ve tahlilleri için Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı (The Motif Foundation of Folklore Education) tarafından çıkarılan Motif Akademi Halkbilimi Dergisi seçilmiştir. Bibliyometrik analizlere

tabii tutulan 2018-2022 yılları arasında yayınlanan makaleler, derginin (Dergi Park) arşivinden alınmıştır. Analiz yapma esasına dayanan bibliyometri kavramının tanımı yapılmış önemi ve işlevinden bahsedilmiştir.

Çalışmanın konusu olan yıllar arasında 5 cilt, 22 sayı ve bu sayıların içinde 442 makale, çeşitli yönlerden analiz edilmiştir. Söz konusu derginin 2018-2022 yılları arasında herhangi bir özel sayısı bulunmadığı görülmüştür. Bu makaleler toplam 549 araştırmacı tarafından kaleme alınmıştır. Makaleler aralarında konu, makale türü, yazıldığı dil ve kaynakça sayısı gibi başlıkların yer aldığı bilgiler bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Makalelerdeki en çok sayfa sayısı 2020 yılında görülmektedir. Makaleler kaleme alınırken en çok araştırma türünden faydalanılmıştır. Makalelerde kullanılan yazım dili ise 95,4 oranla Türkçe olmuştur. Araştırma konuları, diğer başlığı altında sosyal bilimler temalı konular 303 makale ile karşımıza çıkmıştır. Kullanılan toplam kaynak sayısı toplam makale sayısına bölünerek yaklaşık makale başına düşen kaynak sayısı hesaplanmıştır. Yayın hayatında en aktif olan unvan ise 234 makale ile Dr. Öğr. Üyesi olduğu tespit edilmiştir. 2018-2022 yılları arasında araştırmacıların bireysel çalışmalara daha çok yöneldiği ve kadın yazarların erkek yazarlara oranla daha aktif olduğu bir dönem görülmüştür. Makalelerin çıkış noktası olan üniversiteler ve bu üniversitelerde yayınlanan makale sayısı ile çalışma sonlanmıştır.

Yazar Katkıları: Araştırmanın yazarları tüm süreçlerde yer almışlardır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması olmamıştır.

Kaynakça

Yazılı Kaynaklar

- Baytok, A., Boyraz, M., Başar, B. (2021). Somut olmayan kültürel miras konulu bilimsel yayınların veri görselleştirme tekniği ile bibliyometrik analizi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5 (2) , 246-262.
- Dağlar, H. (2023). Ahilik üzerine yapılan bilimsel çalışmaların bibliyometrik analizi. *International Social Sciences Studies Journal*, Vol:9, Issue:116; pp:8851-8859.
- Güneşer, R. (2022). Türkiye’deki halk hekimliği tezlerinin bibliyometrik analizi. *Lokman Hekim Dergisi*, 12 (1):179-188.
- Kılıç, İ. ve Önal, S. (2022). Muhasebe bilim dünyası dergisinde yayımlanmış makalelerin bibliyometrik açıdan incelenmesi. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 16, 104–116.

**Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 2018-2022 Yılları Arasında Yayınlanmış Makalelerin
Bibliyometrik Açıdan İncelenmesi**

- Kozak, Nazmi (2003), Türkiye’ de yayınlanan akademik dergilerin niteliklerindeki zaman içerisindeki değişim nedenleri: sağlık, sosyal ve teknik bilim alanlarında yayınlanan dergiler üzerine bir inceleme, *Bilgi Dünyası*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 146-174.
- Köse, A. ve Arıkan Tezergil, S. (2022). Türkiye’de Mehmet Akif Ersoy konusunda yapılan lisansüstü tezlere yönelik bibliyometrik bir araştırma, *ODÜSOBİAD*, Özel Sayı 1-14.
- Mallig., N. (2010). A relational database for bibliometric analysis, *Journal of Informetrics*, 4, 564-580.
- Oğuz, Ö. (2018). Araştırmaların tarihi, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı (Ed. Öcal Oğuz)*. Grafiker Yayınları: Ankara. s. 1-60.
- Özcan, H. Z. (2023). Nasreddin Hoca Bibliyometrik Analizi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (12), 363-380.
- Özmen, C. (2011). “Sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler yaklaşımı”nın sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin bakış açısıyla değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-18.
- Öztürk, O., ve Dil, E., (2022). Bibliometric Analysis of Organizational Ecology Theory (OET): To review past for directing the future of the field, *Ege Akademik Bakış*, 22(2), 195-212.
- Sarıca, V., Tüysüz, Y. (2023). Kahveyi konu alan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (3), 54-72.

Elektronik Kaynaklar

URL-1. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mahder/about-journal> (E.T. 27.06.2023)

Üniversite Öğrencilerinde Akıllı Telefon Bağımlılığı, Öznel Zindelik ve Mutluluğun İncelenmesi

Investigation of Smartphone Addiction, Subjective Vitality and Happiness in University Students

DOI: 10.38155/ksbd.1358573

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
11.09.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
10.03.2024

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Doç. Dr. Mehmet Enes SAĞAR
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
mehmetenes15@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0941-5301

Öz

Bu çalışmada, öznel zindelik ve mutluluk değişkenlerinin üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı düzeylerini ne kadar yordadığı incelenmiştir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde dayalı olarak yürütülmüştür. Çalışmanın araştırma grubunu 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Türkiye'deki farklı üniversitelerde öğrenim gören 128 (%47.9) erkek, 139 (%52.1) kız olmak üzere toplam 267 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma grubunun yaş ortalaması 21.43'tür. Araştırmada veri toplama araçları olarak Akıllı telefon Bağımlılığı Testi - Kısa Formu, Öznel Zindelik Ölçeği, Oxford Mutluluk Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler çoklu doğrusal regresyon analiz (adımsal) yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, akıllı telefon bağımlılığını birinci sırada "öznel zindelik", ikinci sırada "mutluluk" değişkenlerinin anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı telefon bağımlılığı, Öznel zindelik, Mutluluk, Üniversite öğrencisi.

Abstract

In this study, it was investigated how subjective vitality and happiness variables predicted the smartphone addiction levels of university students. The research was conducted based on the relational screening model. The research group of the study consisted of a total of 267 students, 128 (47.9%) male and 139 (52.1%) female, studying at different universities in Turkey in the 2022-2023 academic year. The average age of the research group is 21.43. Smartphone Addiction Test - Short Form, Subjective Vitality Scale, Oxford Happiness Questionnaire and Personal Information Form were used as data collection tools in the research. The data obtained in the study were analyzed with the multiple linear regression analysis (stepwise) method. As a result of the research, it was determined that "subjective vitality" in the first place and "happiness" in the second place predicted smartphone addiction significantly.

Keywords: Smartphone addiction, Subjective vitality, Happiness, University student.

Etik Kurul Beyanı: Bu araştırmanın yapılması için Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma Ve Yayın Etiği Kurulu 24.02.2023 tarihli ve 166181 sayılı Etik Kurul Kararı ile izin alınmıştır.

Giriş

Yaşanılan yüzyıl bilgi ve teknoloji erişimi açısından oldukça kolay ve hızlı imkânlar sunmaktadır. İhtiyaç duyulan bilgiye teknolojik araçlarla anlık erişim sağlanabilmektedir. Bu noktada teknolojik ilerlemeler akıllı telefonları da yaşamın önemli ve vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Bugün akıllı telefonlar haberleşmeden eğitime, alışverişten eğlenceye kadar uzanan pek çok farklı amaç için kullanılmaktadır (Sağar 2022a: 927, 2022b: 865). Nitekim farklı birçok işleve sahip akıllı telefonların yakın zamanlarda gelişim göstermesi ve daha sonra meydana gelen küresel popülaritesi, bilgi ve iletişim ortamını oldukça değiştirmiştir. Bu noktada pek çok kullanıcıda ilgi alanları, değerler ve istekleri yeniden biçimlendirmiş, aşırı kullanım ve bağımlılıkla ilgili dünya çapında endişeleri tetiklemiştir (Panova ve Carbonell, 2018: 252) Bu bağlamda akıllı telefonların birçok yönden yaşama kolaylık sağlayan işlevlerinin yanında bazı olumsuzlara da yol açabileceği söylenebilir. Akıllı telefon bağımlılığı bu olumsuzluklarda biri olarak oldukça dikkat çekmektedir.

Literatür

Net bir tanımı henüz mevcut olmayan akıllı telefon bağımlılığı teknolojik bağımlılığın bir türü olarak nitelendirilebilmekle birlikte insanla makine etkileşimi ve kimyasal bir bağımlılık olmayan kumar gibi benzer özelliklere sahip davranışsal bağımlılık olarak ele alınabilmektedir. (Griffiths, 1996a: 471; Kim, 2013: 501; Oulasvirta, Rattenbury, Ma ve Raita, 2012: 105-114; Salehan ve Negahban, 2013: 2632). Bunun yanında akıllı telefon bağımlılığına yönelik olarak Mental bozuklukların tanısı ve sayımsal el kitabının beşinci basımında (DSM-V) bir açıklama ya da tanılmanın bulunmadığı görülmekte; ancak akıllı telefon bağımlılığına benzer örüntüler gösteren “kumar bağımlılığı” ile “internette oyun bozukluğu”na değinilmesi akıllı telefon bağımlılığına ilişkin gerçekleştirilecek olan araştırmalara pozitif bir adım olarak ifade edilebilmektedir (APA, 2013). Ayrıca birçok yönden internet bağımlılığı olarak da değerlendirilmektedir (Kim, 2013: 500; Salehan ve Negahban, 2013: 2632). İnternet bağımlılığı üzerinde ortaya atılan önemli tanı ölçütleri genel olarak, internet kullanım ihtiyacının git gide artışı, zihnin sürekli biçimde internetle meşgulü, internet kullanımını kontrol etmeye yönelik başarısız girişimler ve neticesinde olumsuz ruh hali (huzursuzluk, depresiflik, karamsarlık vb.), planlanan süreden daha çok internette kalma, aşırı internet kullanım sebebiyle önemli yaşam fırsatlarının riske atılması (eğitim, iş/kariyer, ilişki vb.), internet kullanımı konusunda yalan söylenmesi biçimindedir (Beard ve Wolf, 2001: 377-383; Griffiths, 1996b: 32- 36; Ko, Yen, Chen, Chen ve Yen, 2005: 728-733; Shapira, Lessig, Goldsmith, Szabo, Lazoritz, Gold ve Stein, 2003: 207-216; Shaw ve Black, 2008: 353-365; Suler, 1999: 385-393; Tao, Huang, Wang,

Zhang, Zhang ve Li, 2010: 556-564; Young 1996: 237-244). Bunun yanında akıllı telefonu bağımlılığının dört ana bileşenden oluştuğuna dikkat çekilmektedir. Bunlar; takıntılı telefon kullanımı, mesajları veya güncellemeleri tekrar tekrar kontrol etme gibi davranışlar; tolerans veya daha uzun ve daha yoğun kullanım; telefon olmadan geri çekilme ya da ajitasyon veya ıstırap duyguları ile fonksiyonel bozulma ya da diğer yaşam aktivitelerine ve yüz yüze sosyal ilişkilere müdahale şeklindedir (Lin, Chiang, Lin, Chang, Ko, Lee ve Lin, 2016: 1-11). Ayrıca alanyazında bazı araştırmacılar akıllı telefon bağımlılığına ilişkin tanı ölçütü önerileri de sunmuştur. Bunlar; kişinin gün boyunca akıllı telefon kullanımına yoğunlaşması, akıllı telefon kullanımında artış sebebi ile toleransın gelişmesi, akıllı telefonu çok kullanma sebebiyle karşılaşılabilecek zararlardan haberdar olunmasına rağmen kullanımın sınırlandırılmaması, akıllı telefonda uzaklaşıldığı zamanlar kaygılı ve huzursuz olma ve şiddetli biçimde kullanımın arzulanması ya da akıllı telefon kullanım yoksunluğu yaşanması, uyku anında tekrarlı biçimde uyanıp akıllı telefonu denetleme ihtiyacının hissedilmesi ile telefonla birlikte uyuma eğiliminin gösterilmesi şeklindedir (Alosaimi, Alyahya, Alshahwan, Al Mahyijari, Shaik, 2016: 676; Kwon, Kim, Cho ve Yang, 2013: 2; Lanaj, Johnson ve Barnes, 2014: 11). Görüldüğü üzere akıllı telefon bağımlılığına ilişkin önerilen ana bileşenleri ve tanı ölçütlerinin internet bağımlılığı üzerinde ortaya atılan önemli tanı ölçütleri ile uyumlu olduğu görülmektedir. Bu bilgiler bağlamında akıllı telefon bağımlılığının, kişinin akıllı telefona yönelik meşguliyet sergileyerek onu aşırı derecede kullanma gereksinimi duymasına, akıllı telefonda uzaklaştığında rahatsızlık yaşamasına ve akıllı telefonu problemlili kullanımının sonucunda sosyal, kişisel-özel ve diğer yaşam alanlarında olumsuzluklar yaşamasına yol açan bir tür internet bağımlılığı olduğu ifade edilebilir (Sağar, 2022b: 465). Bir diğer ifadeyle akıllı telefon bağımlılığının, kişinin denetim ve kontrolünü yitirerek sağlıksız şekilde akıllı telefon kullanımına dayalı kişisel, sosyal ve diğer yaşamsal faaliyetlerinde ciddi düzeyde işlev kaybı yaşamasına sebep olabilen bir sorun olduğu söylenebilir (Sağar, 2022a: 927).

Her yaş kesiminden bireylerde ilgi odağı olan akıllı telefonlar genç bireyler ve üniversite öğrencileri tarafından da yaygın biçimde kullanılmaktadır (Boumosleh ve Jaalouk, 2018: 48; Lian ve You, 2017: 376; Roberts, Yaya ve Manolis, 2014: 254; Sağar, 2022b: 465). Gençler tarafından akıllı telefonların yoğun kullanımına yol açan faktörler arasında akıllı telefonların iletişimi ve mesaj iletimi açısından daha kolay olması ve internet/sosyal medyaya erişiminin hızlı sağlanması; multimedya oynaticıların olması, fotoğraf albümler ve elektronik kitapların bulunması, oyun oynama gibi birçok farklı eğlence imkânını sunması ile kamera kullanımı gibi pek çok işlevin rahat ve kolay yapılması gibi unsurların olduğu söylenebilir (Ting

ve Chen, 2020: 215). Alanyazındaki çalışmaların akıllı telefon bağımlılığı ile psikolojik sağlık (Park ve Choi, 2017: 280; Xie, Wu, Guo, Zhang ve Yin, 2023: 1), yaşam doyumu (Ding ve diğerleri, 2022: 1; Kula, Ayhan, Soyer ve Kaçay, 2020: 86), yaşam kalitesi (Buctot, Kim ve Kim, 2020: 1), öznel iyi oluş (Bae, 2019: 93; Ding ve diğerleri, 2022: 1), psikolojik iyi oluş (Kumcağız ve Gündüz, 2016: 144), iletişim becerileri (Kim, Park ve Choi, 2017: 637; Khasanah ve Daulay, 2022: 5549; Sağar ve Sağar, 2023: 47), öz-kontrol (Geng, Gu, Wang ve Zhang, 2021: 415; Sağar ve Sağar, 2023: 47; Sok, Seong ve Ryu, 2019: 1), öz-düzenleme (Azizah, 2021: 82; Mascia, Agus ve Penna, 2020: 1), öz-yeterlik (Agesti, Fitryasari, Armini ve Yusuf, 2019: 1), benlik saygısı (Park ve Choi, 2017: 280) vb. gibi pozitif değişkenlerle ilişkili olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda üniversite öğrencilerinde öznel zindelik ve mutluluk değişkenlerinin akıllı telefon bağımlılığı değişkeniyle ilişkili olup onun anlamlı düzeyde birer yordayıcıları olabileceği düşünülmektedir.

Öznel zindelik öz belirleme kuramına dayalı olup (Decy ve Ryan, 2000: 227) organizmanın iyi oluşunu yansıtmakta ve pozitif bir duygusal yapıyı temsil ederek canlılık ve enerji dolu olma hisleri ile ortaya çıkan öznel deneyimler şeklinde tanımlanmaktadır (Ryan ve Frederick, 1997: 529). Aynı zamanda öznel zindelik kişilerin özerk ya da kendi kendini yönlendiren davranışlarda buldukları zaman artmakta ve harekete geçme baskısı hissettiğinde ise azalan pozitif, canlı ve enerjik bir durumunu ifade etmektedir (Muraven, Gagne ve Rosman, 2008: 573). Kişinin fiziksel ve ruhsal olarak dinç olma durumu olarak da nitelendirilmektedir (Ryan ve Frederick, 1997: 529). Öznel zindelik, kişinin üretken ve aktif olmasını geliştirmekte, stresle etkin biçimde başa çıkmasına ve daha pozitif bir ruh sağlığına yardımcı olmaktadır (Ryan ve Deci, 2008: 186). Öznel iyi oluş kavramının içinde yer alan öznel zindelik kavramı, bilişsel ve duyuşsal öğeleri içinde barındırmaktadır. Bilişsel yönden gerçekçilik ve entellektüelizmi; duygusal yönden ise neşe, heyecan, ilgi, uyanıklık, güven gibi pozitif duygularla üzüntü, öfke, nefret, suçluluk gibi negatif duyguları içermektedir (Diener, Suh, Lucas ve Smith, 1999: 277). Bir başka açıdan öznel zindelik, duygusal coşku durumuna da benzetilebilmektedir. Ancak öznel zindelik duygusal coşku durumunda olduğu gibi zorlanma ya da hırsı barındırmamaktadır. Dolayısıyla öznel zindelik pozitif bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Bostic, Rubio ve Hood, 2000: 313). Bu bilgiler bağlamında öznel zindeliğin kişinin kendini yüksek düzeyde pozitif, enerjik ve canlı hissetmesine yönelik öznel farkındalığı biçiminde ifade edilebilir. Yürütülen bu araştırmaya bağlı olarak konu göz önüne alındığında üniversite öğrencilerinin kendini hayatla barışık, pozitif, canlı ve enerjik olarak değerlendirememesi ve negatif duygular yaşaması onların akıllı telefonlarda daha fazla zaman

harcamasına ve akıllı telefonda pozitif hisler elde etme çabası girişimlerine yol açabilir. Bu sebepten kaynaklı olarak da üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı düzeylerinde artış meydana gelebilir. Dolayısıyla akıllı telefon bağımlılığının öznel zindelikle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırma çerçevesinde akıllı telefon bağımlılığı ile incelenen diğer bir kavram mutluluktur. İlk çağlardan bu tarafa dikkat çeken, araştırılan ve incelenen mutluluk kavramı bilimsel çalışmaların hız kazanmasıyla birlikte 1800'lerden itibaren yoğun bir ilgi görmektedir (Baumeister, Campbell, Krueger ve Vohs, 2003: 1-44; Pavot, Diener ve Fujita, 1990: 1299-1306). Alanyazında mutluluk kavramı öznel iyi olma kavramı olarak da ifade edilmektedir (Diener ve Ryan, 2009: 391). Bir kavram olarak mutluluk ya da öznel iyi olma pozitif duyguların yoğun ancak negatif duyguların ise az yaşanması ile yaşamdan yüksek düzeyde doyum alma biçiminde tanımlanmaktadır (Diener, 1984: 542). Bir başka ifadeyle mutluluk, kişinin yaşamına ilişkin olumlu yönde duygu ve düşüncelerinin miktarca üstünlüğü şeklinde ifade edilmekte ve kişinin yaşamından aldığı doyum ile olumlu duyguların toplamı şeklinde de nitelendirilmektedir (Myers ve Diener, 1995: 10). Kişinin hayatını nasıl ve neden olumlu yollardan değerlendirme yaptığı ile ilgilenen mutluluk, kişinin öznel olarak yaşamını değerlendirmesi sonucuna dayalı ortaya çıkan bir iyilik düzeyini ifade etmektedir (Diener ve Ryan, 2009: 391). Genel olarak mutluluk, kişinin bir bütün olarak yaşamdan ne kadar iyi hissettiği, ne kadar çok hoşlandığı ve ne kadar tatmin olup doyum aldığına ilişkin öznel bir değerlendirmedir (Veenhoven, 2006: 45). Bu bilgiler bağlamında mutluluğun kişinin yaşamını değerlendirmesine bağlı olarak yüksek düzeyde pozitif doyum almış olarak hissetmesi şeklinde ifade edilebilir. Yapılan bu araştırmaya bağlı konu göz önüne alındığında üniversite öğrencilerinin kendi yaşamından doyum sağlayamaması, yaşamını pozitif olarak değerlendirememesi ve bu yüzden negatif duygular yaşaması onların akıllı telefonlarda daha fazla zaman geçirerek akıllı telefonda pozitif doyum elde etme arzusuna sebep olabilir. Bu nedenden kaynaklı olarak da üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı düzeylerinde artış meydana gelebilir. Dolayısıyla akıllı telefon bağımlılığının mutlulukla ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Her yaş seviyesinden bireyde görülebilen ve kişisel, sosyal, eğitsel ya da mesleki açıdan bir sorun oluşturan akıllı telefon bağımlılığı farklı alanlarda kişilerin işlev kaybına sebep olmakla birlikte ruh sağlığı üzerinde tehdit oluşturmakta ve ciddi bağımlılık riski yaratan bir problem alanını teşkil etmektedir. Bu noktada üniversite gençliği bağlamında da akıllı telefon bağımlılığının titiz bir şekilde inceleme yapılması gereken bir sorun olduğu söylenebilir. Bu

açından üniversite öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığıyla ilişkili olabilen değişkenlerin araştırılmasının akıllı telefon bağımlılığının daha iyi anlaşılması ve bu alanda yapılacak iyileştirici ya da koruyucu ruh sağlığı çalışmalarına ışık tutması beklenmektedir. Akıllı telefon bağımlılığına istinaden yapılan alan yazın taramasında bu bağımlılık türünün farklı değişkenlerle bir arada inceleme yapıldığı araştırmalara rastlanmıştır. Ancak akıllı telefon bağımlılığı değişkeninin öznel zindelik ve mutluluk değişkenleri ile bir arada incelendiği çalışmalara rastlanmamıştır. Dolayısıyla yürütülen bu araştırmanın alan açısından oldukça değerli ve önemli görüldüğü söylenebilir. Bu bağlamda amaç, üniversite öğrencilerinde öznel zindelik ve mutluluk değişkenlerinin akıllı telefon bağımlılığı düzeyini ne kadar yordadığıdır.

Yöntem

Araştırma Modeli

İlişkisel tarama modeline esas alınarak bu araştırma yürütülmüştür. İlişkisel tarama modeli iki veya daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ya da derecesini belirlemeye ilişkin bir araştırma modelidir (Karasar, 2018: 114).

Araştırma Grubu

2022-2023 eğitim-öğretim yılında Türkiye'deki farklı üniversitelerde öğrenim gören 128 (%47.9) erkek, 139 (%52.1) kız olmak üzere toplam 267 öğrenci araştırma grubunu oluşturmuştur. Öğrencilerin yaş aralığı 18-28 arasında değişmekle birlikte yaş ortalamaları 21.43'tür.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmada etik kurul onayı Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (Karar Tarihi: 24.02.2023; Karar: 2023/67; Toplantı: 02; Evrak Sayısı: 166181) alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği-Kısa Formu: Kwon ve diğerleri (2013: 1-7) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe uyarlaması Noyan, Enez Darçin, Nurmedov, Yılmaz ve Dilbaz (2015: 73-81) tarafından yapılmıştır. 10 madde ve beşli likert tipinde olan bu ölçeğin güvenilirlik katsayısı .867 şeklindedir. Ölçekten alınan puanların çokluğu akıllı telefon bağımlılığı riskinin artmasına işaretler. Ölçek toplam puanlarına ilişkin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı bu araştırma çerçevesinde .89 belirlenmiştir.

Öznel Zindelik Ölçeği: Ryan ve Frederick (1997: 529-565) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe uyarlaması Uysal, Sarıçam ve Akın (2014: 136-146) tarafından yapılmıştır. 7 madde ve yedili

likert tipinde olan bu ölçeğin güvenirlik katsayısı .84 şeklindedir. Ölçekten alınan puanların çokluğu öznel zindeliğin artmasına işarettir. Ölçek toplam puanlarına ilişkin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı bu araştırma çerçevesinde .86 belirlenmiştir.

Oxford Mutluluk Ölçeği: Hills ve Argyle (2002: 1073-1082) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe uyarlaması Doğan ve Çötök (2011: 165-172) tarafından yapılmıştır. 7 madde ve beşli likert tipinde olan bu ölçeğin güvenirlik katsayısı .74 şeklindedir. Ölçekten alınan puanların çokluğu mutluluğun artmasına işarettir. Ölçek toplam puanlarına ilişkin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı bu araştırma çerçevesinde .81 belirlenmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Üniversite öğrencilerinden cinsiyet ve yaş bilgilerini alabilmek amacıyla gizlilik ilkesi göz önüne alınarak oluşturulmuştur.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanması Google Form kullanılarak online/çevrimiçi yöntemle sağlanmıştır. Bu kapsamda araştırmacı tarafından ilk olarak sınıf temsilcileri aracılığı ile öğrencilerin e-posta adreslerine ulaşılmıştır. Daha sonra veri toplama araçları e-posta üzerinden gönderilerek üniversite öğrencileri araştırmaya katılım için davet edilmiştir. Araştırma bağlamında gönüllü üniversite öğrencilerinin katılımının sağlanması göz önünde tutulmuş ve bu çerçevede araştırmaya katılmadan önce üniversite öğrencilerinin aydınlatılmış onamları alınmıştır. Bunun yanında veri toplama sürecinin gizlilik ilkesine istinaden üniversite öğrencilerine bilgilendirilme yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada ilk olarak verilerin çoklu doğrusal regresyon analizi için uygun olup olmadığına belirlemek için veri setlerinin normalliği ve doğrusallığı değerlendirilmiştir. Normallik (çok değişkenli) ve doğrusallık varsayımlarını güçleştiren uç değerlerin olup olmadığı mahalanobis uzaklık (13.82), cook's (Cook' <1) ve leverage values (.000 - .020) değerlerine göre incelenmiştir. Ayrıca veri setleri basıklık, çarpıklık değerleri (+1/-1), saçılım ve histogram grafikleri bakımından da incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda 9 kişiye ait veriler veri analizini etkileyecek düzeyde uç değerlere sahip olmalarından dolayı veri setinden çıkarılmıştır. Veri setlerinin doğrusallık ve normallik koşullarını sağlamanın yanı sıra yordayan değişken sayısı esas alındığında örneklem büyüklüğünün de uygun olduğu görülmüştür. Çoklu doğrusal regresyon analizinin diğer bir varsayımı olan yordayıcı değişkenler arasında yüksek bağıntı katsayısının bulunmaması noktasında yapılan incelemelerde yordayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantılık olarak tanımlanabilecek .80 üzerinde bir korelasyon değerinin

olmadığı (Tablo 3), tolerans değerlerinin .20'den yüksek (.44), VIF değerlerinin 10'dan küçük (2.24) ve CI değerlerinin ise 30'dan küçük olduğu belirlenmiştir. Hataların bağımsız olması şartını incelemek için ise Durbin-Watson değerine bakılmış; değer 1-3 arasında (DW=2.00) olduğu ve sorun teşkil etmediği görülmüştür. Yapılan incelemelere bağlı olarak elde edilen verilerin çoklu doğrusal regresyon analizi için uygun olduğu belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler çoklu doğrusal regresyon analiz (adımsal) yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmada .05 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır (Büyüköztürk, 2012: 98).

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde; akıllı telefon bağımlılık, öznel zindelik ve mutluluk değişkenlerinin aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerine, basit korelasyon analiz katsayılarına ve akıllı telefon bağımlılığının yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon (adımsal) analiz sonuçları verilmiştir.

Araştırma grubuna ait akıllı telefon bağımlılığı, öznel zindelik ve mutluluk puanlarına ilişkin aritmetik ortalama ile standart sapma değerleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo1: Akıllı Telefon Bağımlılığı, Öznel Zindelik ve Mutluluk Değişkenlerinin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaya İlişkin Değerleri

	N	\bar{X}	SS
Akıllı Telefon Bağımlılığı (A.T.B.)	268	30.53	11.13
Öznel Zindelik (Ö.Z.)	268	28.44	9.25
Mutluluk (M.)	268	22.07	5.50

Tablo 1'de araştırma grubuna ait aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri; akıllı telefon bağımlılığı için $\bar{X}=30.53$; $SS= 11.13$, öznel zindelik için $\bar{X}=28.44$; $SS=9.25$ ve mutluluk için $\bar{X}=22.07$; $SS=5.50$ olarak tespit edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı, öznel zindelik ve mutluluk arasındaki ilişkilere basit korelasyon analiz yöntemiyle incelenmiş ve sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo2: Akıllı Telefon Bağımlılığı, Öznel Zindelik ve Mutluluk Değişkenlerinin Basit Korelasyon Analiz Katsayıları

Değişken	A.T.B.	Ö.Z.	M.
Akıllı Telefon Bağımlılığı (A.T.B.)	1		
Öznel Zindelik (Ö.Z.)	-.434**	1	
Mutluluk (M.)	-.416**	.749**	1

** $p<.01$

Tablo 2'de akıllı telefon bağımlılığı ile öznel zindelik ($r=-.434$, $p<.01$) ve mutluluk ($r=-.416$, $p<.01$) arasında negatif yönde anlamlı düzeyde birer ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgudan hareketle üniversite öğrencilerinde öznel zindelik ve mutluluk düzeyleri arttıkça

akıllı telefon bağımlılığı düzeyinin azaldığı söylenebilir. Bunun yanında Tablo 2 göz önüne alındığında yordayıcı değişkenler arası çoklu bağlantılık şeklinde tanımlanabilecek .80'in üzerinde korelasyon değeri mevcut değildir. Daha sonra öznel zindelik ve mutluluk değişkenlerinin akıllı telefon bağımlılığı yordama gücünü tespit etmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon (adımsal) analiz değerleri incelenmiş ve buna ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo3: Akıllı Telefon Bağımlılığının Öznel Zindelik ve Mutluluk Değişkenleri Tarafından Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon (Adımsal) Analiz Sonuçları

	<i>B</i>	<i>SH</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>İkili r</i>	<i>Kıs. r</i>	<i>R</i>	<i>R</i> ²	<i>F</i>	<i>Sd</i>
1.(Sabit)	45.38	1.99		22.78**	.000			.434 ^a	.188	61.41**	1/265
Ö.Z.	-.522	.067	-.434	-7.83**	.000	-.434	-.434				
2.(Sabit)	49.33	2.52		19.56**	.000			.455 ^b	.207	34.47**	2/264
Ö.Z.	-.335	.010	-.278	-3.36**	.000	-.434	-.203				
M.	-.420	.167	-.208	-2.51*	.000	-.416	-.153				

Not: ** $p < .01$, * $p < .05$

Tablo 3'te çoklu doğrusal regresyon analizine dayalı olarak birinci adımda incelenen öznel zindelik değişkeninin akıllı telefon bağımlılığını yordamada beta katsayısı -.434'tür. Beta katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonucunun anlamlı düzeyde olduğu tespit edilmiştir ($t = -7.83$, $p < .01$). Tek başına öznel zindelik değişkeni akıllı telefon bağımlılığının %18'ini açıklamaktadır ($R = .434$; $R^2 = .188$; $p < .01$; $F_{1/265} = 61.41$; $p < .01$).

Tablo 3'e göre ikinci adımda ise modele öznel zindelik değişkeninin yanında mutluluk değişkeni de girmiştir. Öznel zindelik ve mutluluk değişkenleri birlikte akıllı telefon bağımlılığının yaklaşık olarak %20'sini açıklamaktadır ($R = .455$; $R^2 = .207$, $p < .01$; $F_{2/264} = 34.47$; $p < .01$). Öznel zindelik değişkeninin beta katsayısı -.278; mutluluk değişkeninin beta katsayısı -.208'dir. Beta katsayısının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçlarının anlamlı düzeyde olduğu tespit edilmiştir ($t_{\text{Ö.Z.}} = -3.36$, $p < .01$; $t_{\text{M.}} = -2.51$, $p < .05$). Yapılan çoklu doğrusal regresyon analiz sonucunda öznel zindelik ve mutluluk değişkenlerinin akıllı telefon bağımlılığını anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Modeldeki değişkenlerin beta değerleri göz önüne alındığında akıllı telefon bağımlılığını ilk sırada "öznel zindelik", ikinci sırada "mutluluk" değişkenlerinin anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir.

Tartışma

Araştırma sonucunda akıllı telefon bağımlılığı ile öznel zindelik ve mutluluk arasında negatif yönde anlamlı düzeyde birer ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında yapılan bu çalışma sonucunda öznel zindelik ve mutluluk değişkenlerinin akıllı telefon bağımlılığı

değişkeninin anlamlı düzeyde yordayıcıları olduğu görülmüştür. Öznel zindelik ve mutluluk değişkenleri birlikte akıllı telefon bağımlılığının yaklaşık olarak %20'sini açıklamıştır. Üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığını birinci sırada “öznel zindelik”, ikinci sırada “mutluluk” değişkenlerinin anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir.

Üniversite dönemi kişinin gerek eğitsel gerekse mesleki/kariyer ve sosyal becerileri üst düzeyde geliştirebilme ve hem kendisine, hem de tüm insanlığa fayda sunabilmesi açısından önemli bir zaman dilimi olarak değerlendirilebilir. Üniversite öğrencilerinden bu tür gelişimlerinin yanında yaşanan çağın sunmuş olduğu olanakları yakından takip etmeleri, teknoloji ile iç içe olmaları ve sunulan kolaylıklardan yararlanabilmeleri beklenilmektedir. Bu tür kaynaklara erişimlerini sağlayan en kolay erişimli ve her yere taşınabilir özelliği olan cihazlar akıllı telefonlardır. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin akıllı telefonları da daha bilinçli ve sağlıklı bir biçimde kullanmaları da önemli bir hususu oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle eğitsel, mesleki/kariyer, sosyal yönlerden gelişebilmeleri, teknoloji ve akıllı telefonları verimli, etkili kullanmaları ve bu noktada ilerleyebilmeleri üniversite öğrencilerinden beklenen davranışlar arasındadır. Ancak üniversite öğrencilerinin akıllı telefonları aşırı, kontrolsüz bir şekilde ve bağımlılık noktasında kullanmaları onların diğer yaşamsal aktivitelerinin önüne geçmesi ile yaşamlarını daha da zorlaştırması ise istenmeyen durumlar arasındadır. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin tüm yönleriyle pozitif gelişim gösterebilmesi, sağlıklı adımlarla ilerleyebilmesi açısından akıllı telefon bağımlılığı gibi bir problemle başa çıkmaları kritik bir önem taşımaktadır. Akıllı telefon bağımlılığı konusunda içgörü kazandırmanın ve akıllı telefon bağımlılığı ile ilişkili olan değişkenlerin ortaya koyulmasının iyileştirici ve koruyucu ruh sağlığı çalışmaları bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen bu çalışmada üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığını birinci sırada öznel zindelik değişkeninin anlamlı düzeyde yordadığı ve aralarında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle üniversite öğrencilerinde öznel zindelik düzeyi arttıkça akıllı telefon bağımlılığı düzeyinin azaldığı söylenebilir. Bu sonuç doğrultusunda alan yazın incelendiğinde akıllı telefon bağımlılığıyla öznel zindelik arasındaki ilişkiyi doğrudan ele alan çalışmalara rastlanmamıştır. Ancak bu araştırmadan elde edilen bulgu ile dolaylı yönden tutarlı olan çalışmaların olduğu görülmüştür. Öznel zindelik pozitif bir canlılık ve enerji duygusu olarak nitelendirilmektedir (Ryan ve Frederick, 1997: 529). Bu bağlamda alanyazın incelendiğinde Lian ve You (2017: 376) ve Yang, Lin, Huang ve Chang (2018: 693) tarafından yürütülen çalışmalarda canlılık ile akıllı telefon bağımlılığının ilişkili olduğu sonucunu bu çalışma sonucunun desteklediği

görülmektedir. Ghanbari-Talab ve Fooladchang (2015: 9) tarafından yürütülen benzer nitelikteki başka bir araştırmada da zihinsel canlılığın bağımlılık potansiyelinin belirleyicisi olduğu sonucu ile de bu çalışma sonucu uyumludur. Akıllı telefon bağımlılığı birçok yönden internet bağımlılığı olarak da değerlendirilmektedir (Kim, 2013: 500; Salehan ve Negahban, 2013: 2632). Bu noktada alanyazın incelenmeye devam edildiğinde öznel zindelik Akın (2012: 404) tarafından yapılan çalışmada internet bağımlılığı ile; yine benzer nitelikte sayılabilecek Uysal, Saticı, Akın (2013: 948) tarafından yapılan çalışmada Facebook bağımlılığı ile ilişkili olduğu sonuçları ile de bu çalışma sonucu tutarlıdır. Öznel zindelik, bireylerin üretken ve aktif olması yönünde onları geliştirmekte, stres yaratan durumlarla etkin bir biçimde başa çıkmasına ve daha pozitif bir ruh sağlığına yardımcı olmaktadır (Ryan ve Deci, 2008: 186). Bu bağlamda psikolojik sağlık gündeme gelmektedir. Nitekim psikolojik sağlık kişinin hayatındaki stresli durumlar ile mücadele edebilmesi ile bu tür olumsuzluklara karşı başarı sağlayarak, bunlarla etkili bir şekilde başa çıkarak uyum gösterebilmesidir (Masten, 2001: 228; Masten, Best ve Garmezy 1990: 425; Rutter, 1985: 598–611, 1987: 316; Wagnild ve Young, 1990: 252-255; Wagnild ve Young, 1993: 165-178). Bu doğrultuda Park ve Choi (2017: 280) ve Xie vd. (2023: 1) tarafından yürütülen çalışmalarda akıllı telefon bağımlılığı ile psikolojik sağlık arasında ilişkinin olduğu sonuçlarını da bu çalışma sonucu dolaylı yönden desteklemektedir. Ayrıca öznel zindelik, öznel iyi oluş kavramının içinde yer almakla birlikte bilişsel ve duyuşsal öğeleri içinde barındırmaktadır (Diener ve diğerleri, 1999: 276). Bae (2019: 93), Ding vd.'nin (2022: 1) akıllı telefon bağımlılığı ile öznel iyi oluş arasında ilişki olduğuna dair araştırma sonuçları ile de bu çalışma sonucu uyumludur. Bu bağlamda yapılan bu çalışma sonucu ve mevcut diğer araştırma sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde kişilerin öznel zindelik düzeyleri ne kadar yüksek ise o oranda akıllı telefon bağımlılığının da düşük olduğu söylenebilir. Başka bir açıdan ise üst düzeyde öznel zindeliğe sahip olmak akıllı telefon bağımlılığının azalmasına yardımcı olabilir. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığını azaltmada yüksek düzeyde öznel zindeliğin önemli bir işlevinin olduğu söylenebilir.

Üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen bu çalışmada ulaşılan diğer bir sonuca göre üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığını ikinci sırada mutluluk değişkeninin anlamlı düzeyde yordadığı ve aralarında negatif yönde anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle üniversite öğrencilerinde mutluluk düzeyi arttıkça akıllı telefon bağımlılığı düzeyi azalmaktadır. Bu durumda mutluluk düzeyi yüksek olan üniversite öğrencilerinin daha az akıllı telefon bağımlılığı problemi yaşadıkları söylenebilir. Yapılan alan

yazın incelemesinde Kaya, Demirel ve Tükel (2020: 124); Kozan, Kavaklı, Ak ve Kesici (2019: 2152) tarafından yürütülen çalışmalarda akıllı telefon ile mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğuna dair sonuçları bu çalışma sonucu desteklemektedir. Bunun yanı sıra Hughes ve Burke (2018: 236) tarafından gerçekleştirilen araştırmada gece boyunca akıllı telefon kullanımının refah üzerindeki etkisi incelenmiş olup deney grubu katılımcıları bir hafta boyunca yatak odasında akıllı telefon kullanmaktan kaçınmıştır. Araştırma sonucunda refahın arttığı görülmüştür. Hughes ve Burke'nin (2018: 236) elde ettiği sonuç ile de bu araştırma sonucunun dolaylı yönden uyumludur. Ayrıca alanyazında mutluluk kavramı öznel iyi oluş kavramı olarak da kullanılmakta olup (Diener ve Ryan, 2009: 391) pozitif duyguların yoğun ancak negatif duyguların ise az yaşanması ile yaşamdan yüksek düzeyde doyum alma biçiminde tanımlanmaktadır (Diener, 1984: 542). Bu doğrultuda alanyazın incelenmeye devam edildiğinde akıllı telefon bağımlılığı ile öznel iyi oluş arasında ilişki olduğuna dair araştırma sonuçları ile de bu çalışma sonucu tutarlıdır (Congman, Umar, Bhayo, Ijaz, Sharifi, Akram, 2019: 70; Ding vd., 2022: 1). Bunlara ek olarak akıllı telefon bağımlılığı ile psikolojik iyi oluş (Lowe-Calverley ve Pontes, 2020: 550), yaşam doyumu (Samaha ve Hawi, 2016: 321) gibi ilişkinin olduğuna ilişkin araştırma sonuçları ile de bu çalışmadan elde edilen sonucun uyumlu olduğu görülmüştür. Bu bağlamda yapılan bu çalışma sonucu ve mevcut diğer araştırma sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde kişilerin mutluluk düzeyleri ne kadar yüksek ise o oranda akıllı telefon bağımlılığının da düşük olduğu söylenebilir. Başka bir açıdan ise üst düzeyde mutluluk sahip olmak akıllı telefon bağımlılığının azalmasına yardımcı olabilir. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığını azaltmada yüksek düzeyde mutluluğun önemli bir işlevinin olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmadan öznel zindelik ve mutluluk düzeyi yüksek olan üniversite öğrencilerinin düşük düzeyde akıllı telefon bağımlılığına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca bağlı olarak üniversite öğrencilerinin öznel zindelik ve mutluluk düzeylerini artırmaya yönelik yapılacak çalışmaların, onların akıllı telefon bağımlılığına direnç göstermeleri noktasında yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu araştırma öznel zindelik ve mutluluğun yüksek düzeyde olmasının akıllı telefon bağımlılığını azaltabileceğine ilişkin önemli bir sonucu ortaya koymanın yanında bazı sınırlılıklar göstermektedir. Bu sınırlılıklar; araştırma yapılan grubunun sadece üniversite öğrencileri olması, akıllı telefon bağımlılığıyla sadece öznel zindelik ve mutluluk değişkenlerinin incelenmesi ile araştırmanın sadece nicel veriler ile yürütülmesi biçimindedir. Bu noktada benzer nitelikte bir çalışma üniversite öğrencilerinin dışında farklı

araştırma gruplarında (yetişkinler, ergenler, çocuklar... vb. gibi) yürütülebilir. Bu araştırma kapsamında akıllı telefon bağımlılığıyla sadece öznel zindelik ve mutluluk değişkenleri incelenmiş ve ilişkili olan diğer psikolojik faktörlere yer verilmemiştir. Gerçekleştirilecek araştırmalarda farklı değişkenlerin akıllı telefon bağımlılığı üzerinde yordayıcılığı incelenebilir. Bu araştırma kesitsel niteliktedir. Dolayısıyla akıllı telefon bağımlılığı ile öznel zindelik ve mutluluk arasındaki neden-sonuç ilişkilerini ortaya koymamaktadır. Bu açıdan ileride yapılacak olan çalışmalarda farklı yöntemlerle akıllı telefon bağımlılığı ile öznel zindelik ve mutluluk arasındaki neden-sonuç ilişkileri incelenebilir. Ayrıca alanyazında çeşitli araştırmacılar tarafından akıllı telefon bağımlılığına yönelik tanı ölçütleri sunulmuş olmasına rağmen Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabında (DSM-V) akıllı telefon bağımlılığına ilişkin tanı ölçütlerinin olmaması ile alanyazında akıllı telefon bağımlılığına yönelik araştırma bulgularının diğer davranışsal bağımlılıklara oranla daha sınırlı olması bu çalışmayı da sınırlandırmış olsa da bu araştırma öznel zindelik ve mutluluğun akıllı telefon bağımlılığını yordadığına dair önemli kanıtlar sunmaktadır. Bu bağlamda yapılan bu araştırma ile alanyazında bulunan mevcut araştırma bulgularına dayalı olarak, hem akıllı telefon bağımlılığı ile öznel zindelik ve mutluluk çalışmalarına yönelik önceden elde edilen bulgular doğrulanmaya; hem de bu değişkenlerin bir arada akıllı telefon bağımlılığını yordamasına dair orijinal verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu noktada akıllı telefon bağımlılığını üniversite öğrencilerinde azaltma ya da önleme çalışmalarında onların öznel zindelik ve mutluluk düzeylerini artırabilecek çalışmalara yer verilebilir. Bu çerçevede öznel zindelik ve mutlulukla ilgili yürütülen müdahale çalışmaları akıllı telefon bağımlılığı ile de gerçekleştirilebilir. Akıllı telefon bağımlılığı gibi farklı birçok sorunla karşı karşıya kalan üniversite öğrencilerinin, problemlerine farklı çözümler üretebilme becerileri kazanmaları ve kendilerini düzenleme ve otokontrol sağlayabilmelerine ilişkin danışmanlık faaliyetleri yapılabilir. Bunun yanında grup çalışmaları, müdahale programları, seminer ve eğitim programları çalışmaları yapılarak üniversite öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığını azaltma çalışmaları gerçekleştirilebilir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmada tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Akın, A. (2012). The relationships between internet addiction, subjective vitality, and subjective happiness. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(8), 404-410. <https://doi.org/10.1089/cyber.2011.0609>

Alosaimi, F. D., Alyahya, H., Alshahwan, H., Al Mahyijari, N., & Shaik, S. A. (2016). Smartphone addiction among university students in Riyadh, Saudi Arabia. *Saudi medical journal*, 37(6), 675-683. <https://doi.org/10.15537/Smj.2016.6.14430>

Agesti, L. P., Fitryasari, R., Armini, N. K. A., & Yusuf, A. (2019). Hubungan smartphone addiction dan Self-efficacy dengan prestasi akademik pada remaja. *Jurnal Keperawatan Jiwa*, 1(1), 1-6. <http://repository.unair.ac.id/id/eprint/87968>

American Psychiatric Association, DSM-5.(2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™ (5th ed.). Washington, DC.

Azizah, M. (2021). The relationship between time management, self regulation, and smartphone addiction. *Empati-Jurnal Bimbingan dan Konseling*, 8(2), 82-98. DOI:10.26877/empati.v8i2.8057

Bae, S. M. (2019). The relationship between smartphone use for communication, social capital, and subjective well-being in Korean adolescents: Verification using multiple latent growth modeling. *Children And Youth Services Review*, 96, 93-99. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.11.032>

Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., & Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles?. *Psychological Science In The Public Interest*, 4(1), 1-44. <https://doi.org/10.1111/1529-1006.01431>

Beard, K. W., & Wolf, E. M. (2001). Modification in the proposed diagnostic criteria for internet addiction. *CyberPsychology & Behavior*, 4(3), 377-383. <https://doi.org/10.1089/109493101300210286>

Bostic, T. J., Rubio, D. M., & Hood, M. (2000). A validation of the subjective vitality scale using structural equation modeling. *Social Indicators Research*, 52(3), 313–324. <https://doi.org/10.1023/A:1007136110218>

Boumosleh, J., & Jaalouk, D. (2018). Smartphone addiction among university students and its relationship with academic performance. *Global Journal of Health Science*, 10(1), 48-59. <https://doi.org/10.5539/gjhs.v10n1p48>

Buctot, D. B., Kim, N., & Kim, J. J. (2020). Factors associated with smartphone addiction prevalence and its predictive capacity for health-related quality of life among Filipino adolescents. *Children and Youth Services Review*, 110, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.104758>

Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Congman, R., Umar, M., Bhayo, N. H., Ijaz, M. S., Sharifi, A. F., & Akram, H. (2019). Smartphone addiction and subjective well-being: A case of international students at Northeast Normal University, China. *American Journal of Creative Education*, 2(2), 70-80. <https://doi.org/10.20448/815.22.70.80>

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The " what" and " why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542–575. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542>

Diener, E., & Ryan, K. (2009). Subjective well-being: A general overview. *South African Journal of Psychology*, 39(4), 391-406. <https://doi.org/10.1177/008124630903900402>

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276>

Ding, Y., Huang, H., Zhang, Y., Peng, Q., Yu, J., Lu, G., ... & Chen, C. (2022). Correlations between smartphone addiction and alexithymia, attachment style, and subjective well-being: A meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 13, 1-20. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.971735>

Doğan, T., & Çötök, N. A. (2011). Oxford mutluluk ölçeği kısa formunun Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması [Adaptation of the short form of the Oxford happiness questionnaire into Turkish: A validity and reliability study]. *Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*, 4(36), 165-172.

Geng, Y., Gu, J., Wang, J., & Zhang, R. (2021). Smartphone addiction and depression, anxiety: The role of bedtime procrastination and self-control. *Journal of Affective Disorders*, 293, 415-421. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.06.062>

Ghanbari-Talab, M., & Fooladchang, M. (2015). On the relationship of resilience and mental vitality with addiction potential among students. *Scientific Quarterly Research on Addiction*, 9(34), 9-22. <http://etiadpajohi.ir/article-1-270-en.html>

Griffiths, M. (1996a). Gambling on the Internet: A brief note. *Journal of Gambling Studies*, 12, 471-473.

Griffiths, M. D. (1996b). Internet addiction: an issue for clinical psychology?. *Clinical Psychology Forum*, 97, 32- 36. <http://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/25089>

Hills, P., & Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: a compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and Individual Differences*, 33(7), 1073-1082. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(01\)00213-6](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(01)00213-6)

Hughes, N., & Burke, J. (2018). Sleeping with the frenemy: How restricting 'bedroom use' of smartphones impacts happiness and wellbeing. *Computers in Human Behavior*, 85, 236-244. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.03.047>

Karasar, N. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (33. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık

Kaya, A., Demirel, M., & Tükel, Y. (2020). The relationship between smartphone use and happiness among university students. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 9(7), 124-133. DOI:10.26655/IJAEP.2020.7.1

Kim, H. (2013). Exercise rehabilitation for smartphone addiction. *Journal Of Exercise Rehabilitation*, 9(6), 500-505. <https://doi.org/10.12965/jer.130080>

Kim, I. K., Park, S. W., & Choi, H. M. (2017). The relationship among smartphone addiction, communication ability, loneliness and interpersonal relationship for university students. *Journal of the Korea Academia-Industrial cooperation Society*, 18(1), 637-648. <https://doi.org/10.5762/KAIS.2017.18.1.637>

Khasanah, R., & Daulay, N. (2022). The effect of smartphone addiction on communication with peers in Madrasah Tsanawiyah. *Jurnal Basicedu*, 6(4), 5549-5556. <https://doi.org/10.31004/basicedu.v6i4.2924>

Ko, C. H., Yen, J. Y., Chen, C. C., Chen, S. H., & Yen, C. F. (2005). Proposed diagnostic criteria of internet addiction for adolescents. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 193(11), 728-733. <https://doi.org/10.1097/01.nmd.0000185891.13719.54>

Kozan, H. İ. Ö., Kavaklı, M., Ak, M., & Kesici, Ş. (2019). Akıllı telefon bağımlılığı, genel aidiyet ve mutluluk arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22(4), 2152-2159. doi: 10.5505/kpd.2019.87587

Kula, H., Ayhan, C., Soyer, F. & Kaçay, Z. (2020). The relationship between smartphone addiction and life satisfaction: faculty of sport sciences students. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 7(1), 86-95. <https://dergipark.org.tr/en/pub/pes/issue/57204/807780>

Kumcağız, H., & Gündüz, Y. (2016). Relationship between Psychological Well-Being and Smartphone Addiction of University students. *International Journal of Higher Education*, 5(4), 144-156. <http://dx.doi.org/10.5430/ijhe.v5n4p144>

Kwon, M., Kim, D.-J., Cho, H., & Yang, S. (2013a). The smartphone addiction scale: development and validation of a short version for adolescents. *PLoS ONE*, 8(12), 1-7. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0083558>

Lanaj, K., Johnson, R. E., & Barnes, C. M. (2014). Beginning the workday yet already depleted? Consequences of late-night smartphone use and sleep. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 124(1), 11-23. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2014.01.001>

Lian, L., & You, X. (2017). Specific virtues as predictors of smartphone addiction among Chinese undergraduates. *Current Psychology*, 36(2), 376-384. <https://doi.org/10.1007/s12144-017-9612-x>

Lin, Y. H., Chiang, C. L., Lin, P. H., Chang, L. R., Ko, C. H., Lee, Y. H., & Lin, S. H. (2016). Proposed diagnostic criteria for smartphone addiction. *Plos One*, 11(11), 1-11. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0163010>

Lowe-Calverley, E., & Pontes, H. M. (2020). Challenging the concept of smartphone addiction: An empirical pilot study of smartphone usage patterns and psychological well-being. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 23(8), 550-556. <https://doi.org/10.1089/cyber.2019.0719>

Mascia, M. L., Agus, M., & Penna, M. P. (2020). Emotional intelligence, self-regulation, smartphone addiction: which relationship with student well-being and quality of life?. *Frontiers in psychology*, 11, 1-7. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00375>

Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227- 238. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>

Masten, A. S., Best, K. M., & Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2(04), 425-444. <https://doi.org/10.1017/S0954579400005812>

Myers, D. G., & Diener, E. (1995). Who is happy?. *Psychological Science*, 6(1), 10-19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1995.tb00298.x>

Muraven, M., Gagne, M., & Rosman, H. (2008). Helpful self-control: Autonomy support, vitality, and depletion. *Journal Of Experimental Social Psychology*, 44(3), 573-585. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jesp.2007.10.008>

Noyan, C. O., Enez Darçın, A., Nurmedov, S., Yılmaz, O., & Dilbaz, N. (2015). Akıllı telefon bağımlılığı ölçeğinin kısa formunun üniversite öğrencilerinde Türkçe geçerlilik ve

güvenilirlik çalışması. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(Özel sayı.1), 73-81. <http://dx.doi.org/10.5455/apd.176101>

Oulasvirta, A., Rattenbury, T., Ma, L., & Raita, E. (2012). Habits make smartphone use more pervasive. *Personal And Ubiquitous Computing*, 16(1), 105-114. <https://doi.org/10.1007/s00779-011-0412-2>

Panova, T., & Carbonell, X. (2018). Is smartphone addiction really an addiction?. *Journal Of Behavioral Addictions*, 7(2), 252-259. <https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.49>

Park, H., & Choi, E. (2017). Smartphone addiction and depression: The mediating effects of self-esteem and resilience among middle school students. *Journal of Korean Academy of Community Health Nursing*, 28(3), 280-290. <https://doi.org/10.12799/jkachn.2017.28.3.280>

Pavot, W., Diener, E. D., & Fujita, F. (1990). Extraversion and happiness. *Personality and individual differences*, 11(12), 1299-1306. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(90\)90157-M](https://doi.org/10.1016/0191-8869(90)90157-M)

Roberts, J. A., Yaya, L.H.P., & Manolis, C. (2014). The Invisible Addiction: Cell-Phone Activities and Addiction among Male and Female College Students. *Journal of Behavioral Addictions*, 3(4), 254-265. <https://doi.org/10.1556/JBA.3.2014.015>

Rutter, M. (1985). Resilience in the face of adversity: Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *The British Journal of Psychiatry*, 147, 598-611. <https://doi.org/10.1192/bjp.147.6.598>

Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(3), 316-331. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03541.x>

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2008). A self-determination theory approach to psychotherapy: The motivational basis for effective change. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne*, 49(3), 186-193. <https://doi.org/10.1037/a0012753>

Ryan, R. M., & Frederick, C. (1997). On energy, personality, and health: Subjective vitality as a dynamic reflection of well-being. *Journal Of Personality*, 65(3), 529-565.

<https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1997.tb00326.x>

Sağar, M. E. (2022a). Ergenlerde duygu düzenleme, psikolojik sağlık ve okulda öznel iyi oluşun akıllı telefon bağımlılığı üzerindeki yordayıcı rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(83), 926-944. <https://doi.org/10.17755/esosder.1036794>

Sağar, M. E. (2022b). Üniversite öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığının yordayıcısı olarak dürtüsellik ve saldırganlık. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), 864-876. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gumus/issue/73042/1003657>

Sağar, M. E., Sağar, S. (2023). Predictors of smartphone addiction in teacher candidates: Self-control and communication skills. *Osmangazi Journal of Educational Research (OJER)*, 10(1), 47-62. <https://doi.org/10.59409/ojer.1248743>

Salehan, M., & Negahban, A. (2013). Social networking on smartphones: When mobile phones become addictive. *Computers In Human Behavior*, 29(6), 2632-2639. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.07.003>

Samaha, M., & Hawi, N. S. (2016). Relationships among smartphone addiction, stress, academic performance, and satisfaction with life. *Computers In Human Behavior*, 57, 321-325. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.12.045>

- Shapira, N. A., Lessig, M. C., Goldsmith, T. D., Szabo, S. T., Lazoritz, M., Gold, M. S., & Stein, D. J. (2003). Problematic internet use: Proposed classification and diagnostic criteria. *Depression and Anxiety*, 17(4), 207-216. <https://doi.org/10.1002/da.10094>
- Shaw, M., & Black, D. W. (2008). Internet addiction: definition, assessment, epidemiology and clinical management. *CNS Drugs*, 22(5), 353-365. <https://doi.org/10.2165/00023210-200822050-00001>
- Sok, S. R., Seong, M. H., & Ryu, M. H. (2019). Differences of self-control, daily life stress, and communication skills between smartphone addiction risk group and general group in Korean nursing students. *Psychiatric Quarterly*, 90(1), 1-9. <https://doi.org/10.1007/s11126-018-9596-1>
- Suler, J. R. (1999). To get what you need: Healthy and pathological internet use. *CyberPsychology & Behavior*, 2(5), 385-393. <https://doi.org/10.1089/cpb.1999.2.385>
- Tao, R., Huang, X., Wang, J., Zhang, H., Zhang, Y., & Li, M. (2010). Proposed diagnostic criteria for internet addiction. *Addiction*, 105(3), 556-564. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2009.02828.x>
- Ting, C. H., & Chen, Y. Y. (2020). "Chapter 8 - Smartphone addiction," in *Practical Resources for the Mental Health Professional, Adolescent Addiction*, 2nd Edn, eds C. Essau and P. Delfabbro (San Diego, CA: Elsevier), 215-240. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818626-8.00008-6>
- Uysal, R., Sarıçam, H., & Akın, A. (2014). Öznel zindelik ölçeği Türkçe formunun psikometrik özellikleri. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 136-146.
- Uysal, R., Satici, S. A., & Akın, A. (2013). Mediating effect of Facebook® addiction on the relationship between subjective vitality and subjective happiness. *Psychological reports*, 113(3), 948-953. <https://doi.org/10.2466/02.09.18.PR0.113x32z3>
- Veenhoven, R. (2009). How do we assess how happy we are? Tenets, implications and tenability of three theories. In A. K. Dutt & B. Radcliff (Eds.), *Happiness, economics and politics: Towards a multi-disciplinary approach* (pp. 45-69). Cheltenham, UK: Edward Elger.
- Yang, S. Y., Lin, C. Y., Huang, Y. C., & Chang, J. H. (2018). Gender differences in the association of smartphone use with the vitality and mental health of adolescent students. *Journal Of American College Health*, 66(7), 693-701. <https://doi.org/10.1080/07448481.2018.1454930>
- Young, K. S. (1996). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*, 1(3), 237-244. <http://www.netaddiction.com/articles/newdisorder.pdf>
- Wagnild, G. M., & Young, H. M. (1993). Development and psychometric evaluation of the resilience scale. *Journal of Nursing Measurement*, 1(2), 165-178.
- Wagnild, G., & Young, H. M. (1990). Resilience among older women. *IMAGE: The Journal of Nursing Scholarship*, 22(4), 252-255. <https://doi.org/10.1111/j.1547-5069.1990.tb00224.x>
- Xie, G., Wu, Q., Guo, X., Zhang, J., & Yin, D. (2023). Psychological resilience buffers the association between cell phone addiction and sleep quality among college students in Jiangsu Province, China. *Frontiers in Psychiatry*, 14, 1-8. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1105840>

OECD Ülkelerinin Sürdürülebilir Yönetim Performansının Değerlendirilmesi *Evaluation of Sustainable Management Performance of OECD Countries*

DOI: 10.38155/ksbd.1384169

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
31.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
14.03.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Gül SENİR
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası Ticaret ve Lojistik
gul.senir@ohu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5454-2321

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanabilmesi için sürdürülebilir yönetim politikaları geliştirmek yirmi birinci yüzyılın öncelikli konularından biri olmuştur. Bu tür politikaların geliştirilebilmesi için ekonomik, sosyal ve çevresel göstergelerin kapsama alındığı bütünsel bir yaklaşım gerekli olmaktadır. Bu çalışmanın amacı OECD ülkelerinin sürdürülebilir yönetim performansının değerlendirilmesidir. Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden olan ENTROPİ ile kriterlerin önem düzeyleri bulunmuş daha sonra da TOPSİS yöntemi ile de ülkelerin sürdürülebilir yönetim performansının sıralaması yapılmıştır. OECD ülkelerinin sürdürülebilir yönetim performansının sıralaması için yapılan değerlendirmede kullanılan veriler SGI (Sustainable Governance Indicators) web adresinden alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kriterlerin önem sırası bütçeler, küresel eşitsizlikler ve küresel çevre koruma şeklinde olmuştur. Ülkelerin sürdürülebilir yönetim performansına göre sıralamasında İsviçre, Finlandiya ve Yeni Zelanda ilk üç sırada yer almıştır. Türkiye OECD ülkeleri arasında 24. sıradadır

Anahtar Kelimeler: ENTROPİ, SGI, Sürdürülebilirlik, TOPSİS.

Abstract

Developing sustainable management policies to ensure economic and social development has become one of the priorities of the twenty-first century. In order to develop such policies, a holistic approach that includes economic, social and environmental indicators is necessary. The aim of this study is to assess the sustainable management performance of OECD countries. The importance levels of the criteria were found with ENTROPY, which is a multi-criteria decision making (MCDM) method, and then the sustainable management performance of the countries was ranked with TOPSIS method. The data used in the evaluation for the ranking of the sustainable governance performance of OECD countries were taken from SGI (Sustainable Governance Indicators) web address. According to the results obtained, the order of importance of the criteria is as follows: budgets, global inequalities and global environmental protection. Switzerland, Finland and New Zealand ranked in the top three in terms of sustainable management performance. Turkey ranks 24th among OECD countries.

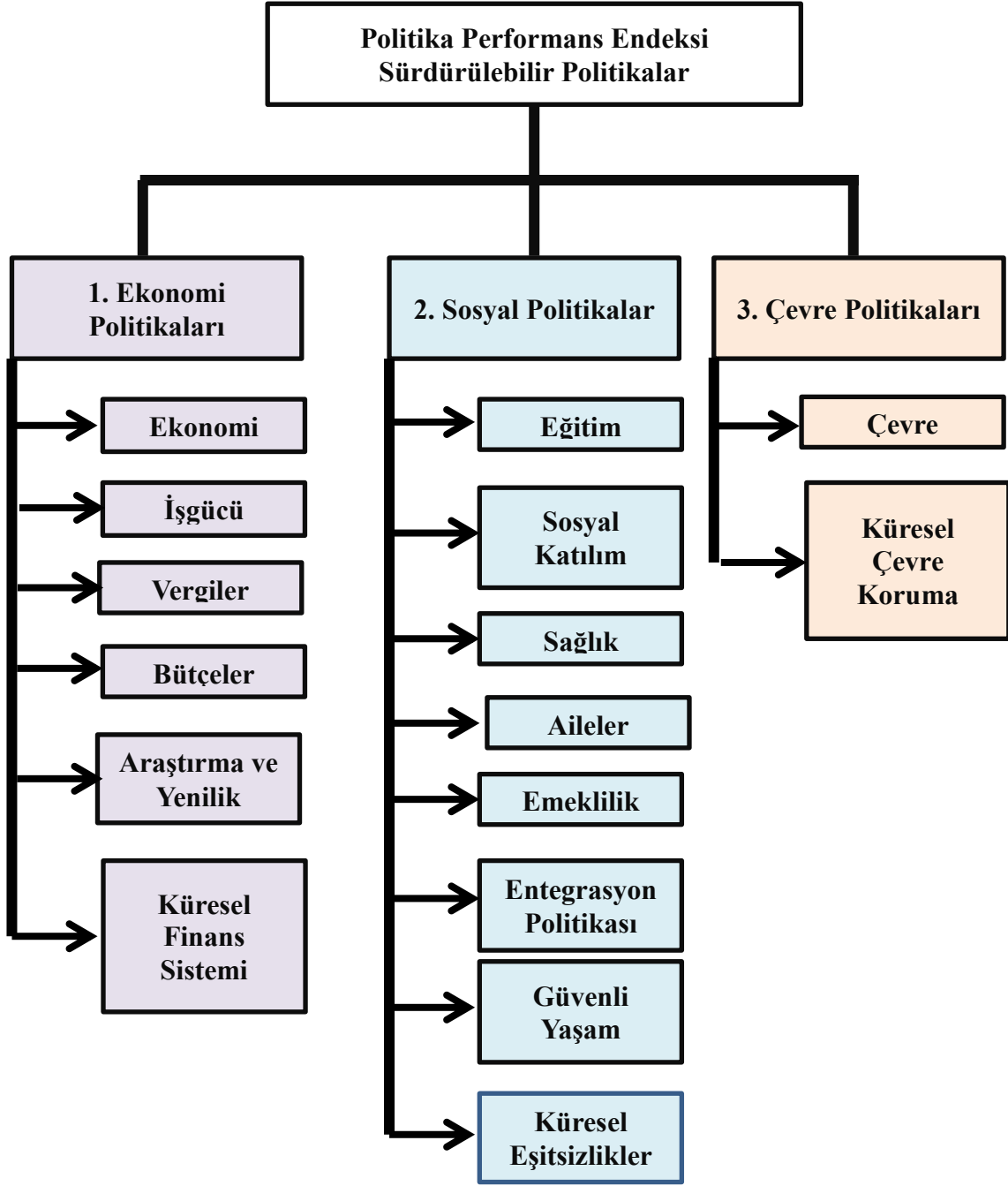
Keywords: ENTROPY, SGI, Sustainability, TOPSIS

Giriş

Bertelsmann Stiftung'un Sürdürülebilir Yönetişim Göstergeleri (SGI), ilk olarak 2009 yılında yayınlanmıştır (Stiftung, 2011). Küreselleşme, göç, azalan kaynaklar, iklim değişikliği, yaşlanan toplumlar, artan kamu borcu, katılım fırsatlarının eşitsiz dağılımı ve yeni güvenlik riskleri gibi süreçler şimdiki ve gelecek nesiller için olumsuz sonuçlar doğurmakta, dolayısıyla OECD ve AB ülkelerinin genel sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır. Bu durum OECD ve AB ülkelerini uyum sağlama konusunda ciddi bir baskı altında bırakmakta ve buna uygun olarak dinamik ve uyarlanabilir bir politika oluşturma gereksinimini artırmaktadır. SGI, araştırmacıların ve politika yapıcılarının OECD ve AB ülkelerinin "sürdürülebilir politika sonuçlarına nasıl ulaşabileceklerini ve siyasi karar alma süreçlerini daha uzun vadeli bir odaklanmayla nasıl oluşturacaklarını" anlamalarına olanak tanıyan veriler sağlamayı amaçlamaktadır (Schraad-Tischler ve Seelkopf, 2016: 2).

SGI, OECD ve AB'ye üye ülkelerde yönetişimin ülkeler arası bir karşılaştırmasını vermektedir. Ülkelerin güçlü ve zayıf yönlerinin karşılaştırılması, uluslararası öğrenme süreçlerini harekete geçirirken aynı zamanda karar vericiler ve halk için hayati reformlara ışık tutmayı amaçlamaktadır. OECD ve AB ülkelerinin hükümet merkezleri ve demokratik kurumlarındaki siyasi karar alıcılardan, sivil toplum ve uluslararası kuruluş temsilcilerine, akademisyenlere ve ilgili vatandaşlara kadar politikaları formüle eden, şekillendiren ve uygulayan tüm bireyleri hedeflemektedir (Stiftung, 2011).

SGI, sürdürülebilir yönetim örneklerini tanımlayan Politika Performans Endeksi, Demokrasi Endeksi ve Yönetişim Endeksi olmak üzere üç temel üzerine inşa edilmiştir. Bu endekslerden Politika Performans Endeksi çalışma kapsamında ele alınmış olup, Demokrasi Endeksi ve Yönetişim Endeksi çalışma dışında tutulmuştur. Politika Performans Endeksi'nin ele alınma sebebi olarak bu endekste yer alan kriterlerin "Sürdürülebilir Politikalar" kriterinin alt başlığında yer alması ve literatürde de sürdürülebilirlik konusunun ekonomi, sosyal ve çevre boyutlarını bütünsel olarak ele almasıdır (Brundtland Report, 1987). Politika Performans Endeksi'de sürdürülebilirliğin üç temel boyutu olan ekonomik, sosyal ve çevre politikalarını kapsamaktadır. Politika Performans Endeksi Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Politika Performans Endeksi
Kaynak: (“Sustainable Governance Indicators, 2022”)

Politika Performans Endeksi, her bir ülke için temel politika alanlarında reform ihtiyaçlarının bir haritasını çıkarmakta ve ülkelerin sürdürülebilir politika sonuçlarına ulaşmada ne kadar başarılı olduklarını sormaktadır. Bunu yaparken de sürdürülebilirlik, sosyal ilerleme ve yaşam kalitesinin ölçülmesine ilişkin mevcut uluslararası söylemlerin merkezinde yer alan bir

dizi fikre atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla, Politika Performans Endeksi kendisini bir toplumun ekonomik büyümesi ve maddi refahı gibi geleneksel ölçütlerle sınırlamamaktadır. Bunun yerine SGI'nın bu ayağı, OECD ve AB ülkelerinin sağlam, yüksek performanslı, uzun ömürlü ekonomik, sosyopolitik ve çevresel sistemler geliştirmeye çalışırken dikkate alınması gereken çeşitli politika alanlarındaki başarısını ölçen verilere dayanmaktadır. Toplam 16 ayrı politika alanı ele alınmakta ve politika sonuçları çok çeşitli niceliksel ve niteliksel verilerle ortaya konulmaktadır (Croissant ve Pelke, 2022) Bu politikalar temel olarak 3 ana başlıkta toplanmaktadır;

Ekonomi Politikaları

SGI'nın ekonomi politikaları kategorisi aşağıdaki soruları ele almaktadır:

- Ekonomi politikaları tutarlı bir kurumsal çerçeve temelinde mi uygulanmaktadır ve böylece ülkenin uluslararası rekabet gücü artırılıyor mudur?
- Hükümet stratejileri işsizlikle mücadelede ve işgücü piyasasına katılımı artırmada ne kadar başarılıdır?
- Ülkenin vergi politikaları sosyal eşitliği, rekabeti ve olumlu uzun vadeli devlet geliri beklentilerini ne ölçüde desteklemektedir?
- Bütçe politikaları ne ölçüde mali sürdürülebilirlik ilkeleriyle desteklenmektedir?
- Araştırma ve geliştirme politikaları ülkenin inovasyon kapasitesine ne ölçüde katkıda bulunmaktadır?
- Ülke, uluslararası finans piyasalarının etkin bir şekilde düzenlenmesine ve istikrara kavuşturulmasına aktif olarak katkıda bulunmakta mıdır?

Sosyal Politikalar

SGI'nın sosyal politikalar kategorisi aşağıdaki soruları ele almaktadır:

- Ülkenin eğitim politikaları yüksek kaliteli, kapsayıcı ve verimli eğitim ve öğretim sistemlerini ne ölçüde teşvik etmektedir?
- Sosyopolitik tedbirler sosyal dışlanma ve kutuplaşma ile etkin bir şekilde mücadele ederken sosyal içermeyi ne ölçüde kolaylaştırmaktadır?
- Politikalar ülkenin sağlık sisteminde kalite, adalet ve maliyet verimliliğini ne kadar başarılı bir şekilde güvence altına almaktadır?

OECD Ülkelerinin Sürdürülebilir Yöntem Performansının Değerlendirilmesi

- Aile politikalarına ilişkin tedbirler kariyer ve aileyi birleştirmeyi ne ölçüde kolaylaştırmaktadır?
- Ülkenin emeklilik politikaları, kuşaklar arası eşitliği ve mali sürdürülebilirliği teşvik ederken yaşlılıkta yoksulluğu önlemede ne kadar başarılıdır?
- Ülkenin siyasi tedbirleri göçmenlerin topluma etkin bir şekilde entegrasyonunu ne ölçüde teşvik etmektedir?
- Ülke, suç ve diğer güvenlik riskleriyle mücadele ederek vatandaşları için güvenli yaşam koşulları oluşturmada ne kadar başarılıdır?
- Ülke, adil küresel ticaret yapılarının ve gelişmekte olan ülkelerde adil katılım fırsatlarının teşvik edilmesi gibi küresel sosyal eşitsizliklerle mücadele çabalarına ne ölçüde katılmaktadır?

Çevre Politikaları

SGI'nın çevre politikaları kategorisi aşağıdaki soruları ele almaktadır:

- Ülkenin çevre politikaları doğal kaynakların korunması ve yaşanabilir çevre koşullarının desteklenmesi konusunda ne kadar başarılıdır?
- Ülke, bağlayıcı küresel çevre koruma rejimlerinin ilerletilmesi konusunda ne kadar kararlıdır?

Bu çalışmanın amacı OECD ülkelerinin sürdürülebilir yönetim performansının değerlendirilmesidir. Türkiye ile karşılaştırılacak ülkelerin belirlenmesinde OECD ülkeleri seçilmiştir. OECD ülkelerinin seçilme nedeni; OECD ülkelerinin dünyadaki sanayileşmiş, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere oluşmasıdır. Ayrıca ekonomik büyüklük ile sürdürülebilir yönetim arasında pozitif yönlü ilişki bulunduğu yönelik olarak literatürde çalışmaların olması (Dike ve Sam Dike, 2016; Güney, 2015; Hayaloğlu, Artan ve Demirel, 2019; İmamoğlu, 2022; İmamoğlu ve Özdemir, 2023; Selimoğlu ve Yazıcı, 2021) ülke seçiminde bu çalışmada etkili olmuştur. Bunun yanı sıra sürdürülebilir yönetim konusunun çok boyutlu olması ve çok sayıda kriteri bir arada değerlendirilebilen yöntemlerin sürdürülebilir yönetim performansının değerlendirilmesinde kullanımının uygun olması (Bojković, Anić ve Pejčić-Tarle, 2011: 320) nedeniyle çalışmada ÇKKV yöntemleri kullanılmıştır.

Literatürde SGI verilerini kullanarak yapılan sınırlı çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmalar (Bazzan, Álamos-Concha ve Rihoux, 2022; Croissant ve Pelke, 2022; Tosun ve Howlett, 2022) olarak verilebilir. OECD ülkelerinin sürdürülebilir yönetim performansının değerlendirilmesi için ÇKKV yöntemlerinden ENTROPİ ile TOPSİS yöntemlerini birlikte kullanan konuyla ilgili yazılmış herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada hem

sistemik literatür taramasıyla ve hem de sürdürülebilir yönetim performansının değerlendirilmesi amacıyla ekonomik, sosyal ve çevre politikaları ile ilgili göstergelerin hepsinin çalışmaya dahil edilmesiyle bütünsel bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır. Bu yönleriyle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonraki ikinci bölümde literatür incelemesi, üçüncü bölümde materyal ve metot, dördüncü bölümde bulgular başlıkları verilmiştir. Beşinci bölümde tartışma, altıncı bölümde sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Literatür İncelemesi

Literatür incelemesi sonucunda, yapılan bu çalışmayla benzer olarak yapılmış olan “sürdürülebilir yönetim” “sürdürülebilir yönetim performansı” anahtar kelimeleri ve ÇKKV yöntemlerinin birlikte kullanıldığı çalışmalar Tablo 1’de özet olarak verilmiştir. Bu çalışmaların dışında Türkçe literatürde AYTEKİN ve GÜNDOĞDU (2021) çalışmalarında ülkelerin sürdürülebilir yönetim (SYG) düzeylerine göre incelenmesini, (GAZİBEY, KESER ve GÖKMEN, 2014; GÖK ve YİĞİT, 2017) şehirlerin sürdürülebilirliğini ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlar açısından incelenmesini, (ALTINTAŞ, 2021; ÇAKIN ve AYÇIN, 2019) ülkelerin sürdürülebilirliği kapsamında çevresel performanslarının incelenmesini ele almıştır.

Türkçe literatürde özellikle işletmelerin kurumsal sürdürülebilirliğinin ölçülmesi ile ilgili farklı sektörlerde yapılmış çalışmaların yoğunluğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmaların incelenme sebebi kurumsal sürdürülebilirlik başlığı altında firmaların “ekonomik, çevre ve sosyal” boyutlarının ele alınması ve ülkelerin sürdürülebilir yönetim performansı konusunun da aynı başlıklar altında incelenmekte olmasıdır.

(ALP, ÖZTEL ve KÖSE, 2015; ÖZTEL, KÖSE ve AYTEKİN, 2012) kimya sektöründe faaliyette bulunan uluslararası bir firmanın kurumsal sürdürülebilirlik performansını, (ÖZTEL, AYDIN ve KÖSE, 2018) bir enerji firmasının kurumsal sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesini, (AKBULUT 2019; BEKTAŞ 2022; ECER 2019; GÖZKONAN ve KÜÇÜKBAY, 2019; ÖMÜRBEK, AKSOY ve AKÇAKANAT, 2017; TERZİOĞLU, TEMELİ, YAŞAR ve ÖZDEMİR, 2023) bankalarının sürdürülebilirlik performanslarının analiz edilmesini, (ERSOY, 2018) beyaz eşya sektöründe faaliyette bulunan bir firmanın kurumsal sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesini, (NOYAN, 2023) enerji sektöründe faaliyette bulunan bir firmanın çevresel sürdürülebilirlik performansının analizini, (ÇAKIR ve PERÇİN, 2013; SENİR ve BÜYÜKKEKİK, 2017) lojistik sektöründe faaliyette bulunan firmaların sürdürülebilirlik raporlarını, (KORGA ve DIRİK, 2023; TANÇ ve GÜMRAH, 2015) imalat sanayi sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin çevresel performanslarını, (ÖZEVİN, 2022)

OECD Ülkelerinin Sürdürülebilir Yöntem Performansının Değerlendirilmesi

BİST şirketlerinin kurumsal sürdürülebilirlik performansını, (Yalçın ve Karakaş, 2019) enerji firmasının kurumsal sürdürülebilirlik performansını değerlendirmiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde işletmelerin kurumsal sürdürülebilirliğinin ölçülmesi konusunda yapılan çalışmaların bankaların sürdürülebilirlik performanslarının analiz edilmesi konusunda yoğunlaştığı yorumunu yapabiliriz.

Tablo 1. Literatür İncelemesi

Yazar(lar)	Amaç	Yöntem	Bulgu(lar)
Brodny ve Tutak (2023)	AB ülkelerinin sürdürülebilir enerji ve iklim gelişiminin değerlendirilmesine yönelik geliştirilen metodolojiyi sunmak	CODAS, EDAS, TOPSIS, VIKOR ve WASPAS	Ekonominin sürdürülebilir kalkınmasının en yüksek ve istikrarlı düzeylerine sahip ülkeler İsveç ve Danimarka olarak tespit edilmiştir.
Badi, Stević ve Jibril (2022)	Kuzey Afrika'daki beş şehrin akıllı ve sürdürülebilir şehir kriterlerinin ağırlıklandırılması ve karşılaştırılması	FUCOM, MARCOS	Geliştirilen analize göre Rabat ve Kahire genel sıralamada ilk iki şehir olarak belirlenmiştir.
Chen (2020)	Çin'deki on üç büyük şehrin yaşanabilir kentsel çevresinin değerlendirilmesi ve önerilen modelin etkinliğinin ve fizibilitesinin gösterilmesi	Fuzzy Borda Method, TOPSIS	Sonuçlara göre Hangzhou'nun en yaşanabilir şehir olduğu, Pekin'in ise en kötü yaşanabilir kentsel çevreye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Ozkaya ve Erdin (2020)	ANP ve TOPSIS tekniğine dayalı hibrit ÇKKV yaklaşımıyla akıllı ve sürdürülebilir şehirlerin değerlendirilmesi	ANP, TOPSIS	Sonuçlara göre akıllı yaşam en önemli kriter olurken, son sıradaki kriter akıllı yönetim olmuştur. Ülkelerin genel sıralamasında Tokyo, Londra ve New York ilk üçte yer almıştır.
Yi, Li ve Zhang (2019)	13 şehrin sürdürülebilirliğinin ekonomi, toplum ve çevre boyutu açısından değerlendirilmesi	IOWA	Pekin ve Tianjin dışındaki şehirlerin çoğunun sürdürülebilir kalkınmasının zayıf olduğu tespit edilmiştir.
Yi, Li ve Li, L. (2018)	Çin'in Liaoning eyaletindeki 14 şehrin sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi	MCDM, Stokastik Simülasyon	Liaoning eyaletindeki yalnızca iki şehrin (Shenyang ve Dalian) sürdürülebilirliğinin

			mükemmel olmasa da daha iyi bir gelişme ivmesi gösterdiği tespit edilmiştir.
Anand, Rufuss, Rajkumar ve Suganthi (2017)	Hindistan için akıllı şehirlerdeki sürdürülebilirlik göstergelerinin MCDM yaklaşımı kullanılarak değerlendirilmesi	Fuzzy AHP, DEA	Politika yapıcıların ve yöneticilerin, ülkenin ekonomik refahını sağlamak için ekonomik kalkınmaya ve enerjiye yönelik politikalar tasarımları gerektiği bulunmuştur.

Tablo 1’de verilen literatür incelemesindeki çalışmalar incelendiğinde yapılan çalışmaların daha çok şehirlerin sürdürülebilir performansının tespit edilmesine yönelik olarak yapıldığı, bununla birlikte ÇKKV yöntemlerinden güncel olanların da (FUCOM, MARCOS) tercih edildiği görülmektedir.

Materyal ve Metot

Bu bölümde çalışmada kullanılan veri seti, analizlerde kullanılmış olan kriterler ve yöntemler ile karşılaştırmalarda kullanılan ülkelerle ilgili bilgiler verilmiştir.

Kullanılan Veri Seti

Çalışmada kullanılan veriler 2022 yılına ait olup; SGI web adresinden “ SGI Sustainable Governance Indicators” elde edilmiştir. En güncel ve yayınlanmış olan veri 2022 yılına ait olup, bu nedenle 2022 yılının veri seti kullanılmıştır. OECD ülkeleri ile ilgili herhangi bir veri eksikliği olmaması nedeniyle tüm ülkeler çalışmaya dahil edilmiştir.

Kullanılan Analiz Yöntemleri

Çalışmada ÇKKV yöntemlerinden ENTROPİ ve TOPSİS kullanılmıştır. OECD ülkelerinin sürdürülebilir yönetim performansının değerlendirilmesinde ilk olarak ENTROPİ yöntemi ile kriterlerin önem düzeyleri bulunmuş, daha sonra ise TOPSİS yöntemi ile de ülkelerin sıralaması elde edilmiştir. ENTROPİ yöntemi kriterlerin önem düzeylerinin hesaplanmasında objektif bir yöntem olması ve uygulama adımlarının basit olması sebebiyle tercih edilmiş, TOPSİS yöntemi ise anlaşılabilirliğinin kolay olması ve karmaşık hesaplamalar içermemesi nedeniyle tercih edilmiştir (Ayçin, 2019: 238).

Entropi Yöntemi

ENTROPİ yöntemi günümüzde birçok bilim dalında yaygın olarak kullanılmakta olup, Shannon (1948) tarafından enformasyon teorisi açısından tanımlanmıştır. ENTROPİ yöntemi literatürdeki önem ağırlıklarını hesaplayan yöntemlerden objektif olanlar içerisinde yer almaktadır (Ayçin, 2019: 122).

ENTROPİ yönteminin çözümü 5 adımda verilmektedir.

1. İlk olarak bütün alternatif ve kriterlerin yer aldığı karar matrisi düzenlenir. Karar matrisi eşitlik 1’de verilmektedir:

$$E = [Z_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} Z_{11} & Z_{12} & \dots & Z_{1n} \\ Z_{21} & Z_{22} & \dots & Z_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ Z_{m1} & Z_{m2} & \dots & Z_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2. Karar matrisindeki değerler eşitlik 2 (fayda yönlü kriterler) ve eşitlik 3 (maliyet yönlü kriterler) kullanılarak standartlaştırılır. Eşitliklerdeki r_{ij} değerleri, karar matrisindeki Z_{ij} değerinin standartlaştırılmış biçimidir.

$$r_{ij} = \frac{z_{ij}}{\max_j(z_{ij})} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{\min_j(z_{ij})}{z_{ij}}, \quad \min_j(z_{ij}) \neq 0 \quad (3)$$

3. Eşitlik 4 ile standartlaştırılmış değerler normalize hale getirilir. Eşitlik 4’teki t_{ij} değeri r_{ij} değerinin normalize edilmiş biçimidir.

$$t_{ij} = \frac{r_{ij}}{\sum_{i=1}^m r_{ij}} \quad (4)$$

4. Kriterlerin entropi değeri (H_j) eşitlik 5 ile hesaplanır.

$$H_j = - \frac{\sum_{i=1}^m t_{ij} \ln(t_{ij})}{\ln(m)} \quad (5)$$

5. Son olarak kriterlerin ağırlığı (w_j) eşitlik 6 ile belirlenir.

$$w_j = \frac{1-H_j}{\sum_{j=1}^n (1-H_j)} \quad (6)$$

TOPSİS Yöntemi

TOPSİS yöntemi Hwang ve Yoon tarafından 1980 yılında geliştirilen ve birçok alanda uygulanan ÇKKV yöntemlerinden biridir. Yöntem en ideal karar alternatifinin pozitif ideal çözüme yakın, negatif ideal çözüme ise uzak olmasını belirtmektedir. Uzaklık değerlerinin karşılaştırılmasıyla karar alternatifleri sıralanmaktadır (Ayçin, 2019: 238).

TOPSİS yönteminin çözümü 9 aşamadan oluşmaktadır.

1. Karar matrisinin satırlarında karar değerleri; sütunlarında ise değerlendirme kriterleri bulunur.

$$[A_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (7)$$

2. Standart karar matrisi, eşitlik (7)'deki A karar matrisinin normalize edilmesiyle elde edilir. Normalizasyon işlemi Eşitlik (8)'de gösterilmiştir.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad (i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n) \quad (8)$$

3. r_{ij} değerleri bulunduktan sonra oluşturulan standart karar matrisinin genel gösterimi eşitlik (9)'da gösterilmiştir.

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (9)$$

4. Ağırlıklandırılmış Standart Karar Matrisi (V) eşitlik (10)'da verilmektedir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (10)$$

5. İdeal çözüm değerleri, “Pozitif İdeal Çözüm” ve “Negatif İdeal Çözüm” değerleri olmak üzere iki şekilde verilir. Maksimizasyon yönlü bir amaçsa, pozitif ideal çözümün elde edilebilmesi için V matrisindeki ağırlıklandırılmış değerlendirme kriterlerinin en büyükleri, (ilgili değerlendirme faktörü minimizasyon yönlü ise en küçüğü) seçilir. Pozitif ideal çözüm değerleri eşitlik (11)’de verilmektedir.

$$A^* = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\} \quad (11)$$

$$A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$$

6. Minimizasyon yönlü bir amaçsa, negatif ideal çözümün elde edilebilmesi için V matrisindeki ağırlıklandırılmış değerlendirme kriterlerinin en küçükleri, (ilgili değerlendirme faktörü minimizasyon yönlü ise en büyüğü) seçilir. Negatif ideal çözüm değerleri eşitlik (12)’de verilmektedir.

$$A^- = \left\{ \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\} \quad (12)$$

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$$

7. Koordinat düzlemindeki x ve y değerleri ile gösterilen iki nokta arasındaki mesafenin hesaplanmasında eşitlik (13) kullanılır.

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^n (x_{ik} - x_{jk})^2} \quad (13)$$

8. Karar alternatiflerinin her biri için ideal ve ideal olmayan noktalara olan uzaklığın bulunabilmesi için Eşitlik (14) ve Eşitlik (15) kullanılmaktadır.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (14)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (15)$$

9. Pozitif ideal çözüme göreli yakınlık değeri Eşitlik (16)’dan yararlanılarak bulunur.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (16)$$

Kullanılan Kriterler

Sürdürülebilir yönetim ekonomi, sosyal ve çevre olmak üzere üç gösterge ile ifade edildiği için, bu çalışmada da OECD ülkelerinin sürdürülebilir yönetim performansının değerlendirilmesinde bu üç gösterge ile ilgili kriterler ÇKKV yöntemlerine uygun olacak şekilde karar kriterleri olarak kullanılmıştır. Kullanılan ana ve alt kriterler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Sürdürülebilir Yönetim Kriterleri

Ana Kriterler	Alt Kriterler ve Kodları
Ekonomi Politikaları	Ekonomi (C11)
	İşgücü Piyasaları (C12)
	Vergiler (C13)
	Bütçeler (C14)
	Araştırma, inovasyon ve altyapı (C15)
	Küresel Finans Sistemi (C16)
Sosyal Politikalar	Eğitim (C21)
	Sosyal Katılım (C22)
	Sağlık (C23)
	Aileler (C24)
	Emeklilik (C25)
	Entegrasyon (C26)
	Güvenli Yaşam (C27)
	Küresel Eşitsizlikler (C28)
Çevre Politikaları	Çevre (C31)
	Küresel Çevre Koruma (C32)

Bu çalışmada ana kriterler olarak ekonomi politikaları, sosyal politikalar ve çevre politikaları kullanılmıştır. Ekonomi politikaları ana kriterinin alt kriterleri olarak ekonomi, işgücü piyasaları, vergiler, bütçeler, araştırma, inovasyon ve altyapı, küresel finans sistemi kullanılmış; sosyal politikalar ana kriterinin alt kriterleri olarak eğitim, sosyal katılım, sağlık, aileler, emeklilik, entegrasyon, güvenli yaşam ve küresel eşitsizlikler kullanılmış; çevre politikaları ana kriterinin alt kriterleri olarak çevre ve küresel çevre koruma kullanılmıştır.

Kullanılan Alternatiflerin Belirlenmesi

Çalışmada Türkiye ile karşılaştırılacak ülkeler OECD ülkeleri olarak seçilmiştir. OECD ülkelerinin seçilmesinin nedeni, dünyadaki sanayileşmiş, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere oluşturmaktır. Ayrıca ekonomik büyüklük ile sürdürülebilirlik arasında pozitif yönlü ilişki bulunduğu yönelik olarak literatürdeki çalışmalar (Dike ve Sam Dike 2016; Güney 2015; Hayaloğlu, Artan ve Demirel, 2019; İmamoğlu, 2022; İmamoğlu ve Özdemir, 2023; Selimoğlu ve Yazıcı, 2021) ülke seçiminde bu çalışmada etkili olmuştur. Bu kapsamda 24 tane OECD

OECD Ülkelerinin Sürdürülebilir Yöntem Performansının Değerlendirilmesi

ülkesi çalışma kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda ülkeler ÇKKV yöntemlerine göre sıralaması yapılacak alternatifler olarak belirlenmiştir. Ülkeler için verilen kodlar Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3. Karşılaştırılan G20 Ülkeleri

Ülkeler	Alternatif Kodu
Türkiye	A1
ABD	A2
Kanada	A3
Fransa	A4
Hollanda	A5
Belçika	A6
Lüksemburg	A7
Almanya	A8
İtalya	A9
Portekiz	A10
İngiltere	A11
Danimarka	A12
İrlanda	A13
Yunanistan	A14
İsviçre	A15
Avusturya	A16
İsveç	A17
İzlanda	A18
Norveç	A19
İspanya	A20
Japonya	A21
Finlandiya	A22
Avustralya	A23
Yeni Zelanda	A24

Bulgular

OECD ülkelerinin sürdürülebilir yönetim performansının bulunmasında kullanılacak kriterlerin ve karşılaştırma yapılan alternatiflerin belirlenmesi ile 2022 yılına ait; “Sustainable Governance Indicators” web adresinden ülkelerle ilgili veri elde edilerek Tablo 4'te yer alan karar matrisi düzenlenmiştir. Matristeki alt kriterlerden fayda yönlü olanlar max, maliyet yönlü olanlar ise min şeklinde kullanılmıştır.

Tablo 4. OECD Ülkeleri Sürdürülebilir Yönetim Performansı Karar Matrisi

	Ekonomi Politikaları				Sosyal Politikalar								Çevre Politikaları			
	Ekonomi (max)	İşgücü piyasaları (max)	Vergiler (min)	Bütçeler (max)	Araştırma, inovasyon ve altyapı (max)	Küresel finans sistemi (max)	Eğitim (max)	Sosyal katılım (max)	Sağlık (max)	Aileler (max)	Emeklilik (min)	Entegrasyon (max)	Güvenli yaşam (max)	Küresel eşitsizlikler (min)	Çevre (max)	Küresel çevre koruma (max)
Türkiye	4,5	5	5,1	5,9	4,1	5,7	4,4	4,1	6	3,4	5,5	5,7	4,2	8,5	3,7	4,5
ABD	7,2	7,6	4,7	2,7	7,6	6	6,9	5,4	6,1	6	5,8	7,1	4,8	4,9	5,3	3,6
Kanada	7,1	7,3	6,6	5,1	5,8	7,5	8,4	7	7,5	6,5	6,8	9,2	7	5,7	6,3	5,2
Fransa	7,8	6,8	6,1	4	6,9	7	6,8	6,7	6,8	8,9	5,7	6,4	6,6	6,7	7,3	8,2
Hollanda	7,4	7,7	5,7	5,9	7,7	7,2	6,4	6,6	6,5	6,9	7,2	6,5	6,8	6,2	5,8	6,3
Belçika	6,5	6,7	5,6	4,3	6,1	7,6	6,3	7,3	6,4	7,8	6,3	6,3	6,8	4,9	5,3	5,6
Lüksemburg	7,8	7,7	6,7	7,5	6,3	6,4	6,1	7,9	7,8	8	6,8	7,5	8	9,5	7,1	7,9
Almanya	7,1	8,4	6,3	5,7	8,3	7,9	7,2	7,2	7,3	6,5	5,7	7	6,9	8,8	7,1	7,9
İtalya	7,1	5,7	5,1	4,3	5,1	6,7	5,9	6,2	7,3	5,1	4,8	6,7	6,8	4,9	6,5	6,8
Portekiz	6,6	6,8	5,4	4,9	5,7	6,5	5,9	5,6	5,9	6,9	5,6	7,9	7,7	3,9	6,2	6,5
İngiltere	7	7,8	6,3	5,3	6	6,5	6,9	6,4	6,5	6,5	6,6	8	7,2	6,6	7,6	7,6
Danimarka	8	8,5	7,2	7,5	8	7,9	6,9	7,8	7,8	7,7	7,8	7,4	7,6	8,6	7,8	8,3
İrlanda	8,9	7,5	7,2	6,3	5,5	6,6	6,3	6,9	6,3	6,8	7	8,2	7	6,1	6,9	5,9
Yunanistan	5	4	4,4	3,5	4,5	4	5,3	5,2	5,2	5,1	4,6	6,1	5,7	3,6	4,8	4,7
İsviçre	7,3	8,4	6,8	7,9	7,2	7,2	7,2	7,4	7,5	4,8	7,2	7	8,6	6,1	7	8
Avusturya	7,1	6,5	5,3	5,7	6,9	7	5,9	7	7,1	6,5	5,8	5,9	7,9	4,6	6,6	5,9
İsveç	8	6,2	7	7,6	8,8	8,5	7,4	7,3	7	8,8	7,2	6	6,3	10	8,1	9,5
İzlanda	6,2	6,9	5,6	4,5	6,7	6,1	6,5	7,3	6,6	9,1	7,2	7,7	7,7	4,4	6,4	4
Norveç	6,3	8	6,5	7,2	6,4	7,8	7,2	7,8	7,1	8,1	8,1	7,4	8,5	9	7,4	8,6
İspanya	7,1	5,5	5,8	4,4	5,6	6,5	7,1	6,6	7,5	6,6	6,1	7,5	7,2	5,3	6,6	7,3
Japonya	5,3	7,5	5,2	2,4	7,3	5,5	6,5	4,3	6,8	5,5	5,1	5,5	8,3	5,8	5,8	6,6
Finlandiya	7,3	6,4	7,8	6,3	7,6	7,9	7,6	7,2	6,9	7,6	7,4	6,9	8,2	6,4	7,3	8,2
Avustralya	6,2	7,1	5,8	5,5	5,4	6,3	6,4	5,4	6,6	6,7	6,4	8	7,4	4,6	4,7	4,7

ENTROPİ yöntemi ile Tablo 2’de yer alan on altı kriterin önem düzeyleri bulunmuştur. Kriterlerin önem düzeyleri Tablo 5’teki gibidir. Buna göre en yüksek öneme sahip kriterler bütçeler (C14), küresel eşitsizlikler (C28) ve küresel çevre koruma (C32) şeklinde olmuştur.

Tablo 5. Kriterlerin Önem Düzeyleri

	w_j
C11	0,0392
C12	0,0503
C13	0,0374
C14	0,1539
C15	0,0657
C16	0,0404
C21	0,0285
C22	0,0502
C23	0,0176
C24	0,0795
C25	0,0395
C26	0,0312
C27	0,0449
C28	0,1529
C31	0,0544
C32	0,1135

Tablo 5’te hesaplanmış olan önem düzeylerine göre ülkelerin sürdürülebilir yönetim performansları TOPSİS yöntemi ile hesaplanmış ve Tablo 6’daki gibi bir sıralama elde edilmiştir. Sıralamaya göre OECD ülkelerinin sürdürülebilir yönetim performansında ilk üç sıralamada İsviçre (A15), Finlandiya (A22) ve Yeni Zelanda (A24) yer almıştır. Türkiye (A1) ise OECD ülkeleri arasında 24. sıradadır.

Tablo 6. Alternatif Ülkelerin Sıralanması

Alternatifler	Q_i	Sıralama
Türkiye (A1)	0,3615	24
ABD (A2)	0,4240	22
Kanada (A3)	0,5322	18
Fransa (A4)	0,5218	19
Hollanda (A5)	0,5920	8
Belçika (A6)	0,5381	16
Lüksemburg (A7)	0,5473	15
Almanya (A8)	0,5020	20
İtalya (A9)	0,5338	17
Portekiz (A10)	0,6177	5
İngiltere (A11)	0,5608	12
Danimarka (A12)	0,6012	6
İrlanda (A13)	0,5968	7
Yunanistan (A14)	0,4831	21
İsviçre (A15)	0,6999	1
Avusturya (A16)	0,6352	4
İsveç (A17)	0,5632	11

İzlanda (A18)	0,5479	14
Norveç (A19)	0,5703	9
İspanya (A20)	0,5519	13
Japonya (A21)	0,4179	23
Finlandiya (A22)	0,6593	2
Avustralya (A23)	0,5697	10
Yeni Zelanda (A24)	0,6439	3

Tartışma

Yapılan analiz sonuçlarına göre kriterlerin önem düzeyleri bütçeler (C14), küresel eşitsizlikler (C28) ve küresel çevre koruma (C32) şeklinde sıralanmıştır. Alt kriterlere bakıldığında bütçeler alt kriteri ekonomi politikaları ana kriterinin; küresel eşitsizlikler alt kriteri sosyal politikalar ana kriterinin ve küresel çevre koruma alt kriteri çevre politikaları ana kriterinin göstergeleridir. Buna göre sürdürülebilir yönetim ana kriterlerinden her bir boyut ile ilgili kriter önemli bulunmuştur. Özellikle son yıllarda sürdürülebilir yönetim ve sürdürülebilirlik konularının önem kazanmasının ülkelerin öncelik verdiği noktalara, dolayısıyla da bu durumun sürdürülebilir yönetim konusu ile ilgili göstergelere yansıdığı ve ülkelerin her bir boyuta ayrı ayrı önem verdiği yorumu yapılabilir.

Diğer yandan çalışmada OECD ülkelerinin sürdürülebilir yönetim performans sıralamasında ilk üç ülke olarak İsviçre, Finlandiya ve Yeni Zelanda belirlenmiş, Türkiye ise 24 ülke arasında son sırada yer almıştır. Bu kapsamda OECD ülkeleri arasında sürdürülebilir yönetim performans sıralamasında Türkiye kendine son sırada yer bulabilmiştir. Türkiye’de özellikle son zamanlarda izlenen politikalar doğrultusunda düşük karbon emisyon salınımından dolayı fosil yakıtlara önemli bir alternatif olarak önerilen yeni nesil yenilenebilir enerji kaynaklarının Türkiye özelinde sürdürülebilir bir enerji kaynağı olarak kullanılabileceği, enerji üretim ve kullanımının etkinliğinin artırılması, tüketimin azaltılması, fosil kaynakların çevreyle dost olacak şekilde kullanılması (İşeri ve Özen, 2012) gibi yapılan birçok düzenlemeden bahsedilebilir. Ancak OECD ülkeleri arasında Türkiye’nin sürdürülebilir yönetim konusunda istenilen sıralamada olmaması sürdürülebilirlik ile ilgili yapılan düzenlemelerin yetersiz kaldığı şeklinde yorumlanabilir.

Bu kapsamda İsviçre, Finlandiya ve Yeni Zelanda’nın sürdürülebilirlikle ilgili çalışmalarından örnekler bakarsak; İsviçre özellikle çevrenin korunması konusunda yasal düzenlemelerin yanı sıra teknolojik yenilikleri de kullanarak yenilikçi çözümler üreten çalışmalar da yürütmektedir. Küresel ısınmanın olumsuz etkilerini yavaşlatılabilmek amacıyla güneş ışınlarını yansıtabilen ve atmosferdeki karbonu emebilen teknolojilerin geliştirilmesi

önerisi Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nda gündeme taşınmıştır. Bununla birlikte İsviçre eğitim sisteminde özellikle çevre eğitimi konusu oldukça önemli bulunmaktadır. 1980 yıllarında yükseköğretimde çevreyle ilgili programlar açılmaya başlanmış, 1990 yıllarında disiplinlerarası araştırma programlarının desteklenmeye başlandığı ve çevre teknolojileri ile çevre eğitimi konularının öncelikli alanlar arasında yer aldığı ifade edilmektedir (Bek, 2019).

Finlandiya Temiz-teknoloji “cleantech” isimli bir çevre programı geliştirmiştir. Dünya Ekonomik Forumunda yayınlanan Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi'ne göre, Finlandiya 146 ülke arasında birkaç kez birinci seçilmiştir. Özellikle bilim ve teknoloji, su kalitesi ve çevre yönetiminin verimliliği göstergelerinde başarılı olmuştur. Ayrıca kentsel atık sorunu çözümlenmiş olup, temiz teknolojiler ve yenilenebilir enerji kaynakları konusunda yatırım ve ihracat artışının artacağı öngörülmekte; uzmanlar, yenilenebilir enerji kaynakları ile elde edilen elektrik harcamasının 2030 yılına kadar beş kat artacağını öngörmektedir (Öktem, 2009).

Yeni Zelanda ise 2022 Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi'ne göre 180 ülke içerisinde 26. sırada yer almıştır. Uluslararası düzeyde yapılan yaşanabilir kentler endeks çalışmaları incelendiğinde de yaşam kalitesi, sağlık ve refah, suç ve güvenlik, kültür ve sosyal yaşam, ekonomik refah, çevre, toplu taşıma ve konsey karar alma süreçleri kriterleri kapsamında Yeni Zelanda, Avusturya, İsveç, Almanya, İsviçre, Avustralya ve Kanada'nın çoğunlukla ilk on sırada yer alan ülkeler olduğu görülmektedir.

Literatürde yapılmış olan benzer çalışmalardan Aytakin ve Gündoğdu (2021) OECD ve AB ülkelerinin sürdürülebilir yönetim düzeylerine göre farklılıklarının incelenmesini amaçlamıştır. Elde edilen sonuçlara göre, en önemli kriterler yürütmenin hesap verebilirliği ve hukukun üstünlüğü kriterleri olmuştur. İlk sırada İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya, Almanya ve İsviçre bulunurken; son üç sırada yer alan ülkeler Romanya, Macaristan ve Türkiye'dir. Çalışmamızda ise kriterlerin önem düzeylerine bakıldığında bütçeler, küresel eşitsizlikler ve küresel çevre koruma şeklinde bir sıralama elde edilmiştir. Ülkelerinin sürdürülebilir yönetim performans sıralamasında da ilk üç ülke olarak İsviçre, Finlandiya ve Yeni Zelanda olarak bir sıralama belirlenmiş, Türkiye ise 24 ülke arasında son sırada yer almıştır. Ülke sıralamaları incelendiğinde İsviçre'nin sürdürülebilir yönetim performansı açısından sıralamasının her iki çalışmada da benzer sonuçlar verdiği yorumu yapılabilir. Ünlükaplan ve Canıkalp, (2019) 2014- 2018 yılları arasında sürdürülebilir yönetim göstergelerinin kullanılmasıyla, Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye'nin konumlarının belirlenmesini amaçlamıştır. Türkiye, Malta, Macaristan, İtalya, İspanya ve Polonya “ikinci en kötü” grupta, Slovakya, Slovenya, Portekiz, Hırvatistan, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum

Yönetimi “birinci en kötü” grupta yer almıştır. Lüksemburg, Birleşik Krallık, Finlandiya, Danimarka, Belçika, Avusturya, Hollanda “ikinci en iyi” grupta, Fransa, İrlanda, Litvanya, Letonya, Almanya, Estonya “birinci en iyi” grupta yer almıştır. Literatürde yapılan benzer çalışmalar ile yapılan bu çalışmada ülkelerin sürdürülebilir yönetim performansının sıralaması incelendiğinde ilk sıralarda yer alan ülkelerin özellikle sosyo-politik ve ekonomik yaşamda iyi konumda olan gelişmiş ülkeler olduğu tespit edilmiştir. Bahsi geçen bu ülkelerin sürdürülebilir yönetim konusunda projeler geliştiren ve sürdürülebilirlik politikalarını benimseyen ve uygulayan gelişmiş ülkeler oldukları söylenebilir. Bu durumda ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi ile sürdürülebilir yönetim performansı arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu yorumu yapılabilir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada OECD ülkelerinin sürdürülebilir yönetim performanslarının sıralaması yapılmıştır. ÇKKV yöntemlerinden ENTROPİ kullanılarak kriterlerin önem düzeyleri bulunmuş, TOPSİS yöntemi kullanılarak da ülkelerin sürdürülebilir yönetim performans sıralaması yapılmıştır.

Yapılan çalışmanın ülke yöneticileri açısından ülkelerin sürdürülebilir yönetim anlayışının iyileştirilmesinde önemli bir kaynak olarak başvurulabileceği ve ülkelerin ekonomik, sosyal ve çevre politikaları açısından ilgili kriterlerde daha iyi bir noktaya ulaşması amaçlanabilir. Özellikle SGI verilerinin düzenli bir şekilde yayınlanması sonucu ülkelerin performans değişikliklerinin izlenebilmesi, sürdürülebilir yönetim konusunda yatırımların yönlendirilmesi ve uzun vadede politikaların geliştirilmesi açısından da çalışmanın katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Örneğin, Türkiye'nin sürdürülebilir yönetim performansının istenilen düzeylerde olabilmesi için Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan “İklim Değişikliği Programı” ile yenilenebilir enerji kullanımının özendirilmesi, tüketicilerde ve endüstride enerji verimliliği konusuna önem verilmesi, araçlardan yayılan karbon dioksit emisyonlarının ve atık depolamadan kaynaklanan emisyonların azaltılması ve çevreye duyarlı yakıtların kullanımı gibi tedbirlerin teşvik edilmesi sağlanabilir. Bununla birlikte elektrikli araçların kullanımının yaygınlaştırılması ile Türkiye'de elektrikli araçlar ve şarj istasyonlarına yönelik düzenlemelerin yapılması, altyapının geliştirilmesi ile sürdürülebilir anlayışın oluşmasına katkı sağlayabilir. Bu uygulamaların Türkiye'de yaygınlaştırılması ve Türkiye'de iklim politikasının yeniden revize edilmesinin Türkiye'nin de sürdürülebilirlik konusunda daha iyi noktalara gelmesi açısından önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın da bazı açılardan sınırlılıkları bulunmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı ÇKKV yöntemleriyle bu yöntemlerin bütünleşik formları kullanılarak farklı çalışmalar yapılabilir. Literatür incelemesi (Tablo 1) tablosunda olmayan farklı ve güncel ÇKKV yöntemleri kullanılarak ülkelerin sürdürülebilir yönetim performansları bulunarak elde edilen sonuçlar karşılaştırılabilir. Bu çalışmada belirlenen on altı kriterle ilgili yıllara göre son yayınlanmış olan 2022 verilerinden faydalanılmıştır. Henüz 2023 yılına ait veri yayınlanmamış olduğu için kullanılamamıştır.

Diğer yandan yapılan bu çalışmada sürdürülebilir yönetim konusunda ekonomi, sosyal ve çevre politikalarının her biriyle ilgili alt kriterler ele alınmıştır. Ülkelerin sürdürülebilir yönetim performanslarının değerlendirileceği gelecek çalışmalarda sürdürülebilir yönetim boyutlarının alt kriterleriyle ilgili kapsamlı olarak yapılacak çalışmaların sonuçları karşılaştırılabilir. Bu çalışmada ÇKKV yöntemlerinden objektif olanlar tercih edilmiş olup, özellikle sosyal politikalar boyutunun sosyal bir boyut olması nedeniyle bu boyut özelinde yapılacak çalışmalarda uzman görüşlerinin alındığı subjektif yöntemler kullanılarak farklı çalışmalar yapılabilir ve elde edilen sonuçlar karşılaştırılabilir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmada yer alan metnin tamamı tek yazar tarafından hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı: Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Akbulut, O. Y. (2019). CRITIC ve EDAS yöntemleri ile İş Bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki performansının analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 249-263.
- Alp, İ., Öztel, A., ve Köse, M. S. (2015). ENTROPİ tabanlı MAUT yöntemi ile kurumsal sürdürülebilirlik performansı ölçümü: Bir vaka çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-81.
- Altıntaş, F. F. (2021). Ülkelerin çevre performanslarının CODAS ve TOPSIS yöntemleri ile ölçülmesi: G7 grubu ülkeleri örneği. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(59), 544-559.
- Anand, A., Rufuss, D. D. W., Rajkumar, V., ve Suganthi, L. (2017). Evaluation of sustainability indicators in smart cities for India using MCDM approach. *Energy Procedia*, 141, 211-215.
- Ayçin E. (2019). *Çok kriterli karar verme bilgisayar uygulamalı çözümler*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.
- Ayçin, E., ve Çakın, E. (2019). Ülkelerin çevresel performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ve bulanık mantık tabanlı bir yaklaşım ile bütünleşik olarak değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(3), 631-656.

- Aytekin, A., ve Gündoğdu, H. G. (2021). OECD ve AB üyesi ülkelerin sürdürülebilir yönetim düzeylerine göre SWARA tabanlı TOPSIS-SORT-B ve WASPAS yöntemleriyle incelenmesi. *Öneri Dergisi*, 16(56), 943-971.
- Badi, I., Stević, Ž., & Jibril, M. L. (2022). *Using the MCDM approach to evaluate smart and sustainable cities*. PaKSoM 2022, 73.
- Bazzan, G., Álamos-Concha, P., & Rihoux, B. (2022). Identifying diverse paths toward successful policy performance in Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) and European Union countries: A Qualitative Comparative Analysis (QCA) exploitation of the Sustainable Governance Indicators (SGI) data. *European Policy Analysis*, 8(2), 178-208.
- Bek, N. (2019). Çevresel performans endeksi ve sürdürülebilir yönetim göstergeleri kapsamında ülke karşılaştırması: Türkiye ve İsviçre örneği. *International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences*, 3(2), 36-45.
- Bektaş, S. (2022). Türkiye'deki kamu sermayeli bankaların sürdürülebilirlik performanslarının Hibrit ÇKKV model ile değerlendirilmesi: 2014-2021 dönemi MEREC-ARAS modeli örneği. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 426-442.
- Bojković, N., Anić, I. ve Pejčić-Tarle, S. (2010). One solution for cross-country transport-sustainability evaluation using a modified ELECTRE method. *Ecological Economics*, 69(5), 1176-1186.
- Brodny, J., ve Tutak, M. (2023). Assessing the energy and climate sustainability of European Union Member States: An MCDM-based approach. *Smart Cities*, 6(1), 339-367.
- Chen, Z. (2020). Evaluating sustainable liveable city via multi-MCDM and hopfield neural network. *Mathematical Problems in Engineering*, 2020, 1-11.
- Croissant, A., & Pelke, L. (2022). Measuring policy performance, democracy, and governance capacities: A conceptual and methodological assessment of the sustainable governance indicators (SGI). *European Policy Analysis*, 8(2), 136-159.
- Çakır, S., ve Perçin, S. (2013). Çok kriterli karar verme teknikleriyle lojistik firmalarında performans ölçümü. *Ege Akademik Bakış* 13(4), 449.
- Dike, S., ve Sam Dike, V. N. (2016). Decoupling energy development, economic growth and environmental sustainability in African States: The tradeoffs, International conference on Energy, *Environment and Economics*, 16-18 August 2016: 186-95.
- Ecer, F. (2019). Özel sermayeli bankaların kurumsal sürdürülebilirlik performanslarının değerlendirilmesine yönelik çok kriterli bir yaklaşım: Entropi-ARAS bütünleşik modeli. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 365-390.
- Ersoy, N. (2018). Entropy tabanlı bütünleşik ÇKKV yaklaşımı ile kurumsal sürdürülebilirlik performans ölçümü. *Ege Academic Review*, 18(3), 367-385.
- Gazibey, Y., Keser, A., ve Gökmen, Y. (2014). Türkiye'de illerin sürdürülebilirlik boyutları açısından değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(3), 511-544.
- Gök, M., ve Yiğit, S. (2017). Türkiye'deki büyükşehirlerin sürdürülebilirlik kriterleri açısından incelenmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 253-273.
- Gözkonan, Ü. H., ve Küçükbay, F. (2019). Katılım bankaları ile geleneksel bankaların ÇKKV yöntemleri ile performans değerlendirilmesi: TOPSIS ve GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ

- yöntemleri ile karşılaştırmalı analiz. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, (25), 71-94.
- Güney, T. (2015). Yönetişim ve sürdürülebilir kalkınma: OECD ülkeleri üzerine bir panel veri analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 349-363.
- Hayaloğlu, P., Artan, S., ve Demirel, S. K. (2019). Sürdürülebilir gelişme bağlamında çevresel-sosyal faktörler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 52-66.
- İmamoğlu, İ. K. (2022). Yönetişim, girişimcilik ve ekonomik büyüme: Bir panel nedensellik analizi. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 5(2), 304-317.
- İşeri, E., ve Özen, C. (2013). Türkiye'de sürdürülebilir enerji politikaları kapsamında nükleer enerjinin konumu. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (47), 161-180.
- Korga, S., ve Dirik, C. (2023). Geliştirilmiş ENTROPİ tabanlı TOPSIS yöntemiyle imalat sektöründe sürdürülebilirlik performansı ölçümü ve bir gösterge seti önerisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 561-577.
- Noyan, E. (2023). Çevresel sürdürülebilirlik performansının bütünleşik analizi: Zorlu Enerji örneği. *Finansal Piyasaların Evrimi-II*, 95-104.
- Ozkaya, G., ve Erdin, C. (2020). Evaluation of smart and sustainable cities through a hybrid MCDM approach based on ANP and TOPSIS technique. *Heliyon*, 6(10).
- Öktem, K. (2009). Kalkınmada yenilikçi topluma Finlandiya örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*.133-156.
- Ömürbek, V., Aksoy, E., ve Akçakanat, Ö. (2017). Bankaların sürdürülebilirlik performanslarının ARAS, MOOSRA ve COPRAS yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(19), 14-32.
- Özevin, O. (2022). Kurumsal sürdürülebilirlik performansının ENTROPİ ve TOPSİS yöntemleriyle ölçülmesi: BIST şirketleri üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (95), 75-98.
- Öznel, A., Köse, M. S., ve AYTEKİN, İ. (2012). Kurumsal sürdürülebilirlik performansının ölçümü için çok kriterli bir çerçeve: Henkel örneği. *Journal of History Culture and Art Research*, 1(4), 32-44.
- Öznel, A., Aydın, B., ve Köse, M. S. (2018). ENTROPİ tabanlı TOPSIS yöntemi ile enerji sektöründe kurumsal sürdürülebilirlik performansının ölçümü: Akenerji örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(24), 1-24.
- Schraad-Tischler, D., ve Seelkopf, L. (2016). Concept and methodology: Sustainable governance indicators. Bertelsmann Foundation.
- Stiftung, B. (2011). Sustainable governance indicators 2011. Gütersloh: Bertelsmann.
- Selimoğlu, S. K., ve Yazıcı, R. (2021). Türkiye'de kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ağustos 2021 Özel Sayı, 113-136.
- Senir, G., ve Büyükkelik, A. (2017). Sürdürülebilirlik raporlaması ve lojistik şirketler üzerine bir uygulama. *The International New Issues in Social Sciences*, 5(5), 119-138.
- Tanç, A., ve Gümrah, A. (2015). Sürdürülebilirlik raporlaması ve çevresel performans: Borsa İstanbul'da bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 258-273.

- Terzioğlu, M. K., Temelli, S., Yaşar, A., ve Özdemir, Ö. (2023). Bankacılık sektöründe finansal ve çevresel performansların çok kriterli karar verme yöntemleri ile karşılaştırılması. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 21-45.
- Tosun, J., & Howlett, M. (2022). Analyzing national policy styles empirically using the Sustainable Governance Indicators (SGI): Insights into long-term patterns of policy-making. *European Policy Analysis*, 8(2), 160-177.
- Ünlükaplan, İ., ve Canıkalp, E. (2019). Sürdürülebilir yönetim göstergeleri: Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri için çok boyutlu ölçekleme analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(3), 183-195.
- Yalçın, N., ve Karakaş, E. (2019). Kurumsal sürdürülebilirlik performans analizinde CRITIC-EDAS yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 34(4), 147-162.
- Yi, P., Li, W., ve Li, L. (2018). Evaluation and prediction of city sustainability using MCDM and stochastic simulation methods. *Sustainability*, 10(10), 3771.
- Yi, P., Li, W., ve Zhang, D. (2019). Assessment of city sustainability using MCDM with interdependent criteria weight. *Sustainability*, 11(6), 1632.
- SGI Sustainable Governance Indicators 2022, Erişim adresi: <https://www.sgi-network.org/>, 26.08.2023.

**Mehmet Fuad Köprülü' nün "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl"
Makalesi Bağlamında Edebiyat Tarihçilerine Tavsiyeleri
Mehmet Fuad Köprülü's Recommendations to Literature Historians Within the
Context of the Article "Method in the History of Turkish Literature"**

DOI: 10.38155/ksbd.1397490

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
29.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
15.03.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

İbrahim BİRİCİK
Öğretmen/MEB

ibrahim.bd@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-0046-5652

Etik Kurul Beyanı: Bu araştırmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Edebiyat tarihi; yazar ve edebi eserleri, yazıldığı dönemi göz önüne alacak şekilde sistematik olarak inceleyen bilim dalıdır. Bu bilimde Fransızların etkisi olsa da Osmanlı'dan tevarüs edilen tezkirecilik geleneğiyle bu bilime yabancı kalınmaz. Köprülüzade Mehmet Fuad'dan önce edebiyat tarihini kaleme alan yazarlar olsa da onu diğerlerinden ayıran özellik, Türk edebiyat tarihini sistematik bir şekilde ele almasıdır. Mehmet Fuad Köprülü (1890-1966), filoloji ve tarih bilimlerine dayanmayan bir edebiyat tarihi düşünemez. Köprülü'nün 1913'te *Bilgi Mecmuası* 'nda yayımladığı "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" makalesi, Türk edebiyat çalışmalarının başvuru kaynaklarından biridir. Bu "usûl" makalesi, Türk edebiyatının kurucu metinlerinden biri olarak bir edebiyat tarihçisinin araştırmalarında takip edeceği yöntemi göstermesi bakımından önemlidir. Bu çalışmada amaç; alanında bir metodoloji kuran Köprülü'nün 110 sene önce kaleme alınan "Türk edebiyatı tarihinde usûl" makalesinin hâlâ güncelliğini koruyarak edebiyat tarihi araştırmacılarına önemli tavsiyeler içerdiğini gözler önüne sermektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat tarihi, usûl, araştırma, Köprülü.

Abstract

*History of literature; It is the branch of science that systematically examines authors and literary works, taking into account the period in which they were written. Although there is a French influence on this science, one can not remain unfamiliar with this science with the tradition of biographies inherited from the Ottoman Empire. Although there were writers who wrote the history of literature before Köprülüzade Mehmet Fuad, what distinguishes him from others is that he deals with the history of Turkish literature systematically. Mehmet Fuad Köprülü (1890-1966) can not think of a history of literature that is not based on philology and historical sciences. Köprülü's article "Method in the History of Turkish Literature", published in *Bilgi Magazine* in 1913, is one of the reference sources for Turkish literary studies. This "method" article, as one of the founding texts of Turkish literature, is important in that it shows the method that a literary historian will follow in his research. The aim of this study is; The aim of this study is to show that Köprülü's article "Method in the history of Turkish literature", written 110 years ago, is still up-to-date and contains important recommendations for researchers in the history of literature.*

Keywords: Literary history, methodology, research, Köprülü.

Giriş

Mehmet Fuad Köprülü'nün yazarı olduğu “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” makalesi, yazarın ilmî derinliği hakkında ipuçları vermesi bakımından önemlidir. Köprülü, bu makale ile Türk edebiyat tarihini sistematik olarak ortaya koymaya çalıştığı gibi Batılı teorisyenlerin yaklaşımlarından da yararlanarak kendi metodolojisini oluşturmaya çalışır. Bu nedenle yazdığı makalede edebiyat tarihçilerine yönelik usûl üzerine düşünceleri önemlidir ve bu nedenle makale, güncelliğini korumaktadır.

Köprülü, hem ilmî hem de nesebî şahsiyeti itibarıyla Türk kültür geleneğinden Türk siyasi hayatına kadar etkisi olan bir mütefekkidir. Çünkü Mehmet Fuat Köprülü, onuncu göbekte soyu vakt-i zamanında Osmanlı devlet yönetiminde söz sahibi olan ve imparatorluğa yön veren Köprülü Mehmet Paşa'ya dayanır ve onun torunudur. Mehmet Fuat Köprülü, Ziya Paşa'nın “âyinesi iştir kişinin lafa bakılmaz” beytinden hareketle 76 senelik hayatına 1500 üzerinde makale ve ilmi çalışma sığdırır.

Mehmet Fuad Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun entelektüel kesiminde doğup büyümesinin etkisiyle ilmî ve edebî çalışmalarına erken yaşta başlar ve çoğu edebi dergilerde (Genç Kalemler, Servet-i Fünûn, Mehasin vs.) ve toplumsal kuruluşlarda (Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Derneği vs.) yer alır. Bu genç yaşlarında Osmanlı düşünce dünyasını yakından takip eden Köprülü, aynı zamanda Fransızca üzerinden de Batı düşüncesini ve metodolojisi ile ilgilenir. Bu gayretlerinden ve bilgi birikiminden dolayı 23 yaşında İstanbul Üniversitesi'ndeki profesörlük makamına lâyık görülür. Bu vazife tevdiinde ele alacağımız makalenin etkisi büyüktür. Çünkü bu makale, Türk edebiyat tarihinin çağdaş ilmi metotlarla yazılabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu makalesinden sonra hem edebiyat hem de tarih çalışmalarında Köprülü mektebi/ekolü/metodu/usûlü denen bir gelenek ortaya çıkar. Hatta Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'na (1968: 2) göre bu makaleden sonra Şair Fuad Bey'in Âlim Fuad Bey'e dönüşümü yaşanır.

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) da Köprülü hakkında “En büyük, tek âlimimizdir. Hocamdır. İlk Türk müverrihidir. Vesikaya bakmayı, cemiyet hâdiselerini bir terkip halinde görmeyi ondan öğrendik.” (2002: 219) diyerek düşüncelerini belirtir. Batı edebiyatı ve edebiyatçıları, Batı'nın fikrî aktüalitesini Türk okuyucusuna aktarmaya çalışan Mehmet Fuad Köprülü; Batı'nın tenkit, edebiyat, sosyal ilimler ve hukuk sahaslarındaki birikimlerini fikir hayatımıza nakledip gençliğe kazandırmak ister (Akün, 2003: 471).

Köprülü, ilmî hayatıyla bu yolu açtığı gibi hem kendi edebiyat ve kültürümüzü yabancı ilim adamlarından öğrenme geleneğine son verir hem de oryantalistler tarafından yanlış bilinen bilgileri düzelterek Türk tarih ve kültürünün sömürülmesine karşı çıkar. Ayrıca birçok ilmî mecmuanın kurucusu ve müdürü olarak da Türkiye'nin ilim ve düşünce sahasına da katkı sağlar. Bunlar arasında Milli Tettebbualar Mecmuası, Türkiyat Mecmuası, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, Ülkü, Türk Hukuk Tarihi Dergisi vb. vardır. Aynı anda üniversitelerin birçok alanındaki kürsülerinde de söz sahibi olan Köprülü, bu ilmi özelliklerinden dolayı ülkemizi uluslararası alanda da temsil ederek Sovyet İlim Akademisinde, Sorbonne Üniversitesi'nde, Oxford'da Müsteşrikler Kongresi'nde, Harvard, Columbia ve Cambridge Üniversitelerinde temsil ederek ders ve konferanslar verir. Birçok ülke tarafından da şeref madalyalarına ve fahri doktor unvanlarına lâyık görülür.

Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl Makalesinin Tahlili

Mehmet Fuad Köprülü, ilmi faaliyetlerine devam ederken mesleki hayatında bazı değişiklikler olur. 20 Aralık 1913'te Halit Ziya Uşaklıgil'in (1866-1945) İstanbul Darülfünun'undaki Türk Edebiyatı müderrisliğinden istifası üzerine yerine Mehmet Fuad Köprülü geçer. Onu bu göreve layık görmeyenler olduğu için çokça eleştiriler alır. “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” adlı makalesiyle bu alandaki yetkinliği ve bilginliğini ortaya koyarak bu eleştirilere adeta bir cevap verir (Küçüktepe, 2018: 8).

Mehmet Fuad Köprülü, 1913 yılında Darülfünun'a atanmadan önce *Bilgi Mecmuası*'nda yayımladığı bu makaleyi, edebiyat tarihi araştırmalarının ilk önemli ürünü ve ilk ciddi makalesi saymaktadır (Sümer, 2020: 335). Ayrıca *Bilgi Mecmuası*, “memlekette hakiki usul ve ihtisas üzerine müesses ilmî bir cereyan vücuda getirmek” amacıyla kurulmuş olan Türk Bilgi Derneği'nin akademik hüviyetteki yayınıdır (Akün, 1992: 161). Nitekim Mehmet Fuad Köprülü de bu derneğin üyesidir ve “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” meselesini ele aldığı makalesinin yazılma fikri, derneğin amacı çerçevesinde doğar.

G. Lanson'un “*İlimlerde Usûl*” kitabının ikinci kısmında “Edebiyat Tarihinde Usûl” makalesi bulunmaktadır. Bundan hareketle bu makaleyi 18 yıl sonra ele alan Köprülü; Lanson'u genel olarak edebiyatın tarihini değil, sadece Fransız edebiyatı tarihini ele aldığı için eleştirir. Her ne kadar Köprülü; bu kaynağı, en çok istifade ettiği kaynak olarak görse de haddizatında Türk ve Fransız edebiyatlarının doğuş ve olgunlaşma tarihleri bakımından birbirine zıt olduklarını söyler. Bu bakımdan kendi edebiyat tarihimizdeki yol, yöntem misyonunu vücuda getirmeyi kendine vazife addeder. Bunun dışında Jules Renard'ın (1864-1910) *Edebiyat*

Tarihinde Usûl kitabını ayrıntılı; Hippolyte Adolphe Taine (1828-1893) ve Ferdinand Brunetiere'in (1849 - 1906) eserlerini dağınık bulur ve Maurice Hennequin'in (1863-1926) *İlmi Tenkit* eserinden başka bu alanda yazılmış belli başlı bir eser de bulamaz. Köprülü'nün burada ilmî bir metoduna şahitlik edilebilir. Bu metot, bir konu üzerine eser yazmak için o konu üzerine yazılan bütün eserleri tetkik etmektir. Yani bu durum, bir nevi kaynak taraması anlamına da gelmektedir.

Her başlık, konuyla alakalı meseleler hakkında bilgi verdiği için “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” makalesinin başlığı da Köprülü tarafından tündengelim metoduyla tahlil edilir. Çünkü bu makalenin özündeki ilmi anlayış, önce tahlil/analiz sonra terkip/sentezdir. Köprülü de öncelikle “Usûl ilmi” hakkında sonra “Tarih ilminde usûl” hakkında daha sonra “Türk edebiyatı tarihindeki usûl” hakkında bilgilere ve yöntemlere yer verir. Bir nevi ayrıntılı bir şekilde tahlil ettiği meseleleri başlıkta kelimeleri art arda sıralayarak terkip eder.

Köprülü'ye (2004: 27) göre “usûl, felsefî manasıyla, zihnin hakikate ermek için takibe mecbur olduğu yol demektir.” Bacon ve Descartes'e gönderme yaparak usûlün önemine işaret eden Köprülü, bilimlerdeki gelişmeleri de usûllerdeki önemli değişikliklerle ilişkilendirir. Genel bir usûl tanımı olmakla birlikte Köprülü, her ilim dalının kendi yöntemini geliştirmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgular. A. Comte'un katkılarını da göz önünde bulunduran Köprülü, doğa bilimleri ile kültür bilimleri arasındaki farka işaret ederek kültür bilimlerinin hiçbir zaman doğa bilimleri gibi olamayacağını belirterek hâlihazırdaki sosyal bilimlerin kati ve muayyen usûllerden mahrum olduğunu söyler (Köprülü, 2004: 29). Farklı iki öbek bilgi türünün birbirlerine benzetme çabalarını da yersiz bulur. Böylelikle Köprülü, felsefe ve doğa bilimleri çerçevesinde kullanılan usûlün, kültür bilimleri için geçerli olamayacağını, bu alanın kendine has usûlü olması gerektiğini belirtir.

Köprülü'ye (2004: 30) göre “tarih, geniş manasıyla, mazide cereyan eden bütün işlerin ve vakaların heyet-i mecmuasıdır.” Bu genel tanımın devamında, tarihin insanlık fikir ve faaliyetlerinin tezahürü olduğunu belirtir. Bu anlamda tarihçi, toplumların ilerleyip gelişmesi, nadiren ortaya çıkan rastlantısal özellikler taşıyan olaylarla değil, sürekli ve muntazam vakalarla tayin ve izah etmelidir.

“Tarihçi, geçmişe ait vakalarını nakl ve yaşatmak istediği toplumun öncelikle ırk menşesini, fizikî ve coğrafi çevresinin teşekkülünde yer alan amilleri, siyasî kuvvetinin saha ve nüfusunu, aile iktisadını, halk hayat ve teşkilatını, bu teşkilatın resmî teşkilat ile münasebetlerini, mülkiyet şeklini, ziraat, ticaret, sanayi, lisan ve edebiyatını, dinî, ilmî

Mehmet Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" Makalesi Bağlamında Edebiyat Tarihçilerine Tavsiyeleri

tekâmülünü, komşu kavimlerle maddî ve manevî münasebetlerinin derecesini vazih hatlarla göstermelidir."(Köprülü, 2004: 32).

Kısacası tarihin sosyolojiden ayrı düşünülmemeyeceğini söyleyerek A. Comte'u da bu özelliğinden ve titizliğinden dolayı takdir etmektedir. Bu tarihi anlayışın 19. yüzyılda teşekkül etmeye başladığını söyleyerek bu durumun nüvelerinin Vico ve Montesquieu'nun müşahede usûlünün tatbikiyle atıldığını söyler.

Köprülü, hem tarihin büyük adamlar bağlamında alınmasına hem de onları tamamen dışarıda tutarak incelenmesine karşıdır. Ona göre, çok uzun süredir devam eden birinci anlayış, halkı sürü yerine koyduğu gibi, insanlığın ilerlemesinin de sadece seçkin bir öbeğe bağlanması saçmadır. Bundan dolayı da bizdeki tarih anlayışının sadece şahıslara odaklanmasını eleştirir. Köprülü'nün eleştirdiği bir diğer nokta ise umumi Türk tarihini bir bütün şeklinde mütalaa etmeyerek muhtelif Türk şubelerini birbirleri ile alakasız gören edebiyat tarihçileridir (Sağlık, 2023: 46).

Köprülü, tarihi usûlde halkı yok saymanın tehlikesinden bahsederek Gabriel Monod'a (1844-1912) paralel düşünceler arz eder ve tarih ilminin geleceği şekillendirici gücüne değinir. "Bunun için tarihçi yalnız umumi ve resmi vesikaları değil, her türlü hususi vesikaları, mektuplar ve sicilleri, defter-i hakani kayıtlarını, sanat eserlerini de taktikten geçirmeye mecburdur. "(Köprülü, 2004: 31)

Köprülü, 19. yüzyılın sonunda tarih biliminin sınıflanmasındaki yeri nedeniyle katı sınırlar içine alınarak tahdit edilmesine Daniel Mornet (1878-1954) gibi karşı çıkar. Köprülü (2004: 33) tarih alanının genişliğini vurgulayarak beşeri ve beşerin maddî ve manevî faaliyetini mevzu alan bütün manevî ve beşerî ilimlerde en mühim yeri tarihin kapladığını belirtir. Beşeri ve içtimaî ilimler, hukuk, ahlâk, siyaset, lisan, edebiyat, güzel sanatlar, felsefe, din ve beşeri coğrafya önemli ölçüde tarih çalışmalarına dayandığından, tarih alanı çok genişler (Köprülü, 2004: 34). Köprülü, önemli bir noktaya da değinerek yeni tarihçilerin tekâmül anlayışında, eski tarihçilerin de tevekkül anlayışında olduklarını söyler. "Her vak'a tesadüfün yahut Tanrı kudretinin bir neticesi telakki olunuyordu." (Köprülü, 2004: 34). Örnek olarak ise Köprülü, Ankara Savaşı'nın tarihi vesikalara nasıl yansıdığını gösterir. Tekâmül anlayışında ise yeni tarihçilerin "hadiselerin teselsülüne kanaat getirmiş" olduklarını söyleyerek sosyolojik olarak sebep-sonuç ilişkisi bağlamında olayların zuhur ettiğini belirtir (Köprülü, 2004: 35).

Tekâmül anlayışında, doğa ile tarihte görülen tekâmüllerin farklılıklarıyla ilgili tartışmaları D. Monet, C. Darwin, H. Spencer, K. Marx, H. Bergson, De Veries, George Sorel

gibi konuyla ilgili kişilerin görüşlerine değinir. Toplumsal tekâmülde aşamalı bir gidiş mi vardır yoksa sıçramalarla mı oluşmaktadır sorununda, aşamalı gidişten yana olduğunu bildirir. Konuyla ilgili çeşitli tartışmalara değinen Köprülü, tarihin kendine özgü bir yapısının olması gerektiği düşüncesindedir (Akt.: Dervişoğlu, 2015: 55-67).

Tarih ilmiyle tabii ilimlerin benzerlik noktalarına değinen Köprülü'ye (2004: 38) göre, “iyi bir tarihçi, tabii ilimlerin dar kaidelerini değil; bu ilimlerin tetkikinde hâkim olan ilmi ruhu almaya çalışmalıdır.” Darwin'in evrim kuramıyla Karl Marx'ın (1818-1883) tarihi maddecilik yaklaşımını değerlendiren Köprülü (2004: 39), K.Marx'ı manevi ihtiyaçları göz önüne almadığı için nazariyesinin kıymetini düşürdüğünü söylemektedir. Ayrıca tarihi, insanın ve insan kitlelerinin meydana getirdiğini söyleyerek “insanı bir nebat, cemiyeti bir hayvan topluluğu gibi tetkike kalkışmakla tarihin hakiki kanunlarının keşfolunamayacağını” belirtmektedir (Köprülü, 2004: 40).

Tarih usûlünde nesnelliği vurgulayarak özneliğin zararlı olacağına değinen Köprülü, özneliğin her ilmin fitratında az da olsa var olduğunu söyleyerek tarihçinin vazifesinin meçhulün bütününün olmasa bile çoğunun aydınlatılması taraftarıdır. Ama yine de Köprülü, en az meçhul bırakacak hususi usûller bulmaya çalışmakta devam edilmesini ister.

Köprülü, edebiyat tarihinde usûl bölümünde ise H. Taine ve G. Lanson'un edebiyatı, toplumun ruhunu yansıtan tarihi bir belge olarak gördüklerine değinir. Milletın bir devir içindeki ruhunu yansıttığını edebiyat vasıtasıyla yansıttığını düşünen Köprülü'ye göre edebiyat aynı zamanda sosyolojik bir müessesedir. Bu sosyoloji ise kendini estetik bir sosyoloji olarak belli eder (Köprülü, 2007: 24).

Köprülü, burada kendi tarihimize bir öz eleştiride bulunarak Türk edebiyat tarihinin toplumun ruhunu yansıtmaktan uzak olduğunu bildirir. “Bugün Sinan Paşa'nın bir sayfasında, Necati'nin bir kasidesinde o asrın Türk-İslam medeniyetini göstermek çok müşküldür.” (Köprülü, 2004: 45). Oysa Köprülü; edebî eserleri, tarihî, siyasi ve toplumsal şartları içerisinde görmektedir (Sümer, 2020: 333). Bu bölümde artık Türk edebiyatının gelişim seyrine değinen Köprülü, *Mevlid* yazarı Süleyman Çelebi'den sonra halkın ruhuyla alakadar olmayan saray edebiyatına temayül başladığını ve Türk edebiyatının Acem rengine büründüğünü söyler. Köprülü; daha önceleri (Osman Gazi dönemi) şairlerin, şiirlerini padişah ve vüzeraya beğendirmekten ziyade halka beğendirmeye çalıştıklarını ancak değışen tarihi ve kültürel şartların (Çelebi Mehmet dönemi) etkisiyle ve hayatın daha sanatkâr bir şekil almasıyla saray edebiyatı ile halk edebiyatının ayrılığının kesinleştiğini belirtir (Köprülü, 2004: 48).

Köprülü (2004: 48), öz eleştirilerine devam ederek "Türkler'in fikriyatta taklide meyilli oldukları için bu büyük kavmin 1100 senelik edebiyat tarihinde Taine'nin değindiği gibi bir tefekkür ve tahrir tarzı mevcut olmadığını" ve böyle bir tarihçinin de daha ortaya çıkmadığını söyler. Mr. Gibb'in *Osmanlı Şiir Tarihi* adlı eserini de pek eksik bir tahlilin eksik bir terkihi olarak görür. Bu alandaki eksikliğe dikkat çeken Köprülü, şunu belirtir: "Türkler'in yalnız şiirini değil, bütün fikri ve medeni tezahürlerini asırlar boyunca tam ve vazih bir surette yaşatacak böyle bir eser, yalnız milli değil; aynı zamanda beşeri ve ilmi bir abide sayılacaktır." (Köprülü, 2004: 49).

Köprülü, tarih ve edebiyat tarihi arasında usûl bakımından farklar bölümünde her iki alanın da mevzu bakımından farklarına değinir. Tarihin; vesikalar, fermanlar, teşrifat defterleri gibi yazılı vesikalara bağlı olduklarını ve şimdiyle bağı olmayan cansız nesnelere olduğunu söylerken edebi eserlerin geçmiş ve şimdiyle bağı koparmayarak etkisini sürdürdüğünü söyler. Örnek olarak Bâkî ve Ahmet Paşa'nın *Divân*'ının etkisini ve varlığını hâlâ devam ettirdiğini belirtir.

Köprülü'ye (2004: 33) göre tarihçi, bazı belgeler vasıtasıyla maziye yeniden canlandırmaya çalışırken edebiyat tarihinin konusu geçmiş olmasına rağmen aynı zamanda şimdiki zamandır. Nitekim Kanunî'nin Zigetvar seferi tarihte geçmiş bir olay olarak anılırken Bâkî'nin mersiyeleri güncelliğini korur. Ayrıca edebiyat eserinin tarihin karanlık noktalarına da ışık tuttuğu bilinen bir gerçektir. Nitekim Köprülü'ye göre Lale Devri'ni yansıtan ciltler dolusu Raşit Tarihi, Nedim'in en küçük bir gazeli kadar o dönemi gösteremez (Akt.: Sümer, 2020: 340).

Köprülü; Lanson'un çok eski edebî eserlerin ilk günkü gibi şimdi de okunduğunda aynı tesiri verebilir, cümlesini eleştirerek bir edebiyat tarihçisinin objektifliğini muhafaza etmesi gerektiğini söyler. Edebi eserin hisse hitap ve duyguları galeyana getirmesinin yanında onun haddizatında hem şekli hem de mana itibarıyla bir sanat eseri sayılmasını ister (Köprülü, 2004: 50).

Edebi eserlerin tefrik ve tarifine gelindiğinde bazı usûl problemleri ile karşılaştığını söyleyen Köprülü, ilk müşkülün edebiyat tarihçisinin edebi esere öznelliğini karıştırarak bu tefrik ve tarifi etkileyeceğini belirtir. "Edebi zevkin değişip ihtisaslaşarak muhtelif sınıflar ve edebiyatlar (saray ve halk edebiyatı) vücuda getirdiğini" söyleyen Köprülü (2004: 52); G. Lanson'u "daima yüksek sınıfa has olan yüksek ve hakiki edebiyatın birinci ve ikinci derecedeki mümessillerini bahis mevzuu ediyor." cümleleriyle bu noktada da eleştirir ve ikinci usûl

müşkülünün bu olduğunu söyler (Köprülü, 2004: 52). Emile Faguet'e (1847-1916) göre H. Taine de bu yanlışa düşer. Köprülü'ye göre bir devrin cemiyetinin düşünce gelişimine ayna olan eserleri yani klasikleri göz önüne almak gereklidir. Kısacası edebiyat araştırmacısı, milli dehânın mümessillerini izah ve tahlile çalışmalıdır. Ancak edebiyat tarihçisi burada fertleri, zümrelerin temsilcisi sıfatının haricinde başka bir sıfatla öznelliğe kapılarak ele alırsa üçüncü müşkül ortaya çıkar. "Bir sanatkârın asıl şahsiyetini tayin için kendisinde uzayıp giden maziye ve üzerine tesir eden hali anlamamız lazım. Fakat bu da kifayet etmez." diyen Köprülü (2004: 54); ferdi mükemmelliğe ulaşan sanatkârı, sebep-sonuç bağlamında bir silsileye koyarak çözümleme işini de dördüncü usûl müşkülü olarak görür.

İlmi fikrin, ihtiyatla ilerlemesini isteyen Köprülü; edebi zevk gibi akıcı ve değişken bir unsurun müdahalesinin ve şahsi teessür ve tereddütlerin tesirinin edebiyat tarihçisi için zor bir durum olduğunu belirtir (Köprülü, 2004: 55). Edebiyat tarihçisi için yegâne ilmi yolun devamlı olarak gözlem ve araştırma yapmak ve hatalara maruz kalacağı ön yargısıyla uyanık davranmak olduğunu bildirir. Bu noktada edebiyat tarihçisine bazı tavsiyelerde bulunur: Araştırmalarımızda ön yargılı olan konulardan ziyade cevap bulabileceğimiz araştırmalara yönelmek. Konu hakkında elde edilen kesin bilgileri aynı yöntemle toplayıp hazırlamak. Kendi keşiflerimize derin ve vicdani noktalarda müracaat etmek. Kişisel tecrübelerimizi başkalarıyla da kıyaslamak. Eserlerdeki manevi tesiri tefrik, tayin, teftiş ve tahdit etmek.

Köprülü, H. Taine'nin ırk, muhit ve an ve Brunetire'nin tekâmül nazariyesini yetersiz bularak bunlara ek olarak tarihi sosyolojik bağın da kurulmasını istemektedir. Böylelikle Mehmet Sümer'e (2020: 333) göre Köprülü, biraz da kullandığı metodun gereği olarak edebî metinlerde Türk milletinin tarih içindeki değişimini arar. Köprülü'nün edebiyat tarihçiliğinde ulus-devlet kurulmadan çok önce onun söylemini içselleştiren anlayışların mevcut olduğu barizdir (Gündoğdu ve Kurt, 2023: 11). Özellikle Köprülü'nün "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" makalesi, Batı'dan da içselleştirerek yerli bir metodoloji kurduğunun ipuçlarını verir. Bu makalede Köprülü'nün edebiyat tarihini medeniyet tarihinin bir parçası olarak ele alarak onu sistemleştirdiği görülür.

Türk edebiyatının başlıca kaynakları bölümünde Köprülü, genel bir kaynak taharri ve tarama usûlünü söyledikten sonra bizdeki durumun kaynak eksikliğinin an'anelere rağbetten kaynaklandığını söyler. Bundan dolayı Türk edebiyat tarihinin küllî bir taharriden mahrum olduğunu belirtir. Ama yinede de Türk edebiyat tarihinin kaynaklarını Alman, Rus, İngiliz, Fransız, Macar Türkologlarının yaptığı çalışmalara binaen Batılı kaynaklar ve kendi özümüzün sahip olduğu Doğulu kaynaklar olmak üzere ikiye ayıran Köprülü, bu meyanda edebiyatımızda

Mehmet Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" Makalesi Bağlamında Edebiyat Tarihçilerine Tavsiyeleri

köşe taşı olan eserleri sayar. Bu kaynaklara ulaşmada edebiyat tarihçisi doğrudan doğruya esere müracaat etmelidir. Ancak matbu' olmayan eserlerde önce kendi kütüphanelerimizin fihristlerine daha sonra Avrupa'daki kütüphanelere müracaat edilmelidir. Köprülü, burada da öz eleştiride bulunarak kütüphanelerdeki fihristlerin çok fena ve yanlış bir surette tertip edildiğini belirtir. Mesela Bayezid Umumi Kütüphanesi'nde Sinan Paşa'nın *Tezkiretü'l-Evliya'sı* Tezerruat namıyla durmaktadır. Bunun gibi yanlışlar çoktur.

Edebi metinlerin tarifinde göz önünde tutulacak esaslar bölümünde ise Köprülü; bir edebiyat tarihçisinin uyması gereken hem müspet hem de etik kuralları 8 maddede toplamaktadır. Köprülü'nin edebiyat tarihinde usûl, yöntem ve teknikler bakımından bir ekol olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim Ömer Faruk Akün (2006: 297) Köprülü'den önce de edebiyat tarihinin var olduğunu ve çalışmaların da olduğunu belirtir ama "gerçek mânâda edebiyat tarihi Fuad Köprülü'nün çalışmasıyla" gelmektedir. Selm Sırrı Kuru'ya göre (2023: 25) Köprülü'nün bu makale ile en önemli derdinin bir edebiyat tarihçisinin yaklaşımında yer alması gerektiğini düşündüğü öznelliğe bilim çerçevesinde nesnel bir tanım sağlama çabası olduğunu belirtir.

Köprülü'nün bu 8 maddesinden bir edebiyat tarihçisi 14 kural çıkarabilir. Her şeyden önce Köprülü, kendi ifadesiyle bir edebiyat tarihçisinin önceliğini kendi şahsında şöyle özetler: "Tarihi realiteyi ararken her şeyden evvel ilmi bir hakikatin hizmetkârı olduğumu unutmam." (Köprülü, 2004: 21). Aşağıda çağdaş bir metotla Köprülü ekolünün esaslarının nasıl oluştuğunu ve bir edebi eseri incelerken edebiyat tarihçisinin nelere dikkat etmesi gerektiğini gösteren ve araştırmalara ışık tutan maddeler sıralanmaktadır:

- Araştırmalarda bazı eserler, bir başkasına ait olabilir. Eser-yazar eşleştirmesi kesinleştirilmelidir. Örneğin araştırmalarda Şeyhî namıyla bir şairin gazeline rastlandığında tarihteki hangi Şeyhî olduğu bilinmelidir. Çünkü tarihte dört tane Şeyhî mevcuttur.
- Matbû eserlerin bazı eksik tarafları el yazmaları ile tamamlandıktan sonra karşılaştırılarak sağlanması yapılmalıdır.
- Metnin tarihinin ve yazıldığı yerin açık olması ve bilinmesi, araştırmacıya tarihi ve sosyolojik ipuçları verir.
- Kelimelerin kavramsal anlamlarının devrin düşünce dünyasıyla uyumlu olup olmadığı bilinmelidir.
- Araştırmacının fitri meziyetleri ve yetenekleri, bazı gizli noktaları aydınlatılabilir. Bunun için araştırmacının feraset sahibi olması gereklidir.

- Eser oluşturulurken yazarın bu eseri hangi ruh haliyle ve hangi şartlar altında yazdığı bilinmelidir. Kısacası eserin alt yapısı ve yazarın bilinçaltı araştırılmalıdır.
- Eserin, kendi devrinde ne derece rağbet gördüğü ve etki alanı bilinmelidir.
- Herhangi bir devrin zevk ve yönelimlerini bilmek için orta derecedeki eserlere de müracaat edilebilir.
- Edebiyat-toplum ilişkisini inceleyen araştırmalarda sabırlı ve dikkatli davranılmalıdır.
- Araştırmada hata payı da dikkate alınarak tedbirli ve basiretli davranılmalıdır. Burada Köprülü, kendi edebiyat tarihimize de öz eleştiride bulunarak şimdiki kadarki araştırmaların eksik kaynaklardan ve kulaktan dolma bilgilerden vücuda gelme ihtimalini de göz önünde bulundurur.
- Aynı konu hakkındaki kaynakların tutarlılığı irdelenmelidir.
- Sağlam kaynaklara itibar edilmelidir.
- Araştırmalarda kibirden sakınarak tek bir kaynağa bağlı kalınmamalıdır.
- Bir olayın tek sebebine bağlı kalmaktan ziyade diğer sebeplerin olabileceğini de göz önünde bulundurup alternatif fikirlere açık olunmalıdır.
- Araştırmalarda uç noktalardan örnekler vermek, araştırmacının sıhhatindeki dengeyi bozabilir. Mesela devrin yönelimlerini göstermesi bakımından Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ı yerine Sururî, Avnî, Esrar Dede gibi mutavassıt şahsiyetleri ve eserleri seçilmelidir. Çünkü o devri daha iyi yansıtmaktadır.

Köprülü; bu bölümde şaheserleri, münferit bir şahika gibi telakki olunan eserler diye tanımladıktan sonra öz değerlendirmede bulunarak edebiyatımızdaki şaheserlerin kendi zamanlarında anlaşılmayıp uzun bir bekleme devresinden sonra takdire şayan olduğunu belirtir. Bunun da nedenleri arasında matbaanın yokluğu ve yayılma sürecinin uzunluğu vs. sayılmaktadır.

Köprülü'nün bu tavsiyelerin yanında edebiyat tarihçilerinin misyonuna yönelik önemli bir tespit de bulunur. Köprülü'nün bu cümleleri; Köprülü'nün edebiyat tarihçilerine bir vasiyeti gibi algılanabilir.

“Edebiyat tarihine hevesli her Türk genci, henüz inşa malzemesinden hiçbiri hazır olamayan bu büyük ve milli âbide için, izah edilen usûller dairesinde hiç olmazsa birer taş getirmeye çalışmalıdır.... Türk edebiyatı tarihçisi için bundan daha asil ve mukaddes bir hedef nasıl tasavvur olunabilir.” (Köprülü, 2004: 76)

Şaban Sağlık da (2023: 53-54) bu makale üzerine yaptığı tahlilinde Köprülü'nün metnin sağlamlığı, tamlığı, sözlüğü, konusu, içerik ve üslubu, hikâyesi, anlaşılabilirliği ve etkileme düzeyi üzerine kafa yordüğünü ve bir edebiyat tarihçisinin tüm bunları göz önünde bulundurarak metni önce tahlil daha sonra terkip (analiz-sentez) yapması gerektiğini vurgular.

Sonuç

Batı bilim metodolojisini bilmesinin yanında ona eleştiriler getirerek kendine özgü bir edebiyat tarihi metodolojisi oluşturan Mehmet Fuad Köprülü, diğer çalışmalarının da bu sahaya katkısıyla Türkoloji'nin kurucusu olur. Mehmet Fuad Köprülü; bu makalesi ile bilgi, belge, toplum ve tarih kavramları muvacehesinde bir edebiyat tarihçisinin meseleye nasıl yaklaşması gerektiğini ayrıntı ve örnekler ile açıklayarak edebiyat bilimindeki önemli unsura da açıklık getirir. Mehmet Fuad Köprülü'nün kendi döneminde tarih ve edebiyata yönelik derinlikli çalışmaları dile getirmesi ve ele alması, Türkoloji çalışma alanının da Batılı oryantalistlerin hegemonyasından kurtulmasını sağlar.

Yukarıda arz edilen maddeler, her edebiyat araştırmacısının dikkate alması gereken ve Türk edebiyat tarihinde usûlün nasıl tesis edilmesi gerektiğini öğreten maddelerdir. Bu maddelerin özetini ise Köprülü, iki metotla özetler: Tahlil ve Terkip.

Kaynaklar

Akün, Ö.F.(2003). “Mehmed Fuad Köprülü”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-fuad-koprulu>. Erişim Tarihi: 04.01.2024.

Akün, Ö. F. (2006). Edebiyat tarihi bir milletin tarihidir. (Knş: Mehmet Nuri Yardım). *Dersimiz Edebiyat*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Dervişoğlu, F. M. (2015). Türkiye’de akademik tarihçilik ve milli tarih ekolü kurucusu ilim adamı: Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966). *International Journal of Social Science*. 5 (35), 55-67

Fındıkoğlu, Z. F. (1968). Türk sosyoloji tarihinde Prof. M. Fuad Köprülü'nün yeri ve hizmetleri. *İktisat Fakültesi Mecmuası*. 25(4), 129-139.

Gündoğdu, S. ve Kurt, K. (2023). Sunuş. S. Gündoğdu, K. Kurt (Ed.). *Usûlden yönteme: Mehmet Fuad Köprülü'nün edebiyat tarihçiliği* kitabı içinde (7-16). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

Köprülü, M.F. (2004). *Edebiyat araştırmaları I*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Köprülü, M. F. (2007). *Bugünkü edebiyat*. (Hzl. Mehmet Akif Çeçen, Ahmet Balcı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Kuru, S.S. (2023). Edebiyatı dizgeye getirmek: Köprülü'nün ilk darbesi olarak “Türk edebiyatı tarihinde usûl. S. Gündoğdu, K. Kurt (Ed.). *Usûlden yönteme: Mehmet Fuad Köprülü'nün edebiyat tarihçiliği* kitabı içinde (17-29). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

Küçüktepe, F. (2018). *Mehmet Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti'den kopuşu ve sonraki siyasi hayatı* (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, İstanbul.

Tanpınar, A. H. (2002). *Mücevherlerin sırrı: derlenmemiş yazılar, anket ve röportajlar*. (Hzl. İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uçman, A. (1992). "Bilgi Mecmuası". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bilgi-mecmuasi>. Erişim Tarihi: 04.01.2024.

Sağlık, Ş. (2023). Köprülü'nün "usûl" makalesi bağlamında "belirlenmiş anlam kodlarını tartışmaya açmak" ve Türkiye'de edebiyat bilimi. S. Gündoğdu, K. Kurt (Ed.). *Usûlden yöneme: Mehmet Fuad Köprülü'nün edebiyat tarihçiliği* kitabı içinde (31-62). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

Sümer, M. (2020). Tanpınar'ın on dokuzuncu asır türk edebiyatı tarihi ile Köprülü'nün Türk edebiyatı tarihi üzerine metodolojik bir karşılaştırma. *Türk Kültürü İncelemeleri*. (44), 333–356.

İnternet Gazetelerinde Reklam Yoğunluğu: Türkiye'deki Örnek Gazeteler Üzerine Bir İnceleme

Advertising Problem in Internet Newspapers: An Analysis on Sample Newspapers

DOI: 10.38155/ksbd.1376885

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
16.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
21.03.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Doç. Dr. Betül SABANÇI
Yozgat Bozok Üniversitesi
İletişim Fakültesi
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık
Bölümü

betul.sabahci@bozok.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4178-5353

Etik Kurul Beyanı: Bu araştırmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

İnternet gazeteciliği, sağlamış olduğu avantajlarla hem okuyucular hem de gazeteciler için geleneksel gazeteciliğe göre daha çok kullanım alanı olan bir gazetecilik türüdür. Ancak internet gazeteciliğinin avantajlarının olmasının yanı sıra dezavantajları da bulunmaktadır. Örneğin, internet gazeteciliği, en çok zararı basılı gazetelere vermiştir. Çünkü basılı gazeteler artık gazeteciler, okuyucular hatta reklam verenler tarafından daha az kullanılmaktadır. Özellikle reklam verenler, kısa zamanda daha çok kitleye ulaşmak için internet gazeteciliğini tercih etmektedir. Aynı zamanda reklam gelirleri, internet gazetelerinin ana gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bu nedenle de reklam alanları bu gazetecilik türünde oldukça geniş bir biçimde yer bulmaktadır. İnternet gazeteciliğinde hızla yaygınlaşan reklam yapma isteği, artık günümüzde bir sorun oluşturmaktadır. Üstelik uygulanan reklamların daha fazla görünür olması için farklı uygulamalara başvurulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, seçilen gazeteler üzerinden internet gazetelerinde kaç reklam kullanıldığını ve ne tür reklamlara yer verildiğini ortaya koymaktır. Çalışmada, ele alınan internet gazetelerinin ana sayfası, habere tıklandığında açılan sayfaları ve hiper metinleri tek tek taranarak nicel içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmaya dâhil edilen internet gazeteleri; haberturk.com, sabah.com.tr, milliyet.com.tr, sozcu.com.tr, hurriyet.com.tr'dir. Bu gazeteler daha doğru bir sonuç elde etmek için Türkiye'deki gazetelerden, amaçlı örneklem belirleme yaklaşımı ile seçilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, bazı internet gazeteleri sayfalarında daha fazla reklam yapmayı tercih etmekteyken, bazıları ise, daha az reklam yapmayı ve reklam alanlarının yerine haber ve bilgiye yer vermeyi yeğlemektedir.

Anahtar Kelimeler: İnternet gazeteleri, reklam yoğunluğu, içerik analizi.

Abstract

Internet journalism is a type of journalism that has more usage areas for both readers and journalists than traditional journalism due to the advantages it provides. However, in addition to its advantages, internet journalism also has its disadvantages. For example, internet journalism has caused the most damage to printed newspapers. This is because printed newspapers are now used less by journalists, readers and even advertisers. Especially advertisers prefer online journalism to reach more audiences in a short time. At the same time, advertising revenues constitute one of the main sources of income for online newspapers. For this reason, advertising space is widely used in this type of journalism. The desire to advertise, which is rapidly becoming widespread in online journalism, is now a problem. Moreover, different practices are used to make the advertisements more visible. The aim of this study is to reveal how many advertisements are used in online newspapers and what kind of advertisements are used. In the study, the home page, the pages opened by clicking on the news and the hypertexts of the internet newspapers were scanned one by one and subjected to quantitative content analysis. The online newspapers included in the study are haberturk.com, sabah.com.tr, milliyet.com.tr, sozcu.com.tr, hurriyet.com.tr. In order to obtain a more accurate result, these newspapers were selected from the newspapers in Turkey using a purposive sampling approach. According to the findings of the study, while some online newspapers prefer to advertise more on their pages, others prefer to advertise less and include news and information instead of advertising space.

Key words: Internet newspapers, Advertising problem, Content Analysis.

Giriş

İnternet gazeteciliğinin gazetecilere ve okuyuculara sunduğu avantajlarla bu dijital ortam, daha çok tercih edilir duruma gelmiştir. Kolay erişim, hızlı dağıtım, multimedya, etkileşim, internetin yaygınlaşması gibi özellikler internet gazeteciliğinin yaygınlaşmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Bunlara bağlı olarak, internet gazeteciliği, sadece okuyucular ve gazeteciler için değil, aynı zamanda reklam verenler için de çekici bir alan haline gelmiştir.

Basın işletmelerinin dijital alanlara yaptığı yatırımların temel olarak üç nedeni bulunmaktadır. Bunlar; geleneksel gazetelerin baskı ve matbaa maliyetlerinin yüksek olması; iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle beraber okurların habere ve bilgiye erişim kanallarındaki tercihlerinin değişmesi ve kişilerin dijital ortamlarda geçirdikleri sürenin artması, son olarak ise reklam-verenlerin yine dijital mecralara yapmış olduğu yatırımların hız kazanmasıdır. Reklam-verenlerin bu mecralara yaptığı reklam yatırımlarının nedenleri ise dijital mecradaki reklamların geleneksel mecralardaki reklamlara göre daha ucuz, hedef kitle odaklı, hızlı, etkileşimli ve ölçümlenebilir olmasıdır. Bunların yanı sıra, toplumda bilgisayar, internet ve mobil araçların kullanımlarının giderek yaygınlaşması da reklam-verenlerin çevrimiçi mecraya yaptıkları yatırımların artmasının bir başka nedenidir (Çetinkaya, 2016: 124). Ancak internet gazeteciliğinde reklam uygulaması giderek daha da yaygınlaşarak bir sorun haline gelmiştir. Bazı internet gazetelerinde haber reklam oranı iyi ayarlanabilmektedir fakat bazılarında ise daha fazla reklam yapılmaktadır. Reklamlar, gazeteler için büyük bir gelir kaynağıdır ama haberciliğin önüne geçtiğinde bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Reklamlar, günümüzde tüketim toplumu ve kitle iletişim araçları için vazgeçilmez araçlardan biri haline gelmiştir. Bireyler ihtiyacı olduğu ürünü almadan önce reklamını izleyebilmektedir. Ancak reklamlar, yeni iletişim teknolojileriyle farklı şekillerde sunulurken yeni ihtiyaçlar da oluşturmaya başlamıştır. Reklamlar her gün bireylerin karşısına yeni bir ürün ya da hizmet tanıtımıyla çıkmaktadır. Bireyler kendilerine sunulan bu reklam bombardımanından bazılarını görmezden gelmeye çalışsa da kimi reklamlar haber ya da videonun içerisinde bireylere zorunlu olarak izletilmektedir ve reklamlar aracılığıyla bireylerden alma davranışı geliştirmeleri amaçlanmaktadır.

Reklam, tüketim kültürünün bir ürünüdür ve aynı zamanda yaşam tarzını açıklamaya çalışan bir olgu haline gelmiştir. Reklamların sunmuş olduğu süslü dünyanın içinde yer almak, sunulan mutlu hayata ulaşmak ya da ürünün ve hizmetin vaat ettiği hazları tatmak için bireylerde istek uyandırılmaya çalışılmaktadır. Reklamların etkisiyle tüketim yapmaya yönelen bireyler, ayrıca reklamın sunmuş olduğu imgeleri de satın almaktadır (Çekiç Akyol, 2009: 2).

Reklamdan kaçınma ise bu reklam bombardımanı karşısında bireylerin geliştirdiği bir davranıştır. Bireyler gün boyunca çok fazla reklamla karşılaştıkları için birçok reklamdan kaçınma yoluna gitmektedirler.

Her ne kadar firmalar tüketiciler hakkında ek bilgi edinerek farklı reklam yapma yollarına gitse de bazı tüketiciler reklamları rahatsız edici bulmakta ve artan reklam bombardımanını mahremiyetlerinin daha fazla ihlali olarak görmektedir. Sonuç olarak, tüketiciler reklamlardan kaçmak için reklamları görmezden gelme, reklamları atlama, çevrimiçi reklamları engelleme, e-postaları filtreleme gibi yollara başvurmaktadır (Johnson, 2013: 128).

Bireyler reklamlardan kaçınırken aynı zamanda programı izlemekten vazgeçme, kanal değiştirme ya da okuduğu gazeteyi kapatma, haberi okumaktan vazgeçme davranışı da sergileyebilmektedir.

Gazetelerde yoğun olarak reklam yapılması, okuyucuların haberi okumaktan vazgeçmesine ve gazetenin okuyucu kaybetmesine neden olabilir. Özellikle internet gazetelerinde daha çok kişiye kolay bir şekilde erişim sağlandığı için bu ortam reklam verenler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Bu nedenle geleneksel gazetelere göre internet gazeteciliğinde daha fazla reklam yapılmaktadır.

İnternet gazeteciliğinde reklam alanındaki sorunlardan biri, okuyucuların kişisel bilgilerini onaylamak zorunda kaldıkları sözleşmeler ve çerez uygulamaları ile farkında olmadıkları anda bilgilerinin ele geçirilmesi ve bunların ticari amaçlarla kullanılabilmesi durumudur. Bu ortamlarda, arama motorları ve sosyal medya ortamlarının ücretsiz sağladıkları hizmetler karşılığında, okuyucuların kişisel bilgileri olan telefon numaraları, e-posta adresleri, rehberleri, harcama bilgileri, yazışmaları, konum bilgileri, fotoğraf ve videoları gibi özel bilgilerinin alınabilmesi, arşivlenebilmesi ve bu bilgilerin pazarlama için firmalara satılarak bu şekilde gelir elde edilmesidir. Bununla beraber firmalar da bu kullanıcı bilgilerini satın alarak hedef kitlelerine ait bilgiler yönünde kişiselleştirilmiş pazarlama taktikleri geliştirmektedirler. (Kalan, 2016: 72).

İnternet gazeteciliği ortamlarındaki bu sorun, kişisel bilgilerin yanı sıra tüketicinin ve mahremiyetin korunması konusunda etik ilkeler ve yasal düzenlemelerin eksik olmasından kaynaklanmaktadır. Bu konuda yasal düzenlemelerin ve etik ilkelerin yetersiz olması internet gazeteciliğinde daha fazla reklamların yer bulmasına, özellikle de kişiselleştirilmiş reklamların artmasına neden olmuştur. Başka bir sorun da kullanıcıların farkında olmadan bilgilerinin alınması ve bu konuda birçok kullanıcının bilinçsiz olmasıdır.

Diğer yandan, internet gazetelerinde; haber ve reklam ayrımının belirsiz hale gelmesi, reklamların formatlarından uzaklaşmış yapılarıyla karmaşık bir hal alması, forum yorumcularının, blog yazarlarının veya fenomenlerin reklam amaçlı paylaşımlarda bulunmaları, firmaların sahte takipçi edinmek için farklı uygulamalara gitmeleri, okuyucuların yoğun bir şekilde reklamlara maruz bırakılarak reklam kirliliği oluşturulması gibi sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Kalan, 2016: 73).

İnternet gazeteciliğinde sözü edilen reklam sorunlarını ele alan bu çalışmanın amacı, örnek olarak seçilmiş internet gazetelerinde ne kadar reklam yapıldığı, ana sayfalarında hangi kategorilerde daha fazla reklam bulunduğu ve reklamları görünür kılmak için gazetelerin hangi taktikleri uyguladığını araştırmaktır. Ayrıca bu çalışmada, gazetelerdeki haber alanları da incelenerek, ele alınan gazetelerin sayfalarındaki haber ve reklam yoğunlukları da karşılaştırmalı olarak ortaya konmuştur.

İnternet ortamında reklam yoğunluğu konusunda daha önce yapılmış olan çalışmalara bakıldığında, internet gazeteciliği bakımından Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye karşılaştırması, doğal reklamların incelenmesi, internet gazeteciliğindeki reklam sorununun etik bakımdan incelenmesi gibi konularda araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Önceki çalışmalardan farklı olarak, bu araştırmada internet gazeteciliğindeki reklam sorununun genel olarak ele alınması, reklamların özelliklerine göre ayrılarak incelenmesi ve internet gazeteciliğinde hem haber hem de reklam alanlarının sayılarak haber reklam ayrımının gazetelere göre karşılaştırmasının bu çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Aynı zamanda, internet gazeteciliğinde yer alan reklamlarla ilgili çok az çalışmayla karşılaşmıştır. Bu nedenle bu çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür. Ayrıca çalışmanın, internet gazetelerindeki reklam sorununu incelemesi bakımından ve ileride bu yönde yapılacak olan çalışmalara örnek olması açısından önemli olduğu da düşünülmektedir.

İnternet Gazetelerinin Reklam Alanı Olarak Kullanılması

İnternet gazeteciliği, iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve internetin yaygınlaşmasından sonra gazetelerin sayfalarını internete taşımasıyla oluşan bir gazetecilik türüdür. 20. Yüzyılın sonlarında önce ulusal gazeteler ardından yerel gazeteler, radyolar ve televizyon kanalları internette kendilerine yer edinmiştir. İnternet gazeteciliğinin bu kadar yaygınlaşması, geleneksel gazeteciliğe gölge düşürmüştür. Zamanla bazı basılı gazeteler, geleneksel yayımcılığı bırakarak, sadece internet yayını ile devam etmektedir. Üstelik günümüzde sadece internetten yayınlanan gazeteler de bulunmaktadır.

Günlük hayatın bir parçası şekline dönüşen ve bilgi akışına artı boyut kazandıran internet, bir yandan yeni sektörlerin yeniden biçimlendirilmesini sağlarken diğer yandan da pazarlamadan üretim stratejilerine, paylaşımlardan alışverişe kadar farklı mecralardaki uygulamaların büyük çoğunluğunda “geleneksel” olanların bırakılmasını zorunlu hale getirmiştir. Çünkü tüketici ve tüketim şekilleri de farklılaşmıştır (Fırlar ve Deniz, 2010: 314).

İnternetin gazeteciliğe ve okuyuculara sunduğu multimedya, kolay erişim, hız, etkileşim gibi ve benzeri özelliklerle internet gazeteciliği her anlamda daha fazla tercih edilir olmuştur. İlk olarak sadece geleneksel gazete sayfalarının olduğu gibi yayınlanmasıyla başlayan internet gazeteciliği, günümüzde son dakika haberlerinin de eklenmesiyle anlık haber paylaşımı da yapabilmektedir.

Teknolojik dönüşümün gazeteciliği en az dört şekilde etkilediği öne sürülebilir: 1) Gazetecilerin haber toplama ve dağıtımında işlerini yapma şeklini değiştirmiştir; (2) Haberlerin içeriğinin niteliği değişim geçirmiştir; (3) Haber endüstrisi, yapısı ve organizasyonu değişime uğramıştır; Son olarak (4) Haber kuruluşları arasındaki ilişkilerin niteliği, gazeteciler ve okuyucular, rakip firmalar, kamuoyu kaynakları, sponsorlar dâhil olmak üzere pek çok yayımcılık işlerini düzenlemek veya kontrol etmek noktasında değişim yaşanmıştır (Pavlik, 2000: 229).

Basılı gazete, dijitalleştirilmiş versiyondan temel olarak da farklıdır. İlk bakışta bu fark açıkça görünmektedir; birinde ana kaynak kâğıttır, diğerinde ise, milyarlarca l'ler ve 0'larda oluşan bir sayısallaşma mevcuttur. Ancak dijitalleşmenin dönüştürücü etkisi bu materyallerin ötesine uzanmaktadır (Nicholson, 2013: 64).

Bunlardan başka, internet, gazetecilerin iş yapış biçimini de değiştirmiştir. Onlara sağlamış olduğu hızlı ve kolay paylaşım imkânları ile gazeteciler artık yaptıkları haberi anında editöre gönderebilmekte ve haber hızlı bir şekilde okuyucuyla buluşabilmektedir. Okuyucular da günlük gelişen olaylardan anında haberdar olmak için geleneksel gazetecilik yerine internet gazeteciliğini tercih etmektedir. Özellikle internetin cep telefonlarında kullanılmasıyla birlikte internet gazeteciliği daha fazla gelişme imkânı bulmuştur.

İnternet Gazetelerinde Reklam

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’un 3. Maddesinin ‘u’ bendindeki tanımlamaya göre reklam; Bir ürün veya hizmetin alınması, satılması, kiralanmasını sağlamak, bir amaç veya düşüncüyü yaymak, reklamcının arzu ettiği başka etkileri oluşturmak amacını gütmektedir. Ayrıca ücret yahut benzer bir karşılıkla iletim zamanında

reklamcıya ayrılan kamuya yönelik duyurulardır (Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun Metni).

Reklam, bir ürünün satılmasını ya da alınmasını sağlamak için söz, yazı, video ve benzeri araçlarla tanıtımını yapmaktır. Reklam, tüketicilere aynı zamanda alacakları ürün hakkında fikir de vermektedir. Tüketici bir ürünü almadan önce ürünün reklamını izleyebilir ve daha sonra almaya veya almamaya karar verebilir.

Reklam, belli bir amaca ulaşmak için araçtır. Örneğin, aile planlaması, çevre temizliği, trafik eğitimi, okuma alışkanlığı gibi pek çok sosyal kampanyanın başarıyla sonuçlanmasında reklamın önemi çok büyük olmaktadır. Reklamın bu gücünden endüstri alanındaki hammaddenin yanı sıra ürün üretiminin de ilgili kişilere sunulmasında araç olarak geniş bir şekilde yararlanılmaktadır. Ayrıca reklamın ekonomik olabilmesi, pazarın iyi tanınması ve yerel koşullara uygun olup olmadığı araştırılarak yapılmasına bağlıdır (Tunçkan, 2008: 114).

Reklam endüstrisi, yüzbinlerce kişiye istihdam sağlayan önemli bir sektördür. Reklamcılık, büyük firmaların ya da küçük işletmelerin reklam kampanyaları, gazeteler, dergiler, televizyonlar ve radyo istasyonları için önemli gelir kaynağıdır. Reklam sektörü yeniden yapılanma anlamında temel bir sürecin tam ortasında yer almaktadır. Derin bir durgunluk yaşayan reklam sektörü, daha geniş gruplardan ziyade, bireylere yönelik reklam yapmayı keşfettikten sonra daha avantajlı konuma gelmiştir. Ortaya çıkan web siteleri, cep telefonları, mobil e-okuyucular, oyun ağları gibi platformlar, dijital pazarlar ve daha düşük dağıtım maliyetleri, gibi avantajlar reklam sektörünün gelişmesini sağlamıştır (Kirchhoff, 2009: 11).

Günümüzde birden fazla yol ile ürünü veya hizmeti halka anlatıp onları ikna etmek mümkündür. Reklamcılığın ilk yıllarında tellallarla yapılan reklamcılık uygulamaları, şu an afiş, gazete, dergi, televizyon, radyo, internet vb. aracılığıyla medyada yapılmaktadır (Sağlık, 2022: 2). Özellikle dijital ortamda oldukça farklı şekillerde oluşturulmuş reklamlarla karşılaşmak mümkündür.

Örneğin kişiselleştirilmiş reklamlarla, daha uygun maliyet ile ve internetin herkes tarafından kolay ulaşılabilir bir sistem haline getirilmesiyle birlikte reklamcılığın pazar alanı genişlemiştir (Dickey, & Lewis, 2012: 6).

Yazılı, sesli ve hareketli reklamların yayınlanma olanağı bulunan yeni medya araçlarında reklam maliyetleri de düşüktür. Televizyona ve basılı materyallere göre reklam ücretleri oldukça düşük olan yeni iletişim araçları, reklamın işlevselliğinin yanı sıra bölgesel ve

kişisel reklam yayınlayabilmesi açısından da farklı bir konuma gelmiştir. Diğer medya araçlarında kullanılmayan reklam uygulamalarının internet gazetelerinde kullanılabilir durumda olması, sitelerin reklam gelirlerini, tıklanma sayısına paralel bir şekilde artırmaktadır (Yavuz ve Gençyürek Erdoğan, 2019: 209). Örneğin, yeni iletişim araçlarında video şeklinde reklamlar verilebilmektedir. Bunun dışında, kişiye özel reklamlar da bulunmaktadır. Bu reklamlar genellikle kullanıcının daha önceden ziyaret ettiği sayfalardan seçilmektedir.

Türkiye'de İnternet Gazeteciliği Reklamlarının Gelişim Süreci

Reklâm, kitle iletişim araçlarında, duvar afişleri ve ilanlar gibi farklı yollarda da dâhil olmak üzere, yeri ve zamanı belli olmayan bir şekilde bireylerin karşısına çıkmaktadır. Reklâm, genel olarak insanların yaşam standartlarına etki eden, aynı zamanda kitle iletişim olanaklarını ve ekonomiyi geliştirmeye katkıda bulunan, eğitsel yönüyle kültürel gelişmeye yardımcı olan olumlu bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Tarihsel açıdan incelendiğinde, Dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de reklamın başlangıcı sözlü pazarlama uygulamalarıyla gerçekleşmiş olduğu düşünülmektedir. Sokaklarda ve pazarlarda satıcıların, tellalların, çığırtkanların, farklı ürünlerin satıldığını duyurmak, fiyat ve nitelikleri hakkında bilgi vermek için söylemiş oldukları tekerlemeler, kafiyeli sözler bu bağlamda yapılan ilk girişimler olarak örnek gösterilebilmektedir.

Basın anlamında Türkiye'de reklamcılık tarihinin başlangıcı ise Osmanlı Devleti'ne kadar götürülmektedir. Fakat bu tarihteki reklamların çoğu, ilan niteliğinde olan reklamlardan oluşmaktadır.

Batı ülkelerine göre, gerek matbaanın geç gelmesi, gerekse sanayi devriminin yansımalarıyla Türkiye'deki reklamcılığın gelişim sürecinin yavaş olmasına neden olmuştur. Öte yandan, yeni bir ülkenin doğuşu ve sorunları, dünya tarihinde yaşanmış olan önemli olaylar da bu tarihi süreç üzerinde belirleyici rol oynamıştır (Öztürk, 2018: 44). II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle beraber Osmanlı İmparatorluğu'nda basın ve yayın özgürlüğü artış göstermiştir. Bu dönemde değişen şartlar gazeteciliği ve bu alandaki reklamları daha cazip hale getirmiştir. Fakat daha sonra başlayan Balkan Savaşları ve sonrasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı'da gazete reklamlarının gelişimine büyük darbe vurmuştur. Yine de bu savaşlara rağmen, Osmanlı Devleti'ndeki gazete reklamlarının Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar hız kazandığı görülmüştür. İşte bu değişim artık Türkiye Cumhuriyeti'ndeki gazete reklamlarının temelini oluşturmuştur (İvrendi, Akbal ve Canitez, 2005: 241).

Cumhuriyet döneminde ise resim ve illüstrasyonun bulunmadığı salt yazıdan oluşan ve ilandan evrimleşen reklam anlayışı hâkim olmuştur. Bu yıllardaki gelişimi etkileyen unsurlar üç grupta toplanabilir. Bunlardan ilki, Kurtuluş Savaşı döneminin getirmiş olduğu zorluklar, ikincisi 1928 yılında gelişen harf inkılabı ve üçüncüsü ise 1930 yılı ekonomik krizidir. Ancak 1930'ların ikinci yarısından itibaren meydana gelen iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve illüstrasyon uygulamalarının kullanımı ile çeşitlenmiş olan reklamcılıkta Avrupa ile uyum yakalanmaya başlamıştır.

Tarihsel bir perspektiften incelendiğinde, gazete gibi basılı ortamlarda yayınlanan ilan şeklinde doğan modern reklamcılık, kitle iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak, televizyon radyo ve internet üzerinden yeni formatlarda değişim geçirerek bugüne gelmiştir. Özellikle internetle birlikte hızlı bir biçimde çeşitlenen reklamcılığın günümüzdeki uygulamaları yaratıcılık bağlamında da alışılmıştın dışındadır (Aslaner ve Aydın Aslaner, 2020: 25).

Özellikle dijitalleşme süreciyle beraber reklamcılık da dijital ortama uyum sağlamış ve geleneksel reklamcılıktan oldukça farklılaşmıştır. Geleneksel basında reklamcılık, reklam verenler, reklamının çıkmasını istediği medya aracıyla ya doğrudan veya bir reklam ajansı aracılığıyla bağlantı kurup reklamını yayınlattırdı. Bunun da ötesinde, medya kuruluşunun reklam ekibi, reklam verenlere teklif götürür ve reklamı almaya ikna ederlerdi. Bu gibi nedenlerle geleneksel medya araçları için reklamcılık alanı daha düz, basit bir süreci ifade ederken, dijital reklamcılık daha karmaşık bir yapıda seyretmektedir (Demir, 2019: 30).

Dijital alanda reklamcılar artık ürünü merkeze almaktan vazgeçmiş durumdadırlar. Çünkü yapılan araştırmalar, bireyin doğasının rasyonel olan güdülerden çok, duygusal güdülere dayandığını göstermektedir. Böylece reklamlar sadece ürün değil, ürünü açıklayan sembollerin bulunduğu iletişim formlarına dönüşmüştür. Sonrasında ürünler, tüketimin sosyal motivasyonları şeklinde şıklık, statü, kaygının azaltılması, mutlu aile tablosu gibi tüketiciler tarafından istenilen özelliklerle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Ürün uyumlu yaklaşım tamamen terk edilmese de, zamanla özel mal ve medya şekilleri için kullanılır olmuştur. İletişimin teknolojik gelişimi ile beraber özellikle magazin gazetelerinde fotoğrafta ve sanatta yeni olana doğru bir yönelme başlamıştır. Bu deneyim ise, reklamcılara tüketimin sosyal bağlamını da özümseme fırsatı sunmuştur (Yavuz, 2013: 228).

Reklamcılığın tarihi açıdan gelişimi göz önüne alındığında, devamlılığı olan bir sektör olduğu söylenebilir. Bu devamlılık, elbette ki beraberinde sürekli gelişimi ve ilerlemeyi de

getirmiştir. Bu bağlamda, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de gazete reklamcılığının gelişimi, farklılık ve çeşitlilik taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı, Türkiye'deki internet gazetelerinde var olan reklam yoğunluğunu ortaya koymak ve bu sitelerde ne kadar reklam yapıldığını, daha çok hangi tür reklamlara ağırlık verildiğini ve gazetelerin hangi kategorilerde daha çok reklam yaptığını incelemektir. Ayrıca çalışmada, incelenen gazetelerin haber alanlarına da bakılarak, gazetelerin haber reklam yoğunluklarını ortaya koymak da amaçlanmıştır. Çalışma kapsamındaki gazeteler sırayla; haberturk.com, sabah.com.tr, hurriyet.com.tr, milliyet.com.tr ve sozcu.com.tr'dir.

Araştırmada, 12 kategori, 6 tablo ve 4 grafik oluşturulmuştur. 7 gün boyunca seçilen internet gazeteleri düzenli olarak takip edilmiştir. Çalışmanın tarih aralığı bir hafta olarak ayarlanmıştır. Çünkü o hafta içerisinde düzenli olarak her gün seçilen internet gazeteleri incelenmiştir ve yaklaşık olarak aynı sayıda reklamların bulunduğu gözlemlenmiştir. İncelenen internet gazeteleri, amaçlı rastgele örnekleme yaklaşımıyla belirlenmiştir.

Amaçlı rastgele örneklem seçme yöntemi, sistematik ve rastgele belirlenen durum örneklerinin araştırmanın amacı bağlamında amaçlı bir biçimde tasnif edilmesidir. Bu örnekleme, rastgele örneklemeyle seçilen durumlardan daha zengin verilere erişebilmek ve araştırmanın inanılrlığını arttırabilmek üzere yapılmaktadır. Bunun için araştırmacı öncelikle rastgele yöntemler kullanarak evrenden örneklem grubu belirlemekte ve sonrasında bu grup içinden araştırmaya en çok katkı vereceğini düşündüğü daha küçük bir alt grubu seçmektedir. Bu bağlamda seçilen grup amaçlı rastgele örneklemdir. Bu örnekleme seçme yönteminin amacı, neden belli durumların araştırmak için seçildiğine dair şüpheleri azaltarak, inanılrlığı arttırmaktır, fakat böyle bir araştırmanın aynı zamanda istatistiksel olarak temsil kabiliyeti yoktur (Creswell, 2013: 92).

Çalışmanın varsayımları ise şu şekildedir:

-İnternet gazeteciliğinde reklam yoğunluğu fazladır.

-Reklam yoğunluğu, gazeteciliğin asıl amacı olan haber ve bilgi verme işlevine zarar verebilmektedir.

-İnternet gazeteleri okuyucuların reklamı görmesi ve reklamdan etkilenmesi için farklı yöntemlere başvurmaktadır; örneğin kişiselleştirilmiş ya da video reklam gibi.

-İnternet gazetelerindeki haber alanları ortalama olarak, reklam alanlarına yakın değerlerde olabilmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

İnternet gazetelerinde reklam sorununu inceleyen bu araştırmada veri inceleme metodu olarak nicel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Son 20 yılda gelişen iletişim teknolojisi insanların yaşam tarzlarını derinden etkilemiştir. E-postanın, Web'in, dijital fotoğrafçılığın, sosyal medyanın, kısa mesajların ve cep telefonlarının yaygınlaşması, bireyler hakkında benzeri görülmemiş miktarda kalıcı bilgi arşivlenmesini sağlamıştır. Araştırmacılar özellikle bu dönemi "büyük veri" çağı olarak adlandırmaktadır. Hem özel şirketler hem de kamu kurumları aktif olarak veri madenciliği yapmaya çalışmaktadır. Genellikle bireysel ve grup davranış kalıplarını keşfetmek için bu veriler kullanılmaktadır. Bu bağlamda, metodolojik bir teknik olan içerik analizi yeni iletişim teknolojilerinin etkisiyle değişim geçirmektedir. İçerik analizi, metinsel veriler de dâhil olmak üzere çok çeşitli veri kaynaklarını incelemek için kullanılmaktadır. Örneğin; görsel uyaranlar, fotoğraflar, videolar ve ses verileri gibi birçok öge bu yöntem ile analiz edilebilmektedir. Ek olarak metot, ampirik veya teorik olarak uygulanabilmesi açısından oldukça esnek (Stemler, 2015: 1).

Genel olarak nicel ve nitel olarak iki tür içerik analizinden bahsedilmektedir. Nicel içerik analizinde ağırlıklı olarak sayısal verilerin analizi yapılmaktadır. Nitel analizde ise, veriler betimsel incelemeye tabi tutulmaktadır (Metin ve Ünal, 2022: 275). Bu çalışmada ise, sayısal veriler ele alındığı için nicel içerik analizi kullanılmıştır.

Çalışmada incelenen reklamlar kategorilere ayrılmıştır ve toplamda 216 reklam incelenmiştir. Kategorilere ait sayılar ve sonuçlar tablolarda ve grafiklerde gösterilmiştir. Her gazete, oluşturulan toplamda 12 kategori ile incelenmiştir. Kategorilerin tanımları ise, aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1: Belirlenen reklam kategorilerinin tanımları

Belirlenen reklam kategorilerinin tanımları	
Ana sayfadaki reklam sayısı:	İnternet gazetelerinin ilk sayfalarındaki reklam sayılarını tanımlamaktadır. Farklı ürünlerin reklamları sayılmaktadır. Bir sayfadaki aynı ürün reklamları sayıya dâhil edilmemektedir.
Değişen reklam sayısı:	Sayfa yenilendiğinde değişen reklam sayılarını anlatmaktadır.
Sabit reklam sayısı:	Sayfa yenilendiği zaman aynı kalan reklam sayılarını anlatmaktadır.

İnternet Gazetelerinde Reklam Yoğunluğu: Türkiye'deki Örnek Gazeteler Üzerine Bir İnceleme

Ana sayfadaki reklam alanı sayısı:	İnternet gazetesinin ana sayfasında reklam alanı olan yerlerin sayısını tanımlamaktadır.
Haber sayfasındaki reklam sayısı:	Herhangi bir habere tıklandığında, sayfada yer alan reklam sayılarını içermektedir.
Hiper metin reklam sayısı:	Haber metinlerindeki hiper metinler tıklandığında, açılan sayfadaki sayıları anlatmaktadır.
Ana sayfada kapanabilen reklam sayısı:	Reklamın üzerindeki kapatma işareti ile kapatılabilen reklamları tanımlamaktadır.
Ana sayfada kapatılmayan reklam sayısı:	Kapatma işareti olmayan reklamları içermektedir.
Kişiyeye özel reklam uygulaması:	Kullanıcıya özel reklam uygulamasını ifade etmektedir. Örneğin kullanıcının daha önceden bakmış olduğu ürünlerin reklamları gösterilebilir.
Habere tıklandığında kapatılması gereken reklam uygulaması:	Haber sayfası açıldığı zaman, karşımıza çıkan ve kapatılmadan haberin okunamayacağı reklam uygulamasını tanımlamaktadır.
Video reklam sayısı:	Hareketli reklam sayılarını ifade etmektedir.
Ana sayfadaki haber alanı sayısı	Ana sayfadaki haber alanları sayısını tanımlamaktadır. Örneğin manşet kısmındaki galeri şeklindeki haberler bir alan olarak sayılmaktadır.

Bulgular ve Değerlendirmeler

Araştırmada haberturk.com, sabah.com.tr, hurriyet.com.tr, milliyet.com.tr ve sozcu.com.tr gazetelerinin internet sayfaları ve haber sayfaları incelenmiştir. Veriler dâhilinde 6 tablo ve 4 grafik oluşturulmuştur. Oluşturulan grafik ve tablolar aşağıda sıralanmıştır:

Tablo 2: haberturk.com internet gazetesinin reklam kategorileri

haberturk.com	
Reklam kategorileri	Sayılar veya sonuç
Ana sayfadaki reklam sayısı	4
Değişen reklam sayısı	2
Sabit reklam sayısı	1
Ana sayfadaki reklam alanı sayısı	7
Haber sayfasındaki reklam sayısı	4
Hiper metin reklam sayısı	0
Ana sayfada kapanabilen reklam sayısı	8
Ana sayfada kapatılmayan reklam sayısı	0
Video reklam sayısı	0
Kişiyeye özel reklam uygulaması	Var
Habere tıklandığında kapatılması gereken reklam uygulaması	Var

Toplam	26
Ana sayfadaki haber alanı sayısı	73

haberturk.com internet haber sitesinde ana sayfasındaki haber alanlarına bakıldığında 73 haber alanının olduğu belirlenmiştir. Toplam reklam değerinin 26 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu internet gazetesi için haber ve reklam yoğunluğunu diğerlerine göre daha makul olarak ayarladığı söylenebilir.

haberturk.com haber sitesinin reklam yoğunluğuna bakıldığında, diğer incelenen haber sitelerine göre bu gazetede daha az seviyede reklama yer verildiği görülmektedir. Ancak bu internet gazetesinde kişiye özel reklam ve habere tıklandığında kapatılması gereken reklam uygulamaları bulunmaktadır.

Kişiye özel reklam olarak genelde, kullanıcının diğer pencerede açtığı ürünün reklamı yer almaktadır. Gazete, okuyucunun dikkatini reklamlara yönlendirmek için, diğer sitelerde gezindiği ürünlerin reklamlarını karşısına çıkarmaktadır. Böyle yaparak kullanıcının ürünü satın alması için daha fazla gayret gösterildiği söylenebilir.

Diğer yandan, tabloya bakıldığında, hiper metin reklam uygulamasının olmadığı görülmektedir. Bu sonuca ulaşmak için haber sitesindeki haberler tek tek taranmıştır ve genel olarak sitedeki haberlerde hiper metinlere yer verilmediği görülmüştür.

Gazeteler, sadece kendi yerel pazarlarında, diğer yerel medya firmalarla rekabet ettikleri için artık onlar da tehdit altındadır. Google, Yahoo, MSN vb. gibi uluslararası şirketler tarafından internet pazar yeri olarak kabul edilir. Bu şirketlerin hepsi internet (dot.com) şirketleridir ve varlıkları tamamen reklam gelirlerine bağlıdır. Ana hedefleri büyük kitlelere ulaşmaktır. Sloganları ise; ‘Hedef kitleyi hedefleyin ve büyük uluslararası reklam-verenlerin ilgisini çekin.’ şeklindedir. Bunu başarmanın stratejilerinden biri, kullanıcıya web sitelerinde haber gibi ilgi çekici içerikler sunmaktır (Berte & De Bens, 2008: 694). Haberlerde ise genellikle okuyucuyu ilgilendiren günlük bilgiler yer almaktadır. Dolayısıyla kullanıcıların her gün bu sitelerde gezmesi bir ihtiyaç dâhilinde olmaktadır ve kullanıcı bu sitelerde gezinirken bol miktarda reklama da maruz kalmaktadır.

Son olarak, haber sayfasına girildiğinde açılan reklam uygulaması ise kapatılmadan haberin içeriğinin görülemeyeceği reklam türüdür. Bu tür reklamlar okuyucunun haberi okuma isteğini düşürebilmektedir.

İnternet Gazetelerinde Reklam Yoğunluğu: Türkiye'deki Örnek Gazeteler Üzerine Bir İnceleme

Tablo 3: sabah.com.tr internet gazetesinin reklam kategorileri

sabah.com.tr	
Reklam kategorileri	Sayılar veya sonuç
Ana sayfadaki reklam sayısı	5
Değişen reklam sayısı	3
Sabit reklam sayısı	2
Ana sayfadaki reklam alanı sayısı	10
Haber sayfasındaki reklam sayısı	9
Hiper metin reklam sayısı	3
Ana sayfada kapanabilen reklam sayısı	3
Ana sayfada kapatılmayan reklam sayısı	4
Video reklam sayısı	1
Kişiyeye özel reklam uygulaması	Yok
Habere tıklanıldığında kapatılması gereken reklam uygulaması	Var
Toplam	40
Ana sayfadaki haber alanı sayısı	70

sabah.com.tr internet gazetesi ise incelenen diğer gazete sitelerine göre yine reklam yoğunluğu daha az olan bir haber sitesidir. Tabloya göre ana sayfadaki reklam alanı 10'dur ve bu sayı, haberlerin dağılımını engellemeyen ve göz yormayan bir değer olarak kabul edilebilir.

Örneğin kişiyeye özel reklam uygulaması diğer ele alınan internet gazetelerinde olmasına rağmen sabah.com.tr sitesinde bulunmamaktadır. Ancak habere tıklanıldığında kapatılmadan, içeriğin görülemeyeceği reklam uygulaması, bu sitede uygulanmaktadır ve bu uygulama okuyucuya reklamı zorla gösterme taktiğidir. Böyle yaparak, okuyucunun bu reklamı görmeden ve kapatmadan habere ulaşması imkânsız hale getirilmektedir.

Öte yandan, sabah.com.tr internet gazetesinde haber sayfasındaki reklam sayısına bakıldığında, diğer ele alınan internet gazetelerine göre daha fazla sayıda reklam yer aldığı görülmüştür. Bu durumda, okuyucu haber sayfasında gezinirken daha fazla reklama maruz kalmaktadır, bu yoğunluk da okuyucuyu sıkabilir ve okuyucu haberi okumaktan vazgeçebilir.

Reklamlar çevrimiçi gazeteler için gelir kaynağı açısından hayati öneme sahiptir. Ancak kullanıcıların reklam körlüğü olgusu, gazetelerin ve reklam-verenlerin farklı etkinlikler ya da çevrimiçi pazarlamada etkili stratejiler bulmaya zorlamaktadır (Porta, Ravarelli & Spaghi, 2013: 421). Örneğin, video reklam, kapatılmayan reklamlar ve haberi okumak için tıklanıldığında açılan reklamlar, bu tür körlüğü kırmak için yapılan reklamlardan sayılabilir. Bu açıdan bakıldığında, sabah.com.tr internet gazetesinde, video reklam sayısı 1 kapatılmayan reklam sayısı 4 olarak ölçülmüştür. Video şeklindeki reklamlar, okuyucuyu siteye daha çok bağlayan, okuyucunun sitede daha uzun süre vakit geçirmesini sağlayan reklamlardır. Kapatılmayan reklamlar ise okuyucunun belki de görmek istemediği ve kapatmak istediği zaman

kapatamayacağı reklamlardır. Okuyucu bu durumda, bu gazete haberlerini okumaktan vazgeçebilir ve bir daha siteye girmeme kararı da alabilir.

Tablodaki değişen reklam sayısına ve hiper metinlerdeki reklam sayısına bakıldığında ise iki değişkenin de sayılarının 3 olduğu görülmektedir. İlk olarak değişen reklamlarda, okuyucu sayfayı yenilediği zaman yepyeni bir reklamla karşılaşmaktadır. Böylece okuyucu siteye her girdiğinde farklı reklamlarla karşılaşacak ve çeşitli ürünlerin reklamlarını görecek ve de içerlerinden bazılarını incelemek isteyecektir. İkinci olarak, hiper metin sayfalarındaki reklamlarda okuyucu, daha çok reklamlarla değil de ulaşmak istediği bilgiyle ilgilenmektedir. Bu nedenle buradaki reklamlar okuyucunun dikkatini çok fazla çekmeyecektir.

Tablodaki son değere bakıldığında, sabah.com.tr internet gazetesinin ana sayfasındaki haber alanlarının 70 olduğu görülmektedir. Bu durumda, toplamda 40 reklam alanına karşılık, 70 adet haber alanının olması, yine haberturk.com.tr haber sitesinde olduğu gibi makul olarak karşılanabilir.

Tablo 4: hurriyet.com.tr internet gazetesinin reklam kategorileri

hurriyet.com.tr	
Reklam kategorileri	Sayılar veya sonuç
Ana sayfadaki reklam sayısı	9
Değişen reklam sayısı	0
Sabit reklam sayısı	8
Ana sayfadaki reklam alanı sayısı	12
Haber sayfasındaki reklam sayısı	8
Hiper metin reklam sayısı	5
Ana sayfada kapanabilen reklam sayısı	9
Ana sayfada kapatılmayan reklam sayısı	3
Video reklam sayısı	0
Kişiyeye özel reklam uygulaması	Var
Habere tıklanıldığında kapatılması gereken reklam uygulaması	Var
Toplam	54
Ana sayfadaki haber alanı sayısı	75

İnternetin, gazeteler için bir takım olanakları olmasının yanında dezavantajları da bulunmaktadır. Mesela, internet, basılı gazetelerin tirajlarının büyük ölçüde azalmasına neden olmuştur. Ancak internetten pazarlama imkânının olması, kitlelere ulaşma bağlamında, dijital gazetelere ve reklam verenlere büyük avantajlar sağlamıştır (Palmer & Eriksen, 1999, s. 33).

Tabloya bakıldığında, hurriyet.com.tr haber sitesinin reklam yoğunluğu, incelenen gazetelere göre daha fazladır. Dolayısıyla bu haber sitesi, reklam yoğunluğu nedeniyle ürün tanıtımı noktasında internetin avantajlarını fazlasıyla kullanmaktadır.

İnternet Gazetelerinde Reklam Yoğunluğu: Türkiye'deki Örnek Gazeteler Üzerine Bir İnceleme

Sitenin ana sayfasında reklam sayısı, alanları, haber sayfasındaki ve hiper metin sayfalarındaki reklam sayıları yine diğer gazetelere oranla yüksek seviyededir. Bu yoğunluk, okuyucuların haber okuma şevkini düşürebilir ve gazetenin haber ve bilgi verme gibi asıl amacından sapmasına neden olabilir. Bu nedenle haber siteleri için öncelik, haber ve bilgi vermek olmalıdır ve gazetelerin haber-reklam ilişkisini iyi ayarlamaları gerekmektedir.

Örneğin, ana sayfadaki reklam sayısı 9 olarak ölçülmüştür. Bu sayı diğer ele alınan 4 gazeteye göre yüksektir. Diğer yandan, ana sayfadaki reklam alanı sayısı ise 12 olarak belirlenmiştir. Yine bu sayı da diğer gazetelere oranla yüksek bir değerdir.

Ayrıca hiper metin sayfasındaki reklam sayısı 5, haber sayfasındaki reklam sayısı ise 8 olarak sayılmıştır. Hiper metin sayfasındaki reklamlar okuyucunun dikkatini pek çekmese de hurriyet.com.tr internet gazetesinde bu tür reklamlara yoğun bir şekilde yer verilmiştir. Haber sayfasındaki yoğunluk ise okuyucunun haberi okumaktan vazgeçmesine sebep olabilmektedir. Haber sayfasındaki bu reklam yoğunluğu okuyucuyu sıkabilir ve okuyucunun rahatsız olmasına sebep olabilir.

Öte yandan, sitedeki kapatılabilen reklam sayısı 9, kapatılamayan reklam sayısı 3 olarak belirlenmiştir. Kapatılabilen reklamlar okuyucular için görmekten hoşlanmadığı bir reklamı kapatabilmesi açısından fırsat olarak değerlendirilebilir. Ancak kapatılamayan reklamlar sayfada yoğun olarak yer aldığına, okuyucuya rahatsızlık verebilir. Bu durum da gazete için sorun oluşturmaktadır.

Yeni iletişim ortamlarında meydana gelen etik sorunlardan biri de web sayfaları, bloglar veya haber sitelerinde, reklam ve haber metni arasındaki sınırın belirsizleşmesidir. İnternet ortamında haber içeriği ve reklâm için kullanılmakta olan alanların net bir şekilde ayrılması ve haberlere linkler eklenerek devamı için ağ üzerindeki diğer bir sayfaya yönlendirme yapılması şeklinde hazırlanan reklamlar, güvenilirliği zedeleyen pratikler olarak okuyucuların karşısına çıkmaktadır (Kalan, 2016: 81).

Tablo 5: milliyet.com.tr internet gazetesinin reklam kategorileri

milliyet.com.tr	
Reklam kategorileri	Sayılar veya sonuç
Ana sayfadaki reklam sayısı	6
Değişen reklam sayısı	2
Sabit reklam sayısı	3
Ana sayfadaki reklam alanı sayısı	11
Haber sayfasındaki reklam sayısı	7
Hiper metin reklam sayısı	2
Ana sayfada kapanabilen reklam sayısı	7
Ana sayfada kapatılamayan reklam sayısı	3

Video reklam sayısı	2
Kişiyeye özel reklam uygulaması	Var
Habere tıklanıldığında kapatılması gereken reklam uygulaması	Var
Toplam	43
Ana sayfadaki haber alanı sayısı	73

milliyet.com.tr internet gazetesinin reklam kategorilerine bakıldığında, diğerlerine göre ortalama bir yoğunluğa sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, ana sayfadaki reklam sayısı 6, reklam alanı ise 11 olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu internet gazetesinin de yine diğer gazeteler gibi okuyucunun reklamdan etkilenmesi için farklı yollara başvurduğu söylenebilir. Örneğin hiper metinlerdeki reklam sayıları ve kapatılmayan reklamlarının bulunması bunlardan bazılarıdır.

Diğer yandan, okuyucunun sayfada daha uzun süre kalmasını sağlayan video reklam sayısı, milliyet.com.tr internet gazetesinde 2 reklam olarak ölçülmüştür. Yine değişen reklam sayısı da 2'dir. Bu tür reklamlar, siteye her girildiğinde değişerek okuyucuda merak uyandırılmaya çalışılmaktadır.

milliyet.com.tr haber sitesinde, kapatılabilen reklam sayısı 7, kapatılmayan reklam sayısı ise 3'tür. İstenilen zamanda kapatılabilen reklamlar, okuyucunun istediği zaman kapatabilmesi açısından, okuyucuya rahatlık verir. Ancak kapatılmayan reklamlardan okuyucu rahatsızlık duyabilir.

Öte yandan, milliyet.com.tr haber sitesinde, kişiyeye özel reklam ve habere tıklanıldığında kapatılması gereken uygulaması bulunmaktadır. Kişiyeye özel reklam uygulaması yapılarak, kullanıcının arama yaptığı ürünler tekrar karşısına çıkarılır. Bu uygulama reklamcılıkta bir çeşit ikna yöntemidir. Aynı şekilde reklamın kapatılmadan haberin içeriğinin görülemeyeceği reklamlar da okuyucuyu çeşitli yollarla ikna etmeye çalışan reklam uygulamalarındandır.

Bilgi temininin tam miktarı ve hatta kalitesi, gelecekteki kamusal iletişimdeki temel sorunlardan birisini oluşturacaktır. Ancak her şeyden önce okuyucuların giderek bireyselleşmesi ve parçalanması göz önüne alındığında, toplulukların örgütlenmesi ve kamusal tartışma alanının azalmasına neden oluşturabilir. Bunun sonucunda medyanın ticarileşmesinin devam etmesi nedeniyle bağımsız, güvenilir ve vatandaş odaklı bilgi veren medya kıtlığı da yaşanabilir. İnternetteki haber içeriği ve ticari içerik arasındaki çizgi çok incedir (Bardeel, 2002: 509). Bu çizgiyi doğru ayarlayamayan gazeteler, sayfalarında haber ve bilgi vermek yerine daha fazla reklam yapmayı tercih etmektedirler.

İnternet Gazetelerinde Reklam Yoğunluğu: Türkiye'deki Örnek Gazeteler Üzerine Bir İnceleme

Son olarak, ana sayfadaki haber yoğunluğuna bakıldığında, 73 adet haber alanı sayısı belirlenmiştir. Bu sayı, reklam kategorilerindeki toplam sayıya göre ortalama bir değere sahip bir sayıdır. Bu nedenle, milliyet.com.tr haber sitesinin bu reklam yoğunluğunu daha fazla artırmaması gerekmektedir.

Tablo 6: sozcu.com.tr internet gazetesinin reklam kategorileri

sozcu.com.tr	
Reklam kategorileri	Sayılar veya sonuç
Ana sayfadaki reklam sayısı	4
Değişen reklam sayısı	3
Sabit reklam sayısı	1
Ana sayfadaki reklam alanı sayısı	15
Haber sayfasındaki reklam sayısı	7
Hiper metin reklam sayısı	5
Ana sayfada kapanabilen reklam sayısı	13
Ana sayfada kapatılamayan reklam sayısı	1
Video reklam sayısı	4
Kişiyeye özel reklam uygulaması	Var
Habere tıklanıldığında kapatılması gereken reklam uygulaması	Yok
Toplam	53
Ana sayfadaki haber alanı sayısı	75

Ticarî medya için reklâm, hayatî derecede öneme sahiptir. Çünkü varlıklarını, reklâmlardan kazandıkları gelirlere borçludurlar. Bu nedenle de bütün sistem daha fazla reklâm alabilmek için tık alabilmek veya televizyonların izlenme oranlarının yükseltilmesiyle reytinglerin artması üzerine kurulmuştur. Ulusal ve uluslararası holdinglerdeki büyüme, reklamcılığın da gelişmesini sağlamıştır. Reklâm sektöründeki gelişmeler ve internet kullanımının yaygınlaşması, medyanın büyük holdingler için dikkat çekici bir alan haline gelmesini sağlamıştır (Demir, 2006: 86).

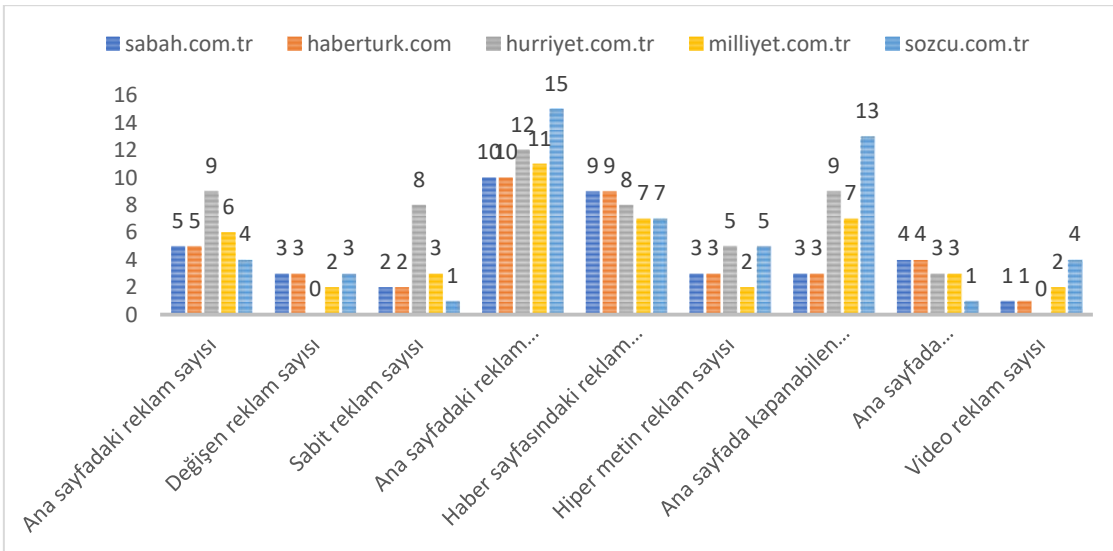
Tablo 6'ya bakıldığında, sozcu.com.tr internet gazetesinin reklam alanı ve sayıları bakımından belli bir yoğunluğa sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu haber sitesinin gelirlerini artırmak için reklam yaparak ürün tanıtımı yapmaya önem verdiği söylenebilir. Ayrıca ana sayfadaki haber alanı sayısı da reklam kategorilerindeki toplam sayıya çok yakındır. Bu açıdan ele alındığında, sozcu.com.tr haber sitesinin ana sayfasında belli bir reklam yoğunluğuna sahip olduğu söylenebilir.

Diğer yandan, sozcu.com.tr haber sitesinde ana sayfadaki reklam sayısı 4 olarak ölçülmüştür. Bu haber sitesinde reklam alanı sayısı ise 15'tir. Buna göre sozcu.com.tr internet gazetesinde aynı ürünün reklamı daha fazla yapılmaktadır. Başka bir deyişle, sitedeki reklam alanlarının çoğunda aynı ürünün reklamları yer almaktadır.

Öte yandan, diğer incelenen internet gazetelerinden farklı olarak, haberi okumak için tıkladığında kapatılmadan içeriğin görülemeyeceği reklam türü uygulaması sozcu.com.tr sitesinde bulunmamaktadır. Bu durumda, okuyucu habere tıkladığında, haberin içeriğini direkt olarak görebilmektedir.

Bu haber sitesindeki başka bir farklılık da ana sayfasındaki reklamların neredeyse hepsinin kapatılabilen reklamlardan oluşmasıdır. Böylelikle okuyucu görmek istemediği reklamları kapatabilir ve büyük ölçüde reklam yoğunluğundan kurtulabilir.

sozcu.com.tr haber sitesinde görülen diğer farklılık ise video reklam sayısının diğer incelenen internet gazetelerine göre fazla olmasıdır. Aynı zamanda değişen reklam sayısı da 3 olarak belirlenmiştir. Bu durumda, bu haber sitesinin okuyucuyu sayfada tutmak için çeşitli taktiklere başvurduğu söylenebilir.

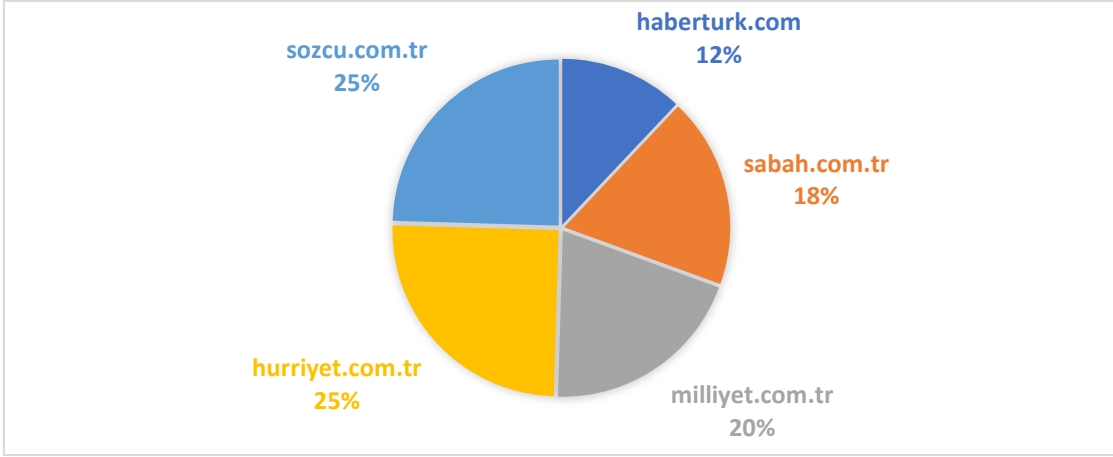
Grafik 1: İnternet gazetelerine göre reklam kategorilerindeki sayıların karşılaştırması

Bu grafikte, incelenen internet gazetelerinin reklam kategorilerinin karşılaştırması yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, öncelikle 0 olan değerler dikkat çekmektedir. Bu değerlere bakıldığında, hurriyet.com.tr gazetesinde video ve değişen reklam türlerinin bulunmadığı görülmektedir. Bu tür reklamlar, okucunun sitede daha uzun süre kalmasını sağlayabilecek reklamlardır. Ancak bu haber sitesinde böyle bir uygulamaya gidilmediği gözlemlenmektedir.

Diğer yandan, grafikte yer alan sozcu.com.tr haber sitesinde sabit reklam ve ana sayfada kapatılmayan reklam sayılarının 1 olduğu görülmektedir. Ayrıca haberturk.com ve sabah.com.tr haber sitelerinde video reklam sayıları 1 olarak belirlenmiştir. Yine bu değerler de grafikte dikkat çekmektedir.

İnternet Gazetelerinde Reklam Yoğunluğu: Türkiye'deki Örnek Gazeteler Üzerine Bir İnceleme

Grafikte en yüksek değerlere sahip olan sayılar ise sozcu.com.tr internet gazetesindeki ana sayfadaki reklam alanı ve kapanabilen reklam sayılarıdır. Bu sayılardan ilki 15, diğeri ise 13 olarak belirlenmiştir. Bu değerler de sozcu.com.tr haber sitesinde diğeri incelenen gazetelere göre daha fazla reklam yer aldığını göstermektedir.

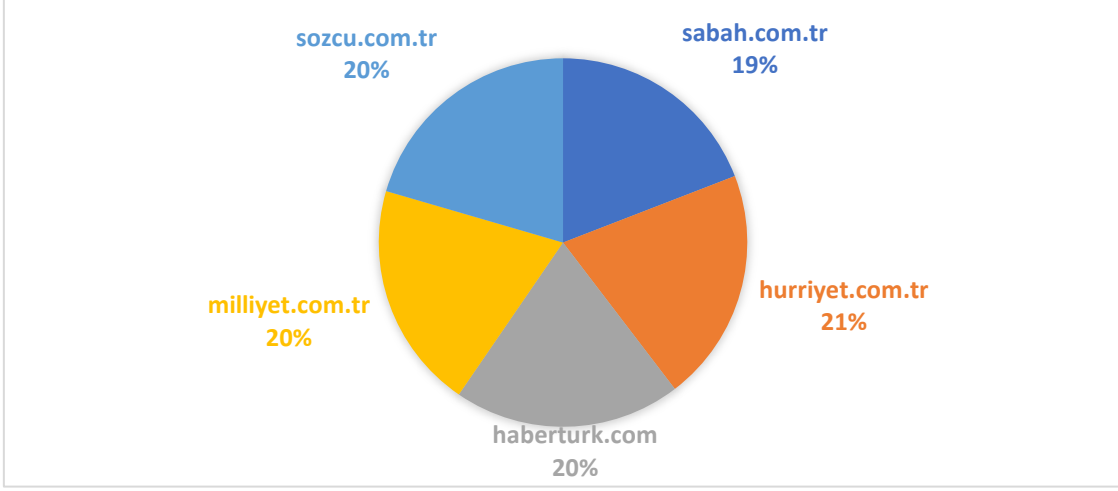

Grafik 2: İnternet gazetelerindeki toplam reklam oranları

Grafiğe bakıldığında, diğeri incelenen internet gazetelerine göre hurriyet.com.tr ve sozcu.com.tr sitelerinde toplamda % 25 ile daha fazla reklam yer aldığı görülmektedir. Ardından sırayla % 20 milliyet.com.tr ve % 18 ile sabah.com.tr gelmektedir. İncelemeye göre en az reklama yer veren gazete ise % 12 ile haberturk.com.tr sitesi olmuştur.

Diğeri internet gazetelerinin aksine, haberturk.com.tr sitesinde reklamlara yoğun bir şekilde yer verilmemiştir. Bu açıdan bakıldığında, bu sitede reklam yoğunluğuna dikkat edildiği ve internet gazeteciliğinde reklam uygulamalarında daha hassas davranıldığı söylenebilir.

İnternet gazeteciliğinin ekonomik ve diğeri pek çok avantajlarının olması, geleneksel medya kuruluşlarının da internet ortamına geçmesine neden olmuştur. Hatta bazı gazeteler basılı gazete çıkarmayı bırakarak sadece internet yayını ile devam etmeyi tercih etmiştir. İnternet kanalıyla bilgi aktarımının, yazılı basına göre daha ucuz ve hızlı olması ve kitlelere ulaşma noktasında daha avantajlı olması reklam verenlerin ve gazetelerin internet mecrasına yönelmesine neden olmuştur. Ayrıca internet gazetelerinin, yöndeşme kavramıyla ilişkili olan; metin, ses, video ve benzeri araçların aynı mecrada kullanılabilmesi gibi bir özelliğinin olması, geleneksel medya şirketlerinin internete yönelmesine neden olan önemli unsurlardandır (Peker ve Acar Şentürk, 2021: 1261). Bu unsurlardan dolayı, internet gazetelerinde çok miktarda reklam bulunmaktadır.

Grafik 3: İnternet gazetelerindeki haber alanlarının oranı

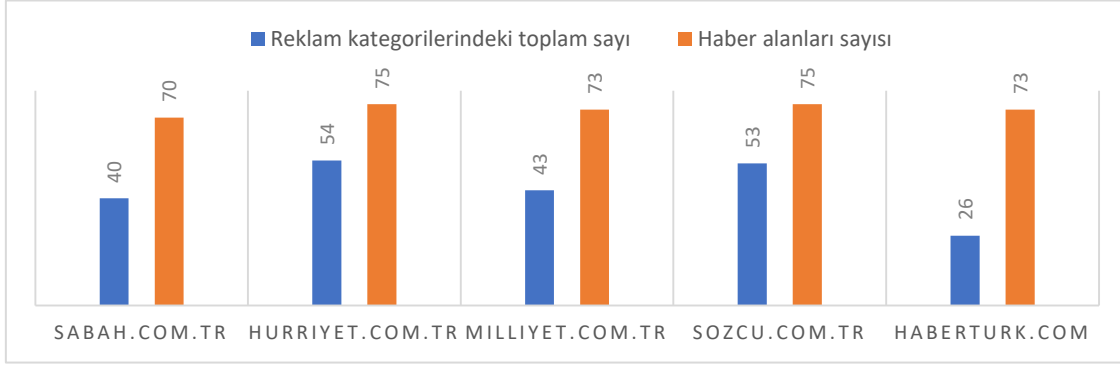
Bu grafikte, ele alınan internet gazetelerinin ana sayfalarındaki haber alanları görülmektedir. Haber alanı, gazetelerin haber sayıları ile aynı şey değildir. Haber alanlarında toplu olarak verilen manşet haberleri bir alan olarak sayılmaktadır.

Grafik incelendiğinde, ele alınan haber sitelerinin ana sayfalarındaki haber alanlarının birbirine yakın değerlere sahip olduğu görülmektedir. hurriyet.com.tr internet gazetesi %21 ile en yüksek değere sahiptir. haberturk.com, milliyet.com.tr ve sozcu.com.tr internet gazeteleri %20 ile eşit orana sahip olan gazetelerdir. Diğer yandan, sabah.com.tr internet gazetesinde ise bu oran %19 olarak ölçülmüştür. Diğerlerine göre en düşük orana sahip olan internet gazetesi sabah.com.tr'dir

İnternet gazetelerinde haber alanları az olduğunda ve bunun yerine daha fazla reklam yer aldığıda, okuyucunun gazeteye olan güveni zedelenebilmektedir.

Olguların ve kavramların etkilenecek değiştiği bu günlerde, dünyanın algılanan gerçekliği inşa edilirken kişilerin iletişim ve etkileşim içinde olduğu sürekli bir dönüşümü, değişimi ve hızı da barındıran yeni iletişim şekillerinde haberin gerçekliği, güvenilirliği, doğruluğu okuyucu nezdinde önemli bir hâl almıştır (Çepni Şener, 2019: 907). Bu nedenle de internet gazetelerinde reklam yoğunluğu okuyucuyu rahatsız etmeyecek düzeyde olmalıdır.

İnternet Gazetelerinde Reklam Yoğunluğu: Türkiye'deki Örnek Gazeteler Üzerine Bir İnceleme

Grafik 4: İnternet gazetelerindeki reklam kategorilerindeki toplam sayının ve haber alanları sayılarının karşılaştırması

Bu grafikte, incelenen internet gazetelerinde reklam kategorilerindeki toplam sayı ile ana sayfalarındaki haber alanları sayıları yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, 5 gazetenin de ana sayfalarındaki haber alanlarının sayısı birbirine yakın değerlerde olduğu görülmektedir.

Diğer yandan, reklam kategorilerindeki toplam sayı ile haber alanları sayısının birbirine en yakın olduğu internet gazeteleri hurriyet.com.tr ve sozcu.com.tr'dir. Bu gazeteleri okuyan kullanıcılar, reklam yoğunluğundan rahatsız olup gazeteyi okumaktan vazgeçebilirler.

Bu değerlerin birbirine uzak olduğu gazete ise haberturk.com internet gazetesidir. Bu internet gazetesi, incelenen gazeteler içerisinde en az reklam yoğunluğuna sahip olan gazetedir. Diğer gazetelerin ise grafikte de görüldüğü gibi reklam yoğunluğu bakımından ortalama bir yoğunluğa sahip olduğu söylenebilir.

Sonuç

İnternet gazeteciliğinde haber reklam ayrımının yapılamaması ve gazetelerin ana sayfalarında çok fazla reklama yer vermeleri onların okurlar karşısında güvenilirliğini zedeleyebilmektedir. Okur açısından düşünüldüğünde, okur, haberi okumak için sayfaya girdiğinde kapatılması gereken reklamlarla karşılaşmaktadır. Kullanıcı bu reklamı kapatıp haberi okumaya başlasa, site bu sefer de haberin devamı için başka bir link verip, onu başka bir sayfaya yönlendirebilir ve orada da başka reklamlar olabilir. Dolayısıyla okuyucular, internet gazeteciliğinde bir haberi okumak için girdiğinde birçok reklamlarla karşılaşmaya maruz kalmaktadır.

İnternet gazetecisindeki reklam sorununu örnek gazeteler üzerinden ele alan bu çalışmada, gazeteler, reklamları açısından alt kategoriler oluşturularak incelenmiştir. Araştırmada nicel içerik analizi yöntemi kullanılarak grafikler ve tablolar oluşturulmuştur.

Araştırma sonucuna göre, incelenen internet gazeteleri içerisinde hurriyet.com.tr ve sozcu.com.tr haber sitelerinde diğerlerine göre daha fazla reklam yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca milliyet.com.tr ve sabah.com.tr haber sitelerinde, yine diğer gazetelere göre, ortalama bir değer gösteren reklam yoğunluğu görülmektedir. haberturk.com haber sitesi ise, diğer incelenen gazeteler içerisinde en az reklam yoğunluğuna sahip olan site olarak belirlenmiştir.

Araştırmada ele alınan internet gazeteleri arasından milliyet.com.tr, sabah.com.tr ve haberturk.com haber sitelerinin sayfalarında daha çok reklam alanı açmak yerine, haber ve bilgi vermeye yöneldikleri söylenebilir. Bazı internet gazeteleri etik açıdan reklam yoğunluğunun sorun teşkil edeceğini ve okur karşısında güvenilirliklerinin zedeleneceğini düşündükleri için reklamlara çok fazla yer vermeyebilmektedirler. Okuyucu açısından bakıldığında, fazla reklama sahip bir internet gazetesi, yine okuyucunun haber okuma şevkini düşürebilir ve okuyucu sadece bu sebeple bile başka bir gazeteğe yönelebilir.

Diğer taraftan, araştırmaya göre, internet gazeteleri reklamları görünür kılmak için çeşitli ikna etme yollarına da başvurmaktadır. Örneğin, birçok internet gazetesinde okuyucuyu etki altında bırakmak için kişiye özel reklam ve video reklam uygulaması yapılmaktadır. Özellikle kişiye özel reklamlar, kullanıcıların önceden bakmış olduğu ürünleri tekrar tekrar karşısına çıkararak o ürünü almaya ikna etmede daha fazla çaba harcamaktadır. Mesela bu açıdan bakıldığında, sabah.com.tr haber sitesi dışında, incelenen diğer 4 internet gazetesinde de kişiselleştirilmiş reklam uygulamasına başvurulmuştur.

İnternet gazetelerinde ayrıca haberi okumak için girilen sayfada tekrar reklamlarla karşılaşılması ve bu reklamın kapatılmadan haberin okunamaması türünde reklam uygulaması da yapılmaktadır. Bu bağlamda, sözü edilen uygulama, ele alınan gazeteler içerisinde sadece sozcu.com.tr haber sitesi hariç diğer gazetelerde bulunmaktadır. Diğer reklamları dikkate almadan haberleri okumaya çalışan okuyucu, bu haberi kapatmadan haberi okuyamayacaktır. Bu durumda okuma isteği gidebilir ve haberi okumaktan vaz geçebilir ya da reklamı kapatıp haberi okumaya devam edebilir.

Bunların dışında, araştırmada, ana sayfasında reklam alanı sayısı en çok olan internet gazetesi 15 alan ile sozcu.com.tr olarak tespit edilmiştir. Ancak bu haber sitesinde, diğer incelenen gazetelere göre kapanabilen reklam alanı fazladır. Böylece okuyucu görmek istemediği reklamları kapatarak reklam yoğunluğundan kurtulabilir.

Son olarak, bu çalışmada gazetelerin ana sayfalarındaki haber alanlarına da bakılmıştır. Çalışmada, ele alınan internet gazetelerinin haber alanları birbirine yakın olarak ölçülmüştür.

Ancak reklam kategorilerinin toplam sayıları ile haber alanları sayıları birbirine yakın olduğunda reklam yoğunluğu açısından sorun teşkil etmektedir. Araştırmaya göre bu değerlerin birbirine yakın olduğu gazeteler sozcu.com.tr ve hurriyet.com.tr internet gazeteleridir.

Sonuç olarak, gazetelerin ilk işlevi haber ve bilgi vermektir. Reklam yapmak veya başka amaçlar bu ilk işlevin önüne geçtiğinde etik problemler başlamaktadır. Bu durumda gazetelerin okur karşısında güvenilirliği zedelenebilir ve buna bağlı olarak da gazetelerin okunma oranı düşebilir. Bu nedenle internet gazetelerinin haber reklam oranını iyi ayarlamaları gerekmektedir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aslaner, A. G. ve Aydın Aslaner, D. (2020). Gelenekselden dijitale Türkiye'de reklamcılık. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (21), 17-30.
- Berte, K., & De Bens, E. (2008). Newspapers go for advertising! Challenges and opportunities in a changing media environment. *Journalism Studies*, 9(5), 692-703.
- Bardoel, J. (2002). The Internet, journalism and public communication policies. *Gazette* (Leiden, Netherlands), 64 (5), 501-511.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. New York: Sage.
- Çekiç Akyol, A. (2009). Gazete reklamlarının nitel ve nicel özellikleri: Otomotiv reklamları üzerine içerik analizi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 1-27.
- Çepni Şener, B. (2019). Sosyal ağ sitelerinde yer alan haberlerin İletişim Fakültesi öğrencileri tarafından algılanması ve değerlendirmesine yönelik bir çalışma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7 (2), 902-931.
- Çetinkaya, A. (2016). Çevrimiçi gazetecilikte yeni bir reklam modeli olarak doğal reklamlar. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 7 (25), 123-136.
- Demir, A. S. (2019). Türkiye'deki dijital doğumlu gazeteler ve iş modelleri (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demir, V. (2006). *Medya alanında ticarileşme ve sebepleri*. N. Akbulut ve E. E. Balkaş (Der.), Medya Mercek Altında kitabı içinde, (s. 75-105), İstanbul: Beta Yayınları.
- Dickey, I. J., & Lewis, W. F. (2012). An overview of digital media and advertising. E-marketing: Concepts, methodologies, tools, and applications, 31-61.
- Fırlar, B. F. ve Deniz, Ş. (2010). Dijital gazeteler ve pazarlama: Türkiye'deki dijital gazetelerin pazarlama dinamiklerinin değerlendirilmesine ilişkin bir analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (11), 314-328.
- İvrendi, M., Akbal, İ. ve Canitez, M. (2005). Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında gazete reklamları ve uygulamaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 237-257.

- Johnson, J. P. (2013). Targeted advertising and advertising avoidance. *The RAND Journal of Economics*, 44(1), 128-144.
- Kalan, Ö. (2016). Yeni medyada reklam ve etik sorunlar. *Atatürk İletişim Dergisi*, Sayı 10, 71-89.
- Kirchhoff, S. M. (2009). Advertising industry in the digital age. Congressional Research Service.
- Metin, O ve Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2), 273-294.
- Nicholson, B. (2013). The digital turn exploring the methodological possibilities of digital newspaper archives. *Media History*, 19 (1), 59-73.
- Öztürk, G. (2018). 1920-1950 Yılları arasında Türkiye'deki reklamcılığın değerlendirilmesi. *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi*, 1 (1), 41-54.
- Palmer, J. W., & Eriksen, L. B. (1999). Digital newspapers explore marketing on the Internet. *Communications of the ACM*, 42(9), 32-40.
- Pavlik, J. (2000). The impact of technology on journalism. *Journalism Studies*, 1 (2), 229-237.
- Peker, M.R. & Acar Şentürk, Z. (2021). İnternet gazeteciliğinde etik bir sorun: tık tuzağı kullanımı. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7 (42), 1260-1271.
- Porta, M., Ravarelli, A. and Spaghi, F. (2013). Online newspapers and ad banners: An eye tracking study on the effects of congruity. *Online Information Review*, 37 (3), 405-423.
- Sağlık, A. M. (2022). Geçmişten günümüze reklam ve değişimi. *Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 1-18.
- Stemler, S. E. (2015). Content analysis. Emerging trends in the social and behavioral sciences: an interdisciplinary. Searchable, and Linkable Resource, 1-14.
- Tunçkan, E. (2008). Endüstrileşme Olgusu ve Endüstriyel Reklamcılık. *Selçuk İletişim Dergisi*, 5 (2), 113-120.
- Yavuz, Ş. (2013). Türk toplumunun tüketim toplumuna dönüşümünde reklamcılığın rolü. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 36, 219-240.
- Yavuz, V. ve Gençyürek Erdoğan, M. (2019). *İnternet haber sitelerinde reklam uygulamaları*. B. Göktaş (Ed.) Güncel Pazarlama Çalışmaları kitabı içinde (s. 206-247), Ankara: İmaj Yayınevi.
- haberturk.com, (Erişim tarihi: 20 Ağustos 2023).
- hurriyet.com.tr, (Erişim tarihi: 18 Ağustos 2023).
- milliyet.com.tr, (Erişim tarihi: 19 Ağustos 2023).
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun Metni, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6112-20120704.pdf> (Erişim tarihi: 20 Ağustos 2024).
- sabah.com.tr, (Erişim tarihi: 20 Ağustos 2023).
- sozcu.com.tr, (Erişim tarihi: 22 Ağustos 2023).

Likert Tipi Ölçek Geliştirme Sürecinde Yaşanan Güçlükler ve Çözüm Önerileri

Difficulties in the Likert Type Scale Development Process and Suggestions for Solutions

DOI: 10.38155/ksbd.1260096

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
04.03.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
23.03.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Gizem Şebnem
BEYDOĞAN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Kaman Uygulamalı Bilimler
Yüksekokulu
Gastronomi ve Mutfak Sanatları
Bölümü
sgizbeydogan@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6940-9486

Prof. Dr. Hacı Ömer BEYDOĞAN
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
hobeydogan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2957-4767

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma için Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan (16.09.2021 tarih ve 2021/6/8 sayılı kararıyla) etik kurul izni alınmıştır.

Öz

Araştırmalarda, sağlam ve dayanıklı verilere ulaşmak geçerli ve güvenilir ölçme araçları ile mümkün olmaktadır. Bu çalışmada, geçerliği ve güvenilirliği yüksek Likert tipi ölçme aracı geliştirme sürecinde yaşanan güçlüklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Likert tipi ölçek geliştirme deneyimi olan akademisyenlerin görüşlerine başvurma yoluna gidilmiştir. Çalışmada, katılımcıların ölçek geliştirme sürecinde yaşadıkları güçlükler nitel araştırma yöntemlerinden bütüncül tek durum deseni kullanılarak belirlenmiştir. Araştırmaya gönüllülük esasına göre Likert ölçek geliştirme deneyimi olan on sekiz akademisyen katılmıştır. Görüşmede katılımcıların ölçek geliştirme sürecinde yaşadıkları sorunlarla ilgili beş açık uçlu soru yöneltilmiş ve yazılı olarak yanıtlamaları istenmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek, analiz sonucunda akademisyenlerin ölçeklerin geliştirilmesinde yaşadıkları güçlüklerin, ölçek maddesi yazma, uzman yardımı alma, ölçeğin psikometrik analizi ve yayınlanması sürecinde güçlükler yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular literatür verileri ışığında tartışılarak ve güçlüklerin aşılmasına yönelik bazı çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ölçek, Ölçek Geliştirme Süreci, Ölçek Geliştirmede Yaşanan Güçlükler, Bireysel Güçlükler, Kurumsal Güçlükler

Abstract

In research, it is possible to reach robust data with measurement tools that have validity and reliability. In this study, it is aimed to determine the difficulties experienced in the process of developing Likert-type measurement tool. For this purpose, the opinions of academicians who have experience in Likert-type measurement scale development were sought. In the study, the difficulties experienced by the participants in the Likert-type measurement were determined by using the holistic single case design, one of the qualitative research methods. Eighteen academicians with experience in scale development participated in the study on a voluntary basis. In the interview, five open-ended questions were asked about the problems experienced by the participants during the scale development process and they were asked to answer them in writing. The data obtained were analyzed with the descriptive analysis method, and as a result of the analysis, it was observed that the difficulties experienced by the academicians in the development of the scales, writing the scale item, getting expert help, and the psychometric analysis of the scale and its publication. The findings were discussed in the light of literature data and some solution suggestions were made to overcome the difficulties.

Keywords: Scale, Scale Development Process, Difficulties in Likert Type Scale Development, Individual Difficulties, Institutional Difficulties

Giriş

Bireylerin gözlem yapma ve gözlemlere dayalı kararlar verme çabası, ölçme yöntemini ve ölçme araçlarının geliştirilmesini sağlamıştır. Gözlemle başlayan ölçme macerası, nesnel olandan normatif olana doğru bir açılım göstererek varlıkların farklı özelliklerini ortaya çıkarmak için, farklı ölçme araçlarının geliştirilmesine yol açmıştır. Ölçme ile ilgili problemlere çözümler üretme çabası, farklı alanlarda farklı tür ölçme araçlarının standartlarının oluşturulmasına ortam hazırlamıştır. Var olan ölçümler, ihtiyaca cevap vermediğinde, bireyler temel ölçme bilgilerini kullanarak yeni bilgiler türetme yoluna gitmiştir. Akli ve mantığı esas alan ölçme araçlarının geliştirilmesi alanlara yeni bilgilerin eklenmesine yol açmıştır. Psikolojik manada ilk ölçme uygulamalarının M.Ö. 2200 yılında Çin’de yapıldığı (DuBois, 1970) bu uygulamalara hükümetin işleri ile ilgili alanlarda başvurulduğu ve çok sayıda birey arasından seçim yapmak amacıyla kullanıldığı görülmüştür. Bu süreç, Wundt’un 1879’da Leipzig Üniversitesinde ilk deneysel psikoloji laboratuvarı kurmasıyla hız kazanmıştır (Titchener, 1920: 501). Wundt’un öğrencilerinden James Mc Keen Cattell, Charles Spearman, Victor Henri, Emil Kraepelin ve Lightner Witmer’in ölçme ve değerlendirme alanına önemli katkıları olmuştur (Cohen ve Swerdlik 2010: 31).

Alan yazında ölçme kavramı, varlıkların sahip olduğu özellikler ve bu özelliklere sahip olma derecesini, varlıkların özelliklerini, özelliklerine uygun geliştirilmiş büyüklükleri tespit etmek, saymak ve sonuçları sayısal olarak ifade etmek şeklinde ifade edilmektedir. Ölçme, “ölçmeye konu olan olay, olgu, nesne ve varlıkların ve niteliklerinin (değişkenlerin) sayılarını belirleme/sayılarla belirleme ve tasnif etme işlemi” (Turgut, 1984:3) olarak tanımlanmaktadır. Uygulamalar, gözlem yapmaktan, gözlemi sayısallaştırmaya, standart sağlamaktan, performansı artırmaya, birim cinsinden ifade etmekten standart hata miktarını azaltmaya doğru bir gelişim göstermiştir. Bu özelliğiyle ölçme, tüm yaşam alanını kapsayan vazgeçilmez bir gerçekliktir. İnsan yaşamında ve bilimsel çalışmalarda ölçmenin kullanılmadığı bir disiplin alanı düşünmek hemen hemen imkânsızdır.

Bilimsel yöntemde tekrarlanabilirlik ve kontrol edilebilirlik, tamamen değişkenlerin özelliklerini, özelliklerine uygun ölçme araçları kullanımını ve değişkenlerin ölçümünü zorunlu kılmaktadır (Khanna, 2018:4). Ölçme işleminde ölçüm tekrarı, her ölçümde ölçme sonuçlarının tutarlılığının sağlanması açısından önemlidir. Doğru kararlar, doğru ölçümlere, ölçümlerin güvenilirliği ise ölçümlerin tutarlılığına ve kararlılığına bağlıdır (Şencan, 2005: 16). Tutarlılığın sağlanması ise ölçeğin, standartlaştırılması ve sınıp gözden geçirilmesiyle mümkündür.

Ölçek geliştirme, ekip çalışması gerektiren uğraştırıcı bir süreçtir. Bu süreçte doğrudan gözlemlenemeyen teorik olarak var olduğuna inanılan değişkenlerin düzeylerinin belirlenip ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır (DeVellis, 2014). Ölçek geliştirme süreci, belli bir kavramsal alandaki örtük özellikleri genel bağlamda ya da genel kavram alanının alt kavram alanlarından birine ait örtük özellikleri ortaya çıkarmayı hedefler. Likert ölçek çalışması yapmak isteyen bir araştırmacı, Rust ve Golombok (1997) tarafından önerilen ölçek geliştirme aşamalarına uyarak çalışmasını gerçekleştirebilir. Geniş kullanım alanına sahip olan ölçme aracı geliştirme işlemi, disiplinler arası ortak bir çalışmayı gerektirdiğinden bazı güçlükler yaşanmaktadır. Ölçek geliştirme süreci, ölçeğin hazırlanması, ilk deneme uygulamasının yapılması, kapsamlı uygulama sonrası elde edilen verilerin analizi gibi üç aşamalı bir süreci kapsamaktadır. Bu aşamaların her birinde Likert tipi ölçek geliştirici, birtakım güçlükler yaşamaktadır. Geçerli ve güvenilir ölçme aracı geliştirme sürecinde yaşanan güçlüklerin belirlenmesi halinde gerekli tedbirler almak mümkün olmaktadır.

Literatür Taraması / Yazın İncelemesi

Likert Tipi Ölçeğin Hazırlanması

Likert tipi ölçek geliştiricinin, ölçülmek istenen alanı açıklamak için, ölçeğin kavramsal alanını tanımlamayı, tanımlanan alanın muhtemel alt boyutlarını belirlemesi ve mümkünse boyutun analitik tanımını yapması gerekir. Belirlenen sayıdaki madde kapsamında yer alan kavramsal özelliklerin betimlenmesi ve benzer özellik gösteren kavramlardan farklılıklarını ortaya konulması gerekir (Erkuş, 2007). İhtiyaç durumunda Likert tipi bir ölçek geliştirme sürecinde, ölçek geliştiricinin sınırları iyi belirlemesi, kavramsal nitelikleri ortaya koyması ve davranış olarak tanımlanmış olması durumunda ölçek maddesi yazmak kolaylaşmaktadır. Özellikle likert tipi bir ölçek geliştirmeye neden gereksinim duyulduğu, ilgili alanda bir ölçek geliştirme gereksiniminin olup olmadığı açıklanmalı, ne işe yarayacağı ortaya konulmalıdır. İlgili konuda kavramsal alanı ölçen bir ölçek var ise, geliştirilen ölçeğe neden gereksinim duyulduğu açıklanmalıdır.

Likert Tipi Ölçek Maddelerinin Üretilmesi

Likert tipi ölçek maddeleri üretilirken, o alanda gözlenecek davranışlar tanımlanmalı, davranışın kuramsal temeli incelenerek ve mevcut alan yazın taranarak işe başlanmalıdır. Bu amaçla ölçek geliştirmeci alan yazını tarayabilir, aynı zamanda alandaki mevcut ölçekleri ve göstergeleri gözden geçirebilir (Hinkin,1995:974; Raykov ve Marcoulides, 2011). Ölçek geliştirmeci, bu süreçte kendi gözlemlerinden, odak grup görüşmelerinden ve bireysel görüşmelerden elde ettiği verilerden de faydalanabilir. Belirlediği alanın öğelerine, tümevarım

yöntemini kullanarak ulaşabilir ve ilgili maddeleri bu bağlamda yazabilir. Tutum gibi geniş ve kapsamlı bir kavramsal yapıyı tanımlamak için, benzer bir örneklem grubunda kompozisyon yazdırma yoluna gidebilir (Erkuş, 2012). Ölçek geliştirici maddeleri oluştururken, ölçülecek yapının olabilecek tüm alt boyutlarını gözlemelidir (Tezbaşaran, 2008:10). Maddeleri zihninde tasarlamalı, maddelerin anlaşılır sade bir dille yazılmış olmasına, bir maddenin birden fazla yargı ve düşünceye yol açmayacak biçimde ifade edilmesine özen göstermelidir (Ekici, 2012: 56; Naresh, 2013: 194). Ölçek geliştirici gereksiz madde yazımından kaçınmak için öncelikli olarak maddeleri yanlış kavramlar üzerine oturtmaktan kaçınılmalıdır. Aksi takdirde, ölçek kapsamında diğer yapılarla örtüşmeler olacağından ölçekte yanlış sonuçlara ulaşabilir (MacKenzie vd., 2011). Ölçek geliştirici ister tümdengelim ister tümevarım yöntemini kullanarak madde yazma yolunu denesin, kendi bireysel görüşünden daha kapsamlı ve geniş bir açıyla madde yazmaya odaklanmalıdır. Alan yazında, ölçekte yer alması öngörülen madde sayısının nihai ölçek madde havuzunda bulunması öngörülen madde sayısının iki katı kadar olması yönündedir (Kline, 1993; Schinka vd., 2012: 102). Ölçek geliştiricinin yeterince katılımcıya ulaşma sorunu yoksa daha fazla madde yazması mümkündür.

Likert Tipi Ölçeğin Düzenlenmesi

Likert tipi ölçekte, ilgili maddelerin birbiriyle tutarlı bir şekilde okuyucuya sunulması, içeriğin anlaşılır kılınması, oluşturulan ifadelerin okuyucunun zihninde bulanıklık oluşturmaması için, maddelerin sonundaki eylemlere verilen cevaplardaki tutarlılığa dikkat etmek gerekir. Ölçekteki cevaplar belli bir sistematik içinde artan bir sırayla düzenlenebilir, maddelerin birbiriyle örtüşmemesine, her maddenin ölçekte anlamlı noktayı yoklayacak nitelikte olmasına özen gösterilir. Düzenlemede, ölçeğe verilen cevapların kolay puanlanması açısından ikili Likert, üçlü Likert ve beşli Likert tipi yanıtlar kullanılabilir. Araştırmacılar, beşli ve yedili Likert tipi ölçeklerin daha yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu (Krosnick ve Presser, 2010) dile getirmektedir. Beşli ve yedili Likert tipi fazla aralığa sahip maddelerin analizinde, En Yüksek Olabilirlik Kestirimi doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi kullanılmaktadır (Rhemtulla vd., 2012: 362). Bu nedenle ölçeklerin büyük bir kısmı beşli Likert veya yedili Likert ölçekler şeklinde düzenlenmektedir.

Likert Tipi Ölçeğin Deneme Uygulamasının Yapılması

Likert tipi ölçeğin ön uygulaması, ölçek için hazırlanan taslak maddelerin, kavramsal alanı temsil etme, maddelere verilen cevapların geçerliliği noktasında ölçek geliştiriciye süreci kontrollü yönetme olanağı verir. Ölçek geliştirici, ölçeği amaçlarına uygun hale getirmek, ölçeği açık ve anlaşılır kılmak için maddelerde birtakım değişiklikler yapabilir. Ön uygulama, ölçek

geliştiriciye, asıl uygulama sürecine girmeden maddeleri amaçladığı çerçevede düzeltme ve düzenleme olanağı verir. Ölçek geliştirici gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra başka bir grupta uygulayarak yaptığı düzenleme ve düzeltmelerin sonucunu teyit edebilir (Boeije ve Willis, 2013: 91; Willis, 1994: 9). Deneme uygulamasında, ölçek geliştirici, katılımcıların maddelere bağlı anlama yetersizliğini ortadan kaldırmaya veya asgari düzeye indirinceye kadar görüşme ve ön uygulamalara devam etmelidir.

Likert Tipi Ölçeğin Kapsam Geçerliğinin Belirlenmesi

Likert tipi ölçeğin kapsam geçerliği, teorik bir analize dayanır. Kapsam geçerliği, maddelerin kabulünü, anlaşılmasını ve uygun tanıma sahip olmasını ifade eder. Esas olan ölçeğin, hedeflenen kavramsal olguyu ölçmesi ve ölçüm sonuçlarını temsil etmesidir (Ayre ve Scally, 2014). Ölçeğin, ölçülmesi hedeflenen durumu bir bütün olarak ortaya koyması, maddelerin ölçtüğü varsayılan şeyleri ölçüyor olmasıdır. Aynı zamanda ölçek maddelerinin belirlenen içeriğe ve ölçme tekniğine uygunluğunu kapsar (Doğan ve Doğan, 2019). Kapsam geçerliğini sağlanması ölçekte önemlidir. Bu noktada ölçek geliştirici, uzman görüşüne başvurma gereksinimi duyabilir. Uzmanların görevi, her maddeyi ilgili alanı temsil etme gücü açısından değerlendirmektir. Bu konuda birden fazla uzman ve katılımcının görüşlerine dayalı olarak iç geçerlik katsayısı hesaplanması ölçeğin geçerliğini artırır. Araştırmacı bu bağlamda Delphi tekniği kullanarak uzmanların görüşlerini alabilir. Görüşme sonuçlarını Cohen's ve Kappa (k) katsayıları yardımıyla hesaplayabilir. Bu bağlamda birden fazla uzmanın içerikle ilgili görüşünün alınması oldukça önemlidir. Çok sayıda uzmanın görüşüne dayalı olarak bir ölçeğin içerik geçerliğinin belirlenmesi ölçek geçerliğinin sağlamlığını artırır.

Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi

Alan yazında Likert tipi ölçek geliştirme çalışmasının, evreni temsil edecek heterojen nitelikte bir örneklem grubu üzerinde yapılması önerilmektedir. İlk uygulamada bu yaklaşım, oldukça mantıklı ve makul bir uygulamadır. Ancak ikinci ve daha sonraki uygulamalarda, katılımcılardan kavram alanına uygun yanıt almanın güçleştiği göz ardı edilmemelidir. Örneklem büyüklüğü, değişkenlerin varyansına ve faktör sayısına göre değişmektedir (Kahraman, AYTEKİN ve ALPARSLAN, 2021). Ölçek geliştiriciye kolaylık sağlaması açısından her ölçek maddesi için en az 10 katılımcı belirlemek uygun bir oranlamadır. Alan yazında ilk ön uygulama sonrası ölçeğin en az 300 katılımcı üzerinde uygulanması önerilmektedir (Nunnally, 1978). Normal dağılımın gerektirdiği temsil gücünü sağlamak için büyük örneklem kullanılması uygun bir yoldur. Likert tipi ölçek geliştirmede, madde oranından, dengesiz faktör

yükleri ve genelleştirilemeyen sonuçlardan kaçınılması gerekmektedir. Bu nedenle büyük örneklemelerin kullanılması tercih edilmektedir.

Likert Tipi Ölçekte Yönergenin Hazırlanması

Her ölçek, ölçek maddelerinin nasıl yanıtlayacağı ile ilgili katılımcılara bilgi veren bir yönerge ile başlar. Yönergenin olabildiğince kolay, anlaşılır ve kısa olması ölçeğin işleyişini artırır. Yönerge hazırlanırken ölçeğin amacı açıkça ortaya konur, ölçekteki maddelerin cevaplandırılma biçimi açıklanır. Tezbaşaran'a (2008) göre ölçek formunda yer alan maddelerin satır aralığı, satır uzunluğu ve maddeler kolayca okunacak biçimde düzenlenir.

Likert Tipi Ölçeğin Deneme Uygulamasının Gerçekleştirilmesi

Ölçeğin uygulanması aşamasında, ölçeğin maddeler toplamından elde edilen puanların korelasyon değerleri, madde değişkenliği, madde puan ortalaması, faktör analizi ve alfa katsayısı hesaplanır (DeVellis, 2014). Ölçeğin ilk uygulandığı gruptan elde edilen verilerle daha sonra uygulandığı gruptan elde edilen verilerin varyanslarında azalma olup olmadığı kontrol edilir. Bunun için ölçek geliştirici isterse ölçeğin kendi kesitinden bir A grubu seçip, bağımsız bir B grubu üzerinde test yapabilir. Ölçeğin uygulandığı B grubundan elde ettiği veriler üzerinde doğrulayıcı faktör analizi yaparak, test-tekrar test yoluyla güvenilirliği belirleyebilir.

Likert Tipi Ölçekte Madde Analizlerinin Yapılması

Likert tipi ölçeğin madde puanları girildikten sonra ölçeğin madde analizi, ölçek maddeleriyle ilgisi olmayan veya çok az ilgisi olan maddeler ayıklanır. Özellikle birbiriyle iç tutarlılık gösteren, işlevsel maddeler ölçek kapsamına alınır (Thurstone, 1947: 427). Bu süreçte Madde Tepki Kuramı ve Klasik Test Kuramının ortaya koyduğu ilkelerden faydalanılır. Likert tipi ölçekte maddelerin ayırt ediciliği, yeterliliği veya ölçme gücü arttıkça doğru ölçme olasılığı da artar. Yamaç birikinti grafiği, dikey bir eğri üzerinde boyutların ne şekilde değiştiğini gösteren bir eğim parametresi sunar. Ölçekte maddeler arası ve madde-toplam korelasyonları tahmini olarak hesaplanır (Ercan ve Kan, 2004). Genellikle tabloda matris biçiminde yer alan bu korelasyonlar, madde havuzundaki maddelerin var olan ilişkilerini incelemek için kullanılır. Maddeler arası korelasyon, ölçekteki bir maddenin ölçekteki diğer tüm madde puanlarıyla ne derece ilişkili olduğunu belirlemek için kullanılır. Madde analizinde, ölçeğin bütününden elde edilen puanlarla yüksek korelasyon gösteren maddeler, ölçeğin ölçmeyi amaçladığı ögeyi ölçebildiği anlamına geldiği için ölçeğe alınır, diğer maddeler ölçekten çıkarılır (Tavşancıl, 2014: 202). Maddelerin ölçeğe alınmasında, kesme noktası olarak korelasyon değeri 0.40'dan büyük olan maddeler tercih edilir. Küçük olan maddeler ölçekten çıkarılır.

Likert Tip Ölçeğin Faktör Yapısının Belirlenmesi

Faktör analizi, bir dizi maddenin gizil yapısını ve maddeler arasındaki ilişkilerin içsel olarak ne ölçüde birbiriyle tutarlı olduğunu belirlemek için kullanılır (McCoach vd., 2013). Faktör analizinde, gözlenen standartlaştırılmış değişkenlerin gözlenmemiş faktöre göre belirlendiği bir regresyon modeli kullanılmaktadır. Burada “Keşfedici Faktör Analizi” (Exploratory Factor Analysis) kullanılarak faktör sayısı, faktör yükü hesaplanmakta, artık varyansların büyüklüğü belirlenmeye çalışılmaktadır. Faktör sayısını belirlemek için faktör modeli tarafından açıklanan varyans ve faktör yükleri örüntüsünü ortaya koyan yamaç birikinti grafiğinden faydalanılmaktadır. Faktör yükleri 0,40 ve üzeri olan maddelerin ölçekte tutulması önerilmektedir (Uyumaz, Mor ve Çokluk, 2016). Faktör analizine modele uygunluk Bartlett Testi’ile belirlenir. Testte KMO değerinin 0 ile 1 aralığında olması öngörülmektedir.

Bu aşamada araştırmacı ölçekte hangi varyans türü ile çalışacağına karar verir. Toplam varyans veya ortak varyansı kullanabilir. Bir sonraki aşamada ise kaç faktör ile çalışılacağına karar vermek durumundadır. Toplam varyansta “component factor analysis”, ortak varyansta (common factor analysis) kullanılmaktadır. Bu analizlerin amacı örtük olan değişkenleri ortaya çıkarmaktır. Ölçmede asıl amaç, “orijinal ifadeler altında yatan yapıyı belirlemektir” (Büyüköztürk, 2002: 473). Ortak varyans kullanıldığında “principal axis” analizi tercih edilir. Ölçekte hangi varyans türünün tercih edileceğini faktör analizindeki amaç ve değişkenlere yönelik bilgiler belirler (Velicer ve Jackson, 1990: 42).

Likert tipi ölçeğin boyutlarının test edilmesi: Ölçek boyutundaki maddelerin ölçümünün, faktörlerin ve işlevinin iki bağımsız örnekleme de aynı olup olmadığı belirlenir. Keşfedici faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi DFA, (Confirmatory Factor Analysis) yapılarak, iki faktörlü bir modelleme kullanılır. Sistemik uyum için Ki-kare testi, Kök Ortalama Kare Yaklaşım Hatası ($RMSEA \leq 0,06$), Modelin genel uygunluğunu test etmede Ki-kare değeri temel ölçümlerden biri olarak kullanılmaktadır. Ki kare değeri örneğe ait kovaryans matrisi ile modellenen kovaryans matrisi arasındaki farkı belirlemeye yaramaktadır (Hu ve Bentler, 1999: 2).

Modelin uygunluğunu test etmede ki kare değerinin serbestlik derecesine bölümünden elde edilen değere göre karar verilir. ($\chi^2/df=5$). Bölümün sonucu 5 ten küçük ise modelin uygunluğu kabul edilir (Wheaton vd., 1977). Literatürde bazı kaynaklara göre ($\chi^2/df=2$) bölünmeden elde edilen sonuç 2 ve 2’ den küçükse kabul edilebileceği belirtilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013: 285). a CFI ve SRMR uyum indekslerinin sonuçlarının ortaya konmasını önermektedir. Tucker Lewis İndeksi ($TLI \geq 0,95$), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi

(CFI $\geq 0,95$), “NFI benzeri biçimde sıfır modelini örneklem kovaryans matrisi ile kıyaslayarak sonuç verir ve aynı şekilde 0 ile 1 arasında değer alır, 1’e yaklaştıkça modelin uygunluğu” (Bentler ve Bonnet 1980 akt, Yaşlıoğlu, 2012: 85) artar. Standartlaştırılmış Kök Ortalama Kare Kalıntı (SRMR ≤ 0.08) ve Ağırlıklı Kök Ortalama Kare Kalıntı (WRMR ≤ 1.0) (90, 92–101) teknikleri de kullanılmaktadır.

Goodness-of-Fit Index (GFI) aslında gerçek ile modellenen çıktılarının oransal kıyaslamasını (Maiti ve Mukherjee, 1991) verir ve 0 ile 1 arasında değer alır. Geleneksel olarak 0.90 eşik değer olarak kabul edilir. Küçük örneklemelerde, büyüklükler ve faktör yükleri düşük bulunduğu 0,95 eşik değerine kadar değerlendirme yapılabilmektedir (Shevlin ve Miles, 1998:85-90).

Likert Tipi Ölçeğin Güvenirliğinin Belirlenmesi

Likert tipi ölçeğin güvenilirlik analizi, iki farklı zaman diliminde aynı bireylerin verdikleri cevapların tutarlılığının karşılaştırılmasına dayalı olarak test-tekrar test ile gerçekleştirilir. Güvenilirlik, “aynı koşullar altında bir ölçüm tekrarlandığında sergilenen tutarlılıktır” (Beydoğan, 2017: 88). Güvenilirlik “iç tutarlılık güvenilirliği, test-tekrar test güvenilirliği, paralel formlar güvenilirliği ve gözlemciler arası güvenilirlik” (Beydoğan, 2017: 91) türü olarak dört grupta ele alınmaktadır. Madde ayırt ediciliği ile ilgili maddenin toplam puanı ile ilişkisine madde toplam korelasyonu (item-to-total correlation) bakılır. Test-tekrar testiyle ve paralel formlar yöntemi ile puanlar arası tutarlılık ve iç tutarlılık katsayıları belirlenerek güvenilirlikte kullanılmaktadır. Ölçek maddelerinin iç tutarlılığını, yani ölçekteki madde setinin toplam puanlarına göre (Raykov ve Marcoulides, 2011; Cronbach, 1951: 299) birlikte değişme derecesi ise Cronbach Alpha ile değerlendirilir. Ordinal ikili ve sıralı maddeler için Cronbach Alpha, test tekrar test güvenilirlik (kararlılık) katsayısına bakılarak karar verilir. Genellikle Cronbach Alpha değerinin 0,70’in üzerinde olması beklenir (Eymen, 2007: 74-80). Test-tekrar test güvenilirliği, gözlemciler arası güvenilirliği verir. Testi alanların performanslarının tekrarlanabilirliğini ve sonuçların tutarlılığını gösterdiğini belirlemek için kullanılır (Ercan ve Kan, 2004). Ölçek aynı gruba, belli zaman aralığında iki kez uygulanır.

Likert Tipi Ölçeğin Geçerliğinin Belirlenmesi

Geçerlilik, bir ölçme aracının ölçmeyi hedeflediği bir özelliği, başka bir özelliğe karıştırmadan ölçebilme derecesidir (Ercan ve Kan, 2004: 214). Bir ölçeğin geçerliği, gerçekten de gizil olduğu düşünülen boyutu ölçtüğü varsayımına dayanmaktadır. Geçerlik konusu, ölçeğin hedef kitleye uygulanmadan önce yapılan kapsam geçerliliği, uygulama sonrası ölçüt geçerliği ve yapı geçerliliği üzerine kurulmaktadır.

Mantıksal geçerlik (Logical Validity): Ölçeğin, ölçmek istediği kavramları ölçerken, ilişkili olması muhtemel diğer kavramlar arasındaki mantıksal ilişkiyi ortaya koymasındır. Ölçülmek istenen konu ile ilgili maddelerin, konu alanı ile ilgili bilgiyle ilişkili olduğuna dair uzman görüşüne dayanır.

Yapısal Eşitlik Modellemesi (Structural Equation Modeling): Ölçeğin, ilgili yapıyı ne derece ölçtüğünün ortaya konmasıdır ya da aynı yapıyı diğer ölçme araçlarının sonuçları ile ilişkili kılınmasını içerir (Tekin, 1977: 42). Bir ölçeğin yapısal geçerliliği faktör analizi, küme analizi, iç tutarlılık analizi, hipotez testi gibi çeşitli yöntemler kullanılarak belirlenir (Özdemir 2018 akt, Alp Şahin, 2019: 45). Bu işlemlerde en sık başvurulan yöntem faktör analizidir.

Ölçüt geçerliği (Criterion-Related Validation): Ölçümlerin, öngörüldüğü biçimde eş zamanlı ele alınmasını kapsar. Ölçeğin belirlenen ölçütlerle ya da ölçülmek istenen özelliklerle uygunluğu varsayılan standartlarla ilişkisini ortaya koyar. Kriter geçerliği içerik geçerliğinde önemli bir yer tutar (Linn, 1980: 550). Tahmine dayalı ölçüt geçerliği ve eşzamanlı ölçüt geçerliliği olarak ikiye ayrılır. Yordama geçerliği ise, bir testin veya başka bir ölçümün gelecekteki sonucu tahmin etme yeteneğini ifade eder.

Halihazır geçerlik (Peer Validity): Ölçeğin alt ölçeklerinden birine ait puanının, aynı kavramı sorguladığı iddia edilen başka benzer bir ölçeğin aynı boyutuyla yüksek ilişki göstereceği varsayımına dayanır (Yılmaz ve Eser, 2011: 393). Aynı gruba uygulanan iki ölçekten elde edilen sonuçlar arasındaki ilişki hesaplanır. Hesaplanan ilişki katsayısı yükseldikçe iki ölçeğin benzer ölçümler yaptığı söylenebilir.

Alan yazından elde edilen veriler, Likert tipi ölçek geliştirme sürecinin kapsamlı, aşamalı ve çok boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Ölçek geliştiricinin ölçek geliştirmenin temel aşamalarının farkında olması, aşamalara uygun adımlar atması ve alandaki gelişmeleri takip etmesi, ölçek geliştirme sürecinin ne kadar önemli olduğu bilincini dinamik tutmasıyla ilişkilidir. Bu çalışmada, bir ölçek çalışmasında yer alması gereken temel işlem basamakları ele alınarak alan yazına dayalı olarak açıklanmış; ölçek geliştirme çalışması yapan araştırmacıların ölçek geliştirme sürecinde yaşadıkları sorunlara cevap aranmıştır.

Araştırmanın Problemi ve Alt Problemleri

Araştırmada ölçek geliştirme sürecinde yaşanan güçlükleri ortaya çıkarmak için, ölçek geliştirme çalışması yapan araştırmacıların ölçek geliştirme sürecinde yaşadıkları güçlükler nedir ana problemine bağlı olarak alt problemler şöyle yapılandırılmıştır:

1-Likert tipi bir ölçek geliştirme, ölçeğin amacını, maddelerin kapsamını, madde sayısını, madde türünü, madde puan baremini belirleme ve ölçme aracının genelliğine ve özgünlüğüne karar vermede ne tür güçlükler yaşadığınızı düşünüyorsunuz? Neden

2-Likert tipi ölçeği uygulamaya hazır hale getirme sürecinde (ilk deneme, baskıya hazırlama, uzman görüşü alma, dil açısından gözden geçirme ve düzeltme, etik kuruldan geçirme, çoğaltma, ön uygulama ve analiz gibi) ne tür güçlükler yaşanmaktadır?

3- Ölçeğin uygulamasında elde edilen puanların birinci (AFA) ve ikinci (DFA) analiz aşaması, (güvenirlilik katsayısı, ayırt edicilik, geçerlik gibi madde analizlerinin yapılmasında) karşılaşılan güçlükler nelerdir?

4- Ölçek geliştirme sürecinde güçlüklerin giderilmesi ve ölçeğin niteliğini artırmak için bireysel ve kurumsal düzeyde neler yapılmalıdır?

5- Ölçeğin yayınlanması ve hedef kitleye duyurulması sürecinde yaşanan güçlükler nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma türlerinden durum çalışmasına bağlı olarak bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır. Bu tür çalışmalarda araştırmacı, belirgin bir özelliği ya da birkaç durumu derinlemesine betimlemeyi ve incelemeyi amaçlar (Ary vd., 2010: 63). “Tek durum çalışmalarında daha önce bilinmeyen ya da araştırılmayan bir konunun ortaya çıkarılması ve daha sonra yapılacak araştırmalara temel oluşturması amaçlanır “(Yıldırım ve Şimşek, 2011: 312). Bu çalışmada, deneyim sahibi olan katılımcılardan elde edilen verilerin analizi yapılarak birtakım sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, öncelikli olarak yapılacak araştırma için etik izni alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 öğretim yılında üniversitelerde görev yapan öğretim elemanları arasından amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yoluyla (Yıldırım ve Şimşek, 2008) belirlenen 18 öğretim elemanı oluşturmuştur. Farklı üniversitelere bağlı Eğitim Fakültelerinde çalışan 6 profesör, 6 doçent, 6 doktor öğretim üyesi çalışma grubunu oluşturmuştur. Katılımcıların üçte birini (6) kadınlar, geriye kalanı (12) ise erkekler oluşturmaktadır. Öğretim elemanları akademik kariyerine, ölçek çalışması veya ölçek uyarlama çalışması yapmış olmasına bakılarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak, yönlendirici nitelikte olmayan yarı yapılandırılmış yazılı soru-cevap tekniği kullanılmıştır. Bu teknikle katılımcıların deneyimlerini detaylı olarak yazılı ifade etmeleri hedeflenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular, alanında deneyimli ve uzman üç öğretim üyesinin görüşüne sunulurken, görüşleri doğrultusunda düzeltilerek yeniden yapılandırılmıştır. Yarı yapılandırılan açık uçlu sorular, internet ortamında e-mail yoluyla öğretim elemanlarına gönderilmiş, cevapları yazılı olarak alınmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcılardan yazılı olarak alınan görüşler, betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Her katılımcının yazılı olarak verdikleri cevap kâğıtları kodlanmış, kodlardan yola çıkılarak kategoriler belirlenmiş, kategorilerden de temalara ulaşılmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılan öğretim elemanları G1, G2...Gn şeklinde adlandırılmıştır. Miles-Huberman modelinde, betimleme ve çıkarımda bulunmayı içeren iki tür kodlama önerilmektedir (Patton, 2002; Marvasti, 2004). Kodlama sürecinde benzerlik taşıyan ifadeler belirli kavramlar çerçevesinde bir araya getirilerek kategorilere ulaşılır, kategorilerden temalar elde edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011) Miles ve Huberman modelinde araştırmada içsel tutarlılığın betimleyicisi olan kodlayıcılar arasındaki görüş birliğinin sağlanmasıdır. Bunun için kavramsallaştırılan benzerlik düzeyini: $\Delta = C \div (C + \diamond) \times 100$ formülü kullanılarak hesaplanmaktadır. Kullanılan formülde belirtilen sembollerin anlamı: Δ : Güvenirlik katsayısı, C : Üzerinde görüş birliği sağlanan konu/terim sayısı, \diamond : Üzerinde görüş birliği bulunmayan terim sayısını ifade etmektedir (Miles ve Huberman 1994 akt, Erden-Tantekin ve Tonga, 2020: 851). Kodlayıcılar arasında görüş birliğinin %80 ve üstünde olması iç tutarlılık denetiminin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2002). Bu çerçevede araştırmada kodlayıcılar arasında birinci temada %82, ikinci temada %84, üçüncü temada %83, dördüncü temada %87 ve beşinci temada %89 tutarlılık değerlerine ulaşılmıştır.

Bulgular

Likert Tipi Ölçeğin Amacını ve Kapsamını Belirlemede Yaşanan Güçlükler

1-Katılımcılara, “Likert tipi bir ölçek geliştirme, ölçeğin amacını, maddelerin kapsamını, madde sayısını, madde türünü, madde puan baremini belirleme ve ölçme aracının genelliğine ve özgünlüğüne karar vermede” ne tür güçlükler yaşadığınızı düşünüyorsunuz? Neden sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin kodlar ve temalar.

Tablo 1. Ölçeğin Amacını ve Kapsamını Belirlemede Yaşadıkları Güçlüklerle İlişkin Görüşleri

Tema	Kategoriler	Kodlar
Ölçeğin kapsamını belirleme	Ölçülecek alanın kavramsal sınırlarını belirleme	Karmaşıklık
		Soyutluk
		Gizlilik (Belirsizlik)
		Alan bilgisi eksikliği
	Kapsam alanına odaklanamama	Alan yazın taraması eksikliği
		Kavramsal çerçeveyi belirleme
Aşamalı ilerleme	Bilinçli ve kontrollü süreç yönetimi	Ölçek ihtiyacı belirleme
		Amaç belirleme
		Kavramsal ayrıntıya takılma
		Kapsamı dikkate alma
Kontrol amaçlı uygulama	Etkin dil kullanma	Genel dil kullanma
		Düzeğe uygun hale getirme
		Yanlış ifade etme
	Maddeleri kapsama uygun ifade etme	Olumsuz madde yazma
		Benzer maddelere yer verme
		Değişken yapısını betimleme
		Uzman desteği alma
		Uygun katılımcı bulma
		Davranış olarak ifade etme
		Kavramsal ve kuramsal bilgi eksikliği

Katılımcıların ölçeğin amacını belirlemede yaşadıkları güçlükler, karmaşıklık, soyutluk, belirsizlik, alan bilgisi eksikliği, alan yazın taraması, kavramsal çerçevenin belirlenmesi, ölçme bilgisi ve deneyimsizlik kavramları ile ifade etmişlerdir. Bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

G7- “...madde havuzu oluşturmanın ve veri toplamanın güç olduğunu söyleyebilirim. Madde havuzu oluşturmak için ilgili literatürü taramak, nitel veri toplama tekniklerini (örneğin görüşme) kullanmak ve katılımcılara ulaşmak için özenli ve titiz bir çalışma yapmayı gerektiriyor.”

G2- “...kavram alanının haritasını çıkarmak gibi bir şey. Alanda derinlemesine bilginiz yoksa çok zaman alıyor. Çok belirgin olmasa da bir konu alanı belirleyip, sonra ölçülecek kapsam alanını belirlemek gerekir. Ölçeğin kuramsal-kavramsal yanını literatürü araştırdıkça zihninizde bir şeyler çağrışmaya başlıyor. Ölçek geliştirmek bu yüzden soyut ve belirsiz, karmaşık ve uzun süreli bir çalışma gerektiriyor.”

Katılımcılar, ölçeğin amacına uygun kapsamın belirlenmesini soyut ve karmaşık bir süreç olarak algılamaktadır. Katılımcılara ayrıca amaca uygun madde yazımı ve madde havuzu oluşturma sürecinde, alanı betimleme, sınırlarını çizme ve maddeleri davranış olarak ifade etmede zorlandıklarını dile getirmektedirler.

Aşamalı İlerleme Teması

Aşamalı ilerleme sürecinde katılımcıların ölçeği ihtiyaç temelli geliştirme, ölçeğin amacını belirleme, madde yazımında kavramsal ayrıntılara takılma ve davranış olarak ifade etme boyutlarında güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. Bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

G7- *“...madde havuzu oluşturmanın ve veri toplamanın güç olduğunu söyleyebilirim. Madde havuzu oluşturmak için ilgili literatürü taramak, nitel veri toplama tekniklerini (örneğin görüşme) kullanmak ve katılımcılara ulaşmak için özenli ve titiz bir çalışma yapmayı gerektiriyor.”*

G2- *“...kavram alanının haritasını çıkarmak gibi bir şey. Alanda derinlemesine bilginiz yoksa çok zaman alıyor. Çok belirgin olmasa da bir konu alanı belirleyip, sonra ölçülecek kapsam alanını belirlemek gerekir. Ölçeğin kuramsal-kavramsal yanını literatürü araştırdıkça zihninizde bir şeyler çağrışmaya başlıyor. Ölçek geliştirmek bu yüzden soyut ve belirsiz, karmaşık ve uzun süreli bir çalışma gerektiriyor.”*

G8- *“Ölçeğin genel kavramsal yapısı ile alt kavramlar arasında ilişkisini ve boyutlarını belirlemeye çalışmak, bulanık suda balık tutmak gibi bir şeydir. Çünkü somut bir şey yok hep üstü örtük. Aklinıza bir şeyler geliyor, sonra uçup gidiyor. Hemen yazmak gerekir.”*

Katılımcılar, ölçek geliştirmenin ölçeğin amacına uygun bir kapsamı belirleme, amaca uygun kapsamda madde yazma ve maddeleri davranışsal olarak ifade etmekten çok kavramlara takıldıklarını ve bu noktada güçlük çektiklerini belirtmektedirler.

Kontrol Amaçlı Uygulama Teması

Bazı katılımcılar Likert tipi ölçek geliştirme sürecinde kontrol amaçlı ön uygulama temasında, maddelerde uygun dil kullanma, maddeleri düzeye uygun ifade etme, yanlış anlaşılma, uygun katılımcı bulma, ölçek maddesi için uzman desteği alma noktasında güçlükler yaşadıklarını dile getirmektedirler. Bazı katılımcıların konuya ilişkin dile getirdikleri görüşler:

G7-*“Ölçeği yanıtlayan bazı katılımcılar, ölçeği cevaplandırırken çok gergin veya heyecanlı oluyor. Normalde verdikleri cevaplardan farklı cevaplar veriyorlar. Biz onların bu durumunu dikkate almıyoruz. Bazen de cevaplarında düşüncelerini yansıtmak yerine, başkaları tarafından takdir edilen cevapları vererek, ölçülmesi gereken noktadan bizleri uzaklaştırıyorlar.”*

G7- *“Ölçeği uygularken, maddelerde belirtilen ifadeleri anlamadığımı söyleyen katılımcılarla karşılaştım. Bu da beni, ölçeği okuyucunun düzeyine uygun terimler kullanarak, hazırlayamadığım sonucuna götürdü.”*

G9- “Ölçekte, kavram alanı ile ilgili olumsuz madde yazmada zorlandım.”

G8- “Araştırmacılar, zamanla yarıştığı için madde hazırlamaya yeteri kadar zaman ayıramıyor. Hâlbuki madde hazırlama ölçeğin en önemli kısmı, izleyen süreçte yapılanlar rutin yapılan işlerdir, kolaylaşıyor. “

G6- “Ölçek geliştirmek için maddeleri yazdım sonra, maddeleri kendimce gruplandırıdım. Analiz sonrası baktım ki, bir boyutta yer alan madde başka bir boyutta da yer alıp farklı yükler alıyor, uzmanlar o maddeyi çıkarmamı veya düzeltmemi istedi. Her düzeltme sonrası tekrar uygulama ve sonucu görmek gerekiyor.”

G2- “Ölçülecek yapıyı bilmeden ve teknik ayrıntıları dikkat etmeden geliştirilen ölçek ve bu tür ölçeklerden elde edilen verilere dayalı yapılan yorumlar hataya ve bilgi kirliliğine yol açmakta, bu bilgiler sonraki araştırma sonuçlarını da etkilemektedir.”

2-Likert tipi ölçeği uygulamaya hazır hale getirme sürecinde (ilk deneme, baskıya hazırlama, uzman görüşü alma, dil açısından gözden geçirme ve düzeltme, etik kuruldan geçirme, çoğaltma ve ön uygulama ve analiz gibi) ne tür güçlükler yaşanmaktadır? Sorusuna ilişkin görüşleri şöyledir:

Tablo 2. Ölçeği Uygulamaya Hazır Hale Getirmede Yaşadıkları Güçlüklerle İlişkin Görüşleri

Temalar	Kategoriler	Kodlar
Ölçeği uygulamaya hazır hale getirme	Uygulama ve deneyim yetersizliği	Örnekleme yöntemi belirleme
		Uygun nitelikte katılımcı sayısına ulaşma
		Gereksiz ve uygunsuz cevaplama
		Katılımcıları yeteri kadar motive etme
		Zamanı etkin kullanma
	Teknik yetersizlik	Maddeleri Puanlama
		Maddelerin kapsam alanının belirleme
		Uygun yönerge hazırlama
		Örneklem büyüklüğünü saptama
		Uzman desteği alma
		“Genellik ve özgünlük” Ölçeğin türünü belirleme

Katılımcıların örnekleme yöntemi, örneklem büyüklüğünü belirleme, uygun nitelikte katılımcıya ulaşma, gereksiz ve uygunsuz veri elde etme, katılımcıları motive etme, madde

Likert Tipi Ölçek Geliştirme Sürecinde Yaşanan Güçlükler ve Çözüm Önerileri

puanlama aralığını belirleme, madde kapsam alanını belirleme, uygun yönerge hazırlama noktasında sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bazı katılımcıların ölçme aracı hazırlamada yaşadıkları güçlüklerle ilişkin görüşleri şöyledir:

G7- “Ölçme aracının özgünlüğüne karar vermek kapsamlı bir literatür taraması gerektirdiğinden zor ve zaman alıcıdır.”

G17- “Ölçek hazırlama sürecinde en temel güçlük; ön deneme uygulamasından sonra genel deneme uygulaması için katılımcılara ulaşılmasında yaşanan sıkıntılar var.”

G13- “Ölçeğin ilk denemesi çoğaltılması ve uygulanmasında yeterli katılımcı sayısına ulaşmak sıkıntılı olabilmektedir. Örnekleme yer alan kişilerin ölçme aracına içtenlikle ve doğru cevap alma, düşüncelerini yansıtma konusunda tereddüt etme, özellikle desenleme yapılan çalışmaların elenmesiyle ölçek uygulamada yeterli sayıda deneğe ulaşmada sorunlar yaşadım.”

G2- “Ölçeğin taslak maddelerini düzenlerken yönergeyi iyi hazırlayamadığımı uygulama sırasında fark ettim. Yönergeyi tekrar düzenledim, ölçeği çoğaltım, ama uygulama için yeteri kadar denek bulamadım. Bulduklarım ölçeğe uygun cevap vermedi. Katılımcıların bir kısmının alanla ilgisi yoktu, yüzeysel cevap verdi veya formu eksik doldurdu. Düşüncelerini yansitmaktan imtina eden deneklerle karşılaştım. Verdikleri cevaplarda baştan aşağı aynı seçeneği işaretlediğini gördüm o formu iptal ettim”.

G6- “Hazırladığım ölçek maddelerini önce dil ve anlam yönünde anlaşılabilirliğini küçük bir grupta test ettim. Düzeltmelerle ilgili uzman görüşü almak istedim. Uzman görüşlerini almak çok gecikti, bu beni zaman olarak çok zorladı.”

G17- “Ölçek çalışmasında, uzmanların içtenlikle ve gerçekten zaman ayırarak değerlendirmeleri çok önemli, ölçeğin kaç aralıklı olacağı, ölçme aracının ölçeğin genelliğine ve özgünlüğüne karar verme gibi noktalarda zorlandığımı düşünüyorum.”

G9- “Seçkisiz örneklem belirlendiğinde katılımcılarda gönüllülük durumuna ters düşeceğinden, ölçeğin deneme uygulaması ve daha sonraki uygulamalarda amaçlı örneklemenin uygun örnekleme olduğu kanaatindeyim”.

G3- “Maddelerin kapsamının belirlenmesinin uzmanlık gerektiren önemli ve zor bir süreç olduğunu düşünüyorum.”

3- Katılımcılara, ölçeğin uygulamasında elde edilen puanların birinci (AFA) ve ikinci (DFA) analiz aşaması, (güvenirlilik katsayısı, ayırt edicilik, geçerlik gibi madde analizlerinin yapılmasında) karşılaşılan sorunlar nelerdir? Şeklinde yönlendirilen soruya ilişkin görüşleri:

Tablo 3. Ölçeğin Uygulanması ve Verilerin Analizinde Yaşadıkları Güçlüklere İlişkin Görüşleri

Temalar	Kategoriler	Kodlar
Psikometrik analiz	Birinci düzey işlem basamakları	Güvenirlilik analizi
		Geçerlik analizi
		Birinci ve ikinci analiz uyumu
		Ölçekleri cevaplandırma direnci
		Standart işlem basamakları
	İkinci düzey işlem basamakları	Çoklu bileşen analizi
		Tekli ve çoklu yapıda kritik noktalar
		Kuramsal yapı ile uyumsuzluk
		Ölçeklerde ortak yaklaşım eksikliği
		Sonuçları yorumlama

Katılımcıların, psikometrik analiz teması altında, ölçeklerin uygulanmasında cevaplayıcı direnci, ölçekte güvenirlilik analizi, yapısal geçerlik analizi, birinci ve ikinci yapısal analiz süreci, bileşenler analizi, tekli ve çoklu yapılarda kritik noktalar, ortak yaklaşım eksikliği, kuramsal yapıya uyum sağlamada güçlük yaşadıklarını ifade etmektedirler. Bazı katılımcıların konuya ilişkin görüşleri şöyledir:

G7- “Ölçeğin uygulamasının okullarda yapılması planlandığında, uygulama süreci amacı ile ilgili öğretmenlerin bilgilendirilmemiş olması, anket/test/ölçekler ile verilerin toplandığında ne işe yarayacağını paylaşılmaması, araştırmacıların dirençle karşılaşmasına neden olabilmektedir.”

G17- “(AFA, DFA, güvenirlilik katsayısı, ayırt edicilik, geçerlik gibi madde analizlerinin yapılmasında) özellikle AFA analizlerinde bazı durumlarda kuramsal yapı ile örtüşmeyen maddeler bulunması, bu maddelerin aynı faktör altında toplanmaması, ya da teorik yapıya uygun belirlenen boyutun faktör analizi ile örtüşmemesi söz konusu olabilmektedir. DFA analizlerinin AFA dan farklı bir örneklem grubunda doğrulanmasının gerekliliği, bu durumda yine örnekleme yeterli sayıda kişiye ulaşamama sorununa yol açabiliyor. “

G9- “Sadece okuyarak eksiksiz bir ölçek geliştirmek mümkün değil. Aslında teknikleri uygulamak rutin işlem basamaklarını içeriyor. Bir kez yaptığınızda bir sonraki sefer kolayca yapıyorsunuz. Esas olan nasıl yorumlayıp, hangi kritik noktalara dikkat edeceğiniz konusunda uzman birisinden yardım gerekiyor.”

Likert Tipi Ölçek Geliştirme Sürecinde Yaşanan Güçlükler ve Çözüm Önerileri

G6- “Analizler yaptım, bir model ortaya çıktı. Faktör yüklerine göre boyutları belirledim. Faktör yükü belirlenen kesme noktasından yüksek olmasına rağmen bu maddeleri iki boyutta da yük aldığı için ölçekten çıkardım. Analiz sonrası makale haline getirdim, makaleyi editör hakemlere gönderdi. Hakemler, ölçekten kurallara uymadığı için çıkardığım maddeleri ölçekten çıkarmamamı ve ölçekte kalmasını söyledi. Nedenini hale bilmiyorum.”

G4- “Ölçek geliştirme süreci çok iyi bilinmiyor. Çünkü hakemlik yaptığım makalelerde çok ciddi hatalara rastlıyorum. Bu konu üzerinde ortak bir yaklaşımın olduğunu da söylemek zor. Standart bir süreç ve yöntem izlemek yerine çok ciddi farklılıklar var. Herkes süreci kendi bildiği yöntemlerle yürütüyor.”

G2- “Ölçek geliştirme yöntemleri uygulanırken, ölçülen özelliğinin ne olduğundan çok nasıl ortaya çıkarılacağı ön plana çıkmaktadır. Genellikle de ölçülen özelliğin tek boyutlu olduğu esasına dayandırılmaktadır. Bunun doğru olmadığını düşünüyorum.”

G5- “Ölçeklerde karmaşıklığı gidermek için aynı yükü paylaşan benzer maddeler atıldığında ölçekte ayırık yapılara doğru gidilmektedir. Bu durum ilgili davranışsal yapının yanlış betimlenmesi ve ölçülmesi anlamına geliyor diye düşünüyorum, bundan kaçınmak gerekir.”

Katılımcılar, ölçek geliştirmede psikometrik analiz temasında, kuramsal yapı uyumsuzluğu, geçerliği belirleme, güvenirlik hesaplama, yapısal geçerlikle ilgili açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi, tekli ve çoklu yapıya ilişkin karar verme, çoklu bileşen analizi, standart işlem basamakları, sonuçları yorumlama ve karar vermede ortak anlayış olmaması gibi noktalarda güçlük yaşadıkları anlaşılmaktadır.

4- Ölçek geliştirme sürecinde güçlüklerin giderilmesi ve ölçeğin niteliğini artırmak için bireysel ve kurumsal düzeyde neler yapılmalıdır? sorusuna verdikleri cevaplardan elde edilen kategori ve temalar:

Tablo 4. Likert Tipi Ölçek Geliştirme Sürecindeki Güçlüklerin Giderilmesi ve Ölçeğin Niteliğinin Artırılmasına Yönelik Görüşleri

Temalar	Kategoriler	Kodlar
Alana özgü ölçek geliştirme eğitimi	Danışmanlık hizmeti	Uzman yardımı
		Lisans ve Lisansüstünde uygulamalı eğitim
		Kurumsal destek
		İstatistik yazılımları öğretilmeli
Bireysel çabaların teşvik	Formel eğitim	İsteklendirme
		Bilinçlendirme

Katılımcıların ölçek geliştirme sürecinde yaşanan güçlüklerin giderilmesine yönelik görüşleri: Alana özgü ölçek geliştirme eğitimi teması altında, uzman yardımı, lisans ve lisansüstünde uygulamalı eğitim, kurumsal destek, istatistik yazılımları öğretilmelidir görüşü ortaya çıkarken; bireysel çabaların teşvik edilmesi teması altında bireylerin isteklendirilmesi ve bilinçlendirilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Bazı katılımcıların ölçek geliştirme sürecinde yaşanan güçlüklerin azaltılması veya verimliliğin artırılmasına ilişkin görüşleri şöyledir:

G17- *“Ölçek geliştirme sürecine ölçme-değerlendirme uzmanları da dâhil edilmeli, ölçek geliştirme çalışmasını yapmak isteyen kişilere danışmanlık hizmeti verilmelidir. Bu uygulama daha nitelikli, standartlara uygun ölçek geliştirmeye katkı sağlayacağı kanaatindeyim.”*

G15- *“Sorun yok, çünkü belli işlem basamakları var. Biz ölçme ile uğraşan uzmanlar olarak olayı böyle algılıyoruz.”*

G6- *“Öğrenciler ölçek geliştirmeye motive edilmeli, ölçek geliştirme bilinci geliştirilmelidir. Öğrenciler lisans/yüksek lisans ve doktora aşamalarının her birinde bilimsel araştırma yöntemleri ve istatistik derslerini mutlaka almalı.”*

G4- *“En azından doktorada “ölçek-test geliştirme” derslerinin olması gerekir. Fakat bu arada, biraz istatistik bilen SPSS veya LISREL kullananların kendini ölçek geliştirme uzmanı sanıyor. Kitap yazarlar var, bakıyorsunuz adam cinsiyetin aritmetik ortalamasını almış ve uluslararası bir yayınevinde de yayınlamış?”*

G4- *“Ölçme ve değerlendirme anabilim dallarının güçlendirilmesi ve gerçekten ölçme değerlendirme alanında yüksek lisansını ve doktorasını yapmış kişilerin buralarda çalıştırılması gerekir.”*

G17- *“Ölçek geliştirme, kavramsal bilgi birikimi, alan araştırması, yoğun emek ve zaman ayırmayı gerektiren çalışmalardır. Hatası en aza indirilmiş, geçerli, güvenilir ve tutarlı veriler elde ederek problemlere çözüm üretmek adına, doğru tespitler yapmak gerekir. “Alanda örnek teşkil edecek duyarlılığı yüksek ölçek geliştirme çalışmaları yapılmalı” bilim süreklilik gerektiriyor.”*

G7- *“Veri toplama konusunda hedef kitlenin araştırmacı ile empati kurması sağlanmalıdır.”*

G1- *“Enstitüler bu konuda gençlere hizmet içi eğitim ortamı sağlamalı, bilgi paylaşımı için fakültelerde, ölçme değerlendirme birimlerinden uzman arkadaşlar seminerler düzenlemeli,*

Likert Tipi Ölçek Geliştirme Sürecinde Yaşanan Güçlükler ve Çözüm Önerileri

gerektiğinde akademisyenlerin eğitimlere katılımı sağlanmalı, zaman ve bütçe açısından desteklenmeli.”

G1- “Geleceğin akademisyeni olacak lisansüstü eğitim alan öğrenciler bu konuda iyi yetiştirilmeli. Sadece ölçme değerlendirme alanında eğitim alan öğrenciler değil, araştırmalarında ölçme aracı geliştirecek ve kullanacak tüm öğrenciler bu dersleri almalı.”

Bazı katılımcılar, ölçme aracı geliştirme, bilgi birikimi ve uzmanlık gerektiren, araştırma, emek ve zaman harcanarak ortaya konulan çok önemli çalışma olduğu düşüncesindedirler. Araştırmacıların bireysel gayretlerinin kurumsal olarak desteklenmesi gerektiği, uzman yardımı alınması, ölçek geliştirme ile ilgili uygulamalı eğitim alınması, lisans, yüksek lisans ve doktora sürecinde kurumsal olarak eğitim desteği sağlanması, bireysel çabaların teşvik edilmesi, ölçme alanında uzmanlarla iş birliği yapılması noktasında yapılacak yardımların sorunları azaltacağı görüşündedirler.

5- Katılımcıların, “ölçeğin yayınlanması ve hedef kitleye duyurulması sürecinde yaşanan güçlükler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin kodlar ve temalar:

Tablo 5. Ölçeğin Yayınlanması ve Duyurulmasında Yaşanan Güçlüklerle İlişkin Görüşleri

Temalar	Kategoriler	Kodlar
Standart Sağlanması	Yayınlama	Ölçeğin yayın ekinde verilmesi
		Uzman hakem atanması
		Türkçe ve İngilizce yayınlanması
		Proof okuma desteği verilmesi
	Ölçek ölçütleri oluşturma	Yayın ölçüt ve işlemlerinin belirlenmesi
		Genel/özgün ölçeklerin tanımlanıp etiketlenmesi

Katılımcıların, ölçeğin geliştirilmesi ve hedef kitleye duyurulması noktasında; ölçek yayınlarında standartların sağlanması temasında, ölçeğin yayın ekinde verilmesi, ölçek makalelerine uzman hakem atanması, Türkçe ve İngilizce dillerde yayınlanması, proof okuma desteği verilmesi, ölçek geliştirme sürecindeki ölçüt ve işlemlerin belirlenmesi, genel/özgün ölçeklerin tanımlanıp etiketlenmesi görüşlerine ulaşılmıştır. Bazı katılımcıların ölçeğin yayınlama ve hedef kitleye duyurulması noktasında alınması gereken tedbirlere ilişkin görüşleri:

G7- “Bence tüm yayınların eklerinde geliştirilen/uyarlanan ölçek/testlere yer verilmelidir.”

G6- “Ölçeği yabancı bir dergide yayınladığınızda, Türkiye’deki araştırmacılar, o makaleye çok ulaşamıyor. Ancak Türkçe yayınlanan bir dergide yayımlarsanız ölçeğe çok rahat ulaşabiliyorlar. Türkçe ve İngilizce dillerinde yayınlanmalı.”

G5- “Ölçeklerin uluslararası düzeyde tanıtılması için uluslararası dergilerde yayınlamak gerekir. Bu süreçte de araştırmacılara analiz, çeviri, proof okuma gibi noktalarda yardım sağlanması gerekir.”

Katılımcılar, ölçme aracı geliştirme/uyarlama/test geliştirme sürecinin geliştirilmesi sürecinde teknik destek, yayınlanma ve duyurulma sürecinde kurumsal destek verilmesi gerektiği düşüncesindedirler.

G17- “Ölçek geliştirmeyle ilgili standartları açıklayan dokümanlar oluşturulmalı, bu dokümanlar, dergi editörleri ve hakemler ile paylaşılmalıdır. Yayın aşamasında ölçek geliştirme sürecinin nasıl ele alınması gerektiği dergi editörleriyle konu alanı uzmanları, ölçme ve değerlendirme uzmanlarıyla tartışılarak ortak bir karar alınmalıdır. Dergi editörünün ölçek makalelerini konu alanı uzmanlarının yanı sıra ölçme değerlendirme uzmanlarının da yer aldığı hakemler grubunun incelemesini istemeli. Belki yaşanan bazı güçlükler azaltılabilir.”

G15- “Standardı yüksek genel ve özgün ölçeklerin geliştirilip, yaygınlaştırılması ve uluslararası düzeyde kullanılması için ölçek geliştirme ile ilgili kurum ya da kuruluşlar oluşturulabilir.”

G2- “Ölçeklerde yazılan maddelerin çoğu genel kavramsal alanı esas alıyor. Ama özgün ölçek deniyor. Bir kavram kargaşası yaşanıyor. Özgünlük bir derinlik, bir ayrıntının günlük yaşama yansıtılmasını ifade eder. Genel ve özgün ölçek tanımlanmasında kesin çizgiler ortaya konulmalıdır. Çoğu zaman betimlemede ve karar vermede tereddütler oluşmaktadır.”

Sonuç

Araştırmada elde edilen bulgular çerçevesinde Likert tipi ölçek geliştirme sürecinde yaşanan güçlükler ölçeğin hazırlanması, ilk deneme çalışmasının yapılması, ölçeğin uygulanması, verilerin analizi ve ölçeğin yayımlanması noktalarında ortaya çıkmaktadır. Likert tipi ölçek geliştirmede birinci tema, ölçeğin kapsam alanının belirlenmesinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ölçülecek konu alanının kuramsal ve kavramsal çerçevesine hâkim olmama, örtülü gizil özelliklerin soyut ve karmaşıklık içermesi, ölçme bilgisi, alan-yazına ulaşamama, deneyimsizlik, gizil özellikleri gözlenebilir davranışa dönüştürme noktasında yaşanmaktadır. Ölçeğin uygulamaya hazır hale getirilmesinde yaşanan güçlükler, ölçeğin genel veya özgünlüğüne karar verme, madde kapsamını belirleme, uygun nitelikte ve nicelikte amaçlı örneklem grubuna ulaşma noktalarındadır. Likert tip ölçeğin yapısal geçerliğini analizinde yaşanan güçlükler, psikometrik analiz temasında, uygun model oluşturma, ölçek güvenilirliğini sağlama, ölçekten madde atma, tekli ve çoklu bileşen analizi, kuramsal yapı ile

uyumsuzluk noktalarında yaşandığı, ifade edilmektedir. Alana özgü ölçek geliştirme eğitimi temasında, ölçek geliştirme sürecinde uzman desteği sağlanması, lisans ve lisansüstünde ölçek geliştirme konusunda uygulamalı eğitim verilmesi, istatistiksel yazılım programlarının öğretilmesi, bireysel çaba temasında da gençlerin ölçek geliştirmeye istekli kılınması, ölçek geliştirme bilincinin oluşturulması notasında öneriler getirilmektedir. Ölçeğin yayınlanması teması çerçevesinde çözüm önerileri ölçeğin yayın ekinde verilmesi, ölçeklerin hakemlerinin ölçme alanından atanması, ölçek makalelerinin Türkçe ve İngilizce yayınlanması, ölçek makalelerine proof okuma desteği verilmesi, ölçekle ilgili ölçüt ve standartların belirlenmesi, ölçeklerin genel/ özgün ölçek olup olmadığının belirlenmesine yönelik kriterlerin oluşturulmasının güçlüklerin aşılmasına önemli katkılar getireceği görüşü öne çıkmaktadır.

Tartışma

Bir disiplin alanı olan ölçme değerlendirmede, ölçme aracı geliştirme hem kuramsal hem de kavramsal temelleri olan bir çalışma alanıdır. Bu alanda yapılan araştırmalar incelendiğinde, ölçek geliştirme sürecinde yapılan birtakım işlemlerin sorgulandığı ve tartışıldığı görülmektedir. Literatürde likert tipi ölçekler için yapılan bazı işlemlere farklı açılardan yaklaşılarak sorgulandığı görülmektedir. Bu sorgulamalar ve eksik bilgilere bağlı yaklaşımlar içerdiği gibi araştırma bulgularına dayalı ortaya çıkan tedrici gelişmeleri de kapsamaktadır. Alanında ölçek geliştirmek isteyen bir araştırmacının, ilgili alana derinliğine yoğunlaşması, geliştireceği ölçeğin kapsam alanında yer alması muhtemel kuram, terim ve kavramlara sahip olmasını gerektirmektedir.

Likert tipi ölçek geliştirme uygulamalarında ortaya çıkan güçlüklerin temelinde bilgi ve deneyim eksikliği kadar, ölçme alanında ortaya çıkan tartışmalı noktaların, doğru olarak kabul edilmesine bağlı alışkanlıklardan da yer aldığı söylenebilir. Ölçek çalışmalarında non-parametrik değil, parametrik testler kullanılır önermesinin yaygın kabul görmesi gibi. 7'li Likert ölçeğinden elde edilen verilerin üzerinde analiz yapan Nanna ve Sawilowsky (1998) t testi ve Mann-Whitney-Willcoxon testlerini karşılaştırmış ve parametrik olmayan MannWhitney-Willcoxon testinin daha güvenilir sonuçlar verdiğini ileri sürmektedir. Ölçek geliştirmede parametrik testler tercih edilirken kullanılan verinin parametrik testlerin önkoşullarını sağlayıp sağlamadığına bakmanın (yani örneklem sayısının 50'nin üstünde, dağılımın normal ve varyansların eşit ise (Boone ve Boone, 2012) daha doğru bir yaklaşım olacağını ifade etmektedir. Bazı istatistik uzmanlarına göre, test türünün belirlenmesinde verilerin türüne göre karar almak yerine örneklem büyüklüğü ve dağılım türünün esas alınması daha önemli kıstaslar olduğu (Jamieson, 2004) dile getirilmektedir.

Likert tipi ölçek geliştirmede katılımcıların birçoğu amaca uygun madde yazmada sorun yaşadıklarını belirtmektedirler. Bu durum ölçek geliştiricinin ölçeği değişken hakkında yeterli kadar kavramsal bilgiye sahip olmaması kadar, terim ve kavramların ifade edilmesinde cevap anahtarında değişkenin süreklilik gösterip göstermediğini kontrol etmemiş (Ayberk ve Toraman, 2022) olmalarından kaynaklanabilir. Katılımcıların likert tipi ölçek geliştirmede, her maddenin davranışsal göstergelerini belirlemek için içerik analizi yapabilir, ilgili alan yazındaki araştırmalar inceleyebilir, gözlem yapabilir veya uzman görüşüne başvurabilir (Crocker ve Algina, 1986). Likert tipi ölçek geliştirmede araştırmacı kullanılacak tekniğin ölçülen özelliğe göre değişmesi ve bu sürecin madde oluşturma ile eşzamanlı olarak yürütülmesi noktasında (DeVellis, 2014) uzman desteğine gereksinim duymaktadır. Bu bağlamda katılımcıların birçoğu uzman desteği alamamaktan yakınmaktadır.

Likert tipi ölçeklerin, literatürde tutum ve psikolojik yapıları ele alan çalışmalarda daha yaygın kullanıldığı görülmektedir. Green ve Rao(1970) altı ve yedili cevap formunun kategorik yapıyı belirlemede uygun olduğu belirtilirken; Schut ve Rucker (1975) kategori sayısının katılımcıların vereceği cevabı etkilemediğini ileri sürülmektedir.

Wakita ve diğerleri (2012) Madde tepki kuramına dayalı olarak yaptıkları çalışmada, 5 ve 7 yanıt kategorili formların kullanıldığı çalışmaların, 3'lü yanıt kategorili form kullanılanlara göre test bilgisi ve güvenilirlik işlevleri açısından daha avantajlı olduğu sonucuna ulaştığını dile getirmektedir. Araştırmacıların olumsuz madde yazımında bu duruma daha fazla dikkat etmesi gerektiği belirtilmektedir. Likert tipi ölçeklerde Cronbach α katsayısının kullanımı eleştirilmekte, bunun yerine polikorik korelasyon matrisine dayalı iç tutarlılık katsayıları önerilmektedir (Zumbo, Gadermann ve Zeisser, 2007). En az beşli kategoriye sahip Likert tipi ölçeklerde yer alan kategori sayısı (Harpe 2015) ölçek toplam puanların sürekli değişken kabul edilebileceğini ileri sürerken; Tabachnick ve Fidell (2013) ise kategori sayısı yedi veya daha fazla olduğunda, istatistiksel varsayımları karşılamak kaydıyla elde edilen verilerin sürekli değişken olarak kabul edilip, analizlerde işe koşulabileceğini belirtmektedir. Ölçme alanında yapılan araştırmalara bağlı ortaya çıkan bazı sonuçlar üzerinde uzmanların ortak görüş sağlanmamış olması, ölçek geliştirmek isteyen araştırmacıların zihinlerinde karışıklığa ve tereddüt yaşamalarına yol açmaktadır.

Katılımcılar deneme uygulaması için uygun örneklem bulamadıklarını, bu durumun ölçek maddesini test etmek için gerekli olduğunu, uygun olmayan örneklemde elde edilen verilerin beklenen sonucu vermediğini bu durumun zaman kaybına neden olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Erkuş'da (2007) aynı noktaya dikkat çekerek ölçek deneme

uygulamalarında seçkisiz (random) örneklem seçilmesi doğru olmadığını; amaçlı örneklemenin kullanılması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Katılımcıların yapısal analizde faktör yükü düşük olan maddelerin atılması veya atılmaması noktasında yaşadıkları sorunu, çeşitli analiz yöntemleri ve döndürme tekniği denemeleri ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır (Erkuş, 2007). Bu yaklaşım katılımcıların büyük bir bölümünde faktör yükü düşük olan maddelerin ölçekten çıkarılması gerektiği şeklinde bir inancın gelişmesine yol açmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda modifikasyon yapılacaksa, mutlaka uzman görüşü ya da teorik dayanaklara göre yapılmak durumundadır. Likert ölçek geliştirme sürecinde bazı noktalarda standart uygulamalara erişilmemiş olması, uygulamada bazı güçlüklerin yaşanmasına yol açacağını göstermektedir.

Öneriler

Ölçek geliştirme uzun ve uğraştırıcı bir bilimsel süreçtir. Çözüm önerileri kurumsal, bireysel ve ölçme alanındaki gayretlerin standardizasyonu olmak üzere üç boyutta ele alınabilir. Likert tipi ölçek geliştirmede istenilen sonuçları elde etmek mümkün olmadığı gibi, uygulamada zaman zaman tekraren başa dönüp işlemlerin yeniden yenilenmesini gerektiren bir süreç olarak yaşanmaktadır. Her uygulamada yeterli sayıda nitelikli ve alan farkındalığına sahip denek bulma güçlüğü dikkate alındığında ölçek geliştirme sürecinde mutlaka ölçme alanında uzman birisinin desteği alınmalıdır. Ölçme alanında tartışmalı ve yeni tekniklerin geliştirildiği ve işe koşulduğu dikkate alınarak, ölçme disiplin alanı dışında ölçek geliştirme ihtiyacı duyan araştırmacıların bu durumu dikkate almaları, tartışmalı ama yaygın kabul görmüş rutin bilgilerle ölçek geliştirme denemesi yapmaları, zamanı etkin kullanmaları açısından kendilerine olumlu bir katkı sağlamayabilir.

Ölçek geliştirme sürecinde gereksinim duyanlara danışmanlık hizmeti verilmesi, yüksek lisans ve doktora derslerinde ölçme aracı geliştirme, araştırma yöntemleri, istatistik ve ölçek geliştirme derslerinin zorunlu uygulamalı verilmesi, enstitülerin kurumsal olarak desteklemesiyle (ölçme aracı geliştirme birimleri oluşturma) gençlerde ölçek geliştirme bilinci oluşturulabilir. Ölçek geliştirmek isteyen her araştırmacının ihtiyaç duyuyorsa bir ölçek çalışması yapması, ölçek geliştirmenin güçlüğünü bilerek sürece girmesi, yaptığı ölçek çalışmalarını her beş-on yılda bir güncellemesi, elde ettiği verileri benzer ölçeklerle karşılaştırmalı olarak güncellemesi, farklı değişkenlerle sınyarak standartlarını sürdürmesi halinde “ölçek geliştirme sürecine katkıda bulunabilir.

Kurumsal düzeyde; Eğitim Fakültelerinin, Ölçme ve Değerlendirme birimleri danışmanlık hizmeti yanında ölçme aracı geliştirme standardı oluşturmanın yollarını aramak durumundadır. Ölçek geliştirme süreci ile ilgili işlemler ve kullanılacak analiz programları, uygulamalı olarak gösterilebilir. Dergi editörlerinin ölçek geliştirme standartlarına göre ölçek makalelerine hakem atama, hakemlerden değerlendirme istemesi önerilebilir. Ölçek makalelerinin uluslararası dergilerde yayınlanmasında ölçek geliştirme birimleri oluşturularak birimlerinde (ölçme aracı hazırlama materyal, bilgisayar, bilgi işlem uzmanı, veri analiz programları gibi) destekleyici hizmetler sunabilir. Aynı zamanda ölçek makalelerinin çeviri ve proof okuma, desteği gibi özendirici tedbirlerle desteklenmesi yoluna gidilebilir.

Yazar Katkıları: Araştırmanın yazarları tüm süreçlerde yer almışlardır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması olmamıştır.

Kaynakça

- Alp Şahin, İ. (2019). *Akraba evliliği tutum ölçeği: Metodolojik bir çalışma (Yüksek Lisans Tezi)*. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Ary, D., Jacobs, L. C. ve Sorensen, C. (2010). *Introduction to research in education*. California: Wadsworth.
- Aybek, Eren Can ve Toraman Çetin (2022). How many response categories are sufficient for Likert type scales? An empirical study based on the Item Response Theory, *International Journal of Assessment Tools in Education*, 9(2), 534–547
- Ayre, C. ve Scally, A.J. (2014). Critical values for Lawshe's content validity ratio: revisiting the original methods of calculation. *Meas Eval Couns Dev*, 47(1).
- Bentler, P.M. ve Bonnet, D.C. (1980) Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88 (3), 588-606.
- Beydoğan, H. Ö. (2017). *Okullarda ölçme değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Boeije, H. ve Willis, G. (2013). The cognitive interviewing reporting framework (CIRF) towards the harmonization of cognitive testing reports. *European Journal of Research Methods for the Behavioral and Social Sciences*, 9 (3), 87-95. <https://doi.org/10.1027/1614-2241/a000075>
- Boone, H.N. ve Boone, D.A. (2012). Analyzing Likert data. *Journal of Extension*, 50(2).
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10365/126871>
- Cohen, R. J. ve Swerdlik, M. E. (2010). *Psychological testing and assessment: An introduction to tests & measurements (seventh edition)*. Boston: McGraw-Hill Higher Education.
- Cronbach, L.J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure tests. *Psychometrika*, 16, 297– 334. <https://doi.org/10.1007/BF02310555>

- Crocker, L. ve Algina, J. (1986). *Introduction to classical and modern test theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- DeVellis, R. F. (2014). *Ölçek geliştirme kuram ve uygulamalar* (T. Totan, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Doğan, İ. ve Doğan, N. (2019). Ölçek geliştirme çalışmalarında kullanılan içerik geçerliliğine genel bir bakış. *Türkiye Klinikleri J Biostat.*, 11(2). doi: 10.5336/biostatic.2019-65953
- DuBois, P.H. (1970). *A history of psychological testing*. Boston: Allyn and Bacon.
- Ekici, E. (2012). Öğretmenlere yönelik bilişim teknolojileri öz-yeterlik algısı ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 53-65. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pauefd/issue/11112/132852>
- Ercan, İ. ve Kan, İ. (2004). Ölçeklerde güvenilirlik ve geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 211-216. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uutfd/issue/35255/391149>
- Erden-Tantekin, F. ve Tonga, E. F. (2020). Okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine ilişkin görüşleri: Matematik öğretimi, cinsiyet farklılıkları, öğretmenin rolü. *BAUNSOBED*, 23(44), 845-862.
- Erkuş, A. (2012). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme-1: Temel kavramlar ve işlemler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erkuş, A. (2007). Ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarında karşılaşılan sorunlar. *Türk Psikoloji Bülteni*, 13 (40), 17-25.
- Eymen, U. E. (2007). SPSS 15.0 ile veri analizi. İstatistik Merkezi. <https://pdfslide.net/documents/spss-15-0-ile-veri-analizi.html?page=161>
- Green, P. E., & Rao, V. R. (1970). Rating scales and information recovery: How many scales and response categories to use? *Journal of Marketing*, 34, 33-39
- Harpe, S. E. (2015). How to analyze Likert and other rating scale data. *Currents in Pharmacy Teaching and Learning*, 7, 836- 850.
- Hinkin, T.R. (1995). A review of scale development practices in the study of organizations. *Journal Management*. 21, 967–88. [https://doi.org/10.1016/0149-2063\(95\)90050-0](https://doi.org/10.1016/0149-2063(95)90050-0)
- Hu, L. ve Bentler, P. M. (1999). Cut off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1-55. <http://dx.doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Jamieson, S. (2004). Likert scales: How to (ab)use them. *Medical Education*, 38, 1217–1218
- Iacobucci, D. (2010). Structural equations modeling: Fit indices, sample size, and advanced topics. *Journal of Consumer Psychology*, 20.
- Kahraman, A., Aytekin, M. Ş. ve Alparşlan, Ö. (2021). Türkiye’de emzirme ile ilgili ölçeklerin ölçek uyarlama adımlarının incelenmesi. *CUSBED*, (6)3. doi.org/10.51754/cusbed.901407
- Khanna, P. (2018). Positivism and Realism. In: Liamputtong P. (eds) *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences*. Springer, Singapore.
- Kline, P. A. (1993). *Handbook of psychological testing*. London: Routledge; Taylor & Francis Group.

- Krosnick, J. ve Presser, S. (2010). Question and questionnaire design. *Handbook of Survey Research*, 2, 263-314.
- Linn, R.L. (1980). Issues of validity for criterion-referenced measures. *Applied Psychological Measurement*, 4(4), 547-561. <https://doi.org/10.1177/014662168000400407>
- MacKenzie, S. B., Podsakoff, P. M. ve Podsakoff, N. P. (2011). Construct measurement and validation procedures in MIS and behavioral research: Integrating new and existing techniques. *MIS Quarterly*, 35(2), 293–334. <https://doi.org/10.2307/23044045>
- Maiti, S. S. ve Mukherjee, B. N. (1991). Two new goodness-of-fit indices for covariance Matrices with linear structures. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 44(1), 153-180. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8317.1991.tb00953.x>
- Marvasti, A.B. (2004). *Qualitative research in sociology*. London: Sage Ltd.
- McCoach, D.B., Gable, R.K. ve Madura, J.P. (2013). Instrument development in the affective domain: School and corporate application (3rd ed.). New York: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-7135-6>
- Miles, M, B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage
- Nanna, M. J., ve Sawilowsky, S. S. (1998). Analysis of Likert scale data in disability and medical rehabilitation research. *Psychological Methods*, 3, 55–67.
- Naresh, K. M. (2013). Questionnaire design and scale development (Chapter 5.) http://www.terry.uga.edu/~rgrover/chapter_5.pdf
- Nunnally, J.C. (1978). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill Companies.
- Özdemir, Z. (2018). Sağlık bilimlerinde likert tipi tutum ölçeği geliştirme development of a likert type attitude scale in healthsciences. *Huhemfad-Johufon*, 5(1), 60-68.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods (3rd Ed.)*, London: Sage Publications, Inc.
- Raykov, T. ve Marcoulides, G.A. (2011). *Introduction to psychometric theory*. New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203841624>
- Rhemtulla, M., Brosseau-Liard, P.É., ve Savalei, V. (2012). When can categorical variables be treated as continuous? A comparison of robust continuous and categorical SEM estimation methods under suboptimal conditions. *Psychol Methods*, 17, 354–73. <https://doi.org/10.1037/a0029315>
- Rust, J. ve Golombok, S. (1997). *Modern Psychometrics: The science of psychological assessment*. New York: Routledge.
- Schinka, J.A., Velicer, W. F. ve Weiner, I. R. (2012). *Handbook of psychology, Research methods in psychology*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Shevlin, M. ve Miles, J. N. (1998). Effects of sample size, model specification and factor loadings on the GFI in confirmatory factor analysis. *Personality and Individual Differences*, 25(1), 85-90. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00055-5](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00055-5)

- Schuts, H. G., & Rucker, M. H. (1975). A comparison of variables configurations across scale lengths: An empirical study. *Educational and Psychological Measurement*, 35, 319-324
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). New Jersey: Pearson
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi* (5. baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık,
- Tekin, H. (1977). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Mars Matbaası.
- Tezbaşaran, A. (2008). *Likert tipi ölçek hazırlama kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Thurstone, L. (1947). *Multiple-factor analysis*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Titchener, E. B. (1920). Wilhelm Wundt, 1832-1920. *Science*, 52(1352), 500-502. <https://doi.org/10.1126/science.52.1352.500>
- Turgut, M. F. (1984). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme metotları*. Ankara: Saydam Matbaacılık.
- Uyumaz, G., Mor-Dirlik, E. ve Çokluk, Ö. (2016). Açımlayıcı faktör analizinde tekrar edilebilirlik: kavram ve uygulama. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2).
- Velicer, W. F. ve Jackson, D. N. (1990). Component analysis versus common factor analysis: Some issues in selecting an appropriate procedure. *Multivariate Behavioral Research*, 25(1), 1-28. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr2501_1
- Wakita, T., Ueshima, N., & Noguchi, H. (2012) Psychological distance between categories in the likert scale: Comparing Different Numbers of Options. *Educational and Psychological Measurement*, 72(4) 533-546
- Wheaton, B., Muthen, B., Alwin, D. F. ve Summers, G. (1977). Assessing reliability and stability in panel models. *Sociological Methodology*, 8, 84-136. <https://doi.org/10.2307/270754>
- Willis, G. B., (1994). Cognitive interviewing and questionnaire design: A training manual. Cognitive Methods Staff Working Paper Series, No. 7. Hyattsville, MD: National Center for Health Statistics.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2012). Kurumsal İtibar ve İşletmelerde Kurumsal İtibar Algısını ÖlçmeyeYönelik Bir Model Önerisi: Otomotiv Sektöründe Uygulanması (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. ve Eser, E. (2011). Miyokart enfarktüsü boyutsal değerlendirme ölçeği (MIDAS) Türkçe sürümünün psikometrik özellikleri. *Anadolu Kardiyoloji Dergisi*, 11, 386-401. doi:10.5152/akd.2011.105
- Zumbo, B. D., Gadermann, A. M. ve Zeisser, C. (2007). Ordinal versions of coefficients alpha and theta for Likert type scales. *Journal of Modern Applied Statistical Methods*, 6(1), 21-29.

**Duverger ve Sartori'nin Sınıflandırması Çerçevesinde Türkiye'de
Parti Sistemleri**
*Party Systems in Turkey within the Framework of Duverger and Sartori's
Classification*

DOI: 10.38155/ksbd.1388536

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
09.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
23.03.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

Dr. Öğr. Üyesi Hafijur RAHMAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü
hafijdu@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7945-6307

Saltuk Buğra KIZILKAYA
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
saltukbugra6648@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6298-6608

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Bu çalışmada parti sistemleri sınıflandırması çabalarının öncü isimlerinden olan Duverger ve Sartori'nin ölçütleri üzerinden Türkiye'de parti sistemi analiz edilmiştir. Duverger parti sistemlerinde bugün de en çok kullanılan partilerin sayısına odaklanarak tek parti, iki parti ve çok parti olmak üzere bir kategori yapmıştır. Sartori ise bu geleneksel ayırım hususunda yapılan kategorinin yetersiz olduğunu öne sürerek partilerin sayıma dâhil edilmesinde partilerin kabiliyetlerini dikkate almış ve yeni yöntemler geliştirerek alt kategoriler eklemiştir. Bu çalışma kapsamında dönemselsel olarak Türk parti sistemi incelenmiştir. Türk parti sisteminin dönemler itibarıyla değişkenlik göstererek farklı deneyimler yaşadığı görülmüştür. Parti sistemlerinin oluşumunda seçim sistemlerinin, hükümet sistemlerinin ve anayasal değişimlerin önemli bir etken olduğu dikkate alındığında 2017 Anayasa değişikliği sonrası ortaya çıkan ittifaklarla birlikte Türk parti sisteminin yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı duyulmuştur. 2017 Anayasa değişikliği sonrası ortaya çıkan ittifak blokları Türk siyasetine yeni bir pratik kazandırmıştır. İktidar mücadelesinin genel itibarıyla ittifak bloklarının bileşenleri arasında geçmekle birlikte bu süreçte temel belirleyici rol ittifakta yer alan en güçlü partiler etrafında şekillenmektedir.

Anahtar Kelime: Parti Sistemleri, Duverger, Sartori, Türkiye

Abstract

In this study, the party system in Turkey has been analyzed through the criteria of Duverger and Sartori, two pioneers in classifying party systems studies. Duverger has focused on the number of parties, the most used method in the classification of party system today, and made a category as a single party, two parties and multiple parties. On the other hand, Sartori argued that the category made on this traditional distinction needed to be revised, considered the parties' capabilities in including the parties in the census, and added sub-categories by developing new methods. In this study, the Turkish party system was examined periodically. It has been seen that the Turkish party system has experienced different evaluations by varying the periods. The alliance blocks that emerged after the 2017 Constitutional amendment has brought a new practice to Turkish politics. Although the power struggle generally occurs between the alliance blocs' components, the main determining role in this process is shaped around the strongest parties in the alliance.

Keywords: Party System, Duverger, Sartori, Türkiye

Giriş

Politika sahnesinde birçok ülkenin siyasi hayatının temel dinamiği olan siyasi partiler, modern devletin salt olguları olmaları bakımından önemli rol oynamaktadır. Siyasal sistemin yapısı fark etmeksizin gerek demokratik gerekse otoriter nitelikte olsun hemen hemen bütün rejimlerde partilere rastlamak mümkündür. Kökleri uzak geçmişe dayanmayıp, 19. yüzyılın ürünü olan siyasi partiler; bölüm, parça, grup, anlamlarına gelmektedir (Atılğan ve Aytekin, 2017: 279). Siyasal partiler olmadan modern siyasi hayatın tahayyül edilemeyeceği düşünülürse o halde siyasi partiler nasıl tanımlanmaktadır? Modern politikanın baş organize edici aktörleri olan siyasi partilere yönelik çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Nitekim Kapani siyasi partiyi, “bir program etrafında toplanmış, siyasi iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacıyla güden sürekli bir örgüte sahip kuruluş” şeklinde ifade etmektedir (Kapani, 2015: 174). Buna benzer şekilde Özbudun ise siyasi partileri, “halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklar” olarak tanımlamaktadır (Özbudun, 1977: 4).

Lider ve politik kadro yetiştiren “ocaklar” gözüyle de bakılabilen siyasi partiler, birçok siyaset bilimci tarafından kapsamlı şekilde irdelenmiştir. Bu incelemelerin birisi de çalışmanın konusunu teşkil eden parti sistemleri olmuştur. Parti sisteminin ne olduğuna yönelik bir açıklama yapmak gerekirse parti sistemi, bileşen partilerin oluşturduğu genel örüntü ve bu partiler arasındaki etkileşime işaret eden birçok karmaşık faktörlerin sonucudur (Çam, 1968: 209). Parti sistemi, partilerin karşılıklı ilişkilerine odaklanmanın yanında onların kendilerinden çok daha fazlasını ifade etmektedir (Hague ve Harrop, 2016: 212). Parti sistemleri ülkelerin siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel yapılarına göre değişkenlik göstermektedir. Her ülkenin partilerindeki; sayı, boyut, ittifak ve strateji faktörleri nispeten istikrar örüntüsü oluşturmakta ve bu yapı ve ilişkiler bütünü de parti sistemlerini tarif etmektedir (Erbaş, 2022: 122; Teziç, 2016: 411).

Lipset (1960; 2000), Blondel (1968), Ware (2009) ve Rokkan (2009) gibi yazarlar Batı demokrasilerinde parti sistemlerini incelemişlerdir. Türkiye’de ise parti sistemleri hakkında en kapsamlı çalışmalardan birini parti sistemleri sınıflandırmasında birçok siyaset bilimcinin ölçütlerini ele alarak Sarıbay (1982) yapmıştır. Konusu itibarıyla yalnızca Duverger’i esas alan çalışmalarda ise Özbudun (1964), Çam (1968), ve Gündoğmuş (2021) öne çıkmaktadır. Sartori’nin parti sınıflandırması hususunda ise başkaca çalışmalar yer almakla birlikte J. Blondel ve G. Sartori’nin kıstaslarını esas alan Hamdemir ve Çelik’in (2018) bir çalışması söz konusudur. Türkiye’deki parti sistemlerine ilişkin literatür incelendiğinde de

Yanık (2003), Hamdemir ve Çelik (2018), Önder (2019), Metin (2019), Uzun (2020), Bölükbaşı (2021), Türker (2021), Erbaş (2022) vs. çalışmalara rastlanmıştır. Ancak bu çalışmaların bir kısmında Türk parti sisteminin değerlendirmesi dönemsel olarak sınırlı tutulmuştur. Bir kısmının ise Duverger ve Sartori’den hareketle değerlendirmelerde bulunmasına karşın odak noktası bu iki isim üzerinden olmamıştır. Bu bakımdan Duverger ve Sartori’nin önerilerini ayrı ayrı ele alarak Cumhuriyet döneminden günümüze kadar Türk parti sisteminin deneyimlerini bu ölçütler bakımından değerlendiren çalışmaların az olduğu saptanmıştır. Partilerin birbirleriyle karşılıklı etkileşimini ifade eden parti sistemlerinin ele alınması sonucu deyim yerindeyse partilerle ağaçların, parti sistemleriyle ormanların görünümü sağlanmaktadır. Bir siyasal sistemin sağlığı önemli ölçüde parti sistemine dayanmaktadır. Bu anlamda en iyi siyasal parti tipolojilerinden birini geliştiren Duverger’in ortaya koyduğu parti tiplerinin ve parti sistemleri sınıflandırması için yalnızca parti sayılarının yeterli olmayacağı, partilerin rekabet etme dereceleri ve tarzlarının da göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade eden Sartori’nin ölçütleri üzerinden Türk parti sistemini değerlendirmek Türkiye’deki sistemin istikrarlı mı istikrarsız mı, çok sayıda parti mi yoksa az sayıda parti mi var? sorularının karşılık bulmasına yardımcı olacaktır. Bu çalışma ile önce Duverger’in sonrasında da Sartori’nin parti sayıları üzerinden yapmış oldukları kategorileri ele alıp nihai olarak Türkiye’deki parti sistemlerini bu esaslar çerçevesinde incelemek hedeflenmektedir.

Duverger’in Parti Sayılarına Göre Parti Sistemleri Kategorileri

Çağdaş siyaset bilimcileri parti sistemleri dinamiklerinin daha iyi anlaşılması bakımından bu sistemleri çeşitli şekillerde sınıflandırmışlardır. Bu bağlamda ilk olarak partilerin sayısı esas alınarak bir sınıflandırma yapılmıştır. Parti sistemi sınıflandırmasında öncü isimlerden olan Duverger partilere yönelik; “tek partili”, “iki partili”, “çok partili” sistemler şeklinde bir ayırım yapmıştır (Duverger, 1993: 278-335). Parti sistemleri sınıflandırmasında sayısal ölçütü savunan Duverger siyasal partileri; parti yapısı, parti sistemi ve seçim sistemi olmak üzere üç temel değişken üzerinden değerlendirmiştir (Özbudun, 1977: 10). Duverger, parti sistemleri sınıflandırmasında özellikle partilerin sayısına odaklanmıştır (Özbudun, 1977: 111).

Duverger’e göre *tek partili sistemler*, demokrasi çerçevesinde doğmakla beraber yönetimin diktatörlüğe uydurulmasını ifade etmektedir. Bir partinin tek olma eğilimi göstermesi onun totaliter özelliğinden kaynaklanmaktadır (Duverger, 1993: 325-326). Hükümetin bütün mevkilerinde söz sahibi olan tek parti, devletin organlarını da tek başına denetlemektedir. Ülkenin idaresi tek parti tekelinde ise veya başka partilerin iktidar yarışına katılması söz konusu

değilse o ülkede tek parti sisteminden söz edilmektedir (Teziç, 2016: 417). Duverger, güçlerin tek bir merkezde toplandığı tek partili sistemlerin, komünist ve faşist partilerde görülebileceği gibi demokratik özellikte olanlarda da bu sisteme rastlanabileceğini ifade etmektedir (Duverger, 1993: 336-364). Yine Duverger'e göre iktidarın bütün biçimleriyle elde tutulduğu bu sistem ile diğer sistemler arasındaki fark o denli açıktır ki bu durum izaha bile lüzum göstermemektedir (Duverger, 1993: 336).

Duverger'e göre *iki partili sistemler* ise adından da anlaşılacağı üzere siyasal tercihler noktasında çoğu kez iki seçenek arasında bir seçim yapılmasını ifade etmektedir. Keza her politika, iki farklı çözüm arasından birini seçmeyi içermektedir. Uzlaştırıcı nitelik taşıyan çözümler, değişkenlik göstererek iki alternatiften birine yaklaşmaktadır. İki partili sistemde ülkenin yönetimi tek partinin elindedir. Diğer parti ise özgürlüğü korumak ve hükümete tavsiyeler vermekle yetinmektedir. Vatandaşlar gelecek seçimlerde, ülke yönetimindeki mevcut parti ile siyasal rekabet sürecinde muhalefet görevi gören diğer partinin faaliyetlerine bakarak bir karar vermektedir. Çoğu kez sonraki seçimlerde muhalefetin kazandığı görüldüğünden bu durum ülke açısından faydalı bir *sarkaç hareketini* sağlamaktadır (Duverger, 1994: 36-37).

İki partili sistemlerde neredeyse aynı büyüklükte olan iki partinin yanı sıra başka küçük grupların da yer aldığı görülmektedir. Ancak sözü edilen gruplar, geçici ve yöresel bir nitelikte olduklarından iki büyük parti ile aralarında bariz bir orantısızlık söz konusu olmaktadır. Bu durum ise ülkenin tipik bir iki parti sistemiyle yönetildiği gerçeğini değiştirmemektedir (Duverger, 1993: 278).

Duverger'in son sınıflandırması olan *çok partili sisteme* gelindiğinde bu sistem, teknik manada ikiden fazla partinin yer aldığı bir sistemi ifade etmektedir. Durum böyle olmakla birlikte Duverger, çok partili sistemlerde sistemin tipolojisini yapmanın oldukça güçleştiğine işaret etmektedir. Zira bu konuda üç partili bir sistemden sonsuza kadar sayısız bir çeşitlendirme yapmak mümkündür. Ayrıca bu sistem, her çeşit içinde farklı şekillerde belirebilir. Bu konuya ilişkin olarak Duverger, sosyalist partilerin gelişimiyle kimi ülkelerin iki partili sistemden üç partili sisteme dönüştüğü örneğini vermektedir. Hatta bazı devletlerin seçimlerinde görülen hileler ve diktatörlükler arasında dört partili sisteme tanık olduğunu belirtmektedir. Dört partili sistemden itibaren ise artık sınıflandırmanın mümkün olmadığına işaret etmektedir (Duverger, 1993: 313). Duverger'e göre çok partili sistemler, parçalanmışlıklar ve çatışmalar sonucu ortaya çıkmaktadır. Siyasi faaliyetin farklı kesimlerinde yer alanların herhangi bir sorun karşısında nasıl bir çözüm izleneceğine yönelik anlaşmazlık ve bölünmeler, çok partili sisteme hayat vermektedir. Bu sistemlerde genellikle bir parti çoğunluğu sağlayamadığından kaynaklı

olarak koalisyonlara başvurulduğu görülmektedir. Nitekim bu sistemde partiler çok nadir olarak çoğunluk yönsemesine sahiptirler. İktidarın yüklenilmesi diğer partilerle paylaşmak suretiyle gerçekleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında başarısızlıkların faturasını iktidar ortaklarına mal etmek kolaylaşmaktadır (Duverger, 1993: 303-308).

Duverger farklı parti sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olan faktörlerin neler olduğunu açıklarken bunların bir bölümünün her ülkenin kendi bünyesine özgü etkenler, bir bölümünün ise genel nitelik taşıdığını ifade etmektedir. Birinci gruptakiler açısından gelenek, tarih, dinsel inançlar, etnik birleşim ve ulusal rekabetlerin rol oynayabileceği, bütün ülkelerde ortak olan genel etkenlerin ise sosyo-ekonomik, ideolojik ve teknik etkenler olduğunu ileri sürmektedir. Sosyo-ekonomik etkenleri sosyal sınıf yapısının siyasal partiler üzerindeki etkiyle ideolojik etkenleri ise ideolojik bölünmeyle ilişkilendirmektedir. Duverger parti sisteminin şekillenmesinde en önemli etkenin teknik etken olarak seçim sistemi olduğunu öne sürmektedir. Bu anlamda seçim sistemi parti sisteminin bir unsurudur. Çünkü oy verme şekli bir ülkede bulunan partilerin yapılarına aynı yönde etki etmektedir. Seçim sisteminin partilerin sayısı, kuvvetleri ve temsil üzerindeki etkileri önemli olmaktadır. Tersine, parti sistemi de seçim sistemi üzerinde önemli bir biçimde rol oynamaktadır. Örneğin, iki parti sistemi tek turlu çoğunluk usulünün kabulünü teşvik eden bir sistemdir. Bu bakımdan Duverger parti sistemi ile seçim sisteminin birbirlerine çözülmeyen bir biçimde bağlı olduğunu öne sürerek, tek turlu çoğunluk usulünün iki partili sistemi teşvik edeceğini ifade etmektedir. Zira çoğunluk sistemi, rekabet eden partilerin sayısını sınırlandıracağı için iki parti sistemini doğuracaktır. Öte yandan nispi temsil sisteminin ise parlamentodaki parti sayısının artmasına neden olacağından bu sistemin, istikrarlı partilerden meydana gelen çok partili sistemleri teşvik edeceğini vurgulamaktadır (Atılğan ve Aytekin, 2017: 246; Duverger, 1993: 272-290).

Sartori’nin Parti Sayılarına Göre Parti Sistemleri Kategorileri

Parti sistemini belirlemede klasik olarak, sayısal ölçüt esas alınmıştır. Buna göre klasik olarak tek, iki ve çok partili sistemlerden söz edilmektedir. Ancak Sartori klasik ölçütü; bu kategoriler içindeki çeşitlilikleri, ideolojik mesafeleri hesaba katmadığı için eksik bulmuştur. Parti sistemleri sınıflandırmasında en çok kullanılan sayısal tipoloji, diğer bir deyişle üçlü ayırım hususunda küçük partilerin konumu ne olacaktır? İki partili sistemlerde dahi görülen küçük partilerin sayıma katılıp katılmadığı nasıl tayin edilecektir? İşte bu sorulara Duverger’den yirmi yıl sonra partilerin sayımında yeni bir yöntem ortaya koyan Sartori yanıt vermektedir. Sartori parti sınıflandırmasında, sayısal kriteri ifade eden genel ayırımı kabul etmenin yanında farklı parti sistemleri arasında ayırım yaparak ideolojik mesafeleri de dikkate almıştır. Sartori,

hükümette yer almayıp, “pazarlık gücüne” sahip olmamalarına rağmen “korkutma gücü” ve “şantaj potansiyeli” elde eden partilerin de sayıma dâhil edilmesi gerektiğini öne sürmektedir (Heywood, 2012: 322-323; Sartori, 2005: 107-109; Sayarı ve Bilgin, 2021:135; Sarıbay, 2001:26).

Sartori'nin geleneksel üçlü ayırma eklediği yöntemler; tek partili sınıflandırmaya yönelik alt kategoriler, çok partililik hakkında iki yeni yöntem önerisi ve atomlaşmış parti sistemi yeniliği olmuştur. Sartori, parlamentoda temsil hakkı elde edemeyen partilerin sayıma dâhil edilmemesi gerektiğini öne sürmektedir. Temsil hakkı elde edenlerin ise belirli bir büyüklüğe sahip olmasına işaret etmektedir. Ancak bu büyüklük belirli bir eşikle ifade edilememektedir. Çünkü eşğin düşük tutulması birçok partinin sisteme dâhil olması anlamına gelmektedir. Diğer taraftan yüksek tutulursa da etkili olan bir partinin sistem dışına itilmesiyle karşı karşıya gelinebilir (Hamdemir ve Çelik, 2018: 702-703; Sarıbay, 1982: 159; Sartori, 2005: 107-109).

İşte böylesi bir durumda Sartori iki ölçüt öne sürmektedir. Ona göre parti sayılarına göre parti sistemleri kategorisinde sistemdeki partilerin, *koalisyon ve şantaj potansiyeli* dikkate alınmalıdır. Koalisyon potansiyelinden kastedilen kurulan koalisyon hükümetlerine ortak olabilme ihtimalini ifade etmektedir. Şantaj potansiyeli ise muhalefet görevini yürüten partilerin iktidarda bulunanları korkutabilme veya tedirgin edebilme kabiliyetidir. Bu ölçütler dikkate alınarak partilerin sayıma dâhil edilmesini savunan Sartori'ye göre, genel kabul edilen üçlü ayırım artık yeterli olmamaktadır. Bu bakımdan gerek tek partili gerekse çok partili sistemleri alt kategorilere ayırmıştır. Sartori tek partili sistemleri üç farklı tipe ayırarak; gerçek tek parti, hegemonik parti ve hâkim parti şeklinde sınıflandırmıştır. Çok partili sistemlere ilişkin ise ılımlı, aşırı çoğulcu ve atomlaşmış parti olmak üzere üç tür önermiştir (Hamdemir ve Çelik, 2018: 704; Sayarı ve Bilgin, 2021: 135-136).

Çalışmanın bu kısmında Sartori'nin yapmış olduğu parti sayılarına göre parti sistemleri kategorileri ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır.

Tek Partili Sistemler

Gerçek Tek Partili Sistem

Gerçek tek partili sistemde hukuken ve fiilen yalnızca bir partinin varlığı söz konusudur (Sartori, 2005: 110). Bu partinin haricinde yeni partiler kurulması veya faaliyet göstermeleri kesin bir biçimde yasaklanmıştır. Tam anlamıyla tekelci (*monopolistic*) bir sistemi ifade eden gerçek tek partili sistem, iktidara yönelik siyasal rekabete ve yarışmaya imkân vermemektedir

(Daver, 1969: 233; Kapani, 2015: 192). Bu bağlamda Sartori tek parti sistemini *yarışmacı olmayan sistem* şeklinde tarif etmektedir (Sarıbay, 1982: 160). Tek parti sınıflandırması demokrasi ile yönetilmeyen ülkeler açısından gerçek tek partili olarak ayrılmaktadır (Sartori, 2005: 110).

Hegemonik Parti Sistemi

Hegemonyacı parti (*hegemonic party*) sisteminde düzen tamamıyla farklı işlemektedir. İktidar mücadelesi bakımından eşit koşullar altında bir yarışmadan söz edilemez. Bu anlamda mutlak üstünlük ve kontrol sadece hegemonik partide vücut bulmaktadır. Başka partilerin var olmasına izin verilse dahi bu partiler etkin bir muhalefet olmayıp *uydu partiler* niteliğindedir (Sartori, 2005: 112). İktidarın el değiştirmesi gibi bir durum mümkün olmamakla birlikte bunun teorik ihtimalini düşünmek bile sistemin mantığına ters düşmektedir. Bu sistem ile partilere kısmi bir tolerans gösterilse de fiilen tek partili bir sistem söz konusudur (Özbudun, 1977: 115; Sartori, 2005: 112; Sayarı ve Bilgin, 2021: 136-137).

Hâkim Parti Sistemi

Hâkim parti (Predominant Party) sisteminde çok sayıda partinin meşru olarak varlığına müsaade edilmektedir. Bu partiler eşit koşullar altında faaliyet gösterdiğinden rekabete dayalı bir ortam söz konusudur. Ancak partilerden birisi gerek elde ettiği oy gerekse parlamentodaki çoğunluk bakımından diğerlerine kıyasla güçlü bir konumdadır (Sartori, 2005: 112). Dolayısıyla bu sistemi güçlü iktidar-zayıf muhalefet şeklinde tarif etmek mümkündür. Bu üstünlüğün süreklilik göstermesi ve korunabilmesi durumu ortada bir *üstün partinin* varlığına işaret etmektedir. Diğer partilere oranla hâkim parti konumuna gelen partinin bu gücünden dolayı iktidarın el değiştirmesine uzun bir süre rastlanılmamaktadır. Bu durum Sartori’ye göre peş peşe dört yasama döneminde devamlılık arz etmesi gerekmektedir. Ancak hâkim parti sisteminin bir gün iktidarı kaybetmesi de olasıdır. Hâkim parti sisteminin tek parti kategorisinde değerlendirilmesinin nedeni ise aynı partinin uzun zaman boyunca iktidarda kalmasından kaynaklıdır (Sartori, 2005: 112; Kapani, 2015: 193-194; Taşkın, 2017: 349; Uzun, 2020: 3435-3436).

İki Partili Sistemler

Sartori’nin bir başka kategorisini iki partili sistemler oluşturmaktadır. Bunların iki ana niteliği bulunmaktadır. İlki, tek parti kendi başına yönetmektedir. Diğeri ise iki büyük parti arasında iktidar değişiminin gerçekleşeceğine ilişkin beklenti söz konusudur (Sartori, 2005: 112-116; Sayarı ve Bilgin, 2021: 136).

İki partili sistemlerde sadece iki büyük partinin yer aldığı sonucu çıkarılmamalıdır. Bu sistemde her ne kadar iktidarı elde etme çabası iki parti arasında cereyan etse de bunların dışında başka partiler de siyasal hayatta rol oynamaktadır. Ancak bunlar iktidara ağırlıklarını koyabilme gücünden yoksundurlar. Bu durum iktidar yarışmasında sadece iki büyük partiden birinin iktidar olmasını muhtemel kılmaktadır. Bu da sistemi iki partili sistem durumuna getirmektedir (Teziç, 2016: 413). Sartori, üç parti şeklinde bir kategoriye kabul etmekle birlikte kimi yazarlar tarafından yapılan iki büyük parti dışında bunlara nazaran daha küçük üçüncü partinin, iki partiyle de koalisyon kurabilmesini ifade eden iki buçuk parti sistemini ise reddetmektedir (Sartori, 1976: 185'den aktaran Sarıbay, 1982: 161). Sartori'ye göre üçüncü parti, iki partili sistemin işleyişine etki etmedikçe iki partili sistemden söz edilmesi gerekmektedir (Sartori, 1976: 185'den aktaran Sarıbay, 1982: 161).

Çok Partili Sistemler

Çok sayıda partinin adil ve düzenli seçimlerde yarışmalarına olanak sağlayan bu sistemi Sartori, *yarışmacı sistemler* olarak değerlendirmektedir (Sarıbay, 1982: 160). Partilerin sayısı esas alınarak yapılan çok parti tipleri, teorik bakımdan sonsuz olabilmektedir. Ancak yine de çok parti tiplerini, siyasal hayat içinde sınırlandırılmış bir kategoriye ayırmak mümkündür (Çam, 1968: 212; Özbudun, 1977: 133). Sartori de bu minvalde çok partililik ile ilgili üç ayrı kategori öne sürmüştür. Bunlar; ılımlı (sınırlı) çoğulcu parti sistemi, aşırı çoğulcu parti sistemi ve atomlaşmış parti sistemleridir (Sartori, 2005: 111-117).

İlımlı (Sınırlı) Çoğulcu Parti Sistemi

İlımlı çoğulcu parti sisteminde parlamento, yaklaşık üç-beş partiden meydana gelmektedir (Sartori, 2005: 111). Sistemde aşırı derecede kutuplaşma olmadığından partiler arasında ideolojik ayrılıklar diğer bir deyişle ideolojik mesafeler çok büyük olmamaktadır. (Sartori, 2005: 112). Bu sistemde merkez oylar için rekabet eden ve temel konularda uzlaşma gösteren partiler, iki blok etrafında kümelenme eğilimindedir. Sistemde mevcut rejim karşıtı olan sağ ve sol uçtaki partiler güç gösterememektedir (Sartori, 2005: 111). İlımlı çoğulcu parti sisteminde iktidarın el değiştirmesine yönelik mekanizmanın işlemesi, sistemde yer alan bütün partilerin hükümette görev almalarına veya hükümet sorumluluklarını üstlenmelerine olanak sağlamaktadır (Özbudun, 1977: 133; Sartori, 2005: 117-118; Sayarı ve Bilgin, 2021: 136; Teziç, 2016: 412).

Aşırı Çoğulcu Parti Sistemi

Sartori bir ülkede beşten fazla partinin varlığı durumunda aşırı çoğulcu parti sisteminden söz edilebileceğini ileri sürmektedir (Sartori, 2005: 111). Aşırı çoğulcu parti sistemi taşıdığı farklı nitelikler itibariyle ılımlı çoğulcu parti sisteminden oldukça farklı bir sistemi ifade etmektedir (Özbudun, 1977: 134-135). Bu sistemde parti sisteminin aşırı derecede kutuplaşması durumu söz konusu olmakta ve siyasi yelpazenin sağ ve sol ucunda uzlaşmaz nitelikte olan sistem karşıtı partiler yer almaktadır (Sayarı ve Bilgin, 2021: 136). Partiler arasında tam bir bölünmeye tanık olunan sistemin bu özelliği nedeniyle rejim üzerinde bir uzlaşma ihtimali zayıftır. Aşırı çoğulcu parti sisteminin varlığı için partiler arasında derin ideolojik farklılıklar, muhalefetin sorumsuz davranması, sistem dışı amaçları bünyesinde taşıyan komünist ve faşist partiler, parti davranışlarında ideolojik kaygıların ön planda olması gibi koşullara gerekmektedir (Sartori, 2005: 111-112; Sarıbay, 2001: 29-30).

Hükümet kurmanın güç olduğu ve kurulanların ise sık sık düştüğü bu sistemde yine de hükümet kurma görevi aynı partiler etrafında şekillenmektedir (Özbudun, 1977: 134-135). Aşırı çoğulcu parti sisteminde hükümeti sıklıkla merkez partileri kurmakta, sistem karşıtı (aşırı sağ ve aşırı sol) partiler ise hükümet etmemektedir. Partilerin birbirleriyle olan ideolojik mesafeleri ne kadar çok açılırsa bunlar arasında iş birliğine dayanan ilişkiler o kadar güçleşmektedir (Sayarı ve Bilgin, 2021: 137). Bu iş birliğine dayalı ilişkiler kurmanın zorlaşması merkez sağ veya merkez sol hükümetlerin kurulmasına neden olmaktadır (Teziç, 2016: 412).

Atomlaşmış Parti Sistemi

Sartori’nin son kategorisini atomlaşmış parti sistemleri oluşturmaktadır. Bu sistem o kadar parçalı bir sistemi ifade etmektedir ki bunların sınıflandırılması adına sayısal ölçüte başvurmak imkânsız hale gelmektedir. Sartori bu tür sistemde parti sayısının dokuzdan fazla olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle dokuzun üzerinde bir sistemde parti sayısı kaç olursa olsun bir fark bulunmayacaktır (Sartori, 1976: 248-266; Hamdemir ve Çelik, 2018: 708).

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde parti sistemlerini geniş bir yelpazede ayıran ve parti sayısı üzerinden ele alan Duverger’in sınıflandırması ile parti sayısına kapsamlı ve işlevsel bir sınıflandırma getirerek sayı kriterinin yanında ideoloji, şantaj ve koalisyon kriterlerini de ekleyerek parti sistemlerine yeni bir boyut getiren Sartori’nin yaklaşımları ekseninde Türk parti sistemi incelenecektir. Türk parti sisteminin içerik ve betimsel analiz yöntemi kullanılarak cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar yapılan seçimler doğrultusunda hangi kategorilere girdiği ve parti sistemlerinin şekillenmesinde ne tür etkenlerin belirleyici olduğu ortaya konulacaktır.

Türkiye’de Parti Sistemleri

Türk siyasal hayatında ilk kez 1946 yılında yapılan seçimler neticesinde birden fazla parti seçime katılmıştır. Bu dönemden 14 Mayıs 2023 yılında yapılan genel seçim sürecine kadar ülkemizde sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik faktörler sonucu farklı parti sistemleri oluşmuştur. Parti sistemi noktasında farklılıkların görülmesinde askeri müdahalelerin, seçim sistemi ve hükümet sistemindeki değişikliklerin önemli bir etkisi olmuştur. Bu bağlamda Türkiye’de parti sistemlerinin tarihsel gelişim seyrinin, yapılan seçimlere yer verilmek suretiyle dönemsel olarak incelenmesi konunun anlaşılabilirliği açısından önem arz etmektedir.

Türkiye’de Kurtuluş Savaşı sürecine öncülük eden Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 1923 yılında kurulan Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) temelini teşkil etmiştir. Keza Müdafaa-yı Hukuk Grubu Başkanı Mustafa Kemal Atatürk o dönemde seçim dolayısıyla yayınladığı bildiride Müdafaa-yı Hukuk Grubu’nun milli egemenlik temeline dayalı Halk Fırkası’na dönüştürüleceğini belirtmiştir. O dönemler Türkiye’de tek parti olarak faaliyet gösteren CHP’li bir dönemi ifade etmektedir. Nitekim tek parti rejimi 1938 yılında ülkede mevcut bulunan siyasi parti kurma serbestisini ortadan kaldırmıştır. Duverger her totaliter partide tek parti haline gelme yolunda doğal bir eğilim olduğunu belirtmesine karşın bazı tek partilerin gerek felsefelerinin gerek yapılarının gerçek anlamda totaliter olmadığını öne sürmektedir. Buna en iyi örnek olarak 1923’ten 1945’e kadar Türkiye’de tek parti olarak faaliyet gösteren CHP’yi örnek göstermektedir. Zira ona göre bu parti demokratik bir ideolojiye sahiptir, faşist veya komünist tek partili örneklerden ayrılmaktadır. Partinin adında geçen Cumhuriyet ibaresi bile bu partiyi otoriter olmaktan ayırmaktadır. Ayrıca bu parti yöneticilik hakkını, her ne kadar seçime tek bir parti katılmış olsa bile seçimlerdeki kazandığı çoğunluktan almaktadır. Bununla birlikte Türk tek partili dönemde çok partili bir sistem ideal olarak görülmüş ve çeşitli fırsatlarla tekele bir son verilmeye çalışılmıştır. Duverger’e göre Türkiye’de uygulanan tek parti sistemi tekele resmi bir nitelik tanımamıştır. Bu partinin demokrasiyi ortadan kaldırma gibi bir durumu söz konusu olmadığından otoriter bir tarafının da bulunmadığını söylemiştir. Ayrıca Duverger o dönemler için Türkiye’de bir gün gerçek bir demokrasiye tanık olunacağı yönünde ümitli olduğunu belirtmiştir (Duverger, 1993: 359-364; Karatepe, 2011: 26).

1946 yılına gelindiğinde ise serbestlik esasına yeniden dönülmüştür. Serbestliğe geçilmeden evvel 1945 yılında “Milli Kalkınma Partisi” adıyla bir parti kurulmuştur. 1946’da ise “Demokrat Parti” (DP) Türk siyasal hayatındaki yerini almıştır (Karpat, 2007: 53; Yanık, 2003: 279). Partilerin doğması ve kurulması aşamasında bir hususa değinmek gerekir ki o da

bölünmeler ve birleşmeler yoluyla meydana gelen partilerdir. Türk siyasi hayatında sahne alan birçok partinin de bu yolla kurulduğu görülmektedir. Bölünme sonucu ortaya çıkan partilerin tipik örneklerinden birisini de CHP’den ayrılanların kurmuş olduğu DP teşkil etmektedir. Sözü edilen parti kuruluncaya kadar 1923-1945 yılları arasında tek partili sistem uygulanmıştır. Celal Bayar’ın iç ve dış koşullardan dolayı Demokrat Parti’yi kurması, tek partili sistemi sona erdiren durum olmuştur (Kapani, 2015: 177-178).

Buradan anlaşılacağı üzere 1923-1946 döneminde Türk parti sistemi Duverger’in belirttiği üzere otoriter ve totaliter nitelikte olmayan, parti sistemi sınıflandırmasında sayı kriteri bağlamında CHP dışında başka bir partinin faaliyet göstermemesi nedeniyle tek partili özellik gösteren biçimdedir. Bu dönemler Türk parti sistemini Sartori’nin öne sürdüğü gerçek tek partili sistem kategorisine dâhil etmektedir.

1950-1960 Arası Dönem

Yukarıda ifade edildiği üzere 1923-1945 yılları arasında muhalefetsiz ortamın başat gücü CHP olmuştur. Ancak 1946 yılında çok partili sisteme geçme kararı alınmıştır. Tek dereceli seçim sisteminin uygulandığı bu seçimlere iki partinin katılması sonucu muhalefetsiz ortam son bulmuştur. Süreç ele alındığında CHP’li dört milletvekili (Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan) siyasi tarihimizde “dörtlü takrir” şeklinde anılan, içinde çok partili hayata geçilmesini önleyecek yasaların değiştirilmesinin de bulunduğu önerge CHP grubu tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Menderes ve Köprülü’nün muhalif yazılar yazması parti divanı tarafından ihraç edilmelerine sebebiyet vermiştir. Bayar da CHP’den istifa edince muhalefet yeni bir parti çatısı altında toplanarak, 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti kurulmuştur. DP, CHP ile politik doğrultular noktasında benzerlik gösterse de yöntem ve kavramlaştırmalarda farklılığa gitmiştir. Bu sisteme geçilmesinde bazı iç ve dış sebepler etkili olmuştur. Nitekim toplumsal yapıdan kaynaklanan baskı, savaş dönemindeki ciddi sıkıntılar, İkinci Dünya Savaşı sonrası demokrasilerin zafer kazanması başlıca sebeplerdir. Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte artık birey ve gruplar kendi fikir ve çıkarları doğrultusunda rekabet etme şansı yakalamışlardır. 1946’da kurulan muhalefet partisi DP, hükümete yönelik tüm muhalif grupların sözcülüğüne soyunan en ciddi aday konumundaydı. DP uzun vadeli bir programa sahip olmamasına rağmen hızlı bir şekilde teşkilatlanmayı başararak kitlelere sesini duyurabilmişti. DP’nin genel başkanı Adnan Menderes tarım kredilerini, devletin ziraat alanına yönelik müdahalelerin son bulmasını ve bürokratik gücün kırılmasını destekliyordu (Karpat, 2021: 262; Sarıbay; 2001: 52-53).

1946 seçimlerinde ikinci parti konumunda olan DP, 1950 yılında yapılan seçimler doğrultusunda kullanılan oyların %53'ünü elde ederek büyük bir zafer elde etmiş ve ilk kez hükümetin seçimle el değiştirmesi süreci başlamıştır. Bu bağlamda Türk siyasi hayatı açısından 1950 yılı sembolik ve politik anlamda önemli bir dönüm noktası olmuştur. DP'nin 1950'de iktidara gelmesi; tarımda makineleşme, zirai vergilerin uygulamasına son verilmesi, sınai gelişme, ticaretin gelişmesi gibi ekonomi politikaları sonucu 1950-1953 döneminde ekonomik bir patlama yaşanmasını sağlamıştır. Ekonomi önemli ölçüde genişlemiş ve bu gelişmelerden Menderes öyle etkilenmişti ki 1950 seçimlerinin yanı sıra 1954 ve çok partili hayat sonrası dördüncü seçim olan 1957 seçimlerinin üçü de DP'nin galibiyetiyle sonuçlanmıştır (Karpat, 2021: 263; Özbudun, 2003: 35).

İki partili rekabete sahne olan 1950-1960 döneminde tipik iki partili sistem özellikleri söz konusu olmuştur. Birbiriyle mücadele eden iki büyük parti (CHP ve DP) haricinde parlamentoda temsil hakkı elde eden diğer küçük partiler ise (Millet Partisi ve Hürriyet Partisi) mecliste etkinlik sağlama potansiyeline sahip olamadıklarından hükümet etme olanağından yoksun olmuşlardır (Özbudun, 1977:129). Bu partiler Sartori'nin belirttiği koalisyon potansiyeli ya da hükümeti korkutma, tedirgin edebilme potansiyelini taşımadığından bu durum ülkedeki çok partili hayatı, sistemin ise iki partili olma niteliğini değiştirmemiştir. Öte yandan 1950-1960 arasında DP'nin üç seçimde üst üste başarı elde etmesi, bu partiyi Sartori'nin hâkim parti kategorisine yaklaştırsa bile bu dönemlerde iki partili sistemin geçerli olduğu pek tartışma götürmemektedir.

Ayrıca Duverger, Türk tek parti sisteminin plüralizme dönüşmesi hususunda ümitli olduğunu belirttiğinden onun bu tezinin Türkiye açısından doğrulandığı görülmektedir. Zira belirtildiği üzere 1950 seçimleriyle birlikte 27 yıllık CHP iktidarı son bularak ilk kez iktidarın el değiştirmesi ve siyaset sahnesinde iki partinin egemen olması süreci yaşanmıştır. Dolayısıyla bu dönemler Türkiye'de siyasal tercihlerin iki alternatif arasında (CHP-DP) seçme şeklini alan iki parti sisteminin mevcut olduğu dönem olmuştur. Ayrıca seçim sistemi olarak 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde tek dereceli liste usulü çoğunluk yöntemi uygulanmıştır. Duverger'in parti sistemlerinin meydana gelmesinde seçim sisteminin önemli bir etken olduğunu, çoğunluk usulünün iki partili sistemleri teşvik edeceğine yönelik görüşünün de geçerlilik kazandığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye'de uygulanan tek turlu çoğunluk usulü iki parti sistemine vücut vermiştir (Fidan, 2010: 207).

1960-1980 Arası Dönem

27 Mayıs 1960 tarihinde “Milli Birlik Komitesi”nin iktidara el koyması sonucu siyasal partilerin faaliyetleri durdurulmuştur. 1960 darbesi 1950 sonrası iktidarı elinde bulunduran Demokrat Parti’yi uzaklaştırma amacı güderek Demokrat Partililerin yargılanmasıyla sonuçlanmıştır (Tekin ve Okutan, 2011: 156).

1960 sonrası dönem bazı nedenlerle bastırılan ideolojilere kendini ifade etme fırsatı tanıdığından hemen hemen her ideolojinin siyasal ve örgütsel kuruluşlarının faaliyet gösterdiği dönem olmuştur (Tekin ve Okutan, 2011: 155). 12 Ocak 1961’de siyasi partilerin yeniden faaliyete geçmelerine izin verilmiştir. 1961 Anayasası döneminde siyasi partilere ilk kez anayasal bir nitelik tanınmıştır. 1965 yılına gelindiğinde ise partilerin içyapısına ilişkin pek çok ayrıntılı kuralın yer aldığı ilk Siyasal Partiler Kanunu kabul edilmiştir (Teziç, 2016: 384; Yanık, 2003: 280).

1960 darbesi sonrasında politik etkinliklerin de serbestleşmesiyle birlikte bu yılda, kapatılan DP’liler tarafından desteklenen Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurulmuştur (Karpaz, 2007: 103-104). Bu partiler, kapatılan DP’nin boşluğunu doldurma iddiası taşıyarak kurulmuşlardır (Önder, 2019: 527).

Politik serbestleşme sonrası Ragıp Gümüşpala tarafından kurulan en önemli partilerden birisi AP’dir. Gümüşpala’nın ölümü sonrası partinin liderliğini Süleyman Demirel devralmıştır. AP’nin yeni genel başkanı Demirel, hiçbir ideolojiye veya sınıfa bağımlı bir parti olmadıklarını ilan etmiştir. YTP ise özel sektörü çöşkulu bir biçimde savunan eski bir DP’li Ekrem Alican tarafından kurulmuştur. Parti, eski DP’nin aydın ve seçkinci kanadını temsil etmiş, büyük toprak sahipleriyle ittifak kurmuştur. Ancak bu partinin; DP’den ihraç edilmiş bir lidere sahip olması, CHP ile yakınlaşması gibi durumlar hoş karşılanmadığından DP’ye miras parti olma rolü AP’ye geçmiştir. Bu dönemlerde faaliyet gösteren bir başka siyasi parti, Türkiye Köylü Partisi’nin Cumhuriyetçi Millet Partisiyle birleşmesiyle ortaya çıkan Osman Bölükbaşı’nın başkanlığını yürüttüğü Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) olmuştur (Ahmad, 2020: 234-237; Sarıbay, 2001: 75).

27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra 13 Aralık 1960 tarih 157 sayılı Kanunla oluşturulan Kurucu Meclis, 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nu kabul ederek seçim sistemi olarak nispi temsil sisteminin bir türü olan seçim çevresi barajlı D’hondt sistemini benimsemiştir (Kurucu Meclis Teşkilî Hakkında Kanun, 1960). Bu bakımdan 15 Ekim 1961 yılında yapılan milletvekili genel seçimi seçim çevresi barajlı D’hondt sistemi ile yapılmıştır. 1961

seçimlerinde küçük partilerin parlamentoda temsil hakkı elde etmesinin önünü açan seçim sistemi değişikliğinin yanı sıra 1961 Anayasası'nın özgürlükçü, toplumsal çıkarların tümüne görüşlerini ifade etme ve çıkarlarını savunma hakkı tanınmasının etkisiyle parti sayısı artarak dört partili bir parlamentoya tanık olunmuştur. Bu seçimlerde CHP %36,7, DP'nin varisi olarak yeni kurulan AP ise ona yakın olarak %34,7 oranında oy almıştır. Buna karşılık Hürriyet Partisi'nin bir devamı niteliğinde sayılan YTP %13,9, CKMP ise %13,4 oy toplayabilmiştir. Çevre barajlı D'hondt sisteminin uygulanması sonucunda partilerin hiçbiri meclis çoğunluğunu sağlayamamıştır. Böylece askeri müdahale sonrası ilk sivil hükümet olan CHP ve AP'nin katılımıyla koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu dönemde CHP-AP arasında yapılan koalisyon uzun sürmemiş ve CHP ile iki küçük parti (CKMP ve YTP) arasında ikinci koalisyon kurulmuştur. Ancak 1963'te yapılan yerel seçimler sonucu bu koalisyon da çökmüş sonraki denemeler ise yine başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Karpat, 2021: 272; Önder, 2019: 527; Özbudun, 2003: 70; Zürcher, 2015: 361-363).

Seçim çevresi barajlı D'hondt sisteminin çok partili sistemi meydana getirdiği 1961 seçimleri sonrası iki büyük parti dışındaki küçük partileri ifade eden YTP ve CKMP'nin koalisyon ortaklıkları düşünüldüğünde Sartori'nin ılımlı çok partili sistem için öne sürdüğü koşullar olan koalisyon, şantaj ve pazarlık politikası ölçütünü sağladıkları görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında iki büyük parti dışında kalan partilerin koalisyon ortağı olarak konumlanmaları bu dönemde Türk parti sisteminin ılımlı çok partili sistem kategorisine girdiğini ortaya koymaktadır. İlimli çok partili sistemlerin ise parti sistemini demokratik anlamda güçlendirdiği vurgulanmaktadır (Roskin vd., 2018: 238-239).

1965 yılına gelindiğinde 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda değişiklik yapılarak D'hondt sistemi terk edilmiş ve yerine 1965 tarih ve 533 sayılı Kanunla nispi temsilin adaletli biçimini ifade eden milli bakiye sistemi diğer bir ifadeyle ulusal artık usulüne geçilmiştir (Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun, 1965). Bu seçimler sonrası oyların %52,9'una sahip olan AP ezici bir çoğunluk elde etmiştir. CHP ise partisi açısından o döneme kadar çok partili hayattaki en düşük oy düzeyini ifade eden %28,7 oy ile ikinci parti olmuştur. MP ile CKMP ve YTP ise toplamda %12,2 oy alarak parlamentoda 61 sandalye ile temsil hakkı elde etmişlerdir. Büyük ilgi uyandırdığı düşünülen ve işçi sınıfının önderliğinde bir sistem inşa etmeyi vaat eden, sendikacılıktan gelen ve Türkiye'de sosyalist solun en önemli temsilcilerinden olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ise bu seçimde sanılanın aksine oyu %3 ile sınırlı kalarak parlamentoda 15 sandalye kazanabilmiştir. Toplumsal huzursuzlukların ve ideolojik kamplaşmaların oluşmaya başladığı bu dönemde AP, MP, CKMP

koalisyonu yaşanmıştır. Barajsız D’hondt sisteminin uygulandığı 1969 seçimlerindeki genel tabloya bakıldığında ise Süleyman Demirel liderliğinde AP oy kaybı yaşamakla beraber %46,5 oy oranı ile meclisteki çoğunluğu yeniden elde ederek tek başına hükümeti kurmuştur. Gerek 1965 gerekse 1969 seçimleri ele alındığında Duverger’in nispi temsil sistemi; parlamentodaki parti sayısını artırır ve çok partili sistemi teşvik eder şeklindeki görüşünün bu dönemler için de doğrulandığı göstermektedir (Ahmad, 2020: 198; Erbaş, 2022: 127; Zürcher, 2015: 365).

1961 seçimleri gibi 1965 seçimleri sonucunda da Türk Parti sistemi ılımlı diğer bir ifadeyle sınırlı çok parti kategorisine girmektedir. 1965 seçimleri sonucu altı parti parlamentoda temsil hakkı elde etse de bu dönemin ılımlı çok partili sistem olarak kabul edilmesinin nedeni tıpkı 1961 seçimleri sonucunda olduğu gibi partiler arasında ideolojik mesafelerin küçük olması, rekabetin politik yelpazenin merkezi etrafında dönmesi, ideolojik anlamda derin ayrılıklar yaşanmayarak koalisyon süreçlerine tanık olunmasıdır. Bu dönemler Sartori’nin ılımlı çok partili sistemin koşulları için öne sürdüğü; sistemde aşırı derecede ayrılıkların yaşanmaması, partilerin temel konularda uzlaşma göstererek iki kutuplu bir koalisyonun hâkim olması özelliklerini taşımaktadır. (Sarıbay, 2001: 29).

Gerek 1965 gerekse 1969 yılında yapılan seçimleri Süleyman Demirel önderliğinde AP kazanmıştır. Ancak bu dönemde kurulan hükümet; üniversite gösterileri, boykotlar ve birçok yasa dışı eylemlerle karşı karşıya kalmıştır. 1969’da gerçekleşen genel seçimlerde parlamento sekiz parti girmiştir. AP ve CHP’nin dışındaki partiler küçük gruplar olarak yer almışlardır. Bu dönem merkez partilerinin merkeze yönelimleri sonucu oylarını artıramadıkları, kutuplaşmanın had safhaya çıktığı dönem olmuştur. 1969-1973 yılları arasında merkez partilerince kurulan hükümetler sık sık düşerek toplam altı hükümet kurulmuştur. Bu özellikler dikkate alındığında 1969 dönemi itibarıyla sistemin çok kutupluluğu ve oydaşmanın düşük olması, kurulan hükümetlerin sık sık düşmesi gibi etkenler Türk parti sisteminin ılımlı çok partili sistemden aşırı çok partili sisteme dönüşmesine neden olmuştur. Aşırı çoğulcu parti sisteminden bahsedilebilmesi için sistemde temel fikir birliği olmamalı, politik rejimin meşruluğunun tartışmalı bulunması, politik yelpazenin uçlara doğru yayılımının hızlanması, partiler arasında derin farklılıklar gibi özelliklerin bulunması gerekir. Sözü edilen dönemler bu koşulları taşımaktadır (Hamdemir ve Çelik, 2018: 719; Karpat, 2007: 297).

Bu dönemlerde toplumsal kamplaşmanın ivme kazanmasına ekonomik gelişmeler de etki etmiştir. Nitekim 1965 sonrası kapitalistleşme süreci, tarım kesiminin toplam üretim içindeki payının azalmasına ve sanayi kesiminin büyük bir atılım gerçekleştirmesine imkân sağlamıştır. AP de bu dönemde büyüyen burjuva sınıfının yanında saf tutarak yeterli büyümeyi

sağlayamayan kesimle bağını koparmıştır. Bu durum ikinci kesimi sahiplenen AP içinden ayrılarak 41'ler hareketi olarak anılan ve Demokrat Parti adı altında siyasal hayata giren oluşumun önünü açmıştır. DP, AP içindeki muhafazakâr kanat ile liberal kanadının çatışmasının bir ürünü olarak Türk siyasal hayatında yerini almıştır (Tekin ve Okutan, 2011: 161-165).

1970'lerde yaşanan siyasal çatışma ortamının çoğalmasıyla parti sistemlerinin yapılanmasında sınıf, etnik kimlik, ideoloji gibi unsurlar etkili olmuştur. 12 Mart 1971'e gelindiğinde ordu tarafından Demirel Hükümetine bir muhtıra verilmiştir. Demirel'in istifası sonrası 1973'e değin dört ara rejim hükümeti kurulmuştur. 1973 yılında yapılan seçimleri Bülent Ecevit liderliğinde CHP kazanmış, buna karşılık AP ise büyük bir oy düşüşü yaşayarak ikinci parti konumuna gelmiştir. AP'ye muhaliflerce kurulan yeni Demokrat Parti (DP) ise parlamentoda üçüncü parti olarak yerini almıştır. 1973 Seçimleri sonucu bu partilerin yanı sıra parlamentoyu; Necmettin Erbakan'ın kurmuş olduğu Milli Selamet Partisi (MSP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Alparslan Türkeş önderliğinde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Türkiye Birlik Partisi (TBP) olmak üzere toplamda yedi parti oluşturmaktaydı. Bu durumun en önemli sebebi küçük partilere koruyucu etki yapan, demokratik çoğulculuğu ve siyasal katılımı teşvik eden barajsız D'hondt sisteminin uygulanmasıdır. 1974-1977 yılları arasında "Milliyetçi Cephe hükümetlerine (1975-1977 ve 1977) tanık olunmuş, 1977 yılında yapılan seçimlerde de TBP hariç olmak üzere parlamentoda aynı partiler temsil hakkı kazanmıştır. 1973 ve 1977 seçimleri sonucunda gerek ekonomide gerekse kamu hizmetlerinin işleyişinde partiler arasında yaşanan çekişmeler nedeniyle derin bir kötüleşme süreci yaşanmıştır. (Ahmad, 2020: 287-320; Önder, 2019: 511; Özbudun, 2003: 43; Zürcher, 2015: 380).

Bu dönemlerde parlamentoda temsil hakkı elde eden MHP, CKMP'nin devamı niteliğinde olmakla birlikte partinin önderliğine Türkeş'in gelmesiyle somut bir nitelik kazanmıştır. Nitekim CKMP'nin genel başkanı seçilen Türkeş, ekibiyle 9 Şubat 1969 tarihinde partinin adını Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirmiştir. Böylece milliyetçi ideoloji Türk siyasal hayatında kurumlaşma dönemine girmiştir. 1970'lerde "Tanrı dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslüman" vurgusunu kendisine şiar edinen bu parti neredeyse her dönem sosyal bir taban ve siyasal temsil imkânı bulmuştur. Parlamentoda sandalye kazanan bir diğer parti olan Milli Selamet Partisi ise Milli Nizam Partisi'nin laikliğe aykırı hareket ettiği gerekçesiyle kapatılması sonucu kurulmuştur. Kendisini milli görüşün temsilcisi olarak "maddi kalkınma yanında manevi kalkınmaya da ağırlık veren, ahlak ve fazilete dayalı bir cemiyet nizamı öngören" bu parti, 1970'lerde iktidar ortağı olma imkânını elde etmiştir (Tekin ve Okutan, 2011: 163-165; Sarıbay, 2001: 63-77).

1973 ve 1977 seçimleri incelendiğinde bu dönemlerde hiçbir partinin parlamentoda çoğunluğu sağlayamadığı görülmektedir. Ancak iki büyük partiyi ifade eden CHP ve AP’nin diğerlerine kıyasla daha güçlü olduğu açıktır. 1973-1977 seçimleri sonucu parlamentoya giren partilerin birçoğu hükümette görev alabilme fırsatına sahip olmuşlardır. Zira yalnızca sistem dışı parti olarak nitelendirilen TİP hükümette görev alamamıştır. Kurulan hükümetlerin sık sık düşmesi, parlamentodaki çok sayıda partinin hükümette görev alma fırsatı yakalamaları, kutuplaşmanın yaşanması gibi nedenler bu dönemlerin de aşırı çok partili sistem olarak kabulünü gerekli kılmaktadır (Erbaş, 2022: 128). Geçmiş yıllarda tek partili ve iki partili sistemleri deneyimleyen Türkiye, 1960-1980 arası dönemde parti sayılarının artması ve küçük partilerin hükümet etme kabiliyetlerinden kaynaklı olarak çok partili sistemin farklı türlerini deneyimlemiştir.

1980- 2002 Arası Dönem

Türk siyasi hayatında 1961 yılı ile başlayan çok partili sistem uzun sürmemiş, 12 Eylül 1980 yılında ordunun yönetime el koyması sonucu kesintiye uğrayarak Türk demokrasisinde yeni bir sürece girilmiştir. Nitekim bu dönemde, siyasi partilerin faaliyetleri durdurularak feshedilmeleri söz konusu olmuştur. Askeri darbe, Süleyman Demirel liderliğindeki AP hükümetinin ülkede yaşanan bir dizi sorunlara çözüm üretmekte başarısız olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. AP, ülke içindeki ideolojik kutuplaşmayı, yaşamada yaşanan tıkanıklıkları, enflasyon oranını düşürmekte başarı sağlayamamıştır. Demirel’den evvel iktidarda bulunan Bülent Ecevit’in başında bulunduğu CHP’de aynı sorunları çözmekte yetersiz kalmıştır. Ordudan gelen iki parti arasında koalisyon kurulması yönündeki çabalar sonuçsuz kalmıştır. Bunların yanı sıra ordunun harekete geçmesinde Necmettin Erbakan liderliğindeki MSP’nin İslamcı politika ve programları etkili olmuştur (Karpaz, 2021: 276).

1980 yılında yaşanan hükümet krizlerine çare aramak ve parti sistemindeki parçalanmışlıkları durdurmak adına birtakım yöntemler kullanılmıştır. 1982 Anayasası’nın kabul edilmesiyle siyasal partilerin anayasal statüleri yeniden düzenlenmiştir. 1983 yılında siyasal partilerin faaliyetlerine yeniden izin verilerek bugün de yürürlükte olan Siyasal Partiler Kanunu çıkarılmıştır (Teziç, 2016: 385). Ülkede uygulanan nispi temsil sistemi korunmakla birlikte Kurucu Meclis’in Seçim Kanunu’nda yaptığı değişiklik sonucu küçük partilerin yaşamada temsilini önlemek amacıyla %10 oranında seçim barajı getirilmiştir (2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu, 1983). Klasik D’hondt sistemi şeklinde adlandırılan bu sistemle, küçük partilerin elenerek parlamento dışında tutulması ve sadece barajı aşabilenlerin parlamentoya girmesi hedeflenmiştir (Kapani, 2015: 205).

12 Eylül rejiminin güçlü iktidar, sınırlı parti hedefi doğrultusunda 1983 seçimlerine girebilecek partiler arasında; Turgut Sunalp'ın başkanlığında Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Necdet Calp'ın başkanlığında Halkçı Parti (HP) ve Turgut Özal başkanlığında Anavatan Partisi (ANAP) sayılmıştır. Bu seçimde ANAP'ın %45'in üzerinde oy alması sonucu yeni mecliste salt çoğunluğu sağlayan parti ANAP olmuştur. Bu dönemde seçime girecek partilerin sınırlandırılarak belirlenmesi hasebiyle üç partili sistemden söz edilebilmektedir (Zürcher, 2015: 406-407).

12 Eylül sonrası dönemde 1983 genel seçimlerine katılan partilerin işlev ve özelliklerine bakılacak olursa MDP; Milli Güvenlik Konseyi tarafından güdümlü bir parti olarak kurulmuştur. Devlet desteğine sahip olduğunu beyan eden partinin başkanlığını yürüten General Turgut Sunalp partinin amacını; Atatürk milliyetçiliği ve demokrasiye bağlı, uygulama sistemi 12 Eylül felsefesi olan bir parti olarak tanımlamıştır. HP ise sosyal demokrat oy potansiyelini kanalize etme, orta-sol parti işlevi görmek üzere Necdet Calp tarafından kurulmuştur. ANAP da kapatılan partilerin boşluğunu doldurmak amacıyla liberal, İslamcı, milliyetçi ve sosyal demokrat şeklinde dört eğilimi birleştiren bir parti olarak Özel tarafından kurulmuştur. Partinin en etkili sloganı “devletin hizmetinde millet değil, milletin hizmetinde devlet” olmuştur. ANAP'ın kendisini bürokratik eğilimi azaltıcı, girişimciliği öneren ve yerel yönetimleri güçlendiren politikalara sahip olarak lanse etmesi sonucu yakaladığı imaj 1983 seçimlerinde partiyi iktidar yapmıştır (Sarıbay, 2001: 66-72).

1983 seçimlerinin yanı sıra 1987 seçimlerinde de üç partili bir parlamento süreci yaşanmıştır. 1983-1991'e kadar olan süreçte çoğunluk partiyi ANAP oluşturmuştur. 1991 genel seçimlerinde ANAP'ın esas rakibini oluşturan ve AP'nin mirasçısı olarak kurulan Doğru Yol Partisi (DYP) kazanarak ANAP iktidarı sona ermiş ve DYP ile birlikte parlamentoda beş parti temsil edilme hakkı kazanmıştır. 1995, 1999 seçimlerinde de bu sayı değişmeyerek beş partili bir parlamentoya tanık olunmuştur (Ahmad, 2019:167,176-180).

Yarışmanın üç partiyle sınırlı tutulduğu 1983 ve 1987 seçimleri ve ülkenin koalisyonlarla yönetildiği; 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde Türk parti sisteminde parçalanmışlıklar yaşanmıştır. 1991'den sonra 2002 seçimlerinde kadar tek başına iktidar olan bir parti söz konusu değildir. Çok partili bir sisteme tanık olunan 1960'lar ve 1970'lerde siyasal tercihler iki büyük partinin etrafında istikrarlılık göstermiş olmasına karşın parti sistemindeki bu istikrarlılığın sözü edilen dönemlerde değişkenlik göstermesi nedeniyle kaybolduğu görülmektedir. Bu dönemlerde Türk siyasal hayatına hâkim olan parti sistemi; 12 Eylül rejiminin sınırlı parti hedefi sonucu 1983 ve 1987 seçimlerine az sayıda partinin katılması,

1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde koalisyon süreçlerine tanık olunması, genel itibarıyla kutuplaşma ve derin ideolojik ayrılıkların yaşanmaması gibi etkenlerden dolayı ılımlı çok partili sistem olarak tanımlanabilmektedir.

2002 Sonrası Dönem

2001 yılında Türkiye önemli bir ekonomik krizle baş başa kalmıştır. Türkiye bu kriz sürecinde IMF ile ortak bir program içindeydi ve IMF, kriz sonrası alınan önlemlere katkı olarak maddi desteğini artırmıştı. Bu dönemde Türkiye’de Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla gerilemiş, Türk Lirası önemli ölçüde değer kaybetmiş ve dış ticaret açığı yüksek bir orana ulaşmıştı. Ne var ki bu kriz çabuk atlatılmıştı. Ancak ekonomik kriz iktidarın el değiştirmesiyle sonuçlanarak parti sisteminin şekillenmesine de etki etmiştir. 2002’de yapılan genel seçimler ile krizin faturası DSP, ANAP ve MHP’ ye kesilmiş, seçimleri tek başına kazanan Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) %34’ün üzerinde bir oy ile parlamentoya girmiştir. Parti sistemlerinde köklü değişim yaşanan bu dönemde AKP iktidarının yanı sıra tek muhalefet partisi olan CHP parlamentoda temsil hakkı elde etmişlerdir. Sadece iki partili bir parlamento sonucunu doğuran 2002 seçimlerinde diğer partiler ise %10 barajını geçememeleri nedeniyle temsil hakkı kazanamamışlardır. 2007 genel seçimlerinde ise yükselişe geçen AKP iktidarı %47 oy ile ezici bir çoğunluk sağlamış, AKP ve CHP’nin yanı sıra MHP de parlamentoya girerek üç partili bir dönem yaşanmıştır. Ayrıca bu dönemde mecliste grup kurabilen bir başka parti, seçimlere bağımsız olarak katılan Demokratik Toplum Partisi (DTP) olmuştur. 2011 genel seçimlerinde de durum değişmeyerek AKP’nin kazanmasıyla yine üç partili bir dönem yaşanmıştır. Sözü edilen üç parti dışında Barış ve Demokrasi Partisi de (BDP) 2011 seçimlerine % 10’luk seçim barajına takılmamak adına bağımsız adaylarla katılarak parlamentoda temsil hakkı elde etmiştir. İlk olarak DTP adıyla sonraki seçimde ise BDP adı altında seçime katılan bu parti, parti bünyesinde olmasa da sistem karşıtı temsilciler olarak parlamentoda yer alması parti sistemi açısından önemli bir gelişme olmuştur. Ancak sözü edilen parti her ne kadar parlamentoda grup kursa da seçimlere bağımsız adaylarla katılması durumu bu partiyi sayıma dâhil etmemektedir. Bu bakımdan 2007 ve 2011 seçimlerinde üç partiden meydana gelen bir parlamento süreci yaşanmıştır (Ahmad, 2019: 187, 204; Bölükbaşı, 2021: 286; Eğilmez, 2018: 148-149; Metin, 2019: 600).

7 Haziran 2015 seçimlerinde ise AKP’nin %40,87 oranında oy almasına karşın mecliste yeterli çoğunluğu sağlayamadığından dolayı hükümet kurulamamıştır. Bu sebeple seçimler yenilerek 1 Kasım 2015’te yeni bir seçime gidilmiştir. Bu seçimin de kazananı yine AKP olmuş AKP iktidarı dördüncü kez zafer elde etmiştir. Parlamentoda AKP ile birlikte CHP, MHP

ve önceki seçimlerdeki adı BDP olan ve bu kez seçimlere parti olarak giren Halkların Demokratik Partisi (HDP) olmak üzere dört parti yer almıştır. 2015 seçimlerine parti olarak giren HDP aşırı çoğulcu parti sisteminin bir ölçütü olan sistem karşıtı parti olma özelliğini bünyesinde barındırmaktadır. Ancak sistemin aşırı çoğulcu olarak nitelendirilmesi için tek başına bu ölçütün varlığı yetersiz olmaktadır. Sistem ağırlıklı olarak bu dönemler için de ılımlı çok partili nitelik taşımaktadır (Erbaş, 2022: 133-134). Bu bakımdan 2002, 2007, 2011 ve 2015 genel seçimleri sonucunda Türk parti sisteminde ılımlı çok partili sisteme devam edildiği görülmektedir.

2017 yılına gelindiğinde “6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un kabul edilmesiyle birlikte Türk siyasal sisteminde kapsamlı bir değişim yaşanmıştır. Nitekim Osmanlı-Türk anayasacılığında uzun yıllar uygulanan parlamenter sisteme son verilerek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ihdas edilmiştir (Kızılkaya, 2022: 1). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle beraber genel seçimler ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birlikte yapıldığı 2018 seçimleri, bu seçimden birinci parti olarak çıkan AKP’nin %42,56 oy almasıyla sonuçlanmıştır (Erbaş, 2022: 134). Bu dönemde Devlet Bahçeli liderliğindeki MHP’nin, AKP’ye desteği sonucu ikili bir ittifak süreci başlayarak, Türk siyasetine yeni bir tecrübe ve pratik imkânı sunan *Cumhur İttifakı* ve *Millet İttifakı* şeklinde cephe oluşmuştur. Parlamento bu dönemde beş partiden meydana gelmiştir (Gündoğmuş, 2021: 35-36).

2018 seçimlerinde ittifaklar sonucu partiler iki eğilimde gruplaşmıştır. İktidarın değişmesi yönetimi elinde bulunduran mevcut partiler blokunun yerine diğer partiler blokunun gelmesiyle mümkün hale gelmiştir. Sistemin aşırı derecede kutuplaşmamış olmasıyla birlikte mevcut rejime karşı aşırı eğilimlerin güçlülüğü de söz konusu değildir. Tüm bu koşullar çerçevesinde partilerin iki blok etrafında kümelenmesi, ideolojik anlamda mesafelerin aşırılaşmaması, parlamentonun beş partiden oluşturması, Türk parti sistemini bu dönemler için de ılımlı çok partili sisteme yakınlaştırmıştır. Ancak yeni sistem gereği meclisteki partilerin koalisyon ortaklığı söz konusu olamamaktadır.

6 Nisan 2022 tarihine gelindiğinde ise ülkede uzunca yıllardır uygulanmakta olan %10 seçim barajı %7’ye düşürülmüştür. Bu durum 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 33. maddesinde, “*Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların yüzde yedisini geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar. Seçim ittifakı yapılması halinde, yüzde yedilik barajın hesaplanmasında ittifak yapan siyasi partilerin aldıkları geçerli oyların toplamı esas alınır ve bu siyasi partiler için ayrıca baraj hesaplaması*

yapılmaz.” şeklinde ifade edilmiştir (Milletvekili Seçimi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2023). Böylece seçim kanununda yapılan değişiklik neticesinde küçük partilerin parlamentoda temsil hakkı elde edebilmelerinin önü açılmıştır.

2018 seçimleri sonrası Türk parti sistemi ılımlı çok partili sisteme yakın olarak bu sınıflandırma için gerekli olan bazı özellikleri taşımaktadır. İlimli çok partili sistemin varlığı için partilerin iki rakip blok teşkil edeceği koşulu da sağlanmıştır. Ancak bu durum 2023 genel seçimlerinde ittifak bloklarının artışıyla birlikte geçerliliğini yitirmiş ve parti sistemi parçalı bir hal almıştır. Gerek seçim kanununda yapılan değişiklik gerekse yeni hükümet sistemine geçilmesinin etkisi Türk parti sisteminin belli bir kalıba yerleştirilmesini güçleştirmiştir. 14 Mayıs 2023 tarihinde yapılan genel seçimler incelendiğinde bu seçime önceki seçimde yer alan Cumhuriyet ve Millet ittifakına ek olarak Emek ve Özgürlük İttifakı, Ata İttifakı ve Sosyalist Güç Birliği adında yeni ittifaklar katılmıştır. 14 Mayıs 2023 seçimlerinin galibi olan Cumhuriyet İttifakı bloğu bu seçimlerde %49,46 oy almıştır. Cumhuriyet İttifakının bileşenlerinden olan AKP ise %35,62 oy oranı ile birinci parti olarak mecliste 268 sandalye kazanmıştır. İttifakın diğer ortakları; MHP %10,07 oy oranı ile 50 milletvekili, Yeniden Refah Partisi %2,80 oy oranı ile 5 milletvekili elde etmiştir. Büyük Birlik Partisi (BBP) ise parlamentoda temsil hakkı kazanamamıştır. Millet İttifakı bünyesinde seçime katılan CHP %25,25 oy oranı ile 169 milletvekili, İyi Parti ise %9,69 ile 43 milletvekili elde etmiştir. Emek ve Özgürlük İttifakı bileşenlerinden Yeşil Sol Parti 61 milletvekili, TİP 4 milletvekili kazanmıştır. Ata İttifakı bünyesindeki partiler ile sistem karşıtı parti olarak kabul edilebilecek Sosyalist Güç Birliği çatısı altındaki partiler ise meclise girememiştir. Bu seçimlerde baraj sorunu olmayan partilerin listelerinden seçime katılan başkaca partiler de parlamentoda temsil hakkı elde etmiştir. 2023 seçimleri sonucu parlamento, güçlü parti listelerinden seçime girerek sandalye kazanan partiler¹ ayrı tutulduğunda toplamda yedi partiden meydana gelmiştir. (Yüksek Seçim Kurulu Kararı, 2023).

Bu açıklamalar çerçevesinde AKP’nin; 2002, 2007, 2011, 2015, 2018 ve 2023 yılında yapılan genel seçimlerde üst üste altı yasama döneminde birinci parti olarak başarı gösterdiği görülmektedir. Sartori’nin, hâkim parti sayılabilmek için öne sürdüğü peş peşe dört yasama dönemi başarı elde etme koşulunu Türk siyasal hayatında ilk kez AKP iktidarı sağlamıştır. Hakim parti sisteminin varlığı birden fazla partinin bulunması fakat bu partilerden birinin

¹ Bkz bu partiler; Saadet Partisi, Demokrasi ve Atılım Partisi, Hür Dava Partisi, Demokrat Parti, Demokratik Bölgeler Partisi, Emek Partisi, Demokratik Sol Parti (TBMM, 2023).

seçimleri üst üste kazanmasına bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında üstünlüğü süreklilik gösteren AKP iktidarının hâkim parti kategorisine girdiğini rahatlıkla ifade edebiliriz.

2023 genel seçimleri partilerin beş blok etrafında kümelenerek partiler arasında tam bir bölünmenin gerçekleştiği seçimler olmuştur. Bu seçim neticesinde sistem karşıtı parti olarak kabul edilen partiler Sosyalist Güç Birliği ittifakı bünyesinde seçime girmiş ancak mecliste sandalye kazanamamışlardır. Sistem karşıtı parti olarak kabul edilen TİP ise parlamentoda dört milletvekili elde etmiştir. 2023 seçimleri sonucu parti sisteminin çok partili sistem olduğu şüphe götürmemekle birlikte çok partili sistemin hangi türüne gireceğini hususunda belirsizlik ortaya çıkmıştır. Zira bu seçim sonrası Türk parti sistemi çok partili türlerden ılımlı ve aşırı çok partili sistemin her ikisine de benzemeyen bir yapıya dönüşmüştür. Partiler arasındaki mesafelerin açılarak seçimlere beş blokun katılması sonucu çok kutupluluğun ortaya çıkması, sistem dışı partilerin varlığı, parlamentoya giren yedi partinin dışında bu partilerin listesinden seçime girip yedi partinin daha temsil hakkı kazanmasının sağlanması gibi durumlar sistemi aşırı çok partili sisteme yakınlaştırmaktadır. Ancak diğer taraftan aşırı çok partili sistem kabulünün koşullarından olan partiler arasında ideolojik kaygıların ön planda olması, hükümetin sık sık düşmesi gibi bir durumun varlığı söz konusu değildir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin yapısı gereği böylesi bir durum mümkün olmamaktadır. Yine bu dönemde aşırı çok partili sistemin bir başka özelliklerinden olan sistemde mevcut rejim karşıtı sağ ve sol uçtaki partilerin güç göstermesi gerektiğine ilişkin ölçüt de sağlanmamaktadır. 2018 ve 2023 seçimleri sonucu iktidar dışındaki partiler Sartori'nin ılımlı çok partili sistem için öne sürdüğü iktidarı tedirgin etme, korkutma potansiyelini bünyelerinde barındırsalar da Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin doğası gereği koalisyon ölçütünü sağlamaları mümkün gözükmemektedir. Bu açıdan bakıldığında Türk parti sistemi harmonik birçok partili süreç yaşamaktadır. Tüm bu özellikler göz önüne alındığında bu dönemler AKP üstünlüğünün süreklilik göstermesi açısından hâkim partili bir sistemin olduğu ancak çok partili sistem türlerinden bir sınıflandırma yapmanın zorlaştığı dönemler olmuştur.

Partilerin tek başına iktidar olma gücünden yoksun olmaları diğer bir ifadeyle Cumhurbaşkanlığı seçilebilmek için geçerli oyların salt çoğunluğunun gerekliliği gelecek dönemlerde de partileri ittifaka itebilir ya da yeni bir ittifak oluşumları gerçekleşebilir. İktidar mücadelesi genel itibarıyla ittifak bloklarının bileşenleri arasında geçmekle birlikte bu süreçte temel belirleyici rol ittifakta yer alan en güçlü partiler etrafında şekillenecek gibi gözükmemektedir.

Sonuç

Siyasi partiler olmadan modern siyasal hayat düşünülemezdir. Modern dünya tarihinde kilit bir kurum olan siyasi partiler siyaset bilimciler tarafından ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Bu incelemelerin başında parti sistemleri dinamiklerini daha iyi anlamak adına parti sistemlerinin sınıflandırması gelmektedir. Siyasi partiler belirli özelliklere göre sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Parti sistemi sınıflandırmasında Duverger, bugün de en çok kullanılan bir yöntemle partilerin sayısı bakımından; tek parti, iki parti ve çok parti şeklinde bir ayrımı esas almıştır. Sartori ise bu ayrımı kabul etmekle birlikte muhalefetin varlığı, şantaj ve koalisyon potansiyeli fonksiyonlarını da göz önünde bulundurmıştır. Parti sayıları ile ideolojik mesafenin birbiriyle ilgili olduğunu ifade eden Sartori, tek partili sistemleri; “gerçek tek partili”, “hegemonik parti”, “hâkim parti” şeklinde alt kategorilere ayırmış, çok partili sistemleri sistemler hakkında ise “ılımlı çoğulcu parti” ve “aşırı çoğulcu parti” olmak üzere iki tür önermiştir. Görüleceği üzere Duverger ve Sartori’nin parti sistemleri sınıflandırmaları oldukça farklı özellikler göstermektedir.

Bu çalışmada parti sistemleri sınıflandırmasında sözü edilen sayısal tipolojiler üzerinden dönemseller olarak Türkiye’de parti sistemleri değerlendirilmiştir. Türkiye’nin parti sistemlerini esas alan çalışmada Türk parti sisteminin farklı deneyimler geçirdiği görülmüştür. Nitekim 1923-1946 yılları arasında siyasal hayata egemen olan parti sistemi başka partilere yer verilmemiş olması hasebiyle tek partili bir nitelik taşımıştır. Ülkemiz açısından 1946 yılına kadar devam eden muhalefetsiz ortam bu yıl yapılan seçimlere mevcudun dışında yeni bir partinin katılmasıyla nihayete ermiştir. 1950 yılı ise iktidarın ilk kez seçimle el değiştirmesine tanık olunan önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir.

1950-1960 arası dönem Türk siyasal hayatında tipik iki partili sistemin egemen olduğu bir süreci ifade etmektedir. 1960-1980 yılları ise Türk parti sisteminin önemli bir değişim ve dönüşüm geçirdiği dönemler olmuştur. Keza 1961 yılı ile başlayan yeni politik yapı sonrası partilerin sayısı artarak bu partilerin yeterli çoğunluğu sağlayamamaları nedeniyle koalisyon dönemleri yaşanmıştır. Bu bağlamda geçmiş yıllarda deneyimlenen tek partili ve iki partili sistem, 1960-1980 arasında ılımlı çok partili ve aşırı çok partili sistemlerin deneyimlenmesiyle sonuçlanmıştır. 1980-2002 arasında ise bu sistem belli bir kesintiye uğrasa da parti sisteminde görülen parçalanmışlıklara yönelik bazı yöntemler uygulanmıştır. 1980-2002 arası dönemde de yeni partilerin kurulmasıyla parlamentoya giren parti sayıları artmış ancak 1960-1970’lerdeki gibi iki büyük parti eksenindeki istikrarlılık bu dönemde ortadan kalkmıştır. 1980-2002 arası dönemde de yine ılımlı çok partili sisteme devam edildiği görülmüştür.

2002 sonrası döneme bakıldığında ise çok farklı bir tabloyla karşı karşıya kalınmıştır. Nitekim bir parti ilk kez altı seçimi üst üste kazanarak hâkim parti konumuna gelmiştir. 2017 anayasa değişikliği neticesinde Parlamenter sisteme son verilerek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi şeklinde adlandırılan özgün bir hükümet sistemine geçilmiştir. Hükümet sistemi değişikliği parti sistemini de önemli ölçüde değiştirmiştir. Yeni hükümet sistemi döneminde yapılan 2018'deki genel seçimler Türk parti sistemini bu dönemlerde ılımlı çok partili sisteme yakınlaştırmıştır. Ancak yeni sistem gereği meclisteki partilerin koalisyon ortaklığı söz konusu olamayacağından ılımlı çok partili sistemin önemli koşulunu ifade eden bu ölçüt sağlanamamaktadır. 2023 seçimlerinde ise Türk parti sistemi çok partili türlerden ılımlı ve aşırı çok partili sistemin her ikisine de benzemeyen bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönemler AKP'nin üst üste altı yasama döneminde birinci parti olarak başarı göstermesi açısından hakim partili bir sistemin olduğu ancak çok partili sistem türlerinden bir sınıflandırma yapmanın güçleştiği dönemler olmuştur.

Yazar Katkıları: Bu çalışmada yer alan metnin tamamı iki yazarın ortak ve eşit katkıları sonucunda oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Tüm yazarlar iş birliği içerisinde bu çalışmayı hazırlamıştır.

Kaynakça

- 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu (1983) Erişim Adresi: <https://www.qsl.net/ta2iz/KANUN/MILLETVK.htm>. Erişim Tarihi: 20.03.2024.
- Ahmad, F. (2019). *Bir kimlik peşinde Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F. (2020). *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945-1980*. Hil Yayın.
- Atılgan, G., & AYTEKİN, E. A. (2017). *Siyaset bilimi kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler*. Yordam Kitap.
- Blondel, J. (1968). Party systems and patterns of government in Western democracies. *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique*, 1(2), 180-203.
- Bölükbaşı, M. (2021). Türk parti sistemi üzerine bir yeniden değerlendirme. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 30(2), 277-289.
- Çam, E. (1968). Parti sistemleri ve seçim tekniği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 27(3-4), 209-224.
- Daver, B. (1969). *Siyaset bilimine giriş*. Doğan Yayınevi.
- Duverger, M. (1993). *Siyasi partiler*. (Çev. Ergun Özbudun). Bilgi Yayınevi.
- Duverger, M. (1994). *Siyasal rejimler*. (Çev. Teoman Tunçdoğan). İletişim Yayınları.
- Eğilmez, M. (2018). *Değişim sürecinde Türkiye*. Remzi Yayınevi.

- Erbaş, A. (2022). Türk siyasal yaşamında dönemseller olarak parti sistemleri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 120-138.
- Fidan, H. (2010). *1920-2010 Türk siyasal tarihi*. Nobel Yayın.
- Gündoğmuş, B. (2021). M. Duverger’in parti ittifakları teorisi ışığında Türkiye’de cumhur ve millet ittifakına yönelik bir değerlendirme. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, (27), 29-40.
- Hague, R. & Harrop, M. (2016). *Siyaset bilimi: karşılaştırmalı bir giriş*. (Çev. İbrahim Yıldız, Soner Taslak, İdil Çetin). Dipnot Yayınları.
- Hamdemir, B. & Çelik, A. (2018). Türkiye’de parti sistemleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 67(4), 697-733.
- Heywood, A. (2012). *Siyaset*. Adres Yayınları.
- Kapani, M. (2015). *Politika bilimine giriş*. BB101 Yayınları.
- Karatepe, Ş. (2011). *Tek parti dönemi*. İz Yayınları.
- Karpat, K. (2007). *Türkiye’de siyasal sistemin evrimi*. İmge Yayınevi.
- Karpat, K. (2021). *Türk siyasal tarihi*. Timaş Yayınları.
- Kızılkaya, S. B. (2022). *Kanun hükmünde kararname ve cumhurbaşkanlığı kararnamesi: karşılaştırmalı bir analiz* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun (1960) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10682.pdf>. Erişim Tarihi: 20.03.2024.
- Lipset, S. M. (1960). Party systems and the representation of social groups. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*, 1(1), 50-85.
- Lipset, S. M. (2000). The indispensability of political parties. *J. Democracy*, 11, 48.
- Metin A. (2019). Türkiye’nin 1960-1980 dönemindeki parti sisteminin değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(3), 598-609.
- Önder, T. (2019). Türkiye’de parti sistemi: tarihsel bir analiz. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 21(3), 511-534.
- Özbudun, E. (1964). M. Duverger’in siyasal partiler ve siyasal partilerin incelenmesinde bazı metodolojik problemler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1), 23-51.
- Özbudun, E. (1977). *Siyasal partiler*. Sevinç Matbaası.
- Özbudun, E. (2003). *Çağdaş Türk politikası*. (Çev. Ali Resul Usul). Doğan Kitap.
- Rokkan, S. (2009). *Citizens, elections, parties: Approaches to the comparative study of the processes of development*. ECPR Press.
- Roskin, M. G., Cord, R. L., Medeiros, J. A., Jones, W. S. (2018). *Siyaset bilimi*. Adres Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1982). Siyasal parti sistemlerini tasnif önerilerine eleştirel bir yaklaşım. *Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 145-167.
- Sarıbay, Y. (2001). *Türkiye’de demokrasi ve politik partiler*. Alfa Yayınları.
- Sartori, G. (1976). *Parties and party systems*. Cambridge University Press.

- Sartori, G. (2005). *Parties and party systems: a framework for analysis*. ECPR Press.
- Sayarı, S. & Dikici Bilgin, H. (2021). *Karşılaştırmalı siyaset temel konular ve yaklaşımlar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Seçimlerle ilgili kanunların bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun (1965) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11934.pdf>. Erişim Tarihi: 20.03.2024.
- Taşkın, Y. (2017). *Siyaset*. İletişim Yayınları.
- TBMM (2023). Dönem milletvekilleri sandalye dağılımı, Erişim Adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/sandalyedagilimi>. Erişim Tarihi: 04.02.2024.
- Tekin, Y. & Okutan, Ç. (2011). *Türk siyasal hayatı*. Orion Kitabevi.
- Teziç, E. (2016). *Anayasa hukuku*. Beta Yayınları.
- Uzun, D. C. (2020). Hâkim parti sistemi ve Adalet ve Kalkınma Partisi. *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 3429-3451.
- Ware, A. (2009). *The dynamics of two-party politics: party structures and the management of competition*. OUP Oxford.
- Yanık, M. (2003). Parti sistemleri ve Türkiye uygulamaları. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1-2), 271-282.
- Yüksek Seçim Kurulu Kararı, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/05/20230530M1-1.pdf>, Erişim Tarihi: 08.10.2023.
- Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Çev. Yasemin Saner). İletişim Yayınları.

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Fen Bilimleri Derslerinde Yaşam Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Akademisyen Önerileri
Academicians' Suggestions for Enhancing Life Skills to Students with Specific Learning Disabilities in Science Courses

DOI: 10.38155/ksbd.1354965

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
08.09.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
15.04.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

Prof. Dr. Sibel ER NAS
Trabzon Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi
Bölümü
sibelernas@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-5970-2811

Arş. Gör. Havva YAMAN
Trabzon Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi
Bölümü
yamanhavva9326@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2952-2075

Şeyma Nur BEKAR
Trabzon Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi
Bölümü
seymanurbekar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6614-8820

Öz

Özel öğrenme güçlüğü (ÖÖG) olan öğrenciler fen bilimleri dersi kapsamında bireyselleştirilmiş eğitime gereksinim duymaktadırlar. Fen bilimleri dersinin temel amaçlarından biri de öğrencilere yaşam becerileri kazandırabilmektir. Fakat fen bilimleri dersleri kapsamında ÖÖG olan öğrencilere gerek sınıf ortamında gerekse destek eğitim odalarında yaşam becerilerinin nasıl kazandırılacağı ve geliştirileceği merak konusudur. Bu fikirden yola çıkılarak mevcut araştırmada “fen bilimleri derslerinde ÖÖG olan öğrencilerin yaşam becerilerinin nasıl geliştirebileceğine yönelik uzmanlığı fen bilgisi ve özel eğitim olan akademisyenlerin önerileri nelerdir?” sorusuna cevap aranmaktadır. Durum çalışması ile yürütülen bu araştırmada uzmanlık alanı fen bilgisi eğitimi olan 10 ve özel eğitim olan 10 akademisyen olmak üzere toplam 20 katılımcının görüşü alınmıştır. Yarı yapılandırılmış sorular ile gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler kullanılarak içerik analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda ortaya çıkan kodlar ve temalar grafiksel gösterimlerden yararlanılarak okuyucuya sunulmuştur. Araştırma kapsamında elde edilen önemli bulgulardan birisi akademisyenlerin, ÖÖG olan öğrencilere iletişim ve takım çalışması becerilerinin kazandırılmasının diğer yaşam becerilerinin kazandırılmasından daha önemli olduğunu belirtmeleridir. Yaşam becerilerinin eğlenceli takım çalışmalarını içeren eğitsel oyunlarla geliştirebileceği tespit edilen bir diğer önemli bulgudur. Sonuç olarak akademisyenler, fen bilimleri öğretmenlerine, derslerinde ve destek eğitim odalarında ÖÖG olan öğrencilere yönelik araştırma sonuçlarına dayalı etkinlikler geliştirmelerini önermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Fen bilimleri, özel öğrenme güçlüğü, yaşam becerileri, akademisyen, özel eğitim.

Abstract

Science courses may require individualized education for students with specific learning disabilities (SLD). The teaching of life skills is one of the key goals of the science courses. However, it is essential to consider how students with SLD will acquire and develop life skills within the context of science courses, both in the classroom setting and in the support education rooms. The current study is looking for an answers to the question, "What are the suggestions of science and special education academicians on how to enhance the life skills of students who have SLD in science courses?" In this study, which used the case approach, the opinions of 20 participants were gathered, ten of whom were academicians with science education and ten of whom were academicians with special education. Content analysis was applied to the data obtained from the semi-structured interview questions. The reader was shown the resulting codes and themes through graphical representations. One of the conclusions was that academicians believed that students with SLD should focus more on developing their communication and collaborative skills than other life skills. Another significant outcome is that educational games that encourage enjoyable collaboration can enhance life skills. Science teachers are encouraged to implement activities based on research findings for their students with SLD in their classrooms and support education rooms.

Keywords: Science courses, specific learning disability, life skills, academician, special Education.

Doç. Dr. Arzu KIRMAN BİLGİN
Kafkas Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi
Bölümü
arzukirmanbilgin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5588-7353

Prof. Dr. Haluk ÖZMEN
Trabzon Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi
Bölümü
hozmen61@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-0578-3481

Prof. Dr. Orhan ÇAKIROĞLU
Trabzon Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Özel Eğitim Bölümü
cakirogluorhan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8969-7099

Prof. Dr. Tülay ŞENEL ÇORUHLU
Trabzon Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
tulaysenel41@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0263-7844

Doç. Dr. Zeynep TATLI
Trabzon Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü
ztatli@trabzon.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9503-3048

Doç Dr. Havva İpek AKBULUT
Trabzon Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
havaipek@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1628-2594

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜLAY
Trabzon Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
ahmetgulay61@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-7700-0768

Arş. Gör. Dr. Şenay DELİMEHMET DADA
Trabzon Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Özel Eğitim Bölümü
senavdm@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7412-5880

Öğr. Gör. Göksel ÇELENK
Trabzon Üniversitesi
Rektörlük
gokselcelenk@trabzon.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0716-262X

Etik Kurul Beyanı: Bu araştırma için Trabzon Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 28.01.2022 tarih ve 2022-1/2.17 sayılı karar ile etik kurul izni verilmiştir.

Giriş

Özel öğrenme güçlüğü (ÖÖG) olan bireyler bireyselleştirilmiş destek eğitime gereksinim duyabilmektedir. ÖÖG, yazılı ve sözlü dili anlama ve kullanmada temel olan bir veya daha fazla psikolojik sürecin etkilenmesiyle ortaya çıkan dinleme, düşünme, konuşma, okuma yazma ve matematiksel hesaplamalar yapmadaki güçlükler olarak tanımlanmaktadır. Alanyazın ÖÖG ile ilgili yapılan tanımlamalarda öğrenme güçlüğü'nün algısal güçlükleri, beyin zedelenmesini, beyinde var olan işlev bozukluğunu, disleksiye ve gelişimsel dil bozukluklarını kapsadığı, ancak bu durumların görsel, işitsel ve motor bozukluklardan, zihinsel yetersizlikten, duygusal bozukluklardan, çevresel, kültürel ve ekonomik olumsuzluklardan kaynaklanan öğrenme güçlüklerini içermediği ifade edilmektedir (American Psychiatric Association [APA], 2013; Deniz ve Karabulut, 2023; Fletcher, Coulter, Reschly ve Vaughn, 2004; Grigorenko, Compton, Fuchs, Wagner, Willcutt ve Fletcher, 2020; Woodcock ve Moore, 2021). Bu anlamda bireyin zekâsı ve eğitsel çevresi göz önünde bulundurulduğunda akademik performansının bireyden beklenenin önemli ölçüde altında olması gerekmektedir (DSM-4, 2014).

Akranlarından farklı gereksinimleri bulunan ÖÖG olan bireylerin toplumla etkileşim içinde bulunmaları oldukça önemlidir. Bu düşünceden hareketle “kaynaştırma” uygulamaları çerçevesinde ÖÖG olan bireylerin akranları ile aynı eğitim ortamında bulunmaları sağlanmıştır (Ainscow, 2005; Farrell, 2010; Friend ve Bursuck, 2012; Lindsay, 2007; Sailor ve Roger, 2005). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2017 yılında okullar aracılığı ile kurumlarının yönetici ve öğretmenlerine gönderilen 2017/28 sayılı Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları konulu genelgede kaynaştırma/bütünleştirme eğitimine devam eden öğrencilerin okullara yerleştirilmeleri, eğitim öğretim haklarından en üst düzeyde yararlanmaları, destek eğitim odalarının açılması, gereksinimleri doğrultusunda gerekli önlemlerin alınmasına ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. MEB tarafından kaynaştırma uygulamaları, kaynaştırma/ bütünleştirme terimleri kullanılarak “özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin her tür ve kademede diğer bireylerle etkileşim içinde bulunmalarını ve eğitim amaçlarını en üst düzeyde gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla bireylere destek eğitim hizmetleri sunulması akranlarıyla birlikte tam zamanlı ya da özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak verilen eğitim” şeklinde tanımlanmaktadır (MEB, 2018). Özel gereksinimli öğrencilerin öğrenme başarıları ve gereksinimleri çerçevesinde hem potansiyellerini en üst seviyede kullanmalarını hem de toplumsal ve mesleki yaşama etkili bir şekilde hazırlanmalarını sağlamak kaynaştırma uygulamalarının başarıları için önemlidir (MEB, 2019).

Günümüzde hızlı bir biçimde gelişen ve ilerleyen bilim ve teknoloji sayesinde toplumsal değişme ve gelişmeler meydana gelmiştir. Bu değişme ve gelişmelere uyum sağlamak amacıyla eğitim sistemlerinin yirmi birinci yüzyıl becerileri temelinde düzenlenmesi gerekmektedir (Aydın-Ceran, 2021; Cemaloğlu, Arslangilay, Üstündağ ve Bilasa, 2019; Özata-Yücel ve Kanyılmaz, 2018; Talat ve Fakhar-Chaudhry, 2014). Yirmi birinci yüzyıl becerilerinden birisi olan yaşam becerileri bireylerin çevrelerine ayak uydurmalarını, duygusal ve sosyal olarak gelişmelerini sağlamaktadır (Kumar, 2017; Prajapati, Sharma ve Sharma, 2016). UNICEF, UNESCO ve WHO yaşam becerilerini; “özfarkındalık”, “eleştirel düşünme”, “yaratıcı düşünme”, “karar verme”, “problem çözme”, “etkili iletişim”, “kişilerarası ilişki”, “empati”, “stresle başa çıkma” ve “duygularla başa çıkma” başlıkları altında ele almaktadır (Zorlu, Zorlu ve Dinç, 2019). İnsanların toplum içinde uyumlu bir biçimde yaşaması için işlevsel bir niteliği olan yaşam becerileri 2013 yılından itibaren fen bilgisi dersi öğretim programının (FBDÖP) alana özgü beceriler başlığı (bilimsel süreç becerileri, yaşam becerileri, mühendislik ve tasarım becerileri) altında yer almaktadır. Yaşam becerileri FBDÖP’de “bilimsel bilgiye ulaşılmasına ve bilimsel bilginin kullanılmasına ilişkin temel beceriler” olarak ifade edilmiştir (MEB, 2018). FBDÖP da yaşam becerileri, “analitik düşünme, karar verme, yaratıcılık, girişimcilik, iletişim ve takım çalışması” becerilerini kapsamaktadır. Bireylerin günlük yaşamda karşılaştıkları sorunlara çözüm ararken, yaratıcı ya da analitik düşünme gerçekleştirmeleri veya alternatif çözüm yollarından en doğru olan seçeneğe karar vermeleri gerekmektedir. Başka bir deyişle öğrencilerin günlük yaşamda karşılaştıkları bir sorunu çözüme ulaştırabilmeleri için öncelikle ilgili problem ile fen kavramlarını ilişkilendirebilmeleri ve ardından sorunu çözebilmek için yaşam becerilerinden faydalanmaları gerekmektedir. Ayrıca öğrenciler karşılaştıkları sorunu çözüme ulaştırmaya çalışırken takım çalışması yürütmek durumunda kalabilirler. Bu nedenle öğrencilerin takım arkadaşlarıyla uyumlu bir şekilde çalışmalarını için iletişim becerilerinin de gelişmiş olması gerekmektedir (Kirman-Bilgin, 2019).

Analitik düşünme becerisi bireylerin problemleri çözebilmek amacıyla veriler toplayarak, elde ettikleri verileri organize edip düzenleyerek problemleri çözmeye çalıştıkları süreci içermektedir (Marzano ve Kendall, 2007). İnsan davranışlarının temel bilişsel süreçlerinden birisi olan karar verme becerisi, bireyin pek çok alternatif içinden istenilen niteliklere yakın olanı belirleme sürecidir (Wang ve Ruhe, 2007). Girişimcilik becerisi ise ortaya çıkabilecek olan fırsatları görme, bu fırsatları değerlendirme ve bireylerin ekonomik problemlerini çözme işlemleri olarak ifade edilmektedir (İnaltekin, 2019). İletişim becerisi etkin dinleme, sözel ve sözel olmayan mesajlarında uyumlu olma ve etkili iletişim kurabilme

becerisidir (Şahin, 2010). Ortak bir amaç için bir araya gelme ve problemlerini el birliği ile çözme sürecini etkili kullanma ise takım çalışması becerisi olarak tanımlanmaktadır (Hoegl, 2005; Lick, 2000). Bireylerin yaşam becerisi çatısı altında yer alan bu becerileri kazanmaları günlük hayatta karşılaştıkları sorunları çözmelerine yardımcı olmaktadır (Kirman-Bilgin, Kala, İnaltekin, Er-Nas, İpek-Akbulut, Şenel-Çoruhlu, Yerdelen, 2023).

Alanyazın incelendiğinde öğrencilerin fen kavramlarını günlük hayatla ilişkilendirmede sorun yaşadığı görülmektedir (Ayvacı ve Uçmak, 2022; Stolk, Bulte, De-Jong ve Pilot, 2009). Ayrıca öğrenciler sorunlara yönelik çözüm bulma ve kavramlar arası ilişki kurmada da problem yaşamaktadır (Crespo ve Pozo, 2004; Gilbert, 2006; Oloruntegbe ve Ikpe, 2011). Alanla ilgili çalışmalar özel gereksinimli bireylerin günlük hayatlarında karşılaştıkları problemlerin çözümü için yaşam becerileriyle donanımlı olmaları gerektiğini vurgulamaktadır (Scruggs ve Mastropieri, 1993; Obiakor ve Rotatori, 2014; Tipton, 2021). ÖÖG olan öğrencilere bu becerilerinin nasıl kazandırılacağı ve geliştirilebileceği merak konusudur. Dünya'daki güncel gelişmeleri hızlı bir şekilde takip eden, güncel problemleri tespit eden ve çözüm bulmak isteyen akademisyenler bu konuda yardım alınabilecek kişilerin başında gelmektedir (De Silva, 2016). ÖÖG olan öğrencilerin bu becerileri nasıl öğrenmeleri gerektiği konusunda akademisyenlerin görüşlerini almak, ÖÖG sahibi öğrencilerin meslek, kariyer ve günlük hayatlarında daha başarılı olmalarının yolunu açacaktır (Cronin, 1996). Bu fikirden yola çıkılarak mevcut araştırmada “fen bilimleri derslerinde ÖÖG olan öğrencilerin yaşam becerilerinin nasıl geliştirebileceğine yönelik uzmanlığı fen bilgisi ve özel eğitim olan akademisyenlerin önerileri nelerdir?” şeklindeki araştırma sorusuna cevap aranmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması ile yürütülmüştür. Bu araştırma yöntemi güncel bir durumu derinlemesine bağlam ve durum arasındaki sınırlar belirgin olmadığında kendi gerçek dünyasında otantik ortamda incelemekle ilgilidir (Özmen ve Karamustafaoğlu, 2023). Bu tür araştırmalarda var olan duruma ilişkin bilgilerin detaylı bir şekilde ortaya konarak, elde edilen niteliksel bilgilerin uygulama ortamları ile sonraki araştırmalara yol göstermesi hedeflenmektedir (Neale, Thapa ve Boyce, 2006; Yıldırım ve Şimşek, 2005) Bu araştırmada da durumu anlamak, genel durumun ayrıntılarını netleştirebilmek ve daha geniş bir bakış açısı elde ederek, durumu derinlemesine kavramak amacıyla fen bilgisi ve özel eğitim akademisyenleri ile fen bilimleri derslerinde ÖÖG olan öğrencilerin yaşam becerilerinin nasıl geliştirebileceğine yönelik görüşmeler gerçekleştirilerek veri toplama kaynaklarında çeşitlendirmeler yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu uzmanlığı fen bilgisi eğitimi (n=10) ve özel eğitim olan akademisyenler (n=10) oluşturmaktadır. Araştırma etiği açısından uzmanlığı fen bilgisi eğitimi olan akademisyenler F1, ..., F10, özel eğitim olan akademisyenler ise Ö1, ..., Ö10 şeklinde kodlanmışlardır. Görüşleri alınan akademisyenlerin demografik bilgilerine ait cinsiyet-unvan özellikleri ve görüşmelerin nasıl gerçekleştirildiği Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik bilgiler ve görüşmelerin türleri

	Unvan	Cinsiyet	Görüşmeler		Unvan	Cinsiyet	Görüşmeler
F1	Doç. Dr.	Erkek	Çevrim içi	Ö1	Dr. Öğr. Üyesi	Erkek	Çevrim içi
F2	Doç. Dr.	Kadın	Çevrim içi	Ö2	Prof. Dr.	Kadın	Çevrim içi
F3	Prof. Dr.	Erkek	Yüz yüze	Ö3	Dr.	Erkek	Çevrim içi
F4	Doç. Dr.	Kadın	Çevrim içi	Ö4	Doç. Dr.	Erkek	Çevrim içi
F5	Doç. Dr.	Kadın	Çevrim içi	Ö5	Doç. Dr.	Erkek	Çevrim içi
F6	Doç. Dr.	Kadın	Çevrim içi	Ö6	Dr.	Kadın	Yüz yüze
F7	Doç. Dr.	Kadın	Yüz yüze	Ö7	Dr.	Kadın	Çevrim içi
F8	Dr. Öğr. Üyesi	Erkek	Çevrim içi	Ö8	Dr.	Kadın	Çevrim içi
F9	Doç. Dr.	Kadın	Çevrim içi	Ö9	Dr. Öğr. Üyesi	Kadın	Yüz yüze
F10	Doç. Dr.	Kadın	Çevrim içi	Ö10	Dr.	Kadın	Çevrim içi

Tablo 1'de belirtilen akademisyenler sekiz farklı üniversiteden katılım sağlamışlardır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplamak amacıyla uzmanlık alanı fen bilgisi ve özel eğitim olan akademisyenler ile yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan mülakatlar yürütülmüştür. Mülakat sorularının hazırlanmasında öncelikle mevcut FBDÖP incelenmiş (MEB, 2018) ve fen bilimlerinde yaşam becerileri eğitime yönelik hazırlanan kitaptan (Kirman-Bilgin, 2019) yararlanılmıştır. Sorular hazırlanırken fen bilgisi eğitimi alanında ve özel eğitim alanında uzman iki öğretim üyesinin görüşleri alınmıştır. Ayrıca yaşam becerilerinin önemi ve bu becerilerin desteklenmesine yönelik alanyazın taranarak iki fen bilgisi öğretmeninin (mesleki deneyimleri 5 ve 2 yıl olan), iki fen bilgisi eğitimi (mesleki deneyim 16 ve 13 yıl) ve bir özel eğitim (mesleki

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Fen Bilimleri Derslerinde Yaşam Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Akademisyen Önerileri

deneyim 12 yıl) akademisyeninin informal mülakatlar sonucu görüşlerinden yararlanılmış ve elde edinilen bilgilerden faydalanılarak yaşam becerilerini kazandırmanın ne gibi faydaları olabileceği konusunda bilgi alınmıştır. Fen bilgisi öğretmenleriyle yürütülen mülakatlarda ÖÖG olan öğrencilerle nasıl bir süreç izledikleri hakkında bilgi edinilmiştir. Geçerlik çalışması kapsamında hazırlanan mülakat soruları uzmanlara sunulmuştur.

Mülakat sorularının geçerlik çalışmaları kapsamında soruların ilk hali uzman görüşüne sunulmuştur. Görüşüne başvuru alan uzmanlarının dördü fen bilgisi eğitimi, üçü özel eğitim ve biri sınıf eğitimidir. Uzman görüşleri doğrultusunda mülakat sorularından önce fen bilimleri dersi öğretim programında yer alan yaşam becerilerine yönelik bir açıklama yapılmıştır. Ayrıca uzmanlar tarafından ÖÖG olan öğrencilere fen bilgisi eğitiminin nasıl daha etkili öğretilebileceği ve yaşam becerilerinin kazandırılmasında akranlarına göre nasıl bir farklılaşma yapılabileceğinin sorulması önerilmiştir. Güvenirlik çalışması kapsamında uzmanlık alanları fen bilgisi eğitimi ve özel eğitim olan birer akademisyen ile mülakat sorularının pilot uygulaması yapılmıştır. Pilot uygulama sonrasında katılımcılara ÖÖG'yi nasıl tanımladıkları ve ÖÖG olan öğrencilerin akranlarından nasıl farklılaştığının sorulmasına gerek duyulmuştur. Bu öneriler doğrultusunda yarı yapılandırılmış mülakat sorularının son hali şu şekildedir:

- Sizce ÖÖG nedir?
- Sizce ÖÖG olan öğrenciler akranlarından hangi yönleriyle farklılaşır?
- Sizce ÖÖG olan öğrencilere fen eğitimindeki temel kavramlar hangi yollarla daha etkili şekilde öğretilir?
- Sizce yaşam becerilerinin kazandırılmasında ÖÖG olan öğrencilerle tipik gelişim gösteren akranlarının öğretimi nasıl farklılaşmaktadır?
- Sizce ÖÖG olan öğrencilere fen eğitiminde yaşam becerilerini kazandırmanın ne gibi faydaları olabilir? Açıklayınız.
- ÖÖG olan öğrencilere hangi yaşam becerisinin kazandırılmasının daha önemli olduğunu düşünüyorsunuz? Neden?
- Bu beceri neden kazandırılmalıdır? Açıklayınız.
- Bu beceri nasıl kazandırılmalıdır? Bu beceriyi desteklemek için hangi yöntem ve teknikler kullanılabilir? Açıklayınız.
- Bu beceriyi desteklemek için hangi yöntem ve teknikler kullanılabilir? Açıklayınız.
- Bu beceriyi kazandırırken öğrenci grupla mı yoksa bireysel mi çalışmalıdır? Neden?

Katılımcılarla mülakatlar, doktora öğrenimini devam ettiren, alanında bilim uzmanı olan bir araştırmacı yürütmüştür.

Veri Analizi

Yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan mülakatlardan elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu aşamada iki araştırmacı üç akademisyenin önerilerini tartışarak birlikte kodlamışlardır. İkinci aşamada araştırmacılar diğer iki akademisyenin önerilerini ayrı ayrı analiz etmişlerdir. Tüm sorularda kodlayıcılar arası uyuma katsayısının ortalaması Miles ve Huberman (1994)'ün güvenilirlik formülü çerçevesinde 0.91 olarak tespit edilmiştir. Uyuşmayan kodlar bulgulara yansıtılmamıştır.

Araştırma sorusu çerçevesinde yarı yapılandırılmış mülakat soruları yardımıyla derinlemesine veri toplanmaya çalışılmış olup ilgili soruların alanla ilgili öğretmenlerin ve akademisyenlerin görüşleri doğrultusunda geliştirilmesi bu araştırmanın inandırıcılığını artırmaktadır. Mevcut araştırma raporunun bir proje çıktısı olması ve proje ekibinin raporlama sürecine eleştirel gözle bakması ve düzenlemeler yapması araştırmanın inandırıcılığını artırmaya yönelik bir adımdır. Araştırma sonuçlarının aktarılabilirliğini artırmak için transkript işlemlerinden sonra verilere yorum ilave edilmeden bulgularda betimleme yapılmaya çalışılmıştır. Bu özellik araştırmanın teyit edilebilirliğini de olumlu etkilemektedir. Aynı zamanda farklı üniversitelerden katılımcıların olması araştırmanın aktarılabilirliğini sağlamaya yönelik bir adım olarak görülebilir. Araştırma raporunun bilimsel bilgiye ulaşma sürecinin adımlarının izlenerek tutarlı bir şekilde sonlandırılması da bu özelliğin artırılması için gerçekleştirilmiştir. Elde edilen ham verilerin proje yürütücüsü tarafından saklanması ve okumak isteyenler tarafından istenildiğinde sunulması da bu araştırmanın teyit edilebilirliğini artırmaktadır.

Bulgular

Mülakatların “Sizce ÖÖG nedir?” ve “Sizce ÖÖG olan öğrenciler akranlarından hangi yönleriyle farklılaşır?” sorularına yönelik elde edilen bulgular Şekil 1’de yer almaktadır.

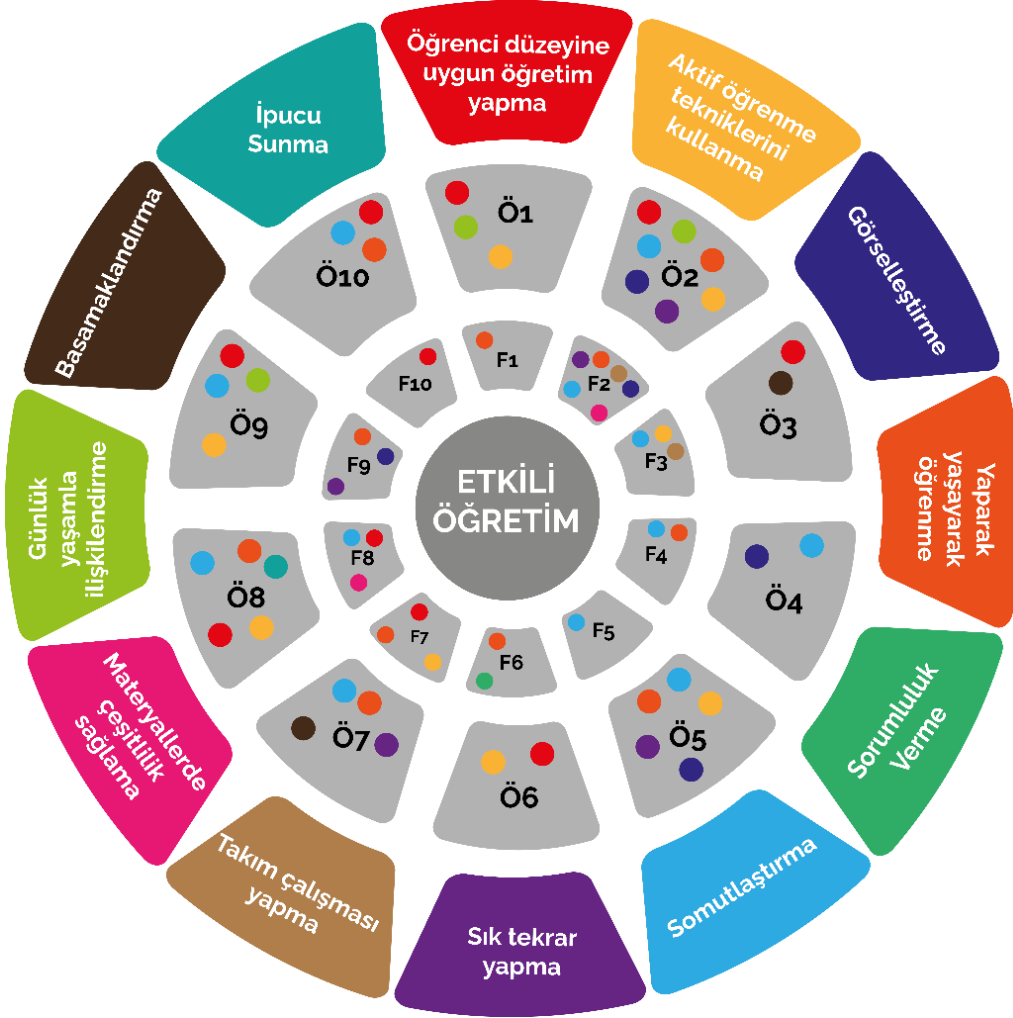
Şekil 1. Soru 1'den elde edilen bulgular

ÖÖG yaşayan öğrencilerin özelliklerinde fen ve özel eğitim akademisyenlerinin okumada güçlük, yazmada güçlük, matematiksel hesaplamada güçlük ve düşük akademik başarıya en çok vurgu yapıldığı görülmektedir. Özel eğitim akademisyenlerinin fen eğitimi akademisyenlerinden farklı olarak sözlü dili kullanmada güçlük, yürütücü işlevleri kullanmada güçlük, iletişim becerilerinde problem ve heterojen grup özelliklerine vurgu yaptıkları görülmektedir. Şekil 1 çerçevesinde örnek akademisyen ifadeleri şu şekildedir:

Zekâları normal ve normalüstü olmasına rağmen akademik becerilerdeki yaşanan güçlük okuduğunu, anlama, yazma, matematiksel problemleri çözme aritmetik hesaplama, doğru ve akıcı okuma gibi akademik becerilerdeki güçlüktür. Bu çok önemli bence arkadaşları ile kıyaslandığında aynı, normal veya daha üst zekâya sahip olmasına rağmen güçlük yaşanması olarak tanımlayabilirim. (F7 Normal ve normalüstü zekâya sahip olma)

Eğitsel açıdan değerlendirirsem teknik olarak da okumada güçlükler, matematikte güçlükler ve yazılı dilde güçlükler olarak genel bir tanım olarak söylenebilir. (Ö8 Okumada güçlük)

Mülakatların, “Sizce ÖÖG olan öğrencilere fen bilgisi eğitimindeki temel kavramlar hangi yollarla daha etkili şekilde öğretilir?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Şekil 2’de verilmektedir.

Şekil 2. Soru 2’den elde edilen bulgular

F1, F2, F4, F6, F7 ve F9 kodlu akademisyenler ÖÖG olan öğrencilere fen eğitimindeki temel kavramları yaparak yaşayarak öğrenme ile daha etkili öğretileceğini ifade etmişlerdir. Ö1, Ö2, Ö3, Ö6, Ö8, Ö9, Ö10 kodlu akademisyenler öğrenci düzeyine uygun öğretmeye, Ö2, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9 ve Ö10 kodlu akademisyenler ise somutlaştırmaya vurgu yapmışlardır. Şekil 2 çerçevesinde örnek akademisyen ifadeleri şu şekildedir:

Bir kere çocuğun düzeyine uygun bir öğretim olması lazım. Her çocuğun o becerilerde belirli alanlardaki becerilerdeki düzeyi farklılaşır. Kimisi dediğim gibi daha temel düzeyde kalmıştır. Bazı şeyleri öğrenmiştir bazı şeyleri öğrenememiştir. Dolayısıyla ilk başta değerlendirme yapılmalı çocuğun

akademisyenler toplumsal bütünleşmeyi sağlamayı ifade etmişlerdir. F2, F4, F3, F5, F7, F10 ve Ö3, Ö5, Ö7, Ö10 kodlu akademisyenler sosyalleşmeyi sağlamaya vurgu yapmışlardır. Şekil 3 çerçevesinde örnek akademisyen ifadeleri şu şekildedir:

Çocuğun günlük yaşantısına yarayabilir. En önemlisi bu çocuk bağımsız olabilir. Bireysel farklılıklar dedik. O bireysel farklı oldukları alanları destekleyebilir. (Ö10 Bağımsız yaşama hazırlama)

Bu becerilerin kazandırılmasının temelinde ÖÖĞ yaşayan çocukların sosyal becerilerinin geliştirilmesi var bence. (F7 Sosyalleşmesini sağlama)

Mülakatta sorulan “Sizce yaşam becerilerinin kazandırılmasında ÖÖĞ olan öğrencilerle tipik gelişim gösteren akranlarının öğretimi nasıl farklılaşmaktadır?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Şekil 4’teki gibidir.

Şekil 4. Soru 4'ten elde edilen bulgular

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Fen Bilimleri Derslerinde Yaşam Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Akademisyen Önerileri

Ö1, Ö3, Ö5, Ö6, Ö9, Ö10 ve F6, F7, F9 kodlu akademisyenler öğrenci düzeyine uygun öğretim yapmaya vurgu yapmışlardır. F1, F2, F3, F5, F8, F9, F10 kodlu akademisyenler bireysel destek sunmayı ifade etmişlerdir. Ö1, Ö2, Ö4, Ö8, Ö10 kodlu akademisyenler ise yaparak yaşayarak öğrenmeye vurgu yapmışlardır. F1, F6, F7, F8, F10 kodlu fen akademisyenleri aktif öğrenme tekniklerini kullanmayı ifade etmişlerdir. Şekil 4 çerçevesinde örnek akademisyen ifadeleri şu şekildedir:

... Dolayısıyla bu tür öğrencilerin bence tamam sosyalleşmeleri adına tipik öğrencilerle aynı sınıfta gidiyorlar. Hani uyum sağlamaları için ama o bireysel eğitim yani süreçlerinde bence daha çok yer verilmesi gereken alanlardan birisi olduğunu düşünüyorum. (F2 Bireysel destek sunma)

... doğal olarak akranlarından materyal açısından zenginleştirilmesi lazım öğrenciye sunacak öğretim yöntemi farklı olması lazım. Daha spesifik yöntemlerle çalışmak lazım öğrencinin bireysel farklılıklarını gözetilmesi gerekir. (Ö5 Materyallerde çeşitlilik sağlama)

Mülakatların “ÖÖG olan öğrencilere hangi yaşam becerisinin kazandırılmasının daha önemli olduğunu düşünüyorsunuz? Neden?” şeklindeki sorusuna yönelik elde edilen bulgular Şekil 5’te sunulmuştur.

Şekil 5. Soru 5'ten elde edilen bulgular

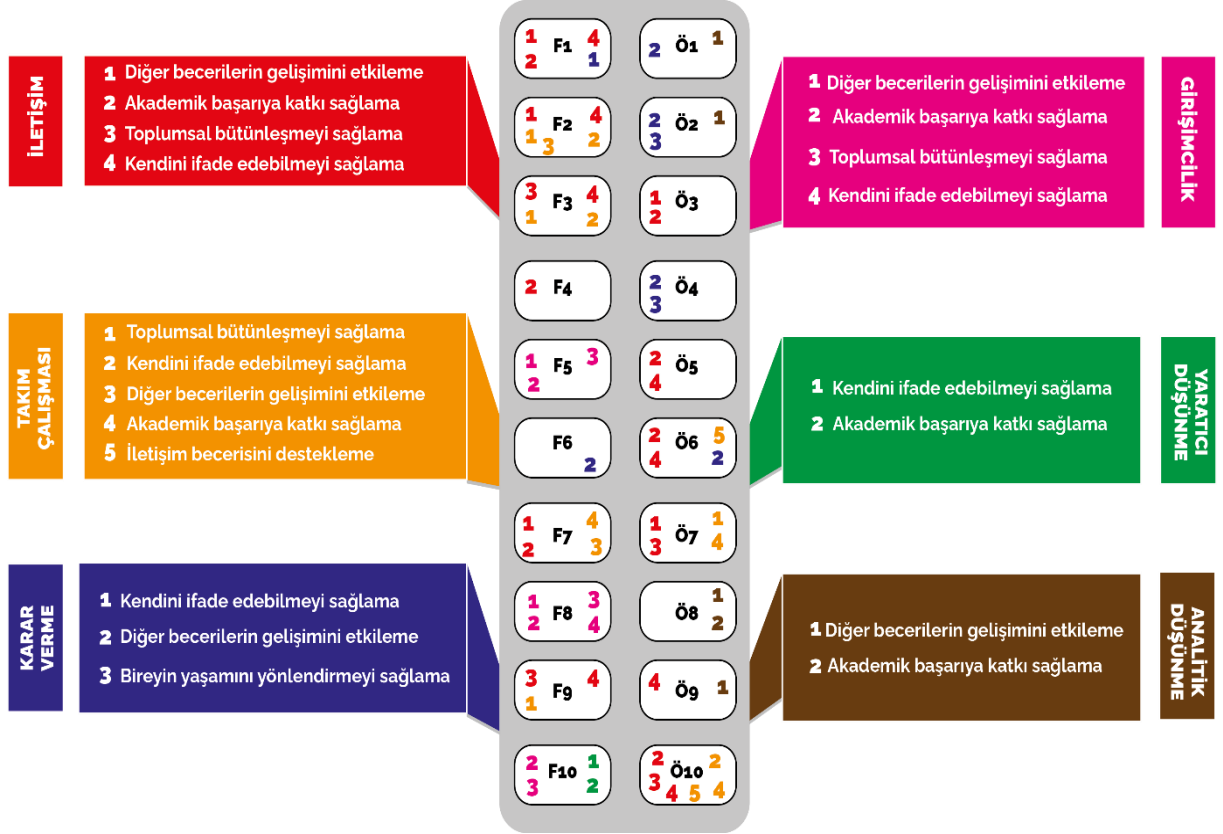
F1, F2, F3, F4, F7, F9 ve Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10 kodlu akademisyenler iletişim becerisinin ÖÖG olan öğrencilere kazandırılmasının önemli olduğunu belirtmişlerdir. F2, F3, F7, F9 ve Ö1, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10 kodlu akademisyenler takım çalışması becerisinin ÖÖG olan öğrencilere kazandırılmasının önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Şekil 5 çerçevesinde örnek akademisyen ifadeleri şu şekildedir:

Ben direkt iletişim becerisi derim. Ama şöyle bir şey var iletişim becerisini geliştirirken takım çalışması anahtar kavramdır. İletişimin geliştirilmesinde yani bireyin bireysel olarak iletişim becerisini geliştirmen çok mümkün değildir. Çünkü etkileşim lazım iletişimde çünkü iletişim tek taraflı olmaz o açıdan takım çalışmasıyla birlikte. ... temelinde iletişim becerisi olmalıdır ama iletişim becerisinin gelişmesi bence birazcık takım çalışmasına bağlıdır. (F7 İletişim)

Takım ve iletişim derim. Takım ve iletişim beceriniz varsa bana da gerek yok diyelim ki asgari ücretten girdin atıyorum lokantada bir garson olarak da çalışabilirsin yine hayatını idame ettirebilirsin. ... hani çok özünde ne olması gerekiyor dersin takım ve iletişimdir. Zaten bu ikisi paralel yani birine alıp diğerine almama gibi lüksün olmaz biri varsa diğeri var oluyor. (F2 Takım çalışması)

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Fen Bilimleri Derslerinde Yaşam Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Akademisyen Önerileri

Mülakatların “Bu beceri neden kazandırılmalıdır? Açıklayınız.” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Şekil 6’da sunulmaktadır.

Şekil 6. Soru 6’dan elde edilen bulgular

İletişim becerisini ifade eden F1, F2, F3, F9 kodlu fen akademisyenleri kendini ifade edebilmeyi sağlamaya, F1, F4, F7 kodlu fen akademisyenleri akademik başarıya katkı sağlamaya, F1, F2, F7 kodlu fen akademisyenleri diğer becerilerin gelişimini etkilemeye ve F3 ve F9 kodlu fen akademisyenleri toplumsal bütünleşmeyi sağlamaya vurgu yapmışlardır. İletişim becerisini ifade eden Ö5, Ö6, Ö9, Ö10 kodlu özel eğitim akademisyenleri kendini ifade edebilmeyi sağlamaya, Ö3, Ö5, Ö6, Ö10 kodlu özel eğitim akademisyenleri diğer becerilerin gelişimini etkilemeye, Ö3, Ö7 kodlu özel eğitim akademisyenleri toplumsal bütünleşmeyi sağlamaya ve Ö7, Ö10 kodlu özel eğitim 103 akademisyenleri akademik başarıya katkı sağlamaya vurgu yapmışlardır. Şekil 6 çerçevesinde örnek akademisyen ifadeleri şu şekildedir:

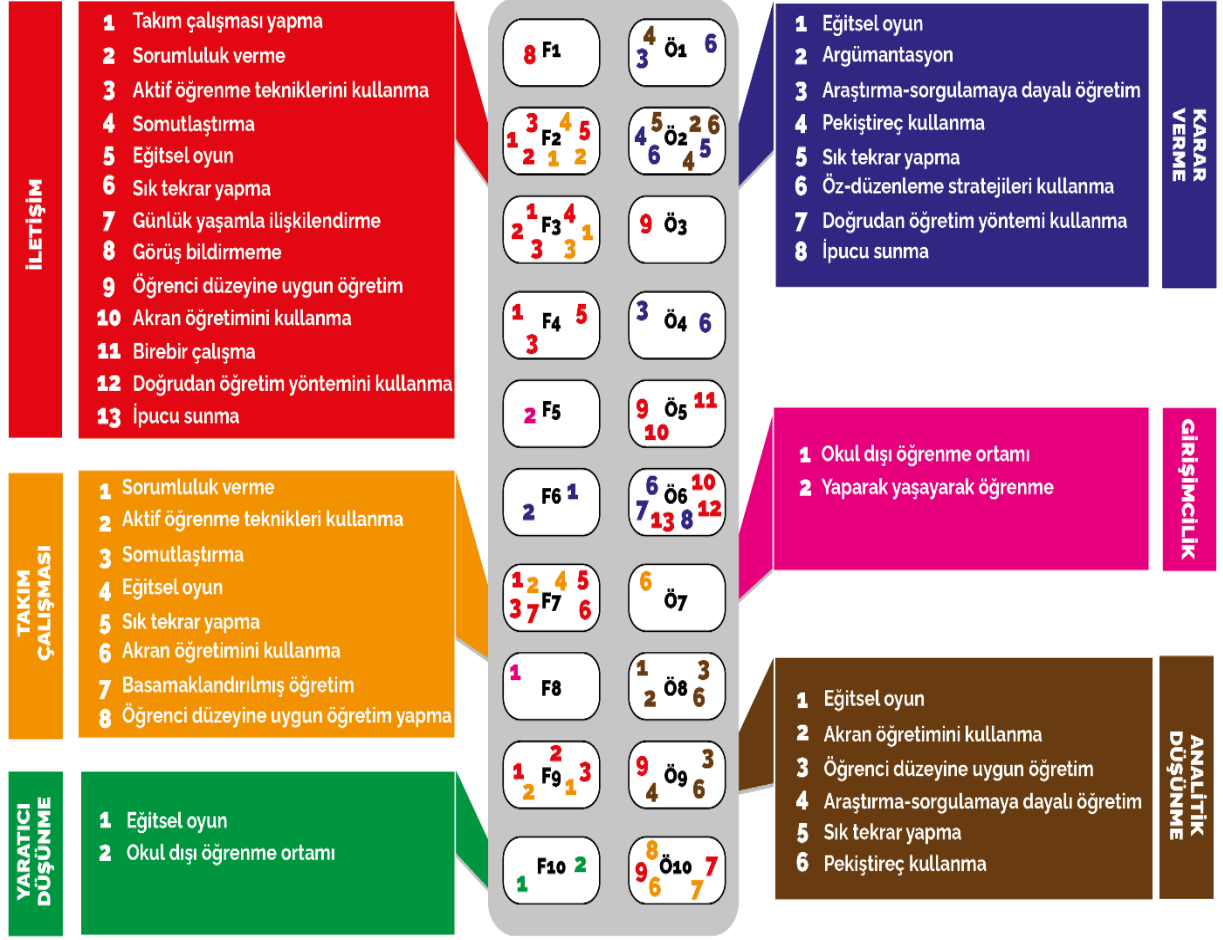
İletişim becerisi pek çok beceriyi doğrudan olmasa da dolaylı olarak etkileyen bir beceri. İletişim becerisi olmayan birinin verimli olması beklenemez. İletişim becerisi olmayan bir insanın girişimci olması beklenemez ya da karar verme mekanizmaları ne kadar doğru çalışır. Öğrencinin iletişim becerisi yoksa biz bu öğrencilerin ne düşündüğünü de fark edemeyiz. Öğrenci sistematik olarak düşünüyor farklı yönlerden olaylara bakabiliyor olabilir ama bunu bize belli etmiyor dile getiremiyor

çocuk kendince karar verebiliyor. Ama bu kararı sadece kendisi bilebiliyor bu kararını nasıl uygulayacağı kimlerle uygulayacağı iletişim becerisi olmadan belirleyemez karar verir ve orada kalır ileri götüremez Takım oluşturamaz takım çalışması yapamaz girişken olabilmesi için diğer insanlarla iletişim halinde olması gerekir diye düşünüyorum. Bu yüzden bu beceri diğerlerinden biraz daha önde temel olan bir beceri. Takım çalışmasının temelinde iletişim vardır. Analitik düşünme sonucunda iletişim vardır. (Ö5 Diğer becerilerin gelişimini etkileme)

Ben girişimcilik becerisi konusunda çünkü bu çocukların en büyük problemi eğitimi bir şekilde tamamlıyorlar yani destek sınıf içerisindeki bireysel öğretmen desteği bir şekilde bir noktaya taşıyor yani onu bir noktadan bir seviyeye getiriyorsunuz. Yani yaşamını idame ettirebilme kendisini topluma kabul ettirebilme noktasında daha ileriki düzeyler çok önemli. ... daha ileriki yaşlarında planlanması lazım çocuğun dolayısıyla toplum içerisinde var olmalarının ispatı bana göre girişimcilik becerisi kazanabilmek. (F8 Toplumsal bütünleşmeyi sağlama)

Mülakatta sorulan “Bu beceri nasıl kazandırılmalıdır? Bu beceriyi desteklemek için hangi yöntem ve teknikler kullanılabilir? Açıklayınız.” sorularına yönelik elde edilen bulgular Şekil 7’deki gibidir.

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Fen Bilimleri Derslerinde Yaşam Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Akademisyen Önerileri

Şekil 7. Soru 7'den elde edilen bulgular

İletişim becerisinin nasıl kazandırılacağına yönelik F2, F3, F4, F7, F9 kodlu fen akademisyenleri takım çalışması yapma ve aktif öğrenme tekniklerini kullanmayı vurgulamışlardır. Takım çalışması becerisinin nasıl kazandırılacağına yönelik F2, F3, F7, F9 kodlu fen akademisyenleri aktif öğrenme teknikleri kullanmayı ifade etmişlerdir. İletişim becerisine yönelik Ö3, Ö5, Ö9, Ö10 kodlu özel eğitim akademisyenleri öğrenci düzeyine uygun öğretim yapmaya vurgu yapmışlardır. Şekil 7 çerçevesinde örnek akademisyen ifadeleri şu şekildedir:

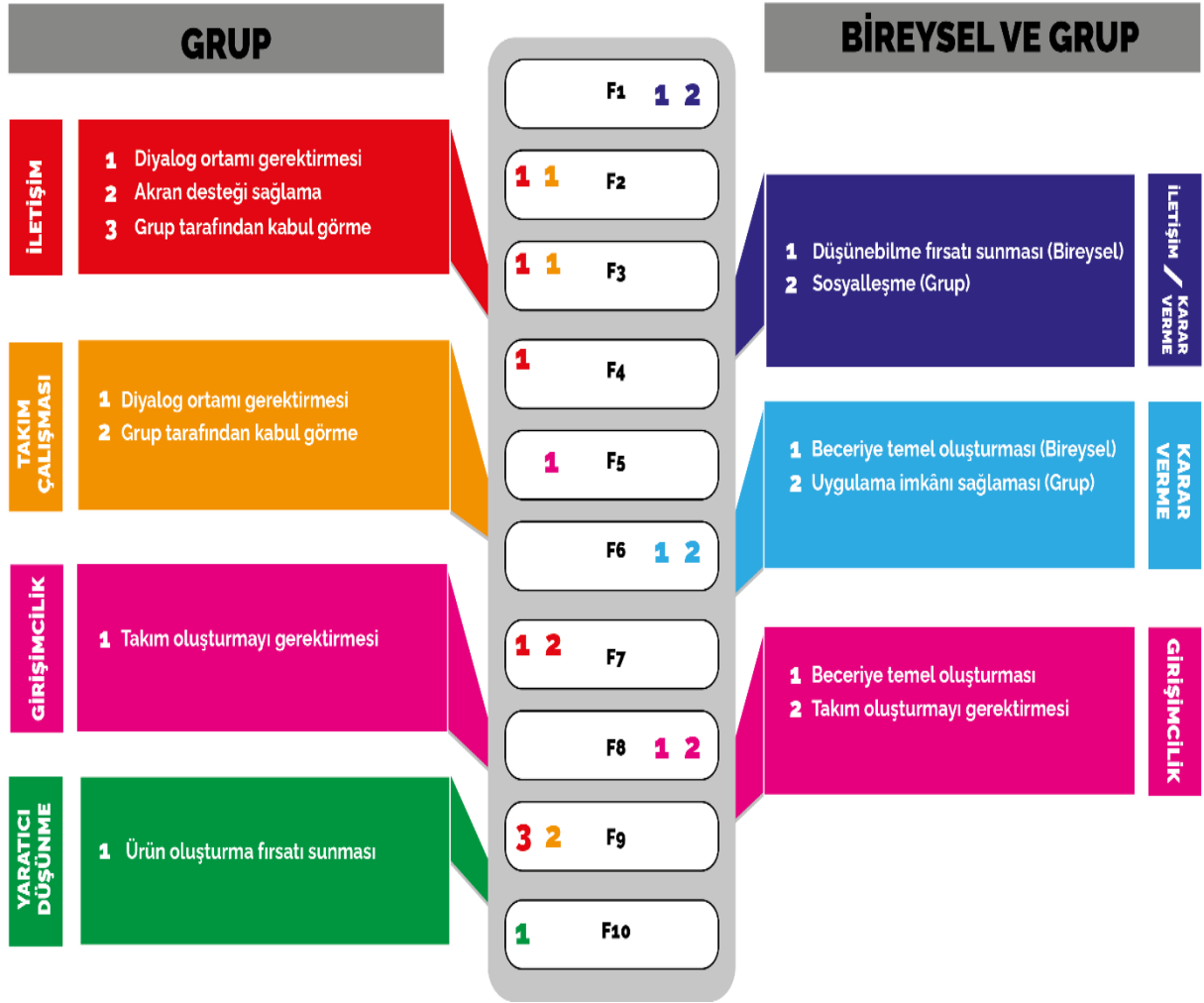
Kaynaştırma sınıflarının içerisinde onlara küçük görevler verip sınıf içerisinde takım arkadaşlarıyla birlikte üzerine düşen görevi gerçekleştirmesi şeklinde yapabiliriz. (F9 Sorumluluk verme)

...beceriye belki genelleme günlük hayatla ilişkilendirme genelleme fırsatı sunulabilir bilmiyorum o şekilde olabilir. (Ö5 Günlük yaşamla ilişkilendirme)

Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda sıkça görülen öğrenilmiş çaresizlik yaşandığı için öğrenci her şeyi biliyor bilinçaltında ben bunu yapamam düşüncesi olduğu için sınıfta bunu yapamıyor. Aslında

çocuk öğrenci bildiği bütün her şeyi uygulamıyor öğrenme güçlüğündeki en büyük sıkıntı bu bundan dolayı temel öğretimde bireysel olarak yapılmalı farklı yöntemlerle yapılmalı yani şöyle mesela modelleri üzerinden çalışılabilir bunu öğrenci ile birebir çalışabilirsiniz. (Ö5 Birebir çalışma)

Mülakatların “Bu beceriyi kazandırırken öğrenci grupla mı yoksa bireysel mi çalışmalıdır? Neden?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Şekil 8 ve 9’da verilmektedir.

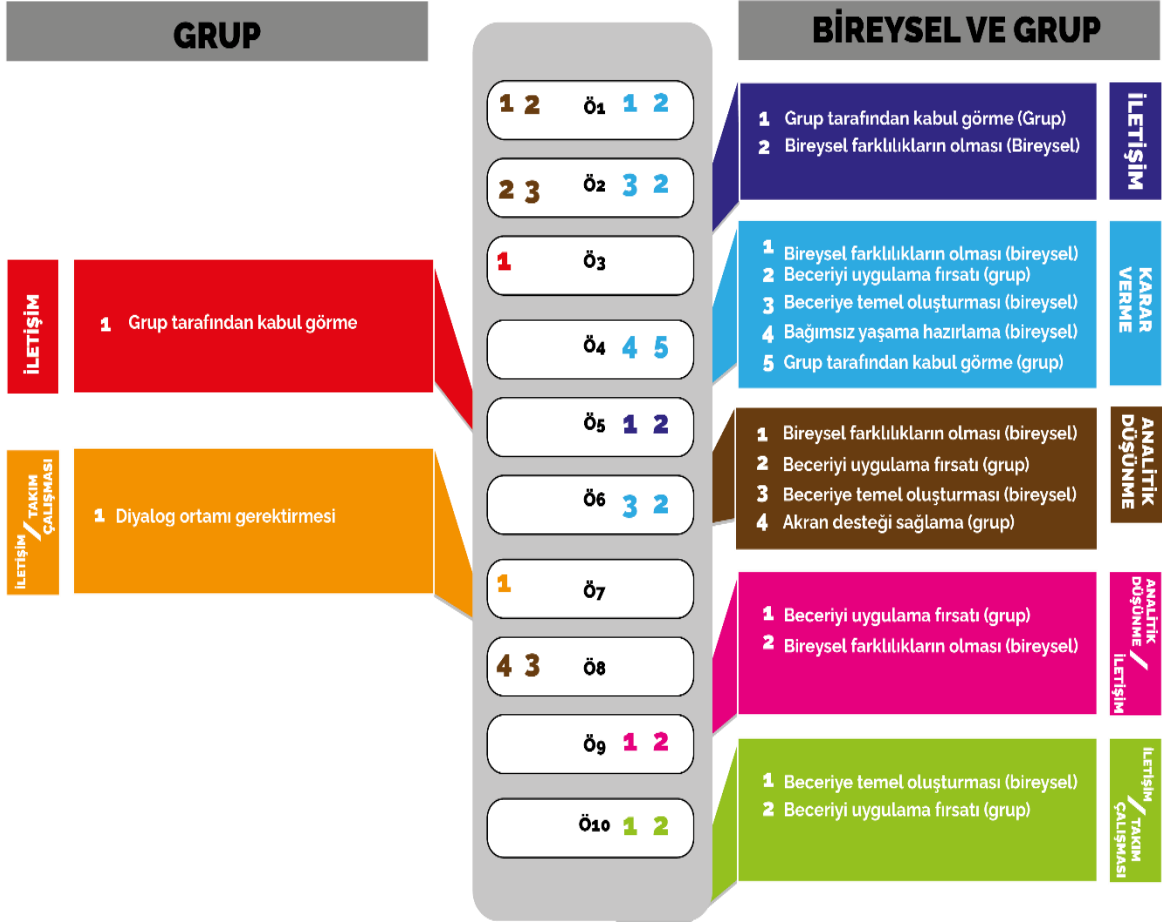
Şekil 8. Soru 8’den elde edilen bulgular

F3, F2, F4, F7 kodlu fen akademisyenleri iletişim becerisinin grupla çalışılması gerektiğini ifade ederek nedenini diyalog ortamı gerektirmesi şeklinde belirtmişlerdir. Şekil 8 çerçevesinde örnek akademisyen ifadeleri şu şekildedir:

Şimdi iletişim becerisi deyince zaten direkt benim aklıma grupla çalışma geliyor. Çünkü bireysel olarak iletişim becerisine çok. Katkı sağlamak çok kolay bir şey değil zaten iletişimi dedim ya çift taraflı olacak 2 kişi çıkıyor zaten. (F7 Diyalog ortamı gerektirmesi/iletişim/grup)

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Fen Bilimleri Derslerinde Yaşam Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Akademisyen Önerileri

Bence grup halinde olabilir. STEM etkinlikleri gibi düşünelim. Tek başına geliştirebileceği ürün sınırlıdır. Ama grup halinde olursa yani orada aslında siz dolaylı yoldan iletişim becerisi, takım çalışmalarına da katkı sağlamış olursunuz. O yüzden bence grup almak daha mantıklı gibi. (F10 Ürün oluşturma fırsatı sunması/yaratıcı düşünme/grup)

Şekil 9. Soru 8'den elde edilen bulgular

Özel eğitim akademisyenleri iletişim ve iletişim/ takım çalışması becerilerinin grupça çalışılmasına gerektiğine vurgu yapmanın yanında iletişim, karar verme, analitik düşünme, analitik düşünme/iletişim ve iletişim/ takım çalışmasının bireysel ve grup olarak çalışılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Şekil 9 çerçevesinde örnek akademisyen ifadeleri şu şekildedir:

Kesinlikle akranları ile birlikte olmalı kaynaştırmanın öğrencide yaratacağı 2 sorumluluk var. Birincisi güçlüklerin giderilmesi ya da engelin şiddetinin artmaması. İkincisi de bu çocukların toplumun bir parçası olması. Toplumda aidiyet hissetmesi kendine yer bulması. O yüzden kesinlikle akranları ile olmalı. Ayrı okullar çok doğru şeyler değil. (Ö3 Grup tarafından kabul görme/iletişim/grup)

Yani çocuğun kendini rahat hissedebileceği bir ortamda temel işler birebir anlatılmalı daha sonra özel eğitimdeki genelleme mantığındaki gibi tek başına öğretilen becerinin dışarıda grupta çalışılması gibi genellemesi yapılmalı. Direkt bir ayırım olmamalı ne çalışıyorsak öğrencinin dikkat ve algısına uygun bir ortamda uygun bir zamanda uygun bir saat diliminde bireysel çalışılmalı ve çalışılan becerinin daha sonra grupta birlikte görülmesi hedeflenmelidir. (Öl Beceriyi uygulama fırsatı/karar verme/grup)

Tartışma

Bu araştırmada, fen bilimleri dersi kapsamında ÖÖG olan öğrencilerin yaşam becerilerinin nasıl geliştirilebileceğine yönelik akademisyen önerilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla öncelikle akademisyenlerin ÖÖG kavramını nasıl tanımladıkları belirlenmek istenmiştir. Elde edilen bulgular akademisyenlerin yaptıkları tanımlamaların, Kirk'in (1963) “ÖÖG, okumada veya matematikte ortaya çıkan duyu kaybı, eğitsel faktörler, organların işlevsizliği ya da davranış bozukluklarından kaynaklanmayan bir veya birden fazla günlük gözlenebilen bir gelişim geriliğidir” şeklindeki tanımlamasıyla örtüşmektedir.

Katılımcı akademisyenler, aktif öğrenme tekniklerinin, yaparak yaşayarak öğrenme uygulamalarının ve kavramların somutlaştırılarak ÖÖG olan öğrencilere sunulmasının fen bilimleri dersinde akademik başarıyı sağlayacağını belirtmişlerdir. Kurnaz, Arslantaş ve Egerdirlioğlu (2016) çalışmasında sınıf öğretmenlerinin, Aslan ve Kurt'un (2021) çalışmasında ise biyoloji öğretmenlerinin ÖÖG olan öğrencilere yönelik yürüttükleri etkinlik türlerinin, mevcut araştırmada önerilen uygulamalarla paralel olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, alanyazındaki pek çok çalışma somutlaştırmanın ÖÖG olan öğrencilerin eğitimine yönelik etkili öğretme yollarından birisi olduğunu belirtmektedir (Başar, Göncü ve Baran, 2021; Çoğaltay ve Çetin, 2020; Özlü ve Yıkılmış, 2019). Aynı zamanda aktif öğrenme tekniklerinin özel gereksinimli olan öğrenciler üzerindeki etkilerine yönelik pek çok çalışma bulunmaktadır (Bedir ve diğerleri, 2013; Er-Nas ve diğerleri, 2021; Şenel-Çoruhlu ve diğerleri, 2022). Alanyazından farklı olarak mevcut araştırmanın katılımcıları ÖÖG olan öğrenciler için fen kavramlarını öğretmede günlük hayatla ilişkilendirmenin önemine vurgu yapmaktadırlar. Katılımcı akademisyenler, ÖÖG olan öğrencilere fen bilgisi eğitiminde yaşam becerilerini kazandırmanın bağımsız yaşama hazırlamada, sosyalleşmeyi sağlamada ve en önemlisi günlük hayat problemlerini çözmeye etkili olacağını vurgulamışlardır. Yaşam becerileri bireylerin yaşam kalitelerinin artmasında etkili bir faktördür (Ergenekon, 2019; Kasap ve Ergenekon, 2023) ve yetersizliği olan veya olmayan tüm bireylerin bağımsız yaşama hazır olması oldukça önemlidir (Baer ve Flexer, 2013). Özel gereksinimli bireylerin bağımsız yaşama hazır olmaları toplum

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Fen Bilimleri Derslerinde Yaşam Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Akademisyen Önerileri

inde kendi ihtiyaçlarını giderebilmeleri ve sosyal çevreleri ile kaynaşmalarında etkili olmaktadır (Sarılarhamamı ve Demirkaya, 2021). Bu nedenle araştırmaya katılan akademisyenlerin ÖÖG olan bireylere yaşam becerileri temelli bir öğretimin planlanmasının bağımsız gelişimleri için önemli olduğunu vurgulamaları bu araştırmanın alanyazına katkı sağladığı bir diğer araştırma sonucudur. Akademisyenlerin çoğunluğunun iletişim ve takım çalışması becerisinin diğer yaşam becerilerinden daha öncelikli olarak geliştirilmesi gerektiğini vurgulaması alanyazına sağlanan bir diğer katkı olarak görülebilir. İletişim hayatın her aşamasında var olan bir süreçtir. İletişim becerisi gelişmiş olan bireyler karşularına çıkan sorunların üstesinden gelmekte ve iyi ilişkiler kurabilmektedir (Bekar, Kirman-Bilgin ve Er-Nas, 2022). Bireylerin iletişim becerilerinin gelişmesi diğer yaşam becerilerini de edinmelerini kolaylaştıracaktır. İletişim becerisini geliştiren bir birey takım çalışması becerisini de etkili bir biçimde kullanabilecektir (Seat, Parsons ve Poppen, 2001). Takım çalışması becerisi ise akran öğrenme süreci açısından önemli bir beceridir (Bekar, Er-Nas ve Kirman-Bilgin, 2022). Akran öğrenme süreci akademik başarıyı arttıran ve bireyin kavramsal anlamasını kolaylaştıran bir süreçtir. Bu nedenle bireylerin iletişim becerisini geliştirmesi öğrenme sürecini etkileyebileceğinden katılımcı akademisyenlerin çoğu iletişim becerisine yönelik cevaplar vermiş olabileceği düşünülmektedir. Nitekim mülakatın “Bu beceri neden kazandırılmalıdır? Açıklayınız.” sorusuna yönelik akademisyenler, diğer becerilerin gelişimini etkileme, akademik başarıya katkı sağlama, toplumsal bütünleşmeyi sağlama ve kendini ifade edebilmeyi sağlama kodlarına vurgu yaparak cevap vermişlerdir. Kendini ifade edebilme öğrencilerin iletişim sürecinde en çok problem yaşanan durumlardan birisidir (Balkan-Akan, 2022; Doğruluk, Mutluay ve Baysal, 2019; Korkut-Owen ve Bugay, 2014; Tepeköylü-Öztürk ve Soytürk 2019). Aynı zamanda takım çalışması ve iletişim becerileri bireylerin meslek hayatlarında ve kariyer gelişimlerinde önemli bir yere sahiptir (Bauman ve Lucy, 2021; Tyler, Iveland, Nilsen, Britton, Nguyen, Estrella ve Arnett, 2019). Bu nedenle akademisyenlerin ilgili kodlara daha çok önem verdiği düşünülmektedir. Uzmanlık alanı fen bilgisi eğitimi olan akademisyenler, takım çalışması yapma, sorumluluk verme ve aktif öğrenme tekniklerini kullanma, özel eğitim akademisyenleri ise öğrenci düzeyine uygun öğretim ve akran öğretimini kullanmanın yaşam becerilerini öğretebileceğini vurgulamışlardır. Aktif öğrenme tekniği kullanıldığında öğrencilerin aktif olarak etkinliğin içinde bulunması ve akranlarıyla birlikte öğrenme faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri (Bedir ve diğerleri, 2013) nedeniyle akademisyenlerin ilgili kodlara vurgu yapmış oldukları düşünülmektedir. Uzmanlık alanı fen bilgisi eğitimi olan akademisyenler çoğunlukla iletişim becerisinin grupla kazandırılması, özel eğitim olan akademisyenler ise hem bireysel hem de grup olarak kazandırılması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Takım

halinde etkinliklerin gerçekleştirilmesi, beraberlik duygusunu arttırdığından öğrenciler arasındaki iletişimi geliştirmektedir (Erim ve Caferoğlu, 2012; Erol, Akbakla ve Karabıçak, 2022). Bu nedenle katılımcılar iletişim becerisinin grupla kazandırılması gerektiğini belirtmiş olabilirler.

Sonuç ve Öneriler

Fen bilimleri derslerinde ÖÖG olan öğrencilerin yaşam becerilerinin nasıl geliştirebileceğine yönelik uzmanlığı fen bilgisi ve özel eğitim olan akademisyenlerin önerileri nelerdir?" şeklindeki araştırma sorusuna cevap aranan bu araştırma da katılımcıların ÖÖG olan bireyleri tanımlayabildikleri ve tipik gelişim gösteren bireylerden farklı yönlerini ifade edebildikleri tespit edilmiştir. ÖÖG olan öğrencilere fen bilgisi eğitiminde, kavramlarla günlük hayat problemlerini ilişkilendirerek, aktif öğrenme tekniklerini kullanarak temel kavramların öğretilebileceği tespit edilmiş olup fen bilimleri öğretmenlerine ÖÖG olan öğrencileri için sınıf içi öğrenme ortamlarında ve destek eğitim odalarında bu uygulamaları yürütmeleri önerilmektedir. Akademisyenlerin, ÖÖG olan öğrencilere tipik gelişim gösteren öğrencilere göre daha çok somutlaştırma, sık tekrar ve veliyle iletişime geçme gibi konularda farklılık gösterdiğini belirtmeleri tespit edilen bir diğer sonuçtur. Hedef kitlesi ÖÖG olan eğitimcilerde öğrenme ortamlarında tespit edilen bir sonuçtur. Araştırmanın en dikkat çeken sonuçlarından birisi ise katılımcıların ÖÖG olan öğrencilere, iletişim ve takım çalışması becerilerinin kazandırılmasının diğer yaşam becerilerinin kazandırılmasından daha önemli olduğunu belirtmeleridir. Dolayısıyla öncelikle fen bilimleri öğretmenlerine destek eğitim odalarında bu becerileri kazandırma noktasında takım çalışmalarına yer vermeleri tavsiye edilmektedir. Yaşam becerilerinin eğlenceli takım çalışmalarını içeren eğitsel oyunlarla geliştirebileceği tespit edilen bir diğer önemli sonuçtur.

Yazar Katkıları: Bu çalışmanın tüm bölümlerine yazarlar eşit katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 121G187 numaralı proje kapsamında üretilmiştir. Yazarlar TÜBİTAK'a katkılarından dolayı teşekkürlerini sunar.

Kaynaklar

Ainscow, M. (2005). Developing inclusive education systems: what are the levers for change? *Journal of Educational Change*, 6(2), 109–124. <https://doi.org/10.1007/s10833-005-1298-4>

- American Psychiatric Association (APA). (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Arlington.
- Aslan, K., & Kurt, M. (2021). Sınıfında kaynaştırma öğrencisi bulunan biyoloji öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 1-13. <https://doi.org/10.52974/jena.883947>
- Aydın-Ceran, S. (2021). 21. Yüzyıl becerileri bağlamında fen eğitiminin bugünü ve geleceği: Türkiye perspektifinde bir analiz. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 3191-3218. <https://doi.org/10.15869/itobiad.908645>
- Ayvacı, H. Ş., & Uçmak, C. (2022). Fen bilgisi öğretmen adaylarının maddenin hal değişimi konusundaki teorik bilgileri ve günlük hayat bağlamlarının karşılaştırılması. *Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Dergisi*, 11(1), 1-15. <https://doi.org/10.51960/jitte.1085745>
- Baer, R. M., & Flexer, R. W. (2013). A framework for positive outcomes. R. W. Flexer, R. M. Baer, P. Luft ve T. J. Simmons (Eds.), *Transition planning for secondary students with disabilities* içinde (s. 3- 21). Pearson.
- Balkan-Akan, B. (2022). Duygusal zekanın kendini ifade etme iletişim becerisine etkisi: Ön lisans öğrencileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(34), 454-472. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.904528>
- Başar, M., Göncü, A., & Baran, M. S. (2021). Öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilerin eğitiminde bir eylem araştırması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51, 1-22. <https://doi.org/10.9779.pauefd.687030>
- Bauman, A., & Lucy, C. (2021). Enhancing entrepreneurial education: Developing competencies for success. *The International Journal of Management Education*, 19(1), 100293. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2019.03.005>
- Bedir, G., Ersözlü, Z. N., & Altun, A. (2013). Zihinsel engelli öğrencilerin eğitimde kullanılan aktif öğrenme aktivitelerine ilişkin özel eğitim öğretmenlerinin düşünceleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 1195-1216. <https://doi.org/10.9761/jasss1503>
- Bekar, Ş. N., Er-Nas, S., & Kirman-Bilgin, A. (2022). Investigation of the effect of life skills education guidebook on the development of professional knowledge regarding communication skills. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 13(1), 118-143. <https://doi.org/10.18039/ajesi.1032840>
- Bekar, Ş. N., Kirman-Bilgin, A., & Er-Nas, S. (2022). Yaşam becerileri eğitimi kılavuzunun fen bilgisi öğretmen adaylarının iletişim becerisini kullanma durumlarına etkisinin incelenmesi. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 405-428. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.1098294>

- Cemaloğlu, N., Arslangilay, A. S., Üstündağ, M. T., & Bilasa, P. (2019). Meslek lisesi öğretmenlerinin 21. yüzyıl becerileri özyeterlik algıları. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 845-874. <https://doi.org/10.29299/kefad.2019.20.02.010>
- Crespo, M. A. G., & Pozo, J. I. (2004). Relationships between everyday knowledge and scientific knowledge: Understanding how matter changes. *International Journal of Science Education*, 26(11), 1325-1343. <https://doi.org/10.1080/0950069042000205350>
- Cronin, M. E. (1996). Life skills curricula for students with learning disabilities: A review of the literature. *Journal of Learning Disabilities*, 29(1), 53-68. <https://doi.org/10.1177/002221949602900108>
- Çoğaltay, N., & Çetin, İ. (2020). Sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğüne ilişkin yeterlilikleri: Nitel bir araştırma. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 126-140. <https://dergipark.org.tr/en/pub/egitim/issue/53591/709700>
- De Silva, M. (2016). Academic entrepreneurship and traditional academic duties: synergy or rivalry?. *Studies in Higher Education*, 41(12), 2169-2183. <https://doi.org/10.1080/03075079.2015.1029901>
- Deniz, S., & Karabulut, R. (2023). Öğretmen adaylarının özel öğrenme güçlüğü ve zihin yetersizliğine ilişkin metaforik algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(87), 1224-1239. <https://doi.org/10.17755/esosder.1273846>
- Doğruluk, S., Mutluay, Y., & Baysal, S. (2019). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Scientific Educational Studies*, 3(1), 1-28. <https://doi.org/10.31798/ses.573199>
- Ergenekon, Y. (2019). Zihin yetersizliği olan yetişkinler. A. Cavkaytar ve A. Kaya (Ed.), *Yetişkinliğe geçiş içinde* (s. 23-38). Eğiten Kitap.
- Erim, G., & Caferoğlu, M. (2012). Görsel sanatlar eğitimi dersinin zihinsel engelli çocuklara katkısının özel eğitim öğretmenlerinin görüşleriyle belirlenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 321-342. <https://dergipark.org.tr/en/pub/uefad/issue/16696/173554>
- Er-Nas, S., Çalık, M., Yılmaz, H. U., Şenel-Çoruhlu, T., Akbulut, H. İ., Ergül, C., ... & Kıryak, Z. (2021). Öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilere yönelik hazırlanan fen deneyleri kılavuzunun değerlendirilmesi: "madde ve değişim" örneği. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 125-172. <https://doi.org/10.19171/uefad.760353>
- Erol, M., Akbakla, M. U., & Karabıçak, N. (2022). Sınıf öğretmeni adaylarına göre geleneksel çocuk oyunları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 20(44), 491-517. <https://doi.org/10.34234/ded.1166387>
- Farrell, M. (2010). *Debating Special Education*. Routledge.
- Fletcher, J. M., Coulter, W. A., Reschly, D. J., & Vaughn, S. (2004). Alternative approaches to the definition and identification of learning disabilities: some questions and answers. *Annals of Dyslexia*, 54(2), 304-331. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11881-004-0015-y>

- Friend, M., & Bursuck, W. M. (2012). *Including Students With Special Needs: A Practical Guide For Classroom Teachers*. Pearson.
- Gilbert, J. K. (2006). On the nature of “context” in chemical education. *International Journal of Science Education*, 28(9), 957-976. <https://doi.org/10.1080/09500690600702470>
- Grigorenko, E. L., Compton, D. L., Fuchs, L. S., Wagner, R. K., Willcutt, E. G., & Fletcher, J. M. (2020). Understanding, educating, and supporting children with specific learning disabilities: 50 years of science and practice. *American Psychologist*, 75(1), 37– 51.
- Hoegl, M. (2005) Smaller teams—better teamwork: How to keep project teams small. *Business Horizons*, 48, 209-214. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2004.10.013>
- İnaltekin, T. (2019). Fen Bilimleri eğitiminde girişimcilik becerisi. (A. Kirman Bilgin, Ed.), Fen bilimlerinde eğitimde-112). Ankara: Pegem Akademi.
- Kasap, C., & Ergenekon, Y. (2023). Gelişimsel yetersizliği olan öğrencileri bağımsız yaşama geçişe hazırlamada öğretmenlere yönelik tasarlanan eğitim programının etkililiği. *Eğitim ve Bilim*, 48(215), 113-141. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2023.11450>
- Kirk, P. L. (1963). Criminalistics. *Science*, 140(3565), 367–370. <http://www.jstor.org/stable/1710916>
- Kirman-Bilgin, A. (2019). *Fen bilimlerinde yaşam becerileri eğitimi*. Pegem Akademi.
- Kirman-Bilgin, A., Kala, N., İnaltekin, T., Er-Nas, S., İpek-Akbulut, H., Şenel-Çoruhlu, T., & Yerdelen, S. (2023). Investigation of science educators’ life skills gaining processes and suggestions. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 56(1), 1-53. <https://doi.org/10.30964/auebfd.849092>
- Korkut-Owen, F., & Bugay, A. (2014). İletişim becerileri ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 51-64. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mersinefd/issue/17394/181805?publisher=mersin>;
- Kumar, P. (2017). Morality and life skills: the need and importance of life skills education. *International Journal of Advanced Education and Research*, 2(4),144-148.
- Kurnaz, A., Arslantaş, S., & Eğerdirlioğlu, H. (2016, Mayıs). Sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü yaşayan öğrenciler ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Özel Eğitim Kongresi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Lick, D. W. (2000). Whole-faculty study groups: Facilitating mentoring for school-wide change. *Theory into Practice*, 39(1), 43-49. https://doi.org/10.1207/s15430421tip3901_7
- Lindsay, G. (2007). Educational psychology and the effectiveness of inclusive education/mainstreaming. *British Journal Of Educational Psychology*, 77, 1-24. <https://doi.org/10.1348/000709906X156881>

- Marzano, R. J. & Kendall, J. S. (2007). *The new taxonomy of educational objectives*. Corwin press a sage Publications Company Thousand Oaks.
- MEB. (2019). *Okullarımızda neden, niçin, nasıl kaynaştırma? Yönetici, öğretmen ve aile kılavuzu*. https://orgm.meb.gov.tr/alt_sayfalar/yayimlar/kaynastirma/kaynastirma.pdf
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Sage Publications.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı: İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Neale, P., Thapa, S., & Boyce, C. (2006). *Preparing a case study: A guide for designing and conducting a case study for evaluation input*. Pathfinder International.
- Obiakor, F. E., & Rotatori, A. F. (Eds.). (2014). *Multicultural education for learners with special needs in the twenty-first century*. IAP.
- Oloruntegbe, K. O., & Ikpe, A. (2011). Ecocultural factors in students' ability to relate science concepts learned at school and experienced at home: Implications for chemistry education. *Journal of Chemical Education*, 88(3), 266-271. <https://doi.org/10.1021/ed900047t>
- Özata-Yücel, E., & Kanyılmaz, B. M. (2018). Fen bilimleri dersi öğretim programında yer alan yaşam becerilerinin ilkökul öğrencilerine kazandırılmasına yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 10-33. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.6c3s.1m>
- Özmen, H. & Karamustafaoğlu, O. (2023). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (3. baskı). Pegem Akademi.
- Özlu, Ö., & Yıkmış, A. (2019). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere çarpma öğretiminde somut-yarı somut-soyut öğretim stratejisinin etkililiği. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 195-225. <https://doi.org/10.23863/kalem.2019.125>
- Prajapati, R., Sharma, B., & Sharma, D. (2016). Significance of life skills education. *Contemporary Issues in Education Research (CIER)*, 10(1), 1-6. <https://doi.org/10.19030/cier.v10i1.9875>
- Sailor, W., & Roger, B. (2005). Rethinking inclusion: Schoolwide applications. *Phi Delta Kappan*, 86(7), 503-509. <https://doi.org/10.1177/00317217050860>
- Sarılarhamamı, H., & Demirkaya, H. (2021). Özel gereksinimli öğrencilerin eğitiminde sosyal bilgiler dersinin yeri ve önemi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 7(1), 131-155. <https://doi.org/10.32570/ijofe.946326>
- Scruggs, T. E., & Mastropieri, M. A. (1993). Special education for the twenty-first century: Integrating learning strategies and thinking skills. *Journal of Learning Disabilities*, 26(6), 392-398. <https://doi.org/10.1177/002221949302600>

Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Fen Bilimleri Derslerinde Yaşam Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Akademisyen Önerileri

- Seat, E., Parsons, J. R., & Poppen, W. A. (2001). Enabling engineering performance skills: A program to teach communication, leadership, and teamwork. *Journal of Engineering Education*, 90(1), 7-12. <https://doi.org/10.1002/j.2168-9830.2001.tb00561.x>
- Stolk, M. J., Bulte, A. M. W., De-Jong, O., & Pilot, A. (2009). Towards a framework for a professional development programme: Empowering teachers for context-based chemistry education. *Chemistry Education Research and Practice*, 10(2), 164–175. <https://doi.org/10.1039/B908255G>
- Şahin, Y. (2010). *İletişim becerisine genel bir bakış, kişiler arası ilişkiler ve etkili iletişim*. Pegem Akademik Yayıncılık.
- Şenel-Çoruhlu, T., Er-Nas, S., Çalık, M., Ergül, C., Çepni, S., & Karagöz, G. N. (2022). Deney kılavuzunun hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilerin bilimsel süreç becerileri üzerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 23(4), 775-809. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.826644>
- Talat, A., & Fakhar-Chaudhry, H. (2014). The effect of PBL and 21st century skills on students' creativity and competitiveness in private schools. *Lahore Journal of Business*, 2(2), 89-114. <https://research.ebsco.com/c/f57n4n/viewer/pdf/flsudicpkn>
- Tepeköylü, Ö., & Soytürk, M., (2019). Sporcu algılarına göre antrenör iletişim becerileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 576-583.
- Tipton, J. M. (2021). Twenty-first century skill building for homeschooled students with special needs. *Journal of Educational Research and Practice*, 11(1), 232–248. <https://doi.org/10.5590/JERAP.2021.11.1.17>
- Tyler, B., Iveland, A., Nilsen, K., Britton, T., Nguyen, K., Estrella, D., & Arnett, E. (2019). *Collaborative lesson studies: Powerful professional learning for implementing the Next Generation Science Standards*. WestEd.
- Wang, Y., & Ruhe, G. (2007). The cognitive process of decision making. *International Journal of Cognitive Informatics and Natural Intelligence*, 1(2), 73–85. <https://doi.org/10.4018/jcini.2007040105>
- Woodcock, S., & Moore, B. (2021). Inclusion and students with specific learning difficulties: the double-edged sword of stigma and teacher attributions. *Educational Psychology*, 41(3), 338-357. <https://doi.org/10.1080/01443410.2018.1536257>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Zorlu, Y., Zorlu, F., & Dinç, S. (2019). Fen bilgisi öğretmen adaylarının yaşam becerileri ile bilişüstü farkındalıkları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 13(1), 302-327. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.511546>

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi
Examining Social Skills And Aggressive And Bullying Behaviors In Cartoons For Preschool Children

DOI: 10.38155/ksbd.1397703

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
30.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
15.04.2024

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

Öğretim Görevlisi Dr. İlkay GÖKTAŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri
Bölümü

ilkay.goktas1@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-4701-455X

Dr. Nafize KOYUTÜRK KOÇER
Öğretmen/MEB

inazifekoyuturk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2812-6380

Prof. Dr. Hülya GÜLAY OGELMAN
Sinop Üniversitesi
Eğitim Fakültesi

Temel Eğitim Bölümü

ogelman@sinop.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4245-0208

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Bu çalışmada, Türkiye ve yurt dışı yapımı olan bazı okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi filmlerin sosyal beceriler, saldırgan ve zorba davranışlar açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bulgularına göre Türkiye yapımı çizgi filmlerde, en sık karşılaşılan ilk üç sosyal beceri “başkaları konuşurken konuşan kişiyle göz teması kurma, yardım etme ve tehlikelerden korumaya yönelik sözlü ve/veya sözsüz hareketler” iken yurt dışı yapımı çizgi filmlerde en sık karşılaşılan ilk üç sosyal beceri “selamlaşma, iltifat etme ve yardım etme”dir. Türkiye yapımı çizgi filmlerde en az yer alan sosyal becerilerin “sürekli olmayan değişikliklere kolayca uyum gösterme, güçlü ve zayıf yanlarını tanımlama, kızgınlığının başladığını fark etme ve sürpriz yapma” olduğu, yurt dışı yapımı çizgi filmlerde en az yer alan sosyal becerilerin “isteklerini, ihtiyaçlarını rahatça ifade etme, paylaşma ve akran baskısını görmezden gelme” olduğu görülmektedir. Türkiye yapımı çizgi filmlerde en sık sergilenen saldırgan davranışın “birilerini çeşitli fiziksel davranışlarla rahatsız etme” olduğu, yurt dışı yapımı çizgi filmlerde en sık sergilenen saldırgan davranışın “birileriyle alay etme” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye yapımı çizgi filmlerde en sık sergilenen zorba davranış “aynı kişiyi/kişileri itme, çekiştirme”, yurt dışı yapımı okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi filmlerde en sık sergilenen zorba davranış “aynı kişinin/kişilerin oyuncaklarını/eşyalarını izinsiz alarak kızdırma” olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi dönem, sosyal beceri, saldırganlık, akran zorbalığı, çizgi film.

Abstract

In this study, it was aimed to examine some cartoons for preschool children, produced in Turkey and abroad, in terms of social skills, aggressive and bullying behaviors. According to the findings of the study, the top three most frequently encountered social skills in Turkish-made cartoons are "making eye contact with the person talking, helping, and verbal and/or nonverbal gestures to protect from dangers", while the top three most frequently encountered social skills in foreign-made cartoons are "greeting, complimenting, and helping". The least common social skills in Turkish-made cartoons are "easily adapting to changes that are not constant, identifying strengths and weaknesses, recognizing the onset of anger, and surprising", while the least common social skills in foreign-made cartoons are "expressing their wants and needs freely, sharing, and ignoring peer pressure". The most frequently exhibited aggressive behavior in Turkish-made cartoons is "disturbing someone with various physical behaviors (poking, pushing, tugging, etc.)", while the most frequently exhibited aggressive behavior in foreign-made cartoons is "teasing someone". The most frequently exhibited bullying behavior in Turkish-made cartoons was "pushing and pulling the same person(s)", while the most frequently exhibited bullying behavior in foreign-made cartoons for preschool children was "annoying the same person(s) by taking their toys/items without permission".

Keywords: Preschool period, social skills, aggression, peer bullying, cartoons.

Giriş

Okul öncesi dönemde çocuklar kendi ilgi ve ihtiyaçları ile diğerlerinin ilgilerini ve ihtiyaçlarını bütünleştirmeyi öğrenmeye başlarlar. Aynı göreve dâhil olan diğer kişilerle çalışırken ve hayal güçlerini kullanırken, kurallara uymayı ve aynı zamanda görevleri doğru bir şekilde yapmayı öğrenmeleri gerekir. Çocukların akran merkezli sosyal yeterliği kazanmaları, akran gruplarıyla ilgili sosyal yapı oluşturmaları, okul öncesi dönem boyunca gerçekleşmektedir (Farmer, 2000). Bu süreçte yaşanan olumsuz duyguları çocuğun kontrol etmesi ve kendisinden beklenen davranışları sergileyebilmesi önemlidir. Bu durum çocuğun sosyal gelişimiyle doğrudan ilgilidir ve etkileri yetişkinlikte de görülebilir (Koyutürk Koçer ve Gültekin Akduman, 2021).

Okul öncesi dönem çocukların akranları ile etkileşimlerinin başladığı dönemdir. Günümüzde ulaşılan bilgiler, çocukların akran etkileşimi ile birbirlerinin gelişimine katkı sağladığını göstermektedir. Bu yönde yapılan çalışmalar akran ilişkilerinin çocukların sosyal gelişimlerinin vazgeçilmez ve önemli bir parçası olduğunu vurgulamaktadır (Hartup, 2009; Salı, 2014). Çocukların gelişimi için önemli olan akran ilişkileri, bilişsel ve duyuşsal süreçleri barındıran, çocuğun gelişimini etkileyen ve kalıcı etkilere sahip olan bir süreçtir (Hay, Payne ve Chadwick, 2004). Okul öncesi yıllar akran ilişkilerinin ilk örneklerinin deneyimlenmesi ve bu ilişkilerin çocuk üzerindeki kısa-uzun süreli etkilerinin olması açısından önemlidir (Gülay, 2009). Bu dönemde sosyal becerilere sahip olan çocukların daha verimli akran ilişkileri geliştirebildiği düşünülmektedir.

Sosyal beceriler; sosyal ilişkileri başlatan ve devam ettiren, sosyal ilişkilerde yaşanan sorunların çözümünde kolaylık sağlayan sözel olan ya da olmayan davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Gülay ve Akman, 2009). Sosyal beceriler, çocukları işbirlikçi gruplarda başarılı bir şekilde çalışmaya hazırlamak için gerekli becerileri içermektedir. Bu beceriler, başkalarını dinleme, grup tartışmasında yer alma, duygu ve düşüncelerini saygılı bir şekilde iletme, problem çözme ve empati kurabilme vb. beceriler olarak ifade edilebilir (Koyutürk Koçer ve Gültekin Akduman, 2021). Bununla birlikte okula başladığında olumsuz akran ilişkileri geliştiren çocuklar, çocukluk ve hatta ergenlik dönemleri boyunca gruplardan dışlanabilir, diğer çocuklar tarafından seilmeyebilirler (Chen, McComas, Hartman ve Symons, 2011). Saldırganlık da akran ilişkilerini olumsuz etkileyen bir davranış türüdür.

Sosyal psikolojide saldırganlık, en yaygın şekilde, başka bir kişiye zarar verme amacı olan bir davranış olarak tanımlanır (Bushman ve Huesmann, 2010). Freedman ve arkadaşlarına (2003) göre ise saldırganlık, başkalarını inciten ya da incitebilecek davranışlardır. Bir kişi

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi

diğerine vurabilir, onun hakkında dedikodu yapabilir, arkadaşlık ilişkilerine zarar verebilir, ona küfredebilir. Bu olumsuz davranışların her biri farklı bir saldırganlık türünü ifade etmektedir (Erol ve Gülay Ogelman, 2020).

Erken çocukluk dönemindeki saldırganlık bölünmüş bir ailenin üyesi olmak, anne-baba tutumları, çocuğun mizaç durumu, şiddet, bağlanma dinamikleri veya nörogelişimsel faktörler gibi birçok faktöre atfedilmektedir (Herman 2021). Bu dönemde saldırganlık genellikle bağıırıp çağırma, diğerlerine vurma veya oyuncak gibi eşyaları fırlatma şeklinde gözlemlenebilir (Seven, 2008). Aynı zamanda okul öncesi dönemde görülen saldırgan davranışlar çocuğun yalnızca bireysel özelliklerinden kaynaklanan tek yönlü bir problem olmasından öte, çevresi ile etkileşiminin bir ürünü de olabilmektedir (Çağatay, 2003).

Saldırganlık, yaşamın farklı dönemlerinde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Hem kültürel olmayan hem sosyokültürel kodlar küçük çocukların saldırgan olaylara maruz kalma derecelerini ve saldırgan eylemlerde bulunma düzeylerini belirleyebilir. Örneğin, “2 yaş krizi” genel olarak normal kabul edilen bir durumdur. Bu nedenle bu krizlerle ilişkilendirilen saldırganlık (çocuk bir şeye vurduğunda ya da bir şeyleri attığında) daha iyi tolere edilebilmektedir. Saldırganlık düzeyinde artış ya da azalma beklenen belirli gelişim evrelerinin varlığı, belirli bir tolere düzeyini belirler (Tremblay, 2004). Saldırganlık, bir kişilik özelliği olarak kavramsallaştırılabileceği veya kökenlerinin bir çocuğun mizacına dayanabileceği gibi, doğuştan gelen bir özellik olabilir (Herman, 2021). Bay-Hinitz (2001), saldırgan davranışların ortaya çıkma nedenlerini bilgi ve beceri eksikliğinin yanı sıra duygusal yönden yaşanan sorunların davranışlara yansıtılması olarak açıklamıştır. Ayrıca saldırgan davranışların öğrenilmesinde medyanın, çocuğun yakın çevresinin, arkadaş ortamının ve özellikle yetişkinlerin etkisinin olduğunu da belirtmiştir.

Akran zorbalığı, saldırganlığın bir alt türü olarak değerlendirilmekle birlikte, ikisi birbirlerinden farklı kavramlardır (Pekel, 2004). Akran zorbalığının herhangi bir kışkırtma sonucunda ortaya çıkmaması; tekrarlanması ve zorbalığı uygulayan çocuğun, zorbalığa maruz kalan çocuktan daha güçlü olması, akran zorbalığının saldırganlıktan farklı olan özellikleridir (Solberg, Olweus ve Endressen 2007). Polanin, Espelage ve Pigott, (2012), zorbalığı, önemli bir güç farklılığı sonucunda fiziksel, psikolojik, sosyal ya da diğer faktörler açısından zayıf olan bir kurban karşı saldırgan davranışlar içeren, zorlayıcı ve sürekliliği olan bir eylem olarak ifade etmişlerdir. Erken yaşlarda, çocuklar arasındaki çatışmalar genellikle ödüllü bir oyuncağa sahip olma veya ebeveyn dikkatini çekme gibi sebeplerle ortaya çıkar ve bu durumlar sıkça saldırganlık etkilerini içerebilir. Ancak, yaş ve güç farkının bir çocuğu daha zayıf bir kardeşe

karşı sürekli zarar verme eğilimine itmesi durumunda, bu hareket zorbalık olarak değerlendirilebilir (Rigby, 2002). Akran zorbalığının fiziksel zorbalık, sözel zorbalık ve dolaylı zorbalık; olmak üzere üç farklı şekilde gerçekleştiği görülmektedir (Sharp ve Smith, 2003). Fiziksel zorbalık; vurma, tokat atma, yumruk atma, sıkıca tutma, sarsma, kavga etme, tekmeleme, itme, çekme, dürtme, çimdikleme, çarpma, fırlatma, saçını çekme, çelme takma, eşyaları alma veya eşyalara zarar verme, ısırma ve tükürme gibi davranışları içermektedir (Monks, 2000; Sharp ve Smith, 2003; Craig ve Pepler, 2003). Sözel zorbalık; alay etme, isim takma, azarlama, bağırma, dalga geçme, kötü söz söyleme, sataşma, küfretme, kızdırma, kışkırtma, iftira atma, birisinin cinsiyeti veya bedeni hakkında yorum yapma gibi davranışları kapsamaktadır (Monks, 2000; Sharp ve Smith, 2003). Dolaylı zorbalık ise genellikle sosyal olarak yalnız bırakmak/izole etmek veya diğerlerinin birinden hoşlanmamasını sağlamak için sosyal ilişkilerin kasıtlı olarak etkilenmesi durumlarını içerir (O'Moore ve Minton, 2004).

Akran zorbalığına maruz kalmanın gelişimi incelendiğinde, okul öncesi dönemde akran ilişkilerinin başlamasıyla birlikte akran zorbalığının görülmeye başladığı belirtilmiştir (Hanish, Ryan, Martin ve Fabes, 2005). Akran zorbalığına maruz kalma psiko-sosyal gelişimi olumsuz etkileyen ve kurbanlar üzerinde etkisi süren sosyal bir problemdir (Son, Parish ve Peterson, 2012). Akran zorbalığının sosyal gelişimin yanında duygusal alanda da olumsuz etkiye sahip olduğu özellikle depresyon, yalnızlık, düşük özgüven ve kaygı ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Hawker ve Boulton, 2000). Akran zorbalığına maruz kalan çocuklarda yatak ıslatma, iyi uyuyamama, mide ve baş ağrılarının görüldüğü belirtilmektedir (Schwartz, 2000). Ayrıca bu çocukların az sayıda arkadaşına sahip olma, utanma, düşük kendilik değeri, düşük sosyal yeterlik, saldırganlık ve akademik başarısızlık (Davidson ve Demaray, 2007) gibi özelliklere sahip oldukları bildirilmektedir.

Akran zorbalığı erken fark edilmediğinde ve önlenmediğinde ciddi sonuçlara neden olabilmektedir. Tekrarlanan mağduriyet, değersizlik ve çaresizlik duyguları da dâhil olmak üzere yoğun duygusal deneyimlere neden olabilir (Alsaker ve Olweus, 2002). Bu deneyimler çocukta yaşlıtlarına ve okula yönelik olumsuz beklentilere yol açabilir ve akranlarıyla daha yetersiz etkileşime yol açabileceğinden çocuğu mağduriyete karşı daha savunmasız hale getirebilir (Alsaker, 2004). Ayrıca zorbalığın kurbanı olan küçük çocuklar (5-7 yaş) ilkököl yıllarında daha uyumsuz olma eğilimindedir (Arseneault, Walsh, Trzesniewski, Newcombe, Caspi ve Moffitt 2006; Kirves ve Sajaniemi, 2012).

Okul öncesi dönem, çocuğun gelişiminin en hızlı ve öğrenme kapasitesinin en yüksek olduğu, farklı gelişim alanlarının birbiriyle ilişkili olduğu ve insan yaşamının temelini oluşturan

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi

bir evredir (Oktay, 2005). Bu dönemde çocuklar yeniliğe, değişime ve çeşitli uyarılara karşı oldukça açık olup, bu uyarılar arasında çocukların hayatında önemli bir yer tutan çizgi filmler özellikle dikkat çeker (RTÜK, 2013). Animasyon veya çizgi film olarak da bilinen canlandırma, uzun metrajlı filmlerden dizi filmlere, reklamlardan web sayfalarına ve kitaplara kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkar ve oluşturduğu karakterlerle her yaştan bireyin ilgisini çeker (Ergen Kılıcı, 2009). Çizgi filmler, gerçek dışı dünyaların kurgulanmasına olanak tanıyarak (Güven, 2017), özellikle okul öncesi dönemde çocukların soyut ve somut kavramlar arasındaki ayırımı yapamaması sebebiyle gördükleri her şeyi gerçek olarak algılamalarına yol açabilir. Bu dönemde çocukların model alma ve taklit yoluyla davranış öğrenmeleri, yetiştikleri ortamın davranış gelişimleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla, çizgi filmler çocukları gerçeklerden uzaklaştırabilir ve saldırganlık ile şiddet içeren davranışların sergilenmesine neden olabilir, bu da medyanın çocuk üzerindeki etkisinin önemini ve medya içeriğinin dikkatle seçilmesi gerektiğini vurgular.

Tripathi ve arkadaşlarına (2016) göre çocuklar neredeyse her zaman televizyon ile vakit geçirdiklerinden onların davranışları çoğunlukla televizyon tarafından şekillenmektedir. Çocukların her türlü çizgi filmde tamamen haberdar olmalarının tek nedeni, genellikle 6. aydan 3 yaşına kadar çok fazla çizgi film izlemelerinden kaynaklanmaktadır. Konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde okul öncesi çocuklar günde en az iki saatini televizyon karşısında geçirmektedir (Öztürk ve Karayağız, 2007; Erdoğan ve Baran, 2008; Kalan, 2010; Yazıcı, Yaman Baydar ve Kandır, 2019). Habib ve Soliman (2015) 'ın yapmış oldukları araştırma sonuçlarına göre ise, 2-5 yaş arası çocuklar haftada ortalama 32 saat, 6-11 yaş arası çocuklar ise 28 saat çizgi film izlemektedir. Yazıcı, Yaman Baydar ve Kandır (2019), yapmış oldukları araştırma sonucunda çocukların tamamına yakınının çizgi film izlediği, çizgi film izlerken medya araçlarından daha çok televizyonu tercih ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. İçeriklerinin ve çocuklarda oluşturdukları algının, yaş gruplarına göre değişmesine rağmen genel olarak çizgi filmlerin çocuklar tarafından sıklıkla seyredildiği söylenebilir.

Bu noktadan hareketle bu araştırmanın amacı, Türkiye'de ve yurt dışında yapılan bazı okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi filmlerinin sosyal beceriler, saldırgan ve zorba davranışlar açısından incelenmesidir. Araştırmanın alt amaçları şu şekildedir:

Türkiye'de yapılmış okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi filmlerde yer alan sosyal beceriler, saldırgan davranışlar, zorba davranışlar ve cinsiyet dağılımları nedir?

Yurt dışında yapılmış okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi filmlerde yer alan sosyal beceriler, saldırgan davranışlar, zorba davranışlar ve cinsiyet dağılımları nedir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Türkiye’de ve yurt dışında yapılan bazı okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi filmlerin sosyal beceriler, saldırgan ve zorba davranışlar açısından incelendiği bu araştırmada nitel araştırma deseni içerisinde yer alan doküman inceleme yönteminden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, yazılı belgelerin ve metinlerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek amacıyla kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach ve Ward, 2013).

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu okul öncesi dönem çocuklarına yönelik hazırlanan 50 çizgi film oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen çalışma grubunda, izlenme oranlarına göre Türkiye’de yapılan 24, yurt dışında yapılan 26 çizgi film bölümü yer almaktadır. Amaçlı örnekleme, sınırlı kaynakların en etkin kullanımı için bilgi bakımından zengin vakaların belirlenmesi ve seçilmesi için nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir (Palinkas, Horwitz, Green, Wisdom, Duan, ve Hoagwood, 2015).

Çizgi filmler belirlenirken, öncelikle hangi çocuk kanallarından seçim yapılacağı belirlenmiştir. TİAK (2022) izlenme oranlarına ve YouTube video kanalının abone sayısına göre dört çocuk TV kanalı belirlenmiştir. Bu sıralamada en çok izlenen çocuk kanalları sırasıyla TRT Çocuk, Disney Channel, Cartoon Network ve Minika Çocuk’tur (TİAK, 2022). Türkiye yapımı olan okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi filmler, TRT Çocuk YouTube kanalından, yurt dışı yapımı olan çizgi filmler ise Disney Channel, Cartoon Network ve Minika Çocuk YouTube kanalından seçilmiştir. Çocuklar tarafından kolay ulaşılabilecek (birçok teknolojik araçtan takip edilebilmesi, ücretsiz olması vb. nedenlerle) bir kaynak olmasından dolayı YouTube kanallarındaki izlenme oranları esas alınmıştır.

Türkiye yapımı çizgi filmlerle ilgili olarak TRT Çocuk bünyesindeki okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi filmlerin isimleri belirlenmiştir (TRT, 2023). Wikipedia (2023)’da TRT Çocuk tarafından yayınlanan programlar listesinde, Okul Öncesi Yapımlar başlığı altında Akıllı Tavşan Momo, Aslan, Ciciki, Ege ile Gaga, Elif ve Arkadaşları, Elif’in Düşleri, Erdem, Doru, Mavi Dünya, YadeYade, Kaptan Pengu ve Arkadaşları, Yusufname, Kız Kulesi Masalları, Kare, Pırıl, Hazine Takipçileri yer almaktadır. TRT Çocuk YouTube kanalında en

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi

çok izlenen (popüler) videolar incelendiğinde, Doru (18 bölüm), Eymen ile Çimen (2 bölüm), Elif ve Arkadaşları, Elif'in Düşleri (2 bölüm), Kuzucuk (2 bölüm) çizgi filmlerinden toplam 24 bölüm belirlenmiştir. Çizgi filmlerden rastgele seçilen birer bölüm, okul öncesi eğitim alanında doktora derecesine sahip 3 uzman tarafından okul öncesi dönem çocuklarına uygun olup olmadıklarına ilişkin değerlendirilmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda 5 çizgi filme ait toplam 24 bölüm, Türkiye yapımı okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi filmleri olarak araştırmaya dâhil edilmiştir.

Yurt dışında yapılmış okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi filmler ile ilgili izlenme oranlarına göre Disney Channel Türkiye YouTube kanalından 6 (Marvel Spidey ve İnanılmaz Arkadaşları 2 bölüm, Prenses Sofia 1 bölüm, Mickey ve Çılgın Yarışçılar 2 bölüm, Mickey Mouse Eğlence Evi 1 bölüm), Cartoon Network Türkiye YouTube kanalından 10 (Maşa ile Koca ayı 1 bölüm, Grizzy ve Lemmingler 1 bölüm, Harika Kanatlar 8 bölüm), Minika Çocuk Türkiye YouTube kanalından 10 (Robot Trenler 10 bölüm) çizgi film olmak üzere toplam 26 bölüm belirlenmiştir. Çizgi filmlerden rastgele seçilen birer bölüm, okul öncesi eğitim alanında doktora derecesine sahip 3 uzman tarafından okul öncesi dönem çocuklarına uygun olup olmadıklarına ilişkin değerlendirilmiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda 3 çizgi film kanalına ait 26 bölüm, yurt dışı yapım okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi filmleri olarak araştırmaya dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, üç ölçme aracı kullanılmıştır.

Çizgi Filmlere Yönelik Sosyal Beceri Kontrol Listesi

Bu araştırma için geliştirilen ölçme aracı, 80 maddeden oluşmaktadır. Ölçme aracı, Avcioğlu'nun (2007) tarafından 4-6 yaş çocukları için geliştirilen Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği ve Gülay (2004) tarafından geliştirilen 5-6 Yaş Çocukları İçin Sosyal Beceriler Ölçeği ile alan yazın taraması esas alınarak geliştirmiştir. Ölçme aracıyla ilgili okul öncesi eğitim alanında doktora derecesine sahip olup sosyal beceriler ve akran ilişkileri konularında araştırmaları bulunan bir profesör iki doktor öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır. Formun uygulamasından önce iki çizgi filmle pilot çalışma yapılmıştır.

Çizgi Filmlere Yönelik Saldırgan Davranış Kontrol Listesi

Bu araştırma için geliştirilen ölçme aracı, 35 maddeden oluşmaktadır. Ölçme aracı, Gülay (2008) tarafından uyarlama çalışması yapılan Ladd ve Profilet Çocuk Davranış Ölçeği'nin Saldırganlık alt ölçeği ve alan yazın taraması esas alınarak geliştirmiştir. Ölçme

aracıyla ilgili okul öncesi eğitim alanında doktora derecesine sahip olup sosyal beceriler ve akran ilişkileri konularında araştırmaları bulunan bir profesör iki doktor öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır. Formun uygulamasından önce iki çizgi filmle pilot çalışma yapılmıştır.

Çizgi Filmlere Yönelik Zorba Davranış Kontrol Listesi

Bu araştırma için geliştirilen Zorba Davranış Kontrol Listesi, 26 maddeden oluşmaktadır. Ölçme aracı, Gülay (2008) tarafından uyarlama çalışması yapılan Akran Şiddetine Maruz Kalma Ölçeği ve alan yazın taraması esas alınarak geliştirmiştir. Ölçme aracıyla ilgili okul öncesi eğitim alanında doktora derecesine sahip olup sosyal beceriler ve akran ilişkileri konularında araştırmaları bulunan bir profesör iki doktor öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır. Formun uygulamasından önce iki çizgi filmle pilot çalışma yapılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Çalışma kapsamında yazarlardan ikisi tarafından çizgi film bölümleri bireysel olarak üç kontrol listesi doğrultusunda izlenilmiştir. Çizgi filmler sırasındaki belirlenen sosyal beceriler, saldırgan ve zorba davranışlar kontrol listelerine işaretlenmiştir. Ayrıca hangi cinsiyet tarafından hangi davranışın gerçekleştirildiği yazılmıştır. İki araştırmacının kontrol listeleri karşılaştırılmış ve görüş birliği sağlanamayan tespitlerle ilgili değerlendirilmeler yapılmıştır. Değerlendirmeler sonucunda listelere son halleri verilmiştir. Excel programına kaydedilen listeler doğrultusunda frekans ve yüzdeler hesaplanmıştır. Veri toplama süreci 1 ay sürmüştür.

Bulgular

Tablo 1. Türkiye’de yapılan okul öncesi dönem çocuklarına yönelik bazı çizgi filmlerdeki sosyal beceriler ve bu becerilerin gösterildiği cinsiyet dağılımları

Çizgi Filmlerde Belirlenen Sosyal Beceriler	f	%	Kız		Erkek	
			f	%	f	%
Başkaları konuşurken konuşan kişiyle göz teması kurma	126	12.5	27	21.4	99	78.6
Yardım etme	79	7.8	19	24.1	60	75.9
Tehlikelerden korumaya yönelik sözlü ve/veya sözsüz hareketler	69	6.8	8	11.6	61	88.4
İş bölümü yapma, işbirliği ile çalışma	65	6.4	24	36.9	41	63.1
Başkalarınca verilen sözel yönergelere uyma	53	5.3	14	26.4	39	73.6
İltifat etme	43	4.3	9	20.9	34	79.1
Selamlaşma	25	2.5	8	32.0	17	68.0
Duygularını uygun ve rahat bir şekilde ifade	35	3.5	14	40.0	21	60.0

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi

etme						
Cesaretlendirme	34	3.4	3	8.8	31	91.2
Doğayı sevme/koruma	33	3.3	10	30.3	23	69.7
Soru sorma	32	3.2	15	46.9	17	53.1
Teşekkür etme	30	3.0	13	43.3	17	56.7
Yardım isteme	28	2.8	10	35.7	18	64.3
Dinleme	26	2.6	13	50.0	13	50.0
Konuşmayı başlatma, sürdürme	26	2.6	12	46.2	14	53.8
Şaka yapma	25	2.5	6	24.0	19	76.0
Sorulara cevap verme	24	2.4	12	50.0	12	50.0
Oluşturduğu amaç ya da amaçları başarmak için çaba gösterme	23	2.3	5	21.7	18	78.3
Oyuna, etkinliğe, birlikte bir şey yapmaya davet etme	22	2.2	3	13.6	19	86.4
Üstlendiği görev ya da görevleri yerine getirme	20	2.0	2	10.0	18	90.0
Liderlik	19	1.9	1	5.3	18	94.7
Bağımsız olarak kendine bir amaç oluşturma	17	1.7	2	11.8	15	88.2
Birbirini izleyen amaçlar oluşturma	12	1.2	4	33.3	8	66.7
Verilen görev ya da görevleri tamamlamak için çaba gösterme	12	1.2	4	33.3	8	66.7
Amacına uygun olarak belli bir işe yoğunlaşma	9	0.9	1	11.1	8	88.9
Kendisine yapılan olumsuz eleştirileri doğru bulduğunda kabul etme	8	0.8	1	12.5	7	87.5
Özür dileme	8	0.8	3	37.5	5	62.5
İkna etme	8	0.8	0	0.0	8	100.0
Empati kurma	8	0.8	4	50.0	4	50.0
Baskı altında sakin kalma	8	0.8	2	25.0	6	75.0
Olumsuz sonuçlar karşısında kızmadan sonuçları kabul etme	8	0.8	2	25.0	6	75.0
Başkalarının duygularının farkına varma	7	0.7	2	28.6	5	71.4
İzin isteme	6	0.6	1	16.7	5	83.3
İsteklerini, ihtiyaçlarını rahatça ifade etme	6	0.6	1	16.7	5	83.3
Arkadaşlarının mantıklı düşüncelerini kabul etme	6	0.6	1	16.7	5	83.3
Uzlaşma	6	0.6	3	50.0	3	50.0
Davranışlarının sonuçları hakkında düşünme	5	0.5	1	20.0	4	80.0
Sırasını bekleme	4	0.4	2	50.0	2	50.0
İsmini söyleyerek kendini tanıtmaya	4	0.4	2	50.0	2	50.0
Başkalarıyla kolayca arkadaşlık kurma	3	0.3	2	66.7	1	33.3
Kurallara uyduğunda ortaya çıkabilecek sonuçları kabul etme	3	0.3	1	33.3	2	66.7
Kurallara uymadığında ortaya çıkabilecek sonuçları kabul etme	3	0.3	2	66.7	1	33.3
Bağımsız olarak karar alma	3	0.3	1	33.3	2	66.7
Başkalarına saygı gösterme	2	0.2	1	50.0	1	50.0

Olumlu değişiklikleri kolayca kabul etme	2	0.2	1	50.0	1	50.0
Olumsuz değişiklikleri kolayca kabul etme	2	0.2	0	0.0	2	100.0
İsmi söyleyerek başkalarını tanıtırma	2	0.2	1	50.0	1	50.0
Kurallara uyma	2	0.2	1	50.0	1	50.0
Paylaşma	2	0.2	0	0.0	2	100.0
Davranışlarının sonuçlarını kabullenme	2	0.2	1	50.0	1	50.0
Sürekli olmayan değişikliklere kolayca uyum gösterme	1	0.1	1	100.0	0	0.0
Güçlü ve zayıf yanlarını tanımlama	1	0.1	0	0.0	1	100.0
Kızgınlığının başladığını fark etme	1	0.1	0	0.0	1	100.0
Sürpriz yapma	1	0.1	0	0.0	1	100.0
Toplam	1009	100.0				

Tablo 1’de Türkiye’de yapılmış okul öncesi dönem çocuklarına yönelik 24 çizgi film bölümünün tamamında sosyal beceriler yer almaktadır. Çizgi filmlerde kontrol listesindeki 80 sosyal beceriden 54’ünün yer aldığı görülmektedir. Sosyal beceriler içerisinde çalışma grubundaki çizgi filmlerde en sık yer alan ilk üç sosyal beceri, başkaları konuşurken konuşan kişiyle göz teması kurma (126), yardım etme (79) ve tehlikelerden korumaya yönelik sözlü ve/veya sözsüz hareketlerdir (69). Çizgi filmlerde en az yer alan sosyal beceriler, sürekli olmayan değişikliklere kolayca uyum gösterme (1), güçlü ve zayıf yanlarını tanımlama (1), kızgınlığının başladığını fark etme (1) ve sürpriz yapmadır (1).

Çizgi filmlerdeki sosyal becerilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında, 54 sosyal beceriden 40’ını (%74.1) erkek kahramanların gerçekleştirme sıklığı, kız kahramanlardan yüksektir. On bir (%20.4) sosyal beceride kız ve erkek kahramanların sosyal beceriyi gerçekleştirme sıklığı aynıdır. Üç (%5.6) sosyal beceriyi (başkalarıyla kolayca arkadaşlık kurma, kurallara uymadığında ortaya çıkabilecek sonuçları kabul etme, sürekli olmayan değişikliklere kolayca uyum gösterme), kız kahramanlar, erkek kahramanlara göre daha sık sergilemektedirler. Altı sosyal beceriyi (ikna etme, olumsuz değişiklikleri kolayca kabul etme, paylaşma, güçlü ve zayıf yanlarını tanımlama, kızgınlığının başladığını fark etme, sürpriz yapma) gerçekleştiren kız, bir sosyal beceriyi (sürekli olmayan değişikliklere kolayca uyum gösterme) gerçekleştiren erkek kahraman bulunmamaktadır.

Tablo 2. Yurt dışında yapılan okul öncesi dönem çocuklarına yönelik bazı çizgi filmlerdeki sosyal beceriler ve bu becerileri gösterildiği cinsiyet dağılımları

Çizgi Filmlerde Belirlenen Sosyal Beceriler	f	%	Kız		Erkek	
			f	%	f	%
Selamlaşma	106	10.0	38	35.8	68	64.2
İltifat etme	76	7.1	29	38.2	47	61.8
Yardım etme	64	6.0	22	34.4	42	65.6

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi

Soru sorma	59	5.6	29	49.2	30	50.8
Konuşmayı başlatma, sürdürme	54	5.1	25	46.3	29	53.7
Sorulara cevap verme	52	4.9	26	50.0	26	50.0
Dinleme	52	4.9	32	61.5	20	38.5
Teşekkür etme	49	4.6	23	46.9	26	53.1
İş bölümü yapma, işbirliği ile çalışma	45	4.2	19	42.2	26	57.8
Üstlendiği görev ya da görevleri yerine getirme	39	3.7	19	48.7	20	51.3
Duygularını uygun ve rahat bir şekilde ifade etme	34	3.2	12	35.3	22	64.7
Yardım isteme	31	2.9	13	41.9	18	58.1
Başkaları konuşurken konuşan kişiyle göz teması kurma	26	2.4	13	50.0	13	50.0
Cesaretlendirme	22	2.1	8	36.4	14	63.6
Başkalarınca verilen sözel yönergelere uyma	25	2.4	9	36.0	16	64.0
Verilen görev ya da görevleri tamamlamak için çaba gösterme	23	2.2	11	47.8	12	52.2
İsmi söyleyerek kendini tanıtmak	23	2.2	3	13.0	20	87.0
Şaka yapma	22	2.1	10	45.5	12	54.5
Baskı altında sakin kalma	19	1.8	8	42.1	11	57.9
Tehlikelerden korumaya yönelik sözlü ve/veya sözsüz hareketler	18	1.7	6	33.3	12	66.7
Olumsuz sonuçlar karşısında kızmadan sonuçları kabul etme	18	1.7	7	38.9	11	61.1
İsmi söyleyerek başkalarını tanıtmak	16	1.5	3	18.8	13	81.3
Özür dileme	16	1.5	8	50.0	8	50.0
Oluşturduğu amaç ya da amaçları başarmak için çaba gösterme	15	1.4	6	40.0	9	60.0
Oyuna, etkinliğe, birlikte bir şey yapmaya davet etme	15	1.4	6	40.0	9	60.0
Bağımsız olarak kendine bir amaç oluşturma	12	1.1	4	33.3	8	66.7
Doğayı sevme/koruma	10	0.9	5	50.0	5	50.0
Sürpriz yapma	8	0.8	3	37.5	5	62.5
Uzlaşma	8	0.8	3	37.5	5	62.5
Empati kurma	7	0.7	4	57.1	3	42.9
Kendi kendisine iltifatta bulunma	7	0.7	1	14.3	6	85.7
Başkalarıyla kolayca arkadaşlık kurma	7	0.7	3	42.9	4	57.1
Amacına uygun olarak belli bir işe yoğunlaşma	6	0.6	3	50.0	3	50.0
Davranışlarının sonuçları hakkında düşünme	6	0.6	2	33.3	4	66.7
Başkalarının duygularının farkına varma	5	0.5	2	40.0	3	60.0
İzin isteme	5	0.5	3	60.0	2	40.0
Birbirini izleyen amaçlar oluşturma	5	0.5	3	60.0	2	40.0
Sırasını bekleme	5	0.5	3	60.0	2	40.0
Kendisine yapılan olumsuz eleştirileri doğru bulduğunda kabul etme	4	0.4	0	0.0	4	100.0
Arkadaşlarının mantıklı düşüncelerini kabul	4	0.4	1	25.0	3	75.0

etme						
Bağımsız olarak karar alma	4	0.4	1	25.0	3	75.0
Olumlu değişiklikleri kolayca kabul etme	4	0.4	1	25.0	3	75.0
Davranışlarının sonuçlarını kabullenme	4	0.4	2	50.0	2	50.0
Güçlü ve zayıf yanlarını tanımlama	4	0.4	2	50.0	2	50.0
Kendi kendini cesaretlendirme	4	0.4	1	25.0	3	75.0
Liderlik	3	0.3	0	0.0	3	100.0
Arkadaşlarının haklı olduğu durumlarda onlara saygı gösterme	3	0.3	1	33.3	2	66.7
Kurallara uyduğunda ortaya çıkabilecek sonuçları kabul etme	2	0.2	1	50.0	1	50.0
Kurallara uymadığında ortaya çıkabilecek sonuçları kabul etme	2	0.2	1	50.0	1	50.0
İkna etme	2	0.2	0	0.0	2	100.0
Olumsuz değişiklikleri kolayca kabul etme	2	0.2	0	0.0	2	100.0
Kendisinden istenilenleri olumlu bir şekilde reddeder.	2	0.2	1	50.0	1	50.0
Olumsuz akran baskısına uygun şekilde hayır diyebilme.	2	0.2	1	50.0	1	50.0
Arkadaşlarının mantıklı olmayan düşüncelerini uygun şekilde reddetme	2	0.2	1	50.0	1	50.0
Haklı olduğu bir durumda hakkını savunma	2	0.2	1	50.0	1	50.0
İsteklerini, ihtiyaçlarını rahatça ifade etme	1	0.1	0	0.0	1	100.0
Paylaşma	1	0.1	0	0.0	1	100.0
Akran baskısını görmezlikten gelme	1	0.1	1	100.0	0	0.0
Toplam	1063	100.0				

Tablo 2'ye göre yurt dışında yapılmış okul öncesi dönem çocuklarına yönelik 26 çizgi film bölümünün tamamında sosyal beceriler yer almaktadır. Çizgi filmlerde kontrol listesindeki 80 sosyal beceriden 58'inin yer aldığı belirlenmiştir. Sosyal beceriler içerisinde çalışma grubundaki çizgi filmlerde en sık yer alan ilk üç sosyal beceri, selamlaşma (106), iltifat etme (76) ve yardım etmedir (64). Çizgi filmlerde en az yer alan sosyal beceriler, isteklerini, ihtiyaçlarını rahatça ifade etme (1), paylaşma (1) ve akran baskısını görmezden gelmedir (1).

Çizgi filmlerdeki sosyal becerilerin gösterildiği cinsiyet dağılımına bakıldığında, 58 sosyal beceriden 40'ını (% 69.0) erkek kahramanların gerçekleştirme sıklığı, kız kahramanlardan yüksektir. On iki (%20.7) sosyal beceride kız ve erkek kahramanların sosyal beceriyi gerçekleştirme sıklığı aynı düzeydedir. Altı (%10.3) sosyal beceriyi (dinleme, empati kurma, izin isteme, birbirini izleyen amaçlar oluşturma, sırasını bekleme ve akran baskısını görmezlikten gelme) kız kahramanlar, erkek kahramanlara göre daha sık sergilemektedirler. Altı sosyal beceriyi (kendisine yapılan olumsuz eleştirileri doğru bulduğunda kabul etme, liderlik, ikna etme, olumsuz değişiklikleri kolayca kabul etme, isteklerini ve ihtiyaçlarını rahatça ifade

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi

etme, paylaşma) gerçekleştiren kız, bir sosyal beceriyi (akran baskısını görmezlikten gelme) gerçekleştiren erkek kahraman bulunmamaktadır.

Tablo 3. Türkiye’de yapılan okul öncesi dönem çocuklarına yönelik bazı çizgi filmlerdeki saldırgan davranışlar ve bu becerileri gösterildiği cinsiyet dağılımları

Çizgi filmlerde belirlenen saldırgan davranışlar	f	%	Kız		Erkek	
			f	%	f	%
Birilerini çeşitli fiziksel davranışlarla (dürtme, itme, çekiştirme vb.) rahatsız etme	5	33.3	0	0.0	5	100.0
Birileriyle alay etme	4	26.7	2	50.0	2	50.0
Birilerini acımasızca eleştirme	2	13.3	0	0.0	2	100.0
Birilerini ya da bir şeyi tekmeleme	3	20.0	1	33.3	2	66.7
Birilerine/bir şeye, nesne/oyuncak fırlatma	1	6.7	0	0.0	1	100.0
Toplam	15	100.0				

Tablo 3’de görüldüğü üzere çalışma grubundaki Türkiye’de yapılan okul öncesi dönem çocuklarına yönelik 24 çizgi filmde 5 saldırgan davranış belirlenmiştir. Yedi bölümde yer alan saldırgan davranışlar içinde en sık “birilerini çeşitli fiziksel davranışlarla (dürtme, itme, çekiştirme vb.) rahatsız etme” (5) , en az ise “birilerine/bir şeye, nesne/oyuncak fırlatma” (1) yer almaktadır. Belirlenen beş saldırgan davranışın biri (birileriyle alay etme) kız ve erkek kahramanlar tarafından aynı düzeyde sergilenirken, dördünün erkek kahramanlar tarafından kızlara göre daha sık sergilendiği belirlenmiştir. Üç saldırgan davranış (Birilerini çeşitli fiziksel davranışlarla (dürtme, itme, çekiştirme vb.) rahatsız etme, birilerini acımasızca eleştirme, birilerine/bir şeye, nesne/oyuncak fırlatma) yalnızca erkek çocukları tarafından gerçekleştirilmektedir.

Tablo 4. Yurt dışında yapılan okul öncesi dönem çocuklarına yönelik bazı çizgi filmlerdeki saldırgan davranışlar ve bu becerileri gösterildiği cinsiyet dağılımları

Çizgi filmlerde belirlenen saldırgan davranışlar	f	%	Kız		Erkek	
			f	%	f	%
Birileriyle alay etme	6	25.0	2	33.3	4	66.7
Birilerinin eşyalarına ve/veya oyuncaklarına zarar verme	4	16.7	1	25	3	75
Birilerinin oyununu bozma	4	16.7	0	0.0	4	100.0
Birilerini çeşitli fiziksel davranışlarla (dürtme, itme, çekiştirme vb.) rahatsız etme	2	8.3	0	0.0	2	100.0
Birilerine, bir şeye, nesne/oyuncak fırlatma	2	8.3	1	50.0	1	50.0
Birileriyle sözlü tartışmaya girme	2	8.3	1	50.0	1	50.0
Birilerini tehdit etme	1	4.2	1	100.0	0	0
Birilerinin eşyasını zorla alma	1	4.2	0	0.0	1	100.0
Birilerine karşı sinsi ve kurnaz tavırlar sergileme	1	4.2	1	100.0	0	0

Birilerini zorla yönetmeye çalışma	1	4.2	1	100.0	0	0
Toplam	24	100				

Tablo 4 incelendiğinde, çalışma grubundaki yurt dışında yapılan okul öncesi dönem çocuklarına yönelik 26 çizgi filmde 10 saldırgan davranış belirlenmiştir. On bölümde yer alan saldırgan davranışlar içinde en sık sergilenen birileriyle alay etme (6) olmuştur. Belirlenen on saldırgan davranışların ikisi (birilerine, bir şeye, nesne/oyuncak fırlatma, birileriyle sözlü tartışmaya girme) kız ve erkek kahramanlar tarafından aynı düzeyde sergilenirken, beşinin erkek kahramanlar tarafından kızlara göre üçünün kız kahramanlar tarafından erkek kahramanlara göre daha sık sergilendiği belirlenmiştir. Üç saldırgan davranış (Birilerinin oyununu bozma, birilerini çeşitli fiziksel davranışlarla (dürtme, itme, çekiştirme vb.) rahatsız etme, birilerinin eşyasını zorla alma) yalnızca erkek kahramanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Üç saldırgan davranış (birilerini tehdit etme, birilerine karşı sinsî ve kurnaz tavırlar sergileme, birilerini zorla yönetmeye çalışma) yalnızca kız kahramanlar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Tablo 5. Türkiye’de yapılan okul öncesi dönem çocuklarına yönelik bazı çizgi filmlerdeki zorba davranışlar ve bu becerileri gösterildiği cinsiyet dağılımları

Çizgi filmlerde belirlenen zorba davranışlar			Kız		Erkek	
	f	%	f	%	f	%
Aynı kişiyi/kişileri itme, çekiştirme	3	42.9	0	0.0	3	100.0
Aynı kişi/kişilerle alay etme	2	28.6	1	50.0	1	50.0
Aynı kişiyi/kişileri tehdit etme	1	14.3	0	0.0	1	100.0
Aynı kişi/kişilerin belli bir kişiyi istemediği şeylere zorlaması	1	14.3	0	0.0	1	100.0
Toplam	7	100.0				

Tablo 5’e göre çalışma grubundaki Türkiye’de yapılan okul öncesi dönem çocuklarına yönelik 24 çizgi filmde 4 zorba davranış belirlenmiştir. Altı bölümde yer alan zorba davranışlar içinde en sık “aynı kişiyi/kişileri itme, çekiştirme” (3) yer almaktadır. Belirlenen dört zorba davranışın biri (aynı kişi/kişilerle alay etme) kız ve erkek kahramanlar tarafından aynı düzeyde sergilenirken, diğer zorba davranışları sergileyen kız kahraman bulunmamaktadır.

Tablo 6. Yurt dışında yapılan okul öncesi dönem çocuklarına yönelik bazı çizgi filmlerdeki zorba davranışlar ve bu becerileri gösterildiği cinsiyet dağılımları

Çizgi filmlerde belirlenen zorba davranışlar			Kız		Erkek	
	f	%	f	%	f	%
Aynı kişinin/kişilerin oyuncaklarını /eşyalarını izinsiz alarak kızdırma	2	66.7	0	0	2	100.0
Aynı kişinin/kişilerin eşyalarına/ oyuncaklarına zarar verme	1	33.3	0	0	1	100.0

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi

Toplam	3	100.0	0	3
--------	---	-------	---	---

Tablo 6’da çalışma grubundaki yurt dışında yapılan okul öncesi dönem çocuklarına yönelik 26 çizgi filmde 2 zorba davranış belirlenmiştir. İki bölümde yer alan zorba davranışlar içinde en sık “aynı kişinin/kişilerin oyuncaklarını /eşyalarını izinsiz alarak kızdırma” (2) yer almaktadır. Belirlenen zorba davranışları sergileyen kız kahraman bulunmamaktadır.

Tartışma

Araştırmada gerek Türkiye gerekse yurt dışı yapımlı çizgi filmlerde sosyal becerilerin saldırgan ve zorba davranışlara göre oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı sosyal becerilerin sıklığının değişebildiği belirlenmiştir. Şöyle ki, başkalarına saygı gösterme, kurallara uyma, sürekli olmayan değişikliklere kolayca uyum gösterme, kızgınlığının başladığını fark etme üzere dört sosyal beceri Türkiye’de yapılmış çizgi filmlerde yer alırken, yurt dışı yapımlı çizgi filmlerde yer almadığı belirlenmiştir. Ayrıca kendi kendini cesaretlendirme, arkadaşlarının haklı olduğu durumlarda onlara saygı gösterme, kendisinden istenilenleri olumlu bir şekilde reddetme, olumsuz akran baskısına uygun şekilde hayır diyebilme, arkadaşlarının mantıklı olmayan düşüncelerini uygun şekilde reddetme, haklı olduğu bir durumda hakkını savunma, akran baskısını görmezlikten gelme, kendi kendisine iltifatta bulunma olmak üzere sekiz sosyal becerinin yurt dışında yapılmış çizgi filmlerde yer alırken, Türkiye yapımlı çizgi filmlerde yer almadığı belirlenmiştir. Yurt dışı yapımlı çizgi filmlerde Türkiye’de yapılan çizgi filmlere göre daha çok saldırgan davranış örneğine rastlanırken Türkiye yapımlı çizgi filmlerde daha çok zorba davranış örneği belirlenmiştir.

Türk yapımı çizgi filmler ile yurt dışı yapımı çizgi filmler arasında kültürel kaynaklı olduğu düşünülen önemli farklılıklar bulunmuştur. İnsanların benlik, biliş, duygu ve güdülerini, içinde yaşadıkları kültürden etkilenmektedir. Farklı kültürlerde ve dolayısıyla farklı çevrelerde yetişen insanların benlik kurgularının oluşumunda içinde bulunulan toplumdaki yaygın değerlerin etkisi kaçınılmazdır (Aydın, 2019; Matsumoto, 2000). Akça ve Baran (2018) çizgi filmlerin de kültür etkileşimi ve aktarımında önemli bir role sahip olduğunu belirtmektedirler. Hofstede (2011)’ye göre bireyci toplumlarda kişi kendinden ve yakın ailesinden sorumluyken, toplulukçu toplumlarda geniş aileler kendi üyelerini korumakta ve bireylerden sadakat beklemektedir. Toplulukçu toplumlarda ilişkiler öncelenirken bireyci toplumlarda görevler öncelenir (Kocacıbağ, 2019). Hofstede (2016)’nin yapmış olduğu kültürler arası bireycilik toplulukçuluk araştırmasında Türkiye toplulukçu yapıda kültürler arasında yer almıştır. Konu ile ilgili benzer araştırmalar da bu bilgiyi doğrulamakla birlikte Türkiye’de toplulukçuluğun yanı

sıra bireycilik belirtilerinin görülebildiği de ifade edilmektedir (Ercan, 2013; Kağıtçıbaşı, 1996). Araştırmanın sonuçları farklı kültürlerle ilişkin çizgi filmler arasındaki farklılıkları yansıttığı için alan yazını destekler nitelikte kabul edilebilir. Nitekim araştırma sonuçlarına göre; toplulukçu davranışlardan olan başkalarına saygı gösterme, kurallara uyma, sürekli olmayan değişikliklere kolayca uyum gösterme becerileri ve bireyci bir davranış olan kızgınlığının başladığını fark etme olmak üzere dört sosyal beceri batı toplumlarına göre daha toplulukçu bir yapıda olan Türkiye’de yapılmış olan çizgi filmlerde yer alırken yurt dışı yapımlı çizgi filmlerde yer almamıştır.

Yurt dışı yapımlı çizgi filmlerde yine araştırmaları destekler şekilde kendi kendisini cesaretlendirme, arkadaşlarının haklı olduğu durumlarda onlara saygı gösterme, kendisinden istenilenleri olumlu bir şekilde reddetme, olumsuz akran baskısına uygun şekilde hayır diyebilme, arkadaşlarının mantıklı olmayan düşüncelerini uygun şekilde reddetme, haklı olduğu bir durumda hakkını savunma, akran baskısını görmezlikten gelme, kendi kendisine iltifatta bulunma olmak üzere bireycilik özelliklerinin ön planda olduğu sekiz sosyal beceri yer alırken, Türk yapımlı çizgi filmlerde yer almadığı belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre toplumların kültürel eğilimlerinin çizgi filmlere yansıdığı görülmektedir. Günlük hayatta televizyon ve çizgi film karşısında geçirilen süre artmış, dolayısıyla içeriklerin çocukların dünyayı anlamlandırmaları üzerinde de uzun süreli etkileri olduğu belirtilmektedir (Bayar, 2017; Mutlu, 1999; Oruç, Tecim ve Özyürek 2011). Çizgi filmler çocukların kültürlenme süreci üzerinde etkili olmaktadır (Temizkan ve Atasoy, 2016; Türkmen, 2012). Araştırma sonucunda çizgi filmlerde yer alan becerilerin kültürlerle göre farklılaşması alan yazında yer alan bilgileri destekler niteliktedir.

Araştırma sonuçlarına göre hem Türk yapımlı hem yurt dışı yapımlı çizgi filmlerde sosyal beceriler, saldırgan ve zorba davranışlara göre oldukça fazla bulunmuştur. Ekranların hayatlarımıza hızla dahil olması eğitim sürecine de etkisini kaçınılmaz kılmıştır. Mevcut çizgi filmlerin eleştirel bir gözle incelenmesi eğitici yönlerinin irdelenmesi de eğitim açısından önem kazanmıştır. Bu nedenle çocuklar üzerine yapılan pek çok çalışma çizgi filmlerin eğitim sürecine etkilerini incelemiş ve benzer sonuçlar elde edilmiştir. Rosa (2022) Disney çizgi filmlerinin kültürel ve değer unsurlarını incelediği çalışmasında çizgi filmlerin pek çok eğitimsel yansımasının yanı sıra eksikliğini belirtmiş olduğu vurgulanması gereken temalara (ortak barış, yoksulluk vb.) da yer verilmesinin çocuklar için yararlı olabileceğini belirtmektedir. Yel ve Dönmez (2022) araştırmalarında çizgi filmler ile desteklenen sınıf ortamlarının çocukların duygularını ifade etme becerilerini geliştireceğini belirtmektedirler. Gün

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi

Şahin ve Arslan (2022) küçük çocuklarda çevre eğitimi ve fen bilimleri eğitiminde bir öğretim stratejisi olarak animasyon çizgi filmlerin kullanılmasının yararlı olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Çizgi filmler ile yapılan öğretimler çocukların akademik becerilerini ve bilgiyi akılda tutma becerilerini olumlu yönde etkilemektedir (Eker ve Karadeniz, 2014; Koçak ve Göktaş, 2021). Ayrıca araştırmada hem yurt dışı yapımlı çizgi filmlerde hem Türkiye’de yapılan çizgi filmlerde erkek karakterlerin sosyal becerileri gösterme sıklığının kızlardan yüksek olduğu görülmüştür. Yurt dışı yapımlı çizgi filmlerde Türkiye’de yapılan çizgi filmlere göre daha çok saldırgan davranış örneğine rastlanmıştır. Steurer ve arkadaşları (1971) okul öncesi dönem çocuklar ile yapmış oldukları araştırmalarında çocukların filme alınmış saldırganlığı izlemenin ardından saldırgan davranışlarının arttığı belirtmektedirler. Christakis ve Zimmerman (2007) ise yaptıkları çalışmada 2-5 yaş arasında şiddet içeren programlar izleyen erkek çocukların ileriki yıllarda (7-10 yaş) problem davranışlarının artmasında etken olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde izlenen programların çocukların saldırganlık ve şiddet içeren davranışlarını tetiklediğini saptayan çalışmalar mevcuttur (Peters ve Blumberg, 2002; Coyne ve Whitehead, 2008.). Alan yazında özellikle yurt dışı yapımlı çizgi filmlerin saldırgan davranışlar içerdiğine ilişkin pek çok araştırma yer almaktadır (Bandura, Ross ve Ross, 2019; Coyne ve Whitehead, 2008). Hapkiewicz ve Roden (1971) araştırmalarında saldırgan öğeler içeren çizgi film izleyen çocuklarda erkek çocukların kız çocuklara oranla daha fazla saldırganlık sergilediklerini gözlemlenmiş, saldırganlık içermeyen çizgi filmleri izleyen erkek çocukların paylaşma davranışlarının kız çocuklarına göre daha fazla paylaşma davranışı gösterdiklerini belirtilmiştir. Thompson ve Zerbinos (1997) yaşları 4 ile 9 arasında değişen 89 çocuk ile çizgi filmlerdeki kadın ve erkek karakterlerin sunumunu nasıl algıladıklarını belirlemek amacıyla yapılandırılmış görüşmeler yaptıkları çalışmalarında, çizgi film karakterinde erkeklerin şiddet yanlısı ve aktif, kızların ise evcil, erkeklerle ve görünüşleriyle ilgilendiklerini belirtmektedirler. Bu araştırma ile benzer özellikte bir araştırmada Baker ve Raney (2007) süper kahramanların kalıplaşmış cinsiyet rollerine vurgu yapmaktadır. Araştırmalar çizgi filmlerin çocuklar üzerindeki etkisinin büyüklüğünü göstermektedir. Bu bulgulardan yola çıkılarak çizgi filmlerde kültüre uygun öğeler bulunmasına, kalıplaşmış cinsiyet yargılarından uzak durulmasına ve olumlu özelliklere sahip kadın karakterlere de erkek karakterler kadar yer verilmesine dikkat edilmesi önerilmektedir. Son olarak araştırmada Türkiye yapımlı çizgi filmlerde yurt dışı yapımlı çizgi filmlerden daha çok zorba davranış örneği belirlenmiştir. Çalışma ile benzer bulgulara sahip bir araştırmada Yorulmaz (2013) Pepee çizgi filmini incelediği araştırmasında Türk yapımı olan bu çizgi filmde zorbalık davranışları da içeren olumsuz davranışların (vurma, yaralama, bağırma, hakaret etme, küçümseme, dışlama, alay

etme vb.) yer aldığını belirtmektedir. Yine Türk yapımı Rafadan Tayfa çizgi filminde incelenen 20 bölümden 15 tanesinde zorbalık davranışlarından biri olan alay etme davranışı tespit etmiştir. Ancak aynı çizgi film araştırmada incelenen bölümlerde hiçbir fiziksel zorbalık tespit edilmemiş ve Rafadan Tayfa çizgi filminin çok yoğun zorbalık davranışları içermediği bulgusu paylaşılmıştır (Dilek Çin, Özel ve Ünüvar, 2023). Demir (2019) yerli ve yabancı çizgi filmleri incelediği çalışmasında yabancı çizgi filmlerde zorbalık davranışları da içeren olumsuz davranışların yerli çizgi filmlerden daha fazla bulunduğunu belirtmiştir. Mevcut farklılığın incelenen çizgi filmlerin içeriklerinin farklılıklarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda planlanacak okul öncesi dönem çocuklarına yönelik çizgi film konulu çalışmalarda şu öneriler sunulabilir:

Araştırma bulgularına göre, Türkiye’de okul öncesi dönem çocuklarına yönelik yapılmış çizgi filmlerde yer alan sosyal beceri, saldırgan ve zorba davranışlar ile Türkiye dışında yapılmış çizgi filmlerde sosyal beceri saldırgan ve zorba davranışlar arasında farklılıklar mevcuttur. Çizgi filmlerdeki bu farklılığın kültürel ve toplumsal normların bireylerden beklediği davranış farklılıklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Hem sosyal beceri hem de saldırgan ve zorba davranışların farklı kültürlerde çizgi filmlerde nasıl çeşitlendiğine yönelik yeni ve geniş kapsamlı araştırmalar planlanabilir.

Araştırma sonucunda yurt dışı yapımlı çizgi filmlerde Türkiye’de yapılan çizgi filmlere göre daha çok saldırgan davranış örneğine rastlanırken Türkiye yapımlı çizgi filmlerde de daha çok zorba davranış örneği belirlenmiştir. Çocukların model alarak öğrendiklerinden zamanlarının büyük çoğunluğunda onlara eşlik eden çizgi film kahramanlarından etkilendikleri ve onlar ile özdeşim kurdukları araştırmalarda sıklıkla görülmektedir. Bu etkilenme yalnızca kültürel açıdan ya da sosyal beceriler açısından değil; tüm gelişim alanları açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısı ile ileriki çalışmalarda farklı gelişim alanları açısından değerlendirmeler yapılarak çizgi filmler incelenebilir.

Araştırma sonucunda hem yurt dışı yapımlı çizgi filmlerde hem Türkiye’de yapılan çizgi filmlerde erkek karakterlerin sosyal becerileri gösterme sıklığının kızlardan yüksek olduğu görülmüştür. Yapımcılar çizgi filmlerde cinsiyet öğelerine dikkat etmeli, çizgi filmlerde sosyal becerisi yüksek kadın karakterlere daha fazla yer verilmelidir. Konu ile ilgili içerik eksikliklerini fark eden öğretmenler drama çalışmaları yapabilir, ilgili karakterlere drama çalışmalarında olumlu roller vererek çocukların zihninde olumlu örneklerin çoğalmasını destekleyebilirler. Çocukları ekran başından tamamen uzaklaştırmanın mümkün olmadığı dijital

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi

çağda çocukların maruz kaldıkları çizgi film içeriklerin iyi ve doğru değerlendirilmesi bu anlamda hem eğitimcilere hem ailelere medya okuryazarlığı eğitimleri verilmesi çocukları mevcut zararlı içeriklerden korumak açısından yararlı olacaktır. Böylece zamanının büyük çoğunluğunu geçirdiği içerikleri çocuklar için eğitimsel açıdan uygun hale getirerek çocuğun tam da okul öncesi döneme uygun bir şekilde eğlenerek öğrenmesi desteklenebilir. Ayrıca araştırmacılar açısından konu ile ilgili Türkçe alan yazında oldukça az çalışma bulunmaktadır. Araştırmalar farklı içeriklerin okul öncesi dönem çocuklarının saldırganlık, zorbalık ve şiddet içeren davranışlarına etkisi incelenerek yeniden planlanabilir. Bu araştırmada sadece çizgi filmler incelenmiştir. Yeni araştırmalarda dizi, film, reklam ya da telefon oyunları çocukların sosyal becerilerine, saldırgan ya da zorba davranışlarına etkisi açısından incelenebilir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmanın tüm bölümlerinde yazarlar ortak katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Akça, R. P., & Baran, G. (2018). Çizgi filmlerin Türk kültürüne ait özellikler açısından incelenmesi: "Pepee Örneği". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 215-224.
- Alsaker, F. D. (2004). *Bernese program against victimization in kindergarten and elementary schools*. P. K. Smith, D. Pepler, & K. (Eds.), *Rigby In Bullying in schools: How successful can interventions be?* (pp. 289–306). Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Alsaker, F. D., & Olweus, D. (2002). Stability and change in global self-esteem and self-related affect. T. M. Brinthaupt, & R. P. Lipka (Eds.), *In Understanding the self of the early adolescent*. (pp. 193-223). State University of New York Press.
- Arseneault, L., Walsh, E., Trzesniewski, K., Newcombe, R., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2006). Bullying victimization uniquely contributes to adjustment problems in young children: a nationally representative cohort study. *Pediatrics*, 118(1), 130–138
- Avcıoğlu, H. (2007). Sosyal becerileri değerlendirme ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması (4-6 yaş). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 93-103.
- Aydın, K. B. (2019). Özerk-ilişkisel benlik ölçeğinin geçerliği, güvenilirliği ve öznel esenlik hali ile ilişkisi. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 4 (8), 46-64.
- Baker, K., & Raney, A. A. (2007). Equally super?: Gender-role stereotyping of superheroes in children's animated programs. *Mass Communication & Society*, 10(1), 25-41.
- Bandura, A., Ross, D., & Ross, S. (1963). *Imitation of film-mediated aggressive models* (1963). In *Crime and Media* (pp. 381-392). Routledge.
- Bayar, S. *Televizyon yayınlarında yer alan cinsel içeriklerin çocukların gelişimleri üzerindeki rolü (Konya Meram, Selçuklu, Karatay ilköğretim okulları üzerine bir araştırma)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Bay-Hinitz, A.K. (2001). *Prescribing games to reduce aggression in children*. C.Schaefer & S.E. Reid (Eds.). In *Game Play Therapeutic Use of Childhood Games* (2nd ed). (pp. 366-383). New York: NY: John Wiley and Sons, Inc.
- Bushman, B. J., & Huesmann, L. R. (2010). *Aggression*. S. T. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.). In *Handbook of Social Psychology* (5th ed., Vol. 2, pp. 833–863). John Wiley & Sons.
- Chen, C. C., McComas, J. J., Hartman E., & Symons, F. J. (2011). A prospective sequential analysis of the relation between physical aggression and peer rejection acts in a high-risk preschool sample. *Early Education and Development*, 22(4), 574-592.
- Christakis, D.A., & Zimmerman, F.J. (2007). Violent Television Viewing During Preschool Is Associated With Antisocial Behavior During School Age. *Pediatrics*, 120(5), 993-999.
- Coyne, S. M., & Whitehead, E. (2008). Indirect aggression in animated Disney films. *Journal of communication*, 58(2), 382-395.
- Craig, W. M., & Pepler, D. J. (2003). Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 48(9), 577-582.
- Çağatay, E. (2003). *Alt cezanın ana baba tutumlarını algulamalarını ve çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyip etkilemediğinin ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki 6, 9, 12 yaş çocuklarına verilen fiziksel incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Davidson, L. M., & Demaray, M. K. (2007). Social support as a moderator between victimization and internalizing-externalizing distress from bullying. *School Psychology Review*, 36(3), 383-405.
- Demir, R. (2019). *Türkiye’de çocuk kanallarında yayınlanan çizgi filmlerde dini ve kültürel değerler eğitimi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Dilek Çin, B., Özel, Ö., & Ünüvar, P. Okul Öncesi Dönem Çocukların İzledikleri Çizgi Filmlerin Akran Zorbalığı Açısından İncelenmesi: Rafadan Tayfa Örneği. *Uluslararası Temel Eğitim Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 43-53.
- Eker, C., & Karadeniz, O. (2014). The effects of educational practice with cartoons on learning outcomes. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(14), 223-234.
- Ercan, H. (2013). “Genç Yetişkinlerde Benlik Kurgusu Üzerine Bir Çalışma”. *ZfWT – Journal of World of Turks*, 5(2), 157-178.
- Erdoğan, S. & Baran, G. (2008). A study of parents regarding television watching habits of their children in the four-six age group. *The Social Sciences*, 3(3), 245-248.
- Ergen Kılıcı, Ş. (2009). *Tüketim toplumunun bir formu olarak çizgi filmlerde çocukluk ve toplumsal cinsiyet temsilleri: Barbie, Bratz ve Winx club*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Erol, A & Gülay Ogelman, H. (2020). Çocukların saldırganlık ve akran şiddetine maruz kalma düzeylerinin akranları tarafından sevilme düzeyleri üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 14-21.
- Farmer, T. W. (2000). Misconceptions of peer rejection and problem behavior. *Remedial and Special Education*, 21(4), 194-208.

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi

- Freedmann, J.L., Sears, D.O., & Carlsmith, J.M. (2003). *Sosyal psikoloji*. (Çev:A. Dönmez).Ankara: İmge.
- Gülay, H. (2004). *Korunmaya muhtaç çocuklarla ailesi ile yaşayan 6 yaş çocuklarının sosyal becerilerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Gülay, H. (2008). *5-6 yaş çocuklarına yönelik akran ilişkileri ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışmaları ve akran ilişkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gülay, H. (2009). 5-6 yaş çocuklarının sosyal konumlarını etkileyen çeşitli değişkenler. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 104-121.
- Gülay, H. & Akman, B. (2009). *Okul öncesi dönemde sosyal beceriler*. Pegem A Yayıncılık.
- Gün Şahin, E., & Arslan, H. Ö. (2022). The Effects of Animated Cartoon Series on 5th Grade Students' Environmental Literacy Sub-dimensions: The Case of "SU ELÇİLERİ". *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 11(2), 432-445.
- Güven, A. (2017). *Bilgi sosyolojisi bağlamında çizgi filmlerde ideolojik içerik: Avatar ve Cille örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Habib, K., & Soliman, T. (2015). Cartoons' effect in changing children mental response and behavior. *Open Journal of Social Sciences*, 3(9), 248-64.
- Hanish, L. D., Ryan, P., Martin, C. L., & Fabes, R. A. (2005). The social context of young children's peer victimization. *Social Development*, 14(1), 2-19.
- Hapkiewicz, W. G., & Roden, A. H. (1971). The effect of aggressive cartoons on children's interpersonal play. *Child Development*, 1583-1585.
- Hartup, W. W. (2009). "Critical Issues and Theoretical Viewpoints" In *Handbook of Peer Interactions, Relationships, and Groups* (Eds. Kenneth H. Rubin, William M. Bukowski, & Brett Laursen). (3-19) New York: The Guilford Press.
- Hay, F. D., Payne, A. & Chadwick, A. (2004). Peer relations in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(1), 84-108.
- Hawker, D. S. J., & Boulton, M. J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal Child Psychology Psychiatry*, 41(4), 441-455.
- Herman R. I. (2021) Aggressive behavior in preschoolers, explanatory theoretical solutions for educators and parents. *Journal Plus Education*, 28, 153-161.
- Hofstede, G. (2016). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. (2nd Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online readings in psychology and culture*, 2(1), 8.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). The autonomous-relatedness self: a new synthesis, *European Psychologist*, 1,180-186.
- Kalan, G. Ö. (2010). Medya Okuryazarlığı ve Okul Öncesi Çocuk: Ebeveynlerin Medya Okuryazarlığı Bilinci Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, 1(39), 59-73.

- [Kirves, L., & Sajaniemi, N. \(2012\). Bullying in early educational settings. *Early Child Development and Care*, 182\(3-4\), 383-400.](#)
- Kocabıçak, S. (2019). *The relationship between separation-individuation, individualism-collectivism, marriage expectations, and marital attitudes*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Koçak, Ö., & Göktaş, Y. (2021). A comparative analysis of preschool children's views on activities conducted with educational cartoons and traditional methods. *International Research in Early Childhood Education*, 11(3).
- Koyutürk Koçer, N. & Gültekin Akduman, G. (2021). Sosyal duygusal gelişimle ilgili temel kavramlar. H. Gülay Ogelman (Ed.). *Sosyal-duygusal gelişim*. Ankara: Eğiten.
- Matsumoto D. (2000). *Culture and Psychology People Around the World*. Belmont: Wadsworth / Thomson Learning.
- Monks, C. (2000). *The nature of bullying in early childhood*. (Unpublished doctoral dissertation). Goldsmiths College, University of London.
- Mutlu, E. (1999). *Televizyon ve Toplum*. TRT Yayınları, Ankara.
- Oktay, A. (2005). *Yaşamın Sihirli Yılları: Okulöncesi Dönem*. Epsilon Yayınları.
- O'Moore, M. & Minton, S. J. (2004). *Dealing with bullying in schools: A training manual for teachers, parents and other professionals*. Paul Chapman Publishing.
- Oruç, C., Tecim, E., & Özyürek, H. (2011). Okul öncesi dönem çocuğunun kişilik gelişiminde rol modellik ve çizgi filmler. *Ekev Akademi Dergisi*, 15(48), 281-297.
- Öztürk, C. & Karayağız, G. (2007). Okul öncesi dönemdeki çocukların televizyon izleme durumları ve bunu etkileyen durumların incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 175, 116-128.
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N. & Hoagwood, K. E. (2015). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42(5), 533-544.
- Pekel, N. (2004). *Akran zorbalığı grupları arasında sosyometrik statü, yalnızlık ve akademik başarı durumlarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Peters, K.M. & Blumberg, F.C. (2002). Cartoon Violence: Is It as Detrimental to Preschoolers as We Think? *Early Childhood Education Journal*, 29(3), 143-148.
- Polanin, J. R., Espelage, D. L. & Pigott, T. D. (2012). A Meta-Analysis of School-Based Bullying Prevention Programs' Effects on Bystander Intervention Behavior. [School Psychology Review](#), 41(1):47-65.
- Rigby, K. (2002). *New Perspectives on Bullying*. Jessica Kingsley Publishers: England.
- Rosa, A. (2022). Cartoons and Education: a World Told through the Animated Films. *DigitCult-Scientific Journal on Digital Cultures*, 7(1), 25-36.
- RTÜK, (2013). Türkiye'de Çocukların Medya Kullanma Alışkanlıkları Araştırması. https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/Kamuoyu/2013%20Y%C4%B11%C4%B1%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1_0110.pdf adresinden 19.08.2023 tarihinde erişilmiştir.

Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yönelik Çizgi Filmlerde Yer Alan Sosyal Beceriler İle Saldırgan ve Zorba Davranışların İncelenmesi

- Salı, G. (2014). Okulöncesi dönem çocuklarında akran ilişkilerinin ve akran şiddetine maruz kalmanın çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43 (2), 195-216.
- Schwartz, D. (2000). Subtypes of victims and aggressors in childrens peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 181-192.
- Sharp, S., & Smith, P. K. (2003). Understanding bullying. In S. Sharp & P. K. Smith (Ed.). *Tackling bullying in your school a practical handbook for teachers* (pp. 1-5). London: Routledge.
- Seven, S. (2008). *Çocuk Ruh Sağlığı*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Solberg, M. E., Olweus, D., & Endressen, I. M. (2007). Bullies and victims at school: Are they the same pupils?. *British Journal of Educational Psychology*, 77, 441-464.
- Son, E., Parish, S. L., & Peterson, N.A. (2012). National prevalence of peer victimization among young children with disabilities in the United States, *Children and Youth Services Review*, (34)8, 1540-1545.
- Steurer, F. B., Applefield, J. M., & Smith, R. (1971). Televised aggression and the interpersonal aggression of preschool children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 11(3), 442-447.
- Thompson, T. L., & Zerbinos, E. (1997). Television cartoons: Do children notice it's a boy's world?. *Sex roles*, 37, 415-432.
- Temizkan, M. & Atasoy, A. (2016). Söz varlığının gelişimi açısından çizgi filmler üzerine bir değerlendirme (TRT Çocuk ve Minika Çocuk Örneği). *Milli Eğitim Dergisi*, 45 (210), 577-599.
- TİAK (Televizyon İzleme Araştırmaları) (2022). <https://tiak.com.tr/tablolari>.
- Tripathi, P., Singh, A. & Singh, A. (2016). The effect of cartoon on children. *Asian Journal of Home Science*, 11 (2), 400-403.
- Tremblay, R. E. (2004). The development of human physical aggression: How important is early childhood. *Social and moral development: Emerging evidence on the toddler years*, 221-238.
- TRT (2023). TRT çocuk tarafından yayınlanan programlar listesi. İçinde Wikipedia. https://tr.wikipedia.org/wiki/TRT_%C3%87ocuk_taraf%C4%B1ndan_yay%C4%B1nlanan_programlar_listesi
- Türkmen, N. (2012) Role of cartoons to transfer of culture and Pepee. *Journal of Social Sciences in Cumhuriyet University*, 36(2), 139-158.
- Wach, E. & Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis. <file:///C:/Users/Sony/Documents/Downloads/PPInBrief13QDA.pdf>. adresinden 28.07.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Yazıcı, E., Yaman Baydar, I. & Kandır, A. (2019). Çizgi Film ve Çocuk: Ebeveyn Görüşleri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (1), 10-19.
- Yel, S., & Dönmez, T. (2022). Use of Cartoons in Children's Rights Education: A Case Study. *International Journal of Progressive Education*, 18(2), 154-168.
- Yorulmaz, B. (2013). Pepee çizgi filminin din ve değerler eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (24), 438-448.

**Dijitalleşme Sürecinde ERP ve CRM Yazılımı Kullanımının X-Means
Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması**
*Classification Of ERP and CRM Software Use in The Digitalization Process
With X-Means Cluster Analysis*

DOI: 10.38155/ksbd.1385594

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
03.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
21.04.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

Öz

Bu çalışma, Rapidminer veri madenciliği uygulaması aracılığıyla X-Means kümeleme algoritması kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına dayalı olarak, OECD ülkeleri işletmelerinde kurumsal kaynak yazılımı ve müşteri ilişkileri yazılımı kullanım düzeylerinin gruplandırılması incelenmiştir. Çalışmanın amacı, işletmelerin dijital dönüşüm sürecine adaptasyonlarında ve işletme faaliyetlerini yürütme süreçlerinde ERP ve CRM yazılım sistemlerinin rolünü belirlemektir. Bu çalışmanın hedefi, OECD ülkelerindeki işletmelerin dijitalleşme sürecine uyum sağlama seviyelerini değerlendirmek ve kurumsal kaynak yazılımları ile müşteri ilişkileri yazılımlarının kullanım düzeylerini analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda, işletmelerin dijitalleşme sürecine ne kadar uyum sağladığı, hangi alanlarda daha fazla iyileştirme gerektiği ve ERP ile CRM yazılımlarının bu süreçteki etkinliği gibi konuları araştırmak önemlidir. Bulgular, ülkelerin bu yazılım türlerini kullanım düzeylerine göre üç ayrı kümede sınıflandırıldığını göstermektedir. Kurumsal kaynak yazılımı kullanım düzeylerine göre oluşturulan kümeler incelendiğinde, Cluster 1'in en yüksek ortalama merkez noktası mesafesine sahip olduğu ve ülkeler arasındaki farklılıkların belirgin olduğu görülmektedir. Cluster 2 ise en düşük ortalama merkez noktası mesafesine sahip olup, ülkeler arasındaki benzerliğin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Müşteri ilişkileri yönetimi kullanım düzeylerine göre oluşturulan kümeler incelendiğinde, Cluster 0'm en yüksek ortalama merkez noktası mesafesine sahip olduğu ve ülkeler arasındaki benzerliğin öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, kurumsal kaynak yazılımı ve müşteri ilişkileri yazılımı kullanım düzeylerinin incelendiği bu makalede, işletmelerin teknoloji kullanım düzeylerinin ve stratejilerinin anlaşılması açısından önemli bulgulara ulaşılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Dijitalleşme, Kurumsal Kaynak Yazılımı, Müşteri İlişkileri Yazılımı, Veri Madenciliği, X-Means Kümeleme.

Abstract

This study was analyzed using the X-Means clustering algorithm through the Rapidminer data mining application. Based on the analysis results, the levels of usage of Enterprise Resource Planning (ERP) and Customer Relationship Management (CRM) software in OECD countries' businesses were examined and classified. The aim of this study is to determine the role of ERP and CRM software systems in the adaptation of businesses to the digital transformation process and in the execution of business operations. The objective of this study is to evaluate the levels of adaptation of businesses to the digitalization process and to analyze the usage levels of ERP and CRM software in OECD countries. In line with this purpose, it is important to investigate how well businesses are adapting to the digitalization process, areas where further improvements are needed, and the effectiveness of ERP and CRM software systems in this process. The findings indicate that the usage levels of these software types in countries are classified into three separate clusters based on their usage levels. When the clusters created based on the usage levels of ERP software are examined, it is observed that Cluster 1 has the highest average centroid distance, indicating significant differences between countries. Cluster 2, on the other hand, has the lowest average centroid distance, suggesting higher similarity between countries. When the clusters created based on the usage levels of CRM software are examined, it is seen that Cluster 0 has the highest average centroid distance, emphasizing the similarity between countries. In this context, this article provides important findings for understanding the levels of technology usage and strategies of businesses by examining the usage levels of ERP and CRM software.

Keywords: Digitization, Enterprise Resource Planning (ERP) software, Customer Relationship Management (CRM) software, Data Mining, X-Means Clustering.

Selviye ÖZKAN
Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
selviyeozkan@outlook.com
ORCID: 0000-0002-2983-4354

Öğr. Gör. Mustafa GÜLTEPE
Giresun Üniversitesi
Alucra Turan Bulutçu MYO
Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü
mustafagultepe@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3113-1276

Etik Kurul Beyanı: Bu araştırmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Giriş

Günümüzde iş dünyası, sürekli gelişen teknolojik olanaklar ve dijital dönüşümün etkisi altında büyük bir değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Bu değişim, işletmelerin operasyonel verimliliklerini artırmak, müşteri ilişkilerini güçlendirmek ve rekabet avantajı elde etmek için farklı teknolojik araçları benimsemelerini gerektirmektedir. Özellikle Kurumsal Kaynak Yazılımı (ERP) ve Müşteri İlişkileri Yönetimi Yazılımı (CRM) gibi yazılım çözümleri, işletmelerin bu hedeflere ulaşmalarında kritik bir rol oynamaktadır. Ancak, bu yazılımların kullanım düzeyleri farklı ülkeler ve işletmeler arasında çeşitlilik göstermektedir.

Bu çalışma, farklı ülkelerdeki işletmelerin ERP ve CRM kullanım düzeylerini anlamak ve analiz etmek amacıyla yapılmıştır. Bu yazılım türlerinin kullanımı, işletmelerin faaliyetlerini daha verimli hale getirme, müşteri ilişkilerini güçlendirme ve stratejik kararlarını destekleme potansiyelini taşımaktadır. Ancak, bu yazılımların benimsenmesi ve kullanımı, ülkelerin ekonomik, kültürel ve endüstriyel özelliklerine göre değişebilmektedir.

Çalışma, ERP ve CRM kullanımına dair verilerin toplandığı bir araştırmayı ele almaktadır. Veriler, Avrupa İstatistik sisteminin bir parçası olan OECD ülkelerine ait ve EUROSTAT tarafından yayınlanan orijinal göstergelere karşılık gelmektedir. Araştırmanın kapsamında, 2021-2022 yılları arasında, 10 kişiden fazla çalışana sahip olan, ERP ve CRM yazılımı kullanan işletmeler yer almaktadır. Veriler yüzde (%) değerleri üzerinden sunulmuş ve analiz, bu yıllar arasındaki döneme odaklanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, farklı ülkelerdeki işletmelerin ERP ve CRM yazılımı kullanım düzeylerini incelemek ve bu kullanım düzeylerini anlamak için veri madenciliği yöntemlerini kullanmaktır. Veri seti, OECD ülkelerini kapsayan geniş bir örnekleme içermekte olup, bu ülkelerdeki işletmelerin yazılım kullanımına dair bilgiler sunmaktadır. Analiz sonuçları, işletmelerin bu yazılımları ne ölçüde benimsediklerini ve kullanım düzeylerinin nasıl farklılık gösterdiğini ortaya koyacaktır. Bu çalışmanın sonuçları, işletmelerin teknolojik stratejilerini belirlerken ve yazılım yatırımlarını planlarken daha sağlam temellere dayanmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca, işletmelerin rekabet avantajı elde etmeleri ve sürdürülebilir büyümelerini sağlamaları için yazılım kullanımının stratejik bir araç olarak nasıl kullanılabileceğini anlamak açısından da önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, öncelikle işletmeler için ERP ve CRM kullanımının önemine vurgu yapılmış ve işletmelerin dijital dönüşüm süreçleri ile ilgili mevcut literatür incelenmiştir. Araştırmanın veri madenciliği yöntemi olarak X-Means Kümeleme Analizi uygulanmış ve bu

yöntemin detaylarına detaylı bir şekilde değinilmiştir. Araştırmanın yöntem bölümünde, RapidMiner uygulamasının adımları ayrıntılı bir şekilde açıklanmış ve verilerin nasıl analiz edildiği açıklanmıştır.

ERP ve CRP Yazılımının İşletmeler Açısından Önemi

Günümüzde işletmelerin dijitalleşme sürecine uyum sağlamalarının gerekliliği kaçınılmazdır. Dijitalleşme, manuel ve tekrarlayan iş süreçlerinin otomatikleştirilmesini sağlayarak verimliliğin artırılmasını sağlamaktadır. İşletmeler, teknolojik araçlar, dijital platformlar, veri analitiği, bulut bilişim ve yapay zeka gibi yenilikleri kullanarak iş süreçlerini hızlandırmakta ve organize edebilmektedir. Müşteriye yönelik hizmetlerin iyileştirilmesine olanak tanır. Mobil uygulamalar, web siteleri, sosyal medya ve diğer dijital kanallar aracılığıyla müşterilerle iletişim kurulabilmekte, müşterilere özgü kişiselleştirilmiş hizmetler sunularak, müşteri deneyimleri ve müşterileri beklentileri daha hızlı değerlendirilmektedir. Dijitalleşme ile birlikte daha geniş müşteri kitlesine ulaşılarak müşterilere yönelik hizmetlerin iyileştirilmesi olanaklı hale gelmektedir. İşletmeler, büyük veri ve analitik teknolojileri kullanarak veriye dayalı kararlar alabilmekte, trendleri, müşteri davranışlarını, pazarlama stratejilerini optimize ederek rekabetçi politikalar geliştirerek avantaj elde etmektedir. Dijitalleşme, yeni ürünler ve hizmetlerin geliştirilmesi, iş süreçlerinde yenilikçi yaklaşımların benimsenmesi ve pazara daha hızlı adapte olma noktasında da önemlidir.

ERP yazılımı, işletmelerin dijitalleşme süreçlerinin önemli bir parçasıdır. İşletmelerin tüm departmanlarını ve iş süreçlerini birbirine entegre ederek verimliliği artıran bir yazılım sistemi olarak ifade edilebilir (Buonanno, Faverio, Pigni, Ravarini, Sciuto ve Tagliavini, 2005:385). Nitekim günümüz dijital çağında ERP, bir işletmenin finans, muhasebe, insan kaynakları, üretim, tedarik zinciri yönetimi, satış ve pazarlama gibi çeşitli faaliyetlerini tek bir platformda birleştirmektedir. ERP, işletmelerin verilerini merkezi bir veri tabanında toplamakta ve bu verileri tüm departmanlar arasında paylaşılabilir hale getirmektedir (Markus, Axline, Petrie, ve Tanis, 2000:245). Bir veri tabanı üzerinden paylaşılabilir veriler işletmelerin farklı departmanlar arasındaki iletişim ve işbirliği kolaylaştırmakta, hızlandırmakta, veri tekrarı ve olası hataları azaltarak işletme verimliliğinin artmasına olanak tanımaktadır. ERP yazılımları yerine geleneksel yöntemleri kullanan işletmeler açısından verimlilik, hata ve maliyetlerin kontrol edilmesinde zaman ve insan kaynağı açısından problemler oluşabilmektedir (Sumner, 2000:182). Geleneksel yöntemlerde ERP yazılımları işletmelerin büyümesi, hataların en aza indirilmesi ve işletmelere küresel pazara uyum sağlaması açısından avantaj sağlamaktadır.

Nitekim işletmelerin dijitalleşme süreci, günümüzde rekabet avantajı elde etmek ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamak için önemlidir. Kurumsal alanda yaşanan dijital dönüşüm, teknolojik gelişmelerin iş süreçlerine entegrasyonunu ve dijital teknolojilerin kullanımını kurumsal amaçlar çerçevesinde etkin biçimde kullanılmasını ifade etmektedir (Davenport, 2000:2). Dijitalleşme sürecinde birçok işletme, farklı departmanlar arasındaki veri ve bilgi akışını daha etkin hale getirmek için ERP sistemlerine yönelmektedir. ERP yazılımı, finans, muhasebe, insan kaynakları, üretim, satış ve pazarlama gibi departmanların iş süreçlerini tek bir platformda birleştirerek veri bütünlüğünü sağlamaktadır. ERP yazılımları, işletmelerde veri tekrarı, hatalı bilgi girişi ve veri uyumsuzluğu gibi sorunları minimize ederek iş süreçlerinin otomatikleştirilmesini ve verimliliğin artırılmasını sağlamaktadır (ABD Elmonem, 2016:1-5). ERP sistemleri, işletmelerin iç ve dış paydaşları arasındaki işbirliğini ve iletişimi kolaylaştırarak farklı departmanlar arasında veri ve bilgi paylaşımını daha hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirebilir. Aynı zamanda, ERP yazılımları, işletmelerin tedarikçiler, müşteriler ve iş ortaklarıyla zaman ve mekan kısıtı olmaksızın daha etkili iletişim kurmasını sağlamaktadır (Seth, Goyal, ve Kiran, 2017:17). Dijitalleşme sürecinde işletmeler, büyüme ve genişleme hedeflerine ulaşmak için uygun bir altyapıya ihtiyaç duyduğundan ERP yazılımları, işletmelerin büyüme stratejilerini de destekleyici bir yapı sunmaktadır (Wieder, Booth, Matolcsy ve Ossimitz, 2006:18). İşletmelerin şubeleri ya da farklı ülkelerdeki faaliyetleri genişledikçe ERP yazılımları iş süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Kurumsal kaynak yazılımı, işletmelerin dijitalleşme sürecinde verimliliği artırır, iş süreçlerini entegre eder, veri tabanlı kararlar almayı sağlar, işbirliğini destekler ve büyüme için uygun bir altyapı sağlar (Klaus, Rosemann, ve Gable, 2000:148).

Küçük ve orta ölçekli işletmeler, bulut tabanlı ERP hizmetlerinin getirdiği avantajlar sebebiyle öncü konumundadır; ancak yüksek uygulama maliyetleri, organizasyonların bu hizmetleri benimseme konusunda tereddüt yaşamalarına neden olmaktadır. Endüstriler, yapay zeka kullanımıyla karar alma süreçlerini yönlendirme gayretinde olmalarına rağmen, bu alandaki zorluklar hakkında net bir anlayışa sahip değillerdir (Gupta, Meissonier, Drave, ve Roubaud, 2020:3). Teknoloji yönetimi, güvenlik unsurları ve verimli kullanım gibi ek kaygılar da göz önünde bulundurulmalıdır. Bulut tabanlı ERP ve CRM'nin maliyet avantajlarını en üst düzeye çıkarmayı ve sürdürülebilir performansı sağlamayı hedefleyen organizasyonlar, değişimi benimseyen ve bulut bilişim hizmetlerini en etkin maliyetle geliştirme yollarını arayan paydaşlarıyla birlikte uyumlu bir strateji izlemelidirler. Günümüz rekabetçi iş dünyasında, müşteri ilişkilerinin etkin bir şekilde yönetilmesi işletmeler için büyük önem taşımaktadır. Bu

Dijitalleşme Sürecinde ERP ve CRM Yazılımı Kullanımının X-Means Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması

noktada, CRM yazılımı işletmelere önemli avantajlar sunmaktadır. CRM, müşteri verilerini toplama, analiz etme ve işletmenin müşterilerle etkileşimini geliştirme noktasında önemli araçtır. CRM yazılımları, geniş müşteri kitleleri ile ilgili verileri toplama ve analiz etme noktasında işletmelere büyük avantajla sunmaktadır. İşletmeler, müşterilerin tercihlerini, satın alma alışkanlıklarını, beğenilerini ve demografik bilgilerini bir veri tabanında toplayarak analiz edilmesine olanak tanımakta ve veri merkezli kararlar alınmasında işletmelerin etkili pazarlama stratejileri geliştirmesi noktasında önemlidir (Ayyıldız ve Tekeoğlu, 2023:107).

CRM yazılımları, müşteri iletişimini izleme, takip etme, yönetme, müşteri taleplerini, şikayetleri toplama, yönetme ve yanıtlama sürecinde işletmelere büyük kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca, müşteri etkileşimlerinin merkezi bir veri tabanında kaydedilmesi, işletmenin tüm müşteri deneyimini daha iyi anlamasına ve müşterilere özel kişiselleştirilmiş hizmet sunmasına da olanak tanımaktadır (Ventura, Kabasakal, Keskin, ve Soyuer, 2019:508). Satış ve pazarlama departmanları müşteri bilgilerinin merkezi bir veritabanında tutulmasını sağlayarak potansiyel müşterilere hedeflenmiş pazarlama kampanyaları oluşturmayı mümkün kılmaktadır.

CRM yazılımları, müşteri memnuniyetinin sağlanması konusunda müşteri verilerinin merkezi bir yerde tutulması, müşteri ihtiyaçlarını ve beklentilerini daha iyi anlamak açısından işletmelere hızlı ve güvenli bilgiler sunmaktadır. CRM yazılımları, müşteri taleplerine daha hızlı yanıt verme, kişiselleştirilmiş hizmet sunma, müşteriye özel teklifler sunma gibi özellikler ile müşteri memnuniyetinin ve müşteri sadakatinin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Ayyıldız ve Tekeoğlu, 2023:108). CRM yazılımları, işletmelerin müşteri ilişkilerini etkin bir şekilde yönetmelerini sağlayan önemli araçlardır. Günümüzde CRM sistemlerinden gelen içsel ve yapılandırılmış veriler veya görüş platformları, sosyal ağlar veya coğrafi konum gibi dışsal ve yapılandırılmamış veriler gibi büyük miktarda bilgi bulunmaktadır (Ballestero, Serrano, Ruiz, Romero ve Álvarez, 2018:187). Müşteri veri yönetimi ile temel bilgiler merkezi bir şekilde saklanır, müşteri etkileşimi takibi ile iletişim kaydedilir ve kişiselleştirilmiş hizmet sunulur. Satış yönetimi, potansiyel müşterilerin takibini yaparak satış süreçlerini kolaylaştırırken, pazarlama yönetimi hedefli pazarlamayı destekler. Müşteri hizmetleri ve destek yönetimi ile sorunlar etkili bir şekilde çözülürken, analiz ve raporlama araçları verileri analiz ederek karar verme süreçlerini destekler (Kösebay, 2020:27). CRM yazılımları müşteri davranışları hakkında tahmin modelleri oluşturulmasında kritik bir rol oynayan veri toplama araçlarıdır.

İşletmelerin dijital dönüşüm sürecine adaptasyonlarında ve işletme faaliyetlerini yürütme süreçlerinde ERP ve CRM yazılım sistemleri büyük önem taşımaktadır. Nitekim bu

çalışma ile OECD ülkeleri işletmelerinin dijitalleşme sürecine adaptasyonları ve faaliyetlerinde kurumsal kaynak yazılımları ve müşteri ilişkileri yazılımları kullanma düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Veri Madenciliği ve X-Means Kümeleme Algoritması

X-means algoritma (x-ortalamalar kümeleme algoritması), Pelleg ve Moore (2000:1-8) tarafından geliştirilmiş olup k-means (k-ortalamalar) kümeleme algoritmasının zayıf yönlerinin belirlenerek geliştirilmesi ile ortaya çıkmış bir kümeleme algoritmasıdır. MacQueen (1967:285) tarafından bulunan k-means kümeleme algoritması “n” sayıdaki elemanın ön tanımlı olarak belirtilen “k” tane kümeye ayırmayı amaçlamaktadır. K-means bu ayırmayı gerçekleştirirken ilk olarak “k” adet hayali nokta belirlemekte ve bu noktaları rastgele olarak seçerek küme merkezi olarak adlandırmaktadır. Daha sonra çeşitli uzaklık metrikleri kullanılarak her bir eleman en yakın olduğu küme merkezine atanmakta ve bu işlem tüm elemanlar bir kümeye atanıncaya kadar devam etmektedir. İlgili işlem sonrasında yeni oluşan kümelerin ilk başta rastgele olarak seçilen küme merkezlerinden farklı olacağından yeni küme merkezleri hesaplanmakta ve her bir eleman tekrar bu küme merkezlerine atanmaktadır. İlgili işlem küme merkezleri sabitleninceye kadar devam etmektedir. Sabitleme sonrası veriler “k” tane kümeye ayrılarak işlem sonuçlanır (Akçapınar, Altun, ve Aşkar, 2016:46-64).

X-mean kümeleme algoritmasında ise “k” değerini (küme sayısı) otomatik olarak belirlemektedir. X-Mean kümeleme algoritması Bayes Bilgi Kriteri’ni (Bayesian Information Criterion) kullanarak optimal küme sayısını ise otomatik olarak belirlemektedir. X-Means kümeleme algoritması büyük veri setlerinde hızlı şekilde kümeleme yapabilmektedir. Pelleg ve Moore (2000:1-8) hem sınıf sayısı hem de parametreleri hızlı vermesi noktasında k-means kümeleme yöntemine alternatif olarak X-means kümeleme algoritmasını önermektedirler. Hem sentetik hem de gerçek veriler üzerinde yapılan deneysel sonuçlar, algoritmanın daha hızlı ve daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymaktadır. X-means kümeleme analizi, bir veri kümesinin içindeki benzer özelliklere sahip verileri bir araya getirerek, bu verilerin farklı kümelere ayrılmasını sağlayan bir kümeleme analizidir. K-means algoritması, belirli sayıda küme sayısı için verileri kümelemek amacıyla kullanılmakta iken küme sayısının başlangıçta bilinmediği ya da verilerin hangi küme sayısı için en uygun şekilde kümeleneceği belirsiz ise X-means kümeleme algoritması kullanılabilir. Rapid-miner X-means kümeleme analizi bulguları kümeleri Davies-Bouldin İndeks değerleri ile kümeler arası mesafelere ilişkin sonuçları da sunmaktadır. Davies-Bouldin İndeksi, bir kümenin içindeki verilerin merkeze olan uzaklığını minimize etmeyi ve kümeler arasındaki uzaklığı ise maksimize etmeyi amaçlayan bir

yöntemdir. Bu indeks, kümeleme geçerliliğini ölçmek için kullanılır. İndeksin hesaplanması için aşağıdaki denklem kullanılır:

Davies-Bouldin İndeksi'nin 1'den küçük bir değer alması verilerin iyi şekilde gruplandırıldığını ve kümelerin birbirinden ayrıldığını gösterir. Sonuç olarak, X-means kümeleme algoritması, verilerin daha doğru ve homojen kümeler ayrılmasını sağlamaktadır. Ortalama merkez noktası mesafesi kümeleme analizinde kullanılan bir ölçüdür. Bu ölçüt, her bir veri noktasının kendi kümelerinin merkezine olan uzaklığının ortalaması olarak hesaplanır. Kümeleme analizinde, veriler benzer özelliklere sahip gruplara ayrılarak homojen kümeler oluşturulmaya çalışılır. Ortalama merkez noktası mesafesi, bir veri noktasının kendi kümesinin merkezine olan uzaklığını gösterir ve bu mesafelerin ortalaması alınarak kümenin homojenliği veya dağılımının bir ölçüsü elde edilir (Öztopuz, 2020:27). Davies-Bouldin indeksinin hesaplanmasında kullanılan denklem aşağıdaki gibidir:

$$DB = \frac{1}{n} \sum \max (S_n(Q_i) + S_n(Q_j) , S_n(Q_i, Q_j))$$

Daha düşük bir ortalama merkez noktası mesafesi, küme içi benzerliği ve homojenliği göstermektedir (Demir,2021: 40). Kısaca, X-means kümeleme algoritması, verileri daha doğru ve benzer özelliklere sahip homojen kümeler halinde gruplandırmak için kullanılmaktadır

Araştırmanın Amacı ve Problemi

OECD ülkelerindeki işletmelerin ERM ve CRM kullanımını üzerine X-Means kümeleme analizi ile RAPID-Miner veri madenciliği yazılımı kullanarak işletmelerin sınıflandırılması amaçlanmıştır.

Bu çalışma, OECD ülkelerindeki işletmelerin dijitalleşme sürecine adaptasyonlarını ve kurumsal kaynak planlaması ile müşteri ilişkileri yönetimi yazılım sistemlerini kullanma düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırmanın birkaç önemli yönü bulunmaktadır:

- I. Dijital dönüşüm, günümüz iş dünyasında büyük bir öneme sahiptir. İşletmeler, dijital teknolojileri ve yazılımları kullanarak operasyonel verimliliği artırabilir, müşteri deneyimini geliştirebilir ve rekabet avantajı elde edebilir. Bu çalışma, işletmelerin dijitalleşme sürecine adaptasyonunu inceleyerek, dijital dönüşümün önemini vurgulamaktadır.
- II. ERP ve CRM yazılım sistemleri, işletmelerin faaliyetlerini yönetmede kritik bir rol oynar. ERP, işletmelerin finans, insan kaynakları, stok yönetimi gibi temel iş süreçlerini entegre bir şekilde yönetmelerine olanak tanırken, CRM müşteri ilişkilerini

güçlendirmeye odaklanır. Bu çalışma, işletmelerin bu yazılım sistemlerini ne ölçüde kullandığını ve avantajlarını belirlemeyi amaçlamaktadır.

III. Araştırma, OECD ülkelerindeki işletmelerin dijitalleşme sürecine adaptasyonunu ve ERP ile CRM yazılımlarını kullanma düzeylerini değerlendirmektedir. Bu, işletmelerin dijital dönüşüm konusundaki ilerlemelerini anlamak ve farklı ülkeler arasındaki farkları belirlemek için önemlidir. Bu makale sonucunda elde edilen bulguların işletmeler, politika yapıcılar ve yöneticiler için işletmelerin dijitalleşme süreçlerini yönlendirmelerinde faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Özetle bu çalışma, OECD ülkeleri işletmelerinin ERP ve CRM yazılım sistemlerini kullanma düzeylerini analiz ederek, işletmelerin rekabet gücünü artırmak için dijital araçları nasıl benimsediklerini ortaya koymak açısından önemlidir.

Araştırmanın amacı çerçevesinde, OECD ülkelerindeki işletmelerin kurumsal kaynak yazılımı kullanımına ilişkin farklı desenleri ve grupları belirlemek için X-Means kümeleme analizi ve RAPID-Miner veri madenciliği yazılımını kullanarak işletmeleri nasıl sınıflandırılabilir sorusunun yanıt aranacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Veri toplama sürecine OECD ülkelerinde faaliyet gösteren işletmelerin ERP ve CRM kullanım düzeyleri mevcut istatistiksel verilerden elde edilmiştir.¹ İşletmelerin BİT erişimi ve kullanımı veri tabanına ilişkin veriler OECD model anketinin 2. revizyonuna dayalı olarak 51 göstergeden oluşan bir seçki sunmaktadır.² Seçilen göstergeler iki kaynaktan gelmektedir: Veriler, OECD ve katılım ülkeleri veya kilit ortaklar üzerinden ve EUROSTAT İstatistikleri üzerinden edinilmektedir. Avrupa İstatistik sisteminin bir parçası olan OECD ülkeleri EUROSTAT tarafından yayınlanan orijinal göstergelere karşılık gelmektedir. Meta verilerde aksi belirtilmedikçe, tüm ülkeler için kullanılan dökümler EUROSTAT'ın verilerine karşılık gelir. Araştırma kapsamında 51 gösterge mevcut olup araştırmanın amacı çerçevesinde OECD ülkeleri, 10 kişi ve daha üzeri çalışanı olan, kurumsal kaynak yazılımı ve müşteri ilişkileri yazılımı kullanan işletmeler araştırmanın kapsamına alınmıştır. Veriler yüzde (%) değer üzerinden sunulmuş olup 2021-2022 yılları arasını kapsamaktadır.

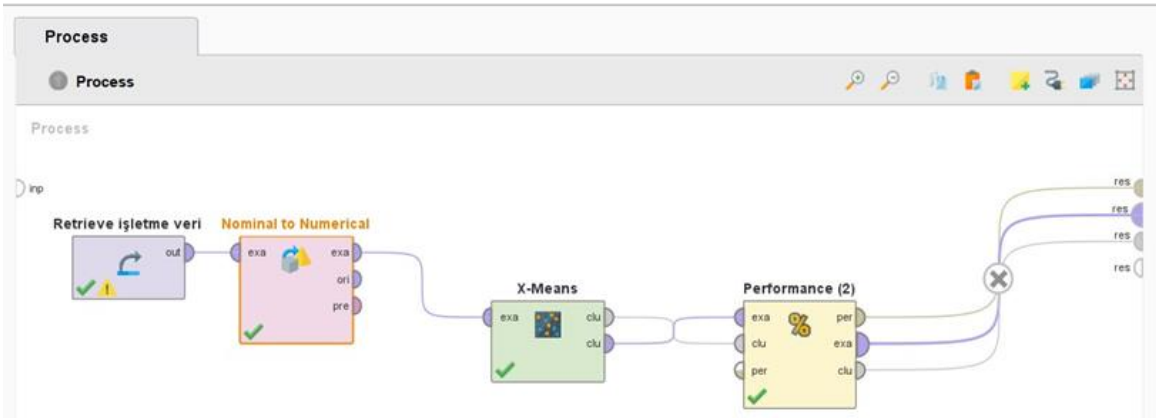
Veri ön işleme süreci, veri analizi için kullanılan bir adımdır ve verilerin düzenlenmesi, temizlenmesi ve analiz için uygun hale getirilmesini içerir. RapidMiner yazılımı, veri

¹ Araştırma kapsamında OECD ülkeeri verileri kullanılmıştır, ancak ilgili tarihlerde OECD veri merkezinde ABD' ye ilişkin veriler yer almadığından ABD araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

² Erişim Tarihi:10.06.2023. <https://stats.oecd.org/>

Dijitalleşme Sürecinde ERP ve CRM Yazılımı Kullanımının X-Means Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması

madenciliği ve makine öğrenimi için kullanılan bir araçtır ve bu süreçlerin uygulanmasını kolaylaştırır. Öncelikle, veri seti RapidMiner'a yüklenir ve gerekli düzenlemeler yapılır. Bu adımda, veri setindeki eksik veya yanlış bilgiler temizlenir ve veriler uygun formata dönüştürülür. Örneğin, eksik değerlerin doldurulması veya gereksiz sütunların kaldırılması gibi işlemler bu aşamada gerçekleştirilir. Sonrasında, X-Means kümeleme algoritması RapidMiner'da uygulanır. Bu algoritma, veri setindeki benzer özelliklere sahip gözlemleri gruplara ayırmak için kullanılır. X-Means, veri setindeki farklı küme sayılarını belirlemek için kullanılır ve otomatik olarak en uygun küme sayısını belirler.

Şekil 1. Rapidminer X-Means Kümeleme Analizi Uygulaması

Şekil 1, Rapidminer ile yapılan X-Means kümeleme sürecini açıklamaktadır. Süreç, ERM ve CRM yazılımı kullanan OECD ülkeleri verilerinin girişi ile başlamıştır. Ardından nominal değerler sayısal değerlere dönüştürülmüş ve X-Means operatörünün seçimi yapılmıştır. Sonrasında model performansını değerlendirme operatörüne bağlanılarak modelin performansını değerlendirmek için verilen görev doğrultusunda otomatik olarak performans ölçümü gerçekleştirilmiştir. Modelin performansının değerlendirilmesi, kümeleme sonuçlarının doğruluğunu ve tutarlılığını belirlemek için yapılır. Bu, kümeleme algoritmasının seçilen parametrelerle ne kadar iyi çalıştığını gösterir ve sonuçların güvenilirliğini sağlar. Bu süreç, veri setindeki desenleri ve özellikleri belirlemek ve işletmeleri farklı gruplara ayırmak için kullanılır. Sonuç olarak, işletmelerin belirli özelliklere sahip olduğu gruplar tanımlanır ve bu gruplar üzerinde daha derinlemesine analizler yapılabilir.

Bulgular

Tablo 1. OECD Ülkeleri İşletmelerinin ERP ve CRM Yazılımı Kullanım Düzeyleri

Ülke	ERP Kullanan İşletmeler %	CRM Kullanan İşletmeler %
Avustralya	15,04	29,90
Avusturya	45,17	45,90
Belçika	57,23	54,18
Kanada	10,02	31,01
Kolombiya	33,72	19,95
Çek Cumhuriyeti	37,70	18,11
Danimarka	50,29	41,67
Estonya	22,58	22,67
Finlandiya	48,27	45,86
Fransa	45,27	32,19
Almanya	37,80	44,58
Yunanistan	31,86	20,49
Macaristan	20,95	15,45
İzlanda	13,97	18,52
İrlanda	23,63	32,42
İsrail	30,01	25,43
İtalya	32,31	27,10
Güney Kore	62,95	17,72
Letonya	38,93	17,64
Litvanya	44,80	31,98
Hollanda	42,73	52,28
Yeni Zelanda	24,16	16,88
Norveç	38,60	38,53
Polonya	31,94	31,74
Portekiz	51,90	25,20
Slovakya	31,35	21,91
Slovenya	35,79	21,83
İspanya	49,09	39,65
İsveç	34,66	38,08
İsviçre	37,54	34,26
Türkiye	28,04	10,64
Birleşik Krallık	23,87	31,89
Brezilya	28,46	26,01
Bulgaristan	21,80	16,90
Hırvatistan	23,77	19,99
Romanya	16,81	16,79

Bu veri tablosu, farklı ülkelerdeki işletmelerin ERP ve CRM kullanım düzeylerinin %'lik oranlarını içermektedir. Veriler incelendiğinde, farklı ülkeler arasında işletmelerin bu iki yazılım türünü kullanım oranlarında belirgin farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir.

Analizde ERP yazılımı kullanım oranları ülkeler arasında büyük bir aralık göstermektedir. Örneğin, Yunanistan ve Kolombiya gibi ülkeler düşük ERP kullanım oranlarına sahipken, Güney Kore ve Belçika gibi ülkeler yüksek kullanım oranlarına sahiptir. Ortalama olarak, Hollanda, Belçika ve Portekiz gibi ülkeler daha yüksek ERP kullanım oranlarına

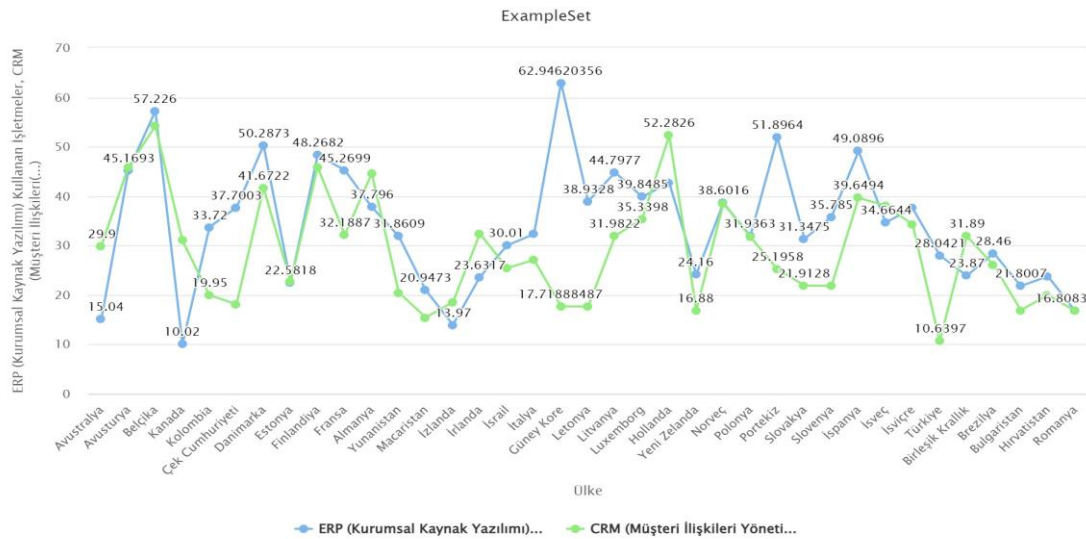
Dijitalleşme Sürecinde ERP ve CRM Yazılımı Kullanımının X-Means Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması

sahiptir. CRM yazılımı kullanım oranları da ülkeler arasında değişkenlik göstermektedir. Güney Kore gibi ülkeler düşük CRM kullanım oranlarına sahipken, Hollanda, Belçika ve İsveç gibi ülkeler daha yüksek kullanım oranlarına sahiptir. Ortalama olarak, Hollanda, Belçika ve Birleşik Krallık gibi ülkeler daha yüksek CRM kullanım oranlarına sahiptir. Bu verilere dayanarak, farklı ülkelerin işletmelerinin teknolojik yazılımlarını ne ölçüde benimsedikleri ve bu yazılımları hangi düzeyde kullandıkları konusunda farklılıklar olduğu görülmektedir.

Tablo 2. OECD Ülkeleri İşletmeleri ERP ve CRM Yazılımı Kullanım Düzeyine İlişkin Değerler

ERP (Kurumsal Kaynak Yazılımı)	Real	0	Min	Max	Average
	Real	0	10.020	62.946	34.131
CRM (Müşteri İlişkileri Yönetimi)	Real	0	Min	Max	Average
	Real	0	10.640	54.181	28.937

OECD ülkelerini kapsayan veri setinde ERP sistemi kullanan işletmelere ilişkin minimum değer 10,020 ve maksimum 62,946, ortalama değer ise, 34,131'dir. CRM yazılımı kullanan işletmelere ilişkin değerler minimum 10,64 ve maksimum 54,181 değerinde olmakla birlikte ortalama değer 28,937'dir.

Şekil 2. OECD Ülkeleri İşletmelerin ERP ve CRM Yazılımı Kullanım Düzeyleri

Şekil 2, elde edilen ERP VE CRM yazılımı kullanan işletmelere ilişkin kümelerin öznitelik değerleri ile X-means görselleştirme sonucunu göstermektedir. ERP ve CRM yazılımı kullanım düzeylerine ilişkin değerler grafik üzerinde sunulmuştur.

Tablo 3. Kurumsal Kaynak Yazılımı Kullanan OECD Ülkeleri İşletmelerinin X-Mean Kümeleme Analizi

Cluster Model
Cluster 0: 11 items
Cluster 1: 10 items
Cluster 2: 16 items
Total number of items: 37

Ülkelerin ERP kullanım düzeylerine ilişkin veri kümesine X-means algoritması uygulandıktan sonra, sonuçlar şu şekildedir: 0. küme 11, 1. küme 10 ve 2. küme ise 16 ülkeyi içermektedir. Her kümedeki ERP özneliği değerine sahip örnek sayısı ve yüzdeleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

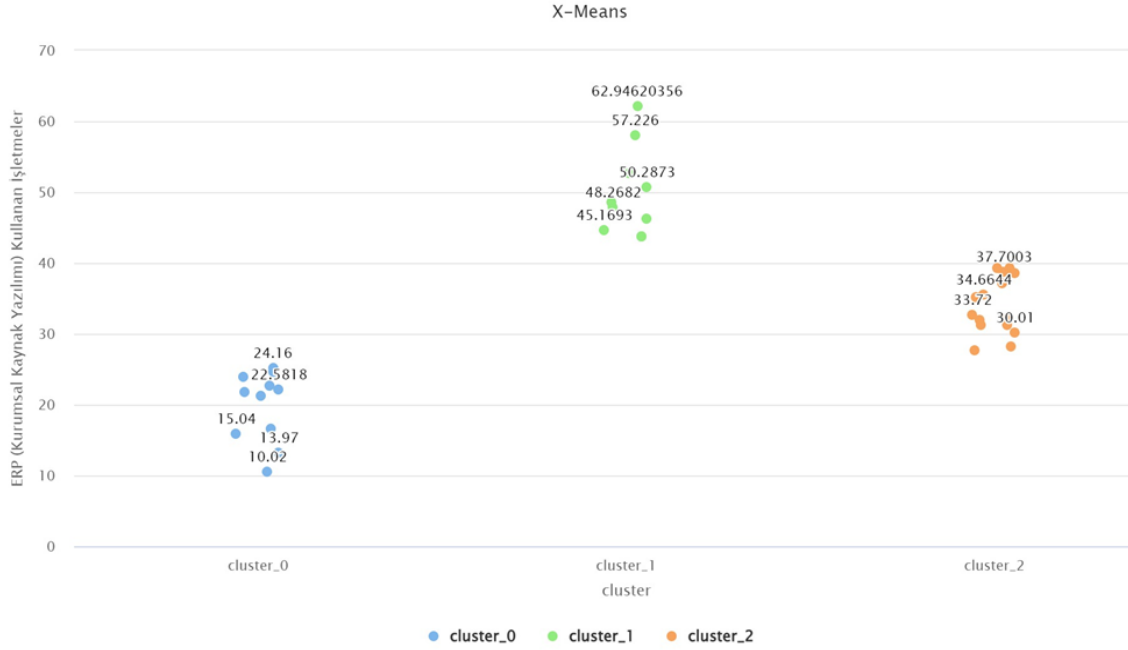
Tablo 4. OECD Ülkeleri İşletmelerinin ERP Kullanım Düzeylerine İlişkin X-Means Kümeleme Analizi

Cluster_0	Cluster_1	Cluster_2
Ortalama merkez noktası mesafesi= -22.747	Ortalama merkez noktası mesafesi= -36.143	Ortalama merkez noktası mesafesi=-14.911
Avustralya	Avusturya	Kolombiya
Kanada	Belçika	Çek Cumhuriyeti
Estonya	Danimarka	Almanya
Macaristan	Finlandiya	Yunanistan
İzlanda	Fransa	İsrail
İrlanda	Güney Kore	İtalya
Yeni Zelanda	Litvanya	Letonya
Birleşik Krallık	Hollanda	Lüksemborg
Bulgaristan	Portekiz	Norveç
Hırvatistan	İspanya	Polonya
Romanya		Slovakya
		Slovenya
		İsveç
		İsviçre
		Türkiye
		Brezilya
<i>Verilerin Ortalama merkez Noktası= -22.979</i>		
<i>Davies Bouldin: -0.539</i>		

Davies Bouldin indeksi -0.539 olarak ölçülmüş. Bu değer, kümelemeler arasındaki yayılımın küme içi yayılıma oranını gösterir. Daha düşük bir Davies Bouldin indeksinin, 0 ile 1 değeri arasında olması daha iyi bir kümeleme sonucu olduğunu göstermektedir (Öztopuz, 2020:27). Bu değer nispeten düşük olduğundan, X-Means kümeleme analizinin verileri iyi bir şekilde gruplandırıldığı ve farklılıkların anlaşılmasında etkili olduğu ifade edilebilir.

Dijitalleşme Sürecinde ERP ve CRM Yazılımı Kullanımının X-Means Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması

Veriler, ERP kullanan işletmelerin üç farklı küme (Cluster) altında gruplandırıldığını göstermektedir.

Şekil 3. OECD Ülkeleri İşletmelerinin ERP Kullanım Düzeylerinin Haritalandırılması

Şekildeki mavi nokta, Cluster_0 (Mavi Bölge) Yayılma Haritasını temsil eder. Yeşil nokta, Cluster_1 ve Turuncu nokta ise Cluster_2'yi temsil eder. Ortalama değerlere ilişkin bulgular ve kümeler incelendiğinde kurumsal kaynak yazılım düzeyleri en yüksek ülkelerin yeşil kümede, turuncu küme orta düzeyde ve mavi kümede yer alan ülkelerin ise en düşük düzeyde kurumsal kaynak yazılımı kullandığı tespit edilmiştir.

Cluster_0: Bu kümedeki işletmelerin ortalama merkez noktası mesafesi -22.747 olarak ölçülmüş. Bu, kümedeki işletmelerin genel olarak merkeze yakın ve birbirine yakın olduğunu göstermektedir. Bu kümedeki işletmelerin kurumsal kaynak yazılımı kullanım düzeylerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu kümeye Avustralya, Kanada, Estonya, Macaristan, İzlanda, İrlanda, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya dahil edilmiştir. Bu ülkeler arasında kurumsal kaynak yazılımı kullanım düzeyleri benzer bir düzeydedir. Kümeler arası bir değerlendirme yapmak gerekirse kurumsal kaynak yazılımı kullanım düzeyi en düşük işletmeler Cluster_0'da yer almaktadır.

Cluster_1: Bu kümedeki işletmelerin ortalama merkez noktası mesafesi -36.143 olarak hesaplanmış. Bu, Cluster_1'deki ülke işletmelerinin diğer kümelere göre daha uzakta olduğunu ve belirgin farklılıklar taşıdıklarını gösterir. Bu kümede yer alan ülkelerdeki işletmelerin, diğer

kümelerde yer alan işletmelere kıyasla kurumsal kaynak yazılımı kullanım düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cluster 1'deki ülkeler arasında Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Litvanya, Hollanda, Portekiz, İspanya yer almaktadır.

Cluster_2: Bu kümedeki işletmelerin ortalama merkez noktası mesafesi -14.911 olarak ölçülmüş. Bu kümedeki işletmelerin genel olarak merkeze daha yakın ve birbirine daha yakın olduğunu göstermektedir. Bu küme Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Yunanistan, İsrail, İtalya, Letonya, Lüksemborg, Norveç, Polonya, Slovakya, Slovenya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Brezilya'yı içermektedir. Bu ülkeler arasında kurumsal kaynak yazılımı kullanım düzeyleri daha düşük ve benzerlik daha yüksek görünmektedir. Bu küme de yer alan ülkelerdeki işletmelerin kurumsal kaynak yazılımı kullanım seviyelerinin Cluster_0'dan daha yüksek ancak Cluster_1'den ise daha düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) Yazılımı Kullanan İşletmelerin X-Mean Kümeleme Analizi

Cluster Model
Cluster 0: 9 items
Cluster 1: 15 items
Cluster 2: 13 items
Total number of items: 37

Ülkelerin CRM yazılımı kullanım düzeylerine ilişkin veri kümesine x-means algoritması uygulandıktan sonra, sonuçlar şu şekildedir: 0. küme 9 ülkeyi içermekte, 1. küme 15 ülkeyi içermekte ve 2. küme ise 13 ülkeyi içermektedir. Toplamda 37 OECD ülkesini kapsayan veri seti 3 kümeye bölünmüştür. Her kümedeki CRM özneliği değerine sahip örnek sayısı Tablo 5'te ayrıntılı olarak verilmiştir. X-means algoritmasının uygulanması sonucunda, her bir öznelik için üç kümede yer alan ülkeler ve her bir kümeye ilişkin performans vektörü değerleri verilmiştir. Performans vektörü değerleri, kümelerin merkez noktası mesafelerini vermektedir. Yine verilerin ortalama merkez noktası değeri ve Davies Bouldin değerleri de Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. OECD Ülkeleri CRM Kullanım Düzeylerine İlişkin X-Means Kümeleme Analizi Sonuçları

Cluster_0	Cluster_1	Cluster_2
Ortalama merkez noktası mesafesi= -30.505	Ortalama merkez noktası mesafesi= -9.521	Ortalama merkez noktası mesafesi=-11.354
Avusturya	Kolombiya	Avustralya
Belçika	Çek Cumhuriyeti	Kanada

Dijitalleşme Sürecinde ERP ve CRM Yazılımı Kullanımının X-Means Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması

Danimarka	Estonya	Fransa
Finlandiya	Yunanistan	İrlanda
Almanya	Macaristan	İsrail
Hollanda	İzlanda	İtalya
Norveç	Güney Kore	Litvanya
İspanya	Letonya	Lüksemborg
İsveç	Yeni Zelanda	Polonya
	Slovakya	Portekiz
	Slovenya	İsviçre
	Türkiye	Birleşik Krallık
	Bulgaristan	Brezilya
	Hırvatistan	
	Romanya	
Verilerin Ortalama Merkez Noktası= -22.979		
Davies Bouldin: -0.539		

Davies Bouldin indeksi ise -0.539 olarak hesaplanmıştır. -0.539 değeri, küme içi homojenliği ve küme arasındaki farklılığı dikkate aldığına oldukça iyi bir sonuca ulaşılmıştır. Ortalama merkez noktası mesafesi -22.979 olarak hesaplanmıştır. -22.979 değeri, verilerin genel olarak kendi kümeleri içinde benzer özelliklere sahip olduğunu ve bu kümelerin ana merkezlerine yakın olduğunu göstermektedir.

Şekil 4. OECD Ülkeleri İşletmelerinin CRM Yazılımı Kullanım Düzeylerinin Haritalandırılması

Şekildeki mavi nokta, Cluster_2 (Mavi Bölge) yayılma haritasını temsil etmektedir. Yeşil nokta, Cluster_0 ve Turuncu nokta ise Cluster_1'i temsil eder. Ortalama değerlere ilişkin

bulgular ve kümeler incelendiğinde müşteri ilişkileri yönetimi yazılımı düzeyleri en yüksek ülkelerin yeşil kümede yer aldığı, mavi küme orta düzeyde ve turuncu kümede yer alan ülkelerin ise en düşük düzeyde müşteri ilişkileri yönetimi yazılımı kullandığı tespit edilmiştir.

Bu verilere göre, müşteri ilişkileri yazılımı kullanım düzeylerine göre üç farklı küme altında gruplandırılmıştır. Her bir küme içerisinde yer alan ülkeler ve bu kümelerin performans vektörleri ile ilgili yorumlar şu şekildedir:

Cluster_0:

Bu küme, ortalama merkez noktası mesafesi -30.505 olan ülkeleri içeriyor. Bu kümedeki ülkelerin birbirine daha yakın olduğu ve kendi aralarında benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç gibi Avrupa ülkelerinin bu grupta yer aldığı gözlenmektedir. Yüksek kurumsal kaynak yazılımı kullanım düzeyine sahip olmaları ve diğer kümelerden uzakta bulunmaları, bu ülkelerin teknoloji odaklı gelişim stratejilerini vurgulamaktadır.

Cluster_1:

Bu küme, ortalama merkez noktası mesafesi -9.521 olan ülkeleri kapsamaktadır. Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, Güney Kore, Letonya, Yeni Zelanda, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya bu kümede yer almıştır. Bu durum, bu kümedeki ülkelerin birbirlerine göre daha uzak olduğunu ve diğer kümelerden daha düşük düzeyde müşteri ilişkileri yazılımı kullandıklarını göstermektedir.

Cluster_2:

Cluster_2, ortalama merkez noktası mesafesi -11.354 olan ülkeleri içermektedir. Avustralya, Kanada, Fransa, İrlanda, İsrail, İtalya, Litvanya, Lüksemborg, Polonya, Portekiz, İsviçre, Birleşik Krallık, Brezilya gibi farklı coğrafi bölgelerden ülkeler bu kümede yer almıştır. Cluster_2’de yer alan ülkelerin diğer kümelere oranla orta düzeyde müşteri ilişkileri kaynak yazılımı kullanım oranına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cluster_2’de yer alan ülkelerin coğrafi bölgeleri farklı olsa da ilgili ülkelerin teknolojik ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri genellikle benzerlikler gösterebilir.

Sonuç

Bu çalışma, farklı ülkelerdeki işletmelerin ERP ve CRM yazılımlarını kullanım düzeylerini inceleyerek, bu yazılımların benimsenme ve kullanım eğilimlerindeki farklılıkları analiz etmeyi amaçlamıştır. Veri madenciliği yöntemi kapsamında gerçekleştirilen X-Means

Dijitalleşme Sürecinde ERP ve CRM Yazılımı Kullanımının X-Means Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması

kümeleme analizi sonucunda, farklı ülkeler arasında belirgin ERP ve CRM kullanım oranı farklılıkları tespit edilmiştir.

Kurumsal kaynak yazılımı kullanım düzeylerine göre oluşturulan kümelerde, Cluster_0'da yer alan Avustralya, Kanada, Estonya, Macaristan, İzlanda, İrlanda, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Hırvatistan ve Romanya gibi ülkelerin, merkeze yakın ve birbirine yakın konumları dikkat çekmektedir. Bu ülkeler arasındaki benzer kurumsal kaynak yazılımı kullanım düzeyleri, bir tür kümelenmiş yazılım stratejisi olabileceğini düşündürmektedir. Cluster_1 ise, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Litvanya, Hollanda, Portekiz ve İspanya gibi ülkeleri içermekte olup, yüksek kurumsal kaynak yazılımı kullanım düzeyine sahip olmaları ve diğer kümelere uzakta bulunmaları, bu ülkelerin teknoloji odaklı gelişim stratejilerini vurgulamaktadır.

Cluster_2'de yer alan Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Yunanistan, İsrail, İtalya, Letonya, Lüksemburg, Norveç, Polonya, Slovakya, Slovenya, İsveç, İsviçre, Türkiye ve Brezilya gibi ülkelerin düşük düzeyde kurumsal kaynak yazılımı kullanımına rağmen benzerlik düzeyleri daha yüksektir. Bu, daha düşük teknoloji yoğunluklu sektörlerde sahip olmalarına rağmen, benzer endüstriyel ve ekonomik yapıları paylaştıklarını düşündürülebilir.

Müşteri ilişkileri yazılımı kullanım düzeyleri açısından elde edilen sonuçlar da dikkate değerdir. Cluster_0'da yer alan ülkelerin, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Hollanda, Norveç, İspanya ve İsveç gibi, benzer müşteri ilişkileri yazılımı kullanım düzeylerine sahip ülkeler olduğu görülmektedir. Cluster_1'de yer alan ülkeler, birbirine uzak, ancak düşük müşteri ilişkileri yazılımı kullanım düzeyine sahip olmalarıyla dikkat çekmektedir. Bu ülkelerin, müşteri ilişkilerine odaklanmada belirgin bir strateji farklılığı taşıyabileceği düşünülebilir. Cluster_2'de yer alan ülkelerin, orta düzeyde müşteri ilişkileri yazılımı kullanım düzeylerine sahip olmalarına rağmen farklı coğrafi bölgelerde yer almaları, küresel pazarlarda benzer stratejilere sahip olabileceklerini düşündürmektedir.

Önbıçak ve Telli (2022) İzmir ilinde imalat (makina) sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin dijital dönüşüm durumunu satış sonrası hizmetler (SSH) odaklı ele almaktadır. Sonuçlar, KOBİ'lerin SSH bölümlerinde kullanılan dijital uygulamaların rekabet ve maliyet avantajı sağladığını, özellikle uzaktan erişimle hizmet uygulamasının sektörde yoğun olarak kullanıldığını ortaya koymuştur.

Durmuş ve Kasımoğlu (2022), Müşteri ilişkilerinin güçlendirilmesinin CRM sistemleri, müşteri ilişkilerini yönetmek için işletmelere birçok araç sunduğuna işaret etmektedir. Müşteri

verilerinin merkezi bir veritabanında toplanması, müşteriyle etkileşimlerin izlenmesi ve müşteri memnuniyetinin artırılması sağlanır.

Ayaydın (2021)'de gerçekleştirdiği çalışmanın sonuçları Pandeminin yarattığı pazar koşullarında, işletmeler için dijitalleşmenin önemine vurgu yapmaktadır. E-ticaret ve online satış alanlarında gelişim sağlayan işletmeler için bu dönem çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Dolayısıyla, pandeminin dijitalleşme oranı düşük KOBİ'ler için bir fırsat penceresi açtığı söylenebilir. Bu fırsatı değerlendiren KOBİ'lerin ayakta kalacağı ve büyüyeceği öngörülebilir.

Özetle ERP ve CRM sistemlerinin avantajları şu şekilde sınıflandırılabilir:

- ERP sistemleri, işletmelerin farklı departmanları arasındaki bilgi akışını iyileştirir ve verimliliği artırır. Tek bir entegre sistemde tüm iş süreçlerinin yönetilmesi, tekrarlanan işleri azaltır ve veri doğruluğunu artırır.
- ERP sistemleri, işletmelerin maliyetlerini azaltabilir. Otomatikleştirilmiş iş süreçleri ve verimli stok yönetimi sayesinde kaynakların daha etkin kullanılması sağlanır.
- ERP sistemleri, farklı departmanlar arasında işbirliğini artırır ve veri bütünlüğünü sağlar. Tüm çalışanlar aynı platformu kullanarak bilgi paylaşabilir ve işbirliği yapabilirler.
- CRM sistemleri, müşteri ilişkilerini yönetmek için işletmelere birçok araç sunar. Müşteri verilerinin merkezi bir veritabanında toplanması, müşteriyle etkileşimlerin izlenmesi ve müşteri memnuniyetinin artırılması sağlanır.
- ERP ve CRM sistemlerinin etkili bir şekilde kullanılması, işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olabilir. Daha hızlı karar verme, daha iyi müşteri hizmeti ve daha verimli iş süreçleri, işletmelerin rakiplerinden öne geçmelerine olanak tanır.

Sonuç olarak, işletmelerde ERP ve CRM sistemlerinin kullanımı, operasyonel verimliliği artırır, maliyetleri düşürür, müşteri ilişkilerini güçlendirir ve rekabet avantajı sağlar. Bu nedenle, dijital dönüşüm sürecinde bu sistemlerin entegrasyonu önemli bir adımdır.

OECD ülkelerinde işletmelerin ERP ve CRM sistemlerini kullanım düzeylerini sınıflandıran bir araştırmanın önemli bir sınırlılığı olduğunu belirtmek önemlidir. Gelecekte daha kapsamlı çalışmalar için aşağıdaki önerilerde bulunulabilir. Bu bağlamda, öncelikle daha geniş kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır. Bu araştırmalar, farklı endüstrilerden ve işletme büyüklüklerinden daha geniş bir katılımcı kitlesini içermelidir. Ayrıca, ERP ve CRM sistemlerinin uzun vadeli etkilerini anlamak için uzun süreli izleme ve değerlendirme

çalışmaları yapılmalıdır. Farklı ülkelerdeki işletmelerin kullanım düzeylerini karşılaştırmak için analizler yapılmalı ve işletmelerin bu sistemleri kullanımını etkileyen faktörler derinlemesine araştırılmalıdır. Son olarak, gelecekteki dijital trendlerin ve işletmelerin dönüşüm stratejilerinin değerlendirilmesi önemlidir çünkü bu, işletmelerin bu sistemleri nasıl benimseyeceklerini ve kullanacaklarını daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmada yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Abd Elmonem, M. A., Nasr, E. S., & Geith, M. H. (2016). Benefits and challenges of cloud ERP systems – A systematic literature review. *Future Computing and Informatics Journal*, 1(1-2), 1–9. doi:10.1016/j.fcij.2017.03.003.
- Akçapınar, G., Altun, A., & Aşkar, P. (2016). Çevrimiçi öğrenme ortamındaki benzer öğrenci gruplarının kümeleme yöntemi ile belirlenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 6(2), 46-64.
- Ayaydın, H. (2021). *Dijitalleşme kobi'lere fırsat penceresi açar mı?*. Proceedings Book.
- Ayyıldız, M. E., & Tekeoğlu, A. N. T. (2023). Bütünleşik pazarlama iletişimde CRM yazılımı kullanımının önemi. *In International Conference on Contemporary Academic Research*. 1, 106-110.
- Buonanno, G., Faverio, P., Pigni, F., Ravarini, A., Sciuto, D., & Tagliavini, M. (2005). Factors affecting ERP system adoption: A comparative analysis between SMEs and large companies. *Journal of Enterprise Information Management*, 18(4), 384-426.
- Davenport, T. H. (2000). *Mission Critical: Realizing the Promise of Enterprise Systems*. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.
- Demir, U. C. (2021). K-Means kümeleme yönteminde en uygun küme sayısının tematik kartografya uygulamaları açısından incelenmesi (Master's thesis, Konya Teknik Üniversitesi).
- Durmuş, R., & Kasımoğlu, M. (2022). İşletmelerde dijitalleşmeye yönelik olarak kurumsal yönetim çerçevesinin oluşturulması: küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerine bir araştırma. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(2), 16-36.
- Gupta, S., Meissonier, R., Drave, V. A., & Roubaud, D. (2019). Examining the impact of cloud ERP on sustainable performance: A dynamic capability view. *International Journal of Information Management*. doi:10.1016/j.ijinfomgt.2019.10.0.
- Klaus, H., Rosemann, M., & Gable, G. G. (2000). What is ERP?. *Information Systems Frontiers*, 2, 141-162. doi.org/10.1023/A:1026543906354.

- Kösebay, D. (2020). *Bulut bilişimin müşteri ilişkileri yönetimine (CRM) etkileri üzerine bir araştırma* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Markus, M. L., Axline, S., Petrie, D., & Tanis, S. C. (2000). Learning from adopters' experiences with ERP: Problems encountered and success achieved. *Journal of Information Technology*, 15(4), 245-265.
- MacQueen, J. (1967). Some methods for classification and analysis of multivariate observations. *In Proceedings of the Fifth Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability*. 1,(14), 281-297.
- OECD Raporu (2023). *İşletmelerin ERP ve CRM Kullanım Düzeyleri*. <https://stats.oecd.org/> adresinden erişilmiştir.
- Önbıçak, H. E., & Telli, S. G. (2022). Kobi'lerde Satış Sonrası Hizmetlerin Dijitalleşmesi: Makine İmalat Sektörü İzmir İli Örneği. *Journal Of Business İn The Digital Age*, 5(1), 1-15.
- Öztopuz Eren, R. (2020). *Veri madenciliğinde Apriori algoritması ve depo düzenleme probleminde satış verileri üzerinden birliktelik analizi* (Yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Pelleg, D., & Moore, A.W. (2000). *X-means: Extending k-means with efficient estimation of the number of clusters*. Icml, Proceedings of the Seventeenth International Conference on Machine Learning.
- Seth, M., Goyal, D. P., & Kiran, R. (2017). Diminution of impediments in implementation of supply chain management information system for enhancing its effectiveness in Indian automobile industry. *Journal of Global Information Management (JGIM)*, 25(3), 1-20.
- Sumner, M. (2000). Risk factors in enterprise wide information management systems Projects. *In Proceedings of the 2000 ACM SIGCPR Conference on Computer Personnel Research*. 180-187.
- Ballesterro, T. P., González-Serrano, L., Soguero-Ruiz, C., Muñoz-Romero, S., & Rojo-Álvarez, J. L. (2018). Using big data from customer relationship management information systems to determine the client profile in the hotel sector. *Tourism Management*, 68, 187–197. doi:10.1016/j.tourman.2018.03.017.
- Wieder, B., Booth, P., Matolcsy, Z. P., & Ossimitz, M. L. (2006). The impact of ERP systems on firm and business process performance. *Journal of Enterprise Information Management*, 19(1), 13-29.
- Ventura, K., Kabasakal, İ., Keskin, F. D., & Soyuer, H. (2019). Pazar ve müşteri yönlü IOT (Internet of things-nesnelerin interneti) uygulamalarının iş yazılımları kapsamında analizi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*. 14(56), 507-521.

1939 Erzincan Depreminin Giresun'a Etkileri Effects of 1939 Erzincan Earthquake on Giresun

DOI: 10.38155/ksbd.1356358

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
06.09.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
06.05.2024

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Doç. Dr. Muharrem TURP
Kafkas Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

muharremt28@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-9080-5501

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

27 Aralık 1939 gecesi merkez üssü Erzincan olan büyük bir deprem yaşandı. Bu deprem geniş coğrafyada etkili oldu. Bu yerlerden biri de Giresun'du. Şehrin tüm ilçeleri bu depremi hissetti. Ancak en büyük yıkım Şebinkarahisar ve Alucra ilçelerinde gerçekleşti. Mevsimin kış olması ve deprem nedeniyle yolların kapanması Giresun'dan ilçelere gerçekleştirilecek yardımı geciktirdi. Özellikle Şebinkarahisar'ın merkezle iletişim kuramaması nedeniyle ilk anlarda yıkımın boyutları bilinmemekteydi. Ancak ilerleyen günlerde Giresun'da depremin bilançosu ortaya çıkmaya başladı. Tüm ilçelerde depremzedeler için yardım kampanyaları yapılırken başta İstanbul olmak üzere çeşitli şehirlerden de sağlık personeli, giyecek, yiyecek gibi yardımlar da gelmeye başladı. Bu çalışmada 1939 Erzincan Depremi'nin Giresun'da meydana getirdiği yıkım, deprem sonrası yapılan çalışmalar ve yardım faaliyetleri Cumhuriyet Arşivi, yerel ve ulusal basın ile telif ve tetkik eserler ışığında incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Giresun, Şebinkarahisar, Alucra, Yardım.

Abstract

On the night of 27 December 1939, a great earthquake occurred with the epicentre in Erzincan. This earthquake affected many surrounding areas as well. Giresun was one of those places. All districts of the province felt the earthquake. However, the biggest destruction took place in Şebinkarahisar and Alucra districts. The winter season and the closure of roads due to the earthquake delayed the aid from Giresun to the districts. Especially since Şebinkarahisar could not communicate with the centre, the extent of the destruction was not known in the first moments. In the following days, however, the toll of the earthquake in Giresun began to emerge. Aid campaigns were organized for the earthquake victims in all districts, while aid such as health personnel, clothing, and food also started to arrive from various provinces, especially Istanbul. In the light of the Republican Archives, local and national press, and original and review works, the present study tried to examine the destruction caused by the 1939 Erzincan Earthquake in Giresun and the efforts and relief activities carried out after the earthquake.

Keywords: Earthquake, Giresun, Şebinkarahisar, Alucra, Aid

büyük depremlerden biri olan Erzincan depreminin Giresun'da meydana getirdiği yıkım, can kayıpları ve yaralanmalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca depremin neden olduğu sosyal ve ekonomik zararların boyutunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Yerel ve ulusal basın ile arşiv belgeleri çalışmanın ana kaynaklarını oluşturmaktadır.

Erzincan Depremi

Erzincan, Kuzey Anadolu deprem kuşağı üzerinde yer almaktadır ve birinci derecede deprem bölgesidir. Yüksel'e göre son bin yılda Erzincan tamamen yıkıma uğradığı 11 büyük deprem yaşamıştır (2001: 249). Bu depremlerden biri de 1939'da 27 Aralık'ın ilk saatlerinde, 01.57'de meydana gelmiştir. (Tuğluoğlu, 2015: 114). Merkez üssü Erzincan olan deprem 7.9 şiddetinde gerçekleşmiştir (Haçın, 2014: 40) Depremin yıkıcı etkisi oldukça geniş bir sahaya yayılmıştır. Toplamda 400 km² alanda etkili olan deprem sonucunda Erzincan, Sivas, Gümüşhane, Tokat, Amasya, Çorum, Giresun'da farklı ölçülerde yıkımlar meydana gelmiştir. Ölüm ve yaralanmaların yanında pek çok kişi evsiz kalmıştır. Deprem nedeniyle meydana gelen heyelanlar sonucu bazı bölgelere ulaşmak ilk anlarda mümkün olamamıştır. Depremin kış ayında yaşanmış olması ise trajedinin boyutunu arttıran bir diğer husus olmuştur (Tuğluoğlu, 2015: 114-115). Depremin ardından Erzincan Valisi Osman Nuri ve Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı General Muharrem Mazlum İskodra, Başvekalet, Milli Müdafaa, Dâhiliye ve Sıhhiye Vekaletlerine, Genelkurmay Başkanlığına, Elâzığ'daki 3. Ordu Müfettişi Kazım Orbay'a, 4. Umum Müfettişliğine ve Kızılay Genel Merkezi'ne telgraf çekerek depremi duyurmuşlardır (Dinç, 2016: 2).

Kandilli Rasathanesi Müdürü Prof. Dr. Fatin Gökmen tarafından yapılan açıklamada depremin 49 km derinliğinde meydana geldiği belirtilmiştir. Deprem o derece şiddetli olmuştur ki bazı sismografların iğnesi kırılmıştır. Depremden hemen sonra başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere hükümet yetkilileri deprem bölgesine giderek incelemelerde bulunmuş ve depremin boyutları ortaya çıktıkça alınacak tedbirler belirlenmeye başlamıştır (Haçın, 2014: 41-43).

Erzincan depremi, Türkiye'de depremlere karşı tedbirlerin alınmaya başlanmasında bir dönüm noktası olmuştur. 22 Temmuz 1944 tarihinde yürürlüğe giren "Yer Sarsıntılarında Evvel ve Sonra Alınacak Hakkında Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun"'un en önemli gerekçesi Erzincan depremi idi. Türkiye'de depremlerle ilgili haritalar daha önce hazırlanmakla birlikte, bu kanun aynı zamanda modern Türkiye'nin depreme karşı savaşındaki ilk yasal düzenlemesiydi (Özmen, 2012: 44).

Deprem, Erzincan merkezli olmasına karşın yukarıda belirtildiği gibi pek çok yerleşim yerini etkilemiştir. Giresun da bu merkezlerden biridir.

Depremi Giresun'a Etkileri

Giresun ilinde bir fay hattı bulunmamakla birlikte bölge civarında diri olmayan bazı fay hatları mevcuttur. Kuzey Anadolu fay hattına da Şebinkarahisar 20 km. ve Alucra 33 km. uzaklıktadır (İRAP, 2021: 60). Bu bakımdan söz konusu fay hattına uzak olmadığı gibi Erzincan depreminde bu iki ilçe başta olmak üzere il genelinde çeşitli ölçeklerde yıkımlar meydana gelmiştir. Yıkımın boyutları yerel basın aracılığıyla Giresun kamuoyuna duyurulmuştur.

28 Aralık'ta Akgün gazetesinin haberine göre Giresun Merkez Kumyalı Mahallesinde 8 ev tamamen; birçoğu da kısmen yıkılmıştır. 117 ev oturulamayacak hale gelmiş, bazı evlerin de bacaları uçmuş ve duvarları çatlamıştır. Belediye dairesinde ise çatlaklar oluşmuştur ("Büyük Zelzele Felaket", 1939: 1).

İlk belirlemelere göre 29 Aralık itibarıyla Giresun'da 1.120 kişinin hayatını kaybettiği tespit edilmiştir (BCA, 30.1.0.0/121.769.1, Dosya Ek: K4). 30 Aralık'ta yayınlanan Yeşil Giresun gazetesine göre Giresun'da 1.300 kişi hayatını kaybetmiştir ("Zelzelenin Müthiş Zayıyatı", 1939: 1). Merkeze bağlı Kayadibi köyünde ise 30 ev yıkılmıştır ("Büyük felaket etrafında kazalarımızdan gelen resmi telgraflar", 1939: 1,2).

Deprem sırasında Giresun il merkezinde elektrik şebekesi zarar gördüğü için sokağa dökülen insanlar karanlıkta kalmıştır. Deprem sonrası Vali Vekili Aziz Aytekin, Belediye Başkanı Eşref Dizdar, Emniyet Amiri, tüm polis ve zabıta teşkilatı hemen halkın ihtiyaçlarıyla meşgul olmuşlardır ("Zelzelenin Müthiş Zayıyatı", 1939: 1) zira 700 ev yıkılmıştır (BCA, 30.1.0.0/121.769.1, Dosya Ek: K4). Ancak il genelinde çoğu yerle haberleşmenin kopması nedeniyle bilançonun tam olarak ortaya çıkması günler sürecektir ("Büyük Zelzele Felaket", 1939: 1).

Depremi şiddetiyle belediye binası hasar almış bu yüzden Ticaret Odası, belediye binası olarak hizmet vermeye başlamıştır.¹ Şehirdeki bazı istinat duvarlarında çatlaklar oluşmuş, Zeytinlik Mahallesinde bazı evler kullanılamayacak duruma gelmiş, fındık pazarında bulunan Emin Salim İnançı'ya ait fabrikanın üst katında bulunan taş duvarlar yıkılmıştır. En büyük yıkım Kumyalı Mahallesinde meydana gelmiş, buradaki evlerin büyük kısmı çökmüş ya da zarar görmüştür. Bu mahallede göçük altında kalan 9 kişi kurtarılmıştır ("Zelzelenin Müthiş Zayıyatı", 1939: 1). Deprem denizde de etkili olmuş, Trabzon'dan Giresun limanına gelen bir gemi alabora olma tehlikesi geçirmiştir.

¹ Giresun Belediyesi binası depremden sonra yıkılmış ve belediye ,1949 yılında inşa edilen yeni binaya taşınmıştır (Giresun İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2023).

1939 Erzincan Depreminin Giresun'a Etkileri

Depremin ardından yaşanan artçı sarsıntılar felaketin boyutlarını arttırmıştır. Hükümet Konağının zarar gören kısımları ve fındık istasyonu binası boşaltılmıştır. Depremin yanı sıra, deprem sonrası günlerde yaşanan fırtına nedeniyle vapurların limana yanaşamaması da fındık piyasasını olumsuz etkilemiş, fındık istasyonu depremden ancak 15 gün sonra açılabilmiştir. (“Fındık Piyasası Durgundur”, 1940: 1).

Hükümet Konağında bulunan Jandarma Kumandanlığı, kumandanlık bölük dairesine, defterdarlık ise varidat dairesine taşınmak zorunda kalmıştır (“Mütemmim Haberler”, 1939: 1,4).

Giresun'daki durum hakkında ulusal basın da bazı haberlere yer vermiştir. Yeni Sabah gazetesinde 2 Ocak'ta yayınlanan, Karadeniz'den Cumhuriyet Vapuruyla İstanbul'a gelen kişilerle yapılan görüşmeler Giresun'da depremin etkileri hakkında bize şüpheli bilgiler vermektedir. Görüşmelerde Giresun merkezde depremin etkisinin çok olmadığı, birkaç evin yıkılıp bir iki evin de duvar ve çatılarının zarar gördüğü, birkaç kişinin hayatını kaybettiği ve birkaç kişinin de yaralandığı söylenmiştir. Gemiyle gelen acente memurları il merkezinde hayatın normal bir şekilde devam ettiğini, insanların evlerinde yatıp kalktığını ancak haberleşme imkânı olmadığı için Giresun'un ilçelerinden haber alınamadığını belirtmişlerdir (“Halkın felâketzedelere yardımı devam ediyor”, 1940: 2).

Deprem nedeniyle şehir merkezinde yıkılan büyük binaların akıbeti de ilerleyen günlerde Giresun'da gündeme gelmiştir. Nurahmed Çimşid, Yeşil Gireson gazetesindeki yazısında fen heyetinin son raporuna göre hükümet konağının iyi bir tamire muhtaç olduğunu, Çınarlar Cami'nin yıkılmak üzere olduğunu ve Jandarma Okulunun tamirinin mümkün olmadığını yazmıştır. Konferans salonu, İsmet Paşa İlkokulu binası gibi binaların yapımında ve tadilatında görev yaptığı anlaşılan Mühendis Kemal'i suçlayan Çimşid, söz konusu mühendis için “... *bütün bu günahların manevi ağırlığını boynunda taşıyacak, adı burada böyle anılacak*” diye yazmıştır. Ortaokullarda eğitim verilemediğini dile getiren Çimşid, okulların tekrar açılması için valinin çalışmalar yürüttüğünü de köşesine taşımıştır (“Yıkılan Büyük Binalara Dair”, 1940: 1). Çınarlar Cami'nin tamamen yıkımı için 6 gün boyunca uğraşmış, 56 bomba atıldığı halde caminin kubbesinin yıkılması mümkün olmamıştır. Bu durum, caminin tamir edilebilecek durumda olduğu gerekçesiyle halkın tenkidine de uğramıştır. (“Çınarlar Camii”, 1940: 2).

Giresun'a gelen Yeni Sabah muhabiri Abbas Parmaksızoğlu'nun bildirdiğine göre Giresun'da tahribatın boyutları 12.000.000 lirayı bulmuştur (“Giresunun maddî zararı 12 milyon lirayı buluyor”, 1940: 1).

Kızılay verilerine göre Erzincan depremi sonucu 29 Ocak 1940 saat 14.00 itibariyle toplam 32.731 kişi hayatını kaybetmiş, 9.364 kişi yaralanmış, 44.547 bina yıkılmış 32.380 bina ise hasara uğramıştır. Bu rakamlarda Giresun'a ilişkin verilen bilgi ise şu şekildedir: 1.429 ölü, 488 yaralı, 5.312 yıkılan bina ve 5.048 hasara uğrayan bina. Depremin merkez üssü Erzincan dâhil, depremin etkilediği illerde 29 Ocak 1940 tarihli Kızılay verilerine göre Erzincan'da 15.470, Tokat'ta 6.876, Sivas'ta 7.583, Giresun'da 1.429, Amasya'da 660, Ordu da ise 463 kişi hayatını kaybetmiştir (Akgün ve Uluğtekin, 2001: 190).

Büyük oranda yerel basından elde edilen bilgiler ışında Giresun, deprem anında ve akabinde önemli bir yıkıma uğramış, birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Bununla birlikte Giresun'da, depremin etkileri telafi edilmeye çalışılmıştır.

Depremin İlçelere Etkileri

Daha önce belirtildiği gibi Giresun, Kuzey Anadolu fay hattına görece uzak olmasına karşın bazı ilçeleri fay hattına ve Erzincan'a oldukça yakındır. İlçelerin bu konumları depremin etkilerinin ilçelerde daha şiddetli hissedilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla yıkım da buna paralel olarak gerçekleşmiştir.

Depremin taşrada meydana getirdiği durum yine ulusal ve Giresun gazetelerinden takip edilebilmektedir. 28 Aralık'ta Akgün gazetesinde çıkan habere göre depremden bir gün geçmesine rağmen henüz ilçelerden haber alınmamakta fakat Alucra, Şebinkarahisar ve Tirebolu'da önemli miktarda zayıat olduğu söylenmekteydi ("Büyük Zelzele Felaket", 1939: 1).

Yeşil Gireson gazetesinin 30 Aralık tarihinde yayınladığı haberde belirtildiği üzere ilçelerden gelen bilgiler şu şekildeydi; Tirebolu, Giresun'a kıyasla daha az sallanmıştır. Yeniköy Mahallesi'nde bir barakanın üzerine enkaz düşmesi sebebiyle beşikte uyuyan bir kız çocuğu hayatını kaybetmiş, bir kız çocuğunun ayağı kırılmış ve iki kişi yaralanmıştır. Bazı evlerde ise çatlaklar oluşmuştur. Espiye'de bütün binalar tamamen ya da kısmen zarar görmüş, Görele'de ise büyük bir hasar meydana gelmemiştir. Bulancak şiddetli şekilde sallanmış, birçok bina hasar görmüş, hükümet konağı, jandarma karakolu, inhisarlar dairesi, ilkokul binası dahil birçok bina hasara uğramıştır. Depremin ardından merkezden Bulancak ilçesine fen memuru ve doktor gönderilmiştir ("Zelzelenin Tafsilatı", 1939: 1). Ancak gazetenin aynı tarihli nüshasında ilçelerden gelen resmi telgraflarda daha ayrıntılı bilgiler bulunmaktaydı. Buna göre Şebinkarahisar merkezinde depremden etkilenmeyen ev kalmamış, merkezde 111 kişi, harap olan 7 köyde 896 kişi hayatını kaybetmiştir. Dolayısıyla Giresun dâhinde Erzincan depreminden en fazla etkilenen ilçenin Şebinkarahisar olduğu anlaşılmaktadır ("Ş. Karahisar Zelzele Faciasının Resmi Telgrafı", 1939: 1)..

Gazetenin yayınladığı resmî telgrafa göre depremin Şebinkarahisar'da yarattığı maddi zararın boyutlarının milyonları bulduğu söylenmiştir. Evsiz kalan ya da evlerine giremeyen halk karların üzerine palas ve kilimler sererek oturmak zorunda kalmıştır. Köprüler zarar gördüğü için köylere ulaşım oldukça güçtür. Mevcut imkânların yetersizliği nedeniyle depremzedelere yardım götürmek zorlaşmıştır. Bu sebeple Şebinkarahisar'a yardım edilmesi gerektiği telgrafta belirtilmiştir (“Ş. Karahisar Zelzele Faciasının Resmi Telgrafı”, 1939: 1). Giresun'un depremden en çok etkilenen ilçesi olan Şebinkarahisar'ın uğradığı yıkım meclis görüşmelerinde de konuşulmuştur. Antalya Milletvekili Rasih Kaplan deprem gündemi sırasında Şebinkarahisar'ın daha önceki vilayet statüsünün lağvının büyük bir hata olduğunu söyleyerek Şebinkarahisar'ın, hiç gidilmeyen en büyük felaket mıntıkası olduğunu ve yeniden vilayet olması gerektiğini belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1940: 45). İçişleri Bakanı Faik Öztrak ise Şebinkarahisar il olsaydı dahi sonucun değişmeyeceğini söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1940: 47).

Depremi şiddetli bir şekilde hisseden Alucra'dan vilayete gelen telgrafta 29 Aralık'a kadar yapılan tetkiklere göre 132 kişinin hayatını kaybettiği, yaralananların, yıkılan binaların sayısının bilinmediği, kaza dahilindeki bütün köylerin depremden az ya da çok etkilendiği, havanın soğuk olduğu ve birçok kişinin alelade yapılan barakalarda yaşadığı, kaza merkezinde ilaç ve fırın namına bir şey kalmadığı, gıda maddelerinin enkaz altında kaldığı, kar ve deprem nedeniyle yolların kapandığı ve enkaz altında kalan hayvan sayısının henüz tespit edilemediği, bu sebeplerle bölgeye hızlı bir şekilde yardım ulaştırılması gerektiği bildirilmiştir (“Alucradan Gelen İkinci Resmi Haberler”, 1939:1). Daha sonra Alucra'ya Giresun'dan doktor, sıhhat memurları ve tıbbi malzemeler gönderilmiştir (“Zelzelenin Tafsilatı”, 1939: 1).

Depremi daha hafif şekilde hisseden Tirebolu, Espiye, Görele, Bulancak ve Merkeze bağlı Keşap nahiyesinde ise yayınlanan resmi telgraflara göre durum şöyleydi:

Tirebolu kaza merkezinde sekiz kişi yaralanmış ve bir çocuk hayatını kaybetmiş, 3'ü oturulamayacak halde 59 ev hasar almıştır. 5 köyde 90 ev hasar görmüş ve kısmen oturulamayacak hale gelmiştir. Tirebolu hükümet binası, merkez ve çevrede 5 okul hasar görmüştür. Espiye nahiyesinde hükümet binası oturulamayacak hale gelmiş, Görele'de 35 ev yıkılmış 9'u ağır olmak üzere 53 ev zarar görmüş, köylerde biri hafif biri ağır olmak üzere iki çocuk yaralanmış, iki çocuk da hayatını kaybetmiştir. Bulancak'ta köyde yaşayan bir çocuk ölmüş, 1 köyde de bir çocuk yaralanmıştır. Hükümet binası, jandarma karakolu, ilkokul binası ve inhisarlar dairesi dahil pek çok bina hasar görmüştür. Keşap nahiyesinde 1 köyde bir çocuk ve bir kadın hayatını kaybetmiştir (“Büyük felaket etrafında kazalarımızdan gelen resmi telgraflar”, 1939: 1,2).

Yeni Sabah muhabiri Abbas Parmaksızoğlu 2 Ocak'ta Şebinkarahisar'a gitmiştir. Muhabirin bildirdiğine göre Şebinkarahisar'daki durum oldukça kötüdür. 1.416 kişi hayatını kaybetmiş, 489 kişi yaralanmıştır. Alucra'da ise 145 kişi hayatını kaybetmiş, 200 kişi ise yaralanmıştır. Deprem sonrası doktorların Şebinkarahisar'dan Alucra'ya gitmediklerini söyleyen muhabir, bu sebeple sıtma mücadele doktorunun derhal görevden alındığını söylemiştir. Parmaksızoğlunun bildirdiğine göre Giresun'da tahribatın zararı 12.000.000 lirayı bulmuştur ("Giresunun maddî zararı 12 milyon lirayı buluyor", 1940: 1).

Bulancak'a giden Yeşil Gireson gazetesi muhabirinin 13 Ocak'ta bildirdiğine göre Bulancak'a bağlı Piraziz nahiyesinde bulunan Tepeköy ve Armutlu Çukuru köylerinde iki çocuk hayatını kaybetmiş, Narlık ve Şihmusa köylerinde iki ve kasaba merkezinde iki kişi yaralanmıştır. Kasaba merkezinde 2 ev tamamen yıkılmış, 8 ev oturulamayacak hale gelmiş, 40 ev kısmen harap olmuş ve birçok ev hasar görmüştür. 6 dükkân ve mağaza tamamen yıkılmış, 15 kadarı ise zarar görmüştür. Hükümet binası, asker ve jandarma karakolları ve inhisar binası oturulamayacak haldedir. Bunlar tahliye edilerek çarşıdaki muhtelif dükkân ve mağazalarda çalışmaya başlamışlardır. Kaymakamlık ise belediye binasına nakledilmiştir. Şehirde tehlike arz eden binaların yıkımına başlanmıştır. Deprem esnasında heyelan da olmuş ve Şihmusa köyü sınırı üzerinde bir findık bahçesi 30-35 metre heyelana uğramıştır ("Bulacakda Zelzele tahribatı", 1940: 2).

İlerleyen günlerde depremin neden olduğu zayiata ilişkin bilgiler netleşmeye başladığı gibi ölü sayısı da artmıştır. 6 Ocak 1940'a gelindiğinde Bulancak'ta 3, Görele'de 6, Tirebolu'da 1, Alucra'da 141, Şebinkarahisar'da 1.397 olmak üzere 1.558'nin hayatını kaybettiği açıklanmıştır. Ölenlerin 115'i Şebinkarahisar kaza merkezindedir. 371'i hafif, 22'si ağır olmak üzere 393 kişi yaralanmıştır. Telef olan hayvan sayısı ise 11.755 olarak belirlenmiştir. Ancak yaralıların sayısı henüz tam olarak tespit edilememiştir ("Gün geçtikçe Facia Artıyor", 1940: 1).

10 Şubat'ta Şebinkarahisar Cumhuriyet Halk Partisi Kaza İdare Heyeti Reisi Rüştü Özcan, CHP Vilayet İdare Heyeti Riyasetine bir yazı göndererek Şebinkarahisar'ın durumu hakkında bilgi vermiştir. Özsan'ın bildirdiğine göre Şebinkarahisar'da 1.257 kişi hayatını kaybetmiş, 12.524 hayvan zayıatı olmuş, 2.851 dam ve 2.671 ev kısmen yıkılmıştır. Deprem akşamı hem fırtına hem kar yağışı olduğunu söyleyen Özsan, depremin ardından gelen yardımlar sayesinde insanların bir baraka, çadır ya da sığınağa girdiğini, gelen sıhhi yardım heyetinin faaliyetleri ve yardımlar sayesinde deprem felaketinin yaralarının sarılmaya devam edildiğini belirtmiştir. Depremden hemen sonra iletişim ve yolların kesildiğini söyleyen Özsan ardından yapılan çalışmalarla yolların açıldığını belirterek "*Felâketimiz büyüktür, fakat*

Cumhuriyetin şefkati, milletin şefkati daha büyüktür", demiştir ("C.H.P Ş. Karahisar kaza Reisinden Vilâyette İdare heyeti reisine", 1940: 1).

Depremin Eğitime Etkileri

Deprem nedeniyle okul binalarının hasar görmesi Giresun'daki eğitim hayatını ciddi şekilde etkilemiştir. Bu sebeple il merkezinde eğitime ara verilmiştir. Taşkışla Okulu, Jandarma Okulu, Gazipaşa İlkokulu ve İsmet Paşa İlkokulu hasar görmüş, ("Zelzelenin Müthiş Zayıyatı", 1939: 1), yeni inşa edilmesine rağmen 10 sınıflı modern bir okulun temeli zarar görmüştür ("Büyük Zelzele Felaket", 1939: 1).

Giresun'daki okul binalarının durumunu tetkik etmek için Samsun'dan bir fen heyeti şehre gönderilmiştir. Heyetin incelemelerine göre Gazipaşa Okulunun alt kısmında ciddi bir hasar olmamasına rağmen üst kısmının duvarları çatladığı için derhal değiştirilmesi, İsmet Paşa Okulunda tamirat yapılması, ortaokulun ise 8.000 liralık bir tamirden sonra eğitime devam edebileceği belirtilmiştir. Alucra ilçesindeki bütün okullar ise harap olmuştur ("Okul Binalarımız", 1940: 2).

Bazı devlet dairelerinin hasarlı olması sebebiyle hükümet memurlarının bir kısmının ilkokul binasında çalışması, bazı okulların da tamir işlemlerinin devam etmesi nedeniyle eğitime ara vermesi, ilerleyen günlerde halkın şikâyet ettiği konulardan biri olacaktır. Depremin üzerinden bir ay geçmiş olmasına rağmen okulların hala açılmamış olması nedeniyle vatandaşlar tarafından, memurların başka binalara taşınarak okulların eğitime başlaması istenmiştir. ("İlk ve Orta Okulların Kapalı Bulunmasına Artık tahammül edilemiyor", 1940: 1). Giresun'da eğitime başlanması için çalışmalar devam etmiş, 2 Şubat 1940 tarihinde Giresun Valisi Muhtar Akman okullara teftiş ziyaretlerinde bulunmuştur. Yeşil Giresun gazetesinin il merkezindeki Yeşil Giresun Okulunda hiçbir hasar yoktu haberine karşın Vali, ziyareti sonrasında Yeşil Giresun Okulunun binası yerine yenisinin yapılması için gereken meblağı bütçeye koyacaklarını söylemiştir ("Sayın Valimiz Okullarda, 1940: 1). Dolayısıyla gazete haberlerinde bazı tutarsızlıklar da mevcuttur.

İlerleyen günlerde bazı okullar açılrsa da henüz tam olarak eğitimin başlanmaması üzerine memurlar için yeni yerler tespit edilmesi ve eğitime başlanması için bazı kararlar alınmıştır. Bu kararların 10 Şubat'a kadar hayata geçirilmesi planlanmıştır (İlkokulların Bir Kısmı Açıldı", 1940: 1). Ancak 10 Şubat'a gelindiğinde ortaokul hala açılmamıştır. Çünkü hükümet dairelerinin taşınma işlemi sırasında adliyeye yer bulunamamış ve bu yüzden adliye dairesi memurları ortaokul binasından çıkamamıştır. Giresun merkezde toplam 1.500 öğrencinin

eğitim alamadığı sűreç (“Ortaokul hâla açılmadı”, 1940: 1) mart ayına kadar devam etmiş ve tüm okullar mart ayında açılmıştır. (“Ortaokul derslere başlayabildi”, 1940: 1).

Giresun’a Yapılan Yardımlar

Depremın ardından Başbakan Refik Saydam tarafından Giresun Valiliğine gönderilen yazıda Giresun’daki depremedelere acilen yardım yapılması hususunda Samsun ve Trabzon vilayetleri ile İstanbul vilayetine gerekli talimatların verildiği belirtilmiştir. Telgrafta ayrıca 30 Aralık sabahı İstanbul’dan vapurla bir miktar çadır, sağlık malzemesi ve bir doktor gönderileceğini bildirilmiş, Samsun ve Trabzon vilayetleriyle iletişime geçilerek gerekli yardımların temin edilmesi ve neticenin bizzat başbakana iletilmesi istenmiştir (BCA, 30.10.0.0/119.844.1, Ek: 99B).

İstanbul’dan Dumlupınar Vapuru ile gönderilen 908 parça çadır, battaniye, yiyecek ve giyecek 1 Ocak 1940 Pazartesi günü saat 20.00’de Giresun limanına ulaşmıştır. Vapurla ayrıca 11 kişilik bir sağlık ekibi de bölgeye gelmiştir. Şişli sıhhat ve şifa yurtları sahip ve operatörü Rifat Hamdi başkanlığındaki sıhhat ekibinde bir operatör, bir dâhiliyeci ve bir bulaşıcı hastalıklar uzmanının yanı sıra sıhhat memurları, hasta bakıcıları ve hademeler bulunmaktaydı. Ayrıca Son Posta ve Yeni Sabah gazetesi muhabirleri de sıhhat ekibiyle birlikte Giresun’a gelmiştir. Bu sırada Alucra ve Şebinkarahisar’a gönderilen yardım malzemeleri ise Tamdere’ye kadar kamyonlarla götürülmüş, kamyonların bazıları yolda bozulmuş ve Tamdere’den sonra hayvanlarla sevk edilmişlerdir. (“İstanbul’un Yardımı”, 1940: 3). 7 Ocak’ta İstanbul’dan Alucra’ya 150 çadır; Giresun Valiliğine 150 çadır ve 750 çuval un, gönderilmiştir (Köse, 2021: 141).

11 Ocak’ta Giresun Valisi Muhtar Akman (Giresun’a Vali olarak atandıktan sonra izin almış ve depremin ardından görevine başlamıştır) bir beyanname yayınlamış ve felaket mıntıklarında vaziyetin gün geçtikçe iyileştiğini, hükümet ve halk tarafından 40 kadar pavyon kurulduğunu ve açıkta kalan vatandaşların bir kısmının burada kaldıklarını, diğerlerinin de çadırdaki barındıklarını söylemiştir. Şebinkarahisar’a 11 Ocak’a kadar iki sağlık ekibi gönderildiğini söyleyen Vali Akman, üçüncü heyetin de 12 Ocak’ta Şebinkarahisar’da olacağını belirtmiştir. Bu heyetle birlikte 100 çadır ve birçok eşya gönderildiğini söyleyen Akman, Trabzon’dan gönderilen 117 parça yiyecek ve giyeceğin de felaket bölgelerine sevk edildiği bilgisini vermiştir. Aynı gün Şebinkarahisar Kaymakamı da bir beyanname yayınlarak İstanbul’dan gelen yardımların önemine vurgu yapmış ve 200 yataklı bir hastane ve 1.000 kişilik bir aşevi kurduklarını, diğer kazalardaki yaralıların da buraya sevk edileceği, ölü

1939 Erzincan Depreminin Giresun'a Etkileri

sayısının ise henüz tespit edilemediğini duyurmuştur. ("Giresun Valisi ve Ş. Karahisar Kaymakamının Beyanatları", 1940: 1).

Yardımlar ilerleyen günlerde artmış ve daha düzenli bir hale konulmuştur. Giresun Valisi Muhtar Akman tarafından titizlikle takip edilen bu çalışmalar neticesinde 13 Ocak'a kadar 1.000 parça muhtelif eşya deprem bölgelerine sevk edilmiştir. Milli Yardım Komitesi tarafından toplanan 8.000 lira Giresun Kızılay'ına verilmiştir. Aynı zamanda her gün yük hayvanları vasıtasıyla Şebinkarahisar ve Alucra'ya yardımlar gönderilmeye devam edilmiştir. ("Felâketzedelere Yardım işleri", 1940: 1).

Resmi makamların dışında Giresun'da kadınlardan oluşan Yardım Sevenler Cemiyeti de yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Çocuk Esirgeme Kurumunda Nazime Dizdar başkanlığında toplanan cemiyet üyeleri, eşya ve para yardımı toplamak üzere çalışmalara başlamış ve bir beyanname yayınlamışlardır ("Yardım Sevenler Cemiyeti de İşe Başladı", 1939: 3). Depremzedelere yardım için çalışmaya başlayan Belediye Başkanı Eşref Dizdar başkanlığındaki Milli Yardım Komitesi Giresun Kolu ve Yardım Sevenler Cemiyeti'nin çalışmaları neticesinde Giresun'da büyük miktarlarda bağışlar toplanmıştır. Toplanan bağışlar Yeşil Gireson gazetesinde liste halinde, bağış yapanların isimleri ve bağış miktarlarıyla birlikte yayınlanmıştır ("Milli Yardım Komitasının Gireson Kolunun Çalışmaları", 1940: 1).

13 Ocak'a gelindiğinde artçıların da azalmasıyla birlikte insanlar yavaş yavaş evlerine girmeye başlamıştır. Giresun halkı depremzedelere yardım için yapılan faaliyetlere oldukça geniş bir katılım göstermiştir. Binlerce lira ve eşya, giyecek, yiyecek toplanmış, kahvehane ya da umumi yerlerde bazen bir portakal bile müzayede usulüyle satılarak geliri yardım komitelerine gönderilmiştir ("Giresunda zelzelenin akisleri ve yardımlar", 1940: 6).

Mevsimin kış olması ve meydana gelen heyelanlar Giresun'da depremzedelere ulaştırılmak istenen yardımın önündeki en büyük engel olmuştur. Özellikle Şebinkarahisar'a giden yardımlar bu olumsuzluklardan çokça etkilenmiştir. 27 Ocak tarihli bir habere göre Şebinkarahisar yolunda, Eğribel'deki Şamoğlu mevkiinde kaybolan sekiz kişi ve beraberlerindeki 8 hayvan jandarma tarafından donmaktan kurtarılmıştır. ("Eğribelde Can Kurtaran Kahramalar", 1940: 1).

Yardımlar 27 Ocak'a gelindiğinde Giresun merkezde 9.000, Bulancak'ta 3.000, Tirebolu'da ise 800 lirayı bulmuştur ("Gireson şehir Halkının Para Yardımı 9000 lirayı Buldu", 1940: 1).

Bölgeye 1 Şubat'ta İstanbul'dan 300 çadır ve 300 çuval un gönderilmiştir. Giresun'a ayrıca Samsun, Sinop ve Trabzon'dan da çivi, mısır, patates ve soğan yardımları olmuştur. 5 Şubat'ta yine İstanbul'dan 42 teneke kavurma, 852 adet yorgan, 150 adet battaniye ve 96 adet giyecek gönderilerek Şebinkarahisar ve Alucra'ya sevk edilmiştir. Bu yardımlar dışında Kızılay'ın Etimesgut ambarından 18 Mart tarihine kadar 566 çadır, 1.000 yatak ve ilaç ve pansuman malzemeleri gönderilmiştir (Köse, 2021: 141). 4 Şubat 1941'de Nafia Vekâleti bütçesinden depremde zarar gören Alucra kazası belediyesine 2.500 lira yardım yapılması kararı alınmıştır (BCA, 30.18.1.2/95.46.10, Dosya Ek: 99).

Yardım amacıyla bölgede bulunanların izlenimleri de Giresun'daki depremin etkilerinin boyutlarına ilişkin bilgiler vermektedir. 17 Şubat'ta Yeşil Gireson gazetesinde Şebinkarahisar'da görev yapan bir sıhhat memurunun deprem felaketinin Şebinkarahisar'a etkileri hakkındaki gördüklerine ilişkin yayınlanan haber bunlara örnektir. Buna göre memur 18 köy dolaşmıştır ve gittiği köylerdeki insanların çoğu yaralanmış ya da hayatını kaybetmişti. Kaymakamlık tarafından nüfus başına 5 kuruş dağıtılmakta ve bu para ancak bir gün yetmektedir. Halkın yarısından fazlası yiyecek bulamıyordu. Yiyecekler ancak zenginlerde bulunuyor ve fakir halk ise yarı aç yarı çıplak haldeydi (“Ş. Karahisar Felâketine Dair Duyulanlar”, 1940: 3).

Aynı gazetenin 9 Mart'ta yayınlanan nüshasında ise yine Şebinkarahisar'daki durum hakkında “Ş. Karahisar mektupları” adıyla bir haber yayınlanmıştır. Buna göre Şebinkarahisar'da halk barakalarda yaşamaya devam etmekteydi. Evleri yıkılmayanlar dahi artçılar devam ettiği için evlerine girememekteydi. Hükümetin yaptığı yardımlara halk şükran duymakta ancak erzak yardımı konusunda gereksiz masraflar yapılmaktaydı. Örneğin makaron gönderilen köylü makaronu nasıl pişireceğini bilmemekteydi. Ayrıca Giresun'dan gönderilen un çuvaları da yollarda yağmur ve kardan ziyan olmakta, çuvalara doldurulan kıyafetler sıkıştıkları için daha sonra kullanılamaz bir hale gelmekteydi (“Ş. Karahisar Mektupları”, 1940: 2). Bu gözlemler yardım işlerinin halen yeterli miktarda olmadığını göstermektedir.

17 Ocak 1940'ta “Erzincan'da ve Erzincan Yer Sarsıntısından Müteessir Olan Mıntıkada Zarar Görenlere Yapılacak Yardım Hakkında Kanun” kabul edilmişti. Bu kanuna göre depremden etkilenen yerlerin Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen mahallerinde genel bütçeden maaş ve ücret alan memur ve müstahdemler arasında yardıma muhtaç olanlara maaş ve ücretlerinin 2 katı ve emekli ve yetimlere de maaşlarının 3 katını geçmemek üzere Bakanlar Kurulu'nun belirlediği miktarda avans verilmesi uygun bulunmuştur. Ayrıca bazı devlet dairelerinin deprem nedeniyle uğradıkları kayıpların Bakanlar Kurulu tarafından

1939 Erzincan Depreminin Giresun'a Etkileri

karşılanmasına, yurtdışından gönderilecek yardımların vergilerden muaf tutulmasına, deprem mıntikasında bulunan vatandaşların vergi borçlarının silinmesine karar verilmiştir (Resmi Gazete, 1940: 13206: Üzen, 2010: 98). 19 Nisan 1940'ta kabul edilen "27 Kânunuevvel 1939 tarihinde ve Müteakip Günlerde Vukubulan Zelzede Felâkete Uğrayanların Kurtarılmasında Fevkâlade Hizmetleri Görülen Bazı Mâhkûmların Cezalarının Affı Hakkında Kanun" ile ise depremde yıkılan cezaevlerindeki mahkûmların enkaz kaldırma çalışmalarında gösterdiği yararlılıklar nedeniyle cezalarının 4/5'i ve para cezaları affedilmiştir. Toplamda 241 mahkûmu kapsayan bu af içerisinde Şebinkarahisar ve Alucra cezaevlerinde kalan mahkûmlar da vardır. (Tuğluoğlu, 2015: 133).

Giresun'a Erzincan'dan gelen depremzedeler de olmuştur. Bu depremzedeler içinde İsmet İnönü'nün Erzincan ziyareti sırasında İnönü'ye sarılan ve fotoğrafları gazetelerde yayınlanan Sıddıka isimindeki kadın da bulunmaktaydı. Depremde kaybettiği eşi Giresunlu olan Sıddıka Hanım, beraberindeki 5 kişi ile Giresun'a gelmiş ve vali tarafından ilgiyle karşılanmıştır ("Sızılarını Milli Şefin Göksünde Dindiren Kadın Giresunda", 1940: 1). Yine Erzincan'da eşini kaybeden Giresunlu Şoför Ahmet Süren de depremden sonra eşi ve çocuklarını kurtarmak için çabalarken ayağı donmuş, baygın vaziyette bulunmuştur. Ahmet Süren, tedavisinin ardından 3 çocuğu ile memleketi Giresun'a dönmüştür. Yeşil Gireson Gazetesi de Süren ile ilgili bir haber yayınlamak bu kişinin Samsun'daki tedavisinin ardından Giresun'a geldiğini vatandaşlara duyurarak, gerekli yardımların yapılması çağrısında bulunmuştur ("İçimizde Dolaşan Felâketzedeleri De İhmal Etmeyelim", 1940: 1,2).

CHP teşkilatı da üst düzey temsilcileriyle deprem bölgesini yalnız bırakmamıştır. 14 Şubat 1940'ta CHP Giresun Bölge Müfettişi İstanbul Milletvekili Sadeddin Uraz Giresun'a gelmiştir. ("C.H.P. Bölge Müfettişimiz Geldiler", 1940: 1). Uraz 22 Şubat'a kadar Giresun'da incelemelerde bulunmuş ve aynı gün Ordu'ya gitmiştir. ("C.H.P. Bölge Müfettişimiz Orduya Gittiler", 1940: 1).

Sonuç

1939 Erzincan Depremi'nin Giresun'da oldukça yıkıcı bir etkisi olmuştur. Giresun'un Kuzey Anadolu fay hattına olan yakınlığı sebebiyle depremden en çok etkilenen ilçeleri ise Şebinkarahisar ve Alucra olmuştur. Depremin meydana getirdiği tahribat yanında mevsimin kış olması olumsuzlukları daha da arttırmıştır. Deprem sonrası Giresun'a ilişkin verilerin hemen alınamamasında bunun da etkisi vardır. Depremin ilk anlarından itibaren yıkıma ilişkin bilgiler yayınlanmaya başlasa da bu verilerin netliği kesin değildir. Ancak 29 Ocak itibarıyla Giresun'da

1.429 kişinin öldüğü tespit edilmiştir. Bu rakamlar depremin Giresun'daki etkilerini net bir şekilde göstermektedir.

Deprem sonrası Giresun'da yaşanan en önemli olumsuz gelişmelerden biri de Giresun merkezde eğitime ara verilmesi olmuştur. Deprem nedeniyle devlet dairelerinin zarar görmesi sonucu bu birimler kimi okulların binalarına yerleştirilmiştir. Bu sebeple bu okullarda eğitim-öğretime iki aydan fazla bir süre ara verilmiştir.

Depremin ardından Giresun'a nerelerden yardım geleceği konusunda bir karar alınmıştır. Buna göre Samsun ve Trabzon yakınlığı nedeniyle Giresun'a yardım edecek iller arasındaydı. Ayrıca İstanbul'dan da deniz yolu vasıtasıyla yardım gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim Dumlupınar Vapuru vasıtasıyla Giresun'a giyecek, yiyecek ve sağlık ekibi gönderilmiştir.

Giresun'da Vali Vekili Aziz Aytekin, Belediye Başkanı Eşref Dizdar ve diğer devlet görevlileri depremin hemen ardından depremedelere yardım için çalışmalar yapmışlardır. Bunun yanında Milli Yardım Komitesi'nin Giresun kolu ile Yardım Severler Cemiyeti'nin düzenlediği yardım kampanyalarına büyük ilgi olmuş, yardımseverlerin yaptıkları bağışlar Yeşil Gireson gazetesiyile halka duyurulmuştur.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

(1940). TBMM zabıt ceridesi, 8. Ankara: TBMM Matbaası

AFAD. (2018). Türkiye deprem tehlike haritası. Erişim adresi: <https://www.afad.gov.tr/turkiye-deprem-tehlike-haritasi>.

Akgün, S. K. ve Uluğtekin, M. (2001). *Hilal-i ahmer'den kızılây'a II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi İşletmeciliği.

Alucradan gelen ikinci resmi haberler. (1939, 30 Birinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1.

BCA, 30.10.0.0/119.844.1, Ek: 99B, 29.12.1939.

BCA, 30.18.1.2/95.46.10, Dosya Ek:99, 04.04.1941.

Bulacakda zelzele tahribatı. (1940, 13 İkinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 2.

Büyük zelzele felaket. (1939, 28 Birinci Kânun) *Akgün*, s.1.

1939 Erzincan Depreminin Giresun'a Etkileri

- C.H.P ş. karahisar kaza reisinden vilâyette idare heyeti reisine. (1940, 10 Şubat). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- C.H.P. bölge müfettişimiz geldiler. (1940, 17 Şubat). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- C.H.P. bölge müfettişimiz orduya gittiler. (1940, 24 Şubat). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- Canbolat, B. B. ve Tüydeş, H. ve Erberik, A. ve Karaesmen, E. (2007). Deprem. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Çınarlar camii. (1940, 13 İkinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 2.
- Eğribelde can kurtaran kahramalar. (1940, 27 İkinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- Felâketzedelere yardım işleri. (1939, 13 İkinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- Fındık piyasası durdu, *Yeşil Gireson*, 27 İkinci Kânun 1940, Sene: 15, sayı 618, s.1).
- Gireson şehir halkının para yardımı 9000 lirayı buldu. (1940, 27 İkinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- Giresun İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2023). Kamu yapıları. Erişim adresi: <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-161770/kamu-yapilari.html>.
- Giresun valisi ve ş. karahisar kaymakamının beyanlatları. (1940, 12 İkincikânun). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Giresunda zelzelenin akisleri ve yardımlar. (1940, 13 İkincikânun). *Yeni Sabah*, s. 6.
- Giresunun maddî zararı 12 milyon lirayı buluyor. (1940, 3 İkincikânun). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Gün geçtikçe facia artıyor, (1940, 6 İkinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- Haçın, İ. (2014). 1939 Büyük erzincan depremi. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 30 (88), 37-70.
- Halkın felâketzedelere yardımı devam ediyor. (1940, 2 İkincikânun). *Yeni Sabah*, s. 2.
- İçimizde dolaşan felâketzedeleri de ihmal etmiyelim. (1940, 10 Şubat). *Yeşil Gireson*, s.1.
- İlk ve orta okulların kapalı bulunmasına artık tahammül edilemiyor. (1940, 27 İkinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- İrkin, Z. (2022). Osmanlı türkiyesi'nde depremler ve afet yönetimi (1900-1923) (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- İstanbul'un yardımı. (1939, 6 İkinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 3.
- Köse, R. (2021). 1939 *Erzincan depremi: kayıplar, çevre vilayetlere etkileri, yurtiçi ve yurtdışından yapılan yardımlar*. İstanbul: Libra Yayıncılık.
- Milli yardım komitasının gireson kolunun çalışmaları. (1939, 6 İkinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1.

- Mütemmim haberler. (1939, 30 Birinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1,4.
- Okul binalarımız. (1940, 13 İkinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 2.
- Ortaokul derslere başlayabildi. (1940, 9 Mart). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- Ortaokul hâlâ açılmadı. (1940, 10 Şubat). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- Özmen, B. (2012). Türkiye deprem bölgeleri haritalarının tarihsel gelişimi. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 5 (1), 43-55.
- Sayın valimiz okullarda. (1940, 3 Şubat). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- Ş. karahisar felâketine dair duyulanlar. (1940, 17 Şubat 1939). *Yeşil Gireson*, s. 3.
- Ş. karahisar mektupları. (1940, 9 Mart). *Yeşil Gireson*, s. 2.
- Ş. karahisar ve alucara kazalarına ilk yardım. (1939, 30 Birinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- Ş. karahisar zelzele faciasının resmi telgrafı. (1939, 30 Birinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- T.C. Giresun Valiliği İl Afet Ve Acil Durum Müdürlüğü (2021). İRAP.
- Tosik Dinç, F. (2016). Ulus gazetesine göre 1939 erzincan depremi. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 1-21. <http://dx.doi.org/10.22464/diyalektolog.112>
- Tuğluoğlu, F. (2015). 1939 büyük anadolu zelzelesi ve erzincan vilayetinde yardım faaliyetleri. *History Studies*, 7 (4), 113-136. <https://dx.doi.org/10.9737/hist.20152715326>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.1.0.0/121.769.1, Dosya Ek: K4, 00.00.1939.
- Yardım sevenler cemiyeti de işe başladı. (1939, 30 Birinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 3.
- Yıkılan büyük binalara dair. (1940, 13 İkinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- Yüksel, A. (2001). 1939 Erzincan depremi hakkında bazı düşünceler. *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, 22-23 Mayıs 2020, İstanbul, Bildiriler kitabı içinde (s.249-262). İstanbul: "Globus" Dünya Basımevi.
- Zelzele sahasından son malûmat. (1940, 1 İkincikânun). *Yeni Sabah*, s. 6.
- Zelzelenin müthiş zayıtı. (1939, 30 Birinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1.
- Zelzelenin tafsilatı. (1939, 30 Birinci Kânun). *Yeşil Gireson*, s. 1.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İngilizce Yazılmış Türkçe Gramer Kitaplarında Sözcük Türleri

Word Types In Turkish Grammar Books Written In English From Tanzimat To Cumhuriyet

DOI: 10.38155/ksbd.1420116

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15.01.2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
06.05.2024

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Dr. Ayşe AFACAN SÜĞÜMLÜ
Öğretmen/MEB

afacan_11@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-6772-9598

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir

Öz

Türk dilinin tartışmalı konularından biri de sözcük türleri konusudur. Her yeni çalışmanın, özellikle tartışmalı konularda, konunun daha doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülür. Bu nedenle Tanzimat ve Cumhuriyet Dönem aralıklarında İngilizce yazılmış 17 Türkçe dil öğretimi kitabında sözcük türlerinin nasıl verildiği ve kitaplardaki durumu ele alınacaktır. Tanzimat ve Cumhuriyet Döneminde Türkçe yazılmış kitaplarda Arapça ve Farsçadan etkilenmenin fazla olması yabancı dilde yazılmış Türkçe kitapların incelenmesinin de gerekliliğini göstermektedir. Çalışma; tarihsel, karşılaştırma, inceleme-değerlendirme ve sınıflandırma yöntemleri çerçevesinde yürütülmüş ve belirtilen yöntemler sayesinde bulgular elde edilmiştir. Araştırmanın verileri, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler doküman analizi ile çözümlenmiş, tablolaştırılmış ve değerlendirilmiştir. Seçilen bu iki dönem aralığı Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde, yaklaşık 100 yıllık bir süreçte, Türk dilinde sözcük türleri konusunda değişim ve gelişimleri göstermesi açısından da önemlidir. Bu çalışmada İngilizce yazılmış 17 kitap seçilmiştir. Bu seçim yapılırken Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile ilişkilerinin incelenen dönemde güçlü olması ve basılan kitap sayısının fazla olması nedenlerinden yola çıkılarak bir derlem hazırlanmıştır. Ayrıca derlemde yer alan kitaplarda sözcük türlerinin veriliş sırası ve sözcük türleri ile ilgili verilen örnekler de incelenecek en çok kullanılan örnekler belirlenecektir. Bu bağlamda tespit edilen örneklerden yararlanarak kitapların yazılma sürecinde birbirinden etkilenip etkilenmediğine de değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yabancılarla Türkçe öğretimi, Osmanlı Türkçesi, Karşılaştırmalı dil bilgisi kitapları, gramer.

Abstract

One of the controversial issues of the Turkish language is the issue of word types. It is thought that each new study will contribute to a more accurate understanding of the subject, especially on controversial issues. For this reason, how word types are given in 17 Turkish language teaching books written in English between the Tanzimat and Republic Periods and their situation in the books will be discussed. The fact that there was a lot of influence from Arabic and Persian in the books written in Turkish during the Tanzimat and Republic Periods shows the necessity of examining Turkish books written in foreign languages. Study; It was carried out within the framework of historical, comparative, examination-evaluation and classification methods and findings were obtained thanks to the mentioned methods. The data of the research was obtained by document review method, one of the qualitative research methods. The obtained data were analyzed, tabulated and evaluated by document analysis. These two selected periods are also important in terms of showing the changes and developments in word types in the Turkish language, in a period of approximately 100 years, during the transition from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey. In this study, 17 books written in English were selected. While making this selection, a compilation was prepared based on the fact that the Ottoman Empire's relations with England were strong in the examined period and the number of books published was high. In addition, the order of presentation of word types and the examples given about word types in the books in the corpus will be examined and the most used examples will be determined. In this context, using the examples identified, it will be discussed whether the books were influenced by each other during the writing process.

Keywords: Smartphone addiction, Subjective vitality, Happiness, University student.

Giriş

Her yeni çalışmanın, özellikle tartışmalı konularda, konunun daha doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülür. Bu yüzden sınıflandırma ve terminoloji konusunda farklılıkların olduğu sözcük türleri konusu, bu çalışmada yaklaşık 100 yıllık bir süreçte İngilizce yazılmış gramer kitaplarından izlenecek ve bu kitapların konuyu ele alışları üzerinde durulacaktır.

Sözcük türleri eski zamanlardan beri belli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bilinen ilk sınıflandırma Yunan filozof Platon ve Aristoteles'in sınıflandırmasıdır. Platon, sözcük türlerini "*isim ve fiil*" olarak sınıflandırırken Aristoteles ise "*isim, fiil ve diğer görevli kelimeler*" olarak sınıflandırmıştır (Kerimoğlu, 2019: 8). Türkiye Türkçesinde ise farklı açılardan sınıflamalarla karşılaşılır. Ergin (1995: 5) sözcük türlerini "*isim, sıfat, zarf, zamir, fiil ve edat*" şeklinde incelerken Banguoğlu (2004: 623-626) ise "*isim, sıfat, zamir, zarf, takı, bağlam, ünlem ve fiil*" sıralaması ile açıklamıştır. Korkmaz (2009: IX-XXVIII) sözcük türlerini; "*adlar, sıfatlar, zamirler, zarflar, fiiller, görevli kelimeler (edatlar, bağlaçlar) ve anlamlı-görevli kelimeler (ünlemler)*" sıralaması ile değerlendirmiştir.

Tanzimat Dönemi'nden sonra Türk dil bilgisi kitapları daha çok Osmanlı Türkçesinin yapısını incelemeyi amaçladığından Arapça ve Farsça kurallara daha çok yer vermiş, Arap harflerinin getirdiği sorunlar üzerinde durmuştur. Bununla birlikte Türkçenin yapısını daha çok Osmanlı Türkçesi çerçevesi içinde ele almışlardır (İdben, 2007: 67). Bu dönemde Türk dilinde yazılan dil bilgisi kitapları özellikle Arapça ve Farsçadan etkilenmiş olup özgün çalışma örnekleri azdır. Bu gerçekler göz önüne alındığında bu çalışmada incelenen dönemdeki Türk diline farklı bir pencereden bakılmıştır. Yabancı dilde yazılmış Türkçe gramer kitapları Arapça ve Farsçadan daha az etkileneceği düşünüldüğünden üzerinde tartışılan sözcük türleri konusunun 17 İngilizce yazılmış Türkçe dil bilgisi kitabında nasıl ve hangi sıra ile verildiği önemlidir. Bu çalışma ile dönemin yabancı yazarlarının Arapça ve Farsçadan etkilenip etkilenmediği tespit edilmeye çalışılacaktır. Arapça ve Farsçadan etkilenme az olması kitapları daha özgün yapacağından dönemin dil özelliklerine farklı bir pencereden bakılacaktır. Yine çalışmayı önemli yapan bir diğer nokta derlemedeki kitaplarda örneklerin nasıl verildiğidir. Bununla örnek konusunda yazarların birbirlerinden etkilenip etkilenmedikleri hakkında fikir edinilebilir.

Çalışmada DAV.GTL (Davids, A., L. - A grammar of the Turkish language...), MUT.ATG (Mutti, G. - A Turkish grammar compiled for the use of travellers), BOYD.TING (Boyd, C. - The Turkish interpreter or a new grammar of the Turkish language...), BAR.ARB

(Barker, W., B. - A reading book of the Turkish language...), BAR.APG (Barker, W., B. - A practical grammar of the Turkish language...), RED.OCL (Redhouse, J., W. - The Turkish campaigner's vade-mecum of Ottoman colloquial language), YAT.STG (Yates, E. - The elements of the science of grammar...), HOP. EGTL (Hopkins, F., L. - Elementary grammar of the Turkish language...), ARN.OTG (Arnold, E. - A simple transliteral grammar of the Turkish language...), SAI.TST (Said, A. - Oriental grammars after an easy and practical method...), MAC.ATM (Mackenzie, C., F. - A Turkish manual: comprising a condensed grammar...), WELL.APG (Wells, C. - A practical grammar of the Turkish language...), RED.ASG (Redhouse, J., W. - A simplified grammar of the Ottoman-Turkish language), TAR.PETG (Tarring, C., J. - A practical elementary Turkish grammar), TIEN.TG (Tien, A. - A Turkish grammar...), HAG.KOCG (Hagopian, V., H. - Key to the Ottoman – Turkish conversation – grammar), HAG.OCG (Hagopian, V., H. - Ottoman Turkish conversation grammar a practical method of learning the Ottoman – Turkish language) adlı 17 İngilizce kitapta bulunan sözcük türleri verilmiştir. Öncelikle bu çalışmada kitaplar kısaca tanıtılmış ve konuyu veriş şekilleri incelenmiştir.

Yöntem

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi ile gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi yöntemi hem basılı hem de elektronik materyallerin veya belgelerin gözden geçirilmesi veya değerlendirilmesini kapsayan sistematik bir tekniktir (Bowen, 2009, s. 1). Doküman inceleme yöntemi araştırma veri setini oluşturan birincil veya ikincil kaynak olarak nitelendirilen çeşitli dokümanların elde edilmesi, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilir (Özkan, 2021, s. 2). Bu çalışmada öncelikle Tanzimat ve Cumhuriyet Dönem aralıklarında İngilizce yazılmış Türkçe dil öğretimi kitapları taranmış, tespit ve temin edilmiştir. Elde edilen veriler doküman analizi ile çözümlenerek tablolastırılıp değerlendirilmiştir.

Bulgular

Kitapların Kısaca Tanıtımı ve Kitaplardaki Sözcük Türleri

Bu bölümde öncelikle derlemi oluşturan kitaplar kısaca tanıtılmış sözcük türlerinin hangilerini, hangi sıra ile verdikleri ve kitaplardaki sözcük türlerine ait örnekler üzerinde durulmuştur.

Derlemin ilk kitabı Arthur Lumley Davids'in 1832 yılında basılan ve 312 sayfadan oluşan eseri DAV.GTL'deki gramer ana başlığında harf, alfabe, harflerin telaffuzu, ünlüler alt

başlıklarından sonra ele alınan isim sözcük türü artikkel, cinsiyet, sayı, çekim, durum, çekim örnekleri şeklinde alt başlıklara ayrılarak verilmiştir. Sıfatlar sözcük türünde sadece sayı sıfatları başlıklandırılarak incelenmiştir. Zamir sözcük türü ise kişi, işaret, ilgi ve iyelik zamirlerine ayrılmıştır. Fiil sözcük türü yardımcı ve düzensiz, ek-fiil, isim-fiil, olumsuz fiil, Tatarca fiil, düzensiz fiil, zaman analizi, düzenli fiil çekimi (*dogmek, korkmak*), olumsuz fiil çekimi, edilgen fiil çekimi alt başlıklarında ele alınmıştır. Ayrıca zarf, edat, bağlaç ve ünlemler de başlık olarak incelenmiştir. Zarf, edat, bağlaç ve ünlem anlatımları daha çok örneklerin sıralanması ile oluşturulmuştur. Edatlar ön ve son edatlar şeklinde iki bölümde ele alınmıştır. Bu bağlamda DAV.GTL'de isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlem olmak üzere sekiz sözcük türü başlıklandırılarak incelenmiştir.

Gezginlere yardımcı olmak dışında bir iddiasının bulunmadığı belirtilen ve 1834 yılında Giuseppe Mutti tarafından yazılan MUT.ATG 50 sayfadan oluşmaktadır. Türk Dilinin Grameri başlığında cinsiyet, sıfat, sayı, karşılaştırma, işi yapanın ismi, yer ve zamanın ismi, isim-fiiller, iyelik ve ilgi ismi, küçültmeler, zarflar, yer isimleri, birleşikler, sayılar, sıra sayılar, üleştirme sayılar, zamirler, çekim, ilgi zamiri, iyelik zamiri, fiil, geniş zaman, geçmiş zaman, duyulan geçmiş zamanın hikâyesi, gelecek zaman, emir, öğrenilen geçmiş zamanın istek kipi, dilek kipi, haber kipleri, zarf-fiil, sıfat-fiil, olumsuz fiil, edilgen fiil, kişisizler, genel açıklamalar şeklinde başlıklar bulunmaktadır. Bu başlıklar ve içerikten isim (başlık olmasa da), sıfat, zamir, zarf ve fiil olmak üzere beş sözcük türü bulunmaktadır.

Charles Boyd tarafından 1842 yılında basılan ve “Türkçe tercüman veya Türk dilinin yeni bir dil bilgisi kitabı” şeklinde Türkçeye aktarılabilecek BOYD.TING, 325 sayfadır. Birçok vatandaş için faydalı bir dil bilgisi kitabı olması, Osmanlı hükümeti ile İngiltere'nin resmî ilişkilerinde kitabın katkı sağlaması yazarın ön sözdeki dilekleridir. Kitabın ilk bölümü olan telaffuz ve yazım bölümünde genel olarak Türk alfabesi, telaffuz, telaffuz işaretleri, artikkel, sayı, isimlerin sayı ve durum ekli hali, karşılaştırma dereceleri, isimlerin farklı çeşitleri, sayılar ve zamirler adlı konular bulunur. Kitabın ikinci bölümünde ise fiiller, yardımcı fiil, olmak fiilinin isim ve sıfatlarla birleşimi, düzenli fiiller, düzenli fiillerin çekimi, zarflar, edatlar ve bağlaçlar adlı konular yer almaktadır. Sonuç olarak BOYD.TING'de isim, sıfat (başlıklandırmadan), zamir, fiil, zarf, edat ve bağlaç olmak üzere yedi sözcük türü üzerinde durulmuştur.

William Burckhardt Barker tarafından yazılan ve 1854 yılında basılan BAR.ARB dil bilgisi ve sözlük içeren Türkçe okuma kitabı şeklinde hazırlanmıştır. Yazar hazırladığı ön sözde diğer gramer kitaplarının karmaşık ve yanlış olmasından dolayı bu kitabı Türk diline daha yakın bulur. Bir dili doğru şekilde okuyup yazmayı arzulayan bir kişi için gramer kurallarının

yüzeysel bilgisinden daha fazlası gerekli olduğundan dil bilgisi konularına ayrıca özen göstermiştir. Toplam olarak 292 sayfadan oluşan kitapta alfabe, artikel, isim, isim çekimi, sıfat, zamir, fiil, sentaks, ek, çekimlenemeyen zarf-fiiller, çekimli zarf-fiiller, özet, kompozisyon, telaffuz ve sözlük gibi ana başlıklar bulunmaktadır. Ana başlıkta olmasa da zarf, edat, bağlaç ve ünlem konuları da alt başlıkta bulunmakta ve detaylı işlenmektedir. Bu bağlamda BAR.ARB'de isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlem sözcük türleri bulunmaktadır.

Barker tarafından yazılan, 1854 yılında basılan ve 172 sayfadan oluşan BAR.APG'nin ön sözünde yazar çalışmanın Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere'nin ilişkilerinin güçlenmesinden dolayı Türk Dili üzerine ilkökul kitaplarına yönelik ani talebi karşılamak için oluşturulduğunu ve kitabın biraz aceleyle tamamlandığını ifade eder. Bunların yanında yazar Türk dili ile tanışmak ve sağlam bir temel oluşturmak isteyenlere kitabın faydalı olacağını vurgular. Türk dilinin pratik bir grameri ana başlığında Türk alfabesi, artikel, isim, sıfat, zamir, sayılar, fiil, edatlar, zarflar, bağlaçlar ve ünlemler başlıklar halinde verilmiştir. Bu durumda BAR.APG'de de isim, sıfat, zamir, fiil, edat, zarf, bağlaç ve ünlemler başlıklarla verilerek çok detaylı olmasa da incelenmiştir.

Redhouse tarafından yazılan, 1855 yılında basılan ve 336 sayfadan oluşan kitap; İngilizce yazılmış küçük boy bir cep kitabı şeklindedir. RED.OCL'nin ön söz bölümünde daha önce Türk dili ile ilgili yapılan çalışmaların çok yeterli olmadığı üzerinde durulur. Bu kitap son derece özlü ve taşınabilir şekilde tasarlanmıştır. Çalışma; Arap harflerini hiç tanımayanlar için ve Arapça ya da Farsça konusunda doğru telaffuz ve Osmanlı aksanını öğretmek için hazırlanmıştır. RED.OCL'nin Osmanlı Grameri ana başlığının ilk bölümünde yazım ve telaffuz, ikinci bölümünde morfoloji konuları ele alınmıştır. Etimoloji başlığında isim, sıfat, sayı, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlem konusu ele alınmıştır. Sonuç olarak RED.OCL'de ele alınan sözcük türleri isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlemdir.

Edward Yates tarafından hazırlanan, 1857 yılında basılan ve 236 sayfadan oluşan YAT.STG'de katı tanımlara genel ilkelere dayalı bir bilim olarak grameri sergilemek yerine onu ilginç bir bilim olarak ve diğer tüm bilimlere giriş, dil ve eleştirinin anahtarı şeklinde sunmak yazarın amaçlarından. Türk harflerinin sınıflandırılması, sözcüklerin sınıflandırılması, sayı, cinsiyet ve kişi vb. konular ele alınmıştır. Diğer kitaplardan farklı inceleme yöntemi kullanan bu kitapta sözcük türleri daha çok sözcüklerin sınıflandırılması bölümünde yer almaktadır. İsim ve fiil sözcük türlerinin yanında edat ve bağlaçtan da bahsedilir. Kitapta incelenen sözcük türleri isim, fiil, edat ve bağlaçtır.

F. L. Hopkins tarafından yazılan ve 1877’de basılan “Türk Dilinin Temel Grameri” şeklinde çevrilebilecek HOPE.GTL, 96 sayfadan oluşur. Kitapta içindekiler bölümü bulunmamaktadır. Kitapta herhangi bir bölümlene yapılmamış olup alfabe, isim, isimlerin uyumu, sıfat, sıfatların karşılaştırılması, zamir, sayı, isimlerin yapısı, düzensiz yardımcı fiiller, düzenli fiil, düzenli yardımcı fiil, fiillerin oluşumu, olumsuz fiil çekimi, birleşik fiillerin oluşumu, isimden fiil oluşumu, edat, zarf ve çeviri başlıkları kitapta yer almaktadır. HOPE.GTL’de ele alınan sözcük türleri isim, sıfat, zamir, fiil, edat ve zarf olmak üzere altı sözcük türüdür.

Edwin Arnold’un yazdığı ve 1877’de basılan ARN.OTG, 80 sayfadan oluşur. “Diyalog ve Sözlüğü ile Türk Dilinin Temel Grameri” olarak çevrilebilir. Bu küçük kitap, yazarın kendi Türkçe çalışmasından oluşturduğu bir derlemedir. Yazar o dönemdeki Türkçe dil bilgisi ve talimat kitaplarının azlığından dolayı yeni başlayanların bu dili tanımalarına yardımcı olmak için bu kitabı yazmıştır. Geniş ve önemli bir imparatorlukta konuşulan bu dile yeniden ilgi duyulduğu ifade edilir. Politikacılar, gazeteciler, eğitilmiş İngilizler ve seyyahlar için Osmanlı yapısı ve Türk dili âlimlerin de dikkatini çekmektedir. Kitapta bulunan kurallar, biçimler, diyaloglar ve sözlükler sınırlı ama yararlı bir konuşma gücünün sağlanması için birçok kaynaktan özetlenmiştir. Üç bölümde hazırlanan kitabın ilk bölümünde alfabe ve telaffuz, isimler, sıfatlar, sayılar, zamirler, fiiller, zarflar, miktar zarfları, nitelik zarfları, yer zarfları, zaman zarfları, soru zarfları, onaylama zarfları, olumsuzluk zarfları, işaret zarfları, sayı zarfları, emir zarfları, şüphe zarfları, zarflarda karşılaştırma, karşıtlık zarfları, edat, bağlaç ve ünlem başlıkları yer almaktadır. ARN.OTG’de isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlem olmak üzere sekiz sözcük türü bulunmaktadır.

Abu Said tarafından yazılan, 1877’de basılan ve 148 sayfadan ibaret olan SAI.TST, FRANZ THIMM’in Avrupa ve Doğu gramerleri serisinin “Kolay ve Pratik Bir Yöntemle Doğu Dil bilgisi – Bölüm VII, Türk Dili” adlı kitabıdır. Ön sözde yazılanlara göre yeni ve geliştirilmiş bir yabancı dil öğrenme sistemi olarak hazırlanmış bir kitaptır. Filolojinin önerdiği değişiklikler, dillerin karşılaştırılması ile birleştirilerek incelenmektedir. Kitapta dil öğretim yöntemleri değiştiği ve geliştiğinin üzerinde durulur. Kitabın ikinci bölümünde yer alan dil bilgisi konu başlıkları; gramer formlara giriş (artikel, isim, isim çekimi, sıfat, sıfatlarda karşılaştırma, sıfat oluşumu), sayı, zamir, fiil, zarf, pratik İngilizce-Türkçe sözlük ve Türk madeni paraları başlıkları yer almaktadır. SAI.TST’de ele alınan sözcük türleri isim, sıfat, zamir, fiil ve zarf olmak üzere beş sözcük türüdür.

Captain C. F. Mackenzie tarafından yazılan, 1879'da basılan ve 304 sayfa olan MAC.ATM; Türkçe Bir Kılavuz: Deyimsel İfadeler, Alıştırmalar, Diyaloglar ve Sözcük Dağarcığı İçeren Yoğunlaştırılmış Bir Dil Bilgisi İçerir" şeklinde çevrilebilir. Kıbrıs Adası neredeyse bir İngiliz kolonisi hâline geldiğinden Doğu Akdeniz'de dili baskın olan Türklerin dilini çalışmanın önemli olduğu ön sözde vurgulanır. Osmanlı'nın ağırlıklı olduğu Anadolu (Anadole) veya Küçük Asya'da hala Osmanlı Türklerinin konuşması ana dil olduğundan dili öğrenmek gerektiği üzerinde durulur. Bu kitap sayesinde İngilizlerin Levant'ta çok yaygın olan güvenilir tercümanların yardımı olmadan Türklerle konuşabilecekleri düşünülür. Kitaptaki birinci bölüm gramer ile ifade ve diyaloglar; ikinci bölüm ise pratik ve deyimsele sözlük bölümüdür. Türkçe Kılavuz ana başlığı ile verilen ilk bölümde alfabe, harfler, yazım işaretleri, isim, sıfat, zamir, fiil, fiil çekimleri, zarf, edat, bağlaç, ünlem, yazım, konularına göre sözcükler gibi başlıklar bulunmaktadır. MAC.ATM'de incelenen sözcük türleri isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlem olmak üzere sekiz sözcük türüdür.

Charles Wells tarafından yazılan, 1880 yılında basılan ve 291 sayfa olan WELL.APG; "Türk Dilinin Pratik Bir Grameri" olarak Türkçeye çevrilebilir. Kitabın giriş bölümünde tüm Türk dil bilgisi kitaplarının kusurlu olduğu belirtilir. Türkçe doğru yerli kaynaklara ulaşmanın zorluğu ve kitapların uygulamadan yoksun hazırlanması da yazarın daha önce yazılmış gramer kitaplarında eksik gördüğü yönlerdendir. Bu kitapta ayrıca yerli yazarlardan alınmış çok sayıda metinle Türkçe söz dizimi ve kompozisyon kuralları verilmiştir. Çince den sonra dünyanın en zor ikinci dili olan Türkçeyi bilen kişilerin bu başarılarından dolayı hükümet atamalarında görevlendirilmesi gerektiği yazarın Türk dili ile ilgili düşünceleri arasındadır. 16 ana bölümden oluşan kitapta; alfabe, isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç, ünlem, Türkçe sözcük formları, Farsça sözcük yapıları, Arapça sözcük formları, Arapça düzensiz çoğullar, Türkçe birleşik sözcükler, Türkçe yazım ve sentaks kitapta yer alan ana başlıklardır. WELL.APG'de isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlem olmak üzere sekiz sözcük türü ele alınmıştır.

Redhouse tarafından yazılan, 1884 yılında basılan ve 220 sayfadan oluşan RED.ASG; "Osmanlı – Türk Dilinin Basitleştirilmiş Grameri" şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Ön söz bölümünde ise Osmanlı dili tanıtılmıştır. Osmanlı Dili, o¹sma²nlı²ja³, Asya kıtasının neredeyse orta bölgesinin tamamında, diyalektik varyasyonlarla konuşulan ve Avrupa'yı etkileyen büyük Türk dilinin en süslü dilidir, ifadeleri bulunur. Kitabın ön sözünde yazarın Türk diline olan sevgisi göze çarpmaktadır. Gramer, konuşma gibi dile ait bütün özellikler bilimsel incelenmiştir. Üç bölümde ele alınan konular harf ve yazım, Osmanlıca morfoloji ile sentakstır. RED.ASG'nin

“Osmanlıca Morfoloji” bölümünde ele alınan sözcük türleri isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlemdir.

C. J. Tarring tarafından yazılan, 1886 yılında basılan ve 260 sayfa olan TAR.PETG; “Pratik Temel Bir Türkçe Gramer” şeklinde Türk diline çevrilebilir. TAR.PETG’nin ön sözünde belirtildiğine göre kitap bir öğrenci tarafından öğrenciler için yazılmıştır. Türkçe okumayı veya yazmayı öğrenmeye çalışmadan önce dilin kelimeleri ve yapısı hakkında belirli bir bilgi edinilmesi gerektiği tavsiye edilir. Yazar kitabı yeni başlayanları zorlayacak ve uzaklaştıracak Doğu karakterleriyle doldurmayı doğru bulmamaktadır. Bu yüzden kitap tamamen Latin harfli yazılmış olup Arap harfli bir örnek ya da metin bulunmamaktadır. Kitapta konular 10 ana başlık ile verilmiştir. Bu başlıklarda verilen sözcük türleri isim, sıfat, zamir, fiil, edat, bağlaç, zarf ve ünlem olmak üzere sekiz sözcük türüdür.

A. Tien tarafından yazılan, 1896 yılında basılan ve 421 sayfadan oluşan TIEN.TG; “Bir Türkçe Gramer” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Kitapta ayrıca bir ön söz bölümü bulunmamaktadır. Bu nedenden dolayı kitabın yazılış amacı, yazarın düşünceleri gibi konular hakkında bilgi sahibi olunamasa da kitabın adının devamında “ordu, donanma, askerî tatbikat, diplomatik ve sosyal hayata bağlı diyaloglar ve terimler” geçtiğinden kitabın öncelikle askerlere ve diplomatlara yardımcı olmak için yazıldığı çıkarılabilir. 54 bölüm şeklinde yazılan kitapta; alfabe, telaffuz, artikel, ahenk, Türk harflerinin tasnifi, etimoloji, isim, ilk çekim, ikinci çekim, sıfat, sayı, Türkçe sözcük formları, ism-i mensub, sıfatlarda karşılaştırma ve küçültme, Farsça kısaltmalar, zamir, Türkçe fiil oluşumları, zamanlar, olmak fiili, birleşik fiil oluşumu ve çekimi, Türkçe fiillerin karmaşık şekilleri, zarflar, edat, bağlaç, ünlem, sentaks, fiil, soru, fiilimsi, sahip olmak fiili, temel ifadeler, diyaloglar, atasözleri, denizcilik, askerlik ve diplomatik terimler, askerî tatbikat ifadeleri, on egzersiz gibi başlıklar yer almaktadır. Kitaptaki bölümlere ana başlık ve alt başlıkla yapılmadığı için karışık ve uzun gelebilir. TIEN.TG’de yer alan sözcük türleri isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlem olmak üzere sekiz sözcük türüdür.

V. H. Hagopian tarafından yazılan, 1907’de basılan HAG.OCG; 526 sayfadan oluşur. Kitap; “Osmanlı Türkçesi Konuşma Grameri, Osmanlı – Türkçe Dilini Öğrenmenin Pratik Bir Yöntemi” şeklinde Türk diline çevrilebilir. Arapça ve Farsça sözcükler Türkçenin yapısını etkilemeden Türk diline dâhil edilmiştir. Bu dile hâkim olmak için temel düzeyde Arapça ve Farsça bilgisine sahip olmak gerektiği belirtilir. Karşılıklı çıkarlarla bağlı olunan geniş bir imparatorluğa mensup milyonlarca insan tarafından konuşulan Türk dilinin İngiltere’de şimdiye kadar çok az ilgi görmüş olması yazarı üzmektedir. Osmanlı devletinin gücünü ve etkilediği coğrafyayı uzun uzun açıklayan yazar ön sözde Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere’nin siyasi

ve ticari ilişkilerinden dolayı bu dili öğrenmenin önemi üzerinde durmuştur. Türkçe grameri adı verilen ilk bölümde 36 ders bulunmaktadır. Artikel, isim-fiil (İki ayrı derste ele alınmıştır.), isimlerin çekimi, zamir (Üç ayrı derste ele alınmıştır.), izâfet, olmak fiili, sıfat (Üç ayrı derste ele alınmıştır.), karşılaştırma dereceleri, ön ekli isimler, mastar, basit ve türemiş fiil, birleşik fiil, mastar çekim formu, fiil kipleri (Sekiz ayrı derste ele alınmıştır.), sıfat-fiil, zarf-fiil, fiillerden isim ve sıfat oluşturma, edat, zarf, bağlaç, ünlem ve ek bu bölümde işlenen derslere ait konulardır. Birinci bölümün sonundaki ek bölümünde farklı konularla ilgili ifadeler yer almaktadır. HAG.OCG'de ele alınan sözcük türleri isim, zamir, sıfat, fiil, edat, zarf, bağlaç ve ünlem olmak üzere sekiz sözcük türüdür.

Hagopian tarafından yazılan, 1908'de basılan HAG.KOCG; 196 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın içeriğinde Hagopian'ın Osmanlıca Türkçe gramer kitabındaki tüm alıştırmalar, çeviriler, okuma alıştırmaları ve Türkçe ek bölümlerinin çevirisi bulunur. Ön söze göre; öğrenci bu kitap ile Türkçeden yapılan çevirilerde Doğu düşünme sistemini fark edecek ve böylece Türk aklının nasıl çalıştığını daha iyi anlayabilecektir. Türkçe Grameri adındaki birinci bölümün ilk dersinde ilk kitaptaki belirli ve belirsiz artikel ikinci ve üçüncü ve 15. Derste isim-fiil, dördüncü derste isimlerin çekimi, beşinci, sekizinci ve onuncu derste zamir, altıncı derste izafet, yedinci derste olmak fiili, dokuzuncu, 11. ve 12. Derste sıfat, 13. Derste karşılaştırma dereceleri, 14. Derste ön ekli isimler, 16. Derste mastar, 17. Derste basit ve türemiş fiil, 18. Derste birleşik fiil, 19. Derste mastar çekim formu, 20. Derste fiil; 21., 22., 23., 24., 25., 26., 27. Derste fiil kipleri (Sekiz ayrı derste ele alınmıştır.), 28. ve 29. Derste sıfat-fiil, 30. Derste zarf-fiil, 31. Derste fiillerden isim ve sıfat oluşturma, 32. Derste edat, 33. Derste zarf; 34. Derste bağlaç, 35. Derste ünlem ve 36. Derste ek konuları ile ilgili alıştırmaya ve çeviri bölümleri 89 sayfa bulunmaktadır. HAG.KOCG'da ele alınan sözcük türleri isim, zamir, fiil, sıfat, edat, zarf, bağlaç ve ünlem olmak üzere sekiz sözcük türü ele alınmıştır.

Kitaplardaki Sözcük Türü Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde derlemdeki kitaplarda yer alan sözcük türleri örnekleri incelenecektir. Derlemi oluşturan kitaplar, basım yılları, kitapların ele aldığı sözcük türü sayısı ve kitaplardaki sözcük türleri verilirken seçilen ilk iki örnek Tablo 1'de gösterilmiştir.

Ayşe AFACAN SÜĞÜMLÜ

Tablo 1: Derlemdeki kitapların basım yılları, sözcük türü sayısı ve iki örneği gösteren tablo

Kitap	Yıl	S	İsim	Sıfat	Zamir	Fil	Zarf	Edat	Bağlaç	Ünlem
DAV.GTL	1832	8	adem /bu adem	biuķ 'büyük' /dakhi biuķ 'daha büyük'	ben / Ően /öl /ö /biz / Őiz /anlar	Őilkmeķ, bakmak	khosh 'hoş' / guzel 'güzel'	aķ / ara	ve / deh 'de'	a / hai hai 'hay hay'
MUT.ATG	1834	5	er /kiz 'kız'	guzel er 'güzel er' / guzel aorat	ben / sen / öl / biz / siz	siwmeķ 'sevmek' / olmak	apachuk 'apaçık' / beng beiyaz 'bembeyaz'	-	-	-
BOYD.TING	1842	7	adem / avret	Guzel 'güzel' / guzeldjeh 'güzelce'	ben / sen / o / ol / biz / siz / onlar	sevmeķ / bacmac 'bakmak'	guzel / khosh	deh /den ¹	veh 've' / kih 'ki'	hai 'hay' / eyvah
BAR.ARB	1854	8	Walideh 'valide' / merd 'mert'	bir guzel kiz 'bir güzel kız' / guzel kizler 'güzel kızlar'	ben / sen / o / ol / biz / siz / anlar	etmeķ / eylemek	hakkan / dostane	az / adamıy ²	deh 'de' / dahi	oh / ah
BAR.APG	1854	8	ev / baba	bir guzel kiz 'bir güzel kız' / guzel kizler 'güzel kızlar'	ben / benim / bānā / beni / bendan	sevmeķ / bakmak	sūretan / evvelan	ilah 'ile' / dah 'de'	vah / eu-i-lah 'eyvallah'	hai 'hay' / aivah 'eyvah'
RED.OCL	1855	8	dĀgh 'dağ' / Adam	ghyuzel ĀdAm 'güzel adam' / ghyuzel kĀri 'güzel karı'	bēn / benim / bĀnga / bēnda	bĀk 'bak' / bĀkin 'bakın'	iyi (yürümek) 'iyi yürümek' / sĀbāh (ghēldi) 'sabah geldi'	örduda / örduyu	da / dākhi 'dahi'	ābĀbĀ 'aa baba' / ā āna 'aa ana'
YAT.STG	1857	4	ev / at	-	-	etmeķ / voormak 'yormak'	-	yakun 'yakın' / sonra	lakin / amma 'ama'	-
HOP.EGTL	1877	6	at / kedy 'kedi'	bir doghroo adam 'bir doğru adam' / boo adem edeb dir 'bu adem edeptir'	ben / benim / banya / beny /bende	bilmek / aramak	boogoon 'bugün' / getcheh 'gece'	bileh 'bile' / itchun 'için'	-	-
ARN.OTG	1877	8	oghlan 'oğlan' / kiz 'kız'	guzel el / guzeldjeh 'güzelce'	ben / benim / bana / beni /benden	kosamak 'koşmak' / sevmeķ	Khosh 'hoş' / eyi	deh 'de' / siz	veh 've' / guiby 'gibi'	hai 'hay' /eyvah
SAI.TST	1877	5	ēr 'er' / küis 'kız'	güzel āt / dāhā ingē 'daha ince'	ben / benim / bānā / benī	sēwmēķ 'sevmek' /	ileh 'ile' / izreh 'üzere'	ēvvēl 'evel' /soñra	ēyēr 'eğer' / īssē 'ise'	hāydē 'haydi' /

¹ Evdeh bulunma hali eki, benden ayrılma hali eki örneği edatlar içinde verilmiştir (BOYD.TING, 144).

² BAR.ARB'de ilgi eki edatlar içinde verilmiştir (BAR.ARB, 53).

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İngilizce Yazılmış Türkçe Gramer Kitaplarında Sözcük Türleri

					<i>benden</i>	<i>sēvilmēk</i> 'sevilmek'		'sonra'		<i>āferin</i> 'aferin'
MAC.ATM	1879	8	<i>shehr</i> 'şehir' / <i>jān</i> 'can'	<i>àchik</i> 'açık' / <i>qabālī</i> 'kapalı'	<i>ben / sen / o</i> / <i>kendi</i> / <i>kendisi</i>	<i>severim</i> 'severim' / <i>güeurdüm</i> 'gördüm'	<i>pék</i> 'pek' / <i>gheyét</i> 'gayet'	<i>ashâghf-déh</i> 'aşağıda' / <i>insân-iñ</i>	<i>chûn-kih</i> 'çünkü' / <i>i'mdi</i> 'şimdi'	<i>Allāh,</i> <i>Allāh</i> 'Allah' <i>Allah</i> / <i>āh</i> 'ah'
WELL.APG	1880	8	<i>ev / ādām</i>	<i>zenghin</i> <i>ādām</i> 'zengin adam' / <i>biyuk</i> <i>ev</i> 'büyük ev'	<i>ben / sen / o /</i> <i>biz / siz /</i> <i>onlar</i>	<i>etmek / éilémek</i> 'eylemek'	<i>ghiuzel</i> 'güzel' / <i>pek</i> <i>teknil</i>	<i>evin</i> / <i>ādāmın</i>	<i>vé</i> 've' / <i>hem</i> ... <i>hem</i>	<i>aferin</i> / <i>yazık</i> 'yazık'
RED.ASG	1884	8	<i>ta¹wu¹q</i> 'tavuk' / <i>qi²sra²q</i> 'kısırak'	<i>bi¹yu²q a²da²m</i> 'büyük adam' / <i>bi¹yu²q i¹ne¹kle¹r</i> 'büyük inekler'	<i>be¹n / sa⁴n /</i> <i>se¹n / o¹ / o¹l</i> / <i>bi¹z / sı¹z</i> / <i>a²nla³r</i> / <i>o¹nla³r</i>	<i>te¹p</i> 'tep' / <i>te¹pi¹n</i> 'tepin'	<i>sa³bāh</i> 'sabah' / <i>e¹rke¹n</i> 'erken'	<i>u²ze¹re¹</i> 'üzere' / <i>je¹³</i> 'ce'	<i>da³'de' /</i> <i>da³khi²</i> 'dahi'	<i>e¹y</i> 'ey' / <i>yā</i> 'ya'
TAR.PETG	1886	8	<i>gün /</i> <i>tchodshuq</i> 'çocuk'	<i>güzel tchodshuq</i> 'güzel çocuk' / <i>kütchük bir oda</i>	<i>ben / sen / o /</i> <i>biz / siz /</i> <i>onlar</i>	<i>sev / jaz</i> 'yaz'	<i>Güzeldshe</i> 'güzelce' / <i>bashlydsha</i> 'başlıca'	<i>ütchün / ile</i>	<i>ile / ve</i>	<i>ej</i> 'ey' / <i>hej</i> 'hey'
TIEN.TG	1896	8	<i>adam /</i> <i>oghlan</i> 'oğlan'	<i>biyuk adam</i> 'büyük adam' / <i>gyuzel qiz</i> 'güzel kız'	<i>ben / san / o</i> / <i>ol / biz / siz /</i> <i>anlar</i>	<i>etmek / eylemek</i>	(<i>delilik</i>) <i>ile / (dostluk)</i> <i>uzere</i> 'üzere'	<i>evvel /</i> <i>sonra</i>	<i>de / dakhi</i> 'dahi'	<i>ā</i> 'aa' / <i>haydi</i>
HAG.OCG	1907	8	<i>baba / ana</i>	<i>ev kûchük</i> 'ev küçük' / <i>bēoyük bir adēm</i> 'büyük bür adem'	<i>bén / sén / o /</i> <i>kéndi</i>	<i>almaq</i> 'almak' / <i>vérmeq</i> 'vermek'	<i>choq</i> 'çok' / <i>éyi</i> 'evi'	<i>ard / arqa</i>	<i>vé / ilé</i>	<i>aferin</i> 'aferin' / <i>vay</i>
HAG.KOCCG	1908	8	<i>chojouq</i> 'çocuk' / <i>qoush</i> 'kuş'	Londonlou 'Londonlu' / Bostonlou 'Bostonlu'	Ésvabîñiz 'esvabımız' / <i>siziñ</i> 'sizin'	Oturmaq 'oturmak' / bakmaq 'bakmak'	<i>qoushlouq</i> 'kuşluk' / <i>Yatsou</i> 'yatsı'	[<i>üçün</i>] / [<i>hakkında</i>]	[<i>ve</i>] / [<i>ne</i> ... <i>ne</i>]	<i>fēvqél adé</i> <i>fevkalade/</i> [<i>merhaba</i>]

³ "According to" anlamıyla verilmiş olup bana göre yani "bence" olarak çevrilebilir (RED.ASG, 156).

Tablo 1'e göre en çok kullanılan isim örnekleri *kız* (3), *adam* (3) ve *ev* (3)'dir. Diğer sık kullanılan örnekler ise *adem* (2), *er* (2), *çocuk* (2), *at* (2), *oğlan* (2) ve *baba* (2)'dir. Örnek olarak verilen sözcüklerin daha çok cinsiyetle ilgili olmasının nedeni isim konusu ele alınırken ilk cinsiyet konusunun verilmesine bağlanabilir. İsimlerden *kız* MUT. ATG, ARN.OTG, SAI.TST, *adam* RED.OCL, WELL.APG, TIEN.TG; *ev* BAR.APG, YAT.STG, WELL.APG; *adem* DAV.GTL, BOYD.TING; *er* MUT.ATG, SAI.TST; *çocuk* TAR.PETG, HAG.KOCG; *at* YAT.STG, HOPEGTL; *oğlan* ARN.OTG, TIEN.TG ve *baba* BAR.APG, HAG.OCG'de örnek olarak verilmiştir.

Tablo 1'e göre en çok kullanılan sıfatlar *güzel* (8), *büyük* (5) ve *küçük* (2)'tür. Sıfatlardan *güzel* MUT.ATG, BOYD.TING, BAR.ARB, BAR.APG, RED.OCL, ARN.OTG, SAI.TST, TAR.PETG, TIEN.TG; *büyük* DAV.GTL, WELL.APG, RED.ASG, TIEN.TG, HAG.OCG ve *küçük* TAR.PETG, HAG.OCG'de örneklendirilmiştir. Sıfat sözcük türünde örneklerin "*güzel*"de yoğunlaştığı görülür.

Tablo 1'e göre en çok kullanılan zamir örnekleri *ben*, *sen*, *o*, *biz*, *siz*, *onlar* şeklinde sıralanan kişi zamirleridir. Kişi zamiri verilirken günümüzde kullanılmayan *ol* zamirinin altı kitapta (DAV.GTL, MUT.ATG, BAR.ARB, BOYD.TING, RED.ASG, TIEN.TG) *anlar* zamirinin ise dört kitapta (DAV.GTL, BAR.ARB, RED.ASG, TIEN.TG) bulunması; MAC.ATM ve HAG.OCG'de *kendi*'nin kişi zamiri olarak incelenmesi de bu bölümde dikkat çekmektedir. Örneklerin kişi zamirlerinde yoğunlaşması zamir konusu verilirken ilk kişi zamirlerinden başlanmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 1'e göre en çok kullanılan fiil örnekleri *sevmek* (7), *bakmak* (5), *etmek* (4), *eylemek* (3)'tir. Kitaplarda kullanılan fiil örneklerinden *sevmek* MUT.ATG, BOYD.TING, BAR.APG, ARN.OTG, SAI.TST, MAC.ATM, TAR.PETG; *bakmak* DAV.GTL, BOYD.TING, BAR.APG, RED.OCL, HAG.KOCG; *etmek* BAR.ARB, YAT.STG, WELL.APG, TIEN.TG ve *eylemek* BAR.ARB, WELL.APG, TIEN.TG'de örneklendirilmiştir. Kitaplardaki örneklerin *sevmek* fiilinde yoğunlaştığı görülürken *etmek* ve *eylemek* örneklerinin üç kitapta (BAR.ARB, WELL.APG, TIEN.TG) da kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Tablo 1'e göre en çok kullanılan zarf örnekleri *güzel* (3), *hoş* (3) ve *pek* (2)'tir. Zarflardan *güzel* DAV.GTL, BOYD.TING, WELL.APG; *hoş* DAV.GTL, BOYD.TING, ARN.OTG ve *pek* MAC.ATM, WELL.APG'de örneklendirilmiştir. Sıfat sözcük türünde en çok kullanılan örnek ile zarf sözcük türünde en çok kullanılan örneğin *güzel* olması dikkat çekmektedir.

Tablo 1'e göre en çok kullanılan edat örnekleri *için* (3), *sonra* (3) *deh* (3), *ile* (2) *az* (2) ve *evvel* (2)'dir. Edatlardan *için* HO.PEGTL, TAR.PETG, HAG.KOCG; *sonra* YAT.STG, SAI.TST, TIEN.TG; *deh* BOYD.TING, BAR.APG, ARN.OTG; *ile* BAR.APG, TAR.PETG; *az* DAV.GTL, BAR.ARB ve *evvel* SAI.TST, TIEN.TG'de örneklendirilmiştir. Yedi kitapta (BOYD.TING, BAR.ARB, BAR.APG, RED.OCL, ARN.OTG, MAC.ATM, WELL.APG) durum ve iyelik eklerinin de edat olarak örneklendirilmesi dikkat çekmektedir.

Tablo 1'e göre en çok kullanılan bağlaç örnekleri *ve* (7), *de / da* (5), *dahi* (4) ve *ile* (2)'dir. Bağlaçlardan *ve* DAV.GTL, BOYD.TING, ARN.OTG, WELL.APG, TAR.PETG, HAG.OCG, HAG.KOCG; *de / da* DAV.GTL, BAR.ARB, RED.OCL, RED.ASG, TIEN.TG; *dahi* BAR.ARB, RED.OCL, RED.ASG, TIEN.TG ve *ile* TAR.PETG, HAG.OCG'de örneklendirilmiştir.

Tablo 1'e göre en çok kullanılan ünlem örnekleri *hay* (3), *eyvah* (3), *aferin* (3), *a* (3), *haydi* (2), *ah* (2), *ey* (2)'dir. Ünlemlerden *hay* BOYD.TING, BAR.APG, ARN.OTG; *eyvah* BOYD.TING, BAR.APG, ARN.OTG; *a* DAV.GTL, RED.OCL, TIEN.TG; *aferin* WELL.APG, HAG.OCG, SAI.TST; *haydi* SAI.TST, TIEN.TG; *ah* BAR.ARB, MAC.ATM ve *ey* RED.ASG, TAR.PETG'de örneklendirilmiştir. Ünlemlerin farklı farklı olması dikkat çekmektedir.

Ayrıca Tablo 1'de bulunan örnek kullanımlara göre kitaplarda aynı olan örnekler incelenecek olursa BOYD.TING ile ARN.OTG ve BAR.ARB ile TIEN.TG adlı kitaplarda yedişer örnek kullanım aynı olduğu görülmüştür. BOYD.TING ve ARN.OTG'de yer alan aynı örnekler *hay*, *eyvah*, *ve*, *deh*, *hoş*, *sevmek*, *güzel* iken BAR.ARB ve TIEN.TG'de ise *güzel*⁴, *ol*, *anlar*, *etmek*, *eylemek*, *de / da*, *dahi* örnekleri aynı kullanılmıştır. Bunların yanında BOYD.TING ve BAR.APG'de de *güzel*, *sevmek*, *bakmak*, *deh*, *hay*, *eyvah* olmak üzere altı örneğin ortak olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın derleminde yer alan 17 kitapta hangi sözcük türlerinin bulunup bulunmadığı aşağıda yer alan Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Kitaplarda İncelenen Sözcük Türleri

Kitap	İsim	Sıfat	Zamir	Fiil	Zarf	Edat	Bağlaç	Ünlem
DAV.GTL	+	+	+	+	+	+	+	+
MUT.ATG	+ ⁵	+	+	+	+	-	-	-
BOYD.TING	+	+ ⁶	+	+	+	+	+	-
BAR.ARB	+	+	+	+	+	+	+	+
BAR.APG	+	+	+	+	+	+	+	+

⁴ *Güzel* sıfat olan sözcük türü aynı olarak kullanılmıştır.

⁵ MUT.ATG'de isim sözcük türüne ait bir başlık bulunmamaktadır.

⁶ BOYD.TING'de sıfat sözcük türüne ait bir başlık yoktur.

RED.OCL	+	+	+	+	+	+	+	+
YAT.STG	+	-	-	+	-	+	+	-
HOP.EGTL	+	+	+	+	+	+	-	-
ARN.OTG	+	+	+	+	+	+	+	+
SAITST	+	+	+	+	+	-	-	-
MAC.ATM	+	+	+	+	+	+	+	+
WELL.APG	+	+	+	+	+	+	+	+
RED.ASG	+	+	+	+	+	+	+	+
TAR.PETG	+	+	+	+	+	+	+	+
TIEN.TG	+	+	+	+	+	+	+	+
HAG.OCG	+	+	+	+	+	+	+	+
HAG.KOCCG	+	+	+	+	+	+	+	+

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın derleminde bulunan kitaplar taranarak öncelikle hangi sözcük türlerinin derlemde bulunan kitaplarda verildiği incelenmiştir. Kitaplarda Tanzimat ve Cumhuriyet Dönem aralığında sözcük türleri konusunun nasıl sınıflandırıldığı ve sıralandığı ile bu konuda anlatım farklılıklarının bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Buna ek olarak sözcük türünün tanımından sonra verilen ilk örnekler tablolaştırılarak örnek benzerliğinin bulunup bulunmadığı ele alınmıştır. Çalışma ile o dönemdeki Türk yazarların Arapça ve Farsçadan çok etkilendiği bilindiğinden bu etkinin yabancı yazarlarda olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Çalışmada “Kitaplarda İncelenen Sözcük Türleri” başlıklı Tablo 2 oluşturulmuştur. Tablo 2’ye göre toplam sekiz sözcük türünün derlemi oluşturan kitaplarda bulunup bulunmadığı yer almaktadır.

Tablo 2 incelendiğinde derlemde yer alan 17 kitaptan 12’sinde sekiz sözcük türünün bulunduğu görülür. En az sözcük türü bilimsel ve farklı bir bakış açısı ile 1857’de yazılan YAT.STG (4)’dedir. MUT.ATG ve SAITST’de beş sözcük türü bulunurken HOP.EGTL’de altı, BOYD.TING’de yedi sözcük türü vardır. 1879’dan sonra basılan kitaplarda (7 kitap) sekiz sözcük türünün de verildiği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda yabancı yazarların çoğunun bütün sözcük türlerine yer verdiği görüldüğünden incelenen dönemde oluşturdukları gramer kitaplarını daha özgün hazırladıkları söylenebilir.

Tablo 2’ye göre YAT.STG’de sıfat, zamir, zarf, ünlem bulunmazken; MUT.ATG ve SAITST’de edat, bağlaç, ünlem sözcük türleri bulunmamaktadır. HOP.EGTL’de bağlaç ve ünlem bulunmazken BOYD.TING’de de ünlem sözcük türüne yer verilmemiştir. İncelenen kitaplarda en az yer verilen sözcük türü 17 kitaptan 12’sinde bulunan ünlemdir. İkinci az kullanılan sözcük türü ise üç kitapta bulunan bağlaçtır. Genellikle sözcük türleri isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç ve ünlem sıralaması ile verilirken bu sıralama dokuz kitapta bu şekilde verilmiştir. HAG.OCG ve HAG.KOCCG’ta isimden hemen sonra zamir ele alınmıştır.

Zamir ismin yerini tutan sözcük olarak bilindiğinden bu sıralama da akla yatkındır. HOPE.GTL ve SAI.TST'de zarf en son işlenen sözcük türüdür. HOPE.GTL ve TAR.PETG'de zarf, edat sözcük türünden sonra ele alınmıştır. Bu iki kitaptaki sıralamada zarfların öğretilmesinde önce edatları vermek, zarfları oluştururken bazen edatlardan da yararlanıldığından dil bilgisi öğretiminde uygun görülebilir. MUT.ATG'de farklı olarak fiil sözcük türü en son verilmiştir. Bu da Türkçe cümleye bağlı söz dizime göre sözcük türleri sıralanmış olabilir.

Derlemede yer alan kitaplardaki örnek kullanımı incelendiğinde en çok kullanılan örneğin sekiz kitapla (MUT.ATG, BOYD.TING, BAR.ARB, BAR.APG, RED.OCL, ARN.OTG, SAI.TST, TAR.PETG, TIEN.TG) *güzel* sıfatı olduğu görülmektedir. Örnek kullanımlar incelendiğinde BOYD.TING ile ARN.OTG'de *hay, eyvah, ve, deh, hoş, sevmek, güzel* örnekleri olmak üzere yedi örneğin aynı olduğu görülmüştür. Ayrıca BAR.ARB ile TIEN.TG'de de *güzel⁷, ol, anlar, etmek, eylemek, de / da, dahi* olmak üzere yedi örneğin de aynı olduğu tespit edilmiştir. Bunların yanında BOYD.TING ve BAR.APG'de de *güzel, sevmek, bakmak, deh, hay, eyvah* olmak üzere altı örneğin de ortak olduğu görülmüştür. Bu örnek kullanımların fazla olmasından BOYD.TING ile ARN.OTG'nin ve BAR.ARB ile TIEN.TG'nin yazarlarının kitaplarını oluştururken birbirlerinden etkilendikleri düşünülür.

İncelenen DAV.GTL (8), MUT.ATG (5), BOYD.TING (7), BAR.ARB (8), BAR.APG (8), RED.OCL (8), YAT.STG (4), HOPE.GTL (6), ARN.OTG (8), SAI.TST (5), MAC.ATM (8), WELL.APG (8), RED.ASG (8), TAR.PETG (8), TIEN.TG (8), HAG.OCG (8), HAG.KOCG (8) kitapların çoğunda (12) sekiz sözcük türüne yer verilmiştir. Bu dönemde İngilizce yazılan Türkçe dil öğretimi kitaplarının günümüz dil bilgisi kitaplarına yakın olduğu ve Türk dilini Arap ve Fars dil bilgisi kurallarından ayrı olarak özgün ve sade şekilde verdiği söylenebilir.

Bu kaynakları temel alan farklı araştırmalar da yapılabilir. Ayrıca incelenen kitapların edat, bağlaç ve ünlem sözcük türü açısından zengin olduğu da görüldüğünden bu sözcük türlerine özel çalışmalar yapılabilir. Yaklaşık 100 yıllık bir zaman aralığı olan Tanzimat'tan Cumhuriyet'e basılan kitaplar üzerinde metin, dil bilgisi, sözlük ve diyalog vb. çalışmalar da hazırlanabilir.

Yazar Katkısı: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

⁷ *Güzel* sıfat olan sözcük türü aynı olarak kullanılmıştır.

Kaynaklar

- Arnold, E. (1877). *A simple transliteral grammar of the Turkish language with dialogues and vocabulary*. London: Trübner Co. Ludgate Hill. <https://archive.org/details/simpletransliter00arno> adresinden erişilmiştir.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin grameri* (7. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Barker, W., B. (1854). *A practical grammar of the Turkish language: with dialogues and vocabulary*. London: Bernard Quaritch. https://books.google.com.tr/books?id=gAGAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false adresinden erişilmiştir.
- Barker, W., B. (1854). *A reading book of the Turkish language, with a grammar and vocabulary; containing a selection of original tales, literally translated, and accompanied by grammatical references: the pronunciation of each word given as now used in Constantinople*. London: James Madden. <https://books.google.so/books?id=pIxKPpczT8MC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> adresinden erişilmiştir.
- Boyd, C. (1842). *The Turkish interpreter or a new grammar of the Turkish language respectfully inscribed to the right honorable the earl of Abendeen K. T. secretary of state for foreign affairs*. Paris: Jacob / London: Smith Elder. https://www.google.com.tr/books/edition/The_Turkish_Interpreter/jLdVwT7rwQC?hl=tr&gbpv=1&dq=Boyd,+Charles,+The+Turkish+interpreter+or+a+new+grammar+of+the+Turkish+language&printsec=frontcover adresinden erişilmiştir.
- Davids, A., L. (1832). *A grammar of the Turkish language: with a preliminary discourse on the language and literature of the Turkish nations, a copious vocabulary, dialogues, a collection of extracts in prose and verse, and lithographed specimens of various ancient and modern manuscripts*. London: Sold by Parbury & Allen. <https://archive.org/details/grammarofturkish00davirich/page/n5/mode/2up> adresinden erişilmiştir.
- Ergin, M. (1995). *Üniversiteler için Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Hopkins, F. L. (1877). *Elementary grammar of the Turkish language: With a few easy exercises*. London: Trübner and Co. <https://archive.org/details/elementarygramm00hopkgoog> adresinden erişilmiştir.
- İdben, E., İ. (2007). Muhtasar Sarf-ı Osmânî Ali Nazima. Belleten s. 67-87.
- Kerimoğlu, C. (2019). *Genel Dilbilime Giriş* (5. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yay.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri - Şekil Bilgisi* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumları Yayınları.
- Mackenzie, C., F. (1879). *A Turkish manual: comprising a condensed grammar with idiomatic phrases, exercises, and dialogues, and vocabulary*. London: Publishers to the India Office.

https://books.google.com.tr/books?id=5DxbAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false adresinden erişilmiştir.

Mutti, G. (1834). *A Turkish grammar compiled for the use of travellers*. F. D. Ramos, Government Gazette Press.

Redhouse, J., W. (1855). *The Turkish campaigner's vade-mecum of ottoman colloquial language*. London: Published by Thomas Harrison. https://books.google.com.tr/books?id=jD1bAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false adresinden erişilmiştir.

Redhouse, J., W. (1884). *A simplified grammar of the Ottoman-Turkish language*. London: Trübner Co. Ludgate Hill. <https://archive.org/details/simplifiedgramma00redhuoft/page/n5/mode/2up> adresinden erişilmiştir.

Said, A. (1877). *Oriental grammars after an easy and practical method- Part XII the Turkish language*. London: Franz Thimm. <https://archive.org/details/turkishselftaugh00abusrich> adresinden erişilmiştir.

Tarring, C., J. (1886). *A practical elementary Turkish grammar*. London: Kegan Paul, Trench & Co. https://books.google.com.tr/books?id=tFx9nQEACAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false adresinden erişilmiştir.

Tien, A. (1896). *A Turkish grammar, containing also dialogues and terms connected with the army, navy, military drill, diplomatic and social life*. London: Sampson Low, Marston & Company.

Wells, C. (1880). *A practical grammar of the Turkish language (as spoken and written). with exercises for translation into Turkish, quotations from Turkish authors illustrating Turkish syntax and composition, and such rules of the Arabic and Persian grammars as have been adopted by the Osmanlı's, the pronunciation being given in English letters throughout*. London: Bernard Quaritch. <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.31137/page/n1/mode/2up> adresinden erişilmiştir.

Yates, E. (1857). *The elements of the science of grammar, illustrated by a comparison of the structure of the English and Turkish languages*. London: Allen. https://books.google.com.tr/books?id=uDxbAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false adresinden erişilmiştir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet ile İlgili Konular ve Bu Konuların Öğretiminin Önemi
The Subjects Related to Natural Disaster in Social Studies Textbooks and the Importance of Teaching These Subjects

DOI: 10.38155/ksbd.1355236

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
04.09.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
07.05.2024

Makale Yayımlı Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Büşra KOPUZ
Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
busrakopuz1303@gmail.com
ORCID: 0009-0000-7522-0698

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR
Giresun Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi
Bölümü
unsal.bekdemir@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7767-9088

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül YILMAZER
Rize Recep Tayyip Erdoğan
Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi
Bölümü
aysegul.yilmazer@erdogan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1331-9243

Öz

Bu araştırma; sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afet ile ilgili konular, doğal afet konularının işlenişi ve doğal afet konularının öğretiminin önemini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Türkiye’de ders materyallerinden biri olarak kullanılan sosyal bilgiler ders kitapları ve 2018 yılı itibariyle sosyal bilgiler dersi için kullanılan öğretim programı incelenerek doğal afet konuları belirlenmiştir. Sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde doğal afet ile ilgili konuların 6. sınıf kitabında yer almadığı, 4, 5 ve 7. sınıf ders kitaplarında oldukça az yer aldığı, kitaplarda Türkiye’de görülen ve görülme ihtimali olan doğal afetlerden bahsedildiği ve en çok da “deprem” doğal afeti üzerinde durulduğu tespit edilmiştir. Kitaplarda sadece deprem doğal afeti için öncesi, sırası ve sonrası için nelerin yapılması gerektiği hakkında bilgi verilirken diğer doğal afetler için benzer bir bilgiye rastlanmamıştır. Araştırmada, doğal afet konularının öğretimi için sosyal bilgiler kitaplarında doğal afetlerin öncesinde, sırasında ve sonrasında yapılması gerekenlere; tüm seviyelerdeki ders kitaplarının doğal afet içeriklerinin sarmal bir şekilde ilerlemesine; edebi türlere, etkinliklere, öğretim yöntem ve tekniklerine daha fazla yer verilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, sosyal bilgiler ders kitabı, afet, doğal afet, doğal afet öğretimi

Abstract

This study was conducted to determine the topics related to natural disasters in social studies textbooks, the treatment of natural disaster topics and the importance of teaching natural disaster topics. Document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the study. Natural disaster topics were determined by examining the social studies textbooks used as one of the course materials in Turkey and the curriculum used for the social studies course as of 2018. When the social studies textbooks were examined, it was determined that the topics related to natural disasters were not included in the 6th grade textbook, were very rarely included in the 4th, 5th and 7th grade textbooks, the natural disasters seen and likely to be seen in Turkey were mentioned in the textbooks, and the natural disaster "earthquake" was emphasized the most. In the textbooks, only information about what to do before, during and after the earthquake natural disaster was given, but no similar information was found for other natural disasters. In the study, suggestions were made for what to do before, during and after natural disasters in social studies textbooks for teaching natural disaster topics; for the natural disaster content of textbooks at all levels to progress in a spiral manner; and for more literary genres, activities, teaching methods and techniques to be included.

Keywords: Social studies, social studies textbook, disaster, natural disaster, natural disaster teaching

Etik Kurul Beyanı: Bu araştırmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Giriş

Ders kitapları, belirli bir zamanda belirli bir dersin öğretim programına uygun olarak hazırlanan, inceleme ve değerlendirme sürecinden geçerek okutulması uygun bulunan kitaplardır. Öğretim programları esas alınarak öğrenci seviyesine uygun bir şekilde hazırlanan ders kitapları, dersin işlenişinde ve bilgilerin öğrenciye aktarılmasında en yaygın kullanılan öğretim materyallerindedir (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTK], 2021). Bu öğretim materyalleri öğretmenlerin ve öğrencilerin en temel kaynağı konumundadır. Bu temel materyal hem öğretmenlerin neyi, nasıl organize edeceğine rehberlik etmekte hem de öğretmen ve öğrenciyi aynı amaca yönlendirmektedir (Akpınar, 2022). Sosyal bilgiler ders kitapları da öğretmen ve öğrenciyi aynı amaca yönlendiren ders kitapları arasında yerini almaktadır.

Günümüzde ders kitapları, afet eğitimi için de kullanılmaktadır (Değirmenci, Kuzey ve Yetişensoy, 2019) ve sosyal bilgiler ders kitaplarında afet ile ilgili çeşitli bilgiler bulunmakla birlikte doğal afet ile ilgili konular da yer almaktadır. Sosyal bilgiler öğretim programına ait özel amaçlar arasında bulunan “*Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini geliştirmeleri; Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları; Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri*” (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018: 8) amaçları doğrultusunda doğal afet ile ilgili kazanımların sosyal bilgiler öğretim programında yer aldığı görülmektedir. Bu kazanımların öğrencilere kazandırılması ve doğal afetler hakkında öğretmene ve öğrenciye rehber olması için sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afet ile ilgili konulara yer verilmektedir.

Afet kavramı Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde “*Çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım*” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2019). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü’nde ise “*Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay. Afet bir olayın kendisi değil, doğurduğu sonuçtur.*” şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2022). Genel olarak afet; tahmin ve mücadele edilmesi zor olan, ulusal veya uluslararası boyutta mücadele edilmesi gereken, büyük çapta zararlar vererek ölümlere neden olan olaylardır (Dikmenli ve Yakar, 2019). Bu sebeple afetlerin; yaşamı etkileyerek vakitsiz ölüme, sağlık seviyesinde gerilemeye ve yerleşim yerleri üzerinde can ve mal kaybına neden olduğunu söylemek mümkündür.

Dünya, sürekli değişim halinde olup bu değişim iklimlerin, yerkabuğunun, atmosferin vb. dengesini bozmaktadır. Bozulan bu denge, yeniden onarılma şeklinde devam eden bir süreç de beraberinde getirmektedir. Bu süreçte meydana gelen tehlikeli doğal olaylara doğal afet denilmektedir (Piyadeoğlu Kaya, 2019). Afetler doğal, beşerî, biyolojik, dünya dışı afetler gibi türlerden oluşmaktadır ve etki alanı en fazla olan tür doğal afetlerdir (Sözcü, 2019). Doğal afetlerin oluşumunda doğal olaylar etkili olmaktadır ve dünya var olduğundan bu yana doğal afetler yaşanmaktadır. Doğal afetler tarih boyunca sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve siyasi açıdan insanlığı etkilemiştir. Doğal afetler kısa ya da uzun süreçte gerçekleştiğinden ve bu tür afetler kısmen önlenemediğinden etkisi küresel boyuta taşınmakta ve büyük bir felakete neden olmaktadır. Bu bağlamda ilk akla gelen deprem olsa da etkisi büyük olan en önemli doğal afetin kuraklık olduğu bilinmektedir (Sever ve Değirmenci, 2019). Türkiye’de doğal afetlerin görülme sıklığına bakıldığında ise ilk sırada deprem yer alırken sonrasında heyelan ve sel yer almaktadır (AFAD, 2023).

Bugüne kadar Türkiye coğrafyasında çeşitli afetler yaşanmış olup ve bu afetler sonucunda yaralanma, can ve mal kayıplarının yaşandığı bilinmektedir. Yaşanan doğal afetler savunmasız gruplardan olan yaşlıları, kadınları, fakir insanları ve en çok da çocukları etkilemiştir (Adiyoso ve Kanegae, 2012). Bu sebeple afetten çocukları korumak için öğretmenlerin ve ailelerin hazırlıklı olması (Peek, 2008) ve afet eğitiminin bireylerde farkındalık oluşturabilmesi için erken yaşlardan itibaren okullarda afet eğitiminin verilmesi gerekmektedir (Değirmenci ve diğerleri, 2019; Musacchio ve diğerleri, 2016). Erken yaşlarda başlayan afet eğitimi bir fırsat olarak görülmeli, okuldaki ders müfredatıyla çocuklara ulaştırılmalı ve afetten kaynaklı zararı azaltmanın üzerinde durulmalıdır (Peek, 2008). Dolayısıyla küresel bir sorun olan afet hakkında farkındalık yaratabilmek ve bu konuda çözümler üretebilmek için bireylerin afet eğitimi alması gerekmektedir. Bireylerin alacağı bu eğitimde sosyal bilgiler dersi önemli bir yere sahiptir (Palaz ve Akbaba, 2018). Nitekim sosyal bilgiler dersinin içerdiği konular yaşam ile iç içedir ve bireyin çevreyi anlamasını sağlamaktadır (Öner, 2019).

Literatür incelendiğinde doğal afetler konusunu farklı açılardan ele alan çalışmalara rastlanmıştır. Karaca (2022) araştırmasında sosyal bilgiler ders kitaplarındaki afet konularına ne kadar yer verildiğini, Kılıç (2019) ise sosyal bilgiler ve hayat bilgisi ders kitaplarındaki doğal afet konularının sarmal sistem ile ilişkisini çalışmışlardır. Kaçar ve Bulut (2020), 2019-2020 sosyal bilgiler ders kitaplarını ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nı coğrafya kavramları açısından; Değirmenci ve diğerleri (2019) ise sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan metin ifadelerini ve kullanılan görselleri afet bilinci ve afet eğitimi açısından incelemişlerdir.

Piyadeoğlu Kaya (2019) çalışmalarında öğrencilerin afet bilinci bilgi düzeyini ölçmeyi amaçlamıştır. İnal, Kaya ve Altıntaş (2018) çalışmalarında Türkiye’deki afet eğitim müfredatının UNISDR (Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Risk azaltımı Stratejisi) tarafından beklenen eğitim müfredatı açısından yetersiz olduğunu belirtmiştir. Mızrak (2018) çalışmasında afet eğitimi uygulamalarının afetlere karşı bilinç düzeyini arttırdığını ortaya koymuştur. Limoncu ve Atmaca (2018) çalışmalarında “Çocuk Merkezli Afet Yönetimi” planlarını incelemiş ve çocukların afet sonrasında afetin etkilerinin az zararla atlatılabilmesi için afetlere karşı hazırlıklı olunmasını vurgulamıştır. Mamon, Suba ve Son (2017) Filipinler’deki lise öğrencileri ile yaptıkları çalışmada; öğrencilerin afetlerle ilgili farkındalık, bilgi, hazırlık ve uyum sağlama gibi özelliklerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yontar (2016) çalışmasında afetin zararını azaltmak için afet sonrası yapılacakların okullarda yapılan tatbikatlarda yer alması gerektiğini belirtmiştir. Musacchio ve diğerleri (2016) yaptıkları çalışmada afet eğitimi için uygulamalı yaklaşımların daha etkili olabileceğini vurgulamış, Koç (2013) ise doğal afet türlerinden en çok deprem ile ilgili haberlerin yapıldığını saptamıştır. Adiyoso ve Kanegae (2012) Endonezya’da 2009 yılından itibaren okul müfredatına eklenen okul temelli afet hazırlığı programını incelemiştir. Karataş (2011) doğal afet konularına ilişkin drama etkinliklerinin öğrencilerin sosyal bilgiler ders başarısını ve derse karşı tutumunu olumlu yönde etkilediği, Özgüven (2006) ise öğrencilere verilen temel afet bilinci eğitimi sayesinde öğrencilerin afet bilgi düzeyinin arttığını belirtmişlerdir. Kadioğlu (2005) afet eğitiminin ezberden çok beceriye yönelik olması gerektiğini vurgulanmıştır. Yavaş (2001) ve Ergünay (2007) Türkiye’nin depremselliğinin yüksek olduğunu ve depremin yıkıcı bir afet olmasından dolayı depremin ders kitaplarına yansımalarını belirtmişlerdir.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde doğal afet konularını içeren pek çok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada bu araştırmalardan farklı olarak 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afet konularının yer alma durumunu ve işlenişini incelemek, doğal afet konularının öğretiminin önemini ortaya koymak ve doğal afet ile ilgili konuların işlenişinde herhangi bir doğal afet ile ilgili öncesi, sonrası, sonrası hakkında bilgi verilme durumunun belirlenmesi amaçlanmaktadır. Literatür incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarındaki doğal afet ile ilgili konuların işlenişine ve doğal afet konularına yer verilme oranına ilişkin bilgilere rastlanmamıştır. Yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afet ile ilgili konular hangi sınıf düzeyi ve kazanımlarda bulunmaktadır?

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet İle İlgili Konular ve Bu Konuların Öğretiminin Önemi

2. Sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afet ile ilgili konular hangi öğrenme alanında bulunmaktadır?
3. Sosyal bilgiler ders kitaplarında sınıf düzeyine göre doğal afetlerin işlenişi nasıldır?
 - 3.1. Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki doğal afetler konuları nelerdir?
 - 3.2. Sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afet ile ilgili konuların işlenişi ve doğal afet konularına yer verilme oranı nasıldır?

Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemine göre tasarlanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılacak konu hakkında yazılı materyallerden yararlanıp bu materyallerin analizinin yapıldığı yöntemdir ve tek başına bir araştırma yöntemi olarak kullanılabildiği gibi diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı durumlarda ek bilgi kaynağı olarak da kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada doküman incelemesi tek başına bir yöntem olarak kullanılmıştır.

Araştırmada, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan doğal afet ile ilgili ünite ve kazanımlar belirlenmiştir. Doğal afet ile ilgili konuların yer aldığı sosyal bilgiler ders kitapları 4, 5 ve 7. sınıf düzeyinde olup çalışmada doküman olarak kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarına EBA (Eğitim Bilişim Ağı) üzerinden ulaşılmıştır. Araştırma materyallerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Doğal Afet Konularının Yer Aldığı Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Hakkında Bilgiler

4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Kitap Sayfa Sayısı	208
	Basım	Tuna Matbaacılık
	Öğrenme Alanı	İnsanlar, yerler ve çevreler
	Kazanım	SB.4.3.6. Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.
	Ünite	Yaşadığımız Yer
	Konu	Doğal Afetlere Hazır Olalım
	Sayfa Aralığı	82-90
5. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Kitap Sayfa Sayısı	201
	Basım	MEB
	Öğrenme Alanı	İnsanlar, yerler ve çevreler
	Kazanım	SB.5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular. SB.5.3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
	Ünite	Yaşadığımız Yer
	Konu	Afetler ve Çevre Sorunları. Afetlerin İnsan Üzerindeki Etkileri
	Sayfa Aralığı	81-88

5. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Kitap Sayfa Sayısı	192
	Basım	Ata Yayıncılık
	Öğrenme Alanı	İnsanlar, yerler ve çevreler
	Kazanım	SB.5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular. SB.5.3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Ünite	İnsan ve Çevre
	Konu	Neden Oldu? Doğal Afetler ve Etkileri
	Sayfa Aralığı	76-83
	Kitap Sayfa Sayısı	252
7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Basım	Ekoyay
	Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar
	Kazanım	SB.7.7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.
	Ünite	Ülkeler Arası Köprüler
7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Konu	Dünyayı Biz Kurtaracağız
	Sayfa Aralığı	218-218
	Kitap Sayfa Sayısı	240
	Basım	MEB (Birinci Baskı)
7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar
	Kazanım	SB.7.7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.
	Ünite	Ülkeler Arası Köprüler
	Konu	Günümüz Dünya Sorunlarına Çözümler
7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Sayfa Aralığı	213-215
	Kitap Sayfa Sayısı	256
	Basım	MEB (İkinci Baskı)
	Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar
7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Kazanım	SB.7.7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.
	Ünite	Küresel Bağlantılar
	Konu	Küresel Sorunlara Çözüm Üretiyorum
	Sayfa Aralığı	233-234

Tablo 1'e göre doğal afetlere ilişkin bilgiler altı farklı sosyal bilgiler ders kitabında yer almakta olup 4. sınıfa ait bir, 5. sınıfa ait iki, 7. sınıfa ait üç adet ders kitabı mevcuttur.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler tablolastırılarak karşılaştırmalı olarak verilmiş ve sayısallaştırılmıştır. LeCompte ve Goetz (1982) verilerin betimsel bir yaklaşımla doğrudan sunulmasının iç güvenilirliği artıran bir önlem olduğunu ifade etmiştir. Yanlılığı azaltması, verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan tema ve kategoriler arasında karşılaştırma yapılmasına olanak tanınması ve en önemlisi de güvenilirliği artırması gibi sebeplerden ötürü verilerin sayısallaştırılması da önemli görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Krippendorff doküman incelemesi için güvenilirlikten bahsederken kararlılık üzerinde durur ve kararlılığı bir sürecin zaman içerisinde değişmeme derecesi olarak ifade eder. Bir kodlama prosedürünün tekrarlanan denemelerde aynı sonuçları vermesinin güvenilirliği artırdığını belirtir. Bu araştırma kapsamında

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet İle İlgili Konular ve Bu Konuların Öğretiminin Önemi

analiz edilen verilerin tekrarlandığında aynı sonuçları vererek kararlı sonuçlar ortaya koyduğu belirlenmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, yapılan çalışma kapsamında elde edilen bulgular yer almaktadır. İlgili bulgular araştırma soruları doğrultusunda tablolar ve grafiklerle sunulmuştur.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Doğal Afet ile İlgili Konuların Sınıf Düzeyine ve Kazanımlara Göre İncelenmesi

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında farklı sınıf düzeyi ve kazanımlarda doğal afet kavramı yer almaktadır. Sınıf düzeyi, kazanımlar ve kazanımlara ilişkin bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet ile İlgili Konuların Sınıf Düzeyi ve Kazanımlara Göre Dağılımı

Sınıf Düzeyi	Kazanım Numarası	Kazanım
4	SB.4.3.6.	Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.
5	SB.5.3.4.	Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.
5	SB.5.3.5.	Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
7	SB.7.7.4.	Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.

Tablo 2 incelendiğinde doğal afete ilişkin kazanımların 4, 5 ve 7. sınıf düzeyinde olduğu görülmektedir. Doğal afet ile ilgili 4. sınıf düzeyinde bir, 5. sınıf düzeyinde iki ve 7. sınıf düzeyinde bir kazanım olmak üzere toplam dört kazanım bulunmaktadır (MEB, 2018).

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Doğal Afet ile İlgili Konuların Öğrenme Alanına Göre İncelenmesi

Doğal afet ile ilgili ders kitapları, yayınevi ve konuların öğrenme alanına ilişkin bilgiler Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Doğal Afet ile İlgili Konuların Yer Aldığı Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Hakkında Bilgi

Kitap Adı	Yayıncı	Öğrenme Alanı
4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Tuna Matbaacılık	İnsanlar, Yerler ve Çevreler
5. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	MEB	İnsanlar, Yerler ve Çevreler
5. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Ata Yayıncılık	İnsanlar, Yerler ve Çevreler
7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Ekoyay	Küresel Bağlantılar

7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	MEB (Birinci Baskı)	Küresel Bağlantılar
7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	MEB (İkinci Baskı)	Küresel Bağlantılar

Tablo 3 incelediğinde doğal afet ile ilgili konular Tuna, Ata ve Ekoyay yayınevlerine ait birer kitapta, MEB’e ait üç kitapta bulunmaktadır. Konulara ilişkin öğrenme alanı 4 ve 5. sınıf düzeyinde “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” iken 7. sınıf düzeyinde “Küresel Bağlantılar”dır.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Sınıf Düzeyine Göre Doğal Afetlerin İşlenişi

Araştırma sorusu kapsamında ulaşılan bulgular 4, 5 ve 7. sınıf düzeyinde sunulmuştur.

Tablo 4. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Doğal Afetler

Doğal Afet Türü	Oluş Olmama Durumu 4. Sınıf
Heyelan	√
Sel	√
Çığ	√
Fırtına	√
Deprem	√
Orman Yangını	-
Erozyon	-
Kuraklık	-
Hortum	-
Su Taşkını	-
Vulkanizma	-
Tsunami	-

Tablo 4 incelendiğinde 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında doğal afet ile ilgili heyelan, sel, çığ, fırtına ve deprem konularına yer verildiği ve bu konular hakkında bilgiler sunulduğu görülmektedir (EBA, 2022a: 82-90).

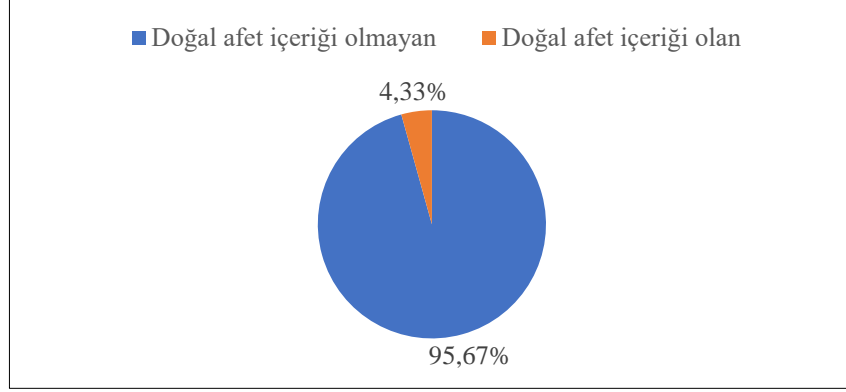
Tablo 5. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Doğal Afet ile İlgili Konuların İşlenişi

Konuların İşlenişi	Oluş Olmama Durumu 4. Sınıf
Doğal Afet Tanımı	√
Doğal Afetler ile İlgili Görsel Kullanımı	√
Doğal Afetler ile İlgili Çeşitli Sorular Sorulması	√
Doğal Afetler ile İlgili Haberlere Yer Verilmesi	-
Doğal Afetler ile İlgili Edebi Tür Kullanımı	-
Aile Afet Planı	√
AFAD Hakkında Bilgi	-
Herhangi Bir Doğal Afet ile İlgili Öncesi, Sırası, Sonrası Hakkında Bilgi Verilmesi	√

Tablo 5 incelendiğinde ders kitaplarında doğal afetin tanımının yapıldığı ve doğal afet ile ilgili çeşitli görseller kullanıldığı (EBA, 2022a: 82) görülmektedir. Anlatılan her bir doğal

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet İle İlgili Konular ve Bu Konuların Öğretiminin Önemi

afet (heyelan, çığ düşmesi, sel, fırtına ve deprem) için soru/sorular sorulmuştur (EBA, 2022a: 83-84) Aile afet planına yer verilmiştir (EBA, 2022a: 90). Deprem doğal afeti için öncesi, sırası ve sonrası hakkında bilgiler verilmiştir (EBA, 2022a: 85-90).

Grafik 1: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Doğal Afet Konularına Yer Verilme Oranı

Grafik 1 incelendiğinde 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 208 sayfadan oluşmakta ve kitabın 9 sayfasında doğal afet ile ilgili konular yer almaktadır. Grafik incelendiğinde doğal afet ile ilgili konuların kitabın %4,33'lük kısmını oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 6. 5. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Doğal Afetler

Doğal Afet Türü	Olup Olmama Durumu	
	5. Sınıf (MEB) Yayıncılık	5. Sınıf (Ata)
Heyelan	√	√
Sel	√	√
Çığ	√	√
Fırtına	-	-
Deprem	√	√
Orman Yangını	√	√
Erozyon	√	√
Kuraklık	-	-
Hortum	-	√
Su Taşkını	-	-
Vulkanizma	-	-
Tsunami	-	-

Tablo 6 incelendiğinde MEB 5. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabında doğal afet ile ilgili heyelan, sel, çığ, deprem, orman yangını ve erozyon konularına yer verildiği görülmektedir (EBA, 2022b: 81-88).

Ata Yayıncılık 5. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabında ise doğal afet ile ilgili heyelan, sel, çığ, deprem, orman yangını, erozyon ve hortum konularına yer verildiği görülmektedir (EBA, 2022c: 76-83).

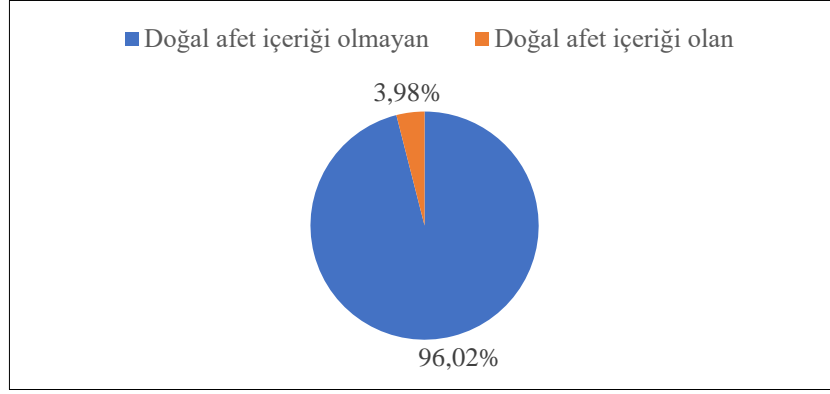
Tablo 7. 5. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Doğal Afet ile İlgili Konuların İşlenişi

Konuların İşlenişi	Olup Olmama Durumu	
	5. Sınıf (MEB)	5. Sınıf (Ata Yayıncılık)
Doğal Afet Tanımı	√	√
Doğal Afetler ile İlgili Görsel Kullanımı	√	√
Doğal Afetler ile İlgili Çeşitli Sorular Sorulması	√	√
Doğal Afetler ile İlgili Haberlere Yer Verilmesi	√	√
Doğal Afetler ile İlgili Edebi Tür Kullanımı	-	√
Aile Afet Planı	-	-
AFAD Hakkında Bilgi	√	-
Herhangi Bir Doğal Afet ile İlgili Öncesi, Sırası, Sonrası Hakkında Bilgi Verilmesi	-	-

Tablo 7’de MEB 5. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabındaki doğal afet ve ilgili konuların işlenişine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Ders kitabında doğal afet kavramının tanımlandığı, çeşitli doğal afetler ile ilgili haber başlıklarına yer verildiği ve bu haber başlıklarında doğal afetler hakkında soruların yer aldığı görülmektedir (EBA, 2022b: 81). Ayrıca ders kitabında Türkiye Deprem Tehlikesi Haritası sunularak harita ile ilgili sorular sorulduğu, heyelan, sel, çığ, deprem, orman yangını ve erozyon doğal afetleri ile ilgili çeşitli görsellerinin kullanıldığı tespit edilmiştir (EBA, 2022b: 81-87). AFAD’ın tanımlandığı ve daha fazla bilgi edinmek için AFAD’ın internet adres bilgilerinin verildiği görülmüştür (EBA, 2022b: 83). Heyelan, deprem, sel ve çığ ile ilgili haber başlıklarına yer verilerek çeşitli sorular sorulduğu da belirlenmiştir (EBA, 2022b: 86-88).

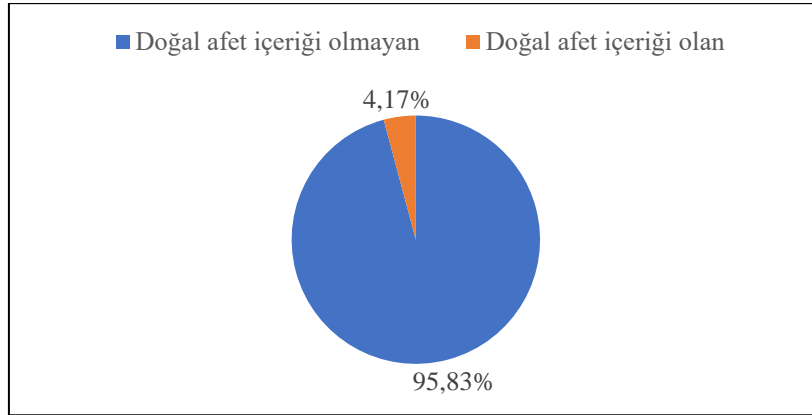
Ata Yayıncılık 5. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabında ise doğal afet tanımı yapılmış ve Türkiye Deprem Tehlikesi Haritası sunulmuştur (EBA, 2022c: 76). Kitapta doğal afet ile ilgili deprem, sel, çığ, heyelan, orman yangını, erozyon ve hortum ile ilgili görseller sunulmuş (EBA, 2022c: 76-82) ve doğal afetler ile ilgili sorulara yer verilmiştir (EBA, 2022c: 76-80, 82). Doğal afetler ile ilgili haberlere yer verilirken bazı haberlerde bu haberler hakkında sorulara da yer verilmiştir (EBA, 2022c: 77-82). Âşık Veysel’in sel felaketini işlediği “Kızılırmak Seni Seni” adlı şiirine yer verilerek öğrencilerden doğal afet konusu ile ilgili şiir bulup yazmaları istenmiştir (EBA, 2022c: 85).

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet İle İlgili Konular ve Bu Konuların Öğretiminin Önemi

Grafik 2: 5. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki (MEB) Doğal Afet Konularına Yer Verilme Oranı

Grafik 2 incelendiğinde MEB 5. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabı 201 sayfadan oluşmakta ve kitabın 8 sayfasında doğal afet ile ilgili konular yer almaktadır. Grafikte doğal afet ile ilgili konular kitabın %3,98'lik kısmını oluşturmaktadır.

Grafik 3: 5. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki (Ata Yayıncılık) Doğal Afet Konularına Yer Verilme Oranı

Grafik 3 incelendiğinde Ata Yayıncılık 5. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabı 192 sayfadan oluşmakta ve kitabın 8 sayfasında doğal afet ile ilgili konular yer almaktadır. Grafikte doğal afet ile ilgili konular kitabın %4,17'lik kısmını oluşturmaktadır.

Tablo 8. 7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Doğal Afetler

Doğal Afet Türü	Olup Olmama Durumu		
	7. Sınıf (Ekoyay)	7. Sınıf (MEB, birinci baskı)	7. Sınıf (MEB, ikinci baskı)
Heyelan	-	-	-
Sel	√	-	√
Çığ	-	-	√
Fırtına	-	-	-
Deprem	-	√	√
Orman Yangını	-	-	-
Erozyon	-	-	-
Kuraklık	-	-	√
Hortum	-	-	√
Su Taşkını	√	-	-
Vulkanizma	-	√	-
Tsunami	-	√	-

Tablo 8 incelendiğinde Ekoyay 7. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabında doğal afet ile ilgili sel ve su taşkını konularına yer verilip bu konular hakkında bilgiler sunulmuştur (EBA, 2022d: 218).

MEB, birinci baskı 7. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabında doğal afet ile ilgili deprem, volkanizma ve tsunami konularına yer verilip bu konular hakkında bilgiler sunulmuştur (EBA, 2022e: 213-215).

MEB, ikinci baskı 7. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabında ise doğal afet ile ilgili sel, çığ, deprem, kuraklık ve hortum konularına yer verilip bu konular hakkında bilgiler sunulmuştur (EBA, 2022f: 233-234).

Tablo 9. 7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet ile İlgili Konuların İşlenişi

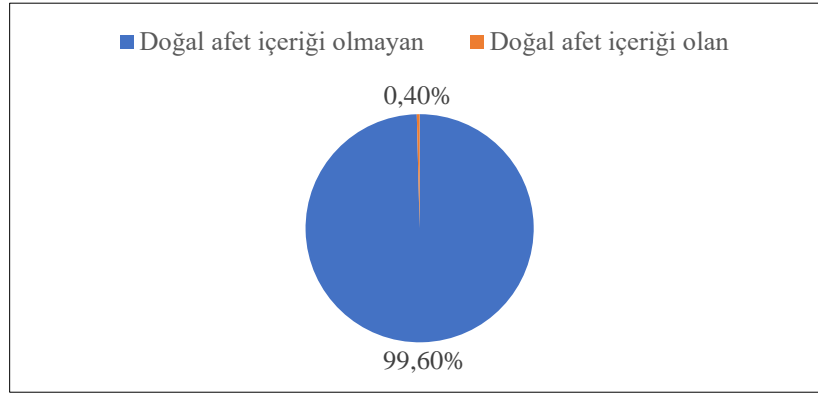
Konuların İşlenişi	Olup Olmama Durumu		
	7. Sınıf (Ekoyay)	7. Sınıf (MEB, birinci baskı)	7. Sınıf (MEB, ikinci baskı)
Doğal Afet Tanımı	√	√	-
Doğal Afetler ile İlgili Görsel Kullanımı	√	√	√
Doğal Afetler ile İlgili Çeşitli Sorular Sorulması	-	√	-
Doğal Afetler ile İlgili Haberlere Yer Verilmesi	-	-	-
Doğal Afetler ile İlgili Edebi Tür Kullanımı	-	-	-
Aile Afet Planı	-	-	-
AFAD Hakkında Bilgi	-	-	-
Herhangi Bir Doğal Afet ile İlgili Öncesi, Sırası, Sonrası Hakkında Bilgi Verilmesi	-	-	-

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet İle İlgili Konular ve Bu Konuların Öğretiminin Önemi

Tablo 9 incelendiğinde Ekoyay 7. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabında doğal afet tanımının yapıldığı ve doğal afet ile ilgili sadece sel görselinin kullanıldığı görülmektedir (EBA, 2022d: 218).

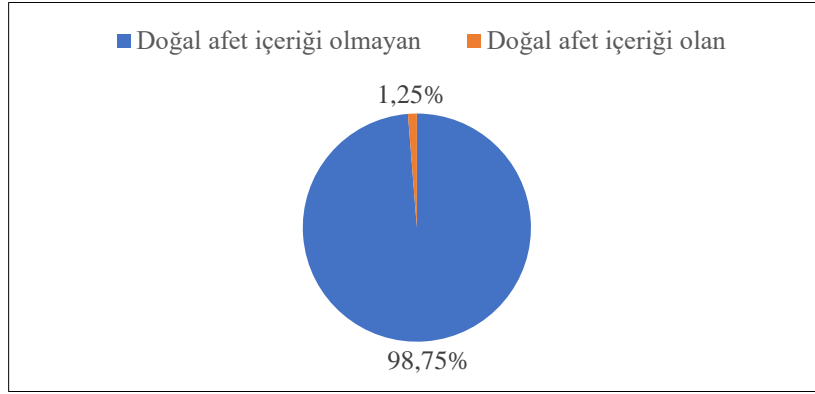
MEB (birinci baskı) 7. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabında doğal afet tanımı yapılmıştır. Doğal afet ile ilgili deprem, volkanizma ve tsunami görselleri kullanılmıştır (EBA, 2022e: 213-215). Ayrıca Dünya Depremsellik Haritası'na da yer verilmiştir (EBA, 2022e: 213). Deprem, volkanizma ve tsunami ile ilgili çeşitli sorulara yer verilmiştir (EBA, 2022e: 214, 215).

MEB (ikinci baskı) 7. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabında ise doğal afet ile ilgili sel, çığ, deprem, kuraklık ve hortum görselleri kullanılmıştır (EBA, 2022f: 232-235).

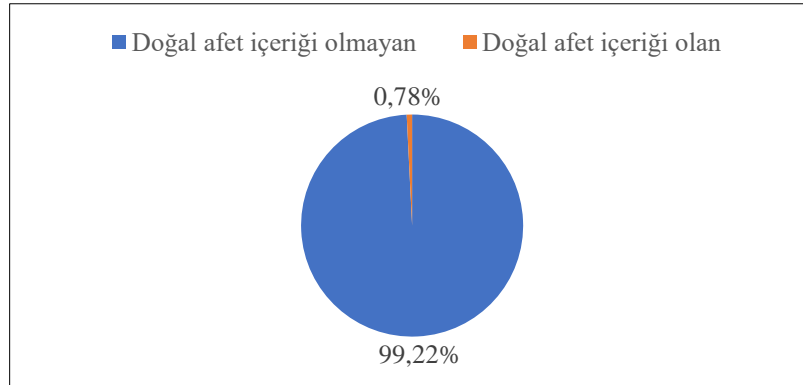
Grafik 4: Ekoyay 7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Doğal Afet Konularına Yer Verilme Oranı

Grafik 4 incelendiğinde Ekoyay 7. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabının 252 sayfadan oluştuğu ve kitabın 1 sayfasında doğal afet ile ilgili konuların yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca doğal afet ile ilgili konuların kitabın %0,40'lık kısmını oluşturduğu belirlenmiştir.

Grafik 5: MEB (Birinci Baskı) 7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Doğal Afet Konularına Yer Verilme Oranı

Grafik 5 incelendiğinde MEB (Birinci Baskı) 7. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabının 240 sayfadan oluştuğu ve kitabın 3 sayfasında doğal afet ile ilgili konuların yer aldığı belirlenmiştir. Grafikte doğal afet ile ilgili konuların kitabın %1,25’lik kısmını oluşturduğu da tespit edilmiştir.

Grafik 6: MEB (İkinci Baskı) 7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Doğal Afet Konularına Yer Verilme Oranı

Grafik 6 incelendiğinde MEB (İkinci Baskı) 7. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabının 256 sayfadan oluştuğu ve kitabın 2 sayfasında doğal afet ile ilgili konuların yer aldığı belirlenmiştir. Grafikte doğal afet ile ilgili konuların kitabın %0,78’lik kısmını oluşturduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10. 4, 5 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Geçen Doğal Afetlerin Karşılaştırılması

Doğal Afetler	4. sınıf	5. sınıf (MEB)	5. sınıf (Ata Yayıncılık)	7. sınıf (Ekoyay)	7. sınıf (MEB, birinci baskı)	7. sınıf (MEB, ikinci baskı)
Heyelan	√	√	√	-	-	-
Sel	√	√	√	√	-	√

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet İle İlgili Konular ve Bu Konuların Öğretiminin Önemi

Çığ	√	√	√	-	-	√
Fırtına	√	-	-	-	-	-
Deprem	√	√	√	-	√	√
Orman Yangını	-	√	√	-	-	-
Erozyon	-	√	√	-	-	-
Kuraklık	-	-	-	-	-	√
Hortum	-	-	√	-	-	√
Su Taşkını	-	-	-	√	-	-
Volkanizma	-	-	-	-	√	-
Tsunami	-	-	-	-	√	-
Toplam	5	6	7	2	3	5

Tablo 10 incelendiğinde heyelan konusunun 4 ve 5. sınıf; sel konusunun 4, 5 ve 7. sınıf (Ekoyay ve MEB, ikinci baskı); çığ konusunun 4, 5 ve 7. sınıf (MEB, ikinci baskı); fırtına konusunun 4. sınıf; deprem konusunun 4, 5 ve 7. sınıf (MEB, birinci ve ikinci baskı); orman yangını konusunun 5. sınıf; erozyon konusunun 5. sınıf; kuraklık konusunun 7. sınıf (MEB, ikinci baskı); hortum konusunun 5. sınıf (Ata Yayıncılık) ve 7. sınıf (MEB, ikinci baskı); su taşkını konusunun 7. sınıf (Ekoyay); volkanizma konusunun 7. sınıf (MEB, birinci baskı); tsunami konusunun 7. sınıf (MEB, birinci baskı) sosyal bilgiler ders kitaplarında yer aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 11. 4, 5 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Geçen Doğal Afet Konu Anlatımlarının Karşılaştırılması

Konuların Anlatımında Kullanılan Özellikler	4. sınıf	5. sınıf (MEB)	5. sınıf (Ata Yayıncılık)	7. sınıf (Ekoyay)	7. sınıf (MEB, birinci baskı)	7. sınıf (MEB, ikinci baskı)
Doğal Afet Tanımı	√	√	√	√	√	-
Doğal Afetler ile İlgili Görsel Kullanımı	√	√	√	√	√	√
Doğal Afetler ile İlgili Çeşitli Sorular Sorulması	√	√	√	-	√	-
Doğal Afetler ile İlgili Haberlere Yer Verilmesi	-	√	√	-	-	-
Doğal Afetler ile İlgili Edebi Tür Kullanımı	-	-	√	-	-	-
Aile Afet Planı	√	-	-	-	-	-
AFAD Hakkında Bilgi	-	√	-	-	-	-
Herhangi Bir Doğal Afet ile İlgili Öncesi, Sırası, Sonrası Hakkında Bilgi Verilmesi	√	-	-	-	-	-
Toplam	5	5	5	2	3	1

Tablo 11 incelendiğinde doğal afet tanımının 4. sınıf ve 5. sınıf ders kitaplarında, 7. sınıfta ise Ekoyay ve MEB (birinci baskı) ders kitaplarında yer aldığı tespit edilmiştir. Doğal

afet ile ilgili görsel kullanımı ise doğal afet konularının anlatıldığı bütün ders kitaplarında yer almaktadır. Doğal afet ile ilgili çeşitli sorular 4 ve 5. sınıf ders kitaplarında ve 7. sınıf MEB (birinci baskı) ders kitabında yer almaktadır. Doğal afetler ile ilgili haberlerin 5. sınıf ders kitaplarında, edebi tür kullanımının ise sadece 5. sınıf (Ata yayıncılık) kitabında yer aldığı tespit edilmiştir. Aile afet planı 4. sınıf ve AFAD hakkında bilgi ise 5. sınıf (MEB) ders kitabında olduğu tespit edilmiştir. Herhangi bir doğal afet ile ilgili öncesi, sonrası, sonrası hakkında bilgi verilmesi ise sadece 4. sınıf kitabında görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki doğal afet ile ilgili konular, doğal afet konularının işlenişi ve bu konuların öğretiminin önemini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada doğal afet ile ilgili konuların 4, 5 ve 7. sınıfta işlendiği görülmüştür. Öğrenme alanları incelendiğinde 4 ve 5. sınıf düzeyinde “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, 7. sınıf düzeyinde ise “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında doğal afet konularına yer verildiği belirlenmiştir. 6. sınıf ders kitaplarında ise doğal afet ile ilgili konulara yer verilmediği tespit edilmiştir. Literatürde bu sonucu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Başbüyük ve Pala, 2023; Sarıkoca ve Topçu, 2024). 6. sınıf ders kitaplarında doğal afet ile ilgili bilgiye rastlanılmamasını Karaca (2022) çalışmasında bir eksiklik olarak vurgulamıştır. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda 6. sınıf için doğal afetlere ilişkin bir kazanımın yer almaması, ders kitaplarında da doğal afetlere yer verilmemesinin sebebini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Karaca’nın belirttiği bu eksiklik ders kitaplarından önce programda yer alan bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Doğal afet ile ilgili konular sosyal bilgiler kitapları arasında; 4 ve 5. sınıf kitaplarında yaklaşık %4’lük kısımda yer alırken 7. sınıf ders kitaplarında bu oran yaklaşık %1 olarak belirlenmiştir. Bu oranlar arasındaki değişimin nedenleri arasında sosyal bilgiler öğretim programındaki doğal afet konularına ait kazanımların farklı öğrenme alanlarında olması ve öğrenme alanı için belirlenen kazanım sayısının, süre oranının ve ders saatinin farklı olmasıyla (MEB, 2018) ilişkili olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla sosyal bilgiler öğretim programındaki bu durumun ders kitaplarına da yansıtıldığı söylenebilir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afetler ile ilgili bilgilerin toplam üç sınıf seviyesinde, iki öğrenme alanı içinde ve dört kazanım ile anlatıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afetler ile ilgili konuların anlatımının niceliksel olarak da yeterli olmadığını göstermektedir. Fakat Sarıkoca ve Topçu (2024) çalışmasında sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarının doğal afet bilinci oluşturmada yeterli

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet İle İlgili Konular ve Bu Konuların Öğretiminin Önemi

olduğunu belirtmiştir. Bu durum konuya ilişkin yapılan çalışmalarda genel geçer bir sonuca ulaşılamadığını göstermektedir.

4, 5 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan 12 farklı doğal afet konusu (heyelan, sel, çığ, fırtına, deprem, orman yangını, erozyon, kuraklık, hortum, su taşkını, volkanizma ve tsunami) tespit edilmiştir. Fakat Şulek ve Aktın (2023) yaptıkları çalışmada sosyal bilgiler ders kitaplarında 8 farklı doğal afet konusunun (çığ, deprem, erozyon, fırtına, heyelan, orman yangını, sel ve tsunami) olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla ilgili çalışmada kuraklık, hortum, su taşkını ve volkanizma konularının göz ardı edildiği görülmektedir. Bu durumun nedeni ise aynı seviyedeki farklı yayınlara ait kitapların incelenmemesidir.

Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında doğal afetin tanımının yapıldığı; heyelan, çığ düşmesi, sel baskını, fırtına ve deprem doğal afet konularının ise işlendiği belirlenmiştir. Kitapta en çok deprem konusu üzerinde durulduğu ve sadece deprem ile ilgili öncesi, sonrası hakkında bilgi verildiği tespit edilmiştir. Doğal afetler karşısında tedbirli olunması için Türkiye’de görülen ve görülme ihtimali olan diğer doğal afetler için de öncesi, sonrası ve sonrası hakkında bilgi verilmesi daha uygun olacaktır. Brown, Haun ve Peterson (2014) yaptıkları çalışmada bir afet meydana gelmeden önce çocukların afete karşı hazırlıklı olmasının onların hayatta kalma ihtimallerini artırdığını ve savunmasız kişiler arasında olan çocukların afetin öncesinde, sırasında ve sonrasında bireysel sorumluluklarını bilmelerinin oldukça önemli olduğu belirtmişlerdir. 4. sınıf ders kitabında deprem sırasında “çömel, kapan, tutun” hareketinin nasıl yapılması gerektiğinin uygulamalı bir şekilde görselde gösterildiği ve metinsel olarak ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca kitapta doğal afet tanımı, doğal afetler ile ilgili çeşitli soruların sorulduğu ve görsellerin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Musacchio ve diğerleri (2016) de afet eğitiminde yapılan uygulamalı yaklaşımların etkili olduğunu vurgulamışlardır. Dolayısıyla ders kitabında yer alan çök, kapan, tutun görseli gibi görsellerin öğrencilerin uygulamalı olarak hareketler yapmalarına fırsat tanıdığı söylenebilir. Ayrıca sosyal bilgiler ders kitapları arasında sadece 4. sınıf ders kitabında aile afet planı yer almaktadır. Mızrak (2018) çalışmasında afet eğitimlerinin bilinç düzeyini arttırdığını belirterek okullarda çocuklara verilen afet eğitiminin önemine değinmiş, afet planlamalarının da öğretici olduğunu ve afetler karşısında toplumun bilgili olmasının afete karşı başarılı olunacağını belirtmiştir.

Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitaplarından Ata Yayıncılık 5. sınıf ders kitabında deprem, sel, çığ, heyelan, erozyon, hortum ve orman yangınları hakkında bilgi verilmekte olup en çok doğal afet çeşidi bu ders kitabında yer almaktadır. Sadece Ata Yayıncılık 5. sınıf ders kitabında doğal afet ile ilgili edebi tür kullanıldığı tespit edilmiş ve edebi türlerden şiirin kullanıldığı

görülmüştür. Kaçar ve Bulut (2020) çalışmasında coğrafya kavramlarının yer aldığı öğrenme alanlarında coğrafya ile ilgili edebi türlerden şiir, hikâye, destan vb. edebi türlere daha çok yer verilmesi gerektiğini önermektedir. Kitapta doğal afetin tanımının yapıldığı, doğal afetler ile ilgili görsellerin kullanıldığı çeşitli soruların sorulduğu ve doğal afetler ile ilgili haber örneklerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. MEB 5. sınıf ders kitabında ise doğal afetlerden sel, heyelan, çığ, orman yangını, deprem ve erozyonun yer aldığı ve sadece bu ders kitabında AFAD hakkında bilgilere yer verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca kitapta doğal afetin tanımının yapıldığı, doğal afetlerle ilgili görsellerin kullanıldığı, doğal afetler hakkında haber örneklerine yer verildiği belirlenmiştir. Sadece 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan doğal afet ile ilgili haber örneklerinin genel olarak deprem doğal afeti ile ilgili olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Koç (2013) ders kitaplarında deprem doğal afetine yer verilmesini doğal afet türlerinden en çok deprem doğal afeti ile ilgili haberlerin yapılmış olmasıyla ilişkilendirmiştir.

Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitaplarından Ekoyay 7. sınıf ders kitabında sel ve su taşkını hakkında bilgilerin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca doğal afet konularının anlatıldığı ders kitapları arasında su taşkını hakkındaki bilgilere sadece ilgili kitapta yer verildiği tespit edilmiştir. Kitapta doğal afet tanımı ve doğal afetler ile ilgili görseller kullanılmıştır. MEB (birinci baskı) 7. sınıf ders kitabında deprem, tsunami ve volkanizma hakkında bilgiye yer verilmiştir. Doğal afet konularının anlatıldığı ders kitapları arasında tsunami ve volkanizma konularının sadece ilgili kitapta olduğu belirlenmiştir. Kitapta doğal afetin tanımına, doğal afet ile ilgili görsel kullanımına da yer verilmiştir. MEB (ikinci baskı) 7. sınıf ders kitabında sel, çığ, kuraklık, hortum ve deprem doğal afetlerine yer verilmiş olup doğal afet konularının yer aldığı sosyal bilgiler ders kitapları arasında kuraklığa sadece ilgili kitapta yer verilmiştir. Ayrıca kitap incelendiğinde görsellerin kullandığı da tespit edilmiştir. Bu bağlamda 7. sınıf ders kitapları diğer sosyal bilgiler kitaplarıyla kıyaslandığında doğal afet ile ilgili konuların oldukça az olduğu görülmüştür. Hâlbuki öğretim programlarında farklı sınıf düzeyinde ve konularda sarmal yaklaşım ile tekrar eden açıklamalara ve kazanımlara yer verilmelidir (MEB, 2018). Kılıç (2019) çalışmasında sarmal sistemin öğretimin her kademesinde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Sarıkoca ve Topçu (2024) da doğal afetler konusunun bütün sınıf seviyelerinde sarmal bir şekilde verilmesini ve 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında ise doğal afetler ile ilgili ayrı bir konunun olmasını önermektedir.

Doğal afet konularının anlatıldığı sosyal bilgiler ders kitaplarında görsellerin oldukça fazla kullanıldığı ve kitaplarda deprem doğal afetinin üzerinde durulduğu belirlenmiştir. Değirmenci ve diğerleri (2019) yaptıkları çalışmada sosyal bilgiler ders kitaplarında afetlerle

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet İle İlgili Konular ve Bu Konuların Öğretiminin Önemi

İlgili görsellere yer verildiğini ve metinsel ifadeler ile afet bilinci oluşturulmak istendiğini belirtmiştir. Aynı çalışmada dünyada ve Türkiye’de sıklıkla görülen afet türlerine sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verildiği ve deprem doğal afetine vurgu yapıldığı ifade edilmiştir. Yavaş (2001) ve Ergünay (2007) yaptıkları çalışmalarında da depremin ders kitaplarına yansımaya nedenini Türkiye’nin depremselliğine ve depremin oldukça yıkıcı bir afet olmasına bağlamaktadır. Bununla birlikte sosyal bilgiler ders kitaplarında en çok deprem doğal afetinin yer aldığı ve kitaplarda doğal afet zararını azaltmak adına yeterli bilginin olmadığı da vurgulanmıştır. İnal ve diğerleri (2018) çalışmasında örgün eğitimdeki bakış açısının deprem odaklı olduğunu ve eğitim müfredatının ise UNISDR tarafından beklenen eğitim müfredatına göre yeterli olmadığını belirtmiştir. Ayrıca sosyal bilgiler kitaplarında sadece deprem doğal afeti için öncesinde, sırasında ve sonrasında nelerin yapılması gerektiği hakkında bilgiler yer alırken heyelan, sel, fırtına vb. doğal afetlerin öncesinde, sırasında ve sonrasında nelerin yapılması gerektiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Deprem doğal afeti Karadeniz bölgesinde çok sık yaşanmayan bir afet olmasına rağmen heyelan ve sel gibi doğal afetler daha sık yaşanmaktadır. Bu sebeple kitaplarda heyelan ve sel gibi doğal afetler için öncesinde, sırasında, sonrasında bilgisinin olmamasının bölge insanını olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Piyadeoğlu Kaya (2019) yaptığı çalışmada öğrencilerin afet bilgisinin bölgesel riskler, korunma ve hazırlık konusunda yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Doğal afet konularının anlatıldığı sosyal bilgiler ders kitaplarında herhangi bir drama etkinliğine yer verilmediği tespit edilmiştir. Oysaki Karataş (2011) yapmış olduğu çalışmada drama tekniğinin öğrencilerin doğal afet konularını öğrenme düzeylerini olumlu yönde etkilediğini belirlemiştir. Kılıç (2019) çalışmasında aktif öğrenmeyi sağlayan drama tekniğinin kullanılmasını önermiştir.

Sonuç olarak sosyal bilgiler ders kitaplarında, Türkiye’de görülen ve görülme ihtimali yüksek olan doğal afetlere yer verilmiş ve kitaplarda ağırlıklı olarak deprem konusu işlenmiştir. Bu durumun nedenlerinden birinin Türkiye’nin deprem kuşağında yer alması olduğu düşünülebilir. Fakat Türkiye deprem haricinde de çeşitli doğal afetlerin yaşandığı bir ülkedir. Yaşanan doğal afetin adını çoğu insan bilmekteyken doğal afet öncesinde, sırasında ve sonrasında ne yapacağı hakkında bilgi sahibi değildir. Sosyal bilgiler ders kitapları; sadece deprem doğal afeti için öncesinde, sırasında ve sonrasında nelerin yapılması gerektiği hakkında bilgi verirken diğer doğal afetler için benzer bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu durum doğal afetlerle ilgili bilgi eksikliklerinin oluşmasına sebep olabilir. Dolayısıyla yaşanması muhtemel afetlerde büyük çaplı zararlarla karşılaşılabilen düşünülmesi ve bu zararın azaltılması için de

sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriği güncellenmelidir. Nitekim Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremde yaklaşık 51 bin insan hayatını kaybetmiş ve yaklaşık 2 trilyon TL maddi hasar tespit edilmiştir (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği [TMMOB], 2024). Doğal afetlerin yer aldığı ders kitaplarında bu tür felaketslere sıklıkla değinilmesi, insanlığın sorunlarından bir tanesi olan unutmak eyleminin gerçekleşmesini azaltacak ve felaketsleri unutturmayacaktır. Doğal afet ile ilgili alınan her türlü eğitimin, eğitimin bir amacı olan davranış değışikliğini sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma ulaşılan sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Sosyal bilgiler ders kitaplarında sadece deprem konusunun öncesinde, sırasında ve sonrasında nelerin yapılacağı anlatılmıştır. Bu anlatım şekli Türkiye’de sıklıkla görülen diğer doğal afet türleri için de kullanılabilir.
- Sosyal bilgiler öğretim programında doğal afet konusuna ilişkin kazanımların artırılması ve konunun tüm kademelerde sarmal bir şekilde işlenmesinin faydalı olacağı söylenebilir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında afetler hakkında hem kendini hem de başkasını nasıl kurtarması gerektiği gerçeğe yakın tatbikatlarla anlatılabilir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afet konularının işlendiği edebi türler çeşitlendirilebilir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afet konularının işlenmesinde öğrenciyi sürece aktif olarak dâhil eden etkinliklere daha çok yer verilebilir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afet konularının işlenmesinde çeşitli öğretim, yöntem ve teknikleri kullanılabilir.
- Doğal afet konuları ilköğretim ve ortaöğretimde öğrencilere zorunlu ya da seçmeli bir ders olarak sunulabilir.

Yazar Katkıları: Bu araştırmada, eğitim uygulamasının yapılması, verilerin toplanması, analiz edilmesi, yorumlanması ve raporlaştırılması hususunda yazarlar eşit şekilde görev almışlardır.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Adiyoso, W., & Kanegae, H. (2012). The effect of different disaster education programs on tsunami preparedness among schoolchildren in Aceh, Indonesia. *Disaster Mitigation of Cultural Heritage and Historic Cities*, 6, 165-172.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet İle İlgili Konular ve Bu Konuların Öğretiminin Önemi

AFAD. (2022). <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu> (Erişim Tarihi: 19.04.2022).

AFAD.(2023).https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Istatistikler/2022-Yili-Doga-Kaynakli-Olay-Istatistikleri.pdf (Erişim Tarihi: 07.08.2023).

Akpınar, M. (2022). Ders kitabı: Amacı, işlevi, içerik ve türleri. B. Akbaba, & S. Kaymakçı (Ed.). Sosyal bilgiler ders kitabı inceleme ve tasarım kılavuzu. Ankara: Pegem Akademi.

Başbüyük, A., Pala, Ş. M. (2023). Hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve coğrafya dersi öğretim programları kazanımlarının afet eğitimi açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 25(2). 184–197

Brown, L. M., Haun, J. N., & Peterson, L. (2014). A proposed disaster literacy model. *Disaster medicine and public health preparedness*, 8(3), 267-275.

Değirmenci, Y., Kuzey, M., & Yetişensoy, O. (2019). Sosyal bilgiler ders kitaplarında afet bilinci ve eğitimi. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 6(2), 33-46.

Dikmenli, Y., & Yakar, H. (2019). Öğretmen adaylarının afet bilinci algı düzeylerinin incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 386-416.

EBA. (2022a). <http://www.eba.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10. 05. 2022).

EBA. (2022b). <http://www.eba.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10. 05. 2022).

EBA. (2022c). <http://www.eba.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10. 05. 2022).

EBA. (2022d). <http://www.eba.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10. 05. 2022).

EBA. (2022e). <http://www.eba.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10. 05. 2022).

EBA. (2022f). <http://www.eba.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10. 05. 2022).

Ergünay, O. (2007). Türkiye'nin afet profili. TMMOB Afet Sempozyumu Bildirileri Kitabı. 5-7 Aralık 2007, Kongre ve Kültür Merkezi, Ankara.

İnal, E., Kaya, E., & Altıntaş, K. H. (2018). Türkiye'de örgün eğitimin afet eğitimi yeterliliği açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (37), 114-127.

Kaçar, T., & Bulut, B. (2020). Sosyal bilgiler öğretim programı ve 4-7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının coğrafya kavramları bağlamında değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 652-679.

Kadıoğlu, M. (2005). Afete hazırlık ve afet bilinci eğitiminde verilen mesajların standardizasyonu. Deprem Sempozyumu. 23-25 Mart 2005, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Karaca, Ö. F. (2022). Afet konularının sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları. (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.

Karataş, O. (2011). İlköğretim I. kademe sosyal bilgiler dersi doğal afet eğitiminde drama tekniğinin öğrencilerin başarılarına etkisi: Deneysel çalışma. (Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Kılıç, B. C. (2019). Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarındaki doğal afetler konusunun sarmal sistem yönünden değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi) Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Krippendorff, K. (2018). Content analysis: An introduction to its methodology. Sage Publications.

Koç, H. (2013). Türk basının doğal afetlere ilişkin bakış açısını belirlemeye yönelik bir inceleme. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 5(2), 121-137.

LeCompte, M.D. & Goetz, J.P. (1982). Problems of reliability and validity in ethnographic research. *Review of Educational Research*, 52, 31-60.

Limoncu, S., & Atmaca, A. B. (2018). Çocuk merkezli afet yönetimi. *Megaron*, 13(1).

Mamon M.A., Suba R.A. & Son I.L. (2017). Disaster risk reduction knowledge of grade 11 students: impact of senior high school disaster education in the philippines. *International Journal Of Health System And Disaster Management*, 5(3), 69-74.

MEB. (2018). <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%20C4%B0LG%20C4%B0LER%20C3%96%20C4%9ERET%20C4%B0M%20PROG RAMI%20.pdf> (Erişim Tarihi: 19. 04. 2022).

Mızrak, S. (2018). Eğitim, afet eğitimi ve afete dirençli toplum. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 56-67.

Musacchio, G., Falsaperla, S., Bernhardsdóttir, A. E., Ferreira, M. A., Sousa, M. L., Carvalho, A., & Zonno, G. (2016). Education: Can a bottom-up strategy help for earthquake disaster prevention?. *Bulletin of Earthquake Engineering*, 14, 2069-2086.

Öner, G. (2019). Sosyal Bilgileri Yerel Coğrafyaya İndirmek: Şehrimiz ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Karşılaştırılması. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education*, 38(2).

Özgül, B. (2006). İlköğretim öğrencilerine verilen temel afet bilinci eğitiminin bilgi düzeyine etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Palaz, T., & Akbaba, B. (2018). Ortaokul Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Sosyal Bilgiler Eğitiminde Küresel Sorunlar ve Öğretimi. *Journal of Turkish Studies*, 13(27).

Peek, L. (2008). Children and disasters: understanding vulnerability, developing capacities, and promoting resilience an introduction. *Children, Youth and Environments*. 18(1), 1-29.

Piyadeoğlu Kaya, O. (2019). Ortaokul öğrencilerine verilen afet bilinci eğitiminin öğrencilerin bilgi düzeyleri üzerine etkisi: Gümüşhane örneği. (Yüksek Lisans Tezi), Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane.

Sarıkoça, E., & Topçu, E. (2024) Sosyal bilgiler ve doğal afetler. *Temel Eğitim*, (21), 58-69.

Sever, R., & Değirmenci, Y. (2019). *Temel kavramlar*. R. Sever (Ed.). Afetler ve afet yönetimi. Ankara: Pegem Akademi.

Sözcü, U. (2019). Öğretmen adaylarının doğal afet okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi. (Doktora Tezi). *Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kastamonu.

Şulek, N., & Aktın, K. (2023). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Doğal Afetler. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi*, (5), 68-82.

TTK.(2021).https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_04/15195856_derskitaplari_ni_degerlendirmeraporu_ogretmengorusleri_2021.pdf (Erişim Tarihi: 14.08.2023).

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal Afet İle İlgili Konular ve Bu Konuların Öğretiminin Önemi

TDK. (2019). <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 19.04.2022).

TMMOB. (2024). <https://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob-6-subat-depremleri-8-ay-degerlendirme-raporu-yayimlandi> (Erişim Tarihi: 10.04.2024).

Yavaş, H. (2001). Doğal afet yönetimi ve yerle gündem 21 çalışmalarını kapsamında İzmir'de deprem riski. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 118-138.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (11. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yontar, İ.G. (2016). *Afetlerin yönetilmesinde tatbikatların önemi*. A. Altay ve Z. Toprak Karaman (Ed.), *Bütünleşik afet yönetimi içinde* (s. 279-304). İzmir: İlkem Ofset ve Dijital Baskı.

Osmanlı Kudüsü'nde Kale Müessesesi ve Görevlileri
Castle Institution and Officials in Ottoman Jerusalem

DOI: 10.38155/ksbd.1420039

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15.01.2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
07.05.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Gülcan Avcı GÜNEŞ
Bartın Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
agunes@bartin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5280-5834

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir

Öz

Tarihi Osmanlı öncesine uzanan Kudüs kalesinin Osmanlı dönemindeki işleyişi gözden kaçan bir husus olmuştur. Kale, fiziki görünümü ile Kudüs'e bir ortaçağ şehri görünümü vermektedir. Bunda yaşanan savaşların rolü vardır. Osmanlı döneminde daha çok isyanlarda gündeme gelen kale mümkün mertebe sükûneti tesis etmeyi sağlamıştır. Bu makalenin amacı söz konusu muhafazayı sağlayan kale ve kale görevlilerine odaklanarak XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla muhtelif arşiv kaynaklarına temas ederek daha geniş perspektifli araştırmalara kapı aralamaktır. Buradan hareketle ifade etmek gerekir ki Kudüs kalesi hem merkezden gelen kapı kullarından hem de yerel halktan görevlendirilen yerli kulu muvazzaflarından oluşmaktaydı ve bunların hepsi Kudüs kale dizdarının komutası altındaydı. Kudüs kalesi, isyanlarda isyancıların çoğunlukla şehri ele geçirmek adına odağa aldıkları ilk mekân olmuştur. İsyanların bazısında bizzat kale görevlileri de yer almış ve şehir halkının desteğini alarak Kudüs yönetimini ele geçirmişlerdir. Bu nedenle başta dizdar olmak üzere kale görevlilerinin seçimi büyük önem arz etmekteydi. Dizdar şehir muhafazasının yanı sıra, yüksek gelirli vakıfların hasılatlarını toplamak için neferleri vakıf mütevellisinin hizmetine vermekle görevliydi. Ayrıca asayiş bozan durumlarda şehrin önde gelenleri ve yöneticileriyle işbirliği yaparak sorunların çözümüne çalışırdı. Makalede kale görevlileri ve Kudüs kalesinin işleyişi ile ilgili sorulara arşiv materyalleriyle cevaplar bulunmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kudüs, Kale, Dizdar, Mustahfizan.

Abstract

The functioning of the Jerusalem castle, which dates back to the pre-Ottoman era, has been an ignoring issue. The castle gives Jerusalem a medieval city image with its physical appearance. Wars were effective in this. The castle, which blooms in rebellions during the Ottoman period, provided quietness. The aim is to focus on fortresses and staff responsible for guarding, using various archival sources of 15th-19th centuries to lead the broader perspective studies. So it can be said that the castle staff consisted of both the gate servants from the center and the local servants from the local people who were all under the command of the castle master. The Jerusalem castle was mostly the first place that the rebels focused on to seize the city. Castle officials joined some rebellions and they capture the administration with the citizens. So, the selection of the castle officials, especially the dizdar was important. Dizdar was to make soldiers help the waqf trustees to collect of revenues of high-income foundations, as well as the city preservation. Also he would perform for public order with the leaders and administrators. In the paper, by archival materials, it was tried to find answers to the questions about castle guys and castle running.

Keywords: Ottoman, Jerusalem, Castle, Dizdar, Guards

Giriş

Kudüs Kalesinin Tarihçesi

Kale, tarihin erken dönemlerinden beri görülen bir yapı çeşididir. Savaş teknolojisi, askerlik ve savaş usullerindeki değişime ve ihtiyaca göre savunma amacıyla ihdas edilen kale teşkilatını hem fiziki yapı hem de donanım olarak ele almak mümkündür.

Öncelikle fiziki yapısı düşünüldüğünde kalenin net olarak neyi ifade ettiğini anlamak gerekir: Günümüz Türkçesinde tahkim edilmiş muhtelif yapılara kale denildiğinden, kalenin kimi zaman bu yapıya benzeyen hisar, sur gibi terimlerden ayrı düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir (Eyice, 2001: 234). Türk-Osmanlı mimari ıstılahı olarak savunma amaçlı belirli bir alana yapılan, mazgallar ve kulelerden müteşekkil, yüksek ve muhkem duvarlardan oluşan yapılara, umumi bir tanımlama olarak *kale* denilmiştir. Buradan hareketle Osmanlı kalesi söz konusu olduğunda genel bir kavramdan söz edildiği unutulmaksızın aşağıdaki kale tiplerinden birinin veya birkaçının özelliklerinin bir kalede görülebileceği söylenebilir (Öztürk, 2009: 35)

- I) Sınırlı askeri barındıran karakol kaleleri ve palankalar.
- II) Belirli aralıklara yapılan hem savunma hem de konaklama hizmeti gören ribat.
- III) Feodal beyin şahsi hayatını sürdürdüğü şatolar. Bunlar Türkçe’de hisar kavramıyla da ifade edilmektedir.
- IV) Halkın sığındığı geleneksel tipteki kaleler. Bunlar şehir yakınında veya bir ikamet alanında inşa edilmiştir.
- V) Şehrin sadece askeri garnizonu olarak değil, bunun yanında konutların yer alıp ve ticari faaliyetlerin de sürdürüldüğü, şehrin yönetim birimlerinin de içerisinde bulunduğu kapsamlı kaleler. Şehir, surlarıyla bütünleşik olduğundan surlar da kaleye dâhil olarak düşünülür.

Yukarıda yapılan beşli tasnif temel alınarak Kudüs kalesinin ayırt edici unsurlarının hangileri olduğu hakkında düşünüldüğünde IV. ve V. tasvirlerle mutabık bir görünüm arz ettiği söylenmelidir.¹ Osmanlı kalelerinde genel olarak kale muhafızları kale/sur kulelerinin içinde veya kalenin içinde ayrı binalarda yaşar, kumandan konutu da kale içinde yer alırdı. Kimi zaman kale kulelerinden birinde veya ayrı bir yapı olarak ibadet mekânı yapılırdı. Ayrıca kalenin ambarları, koğuşları ve su tedariki için kuyu veya sarnıçları vardı. Bazen bu ihtiyacı karşılamak için kale dışında bulunan bir kaynağa ulaşan gizli bir yol bulunurdu. Tünel şeklinde

¹ Kudüs kalesinin arşiv kaynaklarında zaman zaman iç kale kısmından söz edildiğini hatırlamak gerekir. Bkz. AE.SMST.III-28-1958, 20 Zilkade 1171/26 Temmuz 1758.

yapılan bu yolun amacı uzun kuşatmalara daha fazla dayanabilmek için su tedarikine alternatif üretmekti (Eyice, 2001: 235)

Kudüs kalesinin IV. ve V. tasvirlerle uyum sağlamasını şehir inşanın tarihsel kökenlerinde bulmak mümkündür. Hz. Davud bütün İsrail'e kral olduğunda, Kudüs'e hâkim olan Yebusîler'e karşı harekete geçip Sion Hisarı olarak tasvir edilen yeri almıştı. Yebusîler'in Zion (Sion) hisarı diye isimlendirdikleri yeri imar ederek dinî bir merkez haline getirmek istemiş, oğlu Hz. Süleyman ise Kudüs'ün çevresine duvar çektirerek şehir tahkimatını arttırmıştı (Harman, 2002: 325).

2000 yılı aşkın ömrüyle Kudüs kalesi, şehrin topografyasındaki en önemli simge yapılardan biridir. Babu'l-Halil'in (Yafa Kapısı) hemen güneyinde, Eski Şehir diye adlandırılan sur içinin batı girişinde yer almaktadır. 1930'lar ve 1940'lar boyunca yapılan kapsamlı arkeolojik kazılar İslam ve Ortaçağ askeri mimarisinin dikkate değer bir örneği olan bir kaleyi ortaya çıkardı. Buna göre Kudüs kalesinin planı, altı büyük kuleyi bir iç avlu etrafında birbirine bağlayan perde duvarlardan oluşan düzensiz bir dikdörtgen şeklindedir. Tüm kale bir hendekle çevrilidir. Ana gövdesi XII. yüzyılda yerleştirilmiş olan kale, Osmanlı hâkimiyetindeki serüvenine dek birçok yapısal ilave ve değişiklikler geçirdi. Memluk sultanı en-Nasır Muhammed tarafından 1310 yılında Helenistik, Roma, Erken İslam, Haçlı ve Eyyubi yapısı üzerine eklemeler yapıldı. Daha sonra ise Osmanlı döneminde önemli bir inşa faaliyetine sahne oldu (Hawari, 2010: 495-497).

Şehrin Osmanlı yönetimine geçişinden sonra kale ve çevresindeki şehir surlarının inşasıyla güvenlik tekrar sağlandı (Ze'evi, 2000: 4). Sur içinde mevcut Müslüman, Hristiyan ve Yahudi mahallerinin korunduğu, özellikle surlara yakın yerlere yeni gelen Müslümanların yerleştikleri görülmektedir. Yapılan tahrirlerle tespit edilen rakamlar XVI. yüzyılda burada da bir nüfus artışını kanıtlamaktadır². Mahallelerin birbirine bitişerek geliştiği Kudüs'te, Kanuni Sultan Süleyman'ın imar ve inşa faaliyetleri dikkat çekicidir. Bunun yanında Kanuni Sultan Süleyman'ın tamiratında kitabenin bile Memluk kimliğini muhafaza edecek şekilde korunması iktidar değişikliğinin pürüzsüzlüğüne işaret olarak değerlendirilmektedir (Nicolle, 2019: 24).

Kalenin yeniden inşası veya ilavelerle değiştirilmesi ihtiyaca göre gerçekleşmekteydi. Eylül 1531 tarihli bir sicil kaydından Kudüs kale hendeği boyunca uzanan cadde tarafındaki müstahkem duvarların taşlarının eksik ve harcının kalitesiz olduğunu öğreniyoruz. Yapılan keşif

² Kudüs nüfusu ve mahalleri için bkz. Güneş, 2017.

sonucunda şehir mimarları çok fazla kum kullanıldığını saptamış ve kireç içeriği daha yüksek bir harcın kullanılmasını tavsiye etmişlerdi (Nicolle, 2019: 24).

Kalenin etrafındaki surlarla beraber bir güvenlik unsuru olarak tebarüzü, kalede istihdam edilecek görevlilerin niteliği ve niceliğinden başka, teçhizat ve planını da etkilemekteydi. Kudüs'ün dağlık bir yapıya sahip olması, etrafının bedeviler için uygun bir konaklama yeri olması sonucunu doğurmuştu. Bu sebeple özellikle Kudüs'e giden hacıların güvenlik ihtiyacı, kalenin önemsenmesi için çok geçerli bir sebepti (Bahit, 2017: 89). Aşağıda tafsilatlı bir biçimde inceleneceği üzere kale gerek Memluk gerekse Osmanlı dönemlerinde isyanların ve bedevi saldırılarının hedefi durumundaydı. Osmanlılar kale savunmasını sağlam tutmanın yanı sıra bedevi şeyhleriyle yerel diplomasi ağı geliştirerek, surre alaylarıyla da yağmacı adaveti çözmeye çalışmaktaydı (Dolu, 2020: 73-74). Örneğin Urban surreleri ve çeşitli yiyecek tahsisatları dışında hilat giydirme ve nişan verme de bedevî saldırılarından emin olmak için başvurulmuş yollardandı (Faroqhi, 2008: 71-72).

Yukarıdaki tasvirleri daha iyi anlamak adına, 1821 yılına ait kadı defterine kaydedilen Kudüs kalesi tamir keşif raporlarına bakmak faydalı olabilir. Raporda kalenin dört ayrı burcundan söz edilmiştir. Bunlardan biri Davud burcuymdu. Burçta bulunan iki kapının inşası, yer döşemesinin ve bir tabyanın yapılması, iç sıvaların tamir edilmesi istenmişti. Bir diğer burç da kule tarafında bulunmaktaydı ve bunun da kapısının yenilenmesi gerektiği kaydedilmişti. Doğu tarafında yer alan burcun ise tamire ihtiyaç duyduğu ve avlusundaki odanın da elden geçirilmesi gerektiği belirtilmişti. Bir diğer burç ise kale camiinin burcuymdu ve hem cami, hem de yakınında bulunan tophane keşif raporunda yer almıştı. İsmine rastlanan bir diğer burç ise Şaban burcu idi (Çakmak, 2020: 220-223).

Rapordan Kudüs kalesinin birçok kapısının olduğu görülmektedir. Bu bilgiyi rapordaki şehri çevreleyen surların tamirine ilişkin istekle birleştirdiğimizde, Kudüs surlarının kalenin bir cüzü olarak tanımlandığı ortaya çıkmaktadır. Kudüs kalesinin geniş bir alanı kapsayacak bir yapı olduğunu içerisinde muhtelif odaların bulunmasından da anlamak mümkündür ki bunların bir kısmı kale kapılarında, cephanede üstünde bulunmakta, diğerleri ise asker odaları olarak geçmekteydi. Bunun yanı sıra büyük kale olarak tanımlanabilecek Kudüs kalesinin içerisinde küçük kale olarak tanımlayabileceğimiz kaleler bulunmaktaydı. Bu minvalde kale bahçesinde bulunan top kalesinin yeniden inşa edilmesinin istenmiş olması dikkat çekicidir (Çakmak, 2020: 220-223). Zira kuşatma yaşayan Osmanlı kalelerinden düşman üzerine gülle atılması, orta hisar alınsa bile iç kalenin düşmemesi için top kullanılması XV. yüzyıldan beri geçerli bir uygulamaydı (Uzunçarşılı, 1988b: 37, 45).

Osmanlı Kudüsü'nde İsyân ve Kale

Kale, şehrin siyasi çehresinde önemli rol oynayan bir güç ve hükümet merkeziydi. Bu nedenle XX. yüzyılın başlarına kadar Kudüs şehrinin sosyal hayatını önemli derecede etkilemiştir (Hawari, 2010: 90). Osmanlı Kudüsü'ndeki isyanlara bakıldığında, şehir isyanları direncinin kalenin stratejik yerlerinin ele geçirilmesi veya kale muhafızlarının desteğinin alınmasıyla sağlandığı anlaşılmaktadır (Çakmak, 2020: 220-223). Bu sebeple Osmanlılar, Kudüs'ün önceki hakimi Memluk sultanları gibi bedevîleri, kale ve kuyu muhafazası, suculuk gibi vazifelere binaen gönderdiği paralar ve hediyelerle tehdit olmaktan çıkarmaya çalıştı. Buna ilaveten önemli geçit ve yollarda, özellikle hac yolundaki gibi kale silsilesi görünümünde derbent kategorisinde tahkimat yaptı. Aslında bunların çoğu Memluk döneminden kalma idi. Ayrıca köylüleri de derbentçi olarak vazifelendirdi. Bazı kaleler ise hac kervanlarını vurmak isteyen Arap aşiretlerinin sığınağı haline geldiği için, buraları yıktırma gibi önlemler aldı (Orhonlu, 1990: 25-26).

Osmanlı Kudüsü'nde kaynakların işaret ettiği ilk büyük çaplı yerli isyan 1703 yılında gerçekleşmiştir. Literatürde nakîbu'l-eşrâf ayaklanması olarak zikredilen ayaklanmanın önderliğini Kudüs'ün önde gelen ailelerinden Hüseyinler üstlenmişti. Ailenin itibarı hem Hz. Peygamber'e dayanması hem de Kudüs uleması arasında önemli isimler yetiştirmiş olmasındandı. Bu nedenle Osmanlı merkezi yönetiminin yerel dengeler içerisinde gözettiği ve desteklediği ailelerdendi. Ancak sancaktaki bazı idari aksaklıklar, bu aileden şehrin nakîbu'l-eşrâfı olarak görev yapan Muhammed b. Mustafa el-Vefaî el-Hüseyinî'nin önderliğinde bir isyanı tetikledi. Söz konusu aksaklıkların başında sancakbeyi Muhammed Paşa'nın halka usulsüz vergi yüklemesi geliyordu. El-Hüseyinî tek başına değildi. Kudüs önde gelen isimlerini ikna etmişti. Bunlardan biri Kudüs kadısıydı. Kudüs kadısı 1703 yılında Mescid-i Aksa'da, sancakbeyinin halktan usulsüz vergi talebini ve bunun bir zulüm haline gelmesini ağır şekilde eleştiren bir vaaz verdi. Mescid-i Aksa'da Cuma namazı için bir araya gelmiş insanlar, isyan için yeterli sayıda toplanmış muhaliflere dönüştü. Ayaklanmalarını menfi etkileyecek ne bir soğuk vardı ne de bunaltıcı bir yaz harareti. Üstelik sancakbeyi de Nablus'taydı. İsyân başladıktan sonra Kudüs kalesindeki hapishanede bulunan mahkûmlar serbest bırakıldı. Böylece şehir güvenliğini sağlamak için alıkonulan insanlar isyancıların arasına karıştı. Kudüs, el-Hüseyinî'nin yönettiği ve Osmanlılara karşı kalesinde savunma yapması gereken bir isyan şehrine dönüşmüştü. Şehrin Osmanlı hâkimiyetine istirdadı 1705 yılının Kasım ayını bulacaktı (Şimşek, 2019: 45-46).

1731 yılında zuhur eden bir başka isyanda *yerliyân* denilen bir başka kesim etkili oldu. Bu tabir kale muhafazasında istihdam edilen yerli kulları için kullanılmaktaydı. Bazı önemli kalelerde yerli kulları arasında yerli kulu yeniçeriler (merkez yeniçeri ocağına mensup odalı yeniçerilerden ayrı olarak), yerli kulu cebeciler ve topçular bulunmaktaydı.³ Osmanlı askeri bürokrasisi içerisinde Kudüs emsali taşra şehirlerinde bu birliklerin, merkezden sevk edilen ve zaman zaman ihtiyaç halinde taşradan çağırılan kapı kulu halkından daha etkin olduğu düşünülebilir (Gezer, 200: 30). Zira Kudüs yerliyânı şehir ahalisinin desteğiyle kaleyi ele geçirip merkezi otoriteyi karşılıklarına aldıklarında, Kudüs'te bulunan yeniçerilerin yapabildiği tek şey İstanbul'dan kendilerini destekleyen bir ferman talebi olmuştu (Çakmak, 2020: xxi).

İsyankâr Arap aşiretlerinin yarattığı tehlike karşısında Osmanlı idaresi ise, çeşitli terakkiler vermek suretiyle bölgedeki ehl-i örf taifesini motive etmeye ve mücadele için teşvik etmeye çalışıyordu. Ancak asiler, özellikle onların tımar ve zeametlerine dokunmamaya özen göstererek yerel kuvvetleri bertaraf etmeyi öğrenmişlerdi. Bu durumda, yukarıda görüldüğü gibi İstanbul'dan yardım istenmesi tek seçenek olarak beliriyordu. Görevini yapmayan ehl-i örf taifesi için merkezin tavrı ise fermanlar göndererek ihmali olanların ellerindeki tımarların alınacağını bildirmek ve bu işe birini memur etmek olarak belgelere yansımaktadır (Öksüz, 2016: 9-10).

Kudüs isyanları nedeniyle şehir kalesinin gündem olmasına neden hadiselerden bir diğeri 1821 isyanıdır. Bu yıl Rumlar tarafından gerçekleştirilen Mora adasındaki ayaklanmanın başta Kudüs'teki Rûm Ortodoks cemaati olmak üzere şehrin gayrimüslimlerini benzer bir harekete sevk edebileceği düşünüldü. Bu yıl içerisinde merkezden Kudüs'e gönderilen emirlerden kadı defterlerine kaydedilenlerden bazıları Rumlara karşı teyakkuzda bulunulması gerektiğini bildirmekteydi. Bu çerçevede alınması gereken ilk tedbir Kudüs kalesinin tamir edilmesiydi (Çakmak, 2020: 30). Benzer tedbirlerle isyan çıkması engellenmiş oldu (el-Aselî, 2002: 335).

Her türlü teşvik ve tehditlere rağmen güvenlik probleminin, özellikle Bedevî isyanlarının, tam olarak ortadan kaldırılamamasının sebebini bazı Osmanlı belgeleri yerel Arap şeyhleri arasındaki devamlı mücadele ve buna kayıtsız kalan ve merkezi doğru bilgilendirmeyen yerel idareciler olarak yansıtmaktadır. Hatta zaman zaman gazi beylerin merkezden görevlendirilmesiyle sorun çözülmeye çalışılmıştır. Ancak kimi modern araştırmacılar durumu,

³ Odalı yeniçeriler ile yerli kulu yeniçeriler arasında fark gözetildiğini gösteren, teşrifata dair uygulamalar da bulunmaktadır. Örneğin kalede kışlaları olan yeniçerilerin maaşları İstanbul'daki gibi kese içinde verilirken, yerli kulu yeniçerilerinki sergi döşenerek verilmekteydi (Uzunçarşılı, 1988b: 3,330).

bölgeye gönderilen askerî gücün yetersizliği, yerleşik nüfusun dağılık oluşu ve bedevilerin ezici şekilde teçhizatlı oluşu ile açıklamaktalar (Öksüz, 2016: 11-12).

İsyanlara karşı kalenin tahkimi, çevreden bölgeye ilave kuvvet sevki gibi önlemlere rağmen şehrin ve kalenin düştüğü ve isyancıların, özellikle ağır vergiler sebebiyle bunalmış şehir halkını yanlarına alarak Osmanlı idaresini dize getirdikleri de oluyordu. XIX. yüzyıl başına ait olan bir belge böyle bir olaya dairdir: Kudüs, Nablus ve Şam Valisi olan Mustafa Paşa vergi hasılatının yeterli olmaması nedeniyle Kudüs mütesellimliği görevinden aldığı İsmail Bey'in yerine, 1825 yılında Hacı Osman Paşa'yı atadı. Kudüs köylüleri vergi vermeye yanaşmadığından Mustafa Paşa yeni mütesellim ile birlikte Kudüs'e asker göndermişse de vergi tahsildarları köylüler tarafından kovuldu. Akabinde 5000 askerden oluşan bir askeri birlik toplayarak Kudüs şehir sınırına dayandı. Ancak Kudüs yakınındaki köylerden vergi tahsili yapıldıysa da Beytüllahim'de ayaklanma baş gösterdi. Gelişen hadiseler neticesinde Hacı Osman Ağa, Şam Valisi Mustafa Paşa'dan yardım talebinde bulduysa da vali, hac yolculuğunda olduğundan, yardım gönderemedi ve isyanın bastırılmasını istedi. Mütesellim Hacı Osman Ağa Kudüs kalesinde on bir asker bırakarak bu görevi yerine getirmek üzere Beytüllahim'e yöneldi. Bu durum Kudüs halkı için kaçırılmaz bir fırsattı, değerlendirildi. Silahlananlar tarafından Kudüs kalesinde bırakılan on bir asker hapsedilerek şehir ele geçirildi. Kudüs ahali tarafından isyancılara verilen destek gittikçe büyüyordu. Neticede Hacı Osman Paşa'yı şehre sokmama kararı alındı.

İsimlerine iliştirilen mesleki tanımlamalardan 1825 isyanının en önemli aktörlerinin Kudüs kalesi birliklerinden olduğu anlaşılmaktadır: Cebecibaşı Yusuf Ağa el-Câûnî ve Kudüs kalesi dizdarı Ahmed Ağa el-Aselî. Şehrin yöneticisi konumuna gelen bu iki kale görevlisi 1825 isyanında merkezi ve yerel yönetimin yanında değil, vergilerden bitap düşmüş Kudüslü köylülerin yanında yer almıştı. Neticede şehrin yeni yöneticileri olan Cebecibaşı Yusuf Ağa ve Ahmed Ağa köylülerin vergilerine muafiyet tanıdı ve gayrimüslim cizye vergisine de hemen indirim getirdi (Çakmak, 2020: 30). 1825 İsyanında şehrin yönetimini deruhte eden Cebecibaşı Yusuf Ağa'nın Câûnî ve Ahmed Ağa'nın da el-Aselî ailesinden olduğu göz önüne alındığında, ayaklanmanın Kudüs yerli askerleri tarafından organize edildiği söylenebilir. Görülüyor ki el-Aselî ailesi Kudüs kale dizdarlığını XVIII. yüzyıldan itibaren elinde bulundurmuş ve yüz yıl kadar bu mevkide kalmayı başarmıştır (Hawari, 2000: 499).

Kale görevlilerinin merkezin emrinden çıktığı hatta ona muhalif hareket ettiği bir başka örneği belgelerden öğreniyoruz: Hristiyan hacılarından Kudüs'e varmalarına kadar Osmanlı Devleti adına alınan bazı vergiler vardı ve Fendekiyye ve Nablus gibi bazı kasabalarda bunun

için duraklar hazırlanmıştı. Hacılara, devletin vergi duraklarına takılmadan, daha uygun vergi ödeyerek, daha kestirme yollardan Kudüs'e gitmelerini temin edeceklerini vaad eden bazı görevliler, hacıların konakladıkları yerlerde hanlara gidip hacıların anlaşılıyorlardı. Bunun üzerine, gafar denilen bu vergiyi kendileri alıp hacıların yönlendirenlerin Kudüs kalesindeki bazı hisarları ve Şam'daki yeniçeriler olduğu ve bu şekilde hazinenin hac gelirinin azalmasına sebep oldukları merkeze bildirildi ve önlem alınmaya çalışıldı (Öksüz, 2016: 86-87).

Kale Görevlileri

Bazı Kale Görevlileri ve Mustahfızân

Kudüs, kalesinde bulunan seyfiye gruplarının taksimini mevâciblerinin kaydedildiği defterlerden öğrenmek mümkündür. Bu defterlere yeniçerilerin atik, şütürban, haseki cemaatleri ve bölükleri, bu bölüklerin ağaları ve serbölükleri, neferleri isimleri ve yevmiyelerini gösterecek şekilde kaydedilmiştir (MAD.d.17205, Zilhicce 1160/1 Ocak 1748). 6 Şevval 1132/11 Ağustos 1720 tarihli yeniçeri mevâcip defterinde Kudüs kalesinde 170 yeniçerinin olduğu kayıtlıdır (MAD. d. 5557: 520-521). XVIII. yüzyılın sonunda, 1798-99 yılında, tutulduğu anlaşılan cebeci mevâcip defterinde ise 94 cebecinin kaydına rastlanmaktadır (KK. d. 4823: 146-147).⁴

937/1531 tarihli tapu tahrir defterinde Meğâribe mahallesi nüfusu içinde 1 nâib-i kal'a⁵ kaydına tesadüf edilmektedir (TT-1015, 189a). 952/1545 tarihli tapu tahrir defterinde ise cundiyyân denilen muhtemelen Memluk bakiyesi olan askerler⁶ yer almaktadır (TT-289, 10; Güneş, 2014, 82).

Bunun yanı sıra şer'îye sicillerinden de bu nevi bilgileri elde etmek mümkündür. Buna göre, 952/1545 yılında Kudüs kalesinde 16 yeniçeri, şehir kapılarında görevli 12 asker (*bevâb*), 10 asker şehirdeki muhtelif onarım ve idari işlerden sorumluydu. Ayrıca kalede 5 topçu, 1 gardiyan, 1 marangoz, 1 fırıncı, 1 hendek ve 1 su görevlisi bulunmaktaydı. Garnizondan sorumlu kale görevlisi *dîzdâr* idi. Onun vekili olarak *kethüdâ* görev yapardı. Ayrıca 1 kâtip ve kale camiinde görevlendirilen imam ve müezzin vardı. 952/1545 yılında Kudüs kalesi garnizonunda tüm bu sayılanlar haricinde bulunan diğer askerlerle birlikte toplam 104 asker bulunmaktaydı. 961/1554'te bu sayı 92 idi.

⁴ Uzunçarşılı "deFTER-i mevâcib-i cebeciyân-ı dergâh-ı âlî der muhafaza-i kal'a-i Kuds der vâcib-i masar sene 1225" başlığı altında yerli kulları haricinde 53 nefer cebeciden bahs etmektedir (1988b: 15, 20).

⁵ 'Alâ veled-i İzzeddin

⁶ Abdullah b. Hâtem Cundî, Halil b. Hâtem Cundî

Siciller haricinde Kudüs kale personeli hakkında bilgi veren bir diğer kaynak Evliya Çelebi'nin meşhur eseridir. O, 1082/1672 yılında kalede 200 asker olduğunu aktarmıştır. Kale görevlilerinin sayısı çeşitli nedenlere binaen değişebilmekteydi. Örneğin Zahir Ömer ez-Zaydanî gibi dâhili veya Napolyon Bonapart misali hârici tehlikeler baş gösterdiğinde, kale görevlilerinin sayısına takviye yapılmaktaydı. Nitekim 1198/1784 yılında kalede 440 asker hizmet etmekteydi. 1820'li yılların başında Kudüs'ü ziyaret eden Alman bir hacı, 100 Arnavut kale muhafızının Kudüs kalesinde görevlendirildiğini not etmiştir. Grek bir rahibin 1241/1825 yılı için kale görevlileri için verdiği sayı ise 60'tan ibarettir (Hawari, 2000: 500-501).

Sicillerin bahsettiği kale vazifelerinden biri de kale musluğu sâkîliği idi. Kudüs kadısı Muslu, saka mukaddemi, Akka mekrbaşı ve kale musluğu sakası olan Hüseyin'in vefatını merkeze bildirince söz konusu görevlerin üç oğlu arasında paylaşılması istendi. Böylece üç vazife oğulları İbrahim, Yusuf ve Hicazi arasında taksim edildi (KŞS 182, 22/b1, Evâhir-i Şaban 1090/Ekim 1679).

Kudüs kalesinde seyfi bir hizmet görmek, şehir olarak Kudüs'ün muhtelif işlerine merkezden gelen hükümlerle görevlendirmelerle ortaya çıkmaktaydı. Örneğin Kanuni döneminde, şehrin surları tamir ettirilirken, kale dizdarına gönderilen bir hükümle hisarerlerinin görevlendirildiğini görüyoruz (Öksüz, 2016: 112). Yine Şam beylerbeyine ve Kudüs beyine gönderilen bir hükümde, XVI. yüzyılda tesis edilen, Kudüs şehrinin en büyük bütçeli vakıflarından biri olan Haseki Hürrem Sultan evkafı için istihdam edilmek üzere yeterli sayıda yeniçeri ve hisarerinin görevlendirilmesi istenmişti. İstihdam edileceklerin maslahat icabı nerelerde görevlendirileceğine evkafın mütevellisi olan Osman Ağa karar vereceğinden, muhtemelen onun direktifleriyle iş göreceklendir. Burada akla ilk gelen Kudüs'ün birçok köyünden varidatı bulunan Haseki Sultan evkafına ait gelirlerin toplanmasında yardımcı olmalarıdır (A.{DVNSMHH.d. 26-783, 1 Receb 982/17 Ekim 1574). Bir başka belge ise imaretin hizmetleri için yeterli sayıda yeniçeri istihdamının Şam beylerbeyinden istendiğine dairdir (A.{DVNSMHH.d. 36-380, 23 Muharrem 987/22 Mart 1579). 1588 Ocak ayında ise vakıf mütevellisi bu kez İstanbul'a birini gönderip evkafın hizmeti için Kudüs mustahfizlarından on nefer verilmesinin eskiden beri süregelen bir uygulama olduğu hatırlatarak, şimdiki halde verilmediğini bildirdi. Bunun üzerine gelen emir, eğer belirtildiği gibi eski bir uygulama mevcutsa ona uyulması ve on neferin gönderilmesi yönünde oldu (A.{DVNSMHH.d. 62-383, 18 Safer 996/18 Ocak 1588).

Mustahfiz tabiri Ortaçağ İslâm tarihi kaynaklarında, kale kumandanını ve emrindeki askerleri ifade ediyordu. Osmanlılar, mustahfizânı dizdarın emrindeki askerler için kullanmıştır. Resmî kayıtlarda, toplum asayiş ve emniyetini teminle mükellef olanların yanı sıra, sınır kalelerinde hücumlara karşı koruma sağlayan askerler için mustahfiz tanımlamasını görüyoruz. Ayrıca “merdân-ı kal'a, kale erenleri, kale erleri, hisar erleri” ıstılahlarına rastlamak

mümkündür. Osmanlı devleti zaman içerisinde büyüyünce XVI. yüzyıldan itibaren kale mustahfızlığında kalenin bulunduğu şehrin insanlarından hizmete alınan yerli kulların yanı sıra yeniçerilerin de hizmet ettikleri müşahede edilmektedir. Kalede muhafız olarak görevlendirilen yeniçerilere ilk zamanlar nöbetçi denirken sonrasında yamak tabiri kullanılmıştır. Yeniçerileri mustahfızanını yerli kullardan ayırt etmek için odalı yeniçeri de denilmiştir (Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Komisyonu, 2006: 109).

Mustahfızlık, tıpkı diğer birçok beratlı vazife gibi, isteğe bağlı bırakılabiliyordu. Örneğin Kudüs iç kale mustahfızân cemaatinden Musa Abdulhadi'nin kendi rızasıyla görevi bıraktığından vazifenin Mehmed Mustafa'ya tevcihine karar verildi (AE.SMST.III-28-1958, 20 Zilkade 1171/26 Temmuz 1758). Rızayla görevden el çekme (*kasr-ı yed*) bazen bir sebebe dayandırılıyordu. Örneğin Kudüs dizdarı Fazluddin, sunmuş olduğu arzda Halil Ali'nin görevi yerine getiremeyecek denli aciz olmasını *kasr-ı yede* sebep göstermişti (İE.AS.44-3997, 25 Zilhicce 1112/2 Haziran 1701). Bu nevi görev bırakmaların ve yeni görevlendirmelerin sık sık meydana geldiği düşünülebilir. Bunun dışında mustahfızlık dizdarın emri altında ve ondan aşağı bir vazife olduğundan, arz akçası adı altında bir kazancı alan dizdarın teklifiyle atanmaya imkan veren veya onun bulduğu bahanelerle ve iftiralarla azle de yol açabilen bir pozisyondu (Güler, 1993: 395-401).

Kudüs kale mustahfızanının mevâcibleri⁷ eskiden beri süregelen teamüle göre mîrî aklâmına dahil olan Kudüs'ün çeşitli köy ve mezralarından karşılanmaktaydı. Bu gelirleri kale mustahfızları zabt ve tasarruf ederdi. Ancak zaman zaman vakf-ı mîrînin arazisine dâhil edildiği, edilmeye çalışıldığı olurdu. Bu nevi durumlarda arşive ve eski yazışmalara bakılarak durum anlaşılmaya ve çözülmeye çalışılırdı (KŞS 182, 30/b2-a1, 23 Şaban 1091/18 Eylül 1680).⁸

Kudüs kalesi mustahfızlarının şehrin sosyal yaşantısı içinde olduklarını belgelerden anlıyoruz. Örneğin kale nâibi Şerefüddin b. Muhammed, pamuk ticaretiyle ilgili bir davada alacaklı olarak mahkemeye başvurdu (Güneş, 2017: 323). Cafer b. Abdullah adlı yeniçeri ise, Meğâribe mahallesinde kurduğu zürri vakıfla bu mahalledeki bir evin gelirini Kubbetu's-Sahra'ya bağladı (Güneş, 2017: 225).

⁷ Mevâcib defterlerinin nasıl tutulduğuna ilişkin bir örnek için bkz. Kılıç, 2012: 89-94.

⁸ Mevâcib kaleden kaleye farklılık göstermektedir. 1378 akçadan 20bin akçaya kadar değiştiği görülmüştür. Bkz. Batmaz, 1996: 4.

Dizdar

Osmanlı resmî kayıtlarında rastlanan bu müessesenin Osmanlı öncesi durumuna dair pek bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte gerek Osmanlı kalelerinde ve gerekse diğer Müslüman devletlerde kale ile ilgili işlerin mesulü ve kale neferlerinin kumandanı olduğu anlaşılmaktadır.⁹ Ayrıca Osmanlı arşivlerinin verileri, kalenin hapisane, devletin ve şehir tüccarının değerli eşya ve paraların saklandığı bir nevi kasa işlevi gördüğünü, kalelerde barut depolarının ve cephaneliklerin mevcudiyetini göstermektedir. Bu da dizdarların görev ve sorumluluklarını oldukça çeşitlendirmekte ve arttırmaktaydı. Bunların yanında sınır boylarında bulunan yerleşim yerlerinde ve isyan baş gösteren şehirlerde kalelerin muhafazası dizdarın başlıca görevlerindendi. Kaleye getirilen cephane dizdara emanet edilirdi. Dizdarlar tıpkı imparatorluğun diğer askerî sınıfı gibi berât-ı hümayûn ile atanırdı. Farklı sancakların şer'iyeye sicillerindeki berât örneklerinin işaret ettiği üzere, bu göreve Kapıkulu ocaklarının yeniçeri, cebeci, sipahi gibi bölüklerinden olanlar seçilirdi. Bir dizdarın yerine yenisinin atanması çoğunlukla ölüm sebebiyle olurdu. Buradan dizdarlarının görevlerini uzun süre devam ettiren yaşlı ve tecrübeli kişiler arasından seçildikleri anlaşılmaktadır (Oğuzoğlu, 1994: 481). Nitekim Kudüs dizdarı Hüseyin hizmet yılı elli yılı bulduğundan şehrin sâlih ve âlim kişileri onun terakkisini istemiş, gelen berat ile bu gerçekleşmişti (KŞS 81, 41/a1, Cemaziyelevvel 1013/Eylül 1604).

Ayrıca azillerin gerçekleşmemesi, ataması yapılan dizdarların görevlerini çok iyi bir şekilde ifa ettiklerine yorumlanabilir. Hizmet ettiği kazanın kadı, sancak beyi ve beylerbeyine karşı sorumlu olan dizdarın maiyetinde ona yardımcı mesabesinde bulunan kethüdânın yanı sıra bölükbaşı, kale erleri ve şehir surlarında muvazzaf kapıcılar (bevâb) bulunmaktaydı. Bunlar haricinde, kale imamı ve müezzini, topçu, nöbetçi, terzi, demirci, marangoz gibi muhtelif becerilere sahip görevliler de emrinde bulunurdu. Merkezden Kudüs dizdarına doğrudan emir gönderildiği gibi, kimi zaman beylerbeyi, sancak beyi veya kadılara gönderilen emirlerde verilen müşterek görevlere tabi olmaktadır (Oğuzoğlu, 1994: 481).

⁹ Memluk eyalet teşkilatında Dımaşk kale nakibi sultan tarafından tayin edilir ve Dımaşk nâib-i saltanası ona hükmedemezdi. Kale anahtarını da elinde bulundurur yerel idareciyi bile içkaleye sokmazdı çünkü yerel beylerin isyanından ve kaleyi ve şehri ele geçirme tehlikesinden korkulurdu (Uzunçarşılı, 1988a: 396-398). Benzer şekilde Osmanlı döneminde kale erenleri de dizdarlarıyla beraber doğrudan merkeze bağlı olup diğer otoritelerin nüfuzu altında olmadıklarından sancakbeyi ve beylerbeyi gibi ehl-i örfün maiyetleri kaleye alınmazdı (Akdağ, 1999: 337-338).

Kudüs kalesinde dizdarlık, kale ağalığından ayrı bir görev olmakla birlikte zaman zaman iki vazifeyi aynı kişinin deruhte ettiği görülebiliyordu. Ağa, kaledeki yeniçeri ocağından mesuldü (Hawari, 2000: 501). Dizdar ise kendisinden talep edildiğinde beledi hizmetlerin yerine getirilmesini ve güvenliğin teminini sağlardı. Kudüs'e gönderilen bir hükmün tasvir ettiği bir örnekte şehre gelen suyun yollarının tamire muhtaç olduğu, tamir için gerekli yere gidecek usta ve amelenin yanına iki nefer hisar eri verilmesi istenmişti (A.{DVNSMHHM.d. 22-423, 14 Rebiülahir 981/13 Ağustos 1573). Dizdar, talep edildiği vakit Kudüs sancakbeyi ve kadısıyla işbirliği yapardı. Bu işbirliği sadece kendiyle ilgili olmak zorunda değildi. Kimi zaman âyân-ı vilayetten iş erlerine dek birçok kesimden insanı içine alan bir işbirliği bahis konusu olabilirdi. Kudüs muhafazasına gönderilen yeniçeri, cebeci ve topçulara konaklar tedarik edilerek yerleştirilmeleri, kale anahtarlarının yeniçeri çavuşlarına teslim edilmesi gibi hususlarda şehrin farklı görevlileri bir araya gelirdi ve Kudüs kale dizdarı da üzerine düşeni yapardı (A.{DVNSMHHM.d.115-67, 10 Safer 1118/24 Mayıs 1706).

Dizdarın önemli görevlerinden biri şehir asayişini bozan durumları veya bu minvalde kendisine gelen şikâyetleri değerlendirmektir. Böyle bir değerlendirme neticesinde olmuş olacak ki Kudüs kale dizdarı Süleyman, Kudüs kadısına gitmişti. Üstelik yalnız değildi, yanında muhtemelen durumu ona bildiren Seyyid Abdülkadir bulunuyordu. Seyyid Abdülkadir alelade bir Kudüslü değildi, şehrin önde gelen ve yerel ilişkilerde mühim bir konumda olan, soyunu Hz. Peygambere ulaştıran el-Hüseyinî ailesindendi. Dizdar Süleyman ve Seyyid Abdülkadir, kadı efendiye müracaat ederek, çocuk ve kadınların (*etfâl ü nisâ*) beş vakit namazda Mescid-i Aksa civarında namaz için gelenleri rahatsız ettiğini ve onları engellediğini bildirdi. Bu nedenle harem-i şerifte bu kargaşanın önüne geçecek muvazzaf birini talep ettiler. Göreve getirilecek kişi iyi hizmette bulunacak salih biri olmalıydı. İkilinin yaptığı şikâyetin ve taleplerinin neticesinde merkezden gelen emir, Kudüs kalesi altıncı bölüğünden salih ve mütedeyyin olduğu belirtilen Mehmed b. Hüseyin'in günlük altı akçe ücretlendirilerek bu vazifeye atandığını bildiriyordu (KŞS 81, 13/a2, 29 Muharrem 1008/21 Ağustos 1599).

Kale dizdarının şehir halkının memnun olduğu biri olması, işlerin işleyişi açısından önemli görünmekteydi. Bu yüzden Kudüs dizdarlığı için kimi zaman bu husus özellikle belirtilirdi (AE.SAMD.III. 117-11525, 7 Rebiülahir 1118/19 Temmuz 1706). Halkı rahatsız eden Yafa dizdarının, işi zulüm ve te'addi boyutuna vardığında sürgün cezası alması durumlara tesadüf etmek çok olasıydı (AE.SAMD.III. 140- 13611, 29 Şevval 1137/11 Temmuz 1725). Diğer taraftan, birçok askerî vazifede görülen türden atamayla ilgili sahtekârlıklara, dizdarlık söz konusu olduğunda da rastlanabiliyordu. Örneğin Hamdullah b. Ahmed'in berât ile

Kudüs dizdarı atanmasına rağmen, *hâricden* Fahreddin'in hileyle dizdarlığı alması gibi hadiseler vakiydi. Durum anlaşılınca dizdarlık yeniden Hamdullah'a tevcih edildi (AE.SAMD.III. 161-15816, 11 Rebiülevvel 1135/20 Aralık 1722) Teamüller arasında dizdarın vefatı vukuunda uygun bir oğlu varsa vazifenin ona tevcihi söz konusuydu (AE.SAMD.III.59-5912, 5 Muharrem 1123/23 Şubat 1711)

Kethüdâ

Kalede muhakkak kethüdâ olarak bir görevli bulunurdu. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı devlet teşkilâtında kethüdâ, "bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten yardımcı" şeklinde tanımlanabilecek bir anlam kazanmıştır. Veziriazamdan en alt düzeydeki mülkî ve askerî erkândan birçok kişinin söz konusu görevi deruhte eden yardımcıları olmuştur. Seyfiyye mevzu bahis edildiğinde kethüdâ diye tanımlanan görevlilerin Kudüs gibi taşradaki yeniçerilerin başında görev yapan yeniçeri kethüdâları olduğu kabul edilir. Ayrıca taşrada bulunan akıncı beylerinin de kethüdâsı bulunuyor, bu kişi akıncı beyin olmadığı zamanlarda onun vekâletini yürütüyordu (Canatar, 2022: 332-333). Bunlara ilave olarak üçüncü bir kethüdâlık türü, kale muhafızları kethüdâlığı olarak zikredilmeye değer.

Bunun nedeni Kudüs şer'iyeye sicillerinde Habib'in hikâyesinde karşılaşıldığı gibi, kale muhafızları kethüdâlığının yer edinmiş olmasıdır. Habib'in Kudüs kale muhafızları kethüdâlığına atanmasının nedeni kalede bu görevi yerine getiren kimsenin olmayıştıydı (KŞS 182, 57/a2. 15 Cemazeyilevvel 1093/22 Mayıs 1682). Çünkü önceki kethüdâ Ahmed, tüccar olmaya karar vermişti veya bu görevi almadan önce zaten tüccardı. Bu nedenle olsa gerek bir kale kethüdâsının en önemli vazifelerinden sayılan mühimmat ve kale levazımatı hakkında sahip olması gereken bilgi, deneyim ve yetenekten yoksundu. Kale vazifeleri gibi görevler dayanışmaya açıktı ancak başkasının sorumluluğunu yürütmeye kimse razı olmazdı. Stratejik bir mevkideki vazifenin bu şekilde yürütülmesi başka sorunlara ve tehlikelere yol açabileceğinden olacak, merkezden gelen direktifte kale neferlerinin Ahmed'den rahatsız oldukları, *kendüinden râzî* olmadıkları ifade edildi. Bu nevi bir sorunun merkez tarafından muhatap alınan ilk ismi kale dizdarıydı. O sırada Kudüs kale dizdarı Hacı Hasan bu inisiyatifini kullanarak Ahmed'in yerine Habib Çelebi'nin getirilmesini rica etti. Bu ricası değerlendirildikten sonra günlük on beş akçe ulufe ile yeni kethüdâ, görevine başladı (KŞS 182, 62/a1, 10 Zilkade 1092/21 Kasım 1681).

Bu nevi kale görevleri atamalarının bürokratik ağını Habib'in ölümüyle boş kalan kadronun yerine atanacak kişi için yapılan yazışmalardan öğrenmek mümkün görünmektedir:

Dizdar kethüdânın ölümünü veya başka bir nedenle mahlûl kalan vazifeyi merkeze bildirirdi. Bu bildirim yapıldığında atanması için yeni birini ismiyle tavsiye ederdi. Bunun en pratik sebebi çalıştığı insanları en iyi kendisinin bilmesiydi. Atama yerli halktan yapılması söz konusu olduğunda da referans olma durumu değişmiyordu. Aday kişinin alacağı görev için *mahal ve müstehak olduğunu i'lâm* eder, yani aday olduğu vazife için divan tezkeresini hak ettiğini bildirirdi. Yazışmalar İstanbul'dan evvel Şam ile yapılır ve buradan alınan tezkereye *ibtidâ tezkeresi* denirdi. Alınan bu belgeyle göreve başlanır ve berat-ı hümâyûn gelene dek, kişinin vazifesini yerine getirmesi istenirdi (KŞS 182, 89/a1, Evâhir-i Safer 1095/Şubat 1684). Görevin kime hangi nedenle verildiği sancak mutasarrıfına, kadıya ve kale dizdarına ayrıca bildirilirdi (KŞS 182, 89/a2, 27 Safer 1095/14 Şubat 1684).

Zaman zaman kale görevlilerinin, asli vazifelerinin tam tersi istikamette davranarak, şehir asayişini bozduğu durumlar gerçekleşiyordu. Cebecibaşı vekili olarak tayin olunan Bekir kethüdâ bunlardan biriydi. Göreve başlar başlamaz kiliselere yönelik zulüm ve tecavüzde bulunduğundan, adamları ile beraber sürgün edilmesi kararlaştırıldı (A. {DVNSMHHM.d. 116-999, 29 Receb 1121/4 Ekim 1709).

Bölükbaşı

Kale görevlilerinden bir diğeri kale bölükbaşı idi. Bu göreve Kudüs Beyi Kaytas, Yusuf'u tavsiye etmiş ve kabul edilmişti. Gerekçesi Beytullahim köyünü basan urbanla yapılan muharebede Yusuf'un yararlığının görülmesiydi (A. {DVNSMHHM.d. 4-880, 21 Ramazan 967/15 Haziran 1560). Kudüs kalesi bölükbaşları yukarıda Kudüs kalesi için yapılan tasvire uygun bir şekilde sadece burç, köprü ve kapılarda hizmet etmiyordu. Tüm şehir kale olarak tanımladığından, muhtelif kamusal mekânlarda vazifelendirilmeleri mümkündü. Örneğin 1586'da merkez tarafından Sahratullah ile Mescid-i Aksa işinde kullanılmak üzere, Şam'a otuz yeniçeri ve üç bölükbaşı ile on beş sipahi tayini emredilmişti. Ancak sonradan bu kadarının fazla olduğu ve on yeniçeri ile bir bölükbaşının kifayet edeceği bildirildi ve bu şekilde bir uygulama istendi (A. {DVNSMHHM.d. 61-257, 5 Zilhicce 994/17 Kasım 1586).

Sonuç

Tarihi itibarıyla çok uzun bir ömre sahip Kudüs kalesi birçok devletin yönetimine giren şehrin önemli müesseselerinden biri olmuştur. Osmanlı öncesinde birçok değişim geçiren kalenin mimari yapısı Osmanlı döneminde restore edilmiş ve devletin yönetim anlayışına uygun bir tasarıma kavuşturulmuştur. Söz konusu restorasyonun temel gayesi merkeze uzak olan şehrin en iyi şekilde muhafaza edilebilmesiydi. Bu muhafaza anlayışı sadece dışarıdan

yapılabilecek saldırılara karşı değil, aynı zamanda şehir içerisinde doğabilecek tehlikelere karşı önlemler içermekteydi. Bu nedenle hem merkezi gücü temsil eden yeniçerilerin hem de yerli birliklerin kalede istihdam edildiği görülmektedir. Ancak tüm bu yapılanma gayretlerine rağmen, Kudüs'te meydana gelen isyanlarda şehir kalesi müspet rolünün yanında menfi etkisiyle de dikkat çekmiş ve isyanlarla merkezi yönetimin gündemine gelmiştir.

Şehrin muhafazasını sağlayan kale ve kale görevlilerine odaklanan bu çalışmada, XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla muhtelif arşiv kaynaklarına temas edilerek daha geniş çaplı araştırmalara kapı aralanmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Kudüs kalesi hem merkezden gelen kapı kullarının hem de yerel halktan görevlendirilen yerli kulu muvazzaflarından oluşuyordu. Kalede kethüdâ, bölükbaşı, mustahfız ve muhtelif kale neferleri bulunmaktaydı. Tüm askeri neferler Kudüs kale dizdarının komutası altındaydı. Kudüs kalesi zaman zaman meydana gelen isyanlarda isyancıların şehri ele geçirmek adına odağa aldıkları ilk mekân olmuştur. İsyancıların bazısında bizzat kale görevlileri de yer almış ve şehir halkının desteğini alarak Kudüs yönetimini ele geçirmişlerdir. Bu nedenle başta dizdar olmak üzere kale görevlilerinin seçimi büyük önem arz etmiştir. Dizdar şehir muhafazasının yanı sıra, bir vakıf ağı merkezi olan Kudüs'te yüksek gelirli vakıfların hasılat toplamalarını kolaylaştıracak neferleri vakıf mütevellisinin hizmetine vermiştir. Ayrıca asayiş bozan durumlarda şehrin önde gelenleri ve yöneticileriyle işbirliği yaparak bu nevi sorunların çözümü için kendisinden istenileni yerine getirmiştir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

KŞS 81 (81 Numaralı Kudüs Şeriye Sicili, Belge No: 5)

KŞS 182 (182 Numaralı Kudüs Şeriye Sicili)

A. {DVNSMHH.d. 4-880; 22-423; 26-783; 36-380; 61-257; 62-383. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âsâfi Dîvân-ı Hümayûn Sicilleri Mühimme Defterleri No:4,)

AE.SMST.III- 28-1958; 117-11525; 140-13611; 161-15816; 59-5912. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Tasnifi, III. Mustafa Devri Hatt-ı Hümayunları)

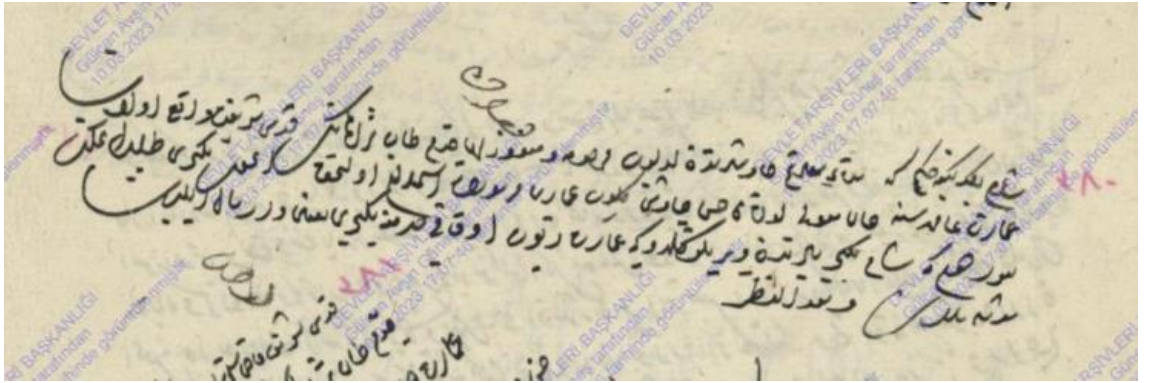
MAD.d. 17205. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver Defter No: 17205)

- MAD.d. 5557. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver Defter No: 5557)
- İE.AS. 44-3997. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İbnülemin Tasnifi Askeriye Kalemi Evrakı No:44-3997)
- KK. d. 4823. (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Tapu Tahrir Defteri No: 4823)
- TT-1015 (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu Tahrir Defteri No: 1015)
- TT-289 (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu Tahrir Defteri No: 289)
- Tetkik Eserler
- Akdağ, Mustafa (1999). *Türkiye'nin iktisadi ve ictimai tarihi 1243-1453, I*, İstanbul: Barış Kitap Basın Yayıncılık
- el-Aselî, Kamil Cemil (2002). Kudüs/Osmanlılar dönemi ve sonrası, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXVI, s. 334-338.
- Canatar, Mehmet (2022). Kethüdâ, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXV, s. 332-334.
- Çakmak, Abdullah (2020). *XIX. Yüzyılın başlarında Kudüs*, Ankara: İlem Yayınları
- Batmaz, Eftal Şükrü (1996). Osmanlı devletinde kale teşkilatına genel bir bakış, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 7, s. 3-9.
- Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Komisyonu (2006). Müstahfız, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXII, s. 109-111.
- Dolu, Alaattin (2020). *Osmanlı Kudüs'ü: kent kimliği nüfuz ve meşruiyet 1703-1789*, İstanbul: Küre Yayınları
- Eyice, Semavi (2001). Kale, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXIV, s. 234-242.
- Faroqhi, Suraiya (2008). *Hacılar ve sultanlar 1517-1638* (2008), Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Gezer, Ömer (2020). *Kale ve nefer, Habsburg serhaddinde Osmanlı askeri gücü (1699-1715)*. İstanbul: Kitapevi Yayınları
- Güler, İbrahim (1993). XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda kale muhafızlığı hakkında bilgiler, Doğumunun 50. Ve Hizmetinin 10. Yılında Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan, Haz. Mehmet Ali Ünal, Es Ofset: Samsun. S. 389-412.
- Güneş, Hasan Hüseyin (2014). XVI. Asırda Kudüs Meğâribe Mahallesi ve Cemaati (Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Afyonkarahisar.
- Güneş, Hasan Hüseyin (2017). *Kudüs Meğâribe mahallesi*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları
- Harman, Ömer Faruk (2002). Kudüs, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXVI, s. 323-327.
- Hawari, Mahmoud (2010). "The citadel of Jerusalem: A case study in the cultural appropriation of archaeology in Palestine", *Present Past*, 2/1, s. 88-94.

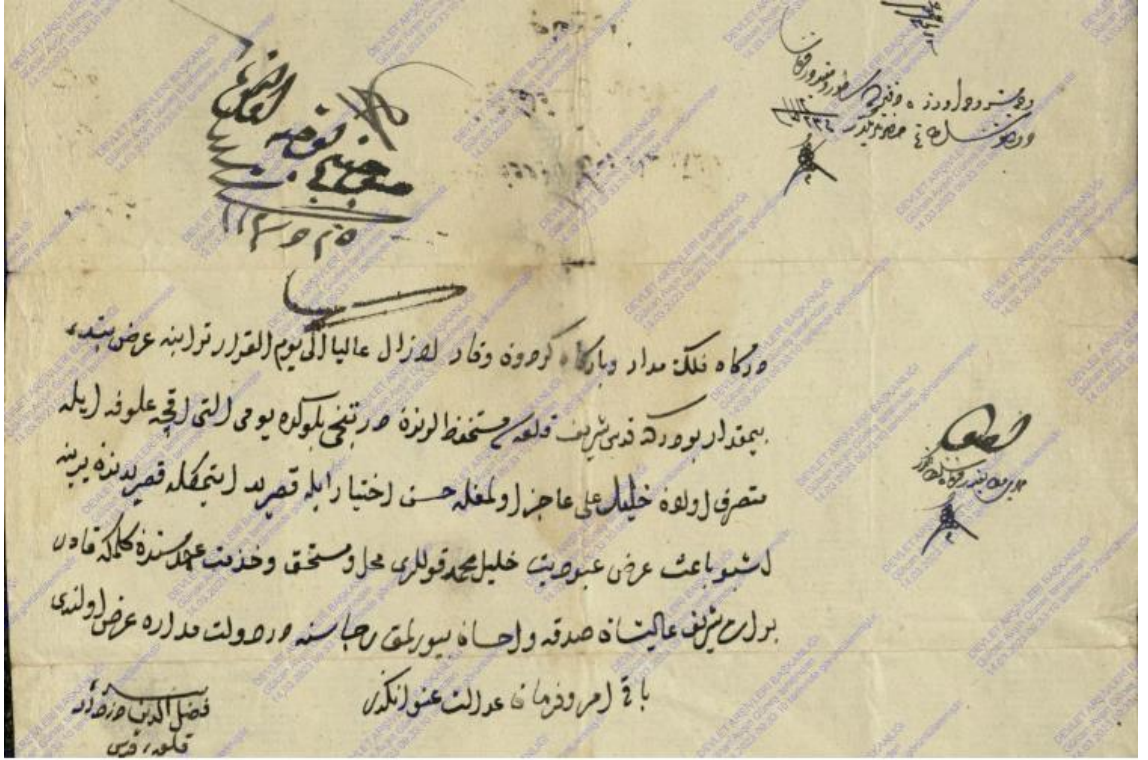
Osmanlı Kudüsü'nde Kale Müessesesi ve Görevlileri

- Hawari, Mahmoud (2000), "The citidel (Qal'a) in the Ottoman period: an overview", Ottoman Jerusalem: the living city 1517-1917, Part I, (ed. Sylvia Auld&Robert Hillenbrand), London: *Altajir World of Islam Trust*, s. 493-518.
- Hawari, Mahmoud (2013). "Capturing the castle: archaeology, architectural history and Political bias at the citadel of Jerusalem", *Jerusalem Quarterly*, 55, s. 46-67.
- Nicolle, David (2019). *Osmanlı kaleleri 1300-1810*, Çev. Kahraman Şakul, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
- Oğuzoğlu, Yusuf (1994). Dizdar, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, IX, s. 480-481.
- Orhonlu, Cengiz (1990). *Osmanlı imparatorluğu'nda derbend teşkilatı*, İstanbul: Eren Yayınları
- Öksüz, Mustafa (2016). Şam eyaleti'nin güney sancaklarında (Filistin) nüfus XVI. yüzyıl (Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Öztürk, Ali İhsan (2009). *Aydos'tan Sultanbeyliği'ne kent-kale ve fetih*, İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Yayınları
- Kılıç, Orhan (2012). "Teşkilat ve işleyiş bakımından doğu hududundaki Osmanlı kaleleri ve mevâcib defterleri", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 31, s. 87-127.
- Şimşek, Muttalip (2019). Osmanlı dönemi'nde Kudüs'ün tanınmış ailelerinden Hüseyinler, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, s. 39-75.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988a). *Osmanlı devleti teşkilatına medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988b). *Osmanlı devleti teşkilatından kapıkulu ocakları*, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Ze'evi, Dror (2000). *Kudüs 17. Yüzyılda bir Osmanlı sancağında toplum ve ekonomi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

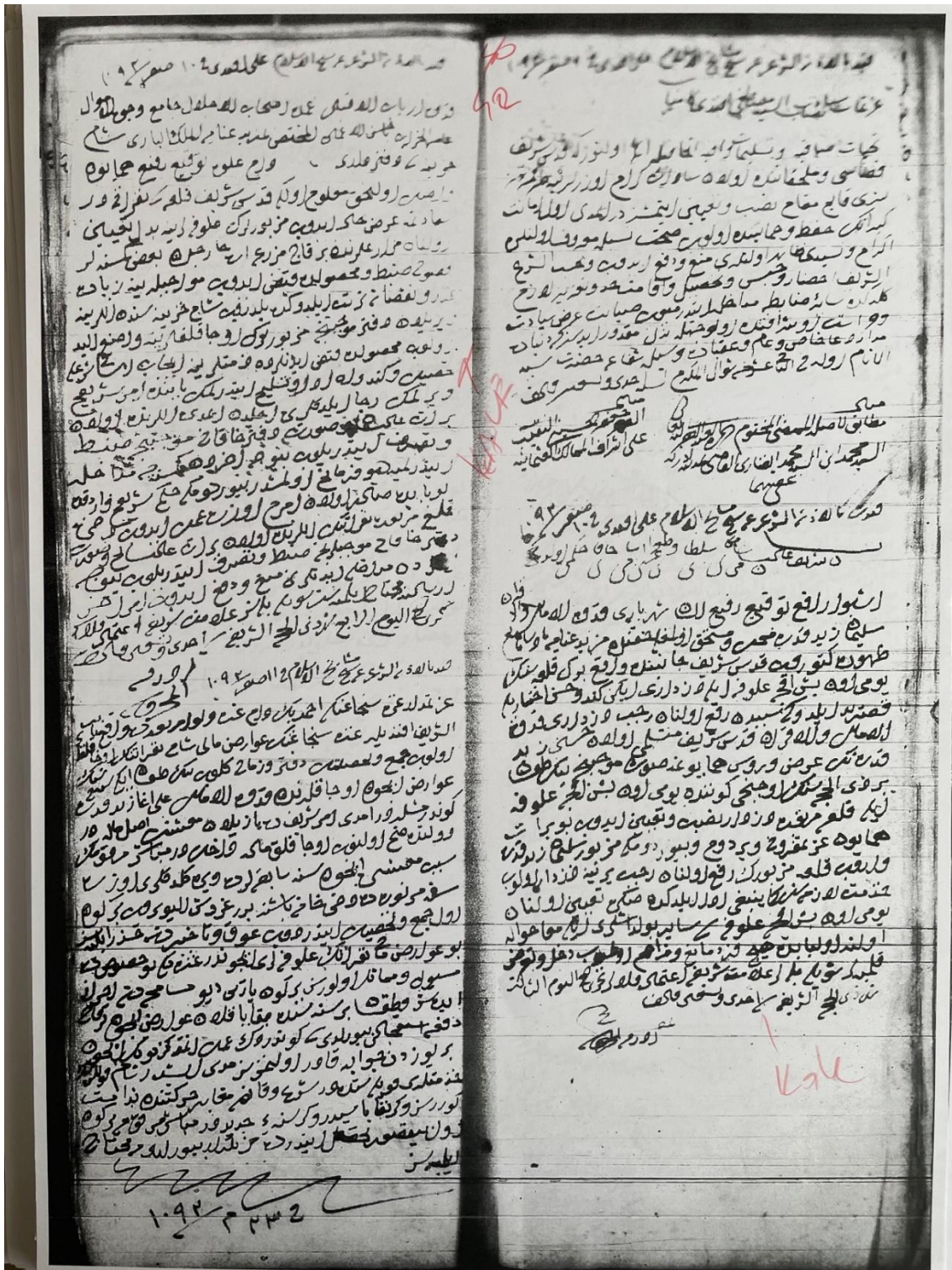
Ekler

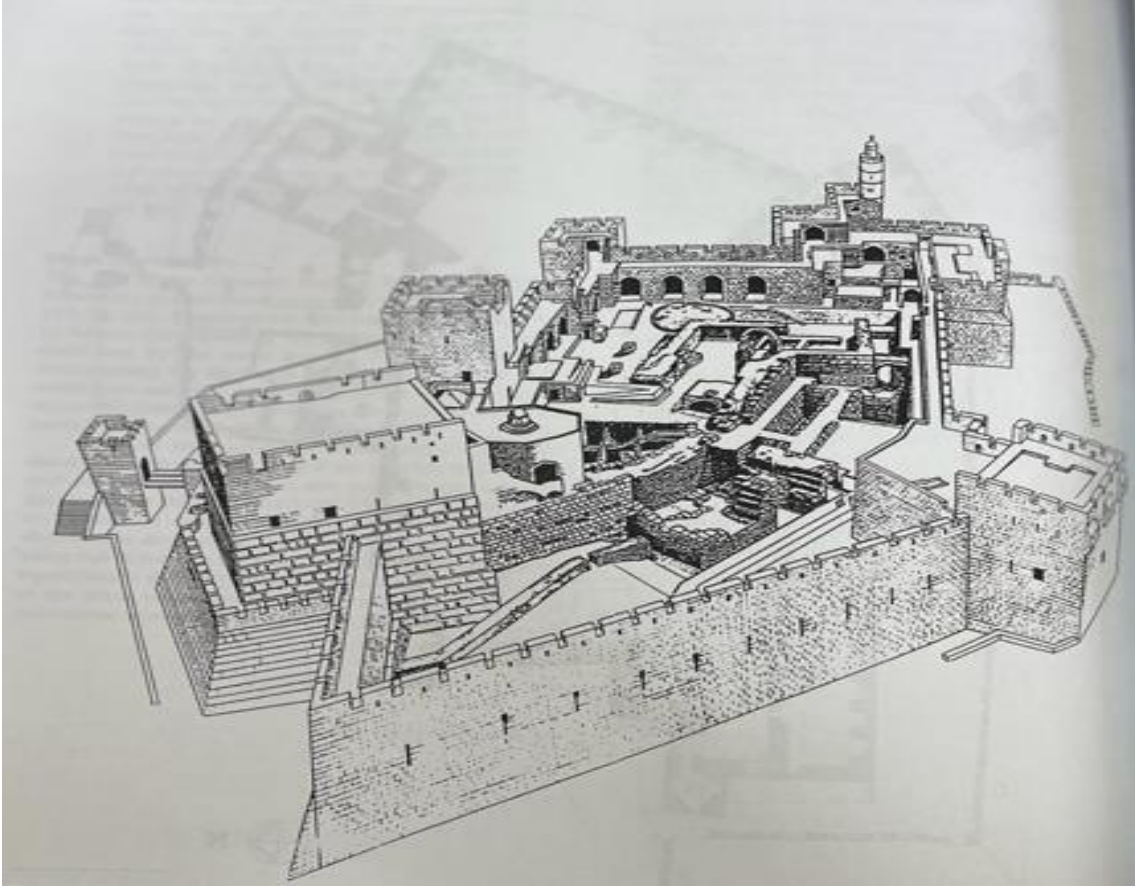
Ek-1: Kudüs'teki imaret mütevellisinin isteği üzerine vakıf işlerinde istihdam edilmek üzere yeniçeri verilmesine dair Şam beylerbeyine gönderilen 23 Muharrem 987/22 Mart 1579 tarihli hüküm (A. {DVNSMHM.d. 36-380).

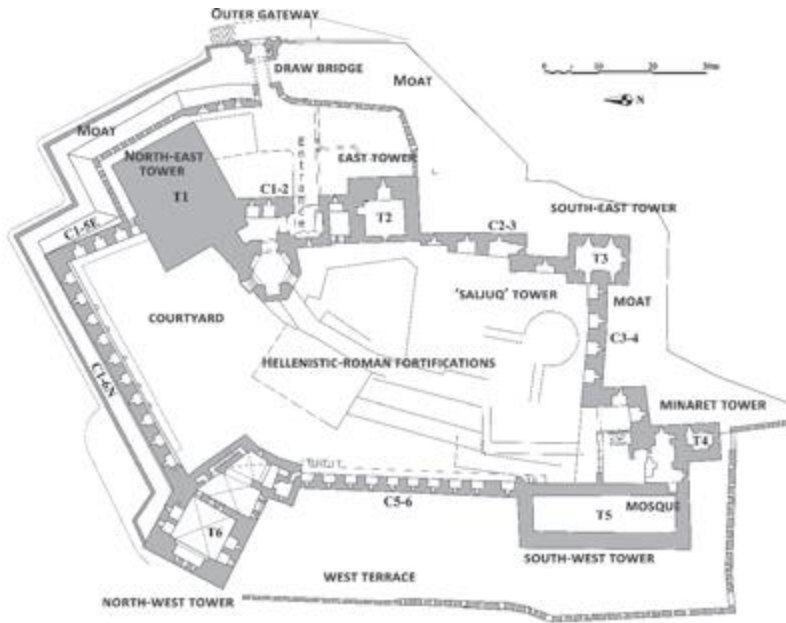
Ek-2: Kudüs Kalesi mustahfızlarından Halil'in kasr-ı yedine mebni inhilal eden ulufe ve vazifesinin Halil Mehmed nam kimseye ihsanı hakkında 25 Zilhicce 1112/2 Haziran 1701 tarihli Dizdar-ı Kale-i Kudüs Fazluddin imzalı arz (İE.AS.44-3997).

Ek-3: Kudüs kalesinin neferlerinin mevâcibleriyle ilgili merkezden gelen 4 Zilhicce 1091/26 Aralık 1680 tarihli fermân-ı hümayûn (KŞS 182/42-a1).

Ek-4: Kudüs kalesinin muhayyel bir çizimi (Hawari, 2000: 508).

Ek-5: Kudüs kalesinin zemin planı (Hawari, 2013: 48).

Ek-6: Kudüs kalesinin güneybatıdan genel görünümü (Hawari, 2013: 49).

Ek-7: Kudüs kalesinin güneybatıya bakan iç avlusu (Hawari, 2013: 49).

Eskiçağ Tarihinde Tartışmalı Bir Dini Karakter: Judas İscariot
A Controversial Religious Character in Ancient History: Judas Iscariot

DOI: 10.38155/ksbd.1419949

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15.01.2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
27.05.2024

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

**KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ**

Dr. Öğr. Üyesi Rahim KIZGUT
Giresun Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
rkizgut@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8898-1859

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Judas İscariot, hem Eskiçağ Tarihi, hem Hristiyanlık Tarihi ve hem de Dinler Tarihi için oldukça önemli bir figürdür. Gerek karakteri ve gerekse de İsa'nın çarmıha gerilmesi olayındaki rolü nedeniyle birçok kişiye göre tarihin en nefretle anılan insanlarından biridir. Yeni Ahit'teki dört İncil'de (Markos, Matta, Luka, Yuhanna) kendisinden ayrıntılı şekilde bahsedilmiştir. Ancak bu kutsal metinlerde Judas İscariot ile ilgili benzeşen ifadeler olduğu kadar ayrıışan yönler de oldukça dikkat çekicidir. Judas İscariot'un isminin anlamından havari olarak seçilişine, ihanet sürecinden ve psikolojik durumundan ölüm şekline kadar pek çok mesele oldukça tartışmalıdır. Bu çalışmadaki temel amaç birçok yönden hakkında çeşitli teoriler üretilen Judas İscariot'un tarihsel rolü ve hakkında ortaya atılan çeşitli iddiaları başta kutsal metinler olmak üzere kaynaklardaki ifadelerin referansı ile değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Judas İscariot, Hristiyanlık, İsa, On İki Havari, İncil.

Abstract

Judas Iscariot is a very important figure for both Ancient History, Christian History and the History of Religions. Because of his character and his role in the crucifixion of Jesus, he is considered by many to be one of the most hated people in history. He is mentioned in detail in the four Gospels of the New Testament (Mark, Matthew, Luke, John). However, in these sacred texts, the similarities as well as the differences about Judas Iscariot are quite striking. From the meaning of Judas Iscariot's name to his selection as an apostle, from the process of betrayal and his psychological state to the manner of his death, many issues are highly controversial. The main purpose of this study is to evaluate the historical role of Judas Iscariot, about whom various theories have been produced in many ways, and the various claims put forward about him with reference to the statements in the sources, especially the sacred texts.

Keywords: Judas Iscariot, Christianity, Jesus Christ, The Twelve Apostles, The Bible.

Giriş

Judas Iscariot, İsa'nın on iki havarisinden biridir. Kilise kanunlarına göre kabul edilen 4 İncil'e (Matta, Markos, Luka ve Yuhanna) göre; Judas, İsa'yı Gethsemane Bahçesi'ndeki Sanhedrin Konseyi'nde öperek ve ona haham diye hitap ederek, onu tutuklamaya gelen kalabalığa kimliğini ifşa etmek suretiyle ihanet etmiştir. Iscariot adı genellikle ihanet kavramıyla veya ihanet kelimesiyle eşanlamlı olarak kullanılır.

Tüm İncil anlatılarındaki kötü şöhretli rolü nedeniyle Judas, Hristiyanlık tarihinde tartışılan bir figür olmuştur. Örneğin, Judas'ın ihaneti, İsa'nın çarmıha gerilmesine ve dirilişine yol açan, geleneksel Hristiyan teolojisine göre insanlığa kurtuluş getiren olayları harekete geçiren hadise olarak da görülmektedir. (Abrahamsen, 2019: 313) Bu yorumlamaya göre söz konusu olay vahim olmakla birlikte sonrası için olumlu bir sonuç doğurmuştur. İsa'nın yaşadığı dramatik sonda en öne çıkan karakter olarak nitelendirilen Judas Iscariot'un ihanet öyküsünde İsa'nın ölümünün sorumluluğunu Yahudilere yükleme motivasyonunun olduğu da görülmektedir. (Meyer, 2012: 83)

Diğer yandan, İncillerde birden çok Judas ismine rastlanmakta olup Iscariot dışında adı geçen Judaslarla ilgili olumsuz ifadeler bulunmamaktadır. Hristiyanların İsa'nın yaşamının gerçek versiyonu olarak kabul ettiği dört İncil'i okurken her fırsatta ortaya bazı çelişkiler çıkmaktadır. Dört metin arasında o kadar çok tutarsızlık vardır ki, asıl zorluk hangisinin ve neden tercih edileceğini bilmektir. Bir ya da iki Judas arasındaki karışıklık söz konusu olduğunda, yaygın bir görüşe göre Luka ve Yuhanna İncilleri, İsa'nın ölümünden sonra suçlu Judas Iscariot'a atma konusunda Markos ve Matta İncilleri'ne göre daha kesin ifadeler kullanmaktadır.

Kronolojik açıdan Luka ve Yuhanna İncilleri, Markos ve Matta İncillerinden sonra yazılmışlardır. İlk ikisinde sadece tek bir Judas yani Judas Iscariot vardır. Jacob'un oğlu olan diğer Judas'ın yerine Markos İncili Thaddeus'u tanımlamıştır. (Markos, 3: 19) Matta da onu aynı şekilde takip etmektedir. (Matta, 10: 2-4) Ancak Kutsal Kitap biliminin geleneksel bilgeliğine göre Markos, Matta ve Luka İncilleri birbirleriyle yakından bağlantılıdır. Birçok benzerliği ve hatta ortak bir kaynağı paylaştıkları için topluca "Sinoptik İnciller" olarak bilinirler. Buna göre Luka İncili'nin neden Thaddeus yerine Jacob'un oğlu olan ikinci bir Judas'a yer verdiği, bunu farklı bir kaynaktan mı yararlanarak yaptığı, ya da Markos ve Matta'daki tarihsel bir yanlışlığı düzeltmek mi istediği soruları akla gelmektedir.

Eski ve Yeni Ahit'te yer alan ayrıntıların ve kelimelerin tarihsel değerini araştırmaya odaklanan modern Kutsal Kitap eleştirilerinin kökenleri 15. ve 16. yüzyıllara dayansa da 20. yüzyılda filizlenmiştir. Süreç hız kazandıkça, metinlerde adı geçen diğer tüm bireyler gibi Judas İscariot hakkında da teoriler çoğalmıştır. Geç dönem Hıristiyan antisemitik söyleminde Judas, prototip bir Yahudi gibi tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre Judas, açgözlü, para düşkünü, Tanrı'yı inkar eden bir Mesih katili olarak görülmüştür. Hıristiyan geleneği Judas'ı sürekli ve artan bir şekilde, oldukça kötü bir karakter olarak tasvir etmiştir. (Franzman, 2008: 121)

İscariot Adının Anlamı ve Judas İscariot'un Havarilik Faaliyetleri

İsa'nın on iki havarisinin Judas ismini taşıyan içerisinde 2 tane havari vardır. Bu havarilerin birbirleri ile karıştırılmaması için ileride İsa'ya ihanet edecek olan havari Judas İscariot olarak adlandırılmıştır. Yeni Ahit'teki dört İncil'den üçüncüsü olan Luka İncili'nde İsa'nın yakınındaki havarilerin listesini verirken Jacob oğlu Judas ve Judas İscariot ayrı kişiler olarak belirtilmiştir. (Luka, 6: 13-16) Dörtlülük İncil'in sonuncusu olan Yuhanna'da ise İsa'nın "veda konuşmaları" anlatılırken havari Judas'tan söz edilir. Ardından açıklık getirmek için "Bu Judas İscariot değildi" şeklindeki ifade eklenmiştir. (Yuhanna, 14: 22)

İscariot adının nereden geldiği ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bu görüşlerden ilkinde göre İscariot adı İbranice olup "Qariot'dan gelen bir adam" anlamına gelmektedir. İkinci görüşte ise bu lakap "hançer" anlamına gelen "sica" kelimesinden türemiş olup "soyguncu" ya da "suikastçi" anlamına gelen Latince "sicarius" kelimesinin İbranice ya da Aramice versiyonudur. İscariot adı ile ilgili üçüncü bir görüşe göre bu adın yine İbranice ya da Aramice kökenli olduğu ve "yalancı" veya "sahte olan biri" anlamına geldiği belirtilmektedir. Bu adın Aramice olduğu "kırmızı" anlamına gelen bir kelimedenden türettiği "kızıl" ya da "kırmızı renkli" kavramlarına karşılık geldiği yönünde de bir iddia vardır. Dördüncü bir görüşe göre ise İscariot, Aramice bir kelime olup İsa'yı ele verip teslim edişinden esinlenilerek "teslim eden" anlamında kullanılmıştır. (Taylor, 2010: 369-370, Robinson, 2006: 34-35)

On iki havariden yalnızca biri olan Judas İscariot, tıpkı Ortaçağ şövalyelerinin daha sonra Hıristiyan isimlerini memleketlerinin isimleriyle eşleştirmelerinde olduğu gibi, doğduğu şehirle özdeşleştirilmiştir. Judas İscariot'un, Yahudiye'de Kudüs'ün güneyinde bulunan bir kasaba olan Qeriotlu adam Judas olarak okunmasının daha doğru olduğu uzun zamandır kabul edilmektedir. Bu Ortodoks davranış biçimi özellikle Yuhanna İncili'ndeki versiyona dayanmaktadır. Çünkü Judas İscariot'un babasının adının Simon İscariot ya da Qeriotlu Simon olduğuna dair veriyi sadece Yuhanna İncili eklemiştir. (Yuhanna, 6: 71; Bauckham, 2006: 106.)

En popüler alternatif açıklamalardan birinde, Iscariot'un Peshitta İncili'ne göre "Skaryota", Latince'de ise "hançer adam" anlamına gelen "sicarius" kelimesinin bozuk bir ifadesi olabileceği iddia edilmektedir. (Van Iersel, 1998: 167.) Ernst Wilhelm Hengstenberg tarafından ileri sürülen bir olasılığa göre ise Iscariot kelimesi İbranice'deki "yalancı" veya "yanlış olan" anlamına gelmektedir. (Torrey, 1943: 51-62.)

Judas Iscariot'un tarihsel varlığı genel olarak laik tarihçiler arasında yaygın olarak kabul edilmesine rağmen, (Ehrman, 1999: 216-7) bu göreceli fikir birliği tamamen tartışmasız geçmemiştir. (Gubar, 2009: 31-33.) Yahudi bilim insanı Hyam Maccoby, "Antisemitizm ve Modernite" adlı kitabında, Yeni Ahit'te "Judas" adının Yahudilere veya İsa'nın idam edilmesinden sorumlu tutulan Yahudi dini kurumuna bir saldırı olarak inşa edildiğini öne sürer. (Hyam, 2006: 14; Gubar, 2009: 27) John Shelby Spong, "Kutsal Yazıların Günahları" adlı kitabında bu argümana katılarak ısrarla, Judas'ın tüm hikayesinin uydurma olduğu hissini okuyucularına verme eğilimini göstermektedir. (Spong, 2009: 199-204.) Judas ilk olarak 70'lerin başlarında yazılan Markos İncili tarafından Hristiyanlık tarihine yerleştirilir. (Markos, 3: 14-19) Çoğu bilim insanı, tarihsel olmayan bu argümanları reddetmektedir. (Tropenza, 2011: 149-50, 230)

İncillerde, Judas'ı Yahudilerle ilişkilendirmek için I. yüzyılda Yahudiler için son derece yaygın olan adı dışında onunla ilgili başka hiçbir şey olmadığı belirtilmektedir. (Gubar, 2009: 31) Yeni Ahit'te "Judas" adlı çok sayıda başka figürden bahsedildiği, bunların hiçbirinin olumsuz olarak tasvir edilmediği görülmektedir. (Tropenza, 2011: 149-50, 230) Yeni Ahit'te bahsedilen Judas isimli olumlu figürler arasında, Peygamber Judas Barsabbas (Elçilerin İşleri, 15: 22-33), İsa'nın kardeşi Judas (Matta, 13: 55; Yahuda'nın Mektubu, 1) Jacob oğlu havari Judas (Luka, 6: 13-16; Elçilerin İşleri, 1:13) ve İscariot olmayan Judas (Yuhanna, 14: 22) yer almaktadır. B. J. Tropenza, Hristiyanların Judas Iscariot'u Yahudilerle ilişkilendirmenin tarihsel trajedisini tekrar etmemeleri gerektiğini, bunun yerine onu, ortaya çıkan bir Hristiyan döneke ve dolayısıyla kendilerinden biri olarak görmeleri gerektiğini savunmaktadır. (Tropenza, 2011: 342-361) "Judas" ismi, Yahudi erkekleri için, I. yüzyılda tanınan kahraman Judas Maccabeus nedeniyle son derece yaygın bir isimdir. (Gubar, 2009: 31.) M.S. 60'ların ortalarında veya M.S. 70'lerin başında yazılmış olan Markos İncil'inde, Judas Iscariot "Judas" ismini taşıyan tek havaridir. (Markos, 3: 14-19) Matta İncili de bu tasviri onaylamaktadır. (Stanford, 2015: 38) Bununla birlikte, Luka İncili, Markos ve Matta İncilleri'nin "Thaddeus" olarak adlandırdığı havariyi "Jacob'un oğlu Judas" ile değiştirdikleri görülmektedir. (Luka, 6: 13-16)

Peter Stanford, bu yeniden adlandırmanın, Luka İncili'nin yazarının hain Judas Iscariot'un aksine "iyi bir Judas" yaratma çabasını temsil edebileceğini öne sürer. (Stanford, 2015: 24) Meşru olarak kabul edilen İnciller, genellikle bazı küçük havarilerin isimleri üzerinde anlaşmazlığa düşse de, dört İncil'in hepsinde Judas Iscariot bu havarilerden biri olarak listelenmektedir. (Gubar, 2009: 3) Sinoptik İnciller, İsa'nın on iki havarisini (Judas dahil) kirli ruhlar üzerine büyük bir güçle, vaaz ve şifa hizmeti amacıyla gönderdiğini belirtir. Judas'ın diğer 11 havariyle birlikte bu elçisel hizmette aktif bir rol oynadığı açıktır. (Markos, 6: 7-13, 3: 13-19; Matta, 10: 5-10; Luka 9: 1-6, 6: 12-16)

Yuhanna İncil'inde, Judas'a olan bakış açısı farklılaştırılmaktadır. İsa, kendisinin on iki kişiyi seçmesine rağmen, bunlardan birinin (İsa tarafından adlandırılmayan, ancak anlatıcı tarafından tanımlanan) kendisine ihanet edecek bir "şeytan" olduğunu vurgulamıştır. (Yuhanna, 6: 70-71.)

En eski İncil olan Markos İncili, Judas'ın ihaneti için hiçbir neden göstermemektedir. Ancak İsa'nın bu ihaneti son akşam yemeğinde öngörmesini vurgulamaktadır. Bu öngörü de sonraki tüm İncillerde tarif edilen bir olaydır. Matta İncili, Judas'ın başkahnlerin yanına giderek İsa'yı açığa çıkarması karşılığında ne alacağı konusunda pazarlık ettiğinden bahsetmektedir. (Matta, 26: 14-15) Luka İncili ve Yuhanna İncili ise Judas'ın şeytan tarafından ele geçirildiğini vurgulamaktadır. (Luka, 22: 3; Yuhanna, 13: 2) Matta'ya göre, İsa'nın çarmıha gerileceğini öğrendikten sonra Judas, ihaneti için kendisine ödenen parayı başrahiplere iade etmeye çalışmış ve kendini asarak intihar etmiştir. Rahipler de bu parayı yabancıları gömmek için bir tarla satın almak amacıyla kullanmışlardır. Bu tarlaya "Kan Tarlası" adı verilmiştir. (Matta, 27: 3-10) Çünkü kan parasıyla satın alınmıştır. Elçilerin İşleri'nde, Judas'ın parayı tarlayı satın almak için kullandığı, baş aşağı düşerek, ortadan ikiye bölünüp çok vahim ve ürpertici bir şekilde öldüğü vurgulanmaktadır. (Elçilerin İşleri, 1: 18) Onun on iki havari arasındaki yeri daha sonra Matthias tarafından bir kura sonucunda doldurulmuştur. (Elçilerin İşleri, 1: 26)

Yuhanna İncili Gnostik bir İncil olmasına rağmen, Proto-Ortodoks Kilisesi tarafından sapkın olarak reddedilmiştir. Judas'ın eylemlerini, İsa tarafından kendisine verilen talimatlara itaat ederek yaptığı yönünde düşünceler mevcuttur. İsa'nın gerçek öğretilerini öğrencileri (havarileri) arasında tek başına bildiği yönünde de fikirler ileri sürülmüştür. Ortaçağ'dan beri Judas zaman zaman Yahudi halkının içselleştirdiği biri olarak tasvir edilmekte olup ihaneti Hristiyan antisemitizmini haklı çıkarmak için kullanılmıştır. (Gibson, 2006) Matta İncili'nde, Judas'ın İsa'yı bir öpücükle açığa çıkarıp onu ifşa ederek 30 gümüş karşılığında ihanet ettiğini

belirtilir. (Matta, 26: 14-16) Markos'un İncili'nde başrahiplerin İsa'yı tutuklamak için bir yol aradıkları yazmaktadır. Onlar, insanların isyan etmesinden korktukları için Fısıh Bayramı'nda bunu yapmamaya karar vermişlerdir. (Markos, 14: 1-2) Bunun yerine, onu tutuklamak için bayramdan önceki gecenin daha az riskli olabileceği sonucuna varılabilir. Ehrman, Judas'ın ihanetinin tarihsel olarak kesin olduğunu savunmaktadır. (Ehrman, 1999: 216-217) Ayrıca ilk Hristiyanların Judas'ın ihanet öyküsünü uydurmuş olmalarının pek olası olmadığı, zira bunun İsa'nın onu elçi olarak seçerken verdiği kararı kötü bir şekilde yansıttığı da iddia edilen meselelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. (Gubar, 2009: 31-32) Ehrman, Judas'ın aslında yetkililere anlattığı şeyin İsa'nın yeri değil, İsa'nın Mesih olduğuna dair gizli öğretisi olduğunu savunmaktadır.(Ehrman, 1999: 216-217) Bu noktada Judas hakkında sadece iki temel gerçekten söz edilmektedir. İlk olarak İsa'nın Judas'ı on iki havariden biri olarak seçtiği, ikinci olarak ise Judas'ın İsa'yı Kudüs makamlarına teslim ederek onun idam sürecini hızlandırdığıdır. Bu durum tarihsel fikir birliğine işaret etmektedir. (Gubar, 2009: 33)

Judas'ın İhaneti

Judas'ın İsa'ya neden ihanet ettiğine dair çeşitli açıklamalar vardır. (Green, 1992: 406–7) En eski hesapta yani Markos İncili'nde, İsa'ya ihanet etmek için başrahiplere gittiğinde, ona ödül olarak para teklif edildiği anlatılmaktadır. Ancak bu paranın ihaneti etmek için ana motivasyon unsuru olup olmadığı açık değildir. (Markos, 14: 10-11) Matta İncili'nde ise İsa'yı teslim ettiği için Judas ne miktarda bir ödeme alacağını sormaktadır. (Matta, 26: 14-16) Yani İsa'nın açığa çıkması ve çarımha gerilmesi sürecini tetikleyecek an için bir nevi pazarlık söz konusudur. Luka İncili'nde (Luka, 22: 3-6) ve Yuhanna İncili'nde (Yuhanna, 13: 27), şeytanın Judas'ın içine girdiği ve İsa'ya ihanet etmeyi kendisinin teklif etmesine neden olduğu belirtilmiştir. Bu noktada Judas'ın normal şartlarda bu ihaneti gerçekleştirmeyeceği şeytanın tesiri altında söz konusu eylemi istemeden yaptığı sonucuna ulaşmak da ihtimal dâhilindedir. Bir başka öneride ise Judas'ın İsa'dan Yahudiye'deki Roma yönetimini devirmesini beklemiş olduğu fikri vardır. Bu görüşe göre Judas, hayal kırıklığına uğramış bir mürit psikolojisi ile hareket etmiş ve İsa'ya para yüzünden değil, ülkesine olan sevgisinden ve İsa'nın Roma idaresini bertaraf edemediğini düşünmesinden dolayı ihanet etmiştir. (Green, 1992: 406–07) İnciller, İsa'nın bu olacakları öngördüğünü (Yuhanna, 6: 64; Matta, 26: 24-25) ve Judas'ın ihanetine izin verdiğini ileri sürmektedir. (Yuhanna, 13: 27-28)

1970'li yıllarda Mısır yakınlarındaki Beni Masah'da, bir Koptik (Antik Mısırca) papirüs keşfedilmiştir. Bu belgede, İsa ve Judas'ın etkileşime girdiği ve evrenin doğasını ruhani bir bakış açısıyla tartıştığı bir dizi konuşmaya vurgu yapılmaktadır. 1700 yıl boyunca kaybolan eski

bir metin olarak nitelendirilen söz konusu belge, İsa'ya hainlik eden kişinin, yani Judas'ın İsa'nın en gerçek müridi olduğunu ortaya koymaktadır. (Cockburn, 2006, 81-87) Kronolojik olarak bakıldığında Luka ve Yuhanna İncilleri, Markos ve Matta İncilleri'nden sonra yazılmış olup Judas, Luka ve Yuhanna İncilleri ile uyumlu olarak, şeytan tarafından ele geçirilmiş bir karakter olarak sunulurken, Markos ve Matta İncilleri'nde ise açgözlülük suçlamasıyla tanımlanmıştır. (Stanford, 2015: 222)

Judas ihanet etmeden önce, İsa Judas'a her şeyin kendisine söylendiğini belirtmiştir. Daha sonra Judas'ı yukarı bakmaya ışığı, yıldızları ve yolu gösteren kendi yıldızını görmeye teşvik eder. Yahuda İncili'nde yıldızların rolü belirgin ve karmaşıktır. Zaman zaman yıldızlar kişiyi yoldan çıkarabilirken çoğunlukla yıldızların yerini daha olumlu bir şekilde tanımlanmıştır. (Meyer, 2006: 53)

Judas ile ilgili olarak ortaya atılan on iki havarinin en sonuncusu ve en önemsizi olduğu yönündeki algı gerçekte doğru değildir. Bu sıralama Sinoptik İnciller'in derleyicileri tarafından ortaya atılmıştır. Bu tanımlama hiçbir şekilde on iki havarinin gerçek yetenekleri ya da vasıfları üzerine yapılan araştırmaların sonucu değildir. Bu İncillerin derlenmesi sırasında Sinoptistler, Judas'ın İsa'ya ihanet etmiş olması gerçeğinden hareketle bu sıralamayı benimsemeye yönlendirilmişlerdir. Judas bu İncillere kötü bir karakter taşımaktadır Bu düşünceden hareketle On iki Havari söz konusu olduğunda en son sıraya konulması gerektiği düşüncesi ön planda tutulmuştur. Diğer havarilerin vaaz verme ve şifa dağıtma seyahatlerine gönderildiklerinde, Judas da diğerleri gibi etkili çalışma gücüyle tanınmaya hak kazanmıştı. (Uraguchi, 1918: 346)

Judas Iscariot'un Ölümü

Judas'ın ölümünün birçok farklı açıklaması, hem Yeni Ahit'in içinde hem de dışında Antik Çağlardan günümüze kadar ulaşmıştır. (Zwiep, 2004: 16-17) İlk Hıristiyan yazılarında Judas'ın ölümüyle ilgili farklı anlatımlar vardır. Matta İncili'nde (Matta, 27: 5) Markos ve Luka'dan farklı olarak kendini asmıştır. (Flanagan, 2022: 15) Hierapolis'in ilk Kilise Papazı Papias (M.S. 60-130), muhtemelen M.S. II. yüzyılın ilk 10 yılında yazılmış olan "Tanrı'nın Sözlerinin Açıklamaları" adlı eserinde, Judas'ın Tanrı'nın gazabından etkilendiğini vurgulamıştır. (Zwiep, 2004: 17) Papias'a göre Judas'ın ölümü şu şekilde gerçekleşmiştir: "Judas bu dünyada büyük bir dinsizlik örneği olarak dolaştı. Vücudu öylesine şişmişti ki, bedeni bir arabanın geçebileceği genişlikteki bir yerden dahi geçemiyordu. Göz kapakları o kadar şişmişti ki, ışığı hiç göremiyordu. Gözleri o kadar derine gömülmüşlerdi ki bir doktor optik bir aletle bile onun gözlerini göremiyordu. Cinsel organı görüntü olarak bozulmuş ve orantısız

şekilde büyümüştü. Utancından dolayı, tüm vücudundan irin akmış ve solucanlar yaymıştı. Ve derler ki, sayısız işkence ve cezaya maruz kaldıktan sonra kendi topraklarında öldü ve o topraklar şimdiye kadar pis koku nedeniyle ıssız kaldı. Gerçekten, bugün bile hiç kimse burnunu tutmadan o yerden geçemez. Bedeninden toprağa işte bu kadar büyük bir koku yayıldı.” (Papias, 4-5)

İsa'nın çarmıha gerileceğini öğrendikten sonra, Judas'ın pişmanlık duyduğu ve 30 gümüş sikkeyi rahiplere iade etmeye çalıştığı, ancak kan parası olduğu için rahiplerin bunu kabul etmedikleri, bu yüzden sikkeleri yere fırlatıp gittiği belirtilmektedir. (Matta, 27: 1-10) Daha sonra kendini asarak intihar etmiştir. (Matta, 27: 5) Rahipler bu parayı, “Kan Tarlası” olarak adlandırılacak olan ve bir çömlekçinin sahibi olduğu tarlayı satın almak için kullanmışlardır. (Zwiep, 2004: 16)

“Elçilerin İşlerinde”, Judas'ın parayı bir tarla satın almak için kullandığı ve daha sonra baş aşağı düşerek ortadan ikiye ayrıldığı bunun ardından tüm bağırsaklarının fıskırdığını belirtmektedir. (Elçilerin İşleri, 1: 18-19) Bu tarla, Aramice'de “Kan Tarlası” anlamına gelen “Hakeldama” olarak biliniyordu. Çünkü Judas'ın kanıyla kaplıydı. Bu tarla yabancıları gömmek için kullanılıyordu. (Zwiep, 2004: 16) Bu bakış açısına göre Judas'ın ölümü kazara olmuştur. Onun ölümünü üzerine toplumda herhangi bir üzüntü hissi oluşmamıştır. (Ehrman, 2016: 29) Muhtemelen M.S. IV. yüzyılda yazılmış olan Nikodemos'un apokrifal (halktan gizlenen) İncil'ine göre, Judas pişmanlık duyarak o an ateşte tavuk kızartmakta olan karısına, intihar edeceğini, çünkü İsa'nın ölümden döneceğini ve döndüğünde onu cezalandıracağını söylemek için evine gitmiştir. Judas'ın karısı gülererek İsa'nın, pişirdiği tavuğu diriltmekten daha fazla dirilemeyeceğini söylemiştir. Bunun ardından hemen tavuk hayata döndürülmüş ve ötmeye başlamıştır. Judas daha sonra oradan kaçmış ve kendini asarak intihar etmiştir. (Ehrman, 2016: 28-29) Filolog Glenn W. Most, Judas'ın ölümünün figüratif olarak yorumlanabileceğini öne sürerek, onun vücudunun baş üstü biçimde yere düşmediğini, dikey pozisyonda iken yüzüstü şekilde yere yıkıldığını belirtmiş, sıklıkla tekrarlanan bağırsaklarının döküldüğü şeklindeki ifade ile aslında ölü yılanların görüntüsünün vurgulanmak istendiğini iddia ederek söz konusu durumun belirttiği şekilde tercüme edilmesi gerektiğini yazmıştır. (Most, 2008: 75–77)

Matta İnciline Göre Judas

Matta İncili'nde ise diğer on bir havariyle birlikte Judas, bir yılan kadar akıllı, bir güvercin kadar müjdeleyici ve masum olarak tanımlanmıştır. Ayrıca on iki havariden

bahsederken her birinin isimleri verilmiş, en son olarak da Judas'ın adı zikredilerek, ona "İsa'ya ihanet eden" şeklinde bir tanımlama yapılmıştır. (Matta, 10: 2-4)

Matta İncili'nin 21. ve 23. bölümlerinde İsa'nın yozlaşmış başrahiplere ve Ferisiler'e karşı takınmış olduğu tavrın Yahudiler tarafından hoş karşılanmadığı ve bir nevi intikam duygusu ile İsa'nın çarمیğa gerilme sürecinin hızlandırıldığı anlatılmaktadır. (Matta, 21-23) Bunun ardından İsa havarilerine, iki gün sonra Fısıh Bayramı'nın geleceğini ve daha sonra da çarمیğa gerileceğini bildirmiştir. (Matta, 26: 1-2) Judas burada hem bir hain hem de bir piyon olarak ön plana çıkmaktadır. Judas'ın ihaneti ile ilgili başka bir konu da ihanet karşılığında aldığı iddia edilen 30 gümüş sikkedir. Ancak spesifik olarak bu miktar oldukça ilginçtir. Çünkü o dönemde sıradan bir köleye dahi biçilen fiyat bu düzeydedir. Buna ek olarak "Eğer bir boğa, bir erkek ya da kadın köleyi parçalarsa, sahibi kölenin efendisine 30 şekel gümüş ödemeli ve boğa taşlanarak öldürülmelidir." (Mısır'dan Çıkış, 21: 32) ifadesindeki tazminat miktarı da bu durumu destekler niteliktedir. İsa'ya ihanet için ödenen paranın sıradan bir kölenin ölümü için ödenen tazminatla aynı olması bu ihanetin para karşılığında yapıldığı tezi konusunda şüphe uyandırmaktadır. O dönemde otuz gümüş (ister şekel ister drahmi olsun) bir köle ya da alt sınıftan bir kişi için ortalama fiyattı. (Brown, 1994: 639-640) Bu miktarın son derece az tutulmasındaki amaç Kudüslü liderlerin İsa'nın hayatının karşılığının son derece ucuz olduğunu ve onun hayatına bir köle fiyatı kadar değer biçildiğini vurgulamak isteyişleri olabileceği gibi bu olayı daha sonra okuyacak olan inanlarda İsa'nın bir köle fiyatına satılmış olmasına yönelik bir tepki oluşturma isteği de olabilir. (Saari, 2006: 87)

Markos İncili'nde olduğu gibi Matta İncili'nde de Judas'ın Mayasız Ekmek Bayramı'na katıldığı, Peter'in inkarını duyduğu, sonraki olaylar esnasında kalabalığın içinde bulunup başrahiplerle birlikte Gethsemane'de yeniden görünmek ve öpücük işareti vermek için uzaklaştığı belirtilmektedir. Bunun ardından İsa, Judas'ı kastederek "Bana ihanet eden işte geldi" demiştir. (Matta, 26: 46; Markos, 14: 42) Ancak Matta İncili'nde Markos İncili'nden farklı olarak İsa'nın Judas'ın selamına karşılık verdiği ve "Arkadaş buraya ne yapmaya geldiysen onu yap" şeklinde bir ifade kullandığı belirtilmiştir. (Matta, 26: 50)

İsa Judas dışında hiçbir havarisine arkadaş diye hitap etmemiştir. Buradaki arkadaş kelimesinin kullanımı bir alaycılık vurgusu oluşturabileceği gibi, İsa'nın kederine razı oluşu ve her ne olursa olsun Judas'a olan yakınlığını muhafaza ettiğini gösteriyor olabilir. Matta İncili'nde çizilen Judas, İsa'ya yapmış olduğu ihanetten sonra büyük pişmanlık duyan İsa darp edildikten ve ölüme mahkûm edildiği söylendikten sonra intihar eden bir havari olarak tanımlanmıştır. Matta İncili'nde geçen: "İhanet eden Judas, İsa'nın mahkûmiyetini görünce

tövbe edip 30 gümüşü baş kâhinlere ve ileri gelenlere geri getirdi. Masum birine ihanet ederek günah işlediğini itiraf etti. Baş kâhinler ise bu durumu kendilerinin ilgilendirmediğini ve sonucu Judas'ın kendinin düşünmesi gerektiğini söylediler. Judas da bunun üzerine almış olduğu paraları etrafına saçarak bulunduğu yeri terk etti. Bunun ardından da yaşamına son verdi.” ifadesi ile bu durum desteklenmektedir. (Matta, 27: 3-5)

Judas'ın etrafa saçtığı paraları baş kâhinler toplayarak bunları nasıl değerlendireceklerini kendi aralarında tartıştılar. Bu para bir kan parası olduğu için hazineye koymak yerine, bir çömlekçinin tarlasını yabancıları gömmek için kullanılacak alan olarak satın almışlardır. Bugünden itibaren söz konusu mezarlık “Kan Tarlası” olarak anılmıştır. (Matta, 27: 6-9) Judas'ın buradaki intiharı ile Kral Davut'a ihanet eden ve daha sonra intihar eden Ahitofel'in akıbetleri birbirine oldukça benzerdir. (2. Samuel 17: 23)

Markos İnciline Göre Judas

Markos'taki Judas'ın en çarpıcı ve ironik özelliği, havari olarak tayin edilmesinde diğer havarilere olan benzerliği, misyonu, İsa ile arkadaşlığı, inkârcılığı ve sadakatsizliğidir. (Gubar, 2009: 56) İlk olarak Markos'un “mesajı duyurmak ve iblisleri kovma yetkisine sahip olmak” için atanan on iki kişilik listesinde bahsedilen Judas, sonuncu sıraya yerleştirilmiş ve diğer havarilerden “İsa'ya ihanet eden Judas Iscariot” olarak ötekileştirilmiştir. (Markos, 3: 14-19)

Kudüs'e varmadan önce, İsa'nın en sert davrandığı havari Judas değil, Petrus'tur. Caesarea Philippi'de, İsa kör bir adamı iyileştirdikten ve Peter ona “Mesih” olarak inanmaya başladıktan sonra İsa havarilere sert bir şekilde ondan kimseye bahsetmemelerini emretmiştir. Bu olay yaşanırken İsa, Petrus'u: “Arkama geç şeytan” diyerek azarlamış ve Petrus'un aklını ilahi şeyler yerine dünyevi şeylere verdiğini söylemiştir. (Markos, 8: 32-33) Havariler, dönemleri içinde sıklıkla birbirleri ile tartışmaya girmişlerdir. Mesela başlıca konulardan biri kimin en iyi olduğu konusudur. (Markos, 9: 34) Zaman zaman da küçük çocukların İsa'ya gitmelerine izin vermedikleri için cezalandırılmışlardır. (Markos, 10: 13-14)

Fısıh Bayramı'ndan iki gün önce başrahipler İsa'yı gizlice öldürmenin ya da tutuklamanın bir yolunu ararken (Markos, 14: 1) başrahiplere ihanet için gittiği söylenen Judas tanımlaması sadece Markos İncilinde yapılmıştır. Buna göre başrahipler ihanet etmesi için Judas'a para ödemeyi taahhüt etmişlerdir. Judas böylece İsa'ya ihanet etmek için fırsat kollamaya başlamıştır. (Markos, 14: 10) Beytanya'daki cüzzamlı Simon'un evinde geçen hikaye olacakların habercisi olarak yorumlanmaktadır. Bu adamın evinde sofrada otururken İsa'nın yanına gelen bir kadın kaymaktaşıdan yapılmış bir kavanoz içerisinde çok pahalı bir hint

sümbülü yağı getirmiş ve bu yağı İsa'nın başına dökmüştür. Bu kadar kıymetli bir yağın İsa'nın başına dökülmesinden dolayı diğerleri bu durumdan rahatsız olmuşlar, bu yağın hayır amaçlı olarak yoksullara verilmek üzere 300 dinar gibi yüksek bir fiyata satılabileceğini dile getirerek kadını azarlamışlardır. (Markos, 14: 3-5) İsa ise bu duruma karşı çıkarak her zaman havarilerin arasında olmayacağını ve kadının onu yağlayarak gömülmeye hazırladığını belirtmiştir. (Markos, 14: 6-7) Tüm bu olaylar yaşanırken Judas, İsa'yı ele vermek için baş kahinlerin yanına gitti. Onlar bu durum karşısında memnun olup Judas'a para vermeyi taahhüt ettiler. Judas da bunun üzerine ihanet için fırsat kolladı. (Markos, 14: 10-11) Bu durum Matta İncili'nde ise şu şekilde ele alınmaktadır: “O sırada on iki havariden biri olan Judas Iscariot başkahinlere giderek İsa'yı ele vermesi karşılığında ona ne vereceklerini sordu. Onlar da 30 gümüş verdiler. Bunu alan Judas ihanet için fırsat kollamaya başladı.” (Matta, 26: 14-15) Mayasız Ekmek Bayramı'nda bile Judas daha önce olduğu gibi diğer havarilerin yanında yer almıştır. Bu durumun altında şüphe çekmeme isteğinin olduğu düşünülebilir. Markos İncili'nde İsa havarilere hitaben “İçinizden biri bana ihanet edecek, benimle yemek yiyen biri” diye haber vermiştir. (Markos, 14: 18) Bunun üzerine büyük bir stres altında kalan havarilerin her biri söz konusu kişi ben değilimdir diyerek o ihaneti yapacak kişinin kendileri olmaması yönünde temennide bulunmuşlardır. Buna karşılık olarak İsa kendisine ihanet edecek olan kişinin onunla birlikte kâseye ekmek batıran kişi olduğunu söylemiştir. (Markos, 14: 20)

Bu haberi verdikten hemen sonra İsa, Tanrı'nın Yemeğini başlatır. Yemekte, on iki havariye onun bedenini temsil ettiğini söylediği ekmekten ve onun kanını temsil ettiğini söylediği şaraptan ikram eder. (Markos, 14: 22-24) İlahi söyleyip Zeytin Dağı'na giderken İsa havarilerine “Hepiniz sendeleyip düşeceksiniz” şeklinde bir ifade kullanmıştır. (Markos, 14: 27) Bu ifadeyi “Hepiniz firar edeceksiniz” olarak yorumlayan yazarlar da mevcuttur. Getsemani olarak adlandırılan yere gitmeden önce havarilerin ihtiyaç anında onu terk edeceğini öngörmüş, onlardan üç kez uyanık kalmalarını istenmesine rağmen havariler her defasında uykuya dalmışlardır. İsa üçüncü kez havarilerin yanına gelerek onların hala uykuda olmasına sitem etmiş ve kalkın gidelim ihanetin zamanı geldi demiştir. (Markos, 14: 41-42; Matta, 26: 45-46)

Tam bu esnada İsa bu konuşmayı yaparken Judas yanlarına gelmiştir. Judas'ın yanında baş kâhinlerle birlikte ellerinde kılıçlar ve sopalar bulunan bir kalabalık vardır. Bu andan itibaren İsa'nın tutuklanma süreci de başlamıştır. Judas daha önce baş kâhinlere kalabalık içinde öpeceği kişinin İsa olacağını (Matta, 26: 48), onu tutuklamalarını ve güvenli bir şekilde oradan götürmelerini söylemiştir. (Markos, 14: 44) Ardından İsa'ya yaklaşip ona “Rab” diye hitap etmiş ve onu öpmüştür. Bunun üzerine onlar da İsa'yı derhal yakalayıp tutuklamışlardır.

(Markos, 14: 45-46) İsa'nın tarafında olanlardan biri kılıcını çıkartıp hemen baş kâhinlerden birinin kulağını kesmiştir. Bunun ardından İsa'nın yanında yer alan herkes onu terk edip kaçmıştır. (Markos, 14: 47-50; Matta, 26: 51-56) İsa'nın yandaşlarının paniği ve hızlı bir şekilde oradan kaçışları ve ek olarak bunlardan hiçbirinin İsa'nın sonraki duruşmalarında, maruz kaldığı alay ve işkencelerde ona eşlik etmemeleri oldukça dikkate değer bir durumdur.

Tutuklanan İsa, yüksek kurulun önüne çıkartılmıştır. Buradaki yetkililer İsa'yı ölüm cezasına çarptırabilmek için çeşitli tanıklar ya da bahaneler aramışlardır. İsa kendisine yöneltilen suçlamalara karşın sessiz kalmayı tercih etmiştir. Daha sonra baş kâhin İsa'ya: "Yüce olanın oğlu Mesih sen misin?" şeklinde bir soru sormuş; İsa da bu soruya evet yanıtı vermiştir. Baş kâhin de üstünü yırtarak işte küfrü duydunuz bundan başka tanığa ya da kanıt ihtiyacımız yok diyerek yanındakilerle birlikte İsa'yı idama mahkûm etmişlerdir. (Markos, 14: 55-65; Luka, 22: 66-71)

Bu durumdan da anlaşılacağı üzere İsa kendisinin "Kutsanmış olanın oğlu" olduğunu söyleyerek ölüme mahkûm edilme sürecinin başlamasına neden olmuştur. Bu olaylar silsilesi içerisinde Judas yapmış olduğu ihanetin üzerinde oluşturduğu ruh hali yüzünden vicdanen rahatsız olmuş olabilir. Çünkü İsa'yı öpüp herkesin içinde deşifre ettikten sonra İsa'nın tutuklanmasını ancak ona zarar gelmeden güvenli bir şekilde oradan uzaklaştırılması koşuluyla onaylamıştır. Ancak burada başka bir alternatif düşünce de akla gelebilir. Yani İsa'nın güvende olmasını istemiş olabileceği kadar, İsa'nın bu tutuklamadan kaçabileceğinden de korkmuş olabilir. Tüm bu olaylar yaşanırken İsa'nın maruz kaldığı tutum; Judas'ın ihaneti, on iki havariden biri olan Peter'in onu reddetmesi ve tüm bunlara ek olarak diğer havarilerin İsa'yı terk etmesi olarak özetlenebilir. (Cohen, 2007: 169)

Markos İncili genel hatlarıyla Judas'ı, yalnızca İsa'nın asi müritlerinden biri olarak değil aynı zamanda kendini kurtarmaktan başka derdi olmayan ve İsa'yı yüzüstü bırakan yüksek seviye rahipler, zalim ve gaddar ayak takımını da temsil eden bir hain olarak betimlemektedir.

Luka İnciline Göre Judas

Luka İncili'nde İsa mistik bir güç olarak tanımlanırken Judas ise şeytani bir tanımlamaya sahiptir. (Luka, 22: 3) Luka İncili Judas'ı on iki havarinin içinde iki farklı kişi olarak ele almaktadır. Burada diğer on havarinin isimleri tek tek verildikten sonra Jacob oğlu Judas ve İsa'ya ihanet eden Judas Iscariot olarak yapılan niteleme mevcuttur. (Luka, 6: 13-16) Nitekim Mayasız Ekmek Bayramı yaklaşırken şeytan, on iki havariden biri olan Iscariot adlı

Judas'ın içine girmiş, daha sonra da Judas tapınak rahiplerinin yanına giderek İsa'ya nasıl ihanet edebileceği konusunda onlarla konuşmuştur. (Luka, 22: 3-4)

Son akşam yemeği esnasında Judas, İsa'nın bedeni olarak tanımlanan ekmekten ve kanı olarak nitelenen şaraptan alır. Bunun ardından İsa, "Bana ihanet edecek kişi şu an benimle aynı masaya elini koydu" demiştir. (Luka, 22: 21)

Bu ihanet süreci içerisinde İsa, diğer on bir havari için Simun'a "Şeytan aranızı buğday gibi elekten geçirmek istedi. Buna karşılık ben de sizin için imanınız gitmesin diye dua ettim." (Luka, 22: 31-32) demiştir. Ancak İsa diğer on bir havari için dua ederken Judas için dua etmemiştir. Nitekim ihanetin gerçekleştiği anda İsa, Judas kendisini ele vermek için öpmek maksadıyla yanına yaklaştığında "Judas insanoğluna bir öpücükle mi ihanet ediyorsun" (Luka, 22: 47-48) demiştir. Luka İncil'inde Judasla ilgili daha fazla bir detay verilmemektedir. Ancak geleneksel olarak İncil'in ayrılmaz bir parçası olarak okunan Luka'da, İsa'yı tutuklayanlar için bir rehber haline gelen Judas'ın sonu anlatılmıştır.

Matta'da kan tarlası ile ilişkilendirilen Judas, aynı ilişkilendirilmeye daha suçlayıcı bir üslupla Luka İncili'nde de muhatap olmuştur. Matta'daki tövbekâr ve pişman bir şekilde intihar eden Judas betimlemesinin aksine, Luka İncili'nde rahiplerin Judas'ın iade ettiği parayla satın aldıkları kan tarlasına kafa üstü düşüşü vurgulanmıştır. Luka'daki İsa, bu olayı yani Judas'ın (şeytanın) gökten bir şimşek çakar gibi düşüşünü izlemiştir. (Luka, 10: 18)

Judas'ın ölümünden sonra on bire düşen havari sayısını yeniden on ikiye çıkarmak için İsa'nın 120 öğrencisi içinden bir seçim yapılmak üzere toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda Judas'ın ihaneti bir kez daha vurgulanarak, bu ihanet karşılığında almış olduğu para, bu para ile satın aldığı tarla ve ilahi adalet olarak bu tarlaya Judas'ın başının üzerine düşmesi, bedeninin parçalanması ve bağırsaklarının dışına taşması vurgulanır. (Elçilerin İşleri, 1: 18) Bunun ardından Judas'ın yerine geçmek üzere Yustus (Yusuf) ile Mattias önerildi. Judas'ın yerine görevini layıkıyla yerine getirecek isabetli bir seçim yapabilmek için önce dua eden elçiler daha sonra bu iki kişi arasından kura çektiler. Bu kura Mattias'a isabet etti. Böylece Mattias'ın da katılımıyla havari sayısı yeniden on iki oldu. (Elçilerin İşleri, 1: 23-26)

Yuhanna İnciline Göre Judas

Yuhanna İncili'nde İsa ilahi olarak "Ben ve Baba" biriz ifadesi (Yuhanna, 10: 30) ile Judas ise ilahını öldüren bir şeytan ifadesi ile ele alınmakta olup Yahudiler ile eş gösterilmektedir. Luka İncili'ndeki Judas tanımlaması ile Yuhanna İncili'ndeki Judas pek çok açıdan birbirine benzerdir. Bu İncile göre İsa, en baştan beri kendisine yapılacak ihanetin

farkında olmuş ve o ajanın satanist karakterini ve köklerini fark etmiştir. (Yuhanna, 6: 64) Simun Petrus kendisine iman ettikten sonra İsa ona, “Sizleri, yani on iki havariyi seçen benim. Ancak sizlerden bir taneniz şeytandır.” demiştir. (Yuhanna, 6: 70) Burada İsa’nın bahsettiği havari, Simon’un evladı Judas’tan başkası değildi. (Yuhanna, 6: 71) Judas’ın iblis olarak nitelendirilmesi, İncil’de biri için yapılmış ilk ve son iblis tanımlamasıdır. (Kelly, 2006: 110)

İsa’nın havarileri ile birlikte yediği son akşam yemeğinde iblis, Simon İscariot’un oğlu Judas’ın içine İsa’ya ihanet etme düşüncesini çoktan yerleştirmişti. (Yuhanna, 13: 2) Bu nedenle Yuhanna’daki İsa, havarilerinin tamamı olmasa da (Judas’ı kastederek) temiz olduklarını söylemiştir. (Yuhanna, 13: 10-11) Çünkü ona kimin ihanet edeceğini çok iyi bilmektedir. (Carson, 1981: 131) İsa kutsal yazgının akışına uygun olarak her ne kadar kendi sonunu getiren olaylara sebebiyet verecek kişi de olsa Judas’ı havari olarak seçmiştir. Aynı şekilde İsa seçtiği havarileri bildiğini, bu havarilerden birinin (İsa’nın ekmeğini yiyen biri) ihanetini belirtmiştir. Bu durumun kutsal kaderin gerçekleşmesi için yaşandığını vurgulanmıştır. (Yuhanna, 13: 18) Bunun üzerine diğer havariler söz konusu ihanetin kim tarafından gerçekleşeceğini bilmek istemişlerdir. İsa da ekmeği sahana batırıp kime verirse ihaneti yapacak kişinin o havari olacağını söylemiştir. Daha sonra ekmeği batırıp Simon’un çocuğu Judas’a vermiştir. Judas ekmeği alır almaz şeytan tarafından ele geçirildi. İsa da Judas’a yapması gereken neyse onu yapmasını söyledi. (Yuhanna, 13: 22-27) Tıpkı Luka İncili’nde olduğu gibi Yuhanna İncili’nde de Judas üzerinde bir şeytani ele geçirmenin olduğu görülmektedir. Bu hadise İsa’nın Judas’a verdiği lokmadan sonra gerçekleşmiştir. Sinoptik İnciller’in¹ aksine, Yuhanna İncili’ndeki Judas, İsa’ya karşı daha önce komplo kurmamış, ancak akşam yemeği sırasında ihanete karar vermiştir. İsa tüm insanları aydınlatan gerçek ışık olarak tanımlanırken (Yuhanna, 1: 9), Judas ise iyi niyetli Yahudiler’in bile ruhsal karanlıklarında yer almaktadır. Yuhanna İncili’nde Judas’ın ihanetinin iki versiyonu böylece vurgulanmıştır. Yani ya şeytan ihaneti çoktan Judas’ın kalbine koymuştur (Yuhanna, 13: 2) ya da İsa’nın verdiği ekmeğin parçasını aldıktan sonra ilahi yazgının gereği olarak şeytan ihanet için Judas’ın içine girmiştir. (Yuhanna, 13: 27) Diğer İnciller’in aksine Yuhanna İncili’nde Judas, Yahudi rahiplerle İsa’ya ihaneti karşılığında para almak için pazarlık etmemiştir. Yuhanna İncili’ndeki Judas’ın, maddi ihtiyaçlara, açgözlülüğe veya öfkeye tam olarak atfedilemeyen bir kötülük ortaya koyduğu sonucuna varmak mümkündür.

Judas’ın ayrılmasından sonra İsa, “Veda Söylemleri” aracılığıyla on bir havariyi uyarmaya devam eder. Müritlerinin uğrayacağı zulüm hakkında uzun konuşmalar yapar.

¹ Kitabı Mukaddes’te yer alan Matta, Markos ve Luka İncilleri’dir.

Yapmış olduğu duaların yanı sıra kimliğinin “gerçek asma”² olarak tasdik edilmesi gerektiğini ve aşkın emirlerini anlatır. (Yuhanna, 15: 1-17)

İsa bu sözleri söyledikten sonra havarileri ile birlikte Kidron Vadisi’nin ilerisine gitmiştir. Bu vadinin yakınlarındaki bahçeye hep beraber geçtiler. Bu bahçeyi Judas da çok iyi biliyordu. Çünkü bu bahçede sıklıkla havariler ile İsa bir araya geliyordu. Judas bir grup asker ve baş kâhinlerle birlikte buraya geldi. Askerlerin yanlarında silah, meşale ve fenerler vardı. İsa başına gelecekleri önceden bildiği için bu gelenlere iki defa kimi aradıklarını sordu. Her ikisinde de İsa’yı arıyoruz cevabını aldı. O da iki defa İsa’nın kendisi olduğu yanıtını verdi. Bunun üzerine her ne kadar Simun Petrus kılıcı ile baş kâhinin Malkus adlı kölesinin kulağını uçurup İsa’yı korumak istese de İsa, Petrus’u durdurdu. Bu olayın ardından askerler İsa’yı tutukladılar. (Yuhanna, 18: 1-14) İsa’nın tutuklanması olayında Judas’ın çok bariz şekilde inisiyatif alarak öncülük ettiği ve bu nedenle tamamıyla suçlu olduğu ortadadır. (Stanton, 2002: 116) Burada yalnızca dini değil aynı zamanda daha politik ve ideolojik bir sonuç çıkarma eğilimi de görülebilir. (Brodie, 1993: 524) Pasif-agresif şekilde davranan Judas, Yuhanna İncili’nin anlatımına göre neredeyse hiç konuşmamıştır. Bunun yerine İsa’yı ruhani bir lider olarak değil, emperyal Roma’ya karşı uydurma bir isyancı olarak tanımlamıştır. İsa’yı Yahudi sömürGESİNİN devamını sağlamakla itham etmiştir. Judas, İsa’yı öldüren kirli ve şeytani Yahudilerin ikiyüzlülüğünü, köleliğini ve korkaklığını temsil eder. (Gubar, 2009: 83)

Sonuç

İsa’nın on iki havarisinden biri olan Judas Iscariot oldukça tartışılmalı bir karakter olarak nitelenebilir. Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri’nde Judas hakkında kimi zaman benzeşen kim zaman da farklılaşan ifadeler ve anlatımlar dikkat çekmektedir. Bu kitaplar arasındaki tutarsızlıklar on ikinci havari üzerinde, yani Judas Iscariot üzerinde yoğunluk kazanmaktadır. Eski Çağ’dan beri insanlar Kutsal Kitap’a konu olan hadiseleri çoğunlukla birbirinden ayırmaya gerek duymamışlardır. Yakın zamana kadar İnciller’in güvenilir görgü tanıkları olduğu varsayılmıştır. Gerçeği anlamak için açıklamaların birleştirilmesi ve aralardaki boşlukların doldurulması şarttır. Judas hakkındaki kompozit portreler ve olay örgüsünün bir dizi gizem yarattığı görülmektedir. İnciller’deki Judasla ilgili ifadeler bir araya getirildiğinde, çok çeşitli tutarsızlıklarla karşılaşmaktadır. Birleşik İnciller uyum içinde yorumlandığında ele alınması gereken kısa bir özet vardır. Çeşitli anlatımlardaki olaylar, açıklanamayan kararlar ve

² İsa bu tabirle kendisini asma ağacına, Tanrıyı (babası olarak) bağcıya benzetmektedir. Meyve vermeyen her asma çubuğunu (müritlerini) kesip attığını vurgulamıştır. Burada kesip atılan muhtemelen Judas’tır.

bunların sonuçları ile paradokslar hakkında açık ve basit görüş farklılıkları görülmektedir. Bütün bu veriler ışığında;

İsa bir mürit olarak Judas'ı seçmiş, ona hastaları tedavi etme ve bir sevgi mesajı verme gücü vermiştir. Her ne kadar Tanrı'nın oğlu en başından beri Judas'ın şeytan tarafından ele geçirildiğini veya yakında ele geçirileceğini bilse de yine de bu tavrını sürdürmüştür. Judas'ın ihaneti İsa'nın son yemekten önce baş kâhinleri ziyaret ettiği sırada tasavvur etmiştir. Bir hırsız olmasına rağmen, Judas'a az bir miktar para teklif edilmiş o da bunu kabul etmiştir. Judas, baş kâhinlerden ve yaşlılardan oluşan kalabalıkla Gethsemane'ye gelmiş ya da kalabalığa liderlik etmiştir. Bahçedeki tapınak yetkililerine İsa'yı açık etmek için onu öpmüş ya da öpme girişiminde bulunmuştur. İsa'nın özellikle Sinoptik İncil'de "arkadaş" olarak adlandırdığı tek havari düşman rolünü oynamıştır.

Judas tövbe etmiş, aldığı parayı geri vermiş ve kendini asmıştır. Başka bir olasılığa göre o parayı satın almak için kullandığı tarlada feci şekilde ölmüş ya da ortadan kaybolmuştur. İsa, bakımına verilen hiçbir ruhu kaybetmeyeceğini açıklamasına rağmen on ikinci havarisi asılarak veya patlayarak ya da kaybolarak yok olmuştur. Her ne kadar şeytan tarafından faaliyetleri kontrol edilse de, Judas'ın şahsen kötü olduğuna karar verilmiştir. İsa tarafından kirli bir günahkâr olarak kabul edilmiştir. Judas'ın kötülüğü İsa'nın iyiliği olarak yorumlanmıştır. İncil yazarlarının anlattığı ama farklı olay örgüleri içinde geliştirmiş olduğu Judas ilişkisinde, İsa'nın Mesih olmak için manevi güce yükselişi, Judas'ın ise manevi ve ahlaki olarak dibe vurduğu belirtilmektedir. Başka bir deyişle, İsa daha ilahi hale getirilirken, Judas şeytani bir şekle dönüştürülür. Markos İncili'ndeki Judas, başta Peter olmak üzere ürkek havarilerle yakın bir şekilde ve uyumlu bir biçimde tasvir edilir. Matta İncil'indeki Judas, sonunda İsa'nın masumiyetini güçlü bir şekilde onaylayan ve yansıtan özverili bir kaderi benimsemesine neden olan bir içsellik kazanır. Luka İncil'ine göre, Judas'ın şeytanın kölesi olarak çalıştığı görülmektedir. Hak ettiği gibi acınası bir son için acı çekmiştir. Yuhanna İncil'ine göre Judas bir şeytandır. Onunla eşit derecede şeytani olan Yahudilerle yaptığı işbirliğini bir cinayet yoluyla desteklemiştir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Abrahamsen, Frank (2019), e-book, *A study of: the book of Matta*.

- Bauckham, Richard (2006), *Jesus and the Eyewitnesses: The Gospels as Eyewitness Testimony*, Michigan.
- Brodie, Thomas L. (1993), *The gospel according to john: a literary and theological commentary*, New York.
- Brown, Raymond E. (1994), *The death of the Messiah: from gethsemane to the grave: a commentary on the passion narratives in the four Gospels*, New York.
- Carson, D. A. (1981), *Divine sovereignty and human responsibility: Biblical perspectives in tension*, Atlanta.
- Cockburn A. (May, 2006), *The Judas Gospel, the national geographic*, Edt. Chris Johns, USA, 78-95.
- Cohen, Jeremy (2007), *Christ killers: the jews and the passion from the bible to the big screen*, New York.
- Ehrman, Bart D. (1999), *Jesus: Apocalyptic prophet of the new millennium*, Oxford.
- Ehrman, Bart D. (2016), *Jesus before the gospels: how the earliest christians remembered, changed and invented their stories of the savior*, New York.
- Flanagan, N. F. (2002), *Judas Iscariot, new catholic encyclopedia*, Vol. 8, Edt. Berard L. Marthaler, Washington, 14-16.
- Franzman, Majella (2008), *The Judas of the Gospels and the Gospel of Judas, The Gospel of Judas in Context: Proceedings of the First International Conference on the Gospel of Judas*, Edt. Madeleine Scopello, Leiden, 113-122.
- Gibson, David (April 9, 2006), *The World: Anti-Semitism's Muse; Without Judas, History Might Have Hijacked Another Villain*, *The New York Times*, New York.
- Green, Joel B., McKnight, Scot, Marshall, I. Howard (1992), *Dictionary of Jesus and the Gospels*, Illinois.
- Gubar, Susan (2009), *Judas: a biography*, London.
- Kelly, Henry Ansgar (2006), *Satan: a biography*, Cambridge.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)* (2016), Yeni Yaşam Yayınları, Korea.
- Maccoby, Hyam (2006), *Antisemitism and modernity*, London.

- Meyer, Marvin W. (2006), Interpreting Judas: ten passages in the Gospel of Judas, *The Gospel of Judas in Context: Proceedings of the First International Conference on the Gospel of Judas*, Vol. 62, Edt. Madeleine Scopello, Leiden.
- Meyer, Marvin W. (2012), *The Gospels of the marginalized*, Oregon.
- Most, Glenn W. (2008). The Judas of the Gospels and the Gospel of Judas, *The Gospel of Judas in Context: Proceedings of the First International Conference on the Gospel of Judas*, Edt. Madeleine Scopello, Leiden, 69–80.
- Papias (2003). Fragments, *The apostolic fathers*, Vol. 2, Edt. Bart D. Ehrman, Loeb Classical Library, London.
- Robinson, James M. (2006). *The secrets of Judas: the story of misunderstood disciple and his lost Gospel*, e-book.
- Saari, Aaron Maurice H. (2006), *The many death of Judas Iscariot: a meditation on suicide*, London.
- Spong, John Shelby (2009), *The sins of scripture*, New York.
- Stanford, Peter (2015), *Judas: the most hated name in history*, California.
- Stanton, Graham (2002), *The Gospels and Jesus*, New York.
- Taylor, Joan E. (2010), The name “Iskarioth” (Iscariot), *Journal of Biblical Literature*, Vol. 129, No. 2, 367-383.
- Torrey, Charles C. (1943), “The name Iscariot”, *The Harvard Theological Review*, Vol. 36, 51–62.
- Tropenza, B.J. (2011), *In the footsteps of judas and other defectors: apostasy in the new testament communities: The Gospels, Acts, and Johannine Letters*. Eugene, Vol. 1, Oregon.
- Urugachi, B. (1918), The psychology of Judas Iscariot, *The Biblical World*, Vol. 51, No. 36, 345-360.
- Van Iersel, Bastiaan (1998), *Mark: a reader-response commentary*, Connecticut.
- Zwiep, Arie W. (2004), *Judas and the Choice of Matthias: a study on context and concern of acts 1: 15-26*, Tübingen.

Bir Eylem Araştırması: Gezici Mevsimlik Tarım İşçisi Aile Çocuklarının Katılım Mekanizmalarını Tanıma Durumlarının Geliştirilmesi

An Action Research: Improving the Familiarity of Children of Mobile Seasonal Agricultural Worker Families with Participation Mechanisms

DOI: 10.38155/ksbd.1399098

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
06.12.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
03.06.2024

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI
Giresun Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü
yasemin.mamur@giresun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2773-7251

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Hürrem
SÜNNEY
Giresun Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
hurrem84@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5464-8361

Öz

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları, ekonomik zorlukların yanı sıra özellikle hasat döneminde temel hak ve özgürlüklere erişim açısından olumsuzluklarla karşı karşıyadır. Aileleriyle birlikte hasat yolculuğuna çıktıklarında barınma, sağlık ve beslenme hakları konusunda mağduriyet yaşamalarının yanı sıra, uzun süre evlerine dönemedikleri için eğitim hayatları da bu durumdan etkilenmektedir. Çocukların bir kısmı okula devam edememektedir. Türkiye'de çocukların şikâyet ve isteklerini kamu yöneticilerine ve karar vericilere iletebilecekleri mekanizmalar sınırlıdır. Ancak mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının bu yapıları tanıması, onların sorunlarını ve ihtiyaçlarını daha görünür kılacaktır. Bu araştırmanın amacı, çocukların bu yapıları tanıma durumlarını geliştirmek amacıyla planlanmış bir eğitim içeriğinin etkisini değerlendirmektir. Bu amaçla, eylem araştırması deseninin kullanıldığı bu çalışmada veriler, nitel yöntemlerle toplanıp analiz edilmiştir. Araştırma sonunda, sınırlı süre içerisinde verilen eğitimin, çocukların katılım mekanizmaları hakkındaki bilgi ve tutumlarında olumlu değişikliğe yol açtığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları, Katılım hakkı, Demokrasi eğitimi, Mevsimlik tarım işçisi çocuklar.

Abstract

In addition to economic difficulties, children of seasonal agricultural worker families face adversities in terms of access to fundamental rights and freedoms, especially during the harvest period. When they embark on the harvest journey with their families, they not only suffer in terms of their rights to shelter, health and nutrition, but also their educational lives are affected as they cannot return home for a long time, and some of the children cannot continue their education. Although the mechanisms through which children can convey their complaints and requests to public administrators and decision-makers are limited in Turkey, the recognition of these structures by children of seasonal agricultural worker families will make their problems and needs more visible. The aim of this study is to evaluate the impact of a training content planned to improve children's recognition of these structures. For this purpose, data were collected and analyzed with qualitative methods in this study, which used an action research design. At the end of the study, it was determined that the training provided in a limited period of time led to positive changes in children's knowledge and attitudes about participation mechanisms.

Keywords: Children's rights, Right to participation, Democracy training, Seasonal agricultural worker children.

Etik Kurul Beyanı: Bu araştırmanın yapılması için Giresun Üniversitesi Fen Mühendislik ve Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan 12.07.2023 tarihli ve 07/GD -2 sayılı Etik Kurul Kararı izin alınmıştır.

Giriş

Çocuk katılımı, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temel maddelerinden biridir. Bu sözleşmeye dayanan birçok tanımda, çocuğun katılım hakkı kendi yaşamını etkileyen kararlarda kendisine danışılma hakkı olarak ifade edilir. Çocukların katılım hakkı, Sözleşme'nin 12. maddesinde açıkça tanımlanmıştır. Kavram, BM Çocuk Hakları Komitesi'nin Sözleşme'nin yorumlanması için hazırladığı 'Genel Yorum 5' ve 'Genel Yorum 12' belgelerinde ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Ayrıca, kavram 25 Ocak 1996 tarihinde Strasburg'da imzalanıp 1 Temmuz 2000 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Konseyi'nin 'Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi', 2009 tarihli 'Çocuk Hakları Konusunda Bir Avrupa Birliği Stratejisine Doğru', 2017 tarihli 'Çocuk Haklarının Desteklenmesi ve Korunmasına İlişkin AB Kılavuz İlkeleri' ve 2016-2021 yılları arasında Avrupa Konseyi'nin çocuk hakları konusundaki önceliklerini belirten 'Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Strateji Belgesi' isimli belgelerde de detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Türkiye'de son dönemlerde çocukların katılımını sağlayacak mekanizmalar oluşturulmaya başlanmıştır. Yerel düzeydeki önemli örnekler arasında Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyet gösteren Çocuk Hakları İl Komiteleri, belediyeler bünyesindeki Çocuk Meclisleri ile çocuk ombudsmanı görevini üstlenen Kamu Denetçiliği Kurumu Çocuk web sitesi bulunmaktadır. Çocuk Meclisleri, çocukların yaşadıkları bölgedeki problemleri ve taleplerini dile getirebildikleri, görüşlerinin dinlendiği, kendilerini ilgilendiren konularda aktif rol almalarının sağlandığı ve Kent Konseyleri bünyesinde kurulan meclislerdir. Çocukların yerel yönetim düzeyinde katılımlarına olanak veren ve demokratik bir mekanizma olan çocuk meclisleri oldukça önemlidir (Altınışık, 2022). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin ilkelerini yaygınlaştırmak ve çocukların ilgilendikleri karar süreçlerine katılımını teşvik etmek amacıyla kurulan İl Çocuk Hakları Komiteleri, toplumsal bilinç oluşturmak ve çocukların görüşlerini paylaşmalarını sağlamak için çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Seçilen il temsilcileri her yıl 20 Kasım'da Ankara'ya gelerek, kendi bölgelerindeki sorunları ve önerileri TBMM Çocuk Forumu çerçevesinde dile getirmektedirler.

Çocuk ombudsmanı, çocukların hukuki korunmasının iyileştirilmesine yönelik güvenceler sağlayan ve korunmasız durumdaki çocuklarla ilgili her türlü şikâyeti inceleyerek önerilerde bulunan bir kamu otoritesidir (Önen ve Ergüzel, 2021). Türkiye'de ayrı bir çocuk ombudsmanlığı olmamasına rağmen, idarenin hukuk kurallarına ve insan haklarına uygun hareket etmesini sağlamakla görevli Kamu Denetçiliği Kurumu bünyesinde çocukların şikâyetlerini almak için bir çocuk internet sayfası (www.kdkcocuk.gov.tr) açılmıştır. Kamu

Bir Eylem Araştırması: Gezici Mevsimlik Tarım İşçisi Aile Çocuklarının Katılım Mekanizmalarını Tanıma Durumlarının Geliştirilmesi

Denetçiliği Kurumu'na göre, çocuklar bu internet sayfası aracılığıyla kuruma şikâyet ve taleplerini iletebilmektedirler (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2014: 127-128).

Türkiye'de özellikle ilköğretim düzeyindeki okulların eğitim, politika ve yapılarının merkeziyetçi olmasından dolayı çocuk katılım mekanizmaları sınırlı kalmaktadır. Bu mekanizmalar içerisinde en önemlileri okul ve sınıf temsilcilikleridir. Okul temsilcilikleri sayesinde öğrenciler, okul yönetimi ve öğretmenlerle düzenli olarak toplanarak okulun geliştirilmesi ve etkinliklerin planlanması hakkında önerilerde bulunabilmektedirler. Sınıf temsilcilikleri aracılığıyla her sınıftan seçilen öğrenciler, sınıflarının görüşlerini ve isteklerini öğretmenleri veya okul yönetimine iletebilmektedirler. Bu katılım mekanizmaları, sınırlı olmalarına ve yaptıkları etkinlikler hakkında tartışma yaratmalarına rağmen, özellikle haklara ulaşım ve onlardan faydalanma konusunda sorun yaşayan toplumsal kesimlerin çocukları için büyük önem taşımaktadır. Bu konuda zorluk yaşayan toplumsal kesimlerin başında gezici mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları gelmektedir.

Gezici mevsimlik tarım işçisi, ekonomik kazanç elde etmek amacıyla daimî ikamet ettiği yerden ayrılarak başka bir yerleşim yerinde en az bir gün bitkisel üretim, hayvancılık, arıcılık, ormancılık, balıkçılık gibi üretim süreçlerine katılan kişi olarak tanımlanmaktadır (Lordoğlu ve diğerleri, 2014: 37). Tarım sektöründe kayıt dışı işçi sayısının fazla olması nedeniyle gezici mevsimlik tarım işçilerinin kesin sayısı bilinmemekle birlikte, bu alandaki iş gücüne 485 bin kişinin katıldığı tahmin edilmektedir (TBMM, 2015: 13).

ILO'nun 182 no'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi, ortadan kaldırılması gereken çocuk işçiliği türlerini belirlemektedir. Bu sözleşmeye dayanarak Türkiye, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından hazırlanan 'Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine İlişkin Zamana Bağlı Politika ve Program' ile tarım işçiliğini çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olarak tanımlamıştır (Yılmaz, 2017). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2019 yılında yaptığı 'Çocuk İşgücü' anketi sonuçlarına göre, Türkiye genelinde 5-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 16 milyon 457 bindir ve bu çocukların %4,4'ü (720 bin kişi) istihdam edilmektedir. Çalışan çocukların sektörlere göre dağılımında en büyük pay %45,5 ile hizmet sektörüne, ardından %30,8 ile tarım ve %23,7 ile sanayi sektörüne aittir (TÜİK, 2020). Mevsimlik gezici tarım işçiliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan 'Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı 2017-2023' kapsamında da çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak belirtilmektedir.

Mevsimlik tarım işçiliği yapan aileler, çalışma yerlerine giderken ekonomik ve sosyal gerekçelerle çocuklarını da yanlarında götürmek durumundadırlar. Aileleriyle birlikte zorunlu olarak mevsimlik göçe katılan çocuklar, aile ekonomisine katkı sağlamak amacıyla yaşlarına uygun olmayan işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar (Gülçubuk, 2012: 77). Ayrıca, barınma, sağlık, beslenme, hijyen gibi temel ihtiyaçlara ulaşmada sıkıntı yaşamaktadırlar (Fereli, S., Aktaş, Ş., Güneş, F. E., 2016; Kablay ve Aysan, 2019). Bu sebepler çocukların zihinsel, sosyal, fiziksel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Erbay, 2013). Hasat döneminin okul dönemine denk gelmesi, okul terk riskini artırmakta (Lordoğlu ve Etiler, 2014) ve böylece çocuklar kırılamayacak bir yoksulluk döngüsünün içinde kalmaktadırlar (<https://genchayat.org/cocuk-isciligini-onleme/>; Uluslararası Çocuk Merkezi, 2018; Akyazı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, t.y.).

Yukarıda sayılan çocuk katılım mekanizmalarının bu çocuklar tarafından bilinip kullanılması, yaşadıkları zorlukları ve mahrumiyetleri kamu yöneticilerine iletme fırsatı sağlayacaktır. Çocukların bu imkanları kullanması, kamu yöneticilerini bu çocukların eğitimi ve diğer hakları için önlem almak üzere harekete geçmeye teşvik edebilir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mevsimlik tarım işçisi çocukların katılım haklarının geliştirilmesi, insan haklarının korunması, gelişimlerinin teşvik edilmesi ve sağlıklı bir geleceğe sahip olmaları açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu çocukların çoğu, hasat dönemi olan Nisan ayından Kasım ayına kadar süren bir zaman zarfında evlerinden ve okullarından uzak kaldıkları için, başta eğitim hakkı olmak üzere, sağlık hakkını da kapsayacak şekilde birçok haktan mahrum kalmaktadırlar. Bu çocukların katılım mekanizmalarını iyi tanımaları ve etkili bir şekilde kullanabilmeleri, kamusal otoriteler nezdinde sorunlarının görünür kılınmasını ve dikkate alınmasını sağlayacaktır; böylelikle onlar için etkili politikaların üretilmesine katkıda bulunacaktır. Bu öngöründen yola çıkarak, bu çalışmada mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının çocuk katılım mekanizmalarını tanımaları ve kullanma durumlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmanın bir diğer amacı, verilecek eğitimle çocukların bu konudaki yeterliliklerinin ne düzeye ulaşacağını belirlemektir. Bu araştırma, özellikle mevsimlik tarım işçisi aile çocuklarının katılım hakkına vurgu yapması ve bu haklarının geliştirilmesine yönelik ihtiyaç tespitinde bulunması, ayrıca konu hakkında verilecek bir eğitimin nasıl etki oluşturacağını belirlenmesi açısından önem taşımaktadır

Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zaman

Araştırmanın çalışma grubunu, 2023 yılı Ağustos ayı içinde Ordu ilinin Perşembe ilçesinde Giresun Üniversitesi Çocuk Hakları Araştırma Merkezi tarafından yürütülen bir projeye katılan mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları oluşturmaktadır. Proje ve araştırmanın yapıldığı Ordu ili, Türkiye Cumhuriyeti'nin Karadeniz Bölgesi'nin Orta ve Doğu Karadeniz bölümünde yer almakta olup, ilin 19 ilçesi bulunmaktadır. İlin ekonomisi, çevre iller olan Giresun, Trabzon, Samsun gibi illerle birlikte büyük ölçüde fındık tarımına dayanmaktadır. Bu iller içinde Ordu, 2.3 milyon dönüm ile en fazla fındık üretim alanına sahip ildir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019). Ordu ilinde halkın %70'i temel gelir kaynağı olarak fındığa dayanmaktadır (Öztürk ve arkadaşları, 2017).

Çalışma Grubu ve Özellikleri

Araştırmanın çalışma grubunu, 2023 yılı Ağustos ayı içinde Ordu ilinin Perşembe ilçesinde Giresun Üniversitesi Çocuk Hakları Araştırma Merkezi tarafından yürütülen bir projeye katılan gezici mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları oluşturmaktadır. Projeye toplam 130 çocuk katılmıştır; bu çocuklara yönelik olarak resim, drama, temel matematik, öykü anlatımı gibi çeşitli atölyeler düzenlenmiştir. Araştırmacılar, bu 130 çocuk içerisinde yaşları 9-12 arasında değişen 62 çocuk ile birlikte çocuk hakları atölyesi çalışmalarını yürütmüşlerdir. Dolayısıyla bu araştırmanın çalışma grubunu 9-12 yaş aralığındaki 62 gezici mevsimlik tarım işçisi aile çocuğu oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamındaki çocuklar, proje döneminde tarım faaliyeti içerisinde bulunmuyor gibi görünseler de çocukların önemli bir kısmı daha önceki hasat dönemlerinde tam zamanlı olarak aileleri ile birlikte tarım işçisi olarak çalışmışlardır. Proje döneminde, ailelerinden izin alabildikleri süreler dâhilinde eğitim faaliyetlerine katılmışlar; geri kalan zamanlarda ise çeşitli tarımsal faaliyetler (fındık toplama, hayvan bakıcılığı) ya da ev/çadır içi sorumluluklarını yerine getirmek için projeden ayrılmışlardır. Literatür ve proje süresince çocuklardan alınan bilgilere göre, fındık hasadında çalışan çocukların haftalık çalışma süreleri, tüm bir hafta boyunca ve günlük 12 saate kadar çıkabilmektedir (Karadeniz ve arkadaşları, 2021). Aynı kaynaklara göre, bu çocuklar hasat dönemi dışında geldikleri yerlerde de pazarcılık, karton toplama, hamallık gibi kayıt dışı sektörlerde uzun süreler çalışmaktadırlar. Bununla birlikte çocukların büyük çoğunluğu, aileleri ile birlikte Şanlıurfa, Adıyaman, Şırnak, Diyarbakır ve Mardin illeri başta olmak üzere Güneydoğu illerinin sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış bölgelerinden gelmektedirler (Akyazı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü).

Araştırmanın Yöntemi

Bu başlık altında araştırmanın deseni, eylem süreci, verilerin toplanması ve çözümlenmesi ile ilgili bilgilere yer verilmektedir.

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada, mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının çocuk katılım mekanizmalarını tanıma ve kullanma durumlarının tespit edilmesi ve onlara verilecek eğitimle bu konudaki yeterliliklerinin nasıl etkilendiğinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının çocuk katılım mekanizmalarını tanıma ve kullanma durumları nedir ve verilecek olan eğitimin çocukların konu hakkındaki bilgi ve tutumlarını nasıl etkilediği sorularının cevapları aranmaktadır. Dolayısıyla bu araştırma, çocukların çocuk katılım mekanizmalarını tanımalarını teşvik etmek amacıyla çeşitli etkinliklerin geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesine odaklanmıştır. Araştırma, incelenen durumun doğasına uygun olması nedeniyle bir öğretim uygulamasının geliştirilip uygulanmasıyla gerçekteşen eylem araştırması tasarımı kullanmıştır.

Eylem araştırması, uygulayıcıların, öğretmenlerin, eğitim yöneticilerinin ve ebeveynlerin görevlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olan bir araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır" (Glanz, 1999: 302). Yöntem, Elliot (1991) tarafından uygulamalara ilişkin bireysel değerlendirme (görüş oluşturma) süreci olarak kullanılmıştır. Eylem araştırması, eylemi inceleyen ve teori ile eylem arasında ayırım yapmayan bir araştırma türüdür; bu nedenle eylem araştırmacıları için zorlu olan, hem eylemi gerçekteştirmek hem de eylem sırasında düşünerek teoriyi eyleme dahil etmektir (Coghlan ve Brannick, 2014). Bu nedenle, "eylem araştırmasından elde edilen bulgular ve anlayışlar sadece teorik açıdan önemli değil; aynı zamanda araştırma süreci boyunca ve sonrasında pratik gelişmeler sağlaması açısından da önemlidir (Zuber-Skerritt, 1992). Swann'a göre (2002), eylem araştırmasının bazı özellikleri bulunmaktadır. Bunlar; belirli bir konu üzerine odaklanma, araştırmacıların katılımcı eylemleri ve son olarak da araştırmanın planlama, uygulama, gözleme, yansıma süreçlerini içeren sistematik ve kayıt altına alınmış bir çalışma olmasıdır.

Bu araştırmada araştırmacılar uygulamacı olarak yer aldıkları gibi, eylem çalışmasını planlı bir şekilde uygulayıp gözlemlemişlerdir.

Eylem Süreci

Eylem süreci öncesinde, araştırmacılar öncelikle eylemde kullanılacak olan eğitim içeriğini ve planını geliştirerek eğitim materyallerini belirlemişlerdir. Ardından uygulamayı gerçekleştirecek olan ve aralarında araştırmacıların da bulunduğu eylem grubunu oluşturmuşlar ve eğitim içeriğinin nasıl ve hangi faaliyetlerle uygulanacağı konusunda koordinasyon toplantıları yapmışlardır. Bu toplantılarda çıkan öneriler doğrultusunda eylem grubu, 2 araştırmacı, 2 yardımcı eğitmen ve 1 drama eğitmeninden oluşacak şekilde genişletilmiştir. Son olarak, uygulanacak eylemin özelliğine uygun gelişimsel özellikler gösteren çocuklardan çalışma grubu oluşturulmuştur. Tüm ön hazırlıklar tamamlandıktan sonra araştırmacının uygulama süreci başlatılmıştır.

Araştırmacının Rolü

Bu araştırma, araştırmacıların aynı zamanda uygulayıcı olduğu bir eylem araştırması niteliği taşımaktadır. Uygulamayı gerçekleştiren araştırmacılardan biri, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanında tamamlamış olup, çocukluk politikaları ve özellikle çocuk katılımı alanlarında bilimsel araştırmalar yapmıştır. Diğer araştırmacı ise; lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini felsefe grubu eğitimi alanında tamamlamış olup eğitim felsefesi, eğitim sosyolojisi ve çocukluk felsefesi alanlarında bilimsel araştırmalar yapmıştır. Araştırmacılara, eğitim içeriğinin uygulanmasında, çocuk hakları alanında yüksek lisans eğitimi yapmakta olan bir yardımcı eğitmen ile siyasal bilgiler ve kamu yönetimi lisans mezunu bir yardımcı eğitmen destek olmuştur.

Uygulayıcı araştırmacılar 3-31 Ağustos 2023 tarihleri arasında, mevsimlik tarım işçisi aile çocuklarının bulunduğu ve çeşitli eğitimler aldıkları okulda tam zamanlı olarak bulunmuş, zaman zaman onların oyunlarına katılmış ve onlarla yemek yiyerek etkileşim kurmuşlardır. Böylece araştırmacılar etkin katılımcı gözlemci rolünde de bulunmuşlardır. Bunun dışında araştırmacılar dört hafta boyunca haftada 6 saat bizzat çocukların derslerine girerek geliştirmiş oldukları eğitim içeriğini çeşitli etkinlikler dâhilinde uygulamışlardır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşme, odak grup görüşmeleri, gözlemler, yardımcı eğitmen anekdot defterleri, araştırmacı günlükleri, videolar ve ses kayıtları aracılığıyla toplanmıştır.

Araştırmada nicel yöntemler kullanılmakla birlikte nitel yöntemlere daha fazla başvurulmuştur. Araştırmada veriler katılımcı gözlem ve görüşme yöntemleri ile toplanmıştır. Dört aşamalı olarak gerçekleşen araştırmada ilk aşamada çocuklara atölye çalışmalarının başında hiçbir eğitim verilmeden 20 soruluk bir anket uygulanmıştır. Sorulan sorulara örnekler aşağıda verilmiştir;

- Okulda verilen kararlara katılmak için ne yapman gerektiğini bildiğini düşünüyor musun?
- Yaşadığın yerle ilgili kararlar katılman gerektiğini düşünüyor musun?
- KDK Çocuk hakkında bilgi sahibi olduğunu düşünüyor musun?
- Çocuk derneklerinin olmasını faydalı bulur musun?

Bu sürecin ardından çocuk hakları, çocuğun katılım hakkı ve katılım hakkının işletilebileceği mekanizmalar ile ilgili üç hafta boyunca toplamda 18 saatlik bir eğitim programı uygulanmıştır. Eğitim sonunda hem başta uygulanan anket tekrarlanmış hem de yarı-yapılandırılmış görüşme formu ile çocuklardan derinlemesine bilgi alınmıştır. Sorulan sorular;

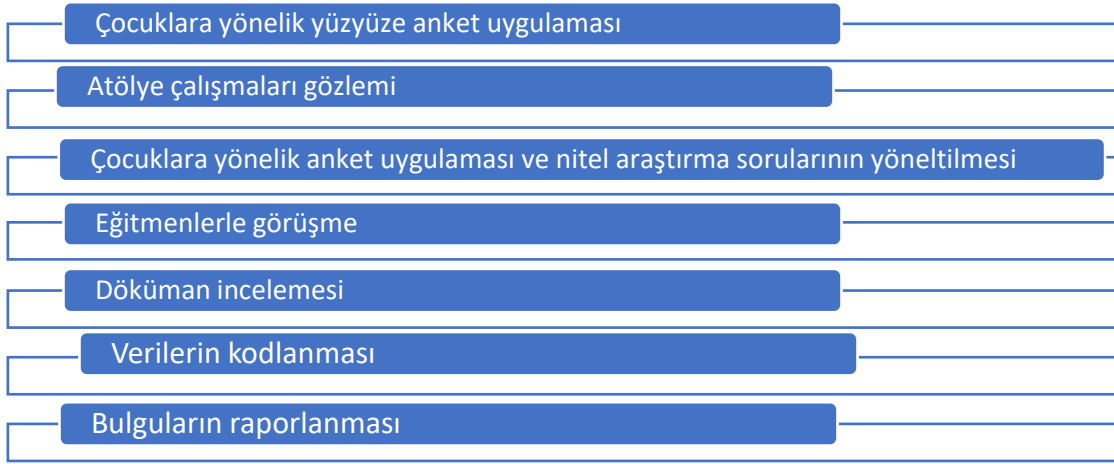
- Okulda değiştirmek istediğin ya da memnun olmadığın bir durum olduğunda hangi şekilde davranmayı tercih edersin?
- Yaşadığın yerde, seni etkileyen konularda söz hakkını kullanmak için ne şekilde davranmayı tercih edersin?
- Bir çocuk derneğine üye olmak fikri sana nasıl geliyor?

Bunun yanında eğitimci olarak yer alan 3 eğitimle de çocukların performanslarındaki değişim ile ilgili yapılandırılmamış görüşmeler yapılmış ve ayrıca eğitimin yapıldığı atölye çalışmaları boyunca çocukların ifadeleri, performansları gözlemlenmiştir. Görüşmeler, sadece gönüllülerle yapılmış olup bu görüşmelerden her biri ortalama 20 dakika sürmüştür. Böylece, çocuklarla 25 ön görüşme, 16 değerlendirme görüşmesi; eğitimle de 3 değerlendirme görüşmesi yapılmış olup, gözlemler de 18 saat sürmüştür. Araştırmada veriler, araştırmacıların yanı sıra çocuklar tarafından da toplanmıştır. Görüşmeler, her ne kadar araştırmacılar tarafından yapılmaya başlanmışsa da özellikle eğitim sonunda, bazı çocukların soruları kendilerine arkadaşlarının yöneltmeleri halinde kendilerini daha iyi ifade edeceklerini belirtmeleri üzerine, bazı çocukların da araştırmayı yürütme konusunda istekli olmaları nedeniyle, çocukların araştırma sürecine dahil edilmeleri uygun bulunmuştur. Böylesi bir isteğin çocuklardan gelmesi “çocukların aktifliğine, öznelliğine ve yapabilirliklerine” inanan araştırmacılar tarafından heyecanla karşılanmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Bu araştırmada, verilerin analizi için içerik analiz yaklaşımı tercih edilmiştir. Robson (2015) içerik analizinin aşamalarını, veri ile tanışmak, ilk kodları üretmek, temaları belirlemek, tematik ağlar oluşturmak, bütünleştirme ve yorumlama olarak ifade etmektedir. Bu araştırmada da "uygulama öncesi ve uygulama sonrası toplanan veriler, oluşturulan betimsel analiz çerçevesi dahilinde tematik olarak kodlanarak yorumlanmıştır. Araştırma bulguları, araştırma soruları ve literatür taraması esas alınarak oluşturulan temalar halinde beş temel başlık altında sunulmuştur.

Araştırma süreci Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Süreci

Araştırmanın İnanırlılığı

Araştırmada inandırıcılığı sağlayabilmek için uygulayıcı araştırmacılar 3 -31 Ağustos tarihleri arasında yaklaşık dört hafta boyunca araştırma ortamında bulunmuşlardır. Araştırmanın uygulama sürecinde gerçekleştirilen tüm etkinlikler ve görüşmeler video, ses kaydı ve fotoğraflar ile kayıt altına alınmıştır. Uygulama süreci sonunda toplanan verilerin analizinde temaların ve kodların belirlenmesinde iki uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Bunun yanında, araştırma süresince elde edilen verilerden doğrudan alıntılar vermek suretiyle örnekler sunulmuştur. Tutarlılığın sağlanması için de veriler araştırmacılar tarafından farklı zamanlarda iki defa kodlanarak kodlayıcılar arasında ve kodlamalar arasında uyum sağlanması amaçlanmıştır.

Araştırmada Alınan Etik Önlemler

Bu araştırma sürecinde, Giresun Üniversitesi Etik Kurulu 12 .07. 2023 tarihli ve 07/GD -2 sayılı Etik Kurul Kararı ve araştırmanın gerçekleştirildiği Ordu ili Perşembe Kaymakamlığı'ndan resmi izinler alınmıştır. Uygulamalarda yer alan öğretmenler, öğrenciler ve öğrenci velileri, araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgilendirilmiş ve bu süreçte video ve ses kaydı yapılmasına ilişkin katılımcıların onayı alınmıştır. Katılımcılar, gönüllü olarak araştırmada yer almışlardır.

Araştırmanın Kısıtlılıkları

Araştırmanın en önemli kısıtlılığı, çalışma grubundaki bazı çocukların “Türkçe” dilini bilmemeleri olmuştur. Çocukların büyük bir kısmı Kürtçe konuşulan illerden gelmiş ve okula devam etmemeleri nedeniyle Türkçe’ye hâkim olamamışlardır. Bu çocuklarla çevirmen yardımı ile iletişim kurulmuştur.

1. Yardımcı Eğitmen: Ders içeriğinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bazı maddeleri (2. Madde Ayrım Gözetmeme İlkesi, 3. Madde Çocuğun Yüksek Yararı, 6. Madde Yaşama ve Gelişme Hakkı, 12. Madde Katılım Hakkı) ve eğitim hakkı ile ilgili bilgilendirmeler yapıldı. Bu maddeler anlatılırken çocukların ilgi ve odaklarını kaybetmemek, derse teşvik edebilmek için her maddenin anlatımından sonra oyun oynatıldı (Deve-Cüce, Gece-Gündüz, Şarkı söyleme), sohbet edildi ve bazı sorular sorulup cevap vermeleri istendi. Her maddenin anlatımından sonra çocuklardan bu maddeyle ilgili örnekler vermeleri istendi. Türkçe bilmeyen bir çocuğun ders işleyişini bozacak durumları olduğu gözlemlendi. Türkçe anlamadığını ifade ettiği için bazı durumlarda Kürtçe bilen Fatih öğretmenimizden yardım taleplerinde bulunuldu. (10.08.2023 tarihli araştırma günlüğü notu)

1. Yardımcı Eğitmen: Çocuklar etkinlikler sırasında bazı ufak sürtüşmeler yaşadılar. Fakat anlık müdahaleler sonucunda olaylar büyümedi hemen çözüldü. Bir çocuğun uyum problemleri olduğunu gözlemledik. Bazı çocuklar Türkçe bilmedikleri için kendilerini ifade etmekte zorlandılar. Yakınları, arkadaşları ve Arapça/Kürtçe gibi dilleri bilen öğretmenlerimizin yardımlarıyla iletişime geçmeye çalıştık (08.08.2023 tarihli araştırma günlüğü notu).

İkinci önemli kısıtlılık ise tarım işçiliğini gezici olarak yürüten ailelerin yer değiştirmesi nedeni ile çalışma grubundaki çocukların sayısının hasat döneminin sonuna doğru giderek düşmesi olmuştur. Bu nedenle 62 çocukla başlanan eğitimler, 21 çocukla sonlanmıştır.

2. Yardımcı Eğitmen: Bu sabah okula gittiğimizde birçok öğrenci bizi sevinçle karşıladı. Evi yakın olan öğrencileri almaya gittiğimizde sevdiğimiz öğrencilerden ve gerçekten de başarılı öğrencilerden olan çocukların taşındığını öğrendik. Yine bir başka ailenin çocuğunu da almaya

Bir Eylem Araştırması: Gezici Mevsimlik Tarım İşçisi Aile Çocuklarının Katılım Mekanizmalarını Tanıma Durumlarının Geliştirilmesi

gittiğimizde Onun da yarım saat kadar Bir süre sonra alandan ayrılacağını ve başka bir yere taşınacağını öğrendik. Sadece3 tane öğrenciyi alıp okula geldik (18.08.2023 tarihli araştırma günlüğü notu).

Bir başka kısıtlılık, grupta uzmanlar tarafından “hiperaktivite, dikkat eksikliği, mental gelişim geriliği ve sosyal davranış bozukluğu” gösteren çocukların görüşme ve eğitim ortamlarını sıkça bozmaları ve çocukların güvenliğini sağlamak amacıyla görüşmelere ara verilmesi olmuştur. Görüşmelerin oldukça gürültülü ortamlarda ve aralıklı olarak gerçekleştirilmek zorunda kalınması, veri toplama sürecini oldukça zorlaştıran bir unsur olmuştur.

1. Yardımcı Eğitmen: Ders içeriğinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bazı maddeleri (2. Madde Ayrım Gözetmeme İlkesi, 3. Madde Çocuğun Yüksek Yararı, 6. Madde Yaşama ve Gelişme Hakkı, 12. Madde Katılım Hakkı) ve eğitim hakkı ile ilgili bilgilendirilmeler yapıldı. Bu maddeler anlatılırken çocukların ilgi ve odaklarını kaybetmemek, derse teşvik edebilmek için her maddenin anlatımından sonra oyun oynatıldı, sohbet edildi ve bazı sorular sorulup cevap vermeleri istendi. Her maddenin anlatımından sonra çocuklardan bu maddeyle ilgili örnekler vermeleri istendi. Bazı çocuklar ders işleyişinin de aksamasına neden oldular. Bu çocuklardan en çok ders işleyişini engelleyen kişinin O.B olduğu (sırayı hareket ettirdiği, ön ve arkasında bulunan kişileri rahatsız ettiği) gözlemlendi. Uyarı ve tenkitlerin (yer değiştirme, lavaboya gönderip yüzünü yıkamasının istenmesi, rehberlik öğretmenin dersine katılımının istenmesi, en ön sıraya alınması) ardından azda olsa derse ilgisi çekildi. Sorular soruldu, konuşturulması (kendini ifade etmesi) sağlandı (09.08.2023 tarihli araştırma günlüğü notu).

2. Yardımcı Eğitmen: ... iki tane öğrenci ciddi anlamda her hafta her ders sorun çıkarıyordu. Uslu durmalarını söylesek ve Neredeyse her şey denemiş olsak da öğrenciler bir şekilde yaramazlık yapıyorlar ve huzuru bozuyorlardı. Terlik fırlattı ve terlik boğazıma geldi... (21.08.2023 tarihli araştırma günlüğü notu).

Üzerinde önemle durulması gereken başka bir zorluk da çocukların önemli bir kısmının yılın sekiz ayı kadar süren gezici mevsimlik tarım işçiliği nedeni ile aileleri ile birlikte hareket etmek durumunda kalmaları ve bu durumun okullarından uzak kalmalarına yol açmasıdır. Bu durumda çocuklar öğrenme noktasında yoksunluk çekmektedirler. Çocukların çoğu buldukları sınıf düzeyinde sahip olmaları gereken bilgi ve becerilere sahip olamamış; akademik açıdan akranlarına oranla geri kalmışlardır.

Bulgular

Araştırma bulguları, araştırma soruları ve literatür taraması esas alınarak oluşturulan temalar halinde beş temel başlık altında sunulmuştur.

1. Okul Katılım Mekanizmalarını Tanıma ve Kullanma Durumuna İlişkin Bulgular

Eğitim öncesi görüşülen 25 çocuktan 12’si okul katılım mekanizmalarını bilmediğini; 11’i ise bildiğini belirtmiştir. Çocuklardan 15’i okul katılım mekanizmaları hakkında bilgi verilmediğini ifade etmiş; buna karşın 9 çocuk bu konuda bilgi verildiğini söylemiştir. Eğitim sonrası görüşülen 16 çocuktan 10’u okul katılım yapılarını bildiğini ifade etmiştir.

Bazı çocuklar, okulla ilgili şikâyet, sorun, fikir ya da istekleri olduğunda “müdüre ve öğretmenlere” gideceklerini söylemişlerdir. Eğitimler esnasında bunun birçok örneğini de sergilemişlerdir. Örneğin birkaç çocuk okul bahçesinde tehlikeli davranışlar içinde bulunurken, diğerleri bunu bildirmek için öğretmenler odasına gelmişlerdir. Böylece otorite olarak gördükleri kimseler ile iletişime geçmişler; böylece okul güvenliğine de katkıda bulunmuşlardır (Gözlem notları). Bir başka gün ise, fındık bahçesinde düşüp de hastaneye götürülmeyen kardeşleri hakkında kendi istekleri ile öğretmen olarak gördükleri proje çalışanlarına bilgi vermişler ve kardeşlerinin sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamışlardır (Gözlem notları).

Bir çocuk da şikâyetlerini ve isteklerini iletmek için okul yönetimine dilekçe verebileceğini ifade etmiştir. Eğitim öncesi ve sonrasında okulda verilecek kararlara katılma isteğinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Eğitim öncesi görüşülen çocuklardan sadece 2 tanesi okulda verilecek kararlara katılmak istemediğini belirtirken, eğitim sonrası görüşülen çocukların hepsi bu kararlara ortak olmak istediklerini ifade etmişlerdir. Ancak bazı çocuklar, çoğunluk tarafından alınan kararların kendilerinin katılım hakkını engellediğini belirtmişlerdir.

O1: ..ben bir şeyler olsun dediğimde sınıf arkadaşlarım olmasın diyorlar...onların dedikleri oluyor.

Okulda alınan kararlara katılım açısından çocukların ‘düşüncelerini ifade edebilmeleri’ de çok önemli bir husustur. Nitekim diğer katılım mekanizmaları, ancak düşünce ile harekete geçirilebilir. Bu konuda hem eğitim öncesi hem de eğitim sonrası görüşülen çocukların büyük çoğunluğu olumlu görüş bildirmişlerdir. Bu sorunun yöneltildiği toplam 41 çocuktan sadece 9’u olumsuz görüş bildirmiş; 3 tanesi ise kısmen görüşlerini açıklayabildiğini ifade etmiştir. Hangi alanlarda görüşlerinin değerlendirilmesinin onlar için önemli olduğu sorusuna bir çocuk, “*her alanda görüşlerim dinlensin isterdim*”; başka bir çocuk da “*eğitim, bilim, teknoloji, kültür*

alanlarında fikirlerim değerlendirilsin” cümleleriyle karşılık vermişlerdir. Bu ifadeler, çocuklar için düşünce ve fikirlerini açıklamak kadar bu düşünce ve fikirlerin karşılık bulmasının da ne kadar önemli olduğunu gösterirken; aynı zamanda başka önemli bir konuya, çocukların ulusal politikaları da kapsayacak ölçüde her alanda söz sahibi olmak istemelerine işaret etmektedir.

2. Yerel Katılım Mekanizmalarını Tanıma ve Kullanma Durumuna İlişkin Bulgular

Eğitim öncesi görüşülen 25 çocuktan 19’u yaşadıkları yerde kararlara katılımlarını sağlayacak yapıları bilmediklerini ifade etmiştir. Görüşülen 25 çocuktan hiçbirisi Çocuk Meclisi ve Çocuk Hakları İl Komitelerini duymadığını söylemiştir. Çocuklardan 14’ü yaşadıkları yerdeki belediyenin yerini bilmediğini; fakat eğitim sonrası görüşülen 16 çocuktan 10’u yerel katılım mekanizmalarını bildiğini açıklamıştır. Bunun gibi 10 çocuk, Çocuk Meclisi’ni; 9 çocuk, Çocuk Hakları İl Komitesini tanıdıklarını ifade etmişlerdir. Görüşülen çocuklardan yalnızca 3’ü belediye ile iletişime geçtiğini söylemiş; fakat bu görüşmenin nedenini açıklamamıştır.

Eğitim öncesi çocukların büyük çoğunluğu (22’si) sorunları ile ilgili olarak belediye ile iletişim kurabilmeyi istediklerini belirtmişlerdir. Eğitim sonrasında ise bir çocuk dışında bütün çocuklar Çocuk Meclisi’ne üye olmak istediklerini ifade etmişlerdir. Eğitim sonunda, her ne kadar yerel katılım mekanizmalarının bilinirliği konusunda çocuklarda bir iyileşme gözlemlenmişse de, eğitimin planlandığı gibi gitmemesi ve yaşanan bazı aksaklıklar beklenen gelişmenin olmasını engellemiştir. Eğitim sırasında Ordu ilinin Çocuk Hakları İl Komitesi üyeleri ve yetişkin temsilcisi çocuklarla buluşmaya davet edilmiş ise de görevlilerin izinde olması ve bürokratik işleyiş nedeni ile bu etkinlik gerçekleştirilememiştir. Ordu Belediyesi bünyesinde 2019 yılında açıldığı basında yer alan Ordu Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi ise fiilen uygulamaya konulmamıştır. Dolayısıyla bu yapının da çocuklara somut olarak tanıtılması mümkün olmamıştır.

Çocukların bir yerel katılım mekanizması olan çocuk meclisini tanımamaları araştırmacılar tarafından pek şaşırtıcı olmamıştır. Nitekim Öktem ve arkadaşlarının (2020: 240-241) İstanbul Kağıthane Çocuk meclisi örneğinde yaptıkları araştırmada da ne çocuk meclisinin üyeleri ne de çevrede yaşayan çocuklar çocuk meclisinin ne olduğu ve ne iş yaptığı konusunda bilgi sahibi idiler.

Literatür taramasında ortaya konulan isteklerden farklı olarak bu çalışma kapsamında mülakat yapılan çocuklar, “çocuk meclisi nedir?” soruna verdikleri cevaplarda meclisin tam olarak neyi ifade ettiğini bilmedikleri görülmüştür. Kağıthane ilçesinde rastgele yapılan mülakat çalışmasında çocukların çocuk meclislerinin varlığı ile ilgili bilgi sahibi olmadıklarını

söyleyebiliriz. Çocuk meclisi ile ilgili sorulan sorulardan çocuk meclisinin içeriği ile ilgili de bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür.

Çocukların yerel katılım mekanizmalarını tanımamasının, eğitimle dahi olsa bu konuda çok fazla gelişme sağlanamamasının bir başka nedeninin, bu yapıların işleyişi ve oluşumu ile ilgili yaşanan sorunların yaşanmasıdır, denilebilir. Nitekim, daha önce aralarında bu makalenin yazarlarının da bulunduğu araştırmalar, Türkiye’de Çocuk Meclislerinin çocuk katılımı konusunda çok etkili olmadıklarını, yalnızca sembolik faaliyetler içinde bulduklarını ortaya koymuştur (Alacadağlı, 2018; Erbay, 2012-2013; Değirmencioğlu, 2010). Diğer yandan bu tür yapıların çekici, konuşkan orta sınıf aile çocuklarını merkeze alacak şekilde tasarlandığı; yaş, sınıf, cinsiyet ve yetenek(sizlik)le çocukları dışlama kalıplarını yeniden üretme eğiliminde olduğu (White, Choudhury, 2007) yönündeki eleştirilerdeki haklılık payının, bu yapıların benimsenmemesine sebep olduğunu söylemek de mümkün olabilir. Nitekim hem eğitim öncesi hem eğitim sonrası görüşülen çocukların hiçbiri çocuk meclislerine üye değildirler.

3. Ulusal Katılım Mekanizmalarını Tanıma ve Kullanma Durumuna İlişkin Bulgular

Eğitim öncesi görüşülen çocuklardan sadece bir tanesi KDK Çocuk uygulamasını duymuştur. Eğitim sonrası görüşülen 16 çocuktan 14’ü KDK Çocuk uygulamasını bildiklerini ifade etmişlerdir. Bazıları da şikâyetlerini Kamu Denetçiliği Kurumu’na iletebileceklerini belirtmişlerdir.

O2: Benim bir şikâyetim olsa Kamu Denetçiliğine giderim.

2. Yardımcı Eğitimci: Özellikle KDK’yı anlattıktan sonra büyük bir çoğunluk sürekli olası bir durumda KDK’ya başvuracağını söylüyorlar. Çocuklardan özellikle son günlerde “babamı alr muhtarlığa veya belediyeye giderim, oradan bir sonuç alamazsam KDK’ya başvururum” gibi söylemler duyuyorum.

Görüşmeler ve gözlemler Kamu Denetçiliği Kurumu’nun çocuklar arasında bilinirliğinin eğitim sonrasında belirgin bir şekilde arttığını göstermiştir. Bu konudaki iyileşmenin en önemli sebebi 24. 08. 2023 tarihinde KDK uzmanları ile çocukların buluşmasını sağlayan çevrimiçi görüşme olmuştur. Bu görüşmede KDK uzmanı çocuklarla 30 dakikalık bir sohbet gerçekleştirmiş; çocuklar da hem soru sorma, hem uzman tarafından kendilerine yöneltilen sorunları yanıtlamada, hem de KDK çocuk hakkında eleştirilerini dile getirmede çok başarılı olmuşlardır. Bu görüşmede çocukların KDK çocuk sayfasına ulaşmanın ne denli zor olduğunu dile getirmeleri, Kamu Denetçiliği Kurumu uzmanlarının onları sık sık okullarda ziyaret edip kendilerini tanıtmalarını önermeleri, KDK’nın çocukların kolaylıkla ulaşabilmesini

Bir Eylem Araştırması: Gezici Mevsimlik Tarım İşçisi Aile Çocuklarının Katılım Mekanizmalarını Tanıma Durumlarının Geliştirilmesi

sağlayan bir telefon hattına sahip olması gerektiğini ifade etmeleri, eğitmen ve araştırmacılar açısından oldukça heyecan verici olmuştur.

1. Yardımcı Eğitmen: KDK Çocuk ile görüşme sırasında üstün bir performans sergileyen çocuklarımız bizleri gururlandırdı. Sorulan tüm sorulara cevap vererek kurum yetkililerinden taleplerde bulundular. Kurum yetkilileri çocuklarımızın bu çağrılarını dikkate alacaklarını ve çocukların oldukça iyi bir biçimde tüm haklarını bildiklerini ifade ettiler. Emeğimizin karşılığını aldığımızı gördüğümde oldukça duygulandım ve bazı duygusal anlar yaşandı. Mutluluk gözyaşları içinde tüm çocuklarımıza sarıldım (24.08.2023 tarihli araştırma günlüğü notu).

Çocukların KDK ile yaşamış oldukları deneyim, KDK'nın onlara sorunlarını çözeceği konusunda güven vermiştir. Bu deneyimin 'ilişkisel' olma özelliği de KDK'nın çocuklar tarafından benimsenmesini sağlayan başka bir faktördür. Bu görüşmede KDK uzmanı, çocuklarla oldukça canlı ve heyecanlı bir ilişki kurmuş ve uzman, kendisinin böyle özellikli bir grup tarafından ilk defa bir görüşme gerçekleştirdiğini söylemiştir. Ülkenin sosyo-ekonomik açıdan olumsuz koşullara sahip illerinden gelen, ekonomik ve sosyal açıdan marjinal olduğu kabul edilen bir toplumsal kesimin çocukları KDK uzmanının şimdiye kadarki deneyimlerinin çok dışındadır. Her iki tarafın heyecanlı ve aktif olması, birbirlerine yeni bilgiler sağlaması, çocukların sadece bilgi alan değil, bilgi veren ve hatta bilgi inşa eden bir konumda olması çocukların KDK'yı iyice benimsemesine olanak vermiştir.

4. Sivil Toplum Mekanizmalarını Tanıma ve Kullanma Durumuna İlişkin Bulgular

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan "taraf devletler, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler" şeklindeki ifadeler, devletleri çocukların toplanma, dernek ve kulüp kurma hakkını düzenlemekle yükümlü tutmuştur. Türkiye'de de çocukların toplanma ve dernek kurma özgürlükleri 5253 Sayılı Dernekler Kanunu ile düzenlenmiştir. Kanun'un 3. Maddesi'ne göre "*On beş yaşını bitiren ayırt etme gücüne sahip küçükler; toplumsal, ruhsal, ahlaki, bedensel ve zihinsel yetenekleri ile spor, eğitim ve öğretim haklarını, sosyal ve kültürel varlıklarını, aile yapısını ve özel yaşantılarını korumak ve geliştirmek amacıyla yasal temsilcilerinin yazılı izni ile çocuk dernekleri kurabilir veya kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilirler. On iki yaşını bitiren küçükler yasal temsilcilerinin izni ile çocuk derneklerine üye olabilirler ancak yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar.*"

Eğitim sonrasında, çocukların da belirli bir yaştan sonra dernek kurabilecekleri ve derneklere üye olabilecekleri açıklanmıştır. Ülkede çocuklar tarafından kurulan derneklerin

örnekleri tanıtılmıştır. Yapılan görüşmelerde de çocukların bu tür derneklere ilgi duydukları gözlemlenmiştir. Ancak çocuklar kendi kişisel yararları yanında toplum yararına da dernek kurmak istemişlerdir. Hangi amaçlarla dernek kurmak istedikleri sorulduğunda verdikleri yanıtlar şunlardır;

03: Eşya dağıtmak için.

04: Çocuklar gülsün diye... İnsanlara fayda sağlayacak ve mutlu olmalarını sağlamaya çalışmak istediğim için...İnsanların yüreğine dokunmak.

Çocukların kendi haklarını savunmaktan ziyade toplumsal fayda üretmek için dernek kurmak istemeleri ilgi çekicidir. Bu durum, çocukların kendilerini bir birey olarak değerli görüp görmedikleri düşüncesini akıllara getirmiştir. Çocukların anlattıklarına göre, kalabalık aile içerisinde kendilerine ayrılmış özel alanların olmadığı, terk edilme, ihmal, ev içi ve ekonomik sorumlulukları üstlenme öyküleri sıkça yer almaktadır.

1.Yardımcı Eğitmen: Gün içerisinde dün konuştuğum öğrenci ile görüşme sağladım. Zeynep, anne ve babası ile birlikte babasının ailesinin evinde çok kalabalık bir şekilde yaşadıklarını ifade etti. Zeynep evde ders çalışmadığını, kendisine ait bir masasının ve sandalyesinin dahi olmadığını ifade etti. Anne ve babası ile birlikte bir odada kaldıklarını ifade etti. Evde olduğu vakitlerde diğer aile fertlerinin Zeynep'ten ev temizliği ve yemek gibi konularda yardımcı olmasını beklediklerini söyledi. Ev içerisinde derslerine odaklanamadığını söyledi. Annesinin belediyeden Zeynep için masa ve sandalye gibi eksikleri için yardım talebinde bulunacağını; fakat bu destek sağlansa bile evde ders çalışma ortamına uygun bir alanın oluşmayacağını ifade etti. (22.08.2023 tarihli araştırma günlüğü notu).

Sonuç

Bu araştırma, mevsimlik tarım işçisi çocukların katılım mekanizmaları hakkındaki durumlarını belirlemeyi ve çocuk hakları ile katılım mekanizmaları konusunda verilecek eğitim programının bu konudaki yeteneklerini nasıl etkilediğini araştırmayı amaçlamıştır. Araştırma, eğitim öncesinde çocukların genel olarak eğitim programından önce hem okul hem de yerel ve ulusal katılım mekanizmaları konusunda sınırlı bilgiye sahip olduklarını göstermektedir.

Bu durumla ilişkili olarak, çocukların okul ile ilgili konularda katılımları sınırlı olsa da, yerel ve ulusal ölçekteki katılıma göre daha iyi durumdadır. Çocuklar, okula ilişkin şikâyetlerini veya sorunlarını öğretmenlere ve müdürlere iletmeyi düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, çocukların öğretmenleri ve müdürleri sorunlarını çözmelerine yardımcı olabilecek yetkililer olarak gördüklerini göstermektedir. Uygulama esnasında ise çocuklar okul ortamındaki sorunları çözme girişiminde bulunma ve arabuluculuk yapma yeteneklerini

Bir Eylem Araştırması: Gezici Mevsimlik Tarım İşçisi Aile Çocuklarının Katılım Mekanizmalarını Tanıma Durumlarının Geliştirilmesi

sergilemişlerdir. Araştırma, eğitim programından sonra çocukların bilgilerinde bir iyileşme olduğu görülürken, çocukların katılım haklarını anlama ve kullanma konusundaki farkındalıklarının arttığını ve bu konuda daha aktif olma isteği taşıdıklarını göstermiştir.

Bu araştırma, çocuk hakları ve katılım mekanizmalarına odaklanan eğitim programlarının önemini ortaya çıkarmıştır. Bu tür programlar, çocuklara katılım haklarını daha iyi anlama ve katılım süreçlerine dâhil olma konusunda bilgi ve beceri kazandırabilir. Bu nedenle, çocukların hem okul hem de yerel ve ulusal ölçekte aktif katılımlarını sağlamak için kapsamlı program ve politikalar ihtiyaç vardır. Bu bakımdan özellikle, Kamu Denetçiliği Kurumu'nun yapacağı çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Bilinmektedir ki, hemen her ilde Çocuk Hakları İl Komiteleri vardır. Ayrıca birçok belediye bünyesinde de Çocuk Meclisleri bulunmaktadır. Bu oluşumlar çocuk hakları farkındalığı konusunda çalışmalar yürütmektedir. Bu yapılarda kapsayıcılık ve çeşitlilik önemlidir. Bu nedenle çocuklar Çocuk Hakları İl Komiteleri ve Çocuk Meclislerine daha kolay ulaşabilmektedirler. Ne var ki bunların sorun çözmeye çok fazla katkıları bulunmaktadır. Bu konuda Kamu Denetçiliği Kurumu'nun daha yetkili olduğu aşikardır. Fakat bu araştırma sürecinde yapılan gözlemler Kamu Denetçiliği Kurumu'nun, ekonomik ve kültürel koşullar nedeni ile eğitim sistemine yeterince ulaşamayan bu tür çocuklarla özel ve yoğun bir şekilde etkileşime girmesi gerektiğini göstermektedir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmada yer alan metnin tamamı iki yazarın ortak ve eşit katkıları sonucunda oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Tüm yazarlar işbirliği içerisinde bu çalışmayı hazırlamıştır.

Kaynaklar

Akyazı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. (n.d.). Tarım çocukları eğitim projesi. Erişim adresi: <http://egitim.akyazi.meb.gov.tr/www/tarim-cocuklari-egitim-projesi/icerik/282>.

Alacadağlı, E. (2018). *Çocukların katılım hakları ve yerel yönetimler; İstanbul Büyükşehir, Maltepe ve Büyükçekmece Belediyeleri uygulamaları*. A. Acaravcı (Ed.), Sosyal ve beşeri bilimlere dair araştırma örnekleri içinde (s. 449-464), İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Altınışık, U. H. (2022). Çocuk meclisi. Çocuk Hakları Sözlüğü. <https://cocukhaklarisozlugu.com/index.php?SK=25&gonderiId=1>.

Coghlan, D. & Brannick, T. (2014). *Doing action research in your own organization* (4th ed.). London: Sage Publications.

Değirmencioglu, S. (2010). Tersten katılım: katılım hakkı üzerine bir değerlendirme. (H. Acar, İ. Çoban (Ed.) Türkiye'de Çocuk Hakları. Ankara: Maya Akademi Yayıncılık.

Elliot, J. (1991), *Action research for educational change*. Buckingham: Open University Press.

Erbay, D. (2013). Tarım işçisi çocuklar üzerine bir araştırma. *International Journal of Social Science*, 6(2), 191-210.

Erbay, E. (2012). Türkiye’de çocuk haklarını tanıtmaya, yaygınlaştırma ve izlemeye yönelik uygulamaların eleştirel analizi ve bir model önerisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23 (2), 47-74.

Erbay, E. (2013). Çocukların katılım hakkı üzerine bir Türkiye değerlendirmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 38-54.

Glanz, J. (1999). A primer on action research for the school administrators. The Clearing House, May-June, 301 -304.

Gülçubuk, B. (2012). Tarım çocukları üzerine bir inceleme. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 77-96.

Kamu Denetçiliği Kurumu, 2014 Yıllık Raporu, Ankara.

Lordoğlu, K., & Etiler, N. (2014). Impact of seasonal labor on education: a case of seasonal agricultural workers’ children in the menderes district. *European Journal of Education Studies*, 1(3), 68-83.

Lordoğlu, K., Etiler, N., Fidan, D., & Akça, G. (2014). Seasonal Agricultural Workers’ Children in Turkey: A Review. *Journal of Geography and Regional Planning*, 7(2), 37-50.

Öktem, M. K., Akpınar, İ. E. & Küçük, H. (2020). Yerel yönetimlerde çocuk katılımı: Kâğıthane Çocuk Meclisi Örneği. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 218-248, DOI: 10.14782/marmarasbd.712937.

Önen, S. M., Ergüzel, E. (2021) İskandinavya çocuk ombudsmanlığı sistemi ve Türkiye’ye uygulanabilirliği. *Ombudsman Akademik*, 7, 33-65.

Robson, C. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Gerçek dünya araştırması* Ş. Çınkır ve N. Demirkasımoğlu, (Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Swann, C. (2002). Action research and the practice of design. *Massachusetts Institute of Technology Design Issues*, 18(1), 49-61.

Tarım ve Ormancılık Bakanlığı (2019). Türkiye Fındık Raporu 2019. Erişim adresi: <https://www.tarimorman.gov.tr/SitePages/T%C3%BCrkiye%20F%C4%B1nd%C4%B1k%20Raporu%202019.aspx>

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi). (2015). Tarım ve Köy İşleri Komisyonu Raporu: Günümüz Koşullarında Türkiye’de Zorunlu İşçilik ve Sosyal Hizmetlerin Genç Tarım İşçilerine Uygulanabilirliği. Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem25/yil01/ss495.pdf>.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2020). Çocuk İşgücü ve Sokağa Çıkma Anketi Sonuçları, 2019. Erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1020.

Uluslararası Çocuk Merkezi. (2018). Tarım İşçisi Çocuklarının Durumu Araştırması. <https://genchayat.org/cocuk-isciligini-onleme/>.

White, SC & Choudhury, SA. (2007). The politics of child participation in international development: the dilemma of agency, *European Journal of Development Research*, vol. 19, no. 4, pp. 529-50. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/09578810701667508>.

Bir Eylem Araştırması: Gezici Mevsimlik Tarım İşçisi Aile Çocuklarının Katılım Mekanizmalarını Tanıma Durumlarının Geliştirilmesi

Zuber-Skerritt, O. (1992). *Action research in higher education – examples and reflections* (1st ed.). London: Kogan Page Limited.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

Yazılar, PC uyumlu Microsoft Office Word 2003 veya sonrası sürümler ile yazılmış olmalı, Word biçimiyle dergi sistemine yüklenmelidir. Aksi durumlarda makaleler kabul edilmeyecektir. Kelimelerin imlasında Türk Dil Kurumunun en son çıkardığı İmla Kılavuzu esas alınmalıdır. Diğer kurallar şu şekildedir:

- 1. Başlık:** Makale ana başlığı, Türkçe 14, İngilizce 12 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve konu hakkında bilgi verici olmalıdır.
- 2. Yazar(lar)ın Adı, Adres(ler)i ve Orcid Bilgileri:** Dergide yazar ad(lar)ı yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Sırasıyla yazar(lar)ın akademik unvanı, çalıştığı kurum, e-posta adresi ve Orcid bilgileri sayfanın sol yan tarafında Times New Roman 9 Punto büyüklüğünde yazılır.
- 3. Özet, Abstract ve Anahtar Kelimeler:** Özet Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde “Öz” ve “Abstract” başlığı altında yazılmalıdır. Çalışmanın ilk kısmında Türkçe ve İngilizce başlığa, Türkçe öze ve İngilizce öze (Abstract) yer verilmelidir. Her iki dilde hazırlanan özetler, öncesinde belirtilen kurallara göre başlıklara sahip olmalı. Öz metinleri ise 9 yazı büyüklüğünde, tek satır aralığında, her iki yana yaslı ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce hazırlanan özetlerin altına çalışmanın alanını belirtecek en az üç, en fazla beş “Anahtar Kelime” ve “Keywords” yer almalıdır.
- 4. Bölüm Başlıkları ve Numaralandırma:** Makale başlıklarında herhangi bir numaralandırmaya yer verilmemeli, sadece ilk harf büyük ve ortalanmış şekilde yazılmalıdır. Ana başlıklar Times New Roman 12 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfleri büyük, koyu ve ortalanmış şekilde yazılmalıdır. Alt başlıklar 11 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu sola yaslı biçimde olmalıdır.
- 5. Ana Metin:** Hazırlanan ana metin 6000 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Sayfa yapısı A4 kağıt boyutunda, kenar boşlukları sağdan ve soldan, üstten ve alttan 3cm, 1,5 satır aralıklı, 6 nk paragraf aralığı, 11 yazı büyüklüğünde Times New Roman yazı tipi ve iki yana yaslı olacak şekilde düzenlenmelidir. Metni oluşturan kelimeler arasında birden fazla boşluk bırakılmamalı, noktalama işaretleri bir önceki sözcüğe bitişik olarak uygulanmalı, sonrasında bir harflik boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların giriş cümlelerinde, 1,25 cm girintiye yer verilmeli, paragraf geçişlerinde satır boşluğu

bırakılmamalıdır. Çalışma, genel kabul edilmiş bilimsel ilke ve kurallara uygun şekilde; konusu, amacı, kapsamı, yöntemi, gibi içeriklere sahip olmalıdır.

6. Tablo, Şekil, Grafik ve Fotoğrafların Kullanımı: Metin içinde kullanılan tablo, şekil, grafik ve fotoğraflar gibi kullanımlara, metin ve sayfa bütünlüğünü bozmayacak şekilde yer verilmelidir. Şekil yazısı, şeklin altında 10 yazı büyüklüğünde koyu olarak yazılmalıdır. Eğer metnin içinde birden fazla şekil yer alıyorsa numaralı olarak verilmelidir. Şeklin adı belirtildikten sonra, şekil bir başka kaynaktan alınmış ise, alıntı yapılan kaynağa gönderme yapılır. Şekil içi yazı büyüklüğü 10 punto değerinde olmalıdır. Tablolar metin içinde, tablo yazısı tablonun üstünde ve numaralandırılarak verilmeli, içeriği tablo numarasının yanında başlık olarak açıklanmalıdır. Tablo başlıklarının sadece ilk harfleri büyük olarak düzenlenmelidir. Tabloların sağına ya da soluna herhangi bir yazı yazılmamalıdır. Tablo başlığı 10 yazı büyüklüğünde olmalıdır. Fotoğraflar, şekil kullanımında belirtildiği gibi kullanılmalıdır.

7. Metinde Kaynak Gösterme: Dergide, atıf sistemi olarak APA 6 yöntemi tercih edilmektedir. Dolayısıyla yararlanılan kaynakların metin içinde soyad, yıl ve sayfa numarasına göre gösterilmesi Örn: (Güneş, 2006: 2) istenmektedir.

7.1. Aynı yerde birden fazla kaynak gösterilmesine ihtiyaç duyulduğunda kaynaklar arasında alfabetik dizilime dikkat ederek noktalı virgül uygulanmalıdır. Örn: (Akçay, 2002: 26; Güneş, 2006: 2).

7.2. İki veya üç yazarlı kaynaklara “ve” bağlacı ile yer verilmeli, üçten fazla yazarı olan kaynaklara gönderme yaparken ilk kullanımda tüm soyadlara yer verilmeli, sonraki kullanımda ilk soyadın yanına “ve diğerleri” ifadesi kullanılmalıdır.

7.3. Metinde yararlanılan kaynakların yazı veya yazarlarına doğrudan yer verildiğinde, cümle sonunda kaynağın yıl ve sayfa bilgilerine yer vermek yeterli olacaktır. Örn: Özçağlar’a göre(2008: 45).

7.4. Yararlanılan bir yazarın veya yazarların aynı yıl birden fazla kaynağı bulunuyorsa eserleri ayıracak şekilde yıl bilgisinin yanına, alfabetik dizilimi dikkate alarak harf kullanımı tercih edilmelidir. Örn: (Dağlar, 2018a: 23; Dağlar, 2018b: 564).

7.5. Dolaylı olarak bir kaynaktan yararlanıldığında şu şekilde kullanım tercih edilmelidir: (Seyidoğlu, 1987:26’dan aktaran Usta, 2019: 56).

7.6. Alıntı 40 kelimedenden az ise cümle çift tırnak içinde belirtilmelidir. Örn: “ ” (Güneş, 2006: 2).

7.7. Alıntı 40 ya da daha fazla kelimeyi içeriyor ise tırnak içinde değil normal makaledeki yazıdan ayırmak için, blok formatında, her satır soldan itibaren beş boşluk olacak şekilde yazılmalıdır.

7.8. Metin içinde online kaynak kullanımında web uzantısına doğrudan yer verilmemelidir. Aşağıda örneklerine yer verildiği biçimde kullanılmalıdır.

Örn 1: Metin içi kullanımda: (“Hacettepe Üniversitesi”, t.y.)

Kaynakça ise: Hacettepe Üniversitesi (t.y.). Misyon, vizyon ve değerleri. Erişim adresi: <http://hacettepe.edu.tr/hakkinda/misyonvizyondegerler>

Örn 2: Metin içi kullanımda: (“İnternette 1 saniyede”, 2017).

Kaynakça ise: İnternette 1 saniyede neler oluyor?. (2017, 4 Ocak). Erişim adresi:

<http://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/internette-1-saniyede->

neleroluyor,XUH_UVqM80GODfAK20z_Q/mfBzmt1kgUm2CCL1b5iFfg

8. **Dipnotlar:** Metin içinde yer verilen açıklamalara fazladan detay verilme ihtiyacı duyulduğunda (zorunlu olmadıkça kullanılmaması beklenmekte) Times New Roman 9 Punto büyüklüğünde dipnot yazılabilir.

9. **Kaynakça:** Kaynakça başlığı, ilk harf büyük, ortalanmış, koyu, Times New Roman, 12 yazı büyüklüğünde olmalıdır. Kaynaklar arasında 1satır aralığı boşluk bırakılmalıdır. Kaynakça kısmında metin içinde yararlanılan tüm kaynaklara yer verilmeli, metin içinde yararlanılmayan kaynaklara yer verilmemelidir. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır. Kaynaklara, ikinci satırdan itibaren 1,5 cm girinti uygulanmalıdır. Kaynak türleri aşağıda yer verildiği biçimiyle kullanılmalıdır.

9.1. Kitaplar

9.1.1. Kitap

Eryılmaz, B. (2019). Kamu yönetimi. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Agranoff, R. (2007). Managing within networks: Adding value to public organizations. Washington, DC.: Georgetown University Press.

Agranoff, R. ve Mcguire, M. (2003). Collaborative public management: New strategies for local governments, Washington, DC.: Georgetown University Press.

9.1.2. Editörlü Kitap

Alver, K. (Ed.). (2017). Taşra halleri. Konya: Çizgi Kitabevi.

9.1.3. Kitap İçerisinde Bölüm

Acar, M. (2003). Sektörlerarası işbirliği, ittifak ve ortaklıklar. M. Acar ve H. Özgür (Ed.), Çağdaş kamu yönetimi – I kitabı içinde (s.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Agranoff, R. (2014). Bridging the theoretical gap and uncovering the missing holes. R. Keast.

M. Mandell ve R. Agranoff (Ed.), Network theory in the public sector building new theoretical frameworks kitabı içinde (s.). New York ve London: Routledge.

9.1.4. Çeviri Kitap

Comte-Sponville, A. (2015). Büyük erdem risalesi (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

9.1.5. Doğrudan Yazarı Belli Olmayan Kitap

TUİK (2019). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları. Ankara.

9.1.6. Makale (varsa doi numaraları makalelere eklenmeli)

Bat, M. (2015). Plastik kapak toplamaya yönelik kurumsal sosyal sorumluluk kampanyalarının karşılaştırılma analizi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 8 (15), 1-17.

Uzun, A. ve Ersavaş Kavanoz, S. (2018). Katılım ve etkinlik boyutları açısından kent konseylerinin değerlendirilmesi: Trabzon büyükşehir kent konseyi örneği. Gümüşhane Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 9 (23), 251-271.

Bevir, M. ve Richards, D. (2009). Decentring policy networks: A theoretical agenda. Public Administration, 87 (1), 3-14. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2008.01736.x>

9.1.7. Tez, Rapor ve Proje

Eken, M. (1993). Kamu yönetiminde açıklık ve bilgi edinme hakkı (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

WWF (2012).Türkiye'nin ekolojik ayak izi raporu. İstanbul: Ofset Yayınevi. Eraydın, A. Türel, A., Uzun, N., Köroğlu, B. A., Ataöv, A. ve Erkus Öztürk, H.

(2008). Kentsel bölgeler için yeni örgütlenme modelleri ve gelişme stratejileri: Türkiye'de yeni dönemde ortaya çıkan kentsel bölgelerde rekabetle sosyal bütünleşmeyi uzlaştıran çok katmanlı yönetim modellerinin geliştirilmesi. Ankara: TÜBİTAK (Proje No: SOBAG- COST 105K001).

9.1.8. Bildiri

Memiş, L. Ve Küçük, H. (2018). Akıllı kentler ve yaşam laboratuvarları (Living labs): Başakşehir yaşam laboratuvarı örneğinde bir inceleme. III: KENTFOR'da sunulan bildiri, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Köseoğlu, Ö. (2011). Kent konseyleri müzakereci demokrasi için bir fırsat mı?. E. B. Keskin (Yay. haz.). Kent Konseyleri Sempozyumu, 6-7 Mayıs 2011, Bursa, Bildiriler kitabı içinde (s.323-335). Bursa: Burfaş.

9.1.9. Online Kaynaklar

Price-Robertson, R., Bromfield, L. Ve Lamont, A. (2019, Ağustos). International Approaches To Child Protection. Erişim adresi: <https://aifs.gov.au/cfca/sites/default/files/publication- documents/cfca-paper23.pdf>.

Not: APA 6 ile ilgili diğer detaylar için bkz. Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

APA'nın genel özellikleri bölümünde örnek olması amacıyla verilmiş olan referanslardan bir kısmının gerçek referanslarla ilgisi yoktur. Bu referanslardan bir kısmının bulunması gerçek olmadıklarından dolayı mümkün değildir.

Ayrıca makaleyle ilgili aşağıda yer verilen başlıklar altında bilgiler talep edilmektedir. Etik Beyanı: TR Dizin kriterleri gereği aşağıda yer verilen içeriği kapsayan makalelerden Etik Kurul İzni talep edilmektedir. Etik Kurul İzni gerektiren çalışmalar:

- a. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- b. İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- c. İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- d. Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,

Yukarıda belirtilen içeriğe sahip çalışmalardan, makale yayınının başvurusunda ilgili etik kurulundan gerekli izinlerin alınması gerekmektedir.

2022 yılı öncesi gerçekleştirilen araştırmalarda etik kurul izni istenmemektedir. Fakat bu durum makale içerisinde belirtilmelidir.

Yazar Katkıları: Gerçekleştirilen araştırmada yer alan araştırmacıların katkı durumları ayrı ayrı belirtilmelidir. Örneğin bu çalışmanın ilk iki bölümünde birinci yazar, alan araştırmasının gerçekleştirilmesinde üçüncü yazar ve elde edilen verilerin analizinde ise ikinci yazar katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması olmadığı belirtilmelidir. Ayrıca destek alınan kurum belirtilmelidir.

Teşekkür: Gerçekleştirilen araştırma sürecinde katkısı olanlara teşekkür burada belirtilmelidir.

TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri (Etik Kurallar) 2022

- i. Dergi sayılarını, yıl içinde ilan ettiği aralıklarla ve **zamanında yayınlanmalı** ve TR Dizin Online Dergi İzleme Sistemi'ne (ODİS) yüklenmelidir. Zamanında ve düzenli olarak yüklenmesi sorumluluğu dergi editörlüğüne aittir. Zamanında sayıları yüklemeyen dergiler TR Dizin'e kabul edilmez.
- ii. Enstitü ve kapsamı geniş dergilerde alan editörleri bulunmalıdır.
- iii. Dergide yayın diline uygun dil editörleri olmalıdır. İlgili dilin yazım kurallarına uygunluğuna dikkat edilmelidir.
- iv. Yayın ve Danışma Kurullarında kurumsal dağılım olmalı ve yayın kurulu en az 1/3 farklı kurumlardan oluşmalıdır. Kurum üyelerinin çalıştıkları kurum isimleri ya da en az şehir, ülke bilgileri yer almalıdır.
- v. Editör ve yayın kurulu üyelerinin alanlarında yetkinlikleri, yayınları vb göz önüne alınmalıdır.
- vi. Farklı kurumlardan alanına uygun hakem atanmalı, tarafsız ve çeşitlilik ilkelerine dikkat edilmelidir.
- vii. Dergide yayınlanmış makalelerde kurum ve yazar çeşitliliğine özen gösterilmelidir.

viii. TR Dizin, bilimsel süreli yayıncılıkta etik güvence oluşturmak amacıyla, Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) "Dergi Editörleri için Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama Rehber İlkeleri" ve "Dergi Yayıncıları için Davranış Kuralları" ilkelerini benimsemektedir. TR Dizin kriterleri gereği, dergiler tarafından COPE ile birlikte uluslararası standartlara uyulması, editörlerin, her bir araştırmanın, ilgili kurul ve komisyonlar tarafından araştırma öncesinde onaylandığından emin olmaları ve belgeleri talep etmeleri beklenmektedir. Bu kapsamda, dergilerde aşağıdaki hususlara uyulmalıdır:

1. **Etik kurul izni gerektiren**, tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelenmelidir.
 2. Etik kurul izni gerektiren araştırmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurum adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde, ayrıca makalenin ilk/son sayfalarından birinde; olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmelidir.
 3. Dergi web sayfasında, makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.
 4. Dergi web sayfasında, hakem, yazar ve editör için ayrı başlıklar altında etik kurullarla ilgili bilgi verilmelidir.
 5. Dergi ve/veya web sayfasında, ulusal ve uluslararası standartlara atıf yaparak, dergide ve/veya web sayfasında etik ilkeler ayrı başlık altında belirtilmelidir. Örneğin; dergilere gönderilen bilimsel yazılarda, [ICMJE](#) (International Committee of Medical
 6. Journal Editors tavsiyeleri ile [COPE](#) (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.
 7. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.
- ix. Derginin her bir sayısında yer alacak makale sayılarının orantılı olmasına dikkat edilmeli, sayı/cilt arasındaki sayısı dengeli olmalıdır.
- x. Bir yıl içindeki toplam bilimsel araştırma makalesi, fen bilimleri konu alanı için toplam bilimsel makale (araştırma, olgu sunumu, derleme) sayısının en az %50'sini oluşturmalıdır. Sağlık bilimleri, diş hekimliği ve eczacılık konu alanları için, bir yıl içindeki toplam bilimsel araştırma yazısı en az 12 olmalıdır.
- xi. Dergide, makale yazım kuralları ayrıntılı biçimde verilmeli ve makale bu formata kesinlikle uygun olmalıdır. Örneğin; tablo, şekil, başlık, alt başlık, öz, kaynakça yazımları gibi.
- xii. Dergide "**yayın politikası**" başlığı altında, dergi yayın süreci ve politikası (açık erişim bilgisi, varsa ücret ve ücretlendirme politikası, makale değerlendirme süresi ve süreci gibi.) ile ilgili ayrıntılı bilgiye yer verilmelidir.

- xiii. Makale sonunda; Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı, varsa Destek ve Teşekkür Beyanı, Çatışma Beyanına yer verilmelidir.
- xiv. Her yıl bitiminde yeni cilt numarası ile başlayan dergilerde sayfa numaraları, ilk sayıda 1'den başlamalı ve aynı cilde ait diğer sayılarda birbirini takip etmelidir. Cilt olmaksızın sayı numarası ile yayınlanan dergilerin her sayısında sayfa numarası 1'den başlayabilir.
- xv. Hakem sayısı her makale için, farklı kurumlardan olmasına özen gösterilerek, en az iki olmalıdır.
- xvi. TR Dizin kapsamındaki tüm dergilerden (kabul edilen, değerlendirme için beklemede olan ya da yeni başvuran) 2021 yılı için istenecek hakem raporu sayısı ve ilgili makaleleri dergi tam sayı PDF'sinin yüklenmesi sonrasında sistem tarafından belirlenecektir. Hakem raporları, dergi sayısındaki toplam makale sayısının (2 taneden az olmamak koşulu ile) %15'i kadar olacaktır. Örneğin, bir sayıda 10 makale yayınlamış ise, 2 makale için, 20 makale yayınlanmış ise; 3 makale için hakem raporu yüklenecektir. Ayrıca ilk sayıdan bir adet ret makale hakem raporu talep edilecektir. Hangi hakem raporlarının isteneceği, dergi sayısı yüklendikten sonra "hakem raporları" sekmesinden görülebilir. Komite tarafından ayrıca hakem raporu talep edilmesi durumunda aynı yöntemle ODIS'e yüklenmelidir. Hakem değerlendirme raporları, şekil incelemesinin yanı sıra, bilimsel değerlendirme yapıldığını gösterecek biçimde olmalıdır (seçimli hakem formu, makale üzerinde hakem notları, değerlendirme formunda bilimsel değerlendirme notları gibi). [** ilgili makale için, tüm hakem değerlendirme sürecini gösteren PDF dosyası halinde (makalenin ilk başvuru yapılan hâli, 1. hakem görüşü, 2. hakem görüşü, varsa düzeltmeler, hakem isimleri, kurumları ve değerlendirme tarihleri görülecek biçimde ve mümkünse imzalı) yüklenmelidir.*]
- xvii. Dergide, birleşik sayı basımı, 3 yıl içinde ardışık 2 sayı için yalnızca bir kez yapılabilir.
- xviii. Özel sayı ya da ek sayılar da kritere bağlı olarak değerlendirilir. Ayrıca;
1. Ek veya Özel sayı: Bir derginin normal aralıklarla çıkarılan düzenli sayılarına ek olarak yayınlanan sayılardır. Kongre/sempozyum vb etkinlik bildirilerinden veya belli bir konudaki makalelerden oluşmalıdır.
 2. Ek veya Özel sayıdaki sayfa numaraları, yıl içindeki düzenli sayılardan farklı şekilde numaralandırılmalıdır.
 3. Ek veya Özel sayı adedi; normal periyodun 1/3'ünden fazla olamaz. Kongre bildiri özetlerini içeren özel sayılar bu kapsama dâhil edilemez.
 4. Ek veya Özel sayıda yayınlanan olgu sunumları, derleme ve araştırma makalesi oranları (kongre özetleri hariç), diğer sayılarda yayınlanan makale oranına dâhil edilecektir.

5. Armağan sayıları, özel veya ek sayı statüsünde kabul edilmez. Normal sayı olarak numaralandırılmalı ve yüklenmelidir.
6. Kurala uygun yayımlanmayan Ek ve Özel sayılar olması durumunda dergi dizinden çıkarılacaktır.